Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Переяслав–Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць учених та аспірантів

Випуск 23/1

Заснований у 2006 році
Видається два рази на рік

Переяслав–Хмельницький
2014

ББК 65.9(4)
УДК 330.658.114
18Е

У збірнику опубліковані наукові статті з актуальних питань національної економіки України, розвитку підприємництва, аграрної економіки, функціонування фінансової системи та соціальної сфери.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур.

Редакційна рада: Боголіб Т.М., докт. екон. наук (головний редактор); **Алєксєєв І.В.**, докт. екон. наук; **Захарін С.В.**, докт. екон. наук; **Калюга Є.В.**, докт. екон. наук; **Кириленко О.П.**, докт. екон. наук; **Лисецький А.С.**, докт. екон. наук; **Мех О.А.**, докт. екон. наук; **Навальна М.І.**, докт. філол. наук; **Оболенська Т.Є.**, докт. екон. наук; **Петрук О.М.**, докт. екон. наук; **Федулова Л.І.**, докт. екон. наук, **Череп А.В.**, докт. екон. наук; **Макарчук І.М.**, канд. екон. наук, **Чабан Г.В.**, канд. екон. наук, **Кучеренко С.Ю.**, канд. екон. наук (відп. секретар).

Міжнародна редакційна рада: В. Косєдовскі докт. екон. наук (Польща); **В. Воронов** докт. екон. наук (Латвія); **І. Бойко** докт. екон. наук (Росія); **О. Ванкевич** докт. екон. наук (Республіка Білорусь); **О. Доріна** докт. екон. наук (Республіка Білорусь); **А. Левітська** докт. екон. наук (Республіка Молдова); **Р. Нурєєв** докт. екон. наук (Росія); **М. Шефер** докт. екон. наук (Німеччина); **С. Полоник** докт. екон. наук (Республіка Білорусь), **М. Хітов** докт. економіки (Болгарія); **Т.Сорокіна** докт. екон. наук (Республіка Білорусь); **Т. Тетеринець** канд. екон. наук (Республіка Білорусь).

Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди». Протокол № 3 від 27 жовтня 2014 року.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Адреса редакційної колегії:
08400, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30, к. 107.

Засновник та видавець: Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».

Художник обкладинки: Попенко О.В.
Коректор: Навальна М.І.
Верстка: Попенко О.В.
Підписано до друку 1 листопада 2014 року. Формат 60х84/8.
Папір офсет. №1.
Гарнітура тип Таймс. Друк офсетний. Ум. др. арк. 32,08.
Обл.–вид. арк. 36,10. Наклад 300 примірників.

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди.
08400, обл. Київська, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
(серія КВ, №12268-1152 Р від 01.02.2007.
Тел./факс +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@mail.ru
Сайт збірника наукових праць: www.economik.phdpu.edu.ua

Періодичне наукове видання "Економічний вісник університету"
зареєстроване в міжнародній базі даних періодичних видань:
ISSN 2306-546X
Key title: Ekonomìčnij vìsnik unìversitetu
Abbreviated key title: Ekon. vìsn. unìv.
Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru
Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Російський індекс наукового цитування (РІНЦ), Всеросійський інститут наукової і технічної інформації Російської академії наук (ВІНІТІ РАН), Ulrich's Periodicals Directory (США), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського

©ПХДПУ, 2014.

Министерство образования и науки Украины
ГВУЗ «Переяслав–Хмельницкий государственный
педагогический университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов ученых и аспирантов

Выпуск 23/1

Основан в 2006 году
Издается два раза в год

Переяслав–Хмельницкий
2014

ББК 65.9 (4)
УДК 330.658.114
18Е

В сборнике опубликованы научные статьи по актуальным вопросам национальной экономики Украины, развития предпринимательства, аграрной экономики, функционирования финансовой системы и социальной сферы.

Для научных работников, преподавателей, студентов экономических специальностей, работников финансово-кредитных учреждений и предпринимательских структур.

Редакционный совет: Боголиб Т.М., докт. экон. наук (главный редактор); **Алексеев И.В.**, докт. экон. наук; **Захарин С.В.**, докт. экон. наук; **Калюга Е.В.**, докт. экон. наук; **Кириленко О.П.**, докт. экон. наук; **Лисецкий А.С.,** докт. экон. наук; **Мех О.А.**, докт. экон. наук; **Навальная М.И.**, докт. филол. наук; **Оболенская Т.Е.**, докт. экон. наук; **Петрук А.М.**, докт. экон. наук; **Федулова Л.И.**, докт. экон. наук; **Череп А.В.**, докт. экон. наук; **Макарчук И.Н.**, канд. экон. наук, **Чабан Г.В.**, канд. экон. наук, **Кучеренко С.Ю.**, канд. экон. наук (отв. секретарь).

Международный редакционный совет: В. Коседовски докт. экон. наук (Польша), **В. Воронов** докт. экон. наук (Латвия), **И. Бойко** докт. экон. наук (Россия), **Е. Ванкевич** докт. экон. наук (Республика Беларусь), **Е. Дорина** докт. экон. наук (Республика Беларусь); **А. Левитская** докт. экон. наук (Республика Молдова), **Р. Нуреев** докт. экон. наук (Россия), **М. Шефер** докт. экон. наук (Германия), **С. Полоник** докт. экон. наук (Республика Беларусь), **М. Хитов** докт. экономики (Болгария), **Т. Сорокина** докт. экон. наук (Республика Беларусь), **Т. Тетеринець** канд. экон. наук (Республика Беларусь).

Рекомендован к печати Ученым советом ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды». Протокол №3 от 27 октября 2014.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Адрес редакционной коллегии:
08401, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30, к. 107.

Учредитель и издатель: Государственное высшее учебное заведение "Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды».

Художник обложки: Попенко А.В.
Корректор: Навальная М.И.
Верстка: Попенко А.В.
Подписан к печати 1 ноября 2014. Формат 60х84/8.
Бумага офсет. № 1.
Гарнитура тип Таймс. Печать офсетная. Ум. п.л. 32,08.
Обл.-изд. л. 36,10. Тираж 300 экземпляров.

Государственное высшее учебное заведение "Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды.
08400, Киевская обл., г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30.
Свидетельство о внесении в Государственный реестр субъектов издательского дела
(Серия КВ, № 12268-1152 Р от 01.02.2007.
Тел. / Факс +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94, e-mail: ekon.dek @ mail.ru
Сайт сборника научных трудов: www.economik.phdpu.edu.ua

Периодическое научное издание "Экономический вестник университета" зарегистрировано в международной базе данных периодических изданий:
ISSN 2306-546X
Key title: Ekonomìčnij vìsnik unìversitetu
Abbreviated key title: Ekon. vìsn. unìv.
Индексирование и реферирование: «Украиника Наукова», «Джерело», Научная электронная библиотека eLIBRARY.ru
Международные информационные и наукометрические базы данных: Российский индекс научного цитирования (РИНЦ), Всероссийский институт научной и технической информации Российской академии наук (ВИНИТИ РАН), Ulrich's Periodicals Directory (США), Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского
©ПХДПУ, 2014.

Ministry of Education and Science of Ukraine
SHEE «Pereyaslav–Khmelnytskiy State
Pedagogical University after Grygoriy Skovoroda»

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists and post–graduate students

ISSUE 23/1

Established in 2006
Issued twice per year

Pereyaslav–Khmelnytskiy
2014

УДК 330.658.114
18Е

The collection contains the scientific articles on the actual issues of the national economy of Ukraine, development of entrepreneurship, agricultural economy, functioning of financial system and social sphere.

For scientists, teachers, students of economic specialties, employees of financial and credit institutions and entrepreneurs.

Editorial Board: T.M. Bogolib, Doctor of Economics (chief editor); **I.V. Alekseyev,** Doctor of Economics; **S.V. Zakharin,** Doctor of Economics; **Y.V. Kaliuga**, Doctor of Economics; **O.P. Kyrylenko**, Doctor of Economics; **A.S. Lisetsky,** Doctor of Economics; **O.A. Mekh**, Doctor of Economics; **M.I. Navalna**, Doctor of Philology; **T.Y. Obolenska**, Doctor of Economics; **O.M. Petruk,** Doctor of Economics; **L.I. Fedulova,** Doctor of Economics; **A.V. Cherep**, Doctor of Economics; **I.M. Makarchuk**, Candidate of Economics, **G.V. Chaban**, Candidate of Economics, **S.Y. Kucherenko**, Candidate of Economics (Secretary).

International Editorial Board: V. Kosedovskiy, Doctor of Economics (Poland); **V. Voronov,** Doctor of Economics (Latvia); **I. Boyko,** Doctor of Economics (Russia); **O. Vankevych,** Doctor of Economics (Republic of Belarus); **O. Dorina,** Doctor of Economics (Republic of Belarus); **A. Levitska,** Doctor of Economics (Republic of Moldova); **R. Nyreyev,** Doctor of Economics (Russia); **M. Shefer,** Doctor of Economics (Germany); **S. Polonyk,** Doctor of Economics (Republic of Belarus); **M. Khitov,** Doctor of Economics (Bulgaria); **T. Sorokina,** Doctor of Economics (Republic of Belarus); **T. Teterynets,** Candidate of Economics (Republic of Belarus).

Recommended by the Academic Council of SHEE «Pereyaslav-Khmelnytskiy SPU after Grygoriy Skovoroda». Protocol No 3 dated October 27, 2014.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

Address of Editorial Board:
08400, Pereyaslav-Khmelnytskiy, Sukhomlynskogo Str., 30, office 107.

Founder and issuer: State Higher Educational Establishment «Pereyaslav-Khmelnytskiy SPU after Grygoriy Skovoroda».

Cover page designer: O.V. Popenko
Corrector: M.I. Navalna
Layout: O.V. Popenko
Signed for print on November 1, 2014. Format 60x84/8.
Offset paper №1.
Type Times. Offset print. Conventional printed sheet. 32,08.
Issued sheets. 36,10. 300 copies.

State Higher Educational Establishment «Pereyaslav-Khmelnytskiy State Pedagogic University after Grygoriy Skovoroda».
08400, Kyiv Region, Pereyaslav-Khmelnytskiy, Sukhomlynskogo Str., 30.
Certificate on inclusion to the State Publisher Register
(series КВ, No 12268-1152 Р dated 01.02.2007).
Tel./fax +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@mail.ru
Website of scientific bulletin: www.economik.phdpu.edu.ua

Serial publication «University Economic Bulletin», Registered in the international database of serial publications:
ISSN 2306-546X

Key title: Ekonomìčnij vìsnik unìversitetu
Abbreviated key title: Ekon. vìsn. unìv.
Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzherelo, Scientific Electronic Library eLIBRARY.ru
International information and scientometric data base: Russian Science Citation Index (RISC), Russian Institute for Scientific and Technical Information of Russian Academy of Sciences (VINITI), Ulrich's Periodicals Directory (USA), National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy

©ПХДПУ, 2014.

ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ, ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

УДК 330.34(100)

АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД МОДЕРНІЗАЦІЇ Й ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КРАЇН СВІТУ

Бабак О.А.

Предметом *дослідження виступають деякі елементи інноваційної екосистеми країн світу, альтернативні шляхи фінансування НДДКР з боку університетів та серйозні зусилля з їх боку в області комерціалізації досліджень через компанії науково-технічного обміну тощо.*

Мета *наукової проблематики полягає у обґрунтуванні й визначенні багатогранності аспектів, що разом становлять "інноваційну екосистему".*

Методологія проведення роботи. *Робота виконано за результатами дослідження сучасних вітчизняних та зарубіжних поглядів на визначення сутності та стану модернізації й інноваційного розвитку зовнішньоекономічної діяльності країн світу.*

Галузь застосування роботи. *Складнощі функціонування вітчизняної економіки в умовах інновацій з високим рівнем міжнародної конкуренції, зменшенням прибутків, скороченням життєвого циклу товарів, жорсткої цінової кон'юнктури, потребують перегляду існуючих підходів та розробки нової концепції здійснення зовнішньоекономічної діяльності в контексті інноваційного розвитку за допомогою впровадження новітніх орієнтирів та векторів розвитку.*

Висновки. *Кожна конкретна стратегія розвитку зовнішньоекономічної діяльності визначається державною макроекономічною політикою, законодавчою базою, формами прямого і непрямого державного регулювання, науковим, технологічним та індустріальним потенціалом, історичними і культурними традиціями тощо. Умови інноваційної економіки стають причиною трансформації управлінської думки через пошук та впровадження нового управлінського орієнтиру в контексті інноваційного розвитку, що дозволяє знайти нішу країни в глобальному економічному просторі.*

Ключові слова: *модернізація, інновація, інноваційний розвиток, технологічна екосистема, інтелектуальна власність, інжиніринговi компанії, інноваційні галузі.*

АНАЛИТИЧЕСКИЙ ОБЗОР МОДЕРНИЗАЦИИ И ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТРАН МИРА

Бабак О.А.

В качестве ***предмета*** *исследования выступают некоторые элементы инновационной экосистемы стран мира, альтернативные пути финансирования НИОКР со стороны университетов и серьезные усилия с их стороны в области коммерциализации исследований через компании научно-технического обмена и тому подобное.*

Цель *научной проблематики заключается в обосновании и определении многогранности аспектов, которые представляют "инновационную экосистему".*

Методология проведения работы. *Работа выполнена по результатам исследований современных отечественных и зарубежных взглядов на определение сущности и состояния модернизации и инновационного развития внешнеэкономической деятельности стран мира.*

Отрасль применения работы. *Сложности функционирования отечественной экономики в условиях инноваций с высоким уровнем международной конкуренции, уменьшением прибылей, сокращением жизненного цикла товаров, жесткой ценовой конъюнктуры, нуждаются в пересмотре существующих подходов и разработке новой концепции осуществления внешнеэкономической деятельности в контексте инновационного развития с помощью внедрения новейших ориентиров и векторов развития.*

Выводы. *Каждая конкретная стратегия развития внешнеэкономической деятельности определяется государственной макроэкономической политикой, законодательной базой, формами прямого и непрямого государственного регулирования, научным, технологическим и индустриальным потенциалом, историческими и культурными традициями и тому подобное. Условия инновационной экономики становятся причиной трансформации управленческой мысли через поиск и внедрение нового управленческого ориентира в контексте инновационного развития, что позволяет найти нишу страны в глобальном экономическом пространстве.*

Ключевые слова: *модернизация, инновация, инновационное развитие, технологическая экосистема, интеллектуальная собственность, инжиниринговые компании, инновационные отрасли.*

© Бабак О.А., 2014

ANALYTICAL REVIEW OF FOREIGN COUNTRIESMODERNIZATION AND INNOVATION DEVELOPMENT

Babak O.A.

*The **subject** of the study isto define some elements of the worldinnovation ecosystem, the alternative ways of NIOKR funding by universities and serious efforts on their behalf in the commercialization of research through scientific and technological exchanges etc.*

*The **purpose** of the scientific issues is to study and define the versatility aspects of the «innovation ecosystem».*

***Methodology.** It is a study of contemporary domestic and foreign views on the definition of the modernization nature and state, and the innovative development of foreign economic activity of the countriesin the world.*

***The field of the research application.**The difficulties of the domestic economy in terms of innovation with a high level of international competition, a decrease in profits, reduction in product life cycles, fierce price situation require a review of current approaches and the development of a new concept of foreign economic activity in the context of innovation development through the introduction of new guidelines and vectors of its development.*

***Conclusion.** Each specific strategy of the foreign economic activity developmentis determined by the national macroeconomic policies, and the legal framework, and the forms of direct and indirect government control, scientific, technological and industrial potential, historical and cultural traditions etc. The termsof the innovative economy cause the transformation of management thought through the search and implementation of new management benchmark for the innovative development, allowing the country to find a niche in the global economic environment.*

***Key words:** modernization, innovation, innovative development, technological ecosystem, intellectual property, engineering companies, innovative industry.*

Тенденції розвитку інноваційної політики та національних інноваційних систем країн останнім часом набувають значних змін. Це пов'язано не тільки з глобальною фінансово-економічною кризою, яка вимагає економічних реформ та забезпечення конкурентоспроможності на світовому ринку, але й тим, що на початку XXI ст. спостерігаються перші ознаки новітньої науково-технологічної та промислової революції, пов'язаної з появою новітніх технологій, таких як нано-, біо-, інформаційно-комунікаційні і когнітивні технології, які отримали назву NBIC-технологій. У цілому цей етап розвитку світової цивілізації в роботах окремих зарубіжних учених та аналітичних центрів (Rand Corp., Національний науковий фонд США NSF, наукові доповіді ЄС тощо) називають NBIC-революцією. Характерна її риса - конвергенція і поява синергетичних ефектів NBIC-технологій, що здійснюють прямий чи опосередкований вплив на розвиток промислового виробництва, освіту, економіку, торгівлю, соціум, культуру, фізіологічний і когнітивний потенціал людини, а в кінцевому підсумку - і на цивілізацію в цілому.

Ступінь наукового дослідження. Надзвичайна мінливість міжнародного економічного середовища потребує перегляду існуючих підходів до управління зовнішньоекономічною діяльністю на засадах інноваційного розвитку за умов застосування нових орієнтирів та векторів управління. Досить широко розробляються питання формування екосистем інновацій на регіональному рівні за кордоном, однак в Україні переважно превалює елементний підхід, який передбачає розгляд формування окремих складових інноваційної системи. Відсутність системного підходу до їх формування зводить нанівець усі зусилля комплексного дослідження.

Питанням формування інноваційних систем присвячено роботи таких учених, як С. Боррас, Х. Брачик, Г. Етцкович, Л. Лідесдорф, Ф. Кук, К. Сейбл та А. Скотт. Серед вітчизняних учених слід відзначити В.П. Александрову, И.В. Брікову, З.С. Варналій, М.П. Данилович, А.М. Поручника, В.Е. Реутова, Д.М. Стеченко, О.В. Христенко та інших. Дослідження архетипів у контексті управління взагалі й інноваціями зокрема проводили В.К. Захаров, В.Г. Єгоркін, В.Б. Кондратьев, Е.В. Фрейдіна, Р.Н. Юсупов та інші.

Виклад основного матеріалу. У XXI столітті світ переходить до нового, мережевого устрою, ґрунтованого на динамічних горизонтальних взаємодіях, а світова економіка і усі її підсистеми стратифікують в кластерно-мережеві структури - набагато гнучкіші, ніж модель ієрархії, і одночасно більше інтегровані, ніж модель ринку. Ускладнення будови і підвищення пластичності систем покликане надати їм здатність до саморозвитку на базі безперервних оновлень, тобто зробити економічне зростання інноваційноорієнтованим, а відповідно, і стійкішим [7]. Таким чином, відбувається поступове становлення принципово іншого світоустрою, початком тривалої адаптації економічних систем до закономірностей нової парадигми.

Слід відмітити, що екосистемний підхід розглядає інноваційні системи усіх рівнів (національного, регіонального, кластерного та ін.) як живі соціальні організми, схильні до безперервної мінливості під впливом нових мотивацій учасників і нових обставин. У цьому ракурсі інноваційна екосистема виглядає не лише як динамічна сукупність організацій і інститутів, але і як мобільна сукупність їх багатовимірних внутрішніх зв'язків [1]. Вона включає економічних агентів, їх взаємовідносини, а також інноваційне середовище, що складається з ідей, технологій, правил гри, соціальних взаємодій і культури [3].

Екосистемний підхід висуває ряд важливих для економічної політики принципів: 1) по-перше, екосистема має свої, ринкові механізми саморозвитку, тобто вона управляється методом знизу, що створює передумови безперервності інноваційних процесів, усуваючи надмірне державне втручання; 2) по-друге, екосистемний підхід робить акцент не стільки на самих учасниках системи, скільки на характері і динаміці їх взаємодій (один з одним і з потенційними учасниками), підкреслюючи, що саме колаборація забезпечує створення і дифузію потоків знань, перетворення цих потоків в інновації і подальше поширення нововведень по усій економіці [9]; 3) екосистеми ніяк не скуті просторовими межами, колаборація учасників мереж відбувається на конкретних територіях і пов'язана з чинником локалізації інноваційних процесів. Важливість цього чинника раніше інших усвідомили у Фінляндії і Швеції, де вже на початку 1990-х рр. методом знизу почали створюватися регіональні інноваційні системи, ґрунтовані на мережевих взаємодіях.

Інноваційна екосистема включає в себе 5 головних елементів:

1) наука та вищі навчальні заклади – головні генератори інноваційних ідей для комерціалізації, персонал та науково-технічна професійна оцінка;

2) сфера венчурних капіталовкладень, відповідальна за фінансові ресурси і залучення ділової компетентності в екосистему;

3) інфраструктура сприятливого середовища для інноваційного розвитку (технопарки, інкубатори, новітні центри тощо);

4) життєздатні вимоги для нововведень (орієнтація не лише на споживчий ринок, але й підтримка інших реальних секторів із високотехнологічного виробництва для інноваційних компаній разом з усіма їх винаходами і інтелектуальним майном);

5) законодавча і правова основи, що формують сприятливі умови роботи не лише для самих інноваційних компаній, але й для усіх учасників екосистеми і забезпечують зручні правила гри, що дають можливість побудувати вигідний баланс між різними ринковими гравцями [6].

Прослідковуючи еволюцію моделей інноваційного процесу слід відмітити, що вона йшла від моделі закритих інновацій на рівні окремих компаній-виробників до рівня кінцевих користувачів, потім - до поняття стратегічних інновацій і, нарешті, до відкритих інновацій, пов'язаних з масовим аутсорсингом і формуванням глобальних вартісних ланцюжків [4].

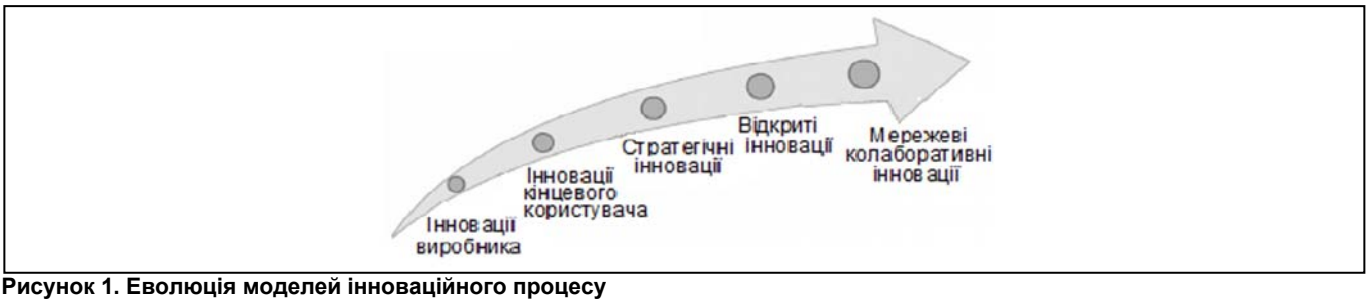

Рисунок 1. Еволюція моделей інноваційного процесу

Під колаборацією розуміють вищу, інтерактивну форму кооперації "процес формальних і неформальних узгоджень між автономними гравцями, в ході якого вони створюють спільні правила і організації для регулювання своїх взаємодій і напрямів діяльності або вирішують ті, що об'єднують їх завдання" [8]. Це і походить від слова "лабораторія", відбиваючи характер взаємовідносин, що колись склалися в лабораторіях американської Кремнієвої долини.

Витісняючи традиційний механізм управління за участю ієрархічного центру, ця модель визначає інституціональне облаштування усієї інноваційної економіки. Завдяки безперервним взаємодіям держави, науки і бізнесу в системі напрацьовується так звана взаємна інформація (нові знання), яка поширюється в ході комунікацій між усіма економічними агентами, що надає системі цілісність і динамічну стійкість [2]. Гарантом стійкого саморозвитку країн виступають розвинене мережеве партнерське середовище та інноваційний потенціал національних економік. Прикладом можуть служити скандинавські економіки, що мають саму передову по своїй організації модель зростання, - не лише у рамках ЄС, але також порівняно із США і новими індустріальними країнами Азії.

Таблиця 1. Передові позиції країн Скандинавії в ключових глобальних рейтингах [5]

Загальний рейтинг	Країна	Глобальні індекси					
		Конкуренто-здатність	Ведення бізнесу	Інновацій-ність	Відсутність корупції	Людський капітал	Рівень добробуту
1	Швеція	4	13	2	4	10	3
2	Данія	12	5	7	1	16	2
3	Фінляндія	3	11	4	1	22	7
4	Норвегія	15	6	14	7	1	1
5	Швейцарія	1	28	1	6	11	9
6	Н.Зеландія	23	3	13	1	5	5
7	Сингапур	2	1	3	5	26	19
8	США	7	4	10	19	4	12
9	Нідерланди	5	31	6	9	3	8
10	Канада	14	17	12	9	6	6
11	Гонконг	9	2	8	14	13	18
12	Австралія	20	10	23	7	2	4
13	Британія	8	7	5	17	28	13
14	Германія	6	28	15	13	9	14
15	Ірландія	27	15	9	25	7	10

Динамізація зростання шляхом заохочення безперервного утворення міжфірмових мереж, взаємодії цих мереж одна з одною і подальше зміцнення потенціалу колаборації з її необмеженими інноваційними можливостями - це та нова економічна ідеологія, яка забезпечує країнам лідируючі позиції в усіх глобальних індексах, що фіксують інновативність, конкурентоспроможність та рівень добробуту.

Розглянемо основні ознаки інноваційного розвитку деяких з цих лідируючих країн.

Здійснюючи огляд ринку інновацій слід зазначити, що **Швейцарія** займає одну з провідних позицій в світі по стану інноваційного розвитку. На дослідницькі програми в цілому урядом останнє десятиріччя виділяється щорічно близько 3 % ВВП країни, що повністю відповідає рекомендаціям ЄС та характеризує Швейцарію як європейську країну з високим науковим потенціалом. При цьому 2/3 усіх наукових досліджень та розробок фінансується приватним сектором і лише 20 % - за рахунок коштів федерального і кантонального бюджетів.

Інноваційна інфраструктура Швейцарії в останні роки зазнала значних вдосконалень, спрямованих на підвищення ефективності державної участі в цьому специфічному секторі науки й технологій. Одночасно комісії з технологій та інновацій (КТІ), яка раніше входила до складу державного секретаріату з питань освіти, досліджень та інновацій (SBF), надали статус федерального міжвідомчого комітету з виконуючими функціями інноваційного агентства, а SBF доручено формування стратегічних національних дослідницьких цілей і контактів у сфері міжнародного науково-технічного співробітництва на урядовому рівні, координуючи тим самим плани КТІ.

У відповідності з законом «Про підтримку досліджень та інновацій» інституційними органами з підтримки досліджень та інновацій виступають: Швейцарський національний фонд сприяння науковим дослідженням; Союз наукових академій Швейцарії; федеральні вищі технічні школи; науково-дослідні заклади – отримувачі федеральних бюджетних коштів в рамках сприяння дослідженням та інноваціям; федеральний уряд Швейцарії, якщо він сам здійснює чи виступає замовником досліджень; Комісія з технологій та інновацій.

Сприяння прикладним НДДКР здійснюється у вигляді виділення для їх реалізації науковим організаціям федеральних коштів в розмірі до 50 % від загальної суми витрат, а також фінансування робіт з техніко-економічного обґрунтування, створення прототипу чи дослідних установок з найбільш перспективних проектів. В рамках сприяння інноваційному підприємництву здійснюється підтримка у формі інформаційно-консультаційної допомоги і навчання підприємців при створенні і реорганізації підприємств, пошуку фінансових джерел тощо.

Одним з пріоритетних напрямків державної підтримки інновацій в Швейцарії являється забезпечення участі швейцарських науково-дослідних організацій і підприємств в міжнародних проектах та програмах. У цьому напрямку здійснюються заходи з

укладення міжнародних угод, спрямованих на інтеграцію Швейцарії в міжнародний дослідницький та інноваційний простір, здійснюється взаємодія в рамках міжнародних організацій при розробці, плануванні і реалізації міжнародних програм.

Основними інфраструктурними елементами інноваційної сфери на практиці виступають: Комісія з технологій та інновацій (КТІ); Центри технологічного трансферу при університетах; технопарки та «старт-ап» - центри. Комісія з технологій та інновацій (КТІ) по суті виступає агентом федерального уряду з реалізації державної інноваційної політики в частині залучення результатів прикладних досліджень і розробок в промисловість. Цілями діяльності КТІ являються: посилення інноваційних процесів в економіці; підвищення кваліфікації дослідницьких кадрів, орієнтованої на практичні результати; поліпшення взаємодії та сприяння обміну знаннями та технологіями між підприємствами і вищими учбовими закладами, а також підтримка при створенні нових підприємств. Щорічний бюджет КТІ складає більше 100 млн. швейцарських франків.

Основними напрямами фінансової підтримки інноваційних проектів являються: співфінансування розробки бізнес-плану; консультативні послуги на початковому етапі; залучення інвесторів; виплата заробітної плати дослідницькому персоналу, що бере участь у проекті; присудження експертної оцінки «КТІ – Start – up - Lable», що дозволяє поліпшити доступ до венчурних фондів.

В частині державної підтримки процесів створення нових підприємств – «старт-апів» КТІ проводить консалтинг і навчання підприємців, що прагнуть створити підприємство, тренінги для підприємців-початківців, здійснює проектне фінансування, а також сприяє залученню національних та іноземних бізнес-агентів та венчурних фондів. В останньому випадку КТІ підтримує роботу інформаційного ресурсу «Швейцарська венчурна платформа».

Іншим важливим елементом системи підтримки інновацій в Швейцарії є центри технологічного трансферу при університетах, у сферу діяльності котрих входить налагоджування взаємодії між представниками промисловості і спеціалізованими дослідницькими групами, підтримка винаходів і сприяння в реєстрації патентів, ліцензуванні, а також підтримка створення фірм – «спін-оффів». Серед найбільш відомих центрів технологічного трансферу в Швейцарії є центр при Федеральній вищій технічній школі м. Цюріх – «ETH transfer» та центр «Unitectra», що об'єднує університети мм. Базеля, Берна та Цюріху.

Доповнюють систему підтримки інновацій в Швейцарії мережа технопарків і «старт-ап» - центрів, що полегшують створення та розвиток нових інноваційних підприємств. Більшість таких центрів мають певну галузеву спеціалізацію чи тематичні напрямки і виступають форумами контактів і інкубаторами інновацій. На території Швейцарії розташовано близько 30 технологічних парків і бізнес-інкубаторів, де на основі об'єднання інтересів співпрацюють високотехнологічні компанії, венчурні фірми, що створюють ноу-хау, факультети та кафедри університетів, інвестиційні і венчурні фонди.

Система підтримки інновацій продовжує удосконалюватись і динамічно розвиватись, щоб відповідати сучасним вимогам. До введених раніше для малих та середніх підприємств чи «старт-ап» інноваційних чеків (Innovationsscheck) на суми до 7500 шв. фр. Комісія з технологій і інновацій запровадила інноваційні ваучери (CTI Voucher) на суму до 350 тис. шв. фр.

В період з 2013 по 2016 рр. з держбюджету на цілі освіти, досліджень та інновацій будуть виділені близько 26 млрд. шв. фр., з яких в бюджет КТІ щорічно будуть поступати близько 220 млн. шв. фр.

Вже декілька років підряд **Нідерланди** також проводять активну економічну політику з використанням інноваційних технологій, спрямовану на стимулювання економіки в 9 топсекторах, а саме: сільське господарство і харчова промисловість, садівництво, високі технології, енергетика, логістика, креативна індустрія, охорона здоров'я, хімічна промисловість та водна індустрія.

Топ-секторний підхід дозволив виділити пріоритетні для Нідерландів галузі економіки і, не дивлячись на критику (виділені галузі називають вузькоспрямованими), дав можливість голландським компаніям зайняти провідні позиції в різних галузях світової економіки.

Топ-сектор «Високі технології» (HighTech Systemen en Materialen) виступає одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки Нідерландів. У зв'язку з тим, що інноваційна діяльність в області ВТ – це високоризиковане заняття, що потребує спеціальних знань і великих фінансових затрат, для ефективного функціонування галузі вимагається продумана стратегія довготривалого розвитку, а також відпрацьована схема валоризації і державно-приватного партнерства. Саме тому уряд Нідерландів прийняв рішення про виділення сектора ВТ в якості топ-сектора голландської економіки і надання зайнятим в них організаціям і компаніям певних преференцій в області фінансування і регулювання.

Для управління роботою топ-сектору був створений консорціум знань і інновацій (ЕКІ HTSM), а також топ-команда управління (top team), у склад якої увійшли представники профільних наукових закладів (асоціації TNO, NWO, а також підконтрольні їм дослідницькі центри) державної влади і бізнесу. Консорціум ТКІ HTSM під керівництвом топ-команди здійснює загальне управління сектором ВТ, відповідає за розвиток міжнародного співробітництва і аналізує результати діяльності.

Основною метою топ-сектору ВТ виступає подвоєння нідерландського експорту високотехнологічного обладнання до 2020 року. Основні віхи реалізації цього амбіційного плану зафіксовані в інноваційному контракті (Innovatiecontract HTSM 2012) – основоположному документі топ-сектору, в якому викладені цілі і задачі, описані заходи державної підтримки і система взаємодії. Поряд з інноваційним контрактом консорціум ТКІ HTSM розробив програму Human Capital Agenda, що містить пропозиції з підвищення якості освіти в сфері ВТ і залучення зарубіжних спеціалістів для роботи в Нідерландах.

Важливу роль в роботі сектору ВТ відіграють підприємства малого і середнього бізнесу (МСБ), для яких в Королівській службі у справах підприємців (RVO) створено єдине вікно звернень МКВ – loket. Там компанії можуть отримати необхідні консультації з питань фінансування, законодавчого регулювання і актуальних програм співробітництва у секторі ВТ. Особливе місце в інноваційному контракті приділяється європейському і світовому співтовариству голландських компаній. Відмічається, що близько 40 % всієї діяльності в рамках сектора ВТ спрямовано на участь в міжнародних науково-дослідних програмах, в тому числі в програмі «Горизонт - 2020».

Програма Human Capital Agenda спрямована на підвищення кваліфікації робітників сектору ВТ. Недоліки кадрів усуваються за допомогою наступних заходів:

1) спрямування навчання в технічні області науки;
2) участь компаній в процесі навчання (програми обміну і навчальна практика);
3) залучення іноземних спеціалістів на постійне місце проживання;
4) обміни та курси підвищення кваліфікації для робітників різних компаній;
5) система професійної сертифікації;
6) формування електронної бази даних спеціалістів сектору.

На даний час близько 80 голландських компаній займаються розробкою і виробництвом вбудовуваних систем (embedded systems) різного призначення, а ще для 150 компаній дана галузь являється важливою частиною бізнесу. Основний гравець данного сектору – Інститут вбудовуваних систем (Embedded Systems Institute, ESI), заснований в 2002 році при активному сприянні компаній ASML, Philips, Oce, Нідерландської організації прикладних наукових досліджень TNO, а також ряду технічних університетів.

Нідерланди міцно утримують 3 місце в світі по рівню розвитку нанотехнологій (1 та 2 місце – США та Швейцарія). Нанотехнології широко застосовуються в різних галузях економіки, основне мережеве об'єднання компаній у сфері нанотехнологій – консорціум співробітництва NanoNextNL.

Нідерланди зайняли 3 місце в європейському рейтингу конкурентоздатності (The Europe 2020 Competitiveness Report), що складається Світовим економічним форумов (WEF). У WEF відмітили сильні позиції Нідерландів у сфері створення сприятливих бізнесумов (3 місце), використання телекомунікаційних технологій (1 місце), формування високоефективної освітньої системи (2 місце) і забезпечення високого рівня соціального розвитку суспільства (social inclusion, 2 місце). Спрямованість економіки Нідерландів на надання високопрофесійних консалтингових послуг також відіграє важливу роль в забезпеченні конкурентоздатності країни.

В топ-секторі ВТ зайнято близько 440 тис. чол., що складає 7 % від усього працездатного населення країни. Майже 11 % загального об'єму національного експорту формується у результаті міжнародної діяльності компаній сектору ВТ. Об'єм торгівлі товарами топ-сектору ВТ складає близько 2,8 % від світового товарообігу. Щорічні інвестиції в практичне виробництво і дослідницьку діяльність досягають 2,5 млрд. євро (обсяг R&D-інвестицій в окремих випадках складає більше 20 %). Близько 90 % виготовленої топ-сектором продукції іде на експорт.

В якості прикладу досягнень голландської «хай-тек» індустрії можна привести винахід голландськими спеціалістами бездротових протоколів обміну даними Wi-Fi і Bluetooth, а також створення CD та DVD-дисків. Крім того, на сьогодні 90 % усіх компаній світу, що спеціалізуються на виробництві кремнієвих чипів, застосовують у своїй діяльності голландські технології і обладнання.

Ще однією країною, що формує власну регіональну екосистему, розраховану на досягнення інноваційного ефекту світового рівня виступає **Німеччина**. Інформація про державне сприяння інноваціям із зазначенням організацій, уповноважених Федеральним міністерством економіки та технологій Німеччини на надання підтримки (інститутів розвитку), представлена в спеціальному щорічному документі Міністерства «Стимулювання економічного розвитку: сприяння інвестиціям та інноваціям», а саме у його першому розділі «Інновації, технології та нова мобільність». Крім інновацій, даний документ охоплює наступні напрямки держпідтримки економіки: (а) малий і середній бізнес (створення, зростання, інвестиції), (б) енергетика та стабільність, (в) глобалізація.

Економічне стимулювання за напрямом «Інновації, технології та нова мобільність» охоплює ряд програм державного сприяння і підрозділяється на наступні субнапрямки:

- стимулювання інновацій в малому та середньому бізнесі (17 програм/субпрограм), в т.ч.:
- підтримка передових проектів, не пов'язаних з конкретними галузями і технологіями (п'ять програм, в т.ч. одна програма з трьома субпрограмами),
- консультування (дві програми, в т.ч. одна програма з двома субпрограмами),
- наукові дослідження в цілях зміцнення конкурентоспроможності малого і середнього бізнесу (три програми, в т.ч. одна програма з двома етапами),
- цифровізація малого і середнього бізнесу (три програми);
- трансферт технологій і інновацій (три програми);
- стимулювання розвитку ключових технологій (чотири програми, по одній з кожного субнапрямку), в т.ч.: електромобільності, космонавтики, авіації, суднобудування.

Таким чином, у Німеччині діють 12 організацій - операторів державних програм у сфері інновацій (дослідницькі і фінансові установи, підприємницькі та професійні об'єднання, а також структурний підрозділ Федерального міністерства економіки і технологій Німеччини). В управлінні дев'яти організацій знаходяться одна/дві програми; найбільш значне навантаження несуть наступні три організації: «ЄвроНорм» (три програми), Дослідницький центр «Юліх» (чотири програми), Німецький центр авіації та космонавтики (п'ять програм).

Організація - оператор державних програм (інститут розвитку) виконує наступні задачі:

- збір заявок на отримання держпідтримки, допомогу претендентам в оформленні документів,
- формування журі з незалежних експертів у відповідних галузях для визначення переможців, які отримують кошти з державних програм,
- аналіз проміжних/остаточних результатів реалізації підтриманих державою проектів та визначення ступеня відповідності витрат і результатів; на основі цих оцінок - формулювання висновків про рівень ефективності керованої держпрограми.

Федеральне міністерство економіки і технологій Німеччини не здійснює кількісну оцінку діяльності своїх підрозділів і уповноважених організацій, в той же час в Міністерстві і зазначених організаціях існують системи оцінки діяльності співробітників. Питання створення та розвитку системи оцінки діяльності працівників знаходяться у рамках Федерального міністерства внутрішніх справ Німеччини, яке публікує різні керівні, аналітичні та оглядові документи з цих питань. Так, видано спеціальне Керівництво по оцінці праці держслужбовців, присвячене основним принципам організації процесу оцінки в органах виконавчої влади. В огляді «Оцінка діяльності у сфері державних послуг в країнах Євросоюзу» вказані складові частини формуляра, застосовуваного в органах виконавчої влади Німеччини для оцінки роботи співробітників:

- якість виконання завдань,
- глибина аналізу,
- ступінь готовності експонованих матеріалів,
- оперативність виконання,
- корпоративність (уміння працювати в команді),
- управління конфліктами.

Крім того, звернено увагу на значну децентралізацію процесу оцінки (у рамках основних принципів, зафіксованих у зазначеному вище Посібнику МВС ФРН, кожне міністерство має власний метод і формуляр оцінки). В огляді «Оцінка персоналу в європейських та міжнародних організаціях» наведені такі приклади розмаїтості систем оцінки, що застосовуються в 13 федеральних міністерствах Німеччини: кількість критеріїв - від 6 до більш ніж 20 (для Міністерства економіки - немає даних), кількість рівнів оцінки - від 3 до 7 (для Мінекономіки - 6), періодичність оцінки - від щорічної до трирічної (для Мінекономіки - дворічна), кількість оцінювачів - від 2 до 4 (для Мінекономіки - 2, а саме безпосередній керівник та керівник підрозділу). Слід підкреслити, що ні в одному із зазначених документів не наводяться приклади яких-небудь конкретних кількісних індикаторів або оціночних формулярів, які застосовуються в органах виконавчої влади Німеччини.

В процесі здійснення інформаційного суспільства **Норвегія** також стала одним з провідних світових лідерів інноваційного розвитку. Сформовані в Норвегії соціально-економічні умови, які характеризуються високим рівнем життя, змушують уряд для забезпечення соціальної стабільності докладати зусиль до збереження і розвитку в країні найбільш високотехнологічних виробництв, що випускають конкурентоспроможну продукцію з великою доданою вартістю, і винесення за кордон найменш прибуткових підприємств з великими потребами в робочій силі. Це неминуче пов'язано з зростанням державної підтримки НДДКР та інвестицій в науку. Політика держави в цій сфері передбачає бюджетне фінансування НДДКР в розмірі 3 % ВВП.

Пріоритетними галузями економіки материкової Норвегії є металургія (представлена, насамперед, виробництвом алюмінію і виробів з нього), енергетика, хімічна і нафтохімічна промисловість, суднобудування й судноремонт, рибальство й

аквакультура, морські перевезення. Всі ці галузі характеризуються високою продуктивністю праці, великими обсягами виробництва і якістю продукції, що забезпечує їх конкурентоспроможність та стійке положення на світовому ринку.

Одночасно з підтримкою нафтогазової галузі норвезький уряд нарощував зусилля щодо стимулювання розвитку відновлювальних джерел енергії. Так, з 2012 року в Норвегії працює схема «зелених сертифікатів», яка дозволяє компенсувати витрати на відкриття нових генеруючих потужностей, які не використовують викопні енергоресурси. За результатами 2013 року норвезькі власті видали концесії на 140 енергетичних проектів (будівництво нових гідро - і вітроелектростанцій), які передбачають щорічне виробництво 5,3 ТВт-год «зеленої електроенергії» (в 2012 році сукупна продуктивність нових генеруючих потужностей склала 3,6 ТВт-год).

Висока віддача інноваційної політики в цій країні забезпечується завдяки наступним трьом особливостям. По-перше, вона тісно переплітається з іншими напрямами дій держави - з соціальним, інвестиційним, регіональним, освітнім, податковим і іншими. По-друге, досягнутий високий рівень розвитку взаємодії між різними ланками інноваційного ланцюжка, що утворює національну інноваційну систему, яка забезпечує більш високу віддачу в порівнянні з тим, якби ланки такого ланцюга діяли розрізнено. Це дозволяє перетворити науку і інновації на безпосередньо продуктивну силу суспільства. Ще одна особливість інноваційної політики Норвегії - це курс на використання регіонального потенціалу. При цьому відповідальність за здійснення інноваційної політики покладається на регіони. Більшість національних інноваційних агентств і інноваційних програм мають сильну регіональну компоненту. Нині в Норвегії широко використовуються випробувані на практиці й ті що добре себе зарекомендували організаційні форми і методи фінансування інновацій: наукові парки, кластери і венчурне фінансування і т. д.

Комплекс заходів державної інноваційної політики включає такі елементи як:

- спеціальні організації і органи, відповідальні за розробку і реалізацію науково-технічної і інноваційної політики;
- система міжнародної науково-технічної співпраці з іншими країнами (в першу чергу ЄС і США) в частині обміну передовим досвідом і технологіями;
- мережа технопарків, інноваційних кластерів і центрів передового технологічного досвіду;
- значне пряме бюджетне фінансування НДДКР в різних формах, включаючи систему податкових пільг. При цьому відзначається, що для рішення довгострокових високотехнологічних завдань важливішим є стійке планове фінансування, аніж разові вливання значних фінансових коштів.

Також важливим державним завданням в цій області є інвестування в навчання і безперервну освіту, оскільки не всі суб'єкти бізнесу здатні вкладати кошти в підвищення кваліфікації працівників до рівня, необхідного для досягнення інноваційних цілей. Влада організовує передачу і поширення передових знань, забезпечує мобільність робочої сили і створює сприятливі умови для підприємництва в цілому.

У Норвегії існує велика кількість науково-дослідних інститутів, як державних, так і приватних. На них припадає майже 23% від усіх витрат на науково-дослідну діяльність і приблизно 27% усіх наукових досліджень. Менше 7% фундаментальних досліджень проводиться в приватному секторі. Це пояснюється тим фактом, що в сфері норвезького підприємництва існує незначна частка компаній досить великих і таких, що мають достатні ресурси, для проведення власних фундаментальних досліджень.

У Норвегії міністерство промисловості і торгівлі виступає основним регулятором у інноваційній сфері і науково-технічної політики країни. Міністерство делегує практичні повноваження трьом основним державним організаціям, що безпосередньо відповідають за розвиток дослідницької і інноваційної діяльності в країні.

Норвезька дослідницька рада (НДР) не лише безпосередньо відповідає за вироблення науково-технічної політики в Норвегії, але і здійснює фінансування і загальну координацію національних програм НДДКР (включаючи фундаментальні дослідження), технологічної модернізації національної економіки, міжнародної науково-технічної співпраці. Рада несе основну відповідальність за якість і актуальність досліджень, що проводяться в Норвегії. З цією метою вона оцінює дослідницькі проекти та організації, а також домагається розширення міжнародної наукової співпраці. Крім того Рада формулює національну стратегію передачі споживачам результатів досліджень і інформування широкої громадськості. НДР є головним радником уряду з питань досліджень. Науково-дослідна Рада Норвегії пропонує підтримку тим компаніям, які здійснюють інвестиції в інноваційні програми НДДКР. Проекти в промисловості фінансуються за схемою SkatteFUNN, що передбачає пільгове оподаткування. Довгострокові науково-технічні проекти фінансуються через інноваційні науково-технічні центри.

Організація "Innovation Norway" є найбільшим бізнес-орієнтованим інструментом уряду для просування інновацій в норвезькій економіці, в першу чергу в плані підтримки експортно-орієнтованого бізнесу, що пропонує продукцію з високою доданою вартістю. "Innovation Norway" пропонує: фінансування у вигляді кредитування, надання гарантій і програм по створенню акціонерного капіталу; заходи по консультуванню і розвитку професійних навичок і знань; створення національних і міжнародних зв'язків і організацію передачі технологій; маркетинг норвезької продукції і туристичних послуг.

Уряд Норвегії також надає підтримку норвезьким компаніям на міжнародному ринку через Державну корпорацію промислового розвитку "SIVA". "SIVA" сприяє інноваційному розвитку виробничого сектору в країні, створює і покращує фізичну і організаційну інфраструктуру для промислових НДДКР і інновацій в регіонах. Її діяльність розділена на дві основні сфери: 1) забезпечення нерухомістю і інфраструктурою регіональних виробників продукції і послуг з високою доданою вартістю; 2) підтримка інновацій і НДДКР в муніципалітетах. "SIVA" несе особливу відповідальність за сприяння створенню виробництв з високою доданою вартістю в регіонах. Компанія пропонує будівництво і здачу в оренду будівель і іншої нерухомості в галузях/секторах, де нормальні ринкові механізми не працюють. У інноваційній сфері "SIVA" вкладає кошти в різні типи високотехнологічних компаній і працює з програмами грантів для цього середовища (програми створення бізнес-інкубаторів, науково-дослідних і промислових парків). Ще однією організацією підтримки інноваційного розвитку в Норвегії являється International Development Norway (IDN). IDN виступає в ролі національного агента Королівства Норвегія по просуванню співпраці норвезьких технологічних компаній з іноземними партнерами.

Як бачимо, скандинавська економічна модель, реалізована в провідних країнах Північної Європи вже більше двох десятиліть відповідає посткризовій моделі XXI століття, оскільки в її основі лежить культивування мережевого партнерського середовища, тобто інституціональні стимулятори зростання.

Висновки. Зазначимо, що сьогодні не лише в Скандинавії, але і у багатьох інших економіках світу (США, Канада, Великобританія, Південна Корея, Китай, Австралія, тощо) формуються регіональні інноваційні екосистеми (regional innovation ecosystems), розраховані на досягнення інноваційних ефектів світового рівня. Вони представляють собою мережеві інноваційні співтовариства, що дозволяють відповідним територіям безперервно оновлювати інфраструктуру та гнучко реагуючи на технологічні і ринкові зміни. Таким чином, для запуску інноваційної моделі зростання економіці потрібна не лише сучасна інфраструктура (наукові центри, технопарки, інститути розвитку та ін.), але передусім наявність комунікативного середовища між усіма секторами і організаціями. Наявність такого середовища сприяє самоосвіті різних інноваційних екосистем, сукупність яких формує інноваційний ландшафт території, де на базі переплетення різних мережевих середовищ зароджуються і циркулюють потужні потоки нових знань. Головне завдання інноваційних комунікацій - стимулювати відкритий діалог

інноваційних посередників інноваційної діяльності за допомогою спеціалізованих підходів. Це - спеціальна область комунікацій, яка в тривалій перспективі діє на економіку, формуючи і розвиваючи, в свою чергу, інноваційне суспільство. Таким чином відбувається налагодження комунікативних зв'язків між наукою, бізнесом і освітою, що формує так званий "трикутник знання".

Список використаних джерел

1. A. Bramwell et al. Growing Innovation Ecosystems: University-Industry Knowledge Transfer and Regional Economic Development in Canada. University of Toronto. Final Report. May 15, 2012.

2. L. Leydesdorff. The Triple Helix of University–Industry–Government–Relations/in E. Carayannis, D. Campbell (eds.). Encyclopedia of Creativity,Innovation, and Entrepreneurship, New York: Springer, February 2012.

3. B. Mercan, D. Goktas. Components of Innovation Ecosystems: A CrossCountryStudy // International Research Journal of Finance and Economics, № 76, 2011.

4. R. Nallari, B. Griffith. World Bank. Clusters of Competitiveness. The World Bank, 2013.

5. Northern lights//The Economist. Special Report. Feb 2, 2013.

6. Прокопенко О. В. Роль міжнародного фактору в формуванні інноваційної екосистеми Англійською мовою [Електронний ресурс] / О. В. Прокопенко, Ю. І. Єременко, В. А. Омельяненко // Економічний часопис-XXI. - 2014. - № 3-4(2). - С. 4-7.

7. Смородинская Н. В. Сетевые инновационные экосистемы и их роль в динамизации экономического роста [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://inecon.org/docs/Smorodinskaya-Innovations-2014-07.pdf.

8. A. M. Thomson, J. L. Perry. Collaboration Processes: Inside the Black Box// Public Administration Review. Vol. 66. N. s1, 2006.

9. Townsend et al. Future Knowledge Ecosystems. The Next Twenty Years of Technology-Led Economic Development. IFTF Report # SR-12361. San Francisco, 2010.

References

1. A. Bramwell et al. Growing Innovation Ecosystems: University-Industry Knowledge Transfer and Regional Economic Development in Canada. University of Toronto. Final Report. May 15, 2012.

2. L. Leydesdorff. The Triple Helix of University–Industry–Government–Relations/in E. Carayannis, D. Campbell (eds.). Encyclopedia of Creativity,Innovation, and Entrepreneurship, New York: Springer, February 2012.

3. B. Mercan, D. Goktas. Components of Innovation Ecosystems: A CrossCountryStudy // International Research Journal of Finance and Economics, № 76, 2011.

4. R. Nallari, B. Griffith. World Bank. Clusters of Competitiveness. The World Bank, 2013.

5. Northern lights//The Economist. Special Report. Feb 2, 2013.

6. Prokopenko O.V., Eremenko Yu.I., Omelyanenko V.A. Rol mIzhnarodnogo faktoru v formuvannI InnovatsIynoYi ekosistemi AngIIyskoyu movoyu // Ekonomichniy chasopis-XXI. 2014. № 3-4(2). S. 4-7.

7. Smorodinskaya N.V. Setevyie innovatsionnyie ekosistemyi i ih rol v dinamizatsii ekonomicheskogo rosta : http://inecon.org/docs/Smorodinskaya-Innovations-2014-07.pdf.

8. A. M. Thomson, J. L. Perry. Collaboration Processes: Inside the Black Box// Public Administration Review. Vol. 66. N. s1, 2006.

9. Townsend et al. Future Knowledge Ecosystems. The Next Twenty Years of Technology-Led Economic Development. IFTF Report # SR-12361. San Francisco, 2010.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Бабак Оксана Анатоліївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри фінансів, грошового обігу та кредиту

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна

e-mail: kseniya.babak@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Бабак Оксана Анатольевна, кандидат исторических наук, доцент кафедры финансов, денежного обращения и кредита

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина

e-mail: kseniya.babak@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Babak Oksana Anatoliivna, Ph.D. in Historical Science, Associate Professor of Finance, monetary circulation and credit

SHEE "Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University»

30, Sukhomlynskyi street, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region, 08401, Ukraine

e-mail: kseniya.babak @mail.ru

УДК 69.003:338.69.339

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНО-ІМІДЖЕВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ БУДІВЕЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Кошельна В.М.

Основною метою статті є наукове обгрунтування теоретико-методологічних та прикладних аспектів формування структури ресурсно-іміджевого потенціалу та виявлення напрямків забезпечення інноваційного розвитку організацій будівельної галузі. Предметом дослідження є розвиток інноваційних процесів на підприємстві на основі об'єкта управління, визначеного як ресурсно-іміджевий потенціал. Методологічними засадами дослідження є системний підхід до аналізу економічних явищ і процесів, базові положення теорії інновацій.

У статті досліджуються місце та роль потенціалу в питанні аналізу економічних явищ, його розуміння як важливого показника економічного розвитку конкретної організації. Найбільшою перевагою ресурсно-іміджевого підходу є можливість оцінки ресурсів за допомогою загальновживаних структурно-елементних чинників, що спрощує визначення потенціалу на практиці.

У визначенні потенціалу вказується на наявність сукупності підсистем, що характеризують різні аспекти діяльності підприємства. Проведений аналіз вказує на відсутність єдиної структури, невизначеність її складових, їх співвідношення

© Кошельна В.М., 2014

та пропорцій: функціональні, що визначають функціональну діяльність; організаційні, що визначають спосіб управління цією діяльністю; ресурсні, що характеризують ресурси, які необхідні для організації діяльності і досягнення певних конкурентних переваг, що формується з урахуванням галузевої специфіки. Автором формалізовано ресурсну, фізико-енергетичну, результативну та комплексно системну концепції на основі дослідження об'єкта управління та еволюції поняття «потенціал». Модель розвитку ресурсно-іміджевого потенціалу ґрунтується на визначенні початкового рівня існуючого потенціалу підприємства, процесів формування і реалізації ресурсів. Доведено, що при моделюванні розвитку потенціалу доцільно розглядати ресурсну основу забезпечення розвитку, оскільки саме ресурс є першоджерелом формування потенціалу, а ефективне управління ним дозволяє отримати можливості інноваційного розвитку.

Розроблена структурно-логічна схема дозволить менеджерам будівельного підприємства оцінити ступінь залученості підприємства до інноваційного процесу, виявити відповідність компонентів потенціалу підприємства стратегічним цілям та дозволить обґрунтувати доцільність управлінських рішень щодо його інноваційного розвитку.

Ключові слова: *потенціал, ресурсно-іміджевий потенціал, інноваційний розвиток, будівельна організація.*

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ И ИНСТРУМЕНТАРИЙ УПРАВЛЕНИЯ РЕСУРСНО-ИМИДЖЕВЫМ ПОТЕНЦИАЛОМ СТРОИТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Кошельна В.Н.

Основной целью статьи являвляется научное обоснование теоретико-методологических и прикладных аспектов формирования структуры ресурсно-имиджевого потенциала и выявление направлений обеспечения инновационного развития организаций строительной отрасли. Предметом исследования является развитие инновационных процессов на предприятии на основе объекта управления, определенного как ресурсно-имиджевий потенциал. Модель при рыночных условиях хозяйствования. Методологической основой исследования является системный подход к анализу экономических явлений и процессов, базовые положения теории инноваций.

В статье исследуются место и роль потенциала в контексте анализа экономических явлений, его понимание как важного показателя экономического развития конкретной организации. Наибольшим преимуществом ресурсно-имиджевого подхода есть возможность оценки ресурсов с помощью общеупотребительных структурно-элементных факторов, которая упрощает определение потенциала на практике.

В определении потенциала указывается на наличие совокупности подсистем, которые характеризуют различные аспекты деятельности предприятия. Проведенный анализ указывает на отсутствие единой структуры, неопределенность ее составляющих, их соотношение и пропорции: функциональные, что определяют функциональную деятельность; организационные, что определяют способ управления этой деятельностью; ресурсные, что характеризуют ресурсы, которые необходимы для организации деятельности и достижения определенных конкурентных преимуществ, которые, в сою очередь, формируются с учетом отраслевой специфики. Автором формализовано ресурсную, физико-энергетическую, результативную та комплексно - системную концепции на основе исследование объекта управления та эволюции понятия "потенциал". Модель развития ресурсно-имиджевого потенциала основывается на определении начального уровня существующего потенциала предприятия, процессов формирования и реализации ресурсов. Доказано, что при моделировании развития потенциала целесообразно рассматривать ресурсную основу обеспечения развития, поскольку именно ресурс является первоисточником формирования потенциала, а эффективное управление им разрешает получить возможности инновационного развития.

Разработанная структурно-логическая схема позволит менеджерам строительного предприятия оценить степень привлечения предприятия к инновационному процессу, выявить соответствие компонентов потенциала предприятия стратегическим целям и позволит обосновать целесообразность управленческих решений относительно направления инновационного развития.

Ключевые слова: *потенциал, ресурсно-имиджевий потенциал, инновационное развитие, строительная организация.*

INNOVATIVE APPROACHES AND MANAGEMENT TOOLS RESOURCE-IMAGE POTENTIAL CONSTUCTION COMPANIES

Koshelna V.M.

The main aim of the article is scientific substantiation of the theoretical, methodological and applied aspects of the formation of patterns of resource and image potential and identify areas of support of innovative development of the organizations of the construction industry. The study is the development of innovative processes in the company on the basis of the control object is defined as a resource and image potential. Methodological foundations of the research is a systematic approach to the analysis of economic phenomena and processes, the basic provisions of the theory of innovation.

This article examines the place and role of the potential in the analysis of economic phenomena, its understanding as an important indicator of economic development of a specific organization. The greatest advantage of resource-image approach is the ability to evaluate resources using a common structural element factors that simplifies the definition of capacity in practice.

In identifying potential points to a set of subsystems, characterizing different aspects of the enterprise. The analysis indicates the absence of a single structure, the uncertainty in its components, their ratios and proportions: functional, define the functional activity; organizational determining the way to manage this activity; resource describing the resources required for the activities and achieve certain competitive advantages, is formed with a sector-specific. The author formalized resource, physical energy, efficient and integrated system concept based on the study of the control object and the evolution of the concept of "potential". Model development resource and image potential is based on determining the initial level of the existing potential of the enterprise, processes of formation and implementation of resources. It is proved that the modeling of capacity development it is useful to consider the resource base development, because the resource is the primary source of capacity building and effective governance allows them to get opportunities for innovative development.

Developed structural-logical scheme will allow managers of construction companies to assess the degree of involvement of the enterprise to the innovation process, to determine the conformity of the components of the potential of the company's strategic objectives and will help to justify the appropriateness of management decisions on its innovative development.

Key words: *potential, resource-image potential, innovative development, construction company.*

Орієнтація на інноваційний шлях розвитку у сучасних нестабільних умовах економіки, що характеризуються глибокою економічною кризою, вимагає від керівників вітчизняних об'єктів господарювання (підприємств різного рівня й форм власності, соціально-економічною системою - певною областю в цілому) суттєвої, іноді докорінної, перебудови всієї системи управління ними, тобто створення нових способів, принципів, підходів і моделей організації різних сфер діяльності.

Постановка проблеми. Триваюча соціально-економічна криза, вихід з якої потребує перегляду теоретичних та методологічних підходів щодо управління об'єктами господарювання з врахуванням вимог процесно-орієнтовного управління,

будівельним сектором економіки, вказує на необхідність пошуку нових інноваційних моделей, підходів, інструментаріїв управління ресурсно-іміджевим потенціалом будівельної організації **[РІПБО]**, який має відігравати провідну роль у переході галузі до стійкого, насамперед інноваційного розвитку, оскільки тут визначаються особливості різноманіття методологічних підхолів до управління будівельно-інвестиційними проектами.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Аналіз наукових праць за останні десять років показав, що багато вчених-економістів, серед яких необхідно назвати І. Ансоф [1], Р. Коуз [2], Л. Грейнер [6], В. Гаава [9] та інших [4; 10; 11], присвятили свої наукові дослідження саме розвитку окремих інструментів, які сприяють покращенню рівноваженого стану або розширеного відтворення підприємств, як відкритих мікроекономічних систем та з методологічної точки зору можуть розглядатися, як інноваційні продукти. Однак, ще й досі не існує загальної методологічної основи щодо визначення та створення критеріїв переходу на інноваційний шлях управління подібними структурами, багато питань носять однобічний характер досліджень, тому ми вважаємо за необхідне поширити теоретичні засади щодо поняття інноваційного управління та розвитку РІПБО.

Метою статті є аналіз теоретико-методологічних засад розвитку інноваційного підходу та інструментів управління РІПБО; процесів, що сприяють створенню інноваційного РІПБО, вдосконаленню теоретико-методологічних засад інноваційного управління, та розробка пропозицій щодо можливості практичного впровадження в життя певних інноваційних принципів й методів управління даними системами.

Виклад основного матеріалу. Проблема інноваційного розвитку підприємств обумовлена як державною інноваційною політикою, так і безпосередньо залежить від ефективності використання інноваційних ресурсів, техніки та технологій, також інноваційно-активного менеджменту. У вирішенні цієї проблеми особлива увага повинна приділятися науковому обґрунтуванню методичних підходів щодо формування, використання та оцінки інноваційного потенціалу будівельних підприємств.

Забезпечення сталого розвитку підприємств можливе лише за умови чітко продуманої довгострокової стратегії. У даний час підприємствами для забезпечення конкурентоспроможності все активніше застосовуються прогресивні технології для виробництва продукції. Тому виникає потреба інноваційного розвитку підприємства, якщо вона не хоче стати аутсайдером ринку.

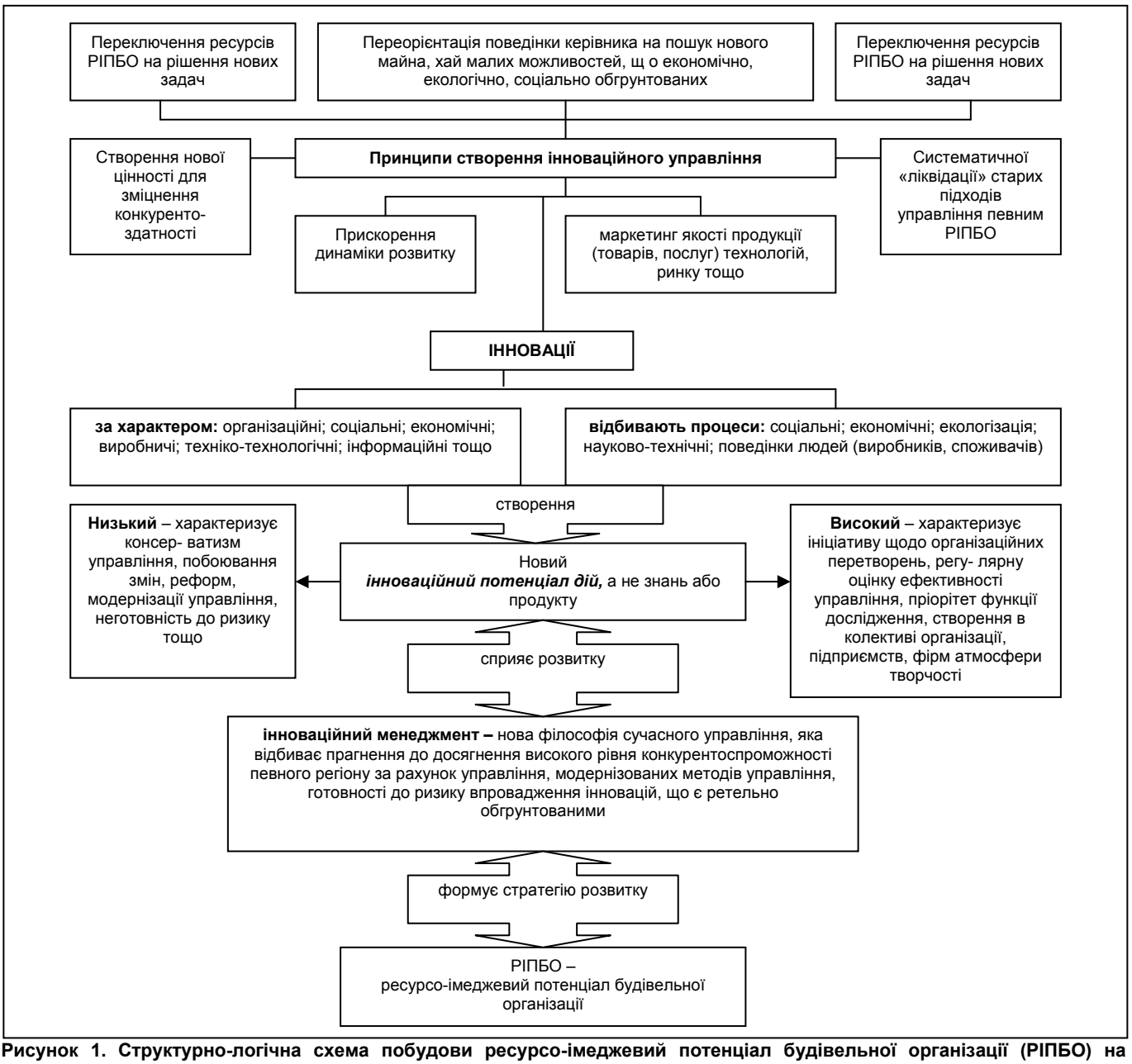

Рисунок 1. Структурно-логічна схема побудови ресурсо-імеджевий потенціал будівельної організації (РІПБО) на засадах інноваційного розвитку

Суб'єкти господарювання, якщо вони прагнуть успіху на ринку, мають дотримуватися правила постійного оновлення не тільки номенклатури робіт, послуг, товарної продукції відповідно до змін ситуації на ринку, а й стану управління на всіх рівнях всіма складовими РІПБО [2]. Звичайно, все це потребує перегляду, поглиблення теоретичних положень та практичних дій щодо вдосконалення управління РІПБО на інноваційних засадах.

Інновації з орієнтацією на покращення загального управління РІПБО, відпрацювання стратегічних планів розвитку та алгоритмів їх реалізації в необхідні терміни мають стати постійною точкою відліку розвитку всіх складових даної системи.

За своєю сутністю інновації - це зміни, що підтверджують ефективність менеджменту і визначають саме ті позиції РІПБО, що носять характер укріплення їх розвитку. Інновації не стихійно виникаючі зміни, а заплановані й розроблені, що реалізуються і можуть бути реалізованими. Інновації - це нововведення, що поліпшують діяльність та її результати. Інновації можуть бути різними за своїми напрямками дій, сферами застосування, відбивати різні процеси, що впливають на конкурентоспроможність РІПБО різного рівня (рис. 1, автор].

Особливу увагу під час створення механізму управління, побудови моделі управління РІПБО керівники мають приділяти формуванню сучасного інструментарію менеджменту на інноваційних засадах. Інноваційне управління повинно встигати за змінами, що відбуваються в реальному середовищі існування й життєдіяльності РІПБО. Саме інноваційний потенціал під час існуючого технічного і соціально-економічного розвитку в умовах збільшення кількості й різновидів змін, що характеризують функціонування РІПБО, стає одним з головних факторів відповідності управління тим змінам, які відбуваються в керованому об'єкті у економічному житті, соціальному стані, науці й техніці ін. Шляхи формування інноваційного РІПБО відображені на рис. 2 (автор).

Рисунок 2. Алгоритмізація процесно-орієнтовного підходу формування РІПБО

Від поняття РІПБО в аспекті вище викладеного необхідно відштовхнутися та запровадити нове поняття «інноваційні РІПБО». З нашого наукового досвіду, певних результатів досліджень у даному напрямі ми пропонуємо таку інтерпретацію поняття «інноваційні РІПБО». Це мікро-економічні системи, які організовані таким чином, що зміни в них стають нормою, системи, в яких постійно відбуваються дії спрямовані на підвищення інноваційного потенціалу [9, С. 24]. Загальні характеристики інноваційних РІПБО та основні принципи щодо реалізації інноваційного потенціалу управління показані на рис.1 та 2.

Взагалі РІПБО, в якому запроваджують інноваційні моделі управління, розвитку, мають функціонувати відповідно до таких принципів: адаптивності, динамічності, самоорганізації, саморегуляції, саморозвитку.

На наш погляд, інноваційний розвиток РІПБО відбувається внаслідок виявлення і реалізації ринкових можливостей, які стають напрямами діяльності цих систем. Обирати ці напрями розвитку потрібно залежно від оцінки зовнішніх умов, в яких функціонує РІПБО, і особливостей самого РІПБО. На підставі SWOT-аналізу розвитку певного РІПБО можна визначити переваги та недоліки, можливості та загрози щодо розвитку всієї системи, а потім визначити пріоритетні напрямки, які й стануть інноваційними, до того ж вкажуть шлях на створення інноваційного ресурсно-іміджевого потенціалу.

Аналіз процесів, що відбуваються у світовій і вітчизняній економіці, показує, що альтернатив інноваційному шляху розвитку немає, оскільки запровадження інновацій веде до:

– приросту обсягів збуту і розширення ринків збуту;
– зміни застарілої продукції на нову, екологічно прийнятну, технологічно-безпечну;
– зниження матеріалоємності й енергоємності;
– поширенню ресурсозберігаючих екологічно орієнтованих технологій тощо [8, С. 87].

Існують певні процеси реалізації РІПБО на інноваційних засадах:

– обізнаність потреби й оцінка можливостей інновацій, готовність до них, показники тенденцій розвитку витрати, продуктивність, плинність персоналу, конкуренція, соціально-економічний стан, ефективність управління; по суті це є фактори, що вказують на необхідність інновацій;

– дослідження тенденцій розвитку та можливостей тих або інших інновацій; Наприклад, залучення спеціальних експертів-аудиторів і консультантів з консалтінгу та менеджменту, створення дослідницьких груп, проведення соціологічних досліджень для оцінки потреб в інноваціях в кожній складовій РІПБО [10, С. 401-402];

– розробка проекту інновацій, його обговорення, розрахунки потреб у різних ресурсах, вибір варіантів, оцінка можливих наслідків, оцінка ризиків інновацій різного ступеню й характеру;

– визначення етапів проведення організаційних змін, етапів реалізації будівельно-інвестиційного проекту;

– підготовка до реалізації інноваційних проектів, роз'яснення цілей та умов інновацій.

Безумовно, завжди існує певний ризик під час будь-якого етапу інноваційного розвитку РІПБО, тому ми пропонуємо такі суспільні дії між всіма суб'єктами господарювання, які виступають складовими цих систем. Серед таких дій нами були виділені такі:

– не вводити в дію нові інноваційні будівельно-інвестиційні програми без висновків не тільки державної але й громадської екологічної та архітектурної експертизи [11];

– проводити постійний моніторинг фінансово-економічних показників будівельно-інвестиційних проектів, що розробляються для запобігання негативним змінам в розвитку РІПБО на стадіях життєвого циклу проекту [8, С. 216];

– здійснювати комплексний аудит різних об'єктів інноваційного управління (аудит відповідності стандартам серії ISO 9000:2001; аудит відповідальності щодо врахування екоризиків при розробці коригуючи заходів діяльності, наприклад при санації, банкрутстві, приватизації тощо; аудит при страхуванні об’єктів будівництва, з метою урахування величини інвестиційного ризику при укладанні угод страхування; аудит систем будівельної сертифікації, аудит територій з метою урахування екоризику підприємств і їх можливого впливу на екоситуацію в регіоні, це необхідно при створенні регіональних екопрограм, для посилення контролю за виробничою сферою регіону та ін.; аудит при підготовці угод між комерційними банками з метою вдосконалення інвестування підприємств, що є необхідним для урахування виконання вимог аудиту діяльності забудовника, а також попередження ризику неплатежів та банкрутства [11];

– поступове подолання опору інноваціям у суб'єктів управління, а саме:

1) обґрунтоване інформування всіх суб'єктів господарювання (від керівників до звичайного простого робітничого персоналу) про необхідність інновацій; переконання в потребах змін, в оновленні умов діяльності, у підвищенні продуктивності та ефективності, при необхідності підвищення кваліфікації персоналу, що працює на будь-якому інноваційному об'єкті господарювання;

2) залучення робітників до обговорення проектів інновацій, аналізу й вибору варіантів проектів, до розробки управлінських рішень;

3) полегшення процесів входження в нові умови роботи, підтримка ініціативи освоєння новацій, диференційований підхід до персоналу в перехідний період;

4) делегування повноважень на введення інновацій персоналу, який є скептиком щодо ефективності новацій;

5) мотивування і стимулювання інновацій, без яких вони навряд чи стануть реальністю;

6) поетапність інноваційних перетворень, що дає можливість поступового звикання до нових умов роботи, адаптації; розробка гнучких інноваційних планів;

7) організаційна вимога і контроль, без яких здебільше не обійтись при будь-яких інноваційних заходах; тут важливим в рівень сполучення видів мотивації й врахування реальних умов інноваційних перетворень.

Не можна не звернути увагу на той факт, що на шляху інноваційного розвитку РІПБО існує ціла низка проблем, серед яких з нашої точки зору, головною проблемою на сьогодні є високий ступінь ринкової невизначеності, нестача інвестиційних ресурсів, що впливає на процес підвищення можливості припустимості помилки в оцінках альтернативних варіантів розвитку РІПБО на базі інновацій.

Висновки.

РІПБО підприємства – це міра готовності виконувати завдання, що забезпечують досягнення поставленої інноваційної мети, тобто міра готовності до реалізації проекту чи програми інноваційних стратегічних змін. Саме завдяки РІПБО підприємство може оперативно реагувати на зміни зовнішнього середовища, вносячи необхідні зміни до свого внутрішнього середовища.

Проведений аналіз підходів управління РІПБО дає змогу визначити найоптимальніший підхід управління РІПБО підприємств.

Це є процес ний підхід управління РІПБО, який орієнтований на зниження навантаження на керівника, та відповідальність розподіляється безпосередньо між виконавцями інноваційних процесів, завдяки чому управління має гнучку і адаптивну систему, яка підходить до специфіки інновацій, адже інновації в процесі свого створення можуть постійно змінюватися, така діяльність підлягає високому рівню ризиків.

Список використаних джерел

1. Ансоф И. Стратегическое управление / Ансоф И. – М. : Экономика, 1989. – 519 с.

2. Коуз Р. Природа фірми: походження, еволюція і розвиток / Р. Коуз; за ред. О. Вільямсона, С. Вінтера; пер. з англ. А. Куликова. – К.: А.С.К., 2002. – 335с.

3. Сенге П. Пятая дисциплина: искусство и практика самообучающейся организации / Сенге Питер ; пер с англ. – М. : ОЛИМП-БИЗНЕС, 2003. – 406 с.

4. Карлоф Б. Деловая стратегия / Б. Карлоф ; пер. с англ. – М. : Экономика, 2011. – 239 с.

5. Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов / М. Портер. – М.: Альпина Бизнес-Букс, 2006. – 454 с.

6. Грейнер Л. Е. Эволюция и революция в процессе роста организации / Л. Е. Грейнер. – Весник С.-Петерб. ун-та. – (Сер. «Менеджмент»). – 2002. – Вып. 4. – С. 76–94.

7. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством: навч. посіб. для вищих навч.закл. / В. О. Василенко. – К.: ЦУЛ, 2003. – 504 с.

8. Федулова Л.І. Технологічний розвиток економіки України. – К. : Ін-т екон. та прогнозув. НАНУ, 2006. – 627 с.

9. Гавва В.Н. Потенціал підприємства: формування та оцінювання: Навчаль-ний посібник. / В.Н. Гавва, Е.А. Божко. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 224 с.

10. Райан Б. Стратегический учет для руководителя/ Пер. с англ. под. ред. В.А. Микрюкова. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1998. – 616 с.

11. Вовк О.М., Мазур А.М. Моделювання розвитку інвестиційного потенціалу підприємств на основі управління ресурсами// Проблеми системного підходу в економіці : зб. наук. праць: – К: НАУ, 2012. – Вип. №3. режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2012_3/Vovk_312.htm

References

1.Ansof, Y.(1989) Stratehycheskoe upravlenye [Strategic management], Ekonomyka, Moscow, Russia.

2. Kouz, R. (2002) Pryroda firmy: pokhodzhennia, evoliutsiia i rozvytok [Nature of firm: origin, evolution and development], A.S.K., Kyiv, Ukraine.

3. Senhe, P. (2003) Piataia dystsyplyna: yskusstvo y praktyka samoobuchaiuschejsia orhanyzatsyy [Fifth discipline: art and practice of self-learning organization], OLYMP-BYZNES, Moscow, Russia.

4. Karlof, B. (2011) Delovaia stratehyia [Business strategy], Ekonomyka, Moscow, Russia.

5. Porter, M. (2006) Konkurentnaia stratehyia: metodyka analyza otraslej y konkurentov [Competition strategy: method of analysis of industries and competitors],Al'pyna Byznes-Buks, Moscow, Russia.

6. Hrejner, L. E. «Evolution and revolution in the process of growth of organization», Vesnyk S.-Peterbhskoho unyversytetata, Seryia »Menedzhment», pp. 76–94.

7. Vasylenko, V. O. (2003) Antykryzove upravlinnia pidpryiemstvom [Crisis management of enterprise], Tsul, Kyiv, Ukraine.

8. Fedulova, L.I. Tekhnolohichnyj rozvytok ekonomiky Ukrainy [The technological development of economy of Ukraine], Instytutu ekonomiky ta prohnozuvannia NANU, Kyiv, Ukraine.

9. Havva, V.N. (2004) Potentsial pidpryiemstva: formuvannia ta otsiniuvannia [The potential of enterprise: development and evaluation], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.

10. Rajan, B. (1998) Stratehycheskyj uchet dlia rukovodytelia [Strategic account for a leader], Audyt, Yunyty, Moscow, Russia.

11. Vovk, O.M. and Mazur, A.M. (2012) «Modeling of the investment potential of enterprises based on resource management» Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi, vol. 3, : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2012_3/Vovk_312.htm.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Кошельна Валентина Миколаївна, аспірант кафедри менеджменту в будівництві,
Київський національний університет будівництва й архітектури
kvnvalia@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ:
Кошельна Валентина Николаевна, аспирант кафедры менеджмента в строительстве,
Киевский национальный университет строительства и архитектуры
e-mail: kvnvalia@ukr.net

ABOUT THE AUTHOR:
Koshelna Valentina Mykolayivna, postgraduate student of the Department of management in construction,
Kyiv national University of construction and architecture
e-mail: kvnvalia@ukr.net

УДК 016:37

РИНОК ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Кучеренко С.Ю.

В статті проаналізовані сучасний стан, тенденції та проблеми розвитку ринку вищої освіти в Україні. Предметом дослідження є система вищої освіти України. Метою дослідження є аналіз сучасного стану ринку вищої освіти України, визначення проблем та тенденцій його розвитку на сучасному етапі.

Результати роботи. Обґрунтовано сучасний стан вищої освіти України, Обґрунтовано, що розвиток національних систем освіти визначається конкретними для кожної країни соціально-економічними чинниками і політичними умовами, які мають свою траєкторію та життєвий цикл існування. Проаналізовано основні показники рівня фінансування освіти в різних країнах світу. Визначено, що причинами, які негативно впливають на розвиток системи освіти в Україні є: політичну нестабільність в державі, скорочення ВВП та ВНП, недостатній рівень фінансування освітньої галузі (фінансування в основному лише захищених статей), неефективне використання наявних ресурсів та важелів впливу, недосконалу правову базу, застарілу матеріально-технічну базу, високу вартість кредиту, несприятливий інвестиційний клімат, неефективне функціонування суспільно-правових інститутів, «відтік мізків за кордон» та інші фактори.

Висновки. В сучасних складних умовах, які склались у країні, і не тільки у сфері освіти, проектування освітніх структур і впровадження нових моделей та програм підготовки, як свідчить досвід усіх країн – процес надзвичайно складний. Часткові реформи вищої освіти не призвели до бажаних результатів. Остаточно стало очевидним, що перетворення у системі освіти в Україні повинні бути комплексними, багатоспрямованими та фундаментальними, спроможними подолати всі невідповідності між освітнім продуктом та потребами суспільства, виробничого та соціального секторів.

Розбудова сучасної структури освітньої галузі має забезпечити оптимальні умови для функціонування та розвитку системи освіти і всіх її підсистем; реалізацію різноманітних освітніх моделей, існування навчальних закладів різних типів і форм власності, різноманітних форм та засобів отримання освіти, що забезпечують громадянам надання якісних освітніх послуг, свободу вибору в освіті.

Ключові слова: *вища освіта, ринок освітніх послуг, ринок вищої освіти, вищий навчальний заклад.*

РЫНОК ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ: ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Кучеренко С.Ю.

В статье проанализированы современное состояние, тенденции и проблемы развития рынка высшего образования в Украине. Предметом исследования является система высшего образования Украины. Целью исследования является анализ современного состояния рынка высшего образования Украины, определения проблем и тенденций его развития на современном этапе.

Результаты работы. Рассмотрено современное состояние высшего образования Украины. Обосновано, что развитие национальных систем образования определяется конкретными для каждой страны социально-экономическими факторами и политическими условиями, которые имеют свою траекторию и жизненный цикл существования.

 © Кучеренко С.Ю., 2014

Проанализированы основные показатели уровня финансирования образования в разных странах мира. Определено, что причинами, которые негативно влияют на развитие системы образования в Украине являются: политическая нестабильность в государстве, сокращение ВВП и ВНП, недостаточный уровень финансирования образования (финансирование в основном только защищенных статей), неэффективное использование имеющихся ресурсов и рычагов влияния, несовершенная правовая база, устаревшая материально-техническая база, высокая стоимость кредита, неблагоприятный инвестиционный климат, неэффективное функционирование общественно-правовых институтов, «отток мозгов за границу» и другие факторы.

Выводы. В современных сложных условиях, которые сложились в стране, и не только в сфере образования, проектирование образовательных структур и введение новых моделей и программ подготовки, как свидетельствует опыт всех стран – процесс чрезвычайно сложный. Частичные реформы высшего образования не привели к желаемым результатам. Окончательно стало ясно, что преобразования в системе образования в Украине должны быть комплексными, многовекторными и фундаментальными, способными преодолеть все несоответствия между образовательным продуктом и потребностями общества, производственного и социального секторов.

Развитие современной структуры образования должно обеспечить оптимальные условия для функционирования и развития системы образования и всех ее подсистем; реализацию различных образовательных моделей, существование учебных заведений разных типов и форм собственности, различных форм и средств получения образования, обеспечивающих гражданам предоставление качественных образовательных услуг, свободу выбора в образовании.

Ключевые слова: *высшее образование, рынок образовательных услуг, рынок высшего образования, высшее учебное заведение.*

HIGHER EDUCATION MARKET IN UKRAINE: ECONOMIC ASPECT

Kucherenko S.Yu.

The current status, trends and problems of higher education in Ukraine are analysed in the article. The subject of research is the system of higher education in Ukraine. The purpose of scientific problem is analysis of the current market state of higher education in Ukraine, determination problems and its trends at present stage.

Results of work. The current state of higher education in Ukraine is grounded. The development of national education systems defined specifically to each country's socio-economic factors and political conditions that have their peculiarities are determined. The main indices of education financing of different countries are analysed. The reasons that affect adversely on the development of education in Ukraine are determined, namely: political instability in the state, the decrease of GDP (gross domestic product) and GNP (gross national product), insufficient financing for the educational sector (on the whole finance protected expenditure), ineffective use of available resources and leverage influence, imperfect regulatory framework, outdated physical infrastructure, high value of credits, poor investment climate, ineffective functioning of social and legal institutions, «brain drain abroad» and other factors.

Conclusions. In present difficult conditions projection educational structures and implementation of new models and training programs, as show the experience of all countries – the process is extremely complex. Partial reforms of higher education did not lead to the desired results. Conclusively, the reforms of the Ukrainian education system must be complex, multilateral and fundamental, competent overcome all the discrepancies between the education and needs of society, manufacturing and social sectors.

Building a modern structure of the educational sector should provide optimal conditions for functioning and development of the education system and all its subsystems; implementation of various educational models, being of the educational establishments of various types and forms of ownership, various forms and means of education, guarantee citizens provision of qualitative education, freedom of choice in education.

Key words: *higher education, market of educational services, market of higher education, higher educational establishment.*

Сучасна система вищої освіти, що повною мірою відповідає вимогам часу, є одним з найголовніших чинників зростання якості людського капіталу, генератором нових ідей, запорукою динамічного розвитку економіки і суспільства в цілому. Для того, щоб вітчизняна вища освіта по-справжньому ефективно виконувала ці важливі завдання, необхідне її оновлення з урахуванням актуальних світових тенденцій розвитку освіти у широкому соціально-економічному контексті.

Як зазначають у своїх дослідженнях провідні науковці НАПН України, українська освіта впродовж 2007–2013 рр. зазнає кардинальних змін: трансформується система вищої освіти у напрямі адаптації до стандартів європейського освітнього простору, створюються нові стандарти оцінювання якості підготовки спеціалістів з вищої освіти та діяльності ВНЗ, запроваджено кредитно-модульну систему організації навчального процесу у ВНЗ III–IV р. а. Ці зміни забезпечуються відповідними законодавчо-нормативними документами, новими стандартами вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням основних тенденцій розвитку вищої освіти в Україні, проблем розвитку ринку освітніх послуг, напрямів вдосконалення системи освіти присвячені праці В.П. Андрущенка, В.Д. Базилевича, Й.М. Бескида, Д.П. Богині, Т.М. Боголіб, О.А. Грішнової., Л.В. Губерського, М.З.Згуровського, Л.І. Іщука, Т.О. Ілляшенко, І.С. Каленюк, О.В. Кукліна. А.О. Лігоцького, А.В. Ломоносова, В.І. Лугового та ін.

Метою статті є аналіз сучасного стану ринку вищої освіти України, визначення проблем та тенденцій його розвитку на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Інтеграція України у світовий освітній простір вимагає постійного вдосконалення національної системи освіти, пошуку ефективних шляхів підвищення якості освітніх послуг, апробації та впровадження інноваційних педагогічних систем, реального забезпечення рівного доступу всіх її громадян до якісної освіти, можливостей і свободи вибору в освіті, модернізації змісту освіти і організації її адекватно світовим тенденціям і вимогам ринку праці, забезпечення безперервності освіти та навчання протягом усього життя, розвитку державно-громадської моделі управління [1].

Як показує приклад розвинутих держав, чим вищий рівень освіченості їх населення, тим вищий рівень їх економічного розвитку. Саме тому, всі розвинуті країни світу спрямовують значну частину своїх фінансових ресурсів на підтримку та забезпечення розвитку вищої освіти. Щодо України, то наші політики та вчені дотримуються думки, що державна підтримка вищої освіти у фінансовому плані повинна бути значною і потребує реформування.

Вища освіта України представлена вищими навчальними закладами III-IV рівнів акредитації (університети, академії, інститути) та закладами I-II рівнів акредитації (коледжі, технікуми, училища), які здійснюють підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр.

Згідно Закону України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року **№ 1556-VII,** підготовка фахівців з вищою освітою з нового навчального року буде здійснюватись за відповідними освітньо-професійними, освітньо-науковими програмами на таких рівнях вищої освіти: початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти; перший (бакалаврський) рівень; другий (магістерський) рівень. Здобуття вищої освіти на кожному рівні вищої освіти передбачає успішне виконання особою відповідної освітньої (освітньо-професійної чи освітньо-наукової), що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти: молодший бакалавр; бакалавр; магістр.

На момент розпаду Радянського Союзу в Україні працювало 143 вищих навчальних заклади і 742 технікуми та училища, в яких навчалося в цілому 1,6 млн. студентів. Сучасний ринок вищої освіти в Україні характеризується високим рівнем конкуренції. Так, за даними Державного комітету статистики України, кількість вищих навчальних закладів на початок 2013/2014 навчального року складає 803 заклади (рис.1), з них 325 вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації та 478 закладів I-II рівнів акредитації. За даними Міністерства освіти і науки України, сьогодні в системі вищої освіти України функціонують 198 університетів, 62 академії, 83 інститути, 245 коледжів, 97 технікумів, 117 училищ та 1 консерваторія [2].

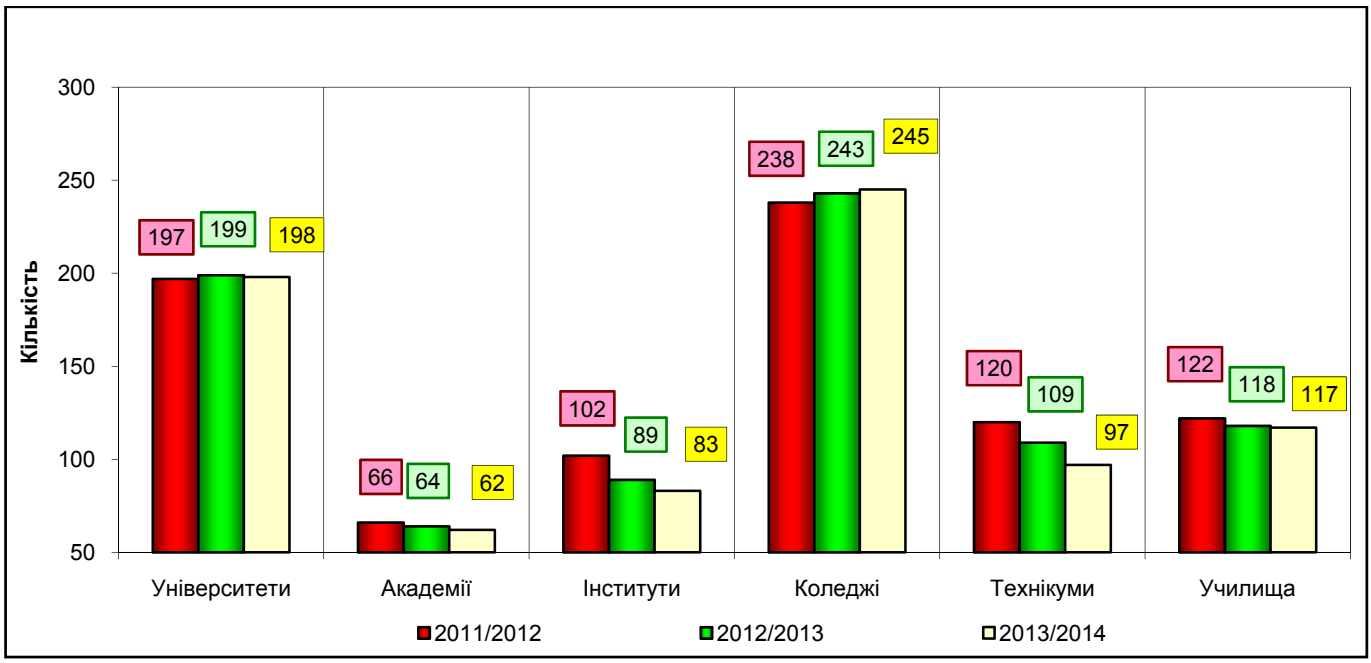

Рисунок 1. Динаміка мережі вищих навчальних закладів України за 2011/12 – 2013/14 н.р.
Джерело: дані Державної служби статистики України

Якщо розглядати динаміку кількості вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації за останні тринадцять років, то найбільша кількість ВНЗ I-II рівнів акредитації спостерігалася в 2003/2004 навчальному році і складала 670 закладів, а ВНЗ III-IV рівнів акредитації – в 2008/2009 навчальному році і складала 353 заклади (рис. 2).

Окрім вищих навчальних закладів державної та комунальної форм власності у країні надають освітні послуги приватні ВНЗ, які складають близько 21,5 % загальної кількості ВНЗ (з 803 закладів I-IV рівнів акредитації державної форми власності – 415 закладів, комунальної форми власності – 221, приватної форми власності – 167).

Протягом останніх років рівень охоплення молоді вищою освітою стрімко зростав за рахунок декількох факторів: збільшення попиту на ринку праці на фахівців з вищою освітою, зростання доходів населення і, відповідно, можливостей отримання вищої освіти на платній основі, а також збільшення кількості навчальних закладів при одночасному збільшенні місць у таких закладах. Аналітики припускають, що у майбутньому вплив частини цих факторів посилиться, а частини – послабиться. Зокрема, зростання доходів населення і зменшення чисельності вікових груп молоді (при наявності великої кількості місць у вищих навчальних закладах) зроблять вищу освіту більш доступною.

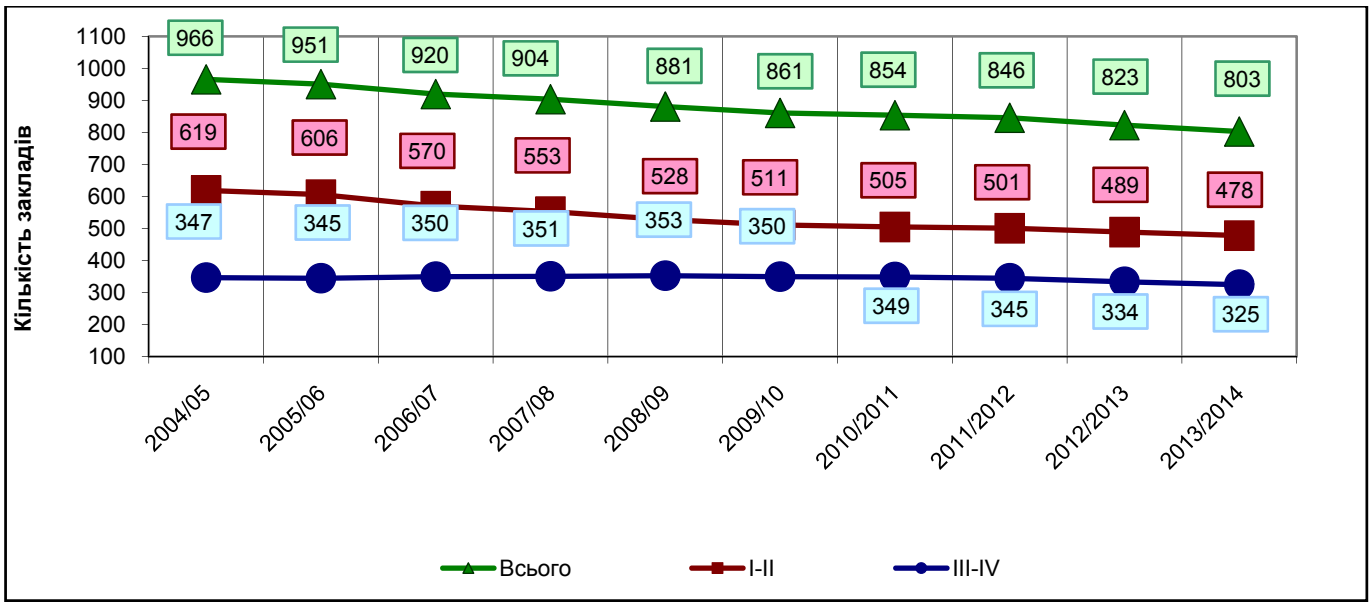

Рисунок 2. Динаміка кількості вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації в Україні за 2004/05-2013/14 н.р.
Джерело: дані Державної служби статистики України

Проте, збільшення на ринку праці пропозиції фахівців з вищою освітою призведе до зменшення їхньої порівняної «вартості», а отже, і зацікавленості молоді в отриманні вищої освіти. Внаслідок цього рівень охоплення молоді вищою освітою буде зростати, але повільніше, ніж у попередні роки.

У 2013/2014 навчальному році контингент студентів вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації та форм власності становив 2 млн. 053 тис. осіб, тоді як у 2007/2008 навчальному році (найбільша кількість) – 2 млн. 814 тис. осіб (таблиця 1, рисунки 3, 4).

Таблиця 1. Кількість вищих навчальних закладів та студентів в Україні (на початок навчального року)

	Кількість закладів:		Кількість студентів у закладах:, тис.	
	I-II рівнів акредитації	III-IY рівнів акредитації	I-II рівнів акредитації	III-IY рівнів акредитації
1990/91	742	149	757,0	881,3
1991/92	754	156	739,2	876,2
1992/93	753	158	718,8	855,9
1993/94	754	159	680,7	829,2
1994/95	778	232	645,0	888,5
1995/96	782	255	617,7	922,8
1996/97	790	274	595,0	976,9
1997/98	660	280	526,4	1110,0
1998/99	653	298	503,7	1210,3
1999/00	658	313	503,7	1285,4
2000/01	664	315	528,0	1402,9
2001/02	665	318	561,3	1548,0
2002/03	667	330	582,9	1686,9
2003/04	670	339	592,9	1843,8
2004/05	619	347	548,5	2026,7
2005/06	606	345	505,3	2203,8
2006/07	570	350	468,0	2318,6
2007/08	553	351	441,3	2372,5
2008/09	528	353	399,3	2364,5
2009/10	511	350	354,2	2245,2
2010/11	505	349	361,5	2129,8
2011/12	501	345	356,8	1954,8
2012/13	489	334	345,2	1824,9
2013/14	478	325	329,0	1723,7

Джерело: дані Державної служби статистики України

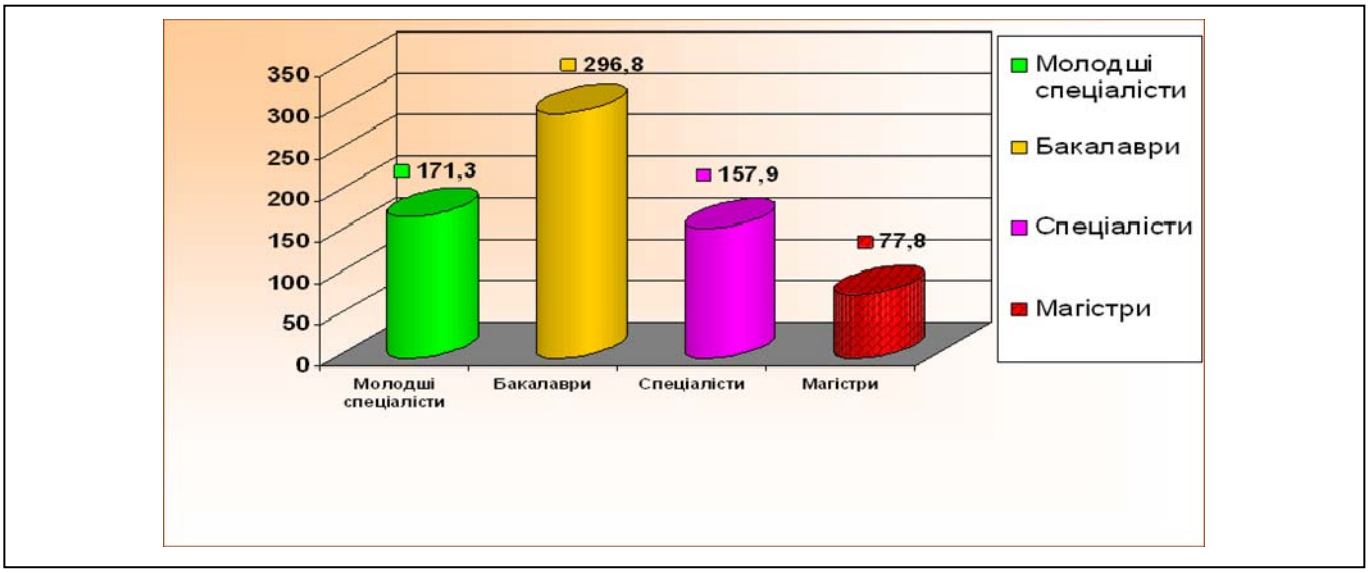

Рисунок 3. Чисельність осіб, зарахованих на навчання за освітньо-кваліфікаційними рівнями (на поч. 2013/14 н.р.)
Джерело: дані Державної служби статистики України

Тенденція до поступового скорочення кількості ВНЗ протягом останніх років пояснюється переважно реорганізацією ВНЗ I-II рівнів акредитації у структурні підрозділи ВНЗ III-IV рівнів акредитації. Зниженню кількості ВНЗ сприяють як політика міністерства, що має намір об'єднувати державні ВНЗ, так і сам ринок. Наприклад, цього навчального року у 20 приватних ВНЗ абітурієнти подали менше 10 заявок, а вісім з них не отримали жодної заявки. Зазначена ситуація дає змогу зробити висновок про неминуче подальше скорочення кількості ВНЗ у наступні роки.

Розвиток національних систем освіти визначається конкретними для кожної країни соціально-економічними чинниками і політичними умовами, які мають свою траєкторію та життєвий цикл існування.

Сфера освіти для успішного функціонування потребує забезпечення в достатніх обсягах фінансовими ресурсами. Фінанси освіти – це система грошових відносин з приводу формування, розподілу й використання різноманітних фінансових ресурсів або фондів грошових коштів. В результаті реалізації цих відносин в освітянській діяльності утворюються різноманітні фонди фінансових ресурсів, призначенням яких є забезпечення ефективного функціонування закладів системи освіти [3, с.136].

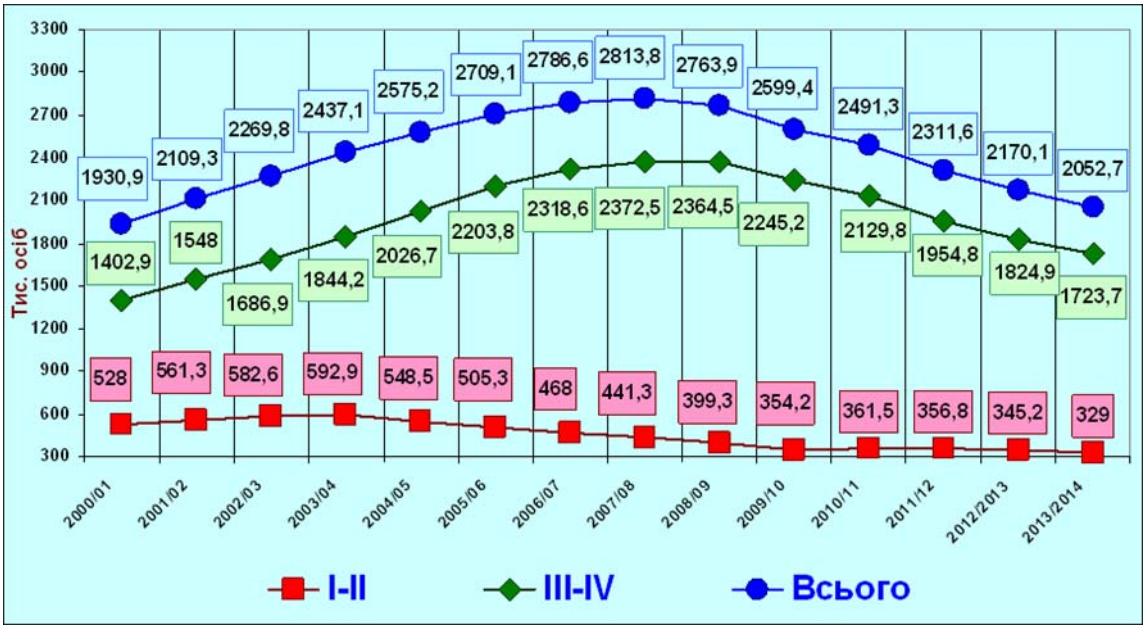

Рисунок 4. Динаміка контингенту студентів ВНЗ України за 2001/02 – 2013/14 н.р.
Джерело: дані Державної служби статистики України

В суспільстві стає пріоритетним чітке усвідомлення того, що освіта – це сфера здійснення соціально-економічних інвестицій, що мають надзвичайно важливе значення для забезпечення сталого розвитку країни. Фінансове забезпечення освіти повинно узгоджуватися з економічним розвитком країни. Об`єктивна необхідність достатніх обсягів бюджетного фінансування освіти, що закріплено законодавством України, зумовлена ще й тим, що діяльність галузі вимагає певної стабільності фінансового забезпечення [4].

Обсяг фінансування освіти в різних країнах встановлюють у відсотках від ВВП, що означає їх пряму залежність від рівня розвитку економіки. У тому числі спостерігаються наступні тенденції: чим вище є рівень розвитку економіки (величина ВВП), тим більший обсяг фінансових ресурсів має вища освіта. Основні показники, які характеризують розвиток вищої освіти та її фінансового забезпечення в різних країнах світу представлено в табл. 2.

Таблиця 2. Основні показники рівня фінансування освіти в різних країнах, 2012 [5].

Показники	Україна	Росія	США	Німеччина	Франція	Японія	Півд. Корея	Китай	Індія	Польща
ВВП на душу населення, дол. США	3 870	19 833	46 588	37 430	34 256	33 785	28 797	7 519	3 339	19 908
Загальні витрати на освіту, % ВВП	5,3	4,1	5,4	4,6	5,9	3,8	5	4	3,2	5,1
Державні витрати на вищу освіту, % ВВП	2,3	1,2	1,0	1,1	1,3	0,5	0,7	-	1,3	1,1
Загальні витрати на освіту на душу населення, дол. США	205,1	813,1	2515,7	1721,8	2021,1	1283,8	1439,8	300,8	106,8	1015,3
Витрати на одного студента за рік, дол. США	3 121	7 749	29 201	15 711	14 642	15 957	9 513	-	-	19 269
Кількість ВНЗ в країні, од.	854	689	3301	250	586	721	394	1135	579	286
Чисельність населення, осіб	46,6 млн.	142 млн.	316 млн.	80 млн.	65 млн.	127 млн.	49 млн.	1,3 млрд	1,2 млрд.	38 млн.
Кількість університетів у топ – 500, од. (ARWU 2012)	0	0	150	37	20	21	10	28	1	2
Персональні комп'ютери на 100 осіб, од.	4,5	13,3	80,6	65,6	63,1	40,7	57,6	5,7	3,2	16,9
Користувачі Інтернету на 100 осіб, од.	44,6	43,4	74,2	82,5	77,5	77,6	82,5	34,4	7,5	62,5

За обсягами фінансування вищої освіти у % ВВП Україна посідає одне з перших місць у Європі, на рівні скандинавських країн, які лідирують у витратах на освіту. В середньому країни ЄС витрачають 1,3% ВВП з державного бюджету на вищу освіту. В Україні у 2010 і 2012 році цей показник становив 2,3% ВВП, в 2011 – був на рівні 2%. Випередила Україну лише Данія – 2,41% ВВП.

Незважаючи на законодавче визначення фінансування освіти в Україні на рівні 10% національного доходу у ст. 61 Закону України «Про освіту», протягом двадцяти трьох років її незалежності даний показник жодного разу не був виконаний [6]. Це пов'язано із досить завищеним рівнем даного показника, оскільки в світі є не так багато країн, які витрачають стільки на освіту, та й в основному це острівні держави в Тихому Океані: Куба – 12,9%, Лесото – 13,1% ВВП.

Міжнародний інститут розвитку менеджменту (IMD) конкурентоспроможність кожної країни розраховує за чотирма напрямами і 312 критеріями. Один з яких враховує розвиток системи освіти на основі частки видатків на освіту до ВВП, обсяг видатків на освіту на душу населення, відсоток безграмотності дорослого населення та інші. За даними IMD у 2014 році Україна зайняла 49 місце серед 60 країн (порівняно із 2013 роком її місце в рейтингу не змінилось); найвищий рівень конкурентоспроможності у США, Швейцарії і Сінгапуру, а найнижчий, відповідно, у Хорватії та Венесуели [7].

До причин, що негативно впливають на розвиток системи освіти в Україні, можна віднести: політичну нестабільність в державі, скорочення ВВП та ВНП, недостатній рівень фінансування освітньої галузі (фінансування в основному лише захищених статей), неефективне використання наявних ресурсів та важелів впливу, недосконалу правову базу, застарілу

матеріально-технічну базу, високу вартість кредиту, несприятливий інвестиційний клімат, неефективне функціонування суспільно-правових інститутів, «відтік мізків за кордон» та інші.

Фінансування державних закладів освіти та установ, організацій, підприємств системи освіти здійснюються за рахунок коштів відповідних бюджетів, коштів галузей реального сектора економіки, державних підприємств і організацій, а також додаткових джерел фінансування.

В Україні сума видатків на освіту не відповідає нормативному значенню, з одного боку, і не забезпечує безоплатну вищу освіту – з другого (табл. 3). Оскільки держава не спроможна забезпечити вищу освіту необхідним для її розвитку фінансуванням, то фактично вона перекладає свої зобов'язання на громадян.

Таблиця 3. Обсяги фінансування вищої освіти

Показники	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Загальні видатки зведеного бюджету, млн. грн.	140199,4	174631,5	253207,9	274156,4	235556,2	342690,3	404298,4
з них на освіту - усього	9034,5	11263,9	15612,5	18612,3	20324,3	18524,6	27309,2
у т.ч. на вищу освіту	5184,0	6742,4	8060,9	12266,0	12796,0	14048,5	22021,5
Частка до загальних видатків зведеного бюджету, %	3,7	3,9	3,2	4,5	4,0	4,1	5,4

Джерело: дані Державної служби статистики України

Як видно з даних табл. 3 видатки на освіту протягом 2006–2012 років мають тенденцію до зростання. У 2006-му становлять 9034,5 млн. грн., в 2012-му – 27309,2 млн. грн., що в три рази більше. При цьому, за аналогічний період, видатки державного бюджету на вищу освіти зросли у 4,2 рази. Це свідчить про зростання ролі вищої освіти в житті суспільства. Сьогодні надзвичайно важливим є забезпечення ефективного використання бюджетних коштів вищими навчальними закладами.

За останні роки національні системи освіти постсоціалістичних країн переживають труднощі, породжені політичними та соціально-економічними реформами. В цих умовах падіння обсягів ВВП помітно змінило механізм фінансування освітньої галузі. На тлі сповільнення щорічних темпів ВВП в усіх країнах домінує тенденція скорочення обсягів фінансування системи освіти і посилення контролю за витрачанням державних коштів [8, с.133].

За даними Європейської асоціації університетів (ЄАУ) інфляція має значний вплив на фінансову ситуацію університетів і таким чином повинна бути прийнята до уваги при оцінці фінансового здоров'я освітньої галузі в цілому. При визначенні розмірів державного фінансування у 2008-2012 роках з урахуванням інфляції для багатьох країн відкривається набагато серйозніша картина. Інфляція погіршує ефект урізання фінансування та применшує ефект збільшення фінансування. Відтак, якщо розглядати розміри державного фінансування з урахування інфляції тільки сім освітніх систем із 20 мають кращу ситуацію із фінансуванням у 2012 у порівнянні із 2008 роком (Німеччина, Норвегія, Швеція, Австрія, бельгійське франкомовне співтовариство, Франція, Нідерланди), у той час, як 13 освітніх систем мали нищчий рівень фінансування у 2012 ніж у 2008 році (Хорватія, Польща, Словаччина, Чеська Респудліка, Іспанія, Греція, Угорщина, Ірландія. Ісландія, Італія, Литва, Великобританія – Англія та Уельс).

Розвиток освіти у 2012-2013 роках відображує «змішану картину» по усій Європі: із 17 освітніх систем, дані з яких були доступними, 9 наразі демонструють збільшення фінансування (Австрія, Ісландія, Чеська Республіка, Норвегія, Польща, Швеція, бельгійське франкомовне співтовариство, Франція, Литва), у той час як 8 проінформували про скорочення, яке вар'ювалося від невеликого зменшення до 25% (Італія, Нідерланди, Словаччина, Хорватія, Португалія, Великобританія-Англія та Уельс, Греція, Угорщина). В освітніх системах, що сигналізували про скорочення фінансування, найбільш вразливими сферами стали викладацький склад та інфраструктура. У тих країнах, у яких відбулося скорочення фінансування досліджень, університети сподіваються на більше фінансування з боку ЄС з метою підтримки дослідницької діяльності та розвитку інфраструктури. У звіті підкреслюється, що фонди ЄС не передбачені задля заміни національних планів фінансування, які мають залишатися потужними задля того, аби підтримувати європейську конкурентоздатність [9].

Витрати на освіту включають як поточні, так і капітальні витрати. Капітальні витрати – це купівля довгострокових товарів та послуг: обладнання, будівництво, капітальний ремонт. Поточні витрати – це всі щорічні витрати, які потрібні для функціонування вишу; вони передбачають оплату праці, комунальні платежі, навчальні матеріали, соціальні послуги (харчування, надання гуртожитків, медобслуговування) тощо. У країнах ОЕСР поточні витрати в загальній структурі витрат вишів становлять від 80% до 96%. Середній показник у цих країнах дорівнює 90,9%. Відповідно капітальні витрати в середньому становлять 9,1%. В Україні показник капітальних витрат (4,1%) більше ніж вдвічі нижчий за середній рівень країн ОЕСР. Українська структура витрат схожа із структурою Бельгії, Данії, Фінляндії та Швеції. Саме скандинавські країни лідирують в міжнародних рейтингах топ-500 найкращих університетів світу. Тобто не зважаючи на порівняно невеликі капітальні витрати, ці держави лідирують у світових рейтингах і є прикладом для наслідування (останнє особливо стосується системи вищої освіти Фінляндії). Одна з головних складових поточних витрат – це оплата праці, викладачів і решти співробітників. У країнах ОЕСР заробітна платня усього штату співробітників вишів становить від 50% до 80% поточних витрат (в середньому 68,5%). Найменший показник (десь 50%) характерний для Чехії, Словаччини, а найбільший – для Великобританії (до 83%). Середній показник у країнах ОЕСР – 68,5% [10].

Значну частку витрат – насамперед, державних – складає оплата праці вчителів та викладачів. Хоч з 2008 по 2012 рр. середня заробітна плата в секторі освіти виросла у 2,5 рази і становила у 2012 р. 2527 грн., проте щороку вона є значно нижчою за середню заробітну плату в цілому в Україні, зокрема – на 15-20% останні п'ять років.

Згідно з всеукраїнським опитуванням викладачів, проведеним Центром дослідження суспільства, загальний середньомісячний дохід 43% викладачів складає менше 3000 грн. і лише 16% можуть похвалитись доходами, вищими за 4500 грн. Порівняти доходи українських освітян з відповідними доходами в інших країнах доволі складно, по-перше, через недоступність персональних даних, що стосуються доходів, і по-друге, через різну ієрархію викладацьких посад.

Усереднені дані в цілому по вищій освіті серйозно викривляють загальну картину, оскільки при низькій винагороді працівників нижчого щабля, що складає переважну більшість, висока оплата праці незначної частки професорів суттєво підвищує середнє значення по університетах. Викладачі з відповідними ступенями в міжнародних університетах отримують в рази вищу винагороду. Так, згідно з дослідженням Вищої школи економіки (Росія) [11], науково-педагогічна зайнятість в таких країнах, як США, Німеччина, Норвегія, Австралія, Нідерланди дозволяла отримувати, в середньому, від 5000 до 7500 доларів на місяць, а в Канаді – усі 9500 доларів на місяць.

У системі вищої освіти існує також загальноприйнятий розподіл на головні освітні витрати, дослідження, а також витрати на допоміжні послуги. Головні освітні витрати – це всі витрати, пов'язані з викладанням. Допоміжні витрати – це, в основному, витрати на соціальні послуги, такі як надання гуртожитків, харчування, медобслуговування. Дослідження – це науково-дослідна діяльність вишів Варто зазначити, що в країнах ОЕСР у середньому 25% усіх витрат вишів спрямовується саме на науково-дослідну діяльність. У деяких країнах, наприклад у Швеції, Швейцарії, Великобританії, рівень витрат на дослідження перевищує

45%. В Україні цей показник знаходиться на рівні 3% (дані Міносвіти за 2011 рік), хоча згідно із Законом «Про освіту» рівень витрат на дослідження повинен бути не менше 10% від загальних державних витрат на вищу освіту. Ця разюча різниця порівняно з розвиненими країнами позначилася на стані науково-дослідної діяльності українських університетів. А показник «дослідження та публікації» – один з головних для розрахунку міжнародних рейтингів [10].

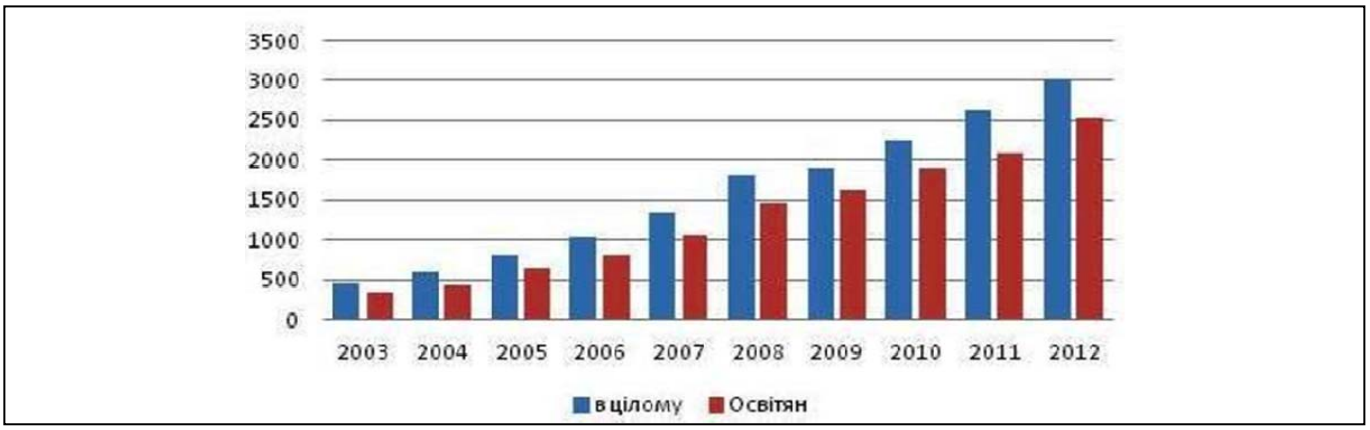

Рисунок 5. Динаміка середньої заробітної плати в Україні.
Джерело: дані Державної служби статистики України

Висновки. В сучасних складних умовах, які склались у країні, і не тільки у сфері освіти, проектування освітніх структур і впровадження нових моделей та програм підготовки, як свідчить досвід усіх країн – процес надзвичайно складний. Часткові реформи вищої освіти не призвели до бажаних результатів. Остаточно стало очевидним, що перетворення у системі освіти в Україні повинні бути комплексними, багатоспрямованими та фундаментальними, спроможними подолати всі невідповідності між освітнім продуктом та потребами суспільства, виробничого сектору, соціального секторів.

Розбудова сучасної структури освітньої галузі має забезпечити оптимальні умови для функціонування та розвитку системи освіти і всіх її підсистем; реалізацію різноманітних освітніх моделей, існування навчальних закладів різних типів і форм власності, різноманітних форм та засобів отримання освіти, що забезпечують громадянам надання якісних освітніх послуг, свободу вибору в освіті.

Список використаних джерел

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf

2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

3. Каленюк І.С. Економіка освіти: Навч. посіб. / Каленюк І.С. – К.: Знання України, 2005. – 316 с.

4. Муравська В.А. Тенденції фінансування вищої освіти в Україні та за кордоном / Муравська В.А. // Облік у фінанси АПК, №1, 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://magazine.faaf.org.ua/content/view/1055/35/).

5. Касич А.О., Циган В.А. Особливості фінансування вищої освіти в Україні та інших країнах світу / Касич А.О., Циган В.А. // Ефективна економіка, 2013. - №12. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2587

6. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/1060-12.

7. IMD releases its 2014 World Competitiveness Yearbook Ranking [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.imd.org/news/2014-World-Competitiveness.cfm.

8. Боголіб Т.М. Фінансування освіти за кордоном / Боголіб Т.М. // Фінанси України. – 2005. – №8. – С. 132-139.

9. Новий оглядовий звіт EUA: Тенденції державного фінансування вищої освіти у Європі від 23.06.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=2705).

10. Ірина Орлова Фінансування системи вищої освіти: світова практика і українське сьогодення / Ірина Орлова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://liberal.in.ua/tochka-zoru/vikladennya-dopov%D1%96df-case-ukra%D1%97na-f%D1%96nansuvannya-sistemi-vischo%D1%97-osv%D1%96ti-sv%D1%96tova-praktika-%D1%96-ukra%D1%97nske-sogodennya.html

11. International Comparison of Academic Salaries in 28 Countries [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://acarem.hse.ru/data

References

1. Nacional'na strategija rozvytku osvity v Ukrai'ni na 2012–2021 roky [National Strategy for the Development of Education in Ukraine for 2012-2021] : http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf

2. Oficijnyj sajt Derzhavnoi' sluzhby statystyky Ukrai'ny [The official website of the State Statistics Service of Ukraine] : www.ukrstat.gov.ua

3. Kalenjuk I.S. Ekonomika osvity [Economics of Education]: Navch. posib. K. : Znannja Ukrai'ny, 2005. 316 s.

4. Muravs'ka V.A. Tendencii' finansuvannja vyshhoi' osvity v ukrai'ni ta za kordonom [Trends in funding of higher education in Ukraine and abroad] // Oblik u finansy APK, №1, 2011. : http://magazine.faaf.org.ua/content/view/1055/35/).

5. Kasych A.O., Cygan V.A. Osoblyvosti finansuvannja vyshhoi' osvity v Ukrai'ni ta inshyh krai'nah svitu [Features of the financing of higher education in Ukraine and other countries] // Efektyvna ekonomika, №12, 2013. : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2587

6. Zakon Ukrai'ny «Pro osvitu» [Law of Ukraine "On Education"]. : zakon.rada.gov.ua/go/1060-12.

7. IMD releases its 2014 World Competitiveness Yearbook Ranking : http://www.imd.org/news/2014-World-Competitiveness.cfm.

8. Bogolib T.M. Finansuvannja osvity za kordonom [Funding for education abroad] // Finansy Ukrai'ny. 2005. №8. S. 132-139.

9. Novyj ogljadovyj zvit EUA: Tendencii' derzhavnogo finansuvannja vyshhoi' osvity u Jevropi vid 23.06.2013 [A new observation report EUA: Trends public funding of higher education in Europe]: http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=2705).

10. Iryna Orlova Finansuvannja systemy vyshhoi' osvity: svitova praktyka i ukrai'ns'ke s'ogodennja [Financing higher education: international practice and the present Ukrainian]. : http://liberal.in.ua/tochka-zoru/vikladennya-dopov%D1%96df-case-ukra%D1%97na-f%D1%96nansuvannya-sistemi-vischo%D1%97-osv%D1%96ti-sv%D1%96tova-praktika-%D1%96-ukra%D1%97nske-sogodennya.html

12. International Comparison of Academic Salaries in 28 Countries: http://acarem.hse.ru/data

ДАНІ ПРО АВТОРА
Кучеренко Світлана Юріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри політичної економії
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Кучеренко Светлана Юрьевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры политической экономии
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина

DATA ABOUT THE AUTHOR
Kucherenko Svitlana Yuriivna, PhD, assistant professor of Political Economy
SHEE "Pereyaslav-Khmelnitsky SPU named Gregory Skovorody"
Str. Sukhomlinsky 30, Pereyaslav-Khmelnitsky, 08401, Ukraine

УДК 339.03:69.003

УПРАВЛІННЯ ВАРТІСТЮ: СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЕКТУ ДЕВЕЛОПЕРА

Петраш О.П.

Метою статті є наукове обґрунтування можливості продуктивного використання у вітчизняній практиці, для оцінки ефективності інвестиційного проекта компанії (девелопера), сучасних інструментів і моделей управління вартістю підприємства. Предметом дослідження є сучасні інструменти оцінки ефективності управління підприємством в рамках концепції вартісно-орієнтовного управління. Аналізуючи, систематизуючи і узагальнюючи наукові праці багатьох вчених прийшли до висновку, що актуальними залишаються дослідження концептуальних підходів і технологій оцінювання вартості підприємства. У статті представлено результати аналізу сучасних підходів у сфері вартісно-орієнтованого управління підприємством; встановлено взаємозв'язок цілей та підходів до оцінювання вартості підприємства; визначено принципи формування системи показників, які характеризують ефективність функціонування підприємства. Обґрунтовані можливості використання критерію EVA для оцінки ефективності управління фінасово-господарською діяльністю підприємств. На основі огляду сучасної літератури з даного питання було визначено основні підходи до виділення груп факторів вартості за рівнем формування, місцем виникнення та можливістю управління. У результаті дослідження було узагальнено класифікацію підходів вітчизняних і зарубіжних науковців щодо розподілу факторів вартості за фінансовою та не фінансовою ознаками. Обґрунтовано, що комплексне врахування різноспрямованих факторів дозволить застосовувати вартісно-орієнтовану систему управління у практиці діяльності вітчизняних підприємств і особливо під час здійснення ними інноваційних перетворень, адже інновації виступають вагомим важелем формування вартості підприємства та найчастіше відносяться до групи не фінансових (якісних) факторів. Нами запропоновано використовувати інтегрований показник – їхню комбінацію (наприклад, EVA, SVA і CFROI) для аналіза інвестиційних проектів девелопера з подальшим порівняльним аналізом результатів. Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є розробка науково-методичного апарату, що дозолить враховувати розглянуті фактори під час прийняття рішень у системі вартісно-орієнтованого управління підприємством.

***Ключові слова**: вартісно-орієнтовне управління, VBM- показники, інвестиційний проект, девелопер, ефективність.*

УПРАВЛЕНИЕ СТОИМОСТЬЮ: СОВРЕМЕННЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНВЕСТИЦИОННОГО ПРОЕКТА ДЕВЕЛОПЕРА

Петраш О.П.

Цель статьи есть научное обоснование возможности продуктивного использования в отечественной практике, для оценки эффективности инвестиционного проекта компании (девелопера), современных инструментов и моделей управления стоимостью предприятия. Предметом исследования есть современные инструменты оценки эффективности управления предприятием в рамках концепции стоимостно-ориентированного управления. Анализируя, систематизируя и обобщая научные труды многих ученых, пришли к выводу, что актуальными остаются исследования концептуальных подходов и технологий оценки стоимости предприятия. В статье представлены результаты анализа современных подходов в сфере стоимостно-ориентированного управления предприятием; установлено взаимосвязь целей и подходов к оценке стоимости предприятия; установлено принципы формирования системы показателей, которые характеризуют эффективность функционирования предприятия. Обосновано возможности использования критерия EVA для оценки эффективности управления финансово-хозяйственной деятельностью предприятия. На основании обзора современной литературы по этому вопросу было определено основные подходы к выделению групп факторов стоимости по уровню формирования, местом возникновения и возможностью управления. В результате исследования было обобщено классификацию подходов отечественных и зарубежных ученых относительно распределения факторов стоимости по финансовому и не по финансовому признакам. Обосновано, что комплексный учет разнонаправленных факторов позволит применять стоимостно-ориентированную систему управления на практике отечественными предприятиями и особенно во время осуществления ними инновационных преобразований, так как инновации выступают существенными рычагом формирование стоимости предприятия и чаще относятся к группе не финансовых (качественных) факторов. Нами предложено использовать интегрированный показатель – их комбинацию (например, EVA, SVA і CFROI), для анализа инвестиционных проектов девелопера с дальнейшим сравнительным анализом результатов. Перспективой дальнейших исследований в этом направлении есть разработка научно-методичного аппарата, что позволит учитывать рассмотренные факторы во время принятия решений в системе стоимостно-ориентированного управления предприятием.

***Ключевые слова**: стоимостно-ориентированное управления, VBM – показатели, инвестиционный проект, девелопер, эффективность.*

© Петраш О.П., 2014

VALUE BASED MANAGEMENT: MODERN INSTRUMENTS OF EVALUATION OF DEVELOPER COMPANY INVESTMENT PROJECT EFFECTIVENESS

Petrash O.P.

The purpose of the article is scientific substantiation of the possibility to use effectively in the national practice modern instruments and models of the company (developer) value management in order to estimate effectiveness of the investment project of the company. The object of the research is Modern instruments of estimation of effective enterprise management within conception of value-based management. Having analyzed, systematized and generalized of many scientists' works we have concluded that researches of conceptual approaches and technologies of enterprise cost estimation are still essential. In this results of analysis of modern approaches to value-based company management were proposed; correlation between goals and approaches to estimation of company value was traced; principles of organization of system of indicators, which outline effectiveness of enterprise operation were defined. Possible ways of EVA criteria usage for estimation of effectiveness of enterprise financial and business operation management were reasoned. On the basis of review of modern literature sources related to this issue, main approaches to distinguishing groups of factors of costs, depending on the level of cost assessment, place of origin and possibility of management, were determined. As a result of research classification of native and foreign scientists' approaches regarding differentiation of cost factors on the basis of financial and nonfinancial criteria was structured and consolidated. It was justified that complex management of divergent factors will enable to apply value- based management system for operation of native enterprises especially when they undergo innovative changes, which are the important lever of enterprise value formation and are often considered to be nonfinancial (quality) factors. We have proposed to use the integral index, such as their combination (for example EVA,SVA and CFROI), for invest project analyses of the developer for the further comparison of results. Perspective of the further investigations of this problem is developing of scientific-methodic instrument, which will enable to consider overviewed factors for making up decisions in the system of cost-oriented enterprise management.

Key words: *value- based management, VBM factors, investment project, developer, effectiveness.*

Постановка проблеми. Складні економічні умови, що склалися у зв'язку із кризою останніх років, підштовхують керівників компаній застосовувати нові інструменти управління.

Збільшити цінність бізнесу можливо за рахунок реалізації відібраних інвестиційних проектів, а для того, щоб максимізувати таку цінність необхідним є ефективне управління портфелем проектів.

Ключовою задачею оцінки ефективності інвестиційного проекту є критерій підвищення його цінності у процесі реалізації, факторами якої можуть стати: зростання прибутків від реалізації бізнес-проекту, зниження виробничого та фінансового ризику реалізації всього портфеля проектів, підвищення ефективності діяльності компанії в результаті правильних рішень. Оцінка ефективності інвестиційних проектів включає два основних аспекти – фінансовий та економічний. Міжнародна практика розділяє задачі й методи фінансової та економічної оцінок.

Задача фінансової оцінки – установлення достатніх фінансових ресурсів конкретного підприємства для реалізації проекту в установлений термін, виконання всіх інвестиційних зобов'язань. При вартісно-орієнтованій оцінці економічної ефективності акцент має робитися на потенційній здатності інвестиційного проекту зберегти первинну вкладену вартість і забезпечити достатній темп її приросту.

Ефективність діяльності підприємства в умовах нестабільної економіки, а часто і можливість його існування, залежить від здатності керівництва своєчасно приймати вірні рішення та адаптуватися до умов, що змінюються.

Тому важливим фактором, який визначає конкурентну позицію девелоперської компанії, стає використання сучасних методів управління інвестиціями. Одним з успішних підходів, щодо оцінки ефективності проектів девелопмента, є вартістно-орієнтовні показники.

Запровадження та удосконалення системи управління вартістю на українських підприємствах, поряд із суттєвими змінами в підходах до управління загалом, потребує розроблення адаптивної до української системи показників оцінювання діяльності компанії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжній науковій літературі значну увагу цій проблематиці приділили А. Дамодаран, Т. Коллер, Т. Коупленд, М. Міллер, Ф. Модільяні, Дж. Муррин, А. Раппапорт, Дж. Стерн, Дж. Стюарт, К. Уолт, Дж. Фридман,Г. С. Харрисон, Дж. Харвей, Дж. Хікс, Дж. ван Хорн, У. Шарп, Р. Бранденбург та ін. аспекти оцінювання вартості були у колі дослідницьких зацікавлень таких українських вчених, як П. Круш, О. Кузьмін, О. Мендрул, Я. Маркус, Т. Момот, В. Панков, С. Поліщук та ін.

Незважаючи на досягнення зарубіжних та вітчизняних учених, актуальними залишаються дослідження концептуальних підходів і технологій оцінювання вартості підприємства.

Мета статті полягає у здійсненні аналізу сучасних інструментів і моделей управління вартістю підприємства й обґрунтування можливості їх використання у вітчизняній практиці оцінки ефективності інвестиційних проектів компанії (девелопера).

Виклад основного матеріалу дослідження. Метою реалізації будь-якого інвестиційного проекту є створення додаткової вартості (ΔB), причому

$$\Delta B = ПВ - КВ, \quad (1)$$

де *ПВ* – первинна вартість укладених у проект активів; *КВ* – кінцева вартість проекту, якою він оцінений у результаті реалізації.

Незважаючи на те, що невід'ємною частиною *VBM*-підходу (управління вартістю) є визначення вартості підприємства, він принципово відрізняється від традиційних методів оцінки бізнесу. Ми поділяємо тезу багатьох дослідників про те, що традиційні методи оцінки бізнесу здебільшого дають точкові результати, ізольовані, вихоплені із загального контексту управління і процесу досягнення кінцевої мети, не припускають його моніторингу.

Зарекомендували себе успішно раніше і продовжують використовуватися:

- система Дюпона, відома в українській практиці як факторний аналіз, показники прибутку на акцію *EPS,* доходу від інвестованого капіталу *ROI,* віддачі власного капіталу *ROE*, прибутковості чистих активів *RONA* тощо. Істотним недоліком багатьох є орієнтація на дані звітності минулих періодів; вони не відображають вартості грошей у часі, ризики інвесторів; недостатньою мірою корелюють з вартістю акцій підприємства на ринку капіталів; у деяких ситуаціях використовуються лише в інтересах менеджерів різних рівнів. Методи, які з'явились в середині 1980 років, в межах *VBM*-підходу значно зменшили ці негативні прояви. В основі *VBM* лежить управління на основі інтегрованого фінансового показника вартості підприємства.

VBM-підхід виникає під час подальшого розвитку фінансового менеджменту. Фінансова орієнтація характерна для таких показників, як економічна додана вартість (*EVA*), додана вартість акціонерного капіталу (*SVA*), прибутковість інвестицій на основі потоку грошових коштів (*CFROI)*, додана вартість потоку коштів (*CVA*), опціонне ціноутворення (*OPM*) тощо.

За своєю сутністю *VBM*-методи базуються на об'єднанні традиційних моделей Дюпона і дисконтованого грошового потоку *DCF*. Методи розрізняються головним чином варіантами розрахунку витрат капіталу, одержанням результату в абсолютних або процентних величинах. Від системи Дюпона взято ідею представлення результуючого фінансового показника, наприклад, прибутковості сукупних активів *ROA,* у вигляді «де- рева» взаємозалежних параметрів, які підлягають управлінню і контролю показників, що визначають потік грошових коштів.

Так *ROA* розкладається на рентабельність та оборотність активів, що далі деталізуються до окремих факторів вартості нижчих рівнів. Однак просте виявлення факторів вартості не забезпечує вирішення завдання тотального управління грішми – необхідно їх об'єднати з показниками, на підставі яких приймаються функціональні й оперативні рішення на всіх рівнях управління.

Модель *DCF (*дисконтованого грошового потоку) вносить у *VBM* фактор майбутніх, а не минулих грошових надходжень підприємства, що дає змогу врахувати пов'язані з невизначеністю діяльності ризики. Незважаючи на певну умовність такого джерела розрахункових даних, яким є сподівання інвесторів, у дослідженнях деяких західних авторів простежується висока кореляція між ринковою вартістю компанії і її дисконтованим грошовим потоком. Стосовно великого підприємства для цього є досить підстав. Зокрема, існуючий портфель замовлень за даних виробничих можливостей є відносно стійким; його складові в часі не змінюються миттєво. Нарешті, варто взяти до уваги рекомендації міжнародних стандартів фінансової звітності, що обмежують прогнозний період п'ятьма роками.

Як було сказано вище, у 80-х – 90-х роках XX ст. з'явилися інструменти (на основі деяких з них надалі виникли навіть системи управління: наприклад, *EVA* і *EVA-based management*), що відображали процес створення вартості. Найвідоміші з них – *EVA, MVA, SVA, CVA і CFROI.*

В зв'язку з потребою українських підприємств в одержанні додаткових конкурентних переваг, ставиться завдання не тільки формального ознайомлення зі специфікою застосування сучасних методів управління вартістю, а й їх систематизації, більш поглибленого аналізу їхніх «якостей», адаптації до українських умов.

Показник *MVA* (Market Value Added) – ринкова додана вартість, розроблений кон- сультантами компанії Stern Stewart в Нью-Йорку [6,с. 29]. Він вважається найкращим показником, що ілюструє здатність підприємства забезпечувати зростання добробуту своїх акціонерів. *MVA* – найочевидніший критерій створення вартості, який розглядає в якості останньої ринкову капіталізацію і ринкову вартість боргів підприємства. З точки зору теорії корпоративних фінансів, *MVA* відображає дисконтовану вартість усіх теперішніх і майбутніх інвестицій. Слід враховувати, що в балансову оцінку сукупного капіталу треба вносити поправки для усунення викривлень, зумовлених методами і принципами обліку [7].

На нашу думку, інструмент оцінки, який лежить в основі VBM, повинен не лише відображати вартість підприємства, а й показувати ефективність прийняття рішень на всіх рівнях ієрархії, а також служити інструментом мотивації. Розглянутий показник *MVA* не відповідає згаданим вимогам, тому що на ринкову капіталізацію впливають багато факторів, частина яких непідконтрольна менеджменту підприємства. У відповідь на зазначені недоліки виникає низка альтернативних показників вартості.

Модель економічної доданої вартості *EVA* (Economic Value Added) [7] найчастіше використовується серед групи VBM-методів, під іншими незапатентованими назвами ві- домі аналоги.

Модель економічної доданої вартості базується на концепції залишкового доходу, запропонованій А. Маршаллом [1]. Цей показник поєднує простоту розрахунку і можливість визначення вартості підприємства, а також дозволяє оцінювати ефективність як підприємства загалом, так і окремих підрозділів. *EVA* є індикатором якості управлінських рішень: постійне додатне значення цього показника свідчить про збільшення вартості підприємства, тоді як від'ємне – про її зниження.

Показник *EVA* перед показниками *ERS, ROA (ROI) і CF* має ряд переваг, а саме:

- показник *ERS* (Earnings per Share) не дає інформації про витрати, пов'язані з генерацією даного доходу;
- показники *ROA* (Return on Assets) і *ROI* (Return on Investments) є показовішими з огляду характеристик економічної діяльності, але також ігнорують витрати на залучення капіталу;
- показник дисконтованого грошового потоку *(FCF)* дуже близький до показника доданої вартості, однак не дає можливості одержати дані про додану вартість за період часу без прямого порівняння двох величин вартості підприємства.

Один із варіантів (саме варіантів) показника *EVA* розраховується в такий спосіб:

$$EVA = NOPAT - WACC \cdot CI = (ROA - WACC) \cdot CI, \quad (2)$$

де *NOPAT* – чистий операційний прибуток після виплати податків;

ROA – прибутковість сукупних активів;

CI – інвестований капітал;

WACC – середньозважені витрати на капітал.

Показник *ROA* визнається аналогічно методиці Дюпона – у вигляді «дерева» факторів вартості. Витрати на капітал *WACC* враховують пропорції і ринкову вартість використаних власних і позикових коштів, пов'язані з ними ризики, а також ризики, властиві підприємству – як зовнішні, так і внутрішні, купівлю, оренду або лізинг основних засобів.

Повернемося до формування показника *EVA* і відобразимо взаємозв'язок між *EVA* й основними факторами, які беруть участь у формульному розрахунку. В рамках управ- ління вартістю підприємства вказані фактори деталізуються, відповідно до складових. Збільшуючи значення *EVA* шляхом впливу на фактори, які беруть участь в моделі, ме- неджер збільшує вартість підприємства. Показник *EVA* може збільшуватись за рахунок:

- збільшення доходу від реалізації, економії й оптимізації поточних витрат (скорочення нерентабельних виробництв тощо);
- оптимізації витрат на капітал.

Згодом, для уникнення визначеної суб'єктивності, яка випливає з результатів розрахунків, Дж. Б. Стюарт запропонував наступну формулу:

$$EVA = (change\ in\ NOPAT) - (change\ in\ CI) * WACC, \quad (3)$$

де *change in NOPAT* – зміни (+/-) *NOPAT*; *change in CI* – зміни (+/-) *CI.*

Спочатку потрібно виконати досить громіздку систему коригувань первісних даних балансу підприємства. Їхня мета – відобразити економічну вартість активів точніше, ніж це робиться зазвичай в обліковому балансі. Уже згадуваний автор методу пропонує понад півтори сотень виправлень, що змінюються з появою нових регламентуючих документів [7]. У наших умовах їх необхідно адаптувати до української фінансової звітності.

Але показник *EVA має певні недоліки:*

- на величину показника *EVA* (як і будь-якого іншого показника), який базується на концепції залишкового доходу), суттєво впливає первісна оцінка інвестиційного капіталу (якщо вона занижена, то створена додана вартість буде високою, якщо завищена, то низкою). При цьому автор моделі пропонує низку коригувань балансової величини інвестиційного капіталу, що також може призвести до додаткового суб'єктивізму в розрахунках та викривлення реальної ринкової ситуації;
- основна частина доданої вартості в рамках моделі *EVA* припадає на пост прогнозний період, що є коригуванням не врахованої реальної вартості інвестиційного капіталу в доданих вартостях прогнозного періоду.

На нашу думку, щоб зняти визначену суб'єктивність у розрахунках, треба оцінювати не абсолютне значення *EVA*, а щорічний приріст цього показника (change in *EVA* / change in RI).

Таким чином *EVA*:

- є інструментом, що дає змогу виміряти справжню прибутковість підприємства й управляти ним з позиції власників;
- є індикатором якості управлінських рішень: постійна позитивна величина цього показника свідчить про збільшення вартості, від'ємна – про її зниження;
- служить інструментом для визначення норми повернення на капітал (*ROC*), виокремлюючи частину грошового потоку, сформованого за рахунок інвестицій;
- відображає альтернативний підхід до концепції прибутковості (перехід від розрахунку рентабельності інвестованого капіталу (*ROI)*, яка вимірюється в процентному вираженні, до розрахунку економічної доданої вартості (*EVA)*, в грошовому вираженні);
- базується на вартості капіталу, як середньозваженому значенні різних видів фінансових інструментів, що використовуються для фінансування інвестицій;
- характеризує підвищення прибутковості переважно за рахунок збільшення ефективності використання капіталу, а не за рахунок спрямування основних зусиль на зменшення витрат із залучення капіталу;
- є показником, який розкриває керівникам підприємства шляхи впливу на прибутковість;
- дає змогу визначити вартість підприємства, а також дозволяє оцінювати ефективність окремих підрозділів організації (окремих майнових комплексів).

Однак підхід до побудови системи *VBM* на основі показника *EVA* не цілком усуває недоліки й обмеження, які обговорювались при розгляді показника *MVA*.

Ще одним недоліком показника *EVA* є ігнорування грошових потоків. Його можна усунути при розрахунку показника дохідності інвестицій на основі грошового потоку – *CFROI* (Cash Flow Return on Investment) як відношення скоригованих грошових надходжень (cash in) за поточними цінами до скоригованих грошових видатків (cash out) за поточними цінами.

Перевагою цього показника порівняно з *EVA* є те, що і грошові потоки, які генеруються існуючими і майбутніми активами, і первісні інвестиції виражаються в поточних цінах, тобто враховують фактор інфляції. Показник *CFROI*, який використовується в однойменній моделі оцінки вартості компанії [4, с.31], у спрощеному вигляді нагадує показник *IRR.* На відміну від *SVA, EVA і CVA*, показник *CFROI* вимірює відносний, а не абсолютний дохід підприємства за існуючими інвестиціями.

Комбінація обчислених значень *CFROI* з обліком статистичних даних про поведінку *CFROI* (ріст, насичення, спад), передбачуваного зростання та інших параметрів протягом економічного життєвого циклу підприємства використовується для побудови прогнозних оцінок грошового потоку. Далі за необхідності грошової оцінки підприємства застосовується модель DCF (модель дисконтованих грошових потоків), згідно з якою чистий грошовий потік поділяється на генерований за існуючими і майбутніми активами.

Одним з головних недоліків цієї моделі є те, що результат виражається не в сумі створеної (або зруйнованої) вартості, а у вигляді відносного показника. Цей факт може перешкоджати впровадженню на підприємстві системи VBM, оскільки для окремих не фінансових менеджерів його інтерпретація може не бути настільки зрозумілою, як, наприклад, *EVA*. Іншим недоліком згаданого підходу є складність розрахунку показника *CFROI*, тому що для цього необхідно ідентифікувати всі грошові потоки, що генеруються як існуючими, так і майбутніми активами.

У методі доданої вартості потоку грошових коштів – *CVA* (Cash Value Added) ви- окремлюються стратегічні і нестратегічні інвестиції. За задумом авторів [5, с.10; 8, с. 42], такий поділ дозволяє менеджерам зосередити увагу на перспективних планах розвитку підприємства. Синонімом *CVA* є абревіатура *RCF* (Residual Cash Flow – залишковий грошовий потік) [2, с.27], тобто залишкові грошові потоки, генеровані інвестиціями. Загалом, *CVA* містить концепції залишкового доходу (Residual Income) й операційного грошового потоку. Існує кілька методик розрахунку *CVA.*

Модель Едвардса–Белла–Ольсона (*EBO*) розроблена також порівняно недавно – у ті ж 90-ті роки XX ст., вона є однією з найперспективніших сучасних розробок у теорії оцінки вартості підприємств. Ця модель дозволяє використовувати переваги дохідного і майнового підходів, певною мірою мінімізуючи їхні недоліки [3]. Суть її, як і концепції EVA, полягає в тому, що вартість визначається поточними активами і надприбутками, відмінність – в тому, що в цьому випадку розглядається вартість акціонерного капіталу як сума поточної (балансової) вартості акціонерного капіталу і дисконтована вартість надприбутку, що ним генерується.

Подальші роботи Дж.Ольсона, в яких він запропонував принцип лінійної інформаційної динаміки, дали змогу істотно спростити розрахункові формули, відмовитися від суб'єктивних прогнозів потоку надприбутків і скоротити обсяги початкової інформації.

Таким чином, концепція економічної доданої вартості має велику практичну цінність для її широкого застосування для вимірювання результатів досягнення визначених цілей та оцінювання управлінських рішень компанії (в т.ч. девелопера).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Основним недоліком розглянутих вище *VBM*-показників є суб'єктивність розрахунків необхідних величин (насамперед це стосується визначення прогнозних потоків і кількості необхідних уточнень та коригувань), їхня неадаптованість до вітчизняної фінансової звітності, яка постійно змінюється, й умов господарювання. Без відповідних чисельних досліджень і статистичних спостережень нині доволі складно виробити чіткі рекомендації щодо вибору конкретного показника для різних стратегій економічного зростання компанії, поточного й очікуваного станів зовнішнього ринкового середовища. Не зважаючи на подібність, кожен показник має певні «переваги та недоліки», тому рекомендуємо використовувати інтегрований показник – їхню комбінацію (наприклад, *EVA, SVA і CFROI)* для аналіза інвестиційних проектів девелопера з подальшим порівняльним аналізом результатів.

Список використаних джерел

1. Маршалл А. Принципы экономической науки: Пер. англ. – М.: Издательская группа «Прогресс», 1993. – Т. 1. – 415 с.; Т. 2. – 309 с.; Т. 3. – 351 с.

2. Evans M. H. Creating Value through Financial Management // Excelence in Financial Management. – Course 8. – 1999. – Desember. – 27 p.

3. Liu J., Ohlson J. A. The Faltham-Ohlson (1995) Model: Empirical Implications Anderson School of Management, U. C. L. A. – Los Angeles, Stern School of Business. – N. Y. U., New York, 1999.

4. Madden D. J. The CFROI Valution Model // The Journal of Investing. – 1998. – Spring. –P. 31–44.

5. Ottoson E., Weissenrieder F. Cash Value Added – a New Method for Measuring Financial Performance // Study (Sweden). – 1996. – № 1. – 10 p.

6. Stewart C. Myers Interactions of Corporate Financing and Investment Decisions – Implications for Capital Budgeting // Journal of Finance. – 1974. – P.29.

7. Stewart G. Bennet. The Quest for Value:the EVA Management Guide. – New York: Harper Business, 1991.

8. Weissenrieder F.Value Based Management: Economic Value Added or Cash Value Added? //Gothenburg Studies in Financial Economics 971214. // Study (Sweden). – № 1997: 3. – 42 p.

References

1. Marshall A. Principles of Economic Science: Transl.engl. – M.: Publishing Group «Progress», 1993. –. V.1– 415 page; V.2. – 309 page; V.3. – 351 page.

2. Evans M.H. Creating Value through Financial Management // Excelence in Financial Management. – Course 8. – 1999. – Desember. – 27 p.

3. Liu J., Ohlson J. A. The Faltham-Ohlson (1995) Model: Empirical Implications Anderson School of Management, U. C. L. A. – Los Angeles, Stern School of Business. – N. Y. U., New York, 1999.

4. Madden D. J. The CFROI Valution Model // The Journal of Investing. – 1998. – Spring. –P. 31–44.

5. Ottoson E., Weissenrieder F. Cash Value Added – a New Method for Measuring Financial Performance // Study (Sweden). – 1996. – № 1. – 10 p.

6. Stewart C. Myers Interactions of Corporate Financing and Investment Decisions – Implications for Capital Budgeting // Journal of Finance. – 1974. – P.29.

7. Stewart G. Bennet. The Quest for Value:the EVA Management Guide. – New York: Harper Business, 1991.

8. Weissenrieder F.Value Based Management: Economic Value Added or Cash Value Added? //Gothenburg Studies in Financial Economics 971214. // Study (Sweden). – № 1997: 3. – 42 p.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Петраш Ольга Петрівна, аспірант кафедри менеджменту в будівництві,
Київський національний університет будівництва і архітектури
проспект Повітрофлотський, 31, м. Київ-037, 03680, Україна
olga.petrash@mail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Петраш Ольга Петровна, аспирант кафедры менеджмента в строительстве,
Киевский национальный университет строительства и архитектуры
проспект Воздухофлотский, 31, г. Киев-037, 03680, Украина

DATA ABOUT THE AUTHOR
Petrash Olga Petrivna, graduate student of Department of Management of Construction in
Kiev National University Construction and Architecture.
31,Povitroflotsky Avenue, Kyiv-037, 03680 Ukraine

УДК 339(477+100)

ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Шимченко Л.А.

Предметом дослідження є шляхи можливого виходу із світової фінансово-економічної кризи, враховуючи пригнічений стан світової економіки та вичерпаність попередньо функціонуючої економічної «моделі зростання».

Метою написання статті є: аналіз основних економічних проблем, не вирішення яких може унеможливити швидке виведення з кризи економіки України.

Методологія проведення роботи. Робота виконана на основі статистичного, аналітичного та системного методів.

Результати роботи. Акцентується увага на основних економічних проблемах розвитку української економіки в умовах «трикутного геоекономічного протистояння».

Галузь застосування результатів: проведення наукових досліджень щодо моделювання економічного розвитку в кризових умовах.

Висновки. Економічні проблеми вказують на необхідність швидкого (на стільки це є можливим) реформування економіки. Реформи повинні стосуватися: подолання корупції; утвердження нової моделі економічного розвитку з врахуванням світових процесів, направлених на розбудову інформаційних суспільств та знаннєвої економіки – отже великий акцент потрібно робити на освітній напрямок, за рахунок якого намагатися забезпечити інноваційний поступ української економіки та вирішити, завдяки подоланню проблеми занятості населення, проблему підвищення купівельної спроможності громадян.

***Ключові слова**: геоекономіка, знаннєва економіка, корупція, бізнес-клімат, інформаційне суспільство, знання, економічні реформи.*

ЭКОНОМИКА УКРАИНЫ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Шимченко Л.А.

Предметом исследования являются пути возможного выхода из мирового финансово-экономического кризиса, учитывая подавленное состояние мировой экономики и исчерпанность предварительно функционирующей экономической "модели роста".

Целью написания статьи является: анализ основных экономических проблем, не решение которых может сделать невозможным быстрое выведение из кризиса экономики Украины.

Методология проведения работы. Работа выполнена на основе статистического, аналитического и системного методов.

Результаты работы. Акцентируется внимание на основных экономических проблемах развития украинской экономики в условиях "треугольного геоэкономического противостояния".

Отрасль применения результатов: проведение научных исследований относительно моделирования экономического развития в кризисных условиях.

Выводы. Экономические проблемы указывают на необходимость быстрого (на сколько это является возможным) реформирования экономики. Реформы должны касаться: преодоление коррупции; утверждение новой модели

© Шимченко Л.А., 2014

экономического развития с учетом мировых процессов, направленных на развитие информационных обществ и экономики знаний - следовательно, большой акцент нужно делать на образовательное направление, за счет которого пытаться обеспечить инновационное продвижение украинской экономики и решить, благодаря преодолению проблемы трудоустройства населения, проблему повышения покупательной способности граждан.

***Ключевые слова**: геоэкономика, экономика знаний, корупция, бизнес-климат, информационное общество, знания, экономические реформы.*

THE UKRAINIAN ECONOMY: PROBLEMS AND WAYS OF SOLUTION

Shymchenko L.A.

The subject of research is the possible ways out of the global financial and economic crisis, taking into consideration of the dejected state of the global economy and the exhaustion of previously functioning economic «model of growth».

The purpose of research is an analysis of the main economic problems, quick solution which can lead to stabilization of the Ukrainian economy.

Methodology work. The work is done on the basis of statistical, analytical and systematic methods.

Results of work. The special attention is emphasized on the main economic problems of the development of the Ukrainian economy in conditions of the «three-comered geo-economic confrontation».

Practical implications: holding researches to the model economic development in crisis conditions.

Conclusions. The economic problems are directed to quick (as possible) economic reforms. The reforms should concern: overcoming corruption; consolidation of a new model of economic development based on global processes which are directed at the development of information societies and economy of knowledge – therefore it is important to do accent on education, thereby it should provide innovative progress of the Ukrainian economy and to settle the problem of increasing the purchasing power of citizens by overcoming the problem of the people's employment.

***Key words:** geo-economics, economy of knowledge, corruption, business-climate, information society, knowledge, economic reforms.*

Постановка проблеми. Протягом 2013 року пригнічений стан економіки був характерним майже для всіх країн світу. Реальні темпи світового зростання виявилися суттєво меншими, ніж прогнозували провідні міжнародні організації, склавши 3 %. Знизилися обсяги приросту світової торгівлі через уповільнення попиту на імпорт з боку розвинених економік, в зв'язку з поступовим зниженням конкурентоспроможності економік країн, що розвиваються та через гальмування глобального інвестиційного попиту. Зміни відбулися і в товарній структурі світової торгівлі: скоротилися обсяги торгівлі сировинними товарами внаслідок падіння попиту, зниження пропозиції аграрних товарів, обмежень експорту/імпорту в окремих країнах; зросли обсяги торгівлі машинами та обладнанням, транспортними засобами, споживчими товарами тривалого користування, продукцію хімічної галузі.

Маючи за мету виведення власних економік з пригніченого стану, країни-глобалізатори розробляють нові вектори власного розвитку, вважаючи попередньо функціонуючу «модель зростання» вичерпаною. Отання, що з початком XXI століття дозволила країнам, що розвиваються, активізувати власний економічний розвиток – тепер перетворила його у нову хвилю випробувань. Модель економічного зростання України постійно залишалася дуже вразливою, знаходячись в трикутнику геоекономічного протистояння Росії, США та ЄС. Тому перед українською економікою завданням постає: знайти оптимальний шлях власного економічного поступу в умовах «трикутного геоекономічного протистояння».

Аналіз основних досліджень і публікацій. Дані проблеми постійно досліджують: академік НАНУ В.М. Геєць, член-кореспондент НАНУ О.С. Власюк, д.е.н., проф. О.М. Шаров, д.е.н. проф. А.І. Даниленко, координатор з питань допомоги посольства США в Україні Кліффорд Бонд, керуючий партнер київського офісу МЮФ CMS Cameron McKenna Даніель Білак, чл.-кор. НАНУ, директор науково-дослідного економічного інституту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України І.Г. Манцуров, д.е.н., проф., академік академії економічних наук України Л.Л. Кістерський, чл.-кор. НАНУ, президент Академії фінансового управління Т.І. Єфименко, голова ради УКБС Б.В. Соболєв, заступник начальника управління розвитку промисловості Департаменту промислової політики Міністерства економічного розвитку і торгівлі України О.Ю. Зенюк, співробітники Інституту економіки та прогнозування: д.е.н. Т.П. Богдан, д.е.н. Н.М. Шелудько, к.е.н. О.І. Никифорук, к.е.н. Р.З. Подолець, д.е.н. О.В. Шубравська, д.е.н. Л.В. Дейнеко, д.е.н. О.М. Бородіна, академік НАНУ, директор Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України Е.М. Лібанова, радник президента Київської школи економіки (KSE) І.А. Шумило, екс-міністр економіки В.І. Суслов.

Постановка завдання. Економічна криза, що триває, змушує уряди країн, вчених шукати шляхи виходу зі складної ситуації. Одні закликають до жорсткої економії та посилення державного контролю за економічними процесами, інші – до стимулювання попиту завдяки забезпеченню більшої ринкової свободи. В ряді країн, зокрема в Україні, політика домінує над економікою і за принципом «політичної доцільності» наноситься шкода суспільно-економічному розвитку країни. Крім того, фінансово-еокономічна криза України має ще й яскраве «цивілізаційне забарвлення». Тому, предметом дослідження є шляхи можливого виходу із світової фінансово-економічної кризи; метою написання статті є: аналіз основних економічних проблем, не вирішення яких може унеможливити швидке виведення з кризи економіки України.

Виклад основного матеріалу. Сучасний світ насичений економічними потрясіннями, наростаючим екстремізмом, складністю виходу з кризи та соціальними негараздами. Україна, яка уже має деякий досвід виходу з гіперінфляції та трансформаційної кризи, власного досвіду виходу з економічної кризи не мала – відповідно відсутні і спеціалісти з глибинними знаннями, здатні проводити системну політику виведення країни з кризи. Для подальшого українського поступу, враховуючи складну військову ситуацію, вченими-економістами, політологами, урядовцями, іноземними експертами пропонуються такі напрями вирішення економічних проблем.

Подолання корупції. За 2011–2013 рр. вітчизняний ринок залишили понад три десятки іноземних компаній, включаючи півтора десятки банків, страхові установи та металургійну компанію. Основними причинами такого становища експерти ЄБА називають корупцію, неможливість для інвесторів захистити свої інтереси в судах, проблемні відносини з податковими органами [1, с. 27]. Аналіз ситуації в Україні свідчить, що корупцією охоплені всі органи влади, суди, прокуратура, правоохоронні структури. Причинами корупції називають: часті зміни законодавства в сфері регулювання підприємницької діяльності, недосконалість податкової політики та правової бази, існування тіньової економіки (до 45 % ВВП), не професійність та аморальність державних службовців при розгалуженій структурі перевіряючих органів влади (майже 100 – їх «винагороди» в рік обраховуються сумою понад 3 млрд. грн.), формальність у системі декларування доходів держслужбовців та ін.

90 % українців вважають корупцію найбільшою проблемою розвитку країни. В передвиборчий період парламентських виборів 2014 року преса вказувала на суму за місце в партійному списку починаючи з 5 млн. дол., по мажоритарному напрямку – з 2,5 млн. дол. З допомогою взятки можна відкупитись від кримінальної відповідальності (від 10 до 100 тис. дол.); купити можливість на повернення ПДВ (від 10 тис. грн.), послуги військоматів (від 500 дол.)... Корупція перетворюється з інструмента незаконного і таємного збагачення на форму податку, гроші від якого в чистому вигляді перекачують у кишені «кримінальної еліти». Сьогодні в Україні

практично кожна трансакція, купівля, чек у супермаркеті або квадратний метр житла містять корупційну складову (розгадка того, що в бідній Україні ціни, як у Європі). Традиційні хабарі доповнюються продажем службових посад, нагород, сертифікатів; відбуваються відкати за ліцензії та відшкодування ПДВ, встановлюються плати за дозволи на будівництво чи бізнес, видачу державних актів, паспортів тощо. Таким чином виник ланцюг корупційних пірамід різного обсягу грошових мас і способів наповнення їх[2, с.15-16]. Тобто відбувається інституціоналізація корупції за принципом «общака».

Зарубіжні політики, бізнесмени, експерти вказують, що для України характерна корупційна криза, яка проявляється через: державний шантаж як засіб системного політичного контролю; олігархізацію парламенту як інструмент захисту від закону та від ринкової конкуренції шляхом отримання доступу до ресурсів держави – пільг при оподаткуванні, субсидуванні, отриманні державних замовлень; «сімейність та кругова порука», що не дають можливість оголосити дійсну війну корупції.

Корупцію намагаються подолати: чітко визнавши в державі дану проблему – цей крок високо оцінюється світовими країнами та українськими громадянами; намагаючись забезпечити дійсну незалежність гілок влади шляхом довершення політичної реформи та розділивши політику і бізнес; формуючи прозорість функціонування владних структур завдяки проведенню адміністративної реформи, основними елементами якої повинно стати зменшення установ по прийняттю рішень і видачі документів та забезпечуючи можливість любому громадянину ознайомитися з будь-яким документом чи постановою владних структур. Поряд з заходами «прямої дії» повинні бути використані і засоби «непрямого впливу»: забезпечення свободи друку, слова та інформації; вільне функціонування громадських організацій; виховання антикорупційного менталітету та громадянськості. Максимально-ефективну роль у даних процесах повинно відіграти громадянське суспільство.

Вирішення проблеми змістового наповнення сутності «новоекономіного поступу». В час, коли ревізія «світового порядку» досягла військової фази, а Україна стала однією із тих держав, що на собі тримають найбільший тягар (анексія Криму, бойові дії на сході країни) – необхідним є створення чіткої програми світового поступу та глобальної доктрини місця України в цьому процесі. Основне – зупинити експансію «путінських сил», поетапно виконувати ратифіковану Угоду України та ЄС про асоціацію та зону вільної торгівлі, створити спеціальну структуру при уряді та парламенті по управлінню програмою перетворень. Остання повинна бути не просто черговою програмою уряду, а суспільно ініційованою, «максимально українською», загально підтримуваною, широко обговореною вченими-економістами та експертами.

В нинішніх умовах військових дій на Сході програма дій може дати ефект лише при переконаності стосовно готовності Європи і США надати Україні фінансову допомогу, яка повинна бути суттєва – в межах 20 млрд. дол. Перший крок в цьому напрямку зроблено 8 липня 2014 року в Брюселі. Крім того, необхідним є реформування податкової системи, запровадження кардинальних змін у борговій політиці, проведення демонополізації та підтримка малого бізнесу. А Гальчинський вказує, що за рахунок скорочення фіскального пресу на товаровиробника, податкового навантаження на економіку відбулось економічне піднесення 2000–2004 рр., коли в Україні були найвищі в світі темпи економічного зростання – приблизно 8,5% у середньорічному обчисленні. Показник «чисті податки на виробництво та імпорт» у структурі ВВП було знижено з 21,9 до 17,6%. [3, с.7]. До порад фахівця такого рівня варто не просто прислухатись – необхідно їх взяти за основу в сформуванні програми дій влади.

Особливу увагу варто звернути на зміст програми дій. Це повинно бути відродження економіки за рахунок інноваційно спрямованих виробництв та поетапного переходу до економіки знань. Для забезпечення розвитку важливо не лише інтегрувати механізми інноваційного поступу, а й забезпечити їх цілеспрямовану функцію. Лише в цьому випадку можливе утвердження нового, яке не тільки сприяє самоорганізації економіки, а й забезпечить сформування потенціалу динамічного самооновлення, здатності до цілеспрямованого розвитку. Мова йде про новий канал економічного процесу, де не лише суб'єктом, а й об'єктом є інтегрована в економічну систему людина. В. Васильчук вказує, що якраз позитивна зміна сутнісних сил людини, накопичення і реалізація її творчого потенціалу розглядається як сутність поняття «розвиток», а модель економічного розвитку пов'язується з антропосоціоцентристською основою, де функцію енергетичного начала перебирає на себе людина, творча особистість, її нескінченне прагнення до нового.

Енергетику людини в свій час В. Вернадський називав консолідуючою основою ноосфери, що реалізується як геологічна сила, як енергія науки, людської культури, як креативність. Завдяки розуму і свідомості людина вдається до конструювання реальності на інноваційній основі з домінуючим началом творчості. В цій конструкції в певний спосіб кожен приймає безпосередню участь через творчість (у цьому, на думку І. Пригожина, проявляється креативність), самоутверджуючи особистість, реалізуючи власне «я», що в економічних процесах проявиться через інновації як в економіці виробництва товарів, так і в економіці людини [4].

Академік НАН України А. Чухно вказував на те, і на це варто звернути увагу, що якраз соціальні зв'язки, які не тільки забезпечують сприятливі умови для життєдіяльності людини, але й стимулюють її соціальну активність, є соціальним капіталом, а накопичені знання і вміння – людським капіталом

[5]. Соціальний капітал, будучи багатоаспектним, взаємопов'язаним із людським капіталом, тобто з втіленою в індивіді потенційною здатністю приносити доходи, повинні спрямовувати власні зусилля на розвиток потенційних ресурсів людини, спрямовуючи їх переважно на розвиток виробництва та на сформування інтелектуальної гнучкості, що забезпечує, з одної сторони можливість інноваційного розвитку, а з іншого – робить людину самодостатньою.

Пов'язуючи поняття «капітал» не тільки з грошима, але й з потенціальними ресурсами людини, держава повинна створювати умови для самореалізації людини, як рушійної сили суспільства. Основною умовою створення людського капіталу є інвестиції в освіту, охорону здоров'я подібно до того, як затрати на обладнання і матеріали формують фізичний капітал. Освіта, при цьому, розглядається як інструмент прагматичної діяльності людини, що передбачає швидке повернення вкладених коштів і ресурсів та їх відтворення в інтересах того, хто виступає замовником, споживачем підготовлених кадрів. О.А. Грішнова вказує навіть на безпосередній зв'язок між інвестиціями в людський капітал, продуктивністю праці, доходами громадян та національним доходом [6, с. 26, с. 17]. Отже, бажаючи збільшити національний дохід варто звернути увагу на важливий елемент формування людського капіталу – це доходи громадян, від яких найбільше залежить стимулювання купівельної активності та розвитку національного ринку.

Вирішення проблеми купівельної спроможності українців. Є декілька шляхів збільшення доходів населення для стимулювання його купівельної спроможності. Один із них – бюджетні механізми, коли мобілізація коштів для сплати доходів фізичним особам відбувається за рахунок фіскального вилучення коштів, які за інших рівних умов спрямовувалися б на забезпечення економічного розвитку (інвестиції, фінансування оборотних коштів тощо). Зростання доходів працюватиме здебільшого на збільшення потреби в імпорті та/чи на зростання внутрішніх цін, одночасно відтворюючи економічну депресивність. Відповідні реакції монетарної влади, спрямовані на стабілізацію валютного курсу та протидію інфляційним ризикам, додатково гальмують відновлення економічного зростання – економіка втягується в «зачароване коло» депресії [7, с. 28]. Тому одних лише бюджетних механізмів для стимулювання внутрішнього попиту не достатньо. Тим паче, що в Україні надзвичайною проблемою є інституційна криза, що позначилася і на соціальній, і на політичній складовій.

Інституційне забезпечення новоекономічного поступу. Для забезпечення успішності у подоланні економічних проблем необхідно сказати кілька слів стосовно інституціонального забезпечення плану дій, так як в Україні простежується різке загострення інституційної кризи:

- відбувається зростання післякризової дезорієнтованості органів влади. Дефіцит інформації, нестача знань та методик щодо побудови державної політики в умовах відкритих мінливих ринків – і державне регулювання набуває форми «ручного керування» [8];
- прослідковується високий рівень корупції в органах державної влади. Поширення «ручного управління» спонукає до побудови ієрархічних корупційних мереж, які, зрештою, підміняють собою легітимну систему управління. Згідно з результатами дослідження «Барометр світової корупції», яке проводить Міжнародний дослідницький центр *Gallup International Association*, у 2013 р. українці вважали, що найкорумпованішою сферою є судова (66 %), за нею – правоохоронні органи (64 %) і державна служба (56 %) [9];
- в наявності недостатня визначеність і захищеність прав власності в Україні. За підсумками реформ державного сектору економіки, 50 % об'єктів державної форми власності приватизовано шляхом подрібнення цілісних майнових комплексів. 70 % приватизованих підприємств (частин підприємств) отримали нового власника з використанням позаконкурсних процедур. Створюються передумови для постійного конфлікту інтересів, використовуються різні тіньові схеми «страхування» своєї власності, що підвищує роль корупційних зв'язків у економічній системі;
- наявна процедурна переобтяженість ведення господарської діяльності. За більшістю показників кількість процедур, необхідних для провадження підприємницької діяльності в Україні, перевищує показники розвинених країн та країн-сусідів у 2–3 раза. [10, с.28].
- характерна незбалансованість механізмів вирішення корпоративних суперечок у судовому і позасудовому порядку, свідоме ігноруванням норм закону, цінностей права, зневажливе ставлення до правових принципів і традицій.

Для подолання інституційної кризи частина політичних експертів рекомендують створити спеціальні установи: західну Адміністрацію та українську Адміністрацію (можливо, як дві частини єдиної інституції), а також спеціальну фінансову установу – УБРР (аналог KfW). Але можна спробувати уповноважити на це інші установи, делегувати відповідні функції: наприклад, американським та європейським агентствам допомоги, а також банкам (Ексімбанку США та ЄІБ), відповідним українським установам (НБУ та Нацпроекту). Хоча можливим є і «комбінований варіант». [11]. Спеціальні установи можуть посприяти і поліпшенню бізнес-клімату в країні, забезпечуючи хоч якусь адаптацію української економіки до викликів після кризового світу.

Поліпшення бізнес-клімату в країні. Рейтинг України по напрямку «Умови ведення бізнесу» за період 2012-2013 рр. свідчить про невеликі зрушення – піднявся із 140-го місця у 2012 р. до 112-го місця у 2013 р. Але, існуючі «бар'єри в торгівлі» залишилися без змін – на 148-му місці, за показником «захист прав інвесторів» країна опустилася на 1 позицію до 128-го місця, за показником «процедури банкрутства» оцінка країни погіршилася на 5 позицій до 162-го місця. Крім того, іноземні та вітчизняні експерти виокремлювали такі основні проблемні зони розвитку підприємництва: доступ до інфраструктурних та інженерних мереж; реєстрація права власності; захист інвестицій; податкове адміністрування та податкова система (включаючи митну систему); високі бар'єри для торгівлі; процедури банкрутства (виходу з ринку). Індекс інвестиційної привабливості України, який розраховується Європейською Бізнес Асоціацією, був кардинально знижений наприкінці 2011 р. і відтоді майже не змінювався. Суттєве погіршення бізнес-клімату фіксувалося із середини 2013 р.[12, с.68].

Погіршення бізнес-клімату пов'язано не лише з військовими діями, правовою безвідповідальністю та перерахованими вище проблемними зонами розвитку підприємництва, а й з втраченими економічними можливостями в зв'язку з не підписанням в 2013 році асоційованої угоди з ЄС. Інститут економіки та прогнозування НАНУ підрахував втрачені економічні можливості за січень-квітень 2014 р., що мають макроекономічний характер і їх не можна розцінювати лише як втрати експортерів, оскільки вони виражаються у зменшенні очікуваного зростання випуску продукції на 7,0 млрд. грн. (0,33 в.п.), ВВП – на 3,7 млрд. грн. (0,36 в.п.), приватного споживання – 1,2 млрд. грн. (0,23 в.п.), ВНОК – на 0,3 млрд. грн. (0,16 в.п.), експорту товарів тапослуг – на 4,0 млрд. грн. (0,8 в.п.), імпорту – на 2,7 млрд. грн. (0,4 в.п.), у т.ч.: у сільському господарстві – на 1,0 млрд. грн., харчовій промисловості – на 1,0 млрд. грн., легкій промисловості – на 0,4 млрд. грн., добувній промисловості – на 0,3 млрд. грн., деревообробній промисловості – на 0,3 млрд. грн., металургії – на 0,7 млрд. грн., машинобудуванні – на 0,3 млрд. грн., у діяльності готелів та ресторанів – на 0,5 млрд. грн., сфері інформатизації – на 0,6 млрд. грн., фінансовій діяльності – на 0,3 млрд. грн., діяльності у сферах права, бухгалтерського обліку, інжинірингу, надання послуг підприємцям – на 0,3 млрд. грн.[13].

Усвідомлюючи складну ситуацію в державі, акцентуємо увагу на загострених проблемах економіки 2014 року. Динаміка співпадаючого і випереджувального інтегральних індикаторів вказує на ймовірність подальшого падіння ВВП у короткостроковій перспективі. У II кв. 2014 р. темпи спаду співпадаючого індексу розвитку економіки України становили – 4,2% по відношенню до відповідного періоду попереднього року. По відношенню до відповідного періоду попереднього року негативними є також показники в будівництві (спад на -10,5%), в сільськогосподарському виробництві (на -8,3%), в роздрібному товарообороті (на -8,0%), в промисловому виробництві (на -4,3%). У II кв. 2014 р. темпи спаду випереджувального індексу розвитку економіки України становили -1,9%. Акцентуємо увагу, що на динаміку випереджувального індексу негативно вплинули спад інвестицій в основний капітал на -20,5%, спад промислового виробництва країн ЄС-27 на -0,6% і спад вантажопотоку на -0,2%. Дещо кращі показники в III кварталі 2014 р., але лише за рахунок зростання світової ціни на пшеницю – 34,2%. Шлях вирішення проблеми один – реформування по інноваційному типу, але лише з соціально орієнтованою основою [14].

Висновки. Отже, економічні проблеми, які розглянуті далеко не всі, вказують на необхідність швидкого (на стільки це є можливим) реформування економіки. Реформи повинні стосуватися: подолання корупції; утвердження нової моделі економічного розвитку з врахуванням світових процесів, направлених на розбудову інформаційних суспільств та знаннєвої економіки – отже великий акцент потрібно робити на освітній напрямок, за рахунок якого намагатися забезпечити інноваційний поступ української економіки та вирішити, завдяки подоланню проблеми занятості населення, проблему підвищення купівельної спроможності громадян.

Список використаних джерел

1. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання: аналіт. доп. / Я. А. Жаліло, К. А. Кононенко, В. М. Яблонський [та ін.]; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2014. – 132 с.

2. Рущенко І. Від «кримінальної революції» до «кримінального суспільства» / І. Рущенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 2014. – № 2. – С. 3-22.

3. Сколотяний Ю. Анатолій Гальчинський: «Новий виток економічної політики на порядок складніший за попередній» / Ю. Сколотяний // Дзеркало тижня, 2014. – № 12(158). - 5 квітня. – С. 7.

4. Шимченко Л.А. Розвиток» як базовий чинник формування «економіки знань» / Л.А. Шимченко // Економічний вісник університету: зб. наук. пр. ПХДПУ. – Переяслав-Хмельницький: ПХДПУ, 2013. – № 21/2. – С. 24-28.

5. Чухно А. Актуальні проблеми розвитку економічної теорії на сучасному етапі / А. Чухно // Економіка України. – 2009. – № 5. – С. 25-36.

6. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О.А. Грішнова. – К., «Знання», 2002. – 342 с.

7. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання: аналіт. доп. / Я. А. Жаліло, К. А. Кононенко, В. М. Яблонський [та ін.]; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2014. – 132 с.

8. Післякризовий розвиток економіки України: засади стратегії модернізації / Я.А. Жаліло, Д.С. Покришка, Я.В. Белінська, Я.В. Бережний [та ін.]. – К.: НІСД, 2012. – С. 68–75.

9. Global Corruption barometer 2013. – Berlin: Transparency International, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.transparency.org/gcb2013/report

10. Проблеми та шляхи формування сприятливого інституційного середовища для підприємницької діяльності в Україні / Я. В. Бережний, Д. В. Ляпін, Д. С. Покришка; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2014. – С. 28.

11. Шаров О.М. Уроки та перспективи «плану Маршалла» для України / Матеріали круглого столу НІСД «План Маршалла: досвід та уроки для України» (25.09.2014) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niss.gov.ua

12. Формування моделі економічного розвитку України у післякризовому світі. – К.: НІСД, 2013. – 65 с.

13. Оцінка впливу Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України : наукова доповідь / за ред. акад. НАН України В.М.Гейця, чл.-кор. НААН України, д-ра екон. наук Т.О.Осташко, чл.-кор. НАН України, д-ра екон. наук Шинкарук Л.В. ; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". – К., 2014. – 102 с.

14. Режим доступу: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2014/10

References

1. Zhalilo Ya.A., Kononenko K.A., Yablonskyi V.M. and others. Systemna kryza v Ukraini: peredumovy, ryzyky, shliakhy podolannia [Systemic crisis in Ukraine: preconditions, risks and ways to overcoming]. Kyiv: NISD, 2014. 132p.

2. Rushchenko I. Vid «kryminalnoi revoliutsii» do «kryminalnoho suspilstva» [From «criminal revolution» to «criminal society»]. Sotsiolohiia: teoriia, metody, marketynh [Sociology: theory, methods, marketing]. no. 2. (2014). 3-22.

3. Skolotianyi Yu. Anatolii Halchynskyi: «Novyi vytok ekonomichnoi polityky na poriadok skladnishyi za poperednii» [Anatolii Halchynskyi: «New round of economic policy is much more difficult than the previous»]. Dzerkalo Tyzhnia [Mirror of Week]. no. 12(158). (2014). 7.

4. Symchenko L.A. Rozvytok yak bazovyi chynnyk formuvannia «ekonomiky znannia» [The development as a basic factor in the formation of the «economy of knowledge»]. Ekonomichnyi visnyk universytetu: zbirnyk naukovykh prats [Economic Bulletin of the University: collected stories]. Pereiaslav-Khmelnytskyi: PKhSPU, 2013. no. 21/2. 24-28.

5. Chukhno A. Aktualni problemy rozvytku ekonomichnoi teorii na suchasnomu etapi [Actual problems of development of economic theory at the present stage]. Ekonomika Ukrainy [Economy of Ukraine]. no. 5. (2009). 25-36.

6. Hrishnova O.A. Liudskyi kapital: formuvannia v systemi osvity i profesiinoi pidhotovky [Human capital: formation in the system of education and professional training]. Kyiv: «Knowledge», 2002. 342p.

7. Zhalilo Ya.A., Kononenko K.A., Yablonskyi V.M. and others. Systemna kryza v Ukraini: peredumovy, ryzyky, shliakhy podolannia [Systemic crisis in Ukraine: preconditions, risks and ways to overcoming]. Kyiv: NISD, 2014. 132p.

8. Zhalilo Ya.A., Pokryshka D.S., Belinska Ya.V., Berezhnyi Ya.V. and others. Pisliakryzovyi rozvytok ekonomiky Ukrainy: zasady stratehii modernizatsii [The post-crisis development of the Ukrainian economy: the principles of the modernization strategy]. Kyiv: NISD, 2012. 68-75.

9. Global Corruption barometer 2013. Berlin: Transparency International, 2013. http://www.transparency.org/gcb2013/report

10. Berezhnyi Ya.V., Liapin D.V., Pokryshka D.S. Problemy ta shliakhy formuvannia spryiatlyvoho instytutsiinoho seredovyshcha dlia pidpryiemnytskoi diialnosti v Ukraini [Problems and ways of formation of the favourable institutional surroundings for enterprise in Ukraine]. Kyiv: NISD, 2014. 28.

11. Sharov O.M. Uroky ta perspektyvy «planu Marshall» dlia Ukrainy [Lessons and prospects «Marshall plan» for Ukraine]. Materialy kruhloho stolu NISD «Plan Marshall: dosvid ta uroky dlia Ukrainy» (25.09.2014) [Materials of the round table NISD «Marshall plan: experience and lessons for Ukraine» (25.09.2014)]. http://www.niss.gov.ua

12. Formuvannia modeli ekonomichnoho rozvytku Ukrainy u pisliakryzovomu sviti [The formation of the model of the Ukrainian economic development in the post-crisis world]. Kyiv: NISD, 2013. 65p.

13. Heiets V.M., Ostashko T.O., Shynkaruk L.V. Otsinka vplyvu Uhody pro asotsiatsiiu/ZVT mizh Ukrainoiu ta EU na ekonomiku Ukrainy: naukova dopovid' [Assessment of the influence of the Association Agreement/free trade area between Ukraine and the EU on the Ukrainian economy: scientific report]. Kyiv: NAN of Ukraine, SU «Institute of Economy and Forecasting», 2014. 102p.

14. http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2014/10

ДАНІ ПРО АВТОРА

Шимченко Людмила Анатоліївна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри професійної освіти
Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08400, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Шимченко Людмила Анатольевна, кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры профессионального образования
Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08400, Украина

DATA ABOUT THE AUTHOR

Shimchenko Ljudmila Anatol'evna, candidate of philosophical sciences, associate professor, associate professor of department of trade education
Pereyaslav-khmel'nickiy GPU to the name of Grigory Skovorody
street of Sukhomlinskogo, 30, Pereyaslav-khmel'nickiy, 08400, Ukraine

УДК 330.341.1

ПРОГНОЗУВАННЯ ОБСЯГУ РЕАЛІЗОВАНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПРОДУКЦІЇ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ЕКСТРАПОЛЯЦІЙНИХ МЕТОДІВ ТА ЕКСПЕРТНИХ ОЦІНОК

Юринець З.В.,
Юринець Р.В.

Предметом дослідження є аналіз результатів інноваційної діяльності вітчизняних підприємств. Метою роботи є здійснення прогнозування показника, що відображає обсяг реалізованої інноваційної продукції в Україні. Завдання дослідження – отримання результатів прогнозу, що сприятиме формуванню ефективних інноваційних стратегій із наступним їх впровадженням у практику діяльності підприємств. Методологія проведення роботи. У статті використано адаптивні методи прогнозування та судження експертів. Результати роботи. Визначено необхідність прогнозування часових рядів завдяки можливості поєднання статистичних методів та суджень експертів. Особливо важливим є таке поєднання за умови різких змін у економіці внаслідок непередбачених подій (кризи, зміна політичного чи економічного курсу тощо). Використання експертних оцінок здебільшого призводить до підвищення точності прогнозу. Комбінування екстраполяційних й експертних прогнозних оцінок проводиться з врахуванням того, що довіра до цих оцінок різна й змінюється зі зміною величини упередження. Виконання комбінування повинне бути влаштоване так, щоб ступінь довіри комбінованим прогнозним оцінкам залишалася на максимально можливому рівні. Вирішення цієї проблеми насамперед пов'язане з формулюванням екстремальної задачі, у функціоналі якої передбачалася б можливість побудови адаптивного механізму, що забезпечує одержання комбінованої прогнозної траєкторії з необхідною властивістю. Аналіз результатів розрахунків свідчить, що від параметра рівня довіри в значній мірі залежать прогнозні оцінки. У випадку λ = 0,85 прогнозні оцінки перехідних процесів доволі швидко досягають тенденції розвитку, передбаченої експертами, водночас у разі λ = 0,95 у комбінованій траєкторії продовжує домінувати екстраполяційна тенденція. Залежність прогнозних оцінок від λ очевидна. Тому питанням визначення значення цього параметра варто приділяти пильну увагу. Галузь застосування результатів: система управління підприємствами на основі формування та реалізації стратегій розвитку, формування основних напрямків державної інноваційної політики. Висновки. У перспективі варто очікувати скорочення обсягу реалізованої інноваційної продукції. Адаптивність комбінованої моделі дає змогу ефективно реалізувати процедуру одержання прогнозних оцінок для тих перспективних періодів, в яких очікується зміна тенденцій. Отримані результати прогнозу сприятимуть формуванню ефективних інноваційних стратегій із наступним їх впровадженням у практику діяльності підприємств. Система прогнозування повинна займати одне із важливих місць під час обґрунтування дій і заходів реалізації стратегії розвитку та системи управління загалом.

Ключові слова: *обсяг реалізованої інноваційної продукції, прогнозування, адаптивні методи, експертні судження, інноваційна діяльність підприємств.*

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ОБЪЕМА РЕАЛИЗОВАННОЙ ИННОВАЦИОННОЙ ПРОДУКЦИИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЭКСТРАПОЛЯЦИОННЫХ МЕТОДОВ И ЭКСПЕРТНЫХ ОЦЕНОК

Юринец З.В.,
Юринец Р.В.

Предметом исследования является анализ результатов инновационной деятельности отечественных предприятий. Цель работы – осуществление прогнозирования показателя, отражающего объем реализованной инновационной продукции в Украине. Задача исследования – получение результатов прогноза, что будет способствовать формированию эффективных инновационных стратегий с последующим их внедрением в практику деятельности предприятий. Методология проведения работы. В статье использованы адаптивные методы прогнозирования и суждения экспертов. Результаты работы. Определена необходимость прогнозирования временных рядов благодаря возможности сочетания статистических методов и суждений экспертов. Особенно важным является такое сочетание при условии резких изменений в экономике в результате непредвиденных событий (кризиса, изменение политического или экономического курса и т.п.). Использование экспертных оценок в основном приводит к повышению точности прогноза. Комбинирование экстраполяционных и экспертных прогнозных оценок проводится с учетом того, что доверие к этим оценкам различна и изменяется с изменением величины предубеждения. Выполнение комбинирования должно быть устроено так, чтобы степень доверия комбинированным прогнозным оценкам оставалась на максимально возможном уровне. Решение этой проблемы прежде всего связано с формулировкой экстремальной задачи, в функционале которой предусматривалась бы возможность построения адаптивного механизма, что обеспечивает получение комбинированной прогнозной траектории с необходимым свойством. Анализ результатов расчетов свидетельствует, что от параметра уровня доверия в значительной степени зависят прогнозные оценки. В случае λ = 0,85 прогнозные оценки переходных процессов достаточно быстро достигают тенденции развития, предусмотренной экспертами, в то же время в случае λ = 0,95 в комбинированной траектории продолжает доминировать екстраполяційна тенденция. Зависимость прогнозных оценок от λ очевидна. Поэтому вопросам определения значения этого параметра стоит уделять пристальное внимание. Область применения результатов: система управления предприятиями на основе формирования и реализации стратегий развития, формирования основных направлений государственной инновационной политики. Выводы. В перспективе стоит ожидать сокращения объема реализованной инновационной продукции. Адаптивность комбинированной модели позволяет эффективно реализовать процедуру получения прогнозных оценок для тех перспективных периодов, в которых ожидается смена тенденций. Полученные результаты прогноза будут способствовать формированию эффективных инновационных стратегий с последующим их внедрением в практику деятельности предприятий. Система прогнозирования должна занимать одно из важных мест во время обоснования действий и мероприятий реализации стратегии развития и системы управления в целом.

Ключевые слова: *объем реализованной инновационной продукции, прогнозирование, адаптивные методы, экспертные суждения, инновационная деятельность предприятий.*

FORECASTING THE VOLUME OF INNOVATIVE PRODUCTS SALES ON THE BASIS OF EXTRAPOLATION METHODS AND EXPERT JUDGEMENT

Yurynets Z.V.,
Yurynets R.V.

The subject of the work is to analyze the results of enterprises innovative activity in Ukraine. The aim is to implement a forecasting indicator - volume of innovative products sales in Ukraine and to obtain the results of the forecast. This will contribute to the development of effective innovation strategies, their implementation in practice of the enterprises. Methodology of the work. The article used the adaptive

 © Юринець З.В., Юринець Р.В., 2014

prediction methods and expert opinions. Results. Identified the need to perform time series forecasting through a combination of statistical methods and expert judgment. Especially important is the combination when there are sharp changes in the economy through unforeseen events (crises, changes in the political or economic policy, etc). Using of expert judgment improves the accuracy of the forecast. During the combination of extrapolation estimates and expert projections it is necessary to consider different aspects. For example, the credibility for the estimates are different, the trust may change when changing the value of the bias. The most important thing in the combination is that the credibility of the combined forecast should be at maximum level. First of all, the solution of this problem is associated with the formulation of extreme problems. It should be possible to build an adaptive mechanism, which will give the opportunity to have the combined projected trajectory together with the required property. Analysis of the calculation results shows that the estimation of prognosis depends on the level of trust. If λ = 0,85, predictive estimate of transient process quickly get trends, which are provided by the experts, and if λ = 0,95, extrapolating trend dominates in the combined trajectory. The prognosis estimations depend on the λ. Therefore, the special attention should be paid to determining the value of λ. Scope of the results: the management of enterprises, the formation and implementation of development strategies, the formation of the major directions of the state innovation policy. Conclusions. In the future we can expect the reduction in the amount of innovative products sales. Adaptability combined model allows to effectively implement the procedure for obtaining prognosis estimations for future periods in which the trends change is expected. For the formation of an effective innovation strategies managers need to know the results of the forecast. It will give the opportunity to implement strategies in the practice of enterprises. The results of the forecast will contribute to the creation of effective innovation strategies and their implementation in the activity of enterprises. The forecasting system must be one of the most important places during the creation of measures to implement the strategy.

***Key words**: volume of innovative products sales, forecasting adaptive methods, expert judgment, innovation activity of enterprises.*

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки виникають проблеми, шляхи вирішення яких вимагають ретельного обґрунтування. Рішення, які ухвалюють керівні органи країни для управління економікою, не зрідка зумовлюють негативні наслідки, тому передбачення цих наслідків і вибір найкращого напряму їх розв'язання у конкретній ситуації є головним завданням управління [5, с. 123-127]. З огляду на це підвищується роль науково обґрунтованих прогнозів.

В останні роки прогнозування набуває важливого значення через те, що точними прогнозами користується велика частина суб'єктів економічної діяльності. Значна частина прогнозованих змінних подається у вигляді часових рядів. Для прогнозування часових рядів розроблена величезна кількість моделей. Але застосування лише статистичних методів не завжди є найкращим варіантом, оскільки вони не можуть повністю передбачити випадкові зміни у поведінці економічного процесу. Отже, виникає необхідність використання методів, які б могли ґрунтуватись не тільки на статистичних дослідженнях. Тому варто розглянути можливості поєднання статистичних методів та суджень експертів. Потрібно відзначити, що статистичні та експертні методи використовуються на практиці, водночас дедалі частіше ці методи застосовуються разом у деякому поєднанні [1, с. 267-273]. Особливо важливим є таке поєднання за умови різких змін у економіці внаслідок непередбачених подій (кризи, зміна політичного чи економічного курсу тощо). Вплив несподіваних подій або факторів, що не можна врахувати у статистичній моделі, доволі вивчений. Використання експертних оцінок, здебільшого, призводить до підвищення точності прогнозу.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Вагомий науковий внесок у дослідження проблем створення інновацій за сучасних умов розвитку економіки внесли: І. Т. Балабанова, В. І. Вернадський, Н. Д. Кондратьєв, Н. В. Краснокутська, О. Є. Кузьмін, П. Т. Савлук, Д. М. Черваньов, П. Н. Завлін, В. Г. Мединський, Р. А. Фатхутдінов, І. Ансоф, Б. Санто, М. Портер, Й. Шумпетер та інші.

На сучасному етапі розвитку методів і моделей прогнозування соціально-економічних процесів суттєву роль відіграють роботи українських вчених. Серед них можна відзначити роботи академіків НАН України В. С. Михалевича, І. В. Сергієчка, під керівництвом яких створена система «Бюджет України», яка призначена для розв'язання широкого кола задач бюджетного та фінансового прогнозування і макроекономічного аналізу в умовах перехідної економіки з метою ухвалення рішень щодо розроблення економічної політики держави. Під егідою академіка НАН України О.О. Бакаєва запропонована методологія побудови комплексу моделей прогнозування соціально-економічного розвитку України, яка враховує вплив головних макроекономічних чинників на розвиток економіки України та дає можливість отримувати прогнози, які відображають варіанти розвитку. Побудову моделей, які концентрують у своїй аналітичній структурі суб'єктивні переваги експертів, можна знайти в працях В.В. Давніса [3]. Дослідженню проблеми методології короткострокового макроекономічного прогнозування з урахуванням особливостей трансформаційних процесів в Україні; розробленню комплексу моделей і методики короткострокового прогнозування основних макроекономічних показників; формуванню системи випереджаючих індикаторів з боку попиту та пропозиції; розробленню комплексу макроеконометричних моделей прогнозування соціально-економічного розвитку України і методології оцінки та прогнозування конкурентоспроможності економіки України присвячені праці Б. Є. Кваснюка, І. В. Крючкова, В. О. Точиліна, М. І. Скрипниченко С. С. Шумської, М. П. Соколик. Під керівництвом доктора економічних наук. О. І. Черняка отримані нові результати щодо розроблення макроекономічних моделей економіки України, економетричних моделей зовнішньоекономічної діяльності економіки України, методів економіко-математичного моделювання економічної безпеки України, методів вибіркових досліджень у разі прогнозування соціально-економічних процесів, ВВП України та платіжного балансу України, прибутків і збитків підприємств України. Вивченню динаміки економічних процесів присвячені праці Ю. Г. Лисенка, В. Л. Петренка, М. Г. Гузя, В. М. Андрієнка, В. І. Єлейка [4, с. 89-93].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Результати проведених науковцями досліджень не дають комплексного уявлення про систему управління суб'єктами господарювання без здійснення прогнозування показників їх інноваційної діяльності, що на сьогоднішній день є нагальним завданням у напрямі пошуку конкретних підходів до вирішення ключових економічних проблем.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення прогнозування показника, що відображає обсяг реалізованої інноваційної продукції в Україні на підставі аналізу результатів інноваційної діяльності вітчизняних підприємств, отримання результатів прогнозу, що сприятиме формуванню ефективних інноваційних стратегій із наступним їх впровадженням у практику діяльності підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комбінування екстраполяційних та експертних прогнозних оцінок проводиться з врахуванням того, що довіра до цих оцінок різна та змінюється зі зміною величини упередження. Виконання комбінування повинне бути влаштоване так, щоб ступінь довіри комбінованим прогнозним оцінкам залишалася на максимально можливому рівні. Вирішення цієї проблеми насамперед пов'язане з формулюванням екстремальної задачі, у функціоналі якої передбачалася б можливість побудови адаптивного механізму, що забезпечує одержання комбінованої прогнозної траєкторії з необхідною властивістю [1, 6]. Для реалізації цієї ідеї покладемо, що в результаті обробки вихідних даних і додаткових досліджень ми маємо дві послідовності прогнозних оцінок $\{\tilde{y}_\tau\}$ й $\{\tilde{\tilde{y}}_\tau\}$. Перша з них є підсумком екстраполяційних розрахунків і з часом ступінь довіри до них знижується, а друга - експертного оцінювання, до результатів якого ступінь довіри зі збільшенням глибини упередження зростає. Тоді екстремальну задачу, що відповідає цим припущенням, можна записати так:

$$\hat{B}(t) = \operatorname{Arg\,min}\left\{\sum_{\tau=1}^{t}\lambda^{\tau}\alpha^{t-\tau}\left[\tilde{y}_{\tau} - x_{\tau}B(t)\right]^2 + \sum_{\tau=1}^{t}\left(1-\lambda^{\tau}\right)\alpha^{t-\tau}\left[\tilde{\tilde{y}}_{\tau} - x_{\tau}B(t)\right]^2\right\}, \quad (1)$$

де λ – параметр, який регулює ступінь довіри до комбінованого прогнозу залежно від глибини упередження;

α – параметр експонентного згладжування ($0 < \alpha < 1$);

$x_{\tau} = \left(1, x_{1\tau}, x_{2\tau}, \ldots, x_{m\tau}\right)$ – вектор-рядок значень факторів у момент часу τ;

$B(t) = \left(b_1(t), b_2(t), \ldots, b_m(t)\right)^T$ – вектор-стовпець коефіцієнтів адаптивної моделі.

Перший доданок функціоналу задачі (1) є двічі зважена сума квадратів відхилень розрахункових значень від даних екстраполяційної траєкторії. Завдяки параметрові α в ньому реалізується механізм загасаючої пам'яті, що стосується старих тенденцій, а завдяки параметрові λ – механізм, який дає змогу поступово із часом знижувати частку «присутності» екстраполяційної траєкторії в комбінованій.

Другий доданок побудований аналогічно до першого. У ньому мінімізуються відхилення розрахункових значень від даних експертних очікувань. Причому параметр λ служить для поступового збільшення ступеня впливу експертних оцінок на тенденції, реалізовані в комбінованій траєкторії.

Диференціюючи вираз у фігурних дужках (1) по $B(t)$ і прирівнюючи результат до нуля, отримуємо систему з (m + 1)-го рівняння

$$-2\sum_{j=1}^{t}\gamma^{j}\lambda^{t-j}\left[y_j - x_j B(t)\right]x_j' - 2\sum_{j=1}^{t}(1-\lambda^{t})\alpha^{t-1}\left[\tilde{y}_j - x_j B(t)\right]x_j' = 0. \quad (2)$$

Перетворимо систему, перенісши у праву частину ті доданки, які не містять оцінюваних параметрів:

$$\sum_{j=1}^{t}\alpha^{t-j}x_j x_j B(t) = \sum_{j=1}^{t}\lambda^{j}\alpha^{t-j}x_j' y_j + \sum_{j=1}^{t}(1-\lambda^{j})\alpha^{t-j}x_j\tilde{y}_j. \quad (3)$$

Після перегрупування систему можна записати так:

$$\sum_{j=1}^{t}\alpha^{t-j}x_j x_j B(t) = \sum_{j=1}^{t}\alpha^{t-j}x'\left[\lambda^{j}y_j + (1-\lambda^{j})\tilde{y}_j\right]. \quad (4)$$

Якщо ввести позначення

$$Y_t = \begin{pmatrix} y_1 \\ y_2 \\ \vdots \\ y_m \end{pmatrix};$$

$$X_t = \begin{pmatrix} 1 & x_{11} & \cdots & x_{1m} \\ 1 & x_{21} & \cdots & x_{2m} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ 1 & x_{t1} & \cdots & x_{tm} \end{pmatrix};$$

$$L_t = \begin{pmatrix} \alpha^{t-1} & 0 & \cdots & 0 \\ 0 & \alpha^{t-2} & \cdots & 0 \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ 0 & 0 & \cdots & \alpha^{0} \end{pmatrix}; \quad (5)$$

$$\Lambda_t = \begin{pmatrix} \lambda^{1} & 0 & \cdots & 0 \\ 0 & \lambda^{2} & \cdots & 0 \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ 0 & 0 & \ldots & \lambda^{t} \end{pmatrix},$$

то в матричній формі система перепишеться у вигляді:

$$(X_t' L_t B_t)B(t) = X_t' L_t\left[\Lambda_t Y_t + (I - \Lambda_t)\tilde{Y}_t\right]. \quad (6)$$

Розв'язок системи можна подати як

$$\hat{B}_t = (X_t' L_t B_t)^{-1}\left\{\ X_t' L_t\left[\Lambda_t Y_t + (I - \Lambda_t)\tilde{Y}_t\right]\ \right\} \quad (7)$$

Щоб перейти до рекурентної процедури послідовного оцінювання коефіцієнтів адаптивної регресії, будемо вважати, що останнє спостереження як таке, що тільки поступило і подамо останню формулу у вигляді

$$\hat{B}(t) = (\alpha X_{t-1}' L_{t-1} X_{t-1} + x_t' y_t)^{-1} \times \left\{\alpha X_{t-1}' L_{t-1}\left[\Lambda_{t-1} + (\mathrm{I} - \Lambda_{t-1})\tilde{Y}_{t-1}\right] + x_t'\left[\lambda^{t} y_t + (1-\lambda^{t})\tilde{y}_t\right]\right\}. \quad (8)$$

Позначивши $C_{t-1} = X'_{t-1} L_{t-1} X_{t-1}$ і, використовуючи формулу рекурентного звернення матриць Шермана-Морісона, яка в нашому випадку має вигляд:

$$(C_{t-1} + x'_t x_t)^{-1} = C_{t-1}^{-1} - \frac{C^{-1}_{t-1} x'_t x_t C_{t-1}^{-1}}{x_t C^{-1}_{t-1} x'_t + 1} \tag{9}$$

матимемо:

$$\hat{B}(t) = \left[\frac{1}{\alpha} C_{t-1}^{-1} - \frac{1}{\alpha^2} \frac{C^{-1}_{t-1} x'_t x_t C_{t-1}^{-1}}{\frac{1}{\alpha} x_t C^{-1}_{t-1} x'_t + 1} - \right] \times \left\{ \alpha X'_{t-1} L_{t-1} \left[\Lambda_{t-1} + (\mathrm{I} - \Lambda_{t-1}) \tilde{Y}_{t-1} \right] + x'_t \left[\lambda^t y_t + (1-\lambda^t) \tilde{y}_t \right] \right\} \tag{10}$$

або після перетворень:

$$\hat{B}(t) = \hat{B}(t-1) + \frac{1}{\alpha} C_{t-1}^{-1} x' \left[1 - \frac{x_t C_{t-1}^{-1} x'_t}{x_t C_{t-1}^{-1} x'_t + \alpha} \right] \left[\lambda^t y_t + (1-\lambda^t) \tilde{y} \right] - \frac{C^{-1}_{t-1} x'_t}{x_t C^{-1}_{t-1} x'_{t-1} + \alpha} x_t \hat{B}(t-1). \tag{11}$$

Приведення до спільного знаменника в квадратній дужці дає змогу записати останню формулу для рекурентного обчислення коефіцієнтів B(t), яка набуває вигляду:

$$\hat{B}(t) = \hat{B}(t-1) + \frac{C_{t-1}^{-1} x'_t}{x_t C_{t-1}^{-1} x'_t} \left\{ \left[\lambda^t y_t + (1-\lambda^t) \tilde{y}_t \right] - x_t B(t-1) \right\}. \tag{12}$$

Початкові значення B(0) і C_0^{-1} визначаються за даними ретроспективного періоду за допомогою методу найменших квадратів. Оптимальне значення параметра згладжування α підбирається з використанням постпрогнозних розрахунків на контрольній вибірці, у якості якої, здебільшого, використовуються останні спостереження ретроспективного ряду. Задача підбору оптимального значення параметра λ не може бути вирішена за аналогією з параметром α, оскільки не можливо одержати дані для порівняння з постпрогнозними розрахунками. Чітких рекомендацій з його підбору немає. Однак якщо припустити, що ступінь довіри до екстраполяційних даних на початку періоду упередження дорівнює ступеню довіри до раціональних очікувань наприкінці періоду упередження, то значення параметра λ визначається з рівняння $1 - \lambda\theta = 1$, де θ – довжина періоду упередження. У тих випадках, коли абсолютною довірою користується тільки одна із траєкторій, λ приймає відповідно значення 0 або 1.

Отже, у загальному вигляді адаптивна модель для розрахунку комбінованої траєкторії подається так:

$$\hat{y}_{t+1} = x_{t+1} \hat{B}(t) \tag{13}$$

$$\hat{B}(t+1) = \hat{B}(t) + \frac{C_t^{-1} x_{t+1}^T}{x_{t+1} C_t^{-1} x_{t+1}^T + \alpha} \left\{ \left[\lambda^{t+1} \tilde{y}_{t+1} + \left(1 - \lambda^{t+1}\right) \tilde{\tilde{y}}_{t+1} \right] - x_{t+1} \hat{B}(t) \right\}, \tag{14}$$

$$C_{t+1}^{-1} = \frac{1}{\alpha} \left[C_t^{-1} - \frac{C_t^{-1} x_{t+1}^T x_{t+1} C_t^{-1}}{x_{t+1} C_t^{-1} x_{t+1}^T + \alpha} \right]. \tag{15}$$

Модель (13-15) можна застосовувати для побудови комбінованих прогнозних оцінок у тих випадках, коли за експертну траєкторію беруться безпосередньо числові значення, які одержані в результаті порівняння з іншими можливими варіантами очікуваних значень експертних переваг.

Якщо ж вважати, що в своїх оцінках експерти керувалися деякою моделлю та в комбінованому прогнозі треба врахувати не значення, а тенденцію, відповідно до якої ці значення були сформовані, то виникає проблема відновлення цієї тенденції. Така ситуація звична для регресійного аналізу та за наявності достатніх інформаційних можливостей експертні оцінки апроксимуються регресійним рівнянням

$$y_t = x_t \hat{B}, \; t = \overline{1, \tau}, \tag{16}$$

яке використовується у разі побудови комбінованої моделі.

Модель, орієнтована на використання тенденцій, у відповідності з якими формувалися експертні очікування, зазвичай повинна відрізнятися від щойно розглянутої. Ця відмінність стосується, перш за все, другого доданку її квадратичного функціонала. Він, вірогідно, повинен мати вигляд двічі зваженої суми квадратів відхилень розрахункових значень від відповідних значень, які визначаються побудованим рівнянням регресії (16), а саму екстремальну задачу можна записати у вигляді:

$$\hat{B}(t) = Arg \min \left\{ \sum_{j=1}^{t} \lambda^j \alpha^{t-j} \left[y_i - x_j B(t) \right]^2 + \sum_{j=1}^{t} (1-\lambda^j) \alpha^{t-j} \left[x_j \hat{B} - x_j B(t) \right]^2 \right\}. \tag{17}$$

Під час запису цієї формули використані ті ж самі позначення, що і у формулі (16), окрім вектора $\hat{B}$, який є коефіцієнтом регресійного рівняння (16).

Диференціювання (17) і проведення аналогічних перетворень, що і у попередньому випадку, дає змогу отримати формулу для перерахунку поточних коефіцієнтів регресії такого вигляду:

$$\hat{B}(t) = \hat{B}(t-1) + \lambda' \frac{C_{t-1}^{-1} x'_t}{x_t C^{-1}_{t-1} x'_t + \alpha} \left[y_t - x_t \hat{B}(t-1) \right] + (1-\lambda^t) \frac{C_{t-1}^{-1} x'_t}{x_t C^{-1}_{t-1} x'_t + \alpha} \left[x_t (\hat{B} - \hat{B}(t-1)) \right]. \tag{18}$$

Отримана рекурентна формула адаптивного механізму регресійної моделі містить два коректуючих доданки, перший з яких є реакцією моделі на помилку прогнозування, а другий – реакцією на неспівпадіння поточних коефіцієнтів з коефіцієнтами моделі експертних очікувань.

Адаптивна модель для цього випадку має вигляд:

$$\hat{y}_{t+1} = x_{t+1}\hat{B}(t); \tag{19}$$

$$\hat{B}(t+1) = \hat{B}(t) + \lambda^{t+1}\frac{C_t^{-1}x'_{t+1}}{x_{t+1}C_t^{-1}x'_{t+1}+\alpha}\left[y_{t+1} - x_{t+1}\hat{B}(t)\right] + (1-\lambda^{t+1})\frac{C_t^{-1}x'_{t+1}}{x_{t+1}C_t^{-1}x'_{t+1}+\alpha}\left[x_{t+1}(\hat{B}-\hat{B}(t))\right]; \tag{20}$$

$$C_{t+1}^{-1} = \frac{1}{\alpha}\left[C_t^{-1} - \frac{C_t^{-1}x'_{t+1}x_{t+1}C_t^{-1}}{x_{t+1}C_t^{-1}x'_{t+1}+\alpha}\right]. \tag{21}$$

Графічна ілюстрація результатів моделювання перехідного процесу, отриманих з використанням виведених рекурентних співвідношень, подана на рис. 1.

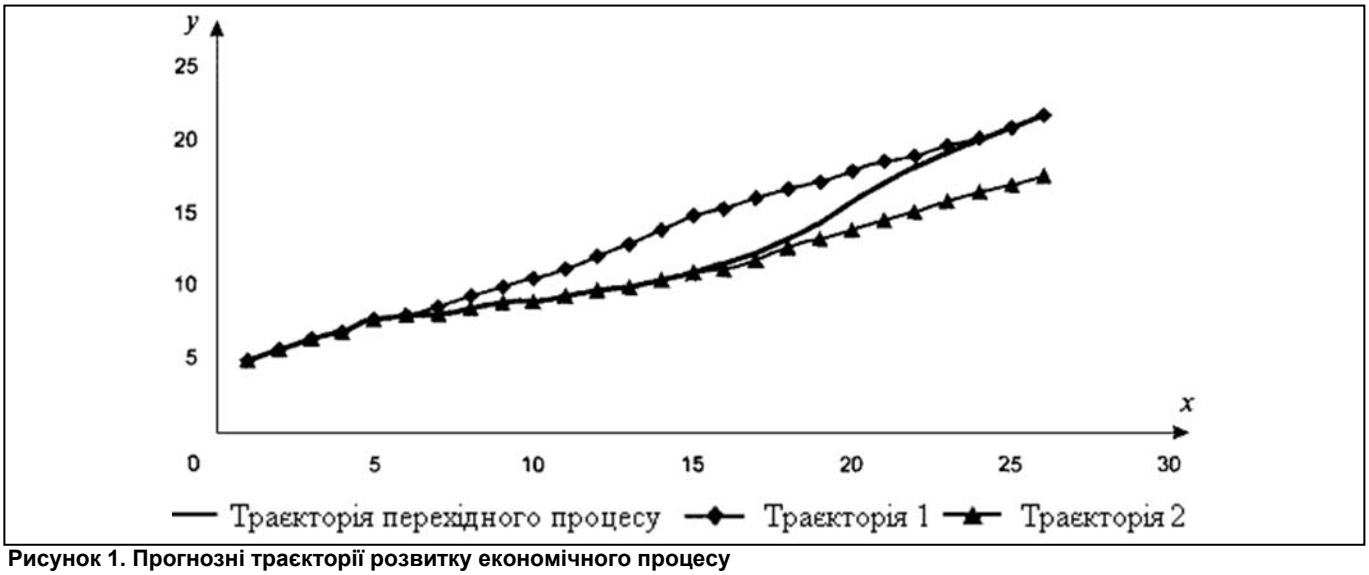

Рисунок 1. Прогнозні траєкторії розвитку економічного процесу

На рисунку 1 окреслені такі ділянки: ретроспективний і прогнозні, які характеризують очікувані траєкторії розвитку економічного процесу. На першій з трьох прогнозних траєкторій абсолютною довірою користується екстраполяція, на другій – перевага віддається траєкторії, яка реалізує перехідній процес, і, нарешті, на третій ділянці абсолютна довіра зміщується до експертних оцінок.

Не дивлячись на те, що в основу побудови моделей (13-15) і (19-21) покладені одні і ті ж ідеї, застосовуються вони у різних ситуаціях.

Перша модель, здебільшого, використовується в тих випадках, коли не вдається отримати формального уявлення про тенденції експертних очікувань, а самі експертні очікування – не що інше, як кількісні оцінки прогнозованого показника, яким експерти віддали свою перевагу у разі порівняння з іншими.

Другу модель рекомендується використовувати там, де загалом кількісні оцінки можуть бути навіть відсутніми, але у експертів є уявлення у вигляді деякої закономірності, відповідно до якої вони формують свої уявлення.

Згідно описаної методики здійснимо прогнозування обсягу реалізованої інноваційної продукції в Україні. Числові розрахунки проведемо, використовуючи статистичну інформацію. Дані про динаміку обсягу реалізованої інноваційної продукції у 2003–2013 роках із врахуванням рівня інфляції, подано в таблиці 1.

Таблиця 1. Обсяг реалізованої інноваційної продукції у 2003-2013 роках

Рік	Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн. грн.
2003	10405
2004	15276
2005	15717
2006	17393
2007	20274,2
2008	20485
2009	11220
2010	14241,81
2011	16312,2
2012	14281,8
2013	11081,32

Перші сім спостережень вихідних даних були використані для одержання початкових значень адаптивної моделі

$$B(0) = \begin{pmatrix} 17658{,}8 \\ -321{,}6 \end{pmatrix}, C_0^{-1} = \begin{pmatrix} 1{,}4 & 9{,}4 \\ 9{,}4 & 62{,}6 \end{pmatrix}. \tag{22}$$

За трьома спостереженнями, що залишилися, з використанням постпрогнозних розрахунків був підібраний параметр адаптації α. Його оптимальне значення дорівнює 0,3. Результати прогнозування обсягу реалізованої інноваційної продукції подані на рис. 2.

На рис. 2 експертна траєкторія відображає узагальнені результати експертного опитування щодо очікуваного значення обсягу реалізованої інноваційної продукції. Комбінована траєкторія 1 отримана під час розрахунку прогнозу з рівнем довіри екстраполяційним оцінкам λ = 0,85, відповідно комбінована траєкторія 2 – з рівнем довіри λ = 0,95. Екстраполяційна траєкторія отримана у випадку розрахунку прогнозу методом експоненціального згладжування.

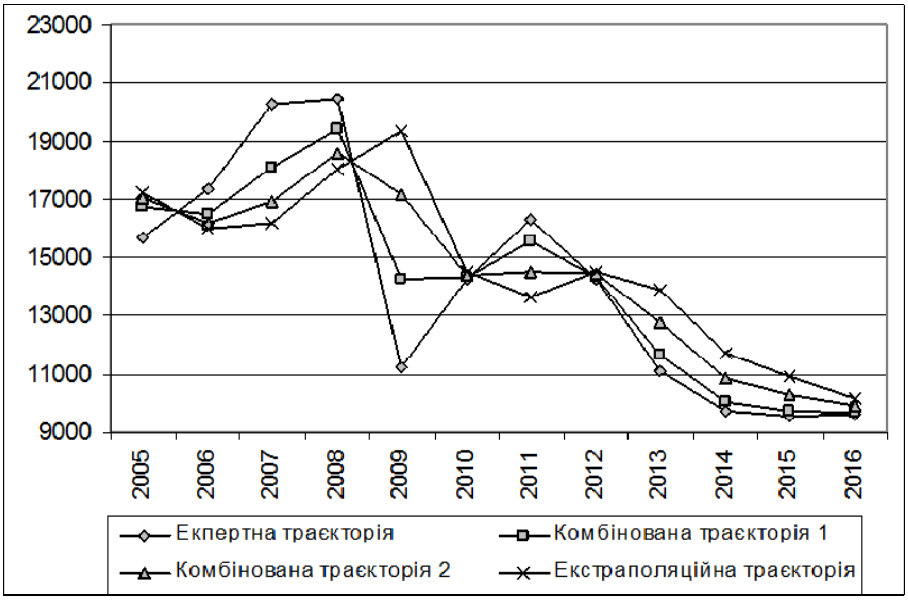

Рисунок 2. Динаміка обсягу реалізованої інноваційної продукції

Отже, згідно з проведеним дослідження у перспективі варто очікувати скорочення обсягу реалізованої інноваційної продукції. Це є сигналом для менеджерів вітчизняних підприємств та владних структур у процесі формування інноваційної політики розвитку системи підприємництва.

Аналіз результатів розрахунків свідчить, що від параметра рівня довіри в значній мірі залежать прогнозні оцінки. Це розходження легко виявляється на рис. 2, що відображає обсяг реалізованої інноваційної продукції. У випадку λ = 0,85 прогнозні оцінки перехідних процесів доволі швидко досягають тенденції розвитку, передбаченої експертами, водночас у разі λ = 0,95 у комбінованій траєкторії продовжує домінувати екстраполяційна тенденція. Залежність прогнозних оцінок від λ очевидна. Тому питанням визначення значення цього параметра варто приділяти пильну увагу, тим більше, що формальних процедур його вибору немає.

Висновки з проведеного дослідження. В умовах зростаючого рівня внутрішньої та зовнішньої конкуренції нові продукти, управлінські й організаційні рішення дедалі більшою мірою визначають успіх підприємницької діяльності, забезпечують виживання та фінансову стабільність організацій. Формування інноваційної політики та стратегії на підприємствах має відбуватися на основі новітніх і науково обґрунтованих методів прогнозування. Врахування результатів прогнозу сприятиме формуванню ефективних інноваційних стратегій із наступним їх впровадженням у практику діяльності підприємств. Адаптивність комбінованої моделі дає змогу ефективно реалізувати процедуру одержання прогнозних оцінок для тих перспективних періодів, в яких очікується зміна тенденцій. Система прогнозування повинна займати одне із важливих місць під час обґрунтування дій і заходів реалізації стратегії розвитку та системи управління загалом.

Список використаних джерел

1. *Гнатієнко Г.М. Експертні технології прийняття рішень: монографія / Г.М. Гнатієнко, В.Є. Снитюк. – К.: [б. в.], 2008. – 444 с.*
2. *Ґрін В.Г. Економетричний аналіз / В.Г. Грін. – К.: Основи, 2005. – 1196 с.*
3. *Давнис В.В. Прогнозные модели экспертных предпочтений / В.В. Давнис, В.И. Тинякова. – Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2005. – 248 с.*
4. *Єлейко О.І. Кількісні методи експертного оцінювання міжрегіональних потоків продукції АПК / О.І. Єлейко, Р.Б. Кухар, І.О. Рамський та ін. // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького. – Том 10. – № 1 (36). – Ч. 1. – Львів, 2008. – С. 89–93.*
5. *Юринець З.В. Інноваційна стратегія розвитку промислових підприємств України. Монографія / З.В. Юринець, Б.М. Максимів. – Львів.: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2011. – 203 с.*
6. *Юринець Р.В. Використання екстраполяційних методів та експертних оцінок при прогнозуванні соціально-економічних показників регіону / Р.В. Юринець // Демократичне врядування в контексті глобальних викликів та кризових ситуацій: матер. наук.-пр. конф. за міжнар. участю (3 квітня 2009 р., м. Львів): у 2 ч. Ч. 2 / за наук. ред. чл.-кор. НАН України В.С. Загорського, доц. А.В. Ліпенцева. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2009. – С. 468–471.*

References

1. *Gnatienko G.M., Snityuk V.E. Ekspertni tehnologiyi priynyattya rishen: monografiya. K., 2008. 444 s.*
2. *GrIn V.G. Ekonometrichniy analiz. K. : Osnovi, 2005. 1196 s.*
3. *Davnis V.V., Tinyakova V.I. Prognoznyie modeli ekspertnyih predpochteniy. Voronezh: Izd-vo Voronezh. gos. un-ta, 2005. 248 s.*
4. *Eleyko O.I., Kuhar R.B., Ramskiy I.O. ta in. Kilkisni metodv ekspertnogo otsinyuvannya mIzhregionalnvh potokiv produktsiyi APK. // Naukoviy visnik Lvivskogo natsionalnogo universitetu veterinarnoyi meditsyny ta biotehnologiy im. S.Z. Gzhitskogo. – Tom 10. No1 (36). Ch. 1. Lvlv, 2008. S. 89-93.*

5. Yurynets Z.V., B.M. Maksymlv. Innovatsiyna strategiya rozvytku promislovyh pidpryemstv Ukrayiny. Monografiya. Lvlv.: Vydavnychiy tsentr LNU im. I.Franka, 2011. 203 s.

6. Yurynets R.V. Vykorystannya ekstrapolyatsiynyh metodiv ta ekspertnyh otsinok pry prognozuvannI sotsialno-ekonomichnyh pokaznykiv regionu. // Demokratychne vryaduvannya v konteksti globalnyh vyklykIv ta kryzovyh sytuatsiy: mater. nauk.-pr. konf. za mizhnar. uchastyu (3 kvitnya 2009 r., m. Lvlv): u 2 ch. Ch. 2 / za nauk. red. chl.-kor. NAN Ukrayini V.S. Zagorskogo, dots. A.V. Lipentseva. Lviv: LRIDU NADU, 2009. S. 468-471.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Юринець Зорина Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту

Львівський національний університет імені Івана Франка

пр. Свободи, 18, м. Львів, 79000, Україна

e-mail: zorynka_yur@mail.ru

Юринець Ростислав Володимирович, кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри математичного моделювання та інформаційних технологій

Львівський регіональний університет державного управління національної академії державного управління при Президенті України

вул. Сухомлинського, 16, м. Львів-Брюховичі, 79491, Україна

e-mail: rr12345@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Юринець Зорина Владимировна, кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

пр. Свободы, 18, г. Львов, 79000, Украина

e-mail: zorynka_yur@mail.ru

Юринець Ростислав Владимирович, кандидат физико-математических наук, доцент кафедры математического моделирования и информационных технологий

Львовский региональный университет государственного управления национальной академии государственного управления при Президенте Украины

ул. Сухомлинского, 16, м. Львов-Брюховичи, 79491, Украина

e-mail: rr12345@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Yurynets Zoryna Volodymyrivna, Ph.D. in Economical Science, Associate Professor

Ivan Franko Lviv national University

18, Liberty Avenue, Lviv, 79000, Ukraine

e-mail: zorynka_yur@mail.ru

Yurynets Rostyslav Volodymyrovych, Ph.D. in Economical Science, Associate Professor

The Lviv regional institute of public administration national academy of public administration, the office of the President of Ukraine

16, Sukhomlinsky street, Lviv-Bryukhovychi, 79491, Ukraine

e-mail: rr12345@ukr.net

УДК 339.166.5:339(477)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Костик Є.П.

Предметом дослідження є особливості розвитку інтелектуальної власності в умовах впливу глобалізаційних процесів на національну економіку.

Мета наукового дослідження полягає у розгляді особливостей розвитку інтелектуальної власності в умовах трансформаційних процесів та глобалізаційних змін національної економіки.

Методи дослідження. Для уточнення понятійного апарату, визначення змісту процесу оцінки, обґрунтування критеріїв і системи показників, класифікації напрямків і методів оцінки, застосовано методи абстракції, аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення.

Методологія проведення роботи. Основні положення економічної теорії в галузі економіки інтелектуальної власності; праці вітчизняних та зарубіжних учених і практиків в означеній сфері.

Результати роботи. У контексті означеної проблематики ми спробували розкрити особливості розвитку інтелектуальної власності в умовах трансформаційних процесів та глобалізаційних змін національної економіки.

Галузь застосування результатів. Результати даного дослідження можуть бути застосовані у сфері вивчення проблем інтелектуальної власності та економіки інтелектуальної власності.

***Висновки.** Отже, сучасні тенденції глобалізації економіки, лібералізації світових ринків, стрімкого прогресу технологій у галузі міжнародних комунікаційних систем, загострення та зміни форм конкурентної боротьби, утвердження інтелектуальної діяльності як рушійного фактора розвитку інформаційного суспільства загострюють проблеми регулювання міжнародних відносин у сфері інтелектуальної власності. А відтак, права інтелектуальної власності перетворюються на важливий інструмент глобальної конкуренції держав та їх союзів за доступ до інноваційних ресурсів та ринків інноваційної продукції.*

***Ключові слова:** інтелектуальна власність, об'єкти інтелектуальної власності, правова охорона інтелектуальної власності, інвестиції, об'єкти промислової власності, інтелектуальна рента, авторське право, глобалізація економіки, глобальний ринок, міжнародна торгівля, глобальне конкурентне середовище, комерціалізація інтелектуальної власності, підробки і піратство.*

 © Костик Є.П., 2014

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ И ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫХ ПЕРЕМЕН НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Костик Е.П.

Предметом исследования являются особенности развития интеллектуальной собственности в условиях воздействия глобализационных процессов на национальную экономику.

Цель научного исследования заключается в рассмотрении особенностей развития интеллектуальной собственности в условиях трансформационных процессов и глобализационных изменений национальной экономики.

Методы исследования. Для уточнения категориального аппарата, определения содержания процесса оценки, обоснования критериев и системы показателей, классификации направлений и методов оценки, применены методы абстракции, анализа и синтеза, систематизации и обобщения.

Методология проведения работы. Основные положения экономической теории в области экономики интеллектуальной собственности; труды отечественных и зарубежных ученых и практиков в указанной сфере.

Результаты работы. В контексте обозначенной проблематики мы попытались раскрыть особенности развития интеллектуальной собственности в условиях трансформационных процессов и глобализационных изменений национальной экономики.

Область применения результатов. Результаты данного исследования могут быть применены в области изучения проблем интеллектуальной собственности и экономики интеллектуальной собственности.

***Выводы**. Итак, современные тенденции глобализации экономики, либерализации мировых рынков, стремительного прогресса технологий в области международных коммуникационных систем, обострение и изменения форм конкурентной борьбы, утверждения интеллектуальной деятельности как движущего фактора развития информационного общества обостряют проблемы регулирования международных отношений в сфере интеллектуальной собственности. Следовательно, права интеллектуальной собственности превращаются в важный инструмент глобальной конкуренции государств и их союзов за доступ к инновационным ресурсам и рынкам инновационной продукции.*

***Ключевые слова**: интеллектуальная собственность, объекты интеллектуальной собственности, правовая охрана интеллектуальной собственности, инвестиции, объекты промышленной собственности, интеллектуальная рента, авторское право, глобализация экономики, глобальный рынок, международная торговля, глобальная конкурентная среда, коммерциализация интеллектуальной собственности, подделки и пиратство.*

THE PECULIARITIES OF THE DEVELOPMENT OF INTELLECTUAL PROPERTY IN CONDITIONS OF THE TRANSFORMATIONS AND GLOBALIZATION CHANGES IN THE NATIONAL ECONOMY

Kostyk Ye.P.

The subject of research is the peculiarity of the development of intellectual property in conditions of the globalization influence on the national economy.

The purpose of scientific problem is to study the peculiarities of the development of intellectual property in the conditions of transformations and the globalization changes in the national economy.

Methods of research. The methods of abstraction, analysis and synthesis, systematization and generalization are used for definition the conceptual apparatus and the content of the assessment, foundation criteria and indices, classification directions and methods of assessment.

Methodology work. The main principles of the economic theory in economics of intellectual property; the works of domestic and foreign scientists and practitioners in this field.

Results of work. The peculiarities of the development of intellectual property in conditions of transformations and the globalization changes of the national economy were considered in the context of the defined problem by us.

Practical implications. The results of this study can be used in the study of problems of intellectual property and the economics of intellectual property.

***Conclusions.** Therefore, the modern trends of economic globalization and liberalization of world markets, the rapid progress of technology in the field of international communication systems, exacerbation and changes of the forms of competition, strengthening of intellectual activity as the motive factor of the development of the information society – exacerbate the problems of regulating international relations in the sphere of intellectual property. Consequently, rights of intellectual property become an important instrument in the global competition of states and their unions in access to innovative resources and markets innovative products.*

***Key words:** intellectual property, objects of intellectual property, legal protection of intellectual property, investments, objects of industrial property, intellectual income, copyright law, globalization of economy, global market, international trade, global competitive environment, commercialization of intellectual property, counterfeiting.*

Постановка проблеми. Творча та інноваційна діяльності є рушіями економічного зростання і конкурентоздатності. Економічне зростання тісно пов'язане з тим, наскільки економіка заохочує, стимулює і створює сприятливі умови для творчості та інновацій. Вирішальним чинником збільшення користі від творчої та інноваційної діяльності є чітка правова і регуляторна система, яка передбачає визнання важливої ролі інтелектуальної власності, набуття, охорону і захист майнових прав авторів, винахідників, новаторів.

У звіті Українського національного комітету Міжнародної Торгової Палати (ICC Ukraine) зазначається, що ефективність режиму охорони прав інтелектуальної власності у певній країні є вирішальним елементом, що дозволяє новаторам і винахідникам розкрити свій потенціал і дає їм змогу перетворити свої ідеї у високоякісні товари та послуги, які забезпечать створення нових робочих місць і стимулюватимуть економічне зростання. Значення охорони цих інтелектуальних активів у контексті досягнення країнами своїх цілей економічного розвитку постійно зростає [1, с. 6].

Ступінь вивчення проблеми. У низці досліджень розкрито ряд питань присвячені даній проблематиці, зокрема: П.М. Цибульов, О.А. Підопригора, О.Б. Бутнік-Сіверський. В.С. Дроб'язко, В.Д. Базидевич та ін. у своїх комплексних працях розглядають загальну теорію інтелектуальної власності. Тоді, як Г. Андрощук фокусує свою увагу на інноваційній діяльності, а В.І. Борзенко та О.Р. Мірошниченко піднімають проблеми комерціалізації інтелектуальної власності в Україні. У свою чергу О.О. Сльозко та Н.В. Кузнецова розглядають особливості інвестування в інтелектуальну власність на прикладі IBM, натомість О.М. Левковець показує інтелектуальну власність як ресурс розвитку. Г.П. Жаровська досліджує взаємодію транснаціонального сегмента української організованої злочинності і транснаціональних кримінальних ринків в умовах глобалізації. Слід зазначити,

що дана проблематика продовжує привертати увагу наукової спільноти, а відтак є актуальною, адже окремі її аспекти залишаються невирішеним. Актуальність означеної проблематики, її недостатнє теоретичне вивчення та практичне значення обумовили головну мету і завдання дослідження.

Мета наукового дослідження полягає у розгляді особливостей розвитку інтелектуальної власності в умовах трансформаційних процесів та глобалізаційних змін національної економіки. Відповідно до мети були поставлені наступні ***задачі***: на основі теоретичної бази дослідити особливості розвитку інтелектуальної власності в умовах впливу глобалізаційних процесів на національну економіку.

Виклад основного матеріалу. В умовах формування глобального конкурентного середовища результати творчої інтелектуальної праці набувають необхідності охорони для застереження себе від підробок та копіювань. Слід також наголосити на тому, що механізми регулювання та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності справляють суттєвий вплив на обсяги прямих іноземних інвестицій, ліцензійних угод, рівень розвитку національних інноваційних систем та конкурентоспроможність суб'єктів господарювання усіх рівнів. Разом із тим врегулювання міжнародних відносин у сфері інтелектуальної власності є складним та суперечливим процесом через посилення нерівномірності економічного розвитку країн світу. У свою чергу, держави, які прагнуть стати процвітаючими, стратегічними задачами вважають підвищення культури громадян, розвиток економіки країни, зміцнення національної безпеки, а відтак найбільш процвітаючі країни зводять у ранг державної політики розвиток творчого потенціалу нації. Так, у США і Японії працюють ретельно продумані програми розвитку творчості громадян, починаючи з дошкільного віку. Виходячи з цього, інтелектуальна власність є необхідною умовою процвітання тих культур, де її важливість знайшла повне розуміння і сприйняття та ефективно захищається законами держави [2, с.84-85].

На дуку представників наукової еліти, ми живемо в епоху технологічних суспільств, тобто суспільств, в яких визначальною ланкою у виробництві матеріальних благ є технології. Щоб вижити в конкурентній боротьбі, потрібно виробляти конкурентоздатні товари. Цього можна досягти, якщо безупинно вдосконалювати технологічні процеси для їхнього виробництва. А це можливо здійснити тільки за рахунок використання результатів інтелектуальної власності, як винаходи, корисні моделі, промислові зразки, комерційні таємниці тощо. Безперечно, результати такої діяльності будуть більш вагомими, особливо у сфері, якщо вони отримані громадянами своєї держави [3].

Слід зауважити, що необхідною умовою для ефективного створення і використання об’єктів інтелектуальної власності є наявність в країні системи правової охорони інтелектуальної власності. Створення національної системи охорони інтелектуальної власності має подвійну мету. З одного боку, необхідно законним чином оформити економічні і моральні права авторів і право володільців об’єктів інтелектуальної власності, а з іншого боку – стимулювати в рамках державної політики творчу активність громадян, сприяти поширенню і застосуванню її результатів, заохочувати чесну торгівлю.

У свою чергу, право на одержання патенту на винахід стимулює вкладення грошей і зосередження людських ресурсів у галузі досліджень і розробок. Видача патенту стимулює інвестиції в промислове використання виробу. Публікація патенту робить доступною інформацію про нього широкому колу людей і стимулює, тим самим, створення нових винаходів і, отже, сприяє науково-технічному прогресу. У свою чергу, право на торговельну марку захищає підприємство від недобросовісної конкуренції.

Серед об’єктів промислової власності великий вплив на науково-технічний і економічний розвиток мають, безумовно, винаходи. Вплив винаходів на економічний розвиток може здійснюватися за чотирма каналами: інформація про патенти полегшує передачу (трансфер) технологій і сприяє залученню прямих іноземних інвестицій; патенти стимулюють наукові дослідження; патенти є каталізатором нових технологій і бізнесу; бізнес накопичує патенти і капіталізує їх шляхом передачі прав через ліцензійні угоди, внесення до статутного капіталу підприємств, використання у власному виробництві для отримання додаткового прибутку.

Як запевняє О.М. Левковець, патентно-ліцензійний обмін здійснюється передусім між розвиненими країнами (так, Німеччина більше 60 % патентів і винаходів продає в США і країни ЄС, купує – передусім у США; країни ЄС є покупцями 64 % обсягу інтелектуальних послуг США). Річ у тім, що перешкодою для ефективного міжнародного транспорту технологій може стати неготовність країни-реципієнта до запровадження технології (рівень технологічного, соціального розвитку, відмінності у кваліфікації працівників, у підходах до комерціалізації технологій, нерозвиненість інфраструктури, депресивний попит), причому дедалі більшого значеннянадається правовому захисту інтелектуальної власності. Одним із головних стимулів для компаній щодо участі у транспорту технологій є прагнення отримати інтелектуальну ренту [4, с. 63].

Інтелектуальною рентою називають надприбуток від використання відтворюваних і не пов’язаних з експлуатацією природних ресурсів інтелектуальних чинників виробництва (інтелектуального капіталу), що утворюється у зв’язку з тимчасовою монополією на інтелектуальний продукт. Інтелектуальна рента становить форму економічної реалізації власності на інтелектуальні ресурси та інноваційні продукти, форму оплати користувачем (покупцем) доступу до обмеженого на даний момент інтелектуального ресурсу і утворюється за рахунок: надбавки до середньої ціни реалізації інноваційної продукції; продажу патентів і ліцензій; гудвілу. Контроль над ІР перетворюється на глобальний виграш у новому технологічному укладі [4, с. 63].

Важко переоцінити роль такого об’єкта як торговельна марка, у просуванні товару на ринок. Вдала торговельна марка – важливий внесок в економіку підприємства тому, що вона дозволяє зайняти на ринку вигідне положення, пов’язане з визнанням цієї торговельної марки покупцями.

На думку П.М. Цибульова, роль авторського права, в розвитку культури суспільства, особливо у сфері культурного (духовного) розвитку його громадян, важко переоцінити. Розвиток національної творчості не має перспектив, якщо автору не гарантована авторська винагорода за його творчу працю. Тому охорона авторського права і суміжних прав передбачає не тільки належний захист прав і суміжних прав передбачає не тільки належний захист прав видавців і виконавців, виплату справедливої винагороди авторам, але й надійний захист авторських прав, вигідний не тільки авторам, а й державі, тому що, усуваючи недобросовісну конкуренцію, вона сприяє поповненню державної скарбниці за рахунок податків. Однак, для цього необхідно створити відповідну адміністративну інфраструктуру, яка б забезпечувала суворе дотримання авторських прав [5, с. 23].

Слід зазначити, що дослідження, проведене Всесвітньою організацією охорони інтелектуальної власності (ВОІВ), показує, що галузі, які залежать від охорони авторських прав, забезпечують 2,85 % ВВП України. Хоча ця частка може здаватись незначною, порівняно з часткою основних галузей, таких як обробна промисловість (14,53 %), торгівля (12,69 %) та транспортні послуги і пов’язані з ними види діяльності (10,75 %), вона все одно є вагомою, оскільки є близькою до частки інших важливих галузей, таких як електроенергетика, газифікація та водопостачання (3,44 %), охорона здоров’я та соціальна допомога (3,14 %), будівництво (3,71 %) [1, с. 6].

Існують також й інші показники, які свідчать про роль пов’язаних з авторським правом галузей промисловості для економіки України. В Україні галузі, пов’язані з авторським правом, забезпечують робочими місцями близько 400 000 осіб, і це перевищує внесок у працевлаштування багатьох інших важливих галузей. Внесок пов’язаних з авторським правом галузей економіки у валове виробництво в 2005 році складав 3,47 %, що суттєво більше за внесок освіти (2,8 %) та соціальної і медичної допомоги (2,18 %). Внесок пов’язаних з авторським правом галузей економіки до валової доданої вартості у 2005 році складав 3,32 % [1, с. 6].

Сучасні тенденції глобалізації економіки, лібералізації світових ринків, стрімкого прогресу технологій у галузі міжнародних комунікаційних систем, загострення та зміни форм конкурентної боротьби, утвердження інтелектуальної діяльності як рушійного фактора розвитку інформаційного суспільства загострюють проблеми регулювання міжнародних відносин у сфері інтелектуальної власності. Зростання обсягів ліцензійної торгівлі, трансферу технологій, купівлі-продажу наукомісткої продукції, патентів, ноу-хау, надання консалтингових, інжинірингових послуг сприяють формуванню глобального ринку прав на об'єкти інтелектуальної власності, похідного щодо ринків науково місткої та інформаційної продукції. Водночас права інтелектуальної власності перетворюються на важливий інструмент глобальної конкуренції держав та їх союзів за доступ до інноваційних ресурсів та ринків інноваційної продукції.

На думку В.Д. Базилевича, сучасне господарство поступово перетворюється на неподільну глобальну цілісність, у якій постійно формується та реалізується різнопланові та різноспрямовані процеси, виникають нові глобальні ринки (капіталів, страхування, інтелектуальної власності), з'являються нові засоби передачі інформації (інформаційні системи, Інтернет, стільниковий зв'язок), утверджуються нові дійові особи (транснаціональні корпорації, міжнародні організації, громадські рухи), розробляють нові «правила гри» у вигляді багатосторонніх угод з питань економічного співробітництва [6, с. 307].

Зростання обсягів міжнародної торгівлі та інвестицій уможливило розвиток міжнародного трансферу об'єктів інтелектуальної власності, загостривши проблему формування відповідного інституційного середовища та розробки узгоджених правил взаємодії між окремими країнами та між суб'єктами прав інтелектуальної власності цих країн.

Важливо також зазначити, що в умовах формування глобального конкурентного середовища результати творчої інтелектуальної праці можуть бути скопійовані та впроваджені конкурентами майже миттєво, внаслідок чого виробники втрачатимуть прибуток. Відтак економічний аспект охорони та захисту прав інтелектуальної власності набуває першочергового значення в умовах глобалізації.

У свою чергу Я. Ващук наголошує на тому, що механізми регулювання та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності справляють суттєвий вплив на обсяги прямих іноземних інвестицій, ліцензійних угод, рівень розвитку національних інноваційних систем та конкурентоспроможність суб'єктів господарювання усіх рівнів. Водночас проблеми врегулювання міжнародних відносин у сфері інтелектуальної власності є складними та суперечливими внаслідок посилення нерівномірності економічного розвитку країн світу та існуючих відмінностей у співвідношенні імітаційних та інноваційних стратегій національних економік [7].

У звіті ICC Ukraine зазначається, що прямі іноземні інвестиції мають важливе значення, оскільки вони сприяють економічному розвитку шляхом передання технологій та управлінських навичок і завдяки створенню можливостей для працевлаштування. Україна належить до країн із перехідною економікою, з надходженням прямих іноземних інвестицій у розмірі понад $ 5 млрд. та відтоком у менш ніж $ 0,5 млрд. Найбільшими інвесторами в Україну за останні роки були США (12 %), Німеччина (12 %), Росія (10 %) та Франція (8 %). У 2010 році найбільші інвестори були з Європейського Союзу (54 %) та Росії (15,6 %).

За даними звіту компанії «Ernst and Young» про прямі іноземні інвестиції в Україну, незважаючи на помітне збільшення інвестицій у ринки, що розвиваються, чимало інвесторів у 2011 році продовжували вважати країни Центральної та Східної Європи (зокрема, й Україну) третім за привабливістю регіоном для інвестиційних проектів. З 2006 по 2010 рік Україна займала 10 місце серед країн центрально- і східноєвропейського регіону за кількістю інвестиційних проектів та показником створених робочих місць [1, с. 6].

Розвинені країни, країни-інноватори зацікавлені у високому рівні захисту прав інтелектуальної власності, дієвому механізмі комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності з метою підвищення власної конкурентоспроможності, пожвавлення інвестиційної активності та нарощування експорту високотехнологічної продукції.

Водночас країни з низьким рівнем економічного розвитку, держави які виступають споживачами інтелектуального продукту або імітаторами інновацій, не зацікавлені у вжитті жорстких заходів щодо охорони прав інтелектуальної власності.

У цих країнах побутує переконання, що права власності не спроможні стимулювати винаходи та науково-дослідні роботи з огляду на відсутність необхідного кадрового та технічного потенціалу, низького життєвого рівня населення, неспроможного пред'являти попит на інноваційну продукцію.

Відстоюючи свої інтереси у глобальному економічному середовищі, країни, що розвиваються, розглядають жорстку систему захисту цих прав як один із чинників «приватизації знань» у світовому масштабі, монополізації ринків транснаціональними корпораціями, зростання розриву в рівнях технологічного розвитку промислово розвинених країн та країн «третього» світу, уповільнення загально цивілізаційного процесу створення та впровадження інновацій та перешкоду розвитку інноваційного суспільства.

За останні роки найбільш привабливим для інвесторів був український фінансовий сектор, на який припадає 13 % від загального обсягу прямих іноземних інвестицій, разом з тим, зростає привабливість інших секторів, що розвиваються, зокрема логістики (10 % загальних проектів із залученням прямих іноземних інвестицій в Україні) та виробництва харчових продуктів (9 %). До інших секторів, які є об'єктом уваги щодо їх потенціалу розвитку, належать ділові послуги та програмне забезпечення, на які припадає, відповідно, 6 % та 13 % від загальної кількості інвестиційних проектів. Останній сектор є особливо вразливим до крадіжок у сфері інтелектуальної власності і отримав би значну користь від надійного режиму охорони прав інтелектуальної власності.

Слід зазначити, що ефективність режиму охорони інтелектуальної власності країни належить до чинників, які впливають на рішення компаній щодо передання технологій чи інвестування у країну. Наприклад, експерти OECP встановили, що посилення охорони авторських прав в країні на 1 % сприяє зростанню прямих іноземних інвестицій на 6,8 %, а таке ж посилення охорони прав на торговельні марки і патентних прав корелює з приростом прямих іноземних інвестицій, відповідно, на 6,8 % і 2,8 % [1, с. 7].

Як показує дослідження, проблемі введення до господарського обороту об'єктів інтелектуальної власності, їх комерційному використанню і впливу на добробут громадян приділяється багато уваги в країнах з розвинутою економікою.

Цікавим у цьому аспекті є досвід Фінляндії. У цій країні діє принаймні шість організацій, що займаються консалтинговою та посередницькою діяльністю у сфері комерціалізації інтелектуальної власності. Вони діють на території всієї країни. Серед них є приватні організації, такі як, наприклад, Фонд винаходів Фінляндії. Є також і регіональні представництва центральних органів виконавчої влади, наприклад регіональні служби трьох міністерств: Міністерства торгівлі і промисловості, Міністерства сільського господарства і лісівництва та Міністерства праці. Завданнями цих організацій є забезпечення сприятливих умов для створення і введення до господарського обороту об'єктів інтелектуальної, насамперед, промислової власності. Це досягається шляхом створення регіональних консультаційних пунктів, надання допомоги в оформленні прав інтелектуальної власності, сприяння формуванню ринку споживачів цієї власності, залучення ризикового (венчурного) капіталу для фінансування заходів з комерціалізації прав інтелектуальної власності тощо.

У досвіді Фінляндії цікавим є те, що незалежно від форми власності цих посередницьких організацій держава бере безпосередню участь у їх діяльності шляхом безповоротного фінансування.

Крім того, цікавим є досвід ФРН. У цій країні центри, подібні до Фонду винаходів Фінляндії, знаходяться, як правило, при Земельних університетах. Фінансування діяльності центрів відбувається з бюджету цих університетів. Діяльність центрів, схожа з діяльністю Фонду винаходів Фінляндії, сприяє максимальному зближенню приватних винахідників і зацікавлених в їхніх розробках фірм та залученню приватного капіталу для інвестиції введенням до громадського обороту винаходів, створених фізичними особами, чим забезпечує зростання їхнього добробуту і тим самим зростання і укріплення середнього класу Німеччини.

На думку В.І. Борзенко, та О.Р. Мірошниченко, **а**наліз проблем комерціалізації інтелектуальної власності та визначення ключових недоліків, дають підстави для визначення напрямів вдосконалення політики у сфері комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності це:

- розробка чітких механізмів нормативно-правового регулювання, а саме кодифікація законодавства (створення та затвердження Кодексу про інтелектуальну власність);
- поєднання науки з виробництвом, що передбачає запровадження комплексу заходів (дослідження і аналіз ринку, фінансування впровадження об'єктів інтелектуальної власності, дослідження та розробку тощо);
- створення інфраструктури впровадження результатів науково-технічної діяльності у виробництво;
- створення замкнених циклів (ідея-виробництво-споживання);
- створення спеціальних комплексних структур, до функцій яких би входило: проведення експертної оцінки їх комерційного потенціалу, дослідження кон'юнктури ринку, надання новітнім розробкам фінансової підтримки,запобігання несанкціонованому використанню та розповсюдження об'єктів інтелектуальної власності; створення національної системи підготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів з інтелектуальної власності [8, с. 131].

Слід зауважити, що досвід зарубіжних країн заслуговує на вивчення фахівцями Держдепартаменту, Мінфіну, Мінекономіки, Мінпромполітики та інших міністерств, відомств, державних та недержавних організацій, зацікавлених у формуванні і розвитку середнього класу України.

Як позитивний фактор у цьому аспекті слід розглядати передбачені Законом України «Про інноваційну діяльність» пільги для інноваційних підприємств. Вони можуть стати джерелом для створення венчурного (ризикового) капіталу, що буде вкладений у новостворювану інтелектуальну власність. Це має забезпечити значні надходження до державного бюджету, а також сприяти зростанню матеріального достатку творців інтелектуальної власності.

Як запевняє О.О. Файдевич, внутрішній ринок об’єктів інтелектуальної власності в Україні, пройшовши стадію формування, сьогодні потребує державної підтримки, здійснення єдиної державної політики щодо захисту національних інтересів у сфері економіки, технологічної безпеки та регулювання експорту українських технологій. Практично не враховується ні в собівартості продукції, ні в балансовій вартості підприємств та становить менше одного відсотку їх вартості, в той час як в країнах Європейського Союзу нематеріальні активи становлять сьогодні від 50 до 85 відсотків вартості майна підприємств. Наслідком цього є те, що Україна загалом втратила $800 млрд. при приватизації в зв'язку з тим, що не були враховані нематеріальні активи - об'єкти інтелектуальної власності. Разом із тим Україна витрачає до $200 млн. на розробку програмного забезпечення [9, с.12].

Вдосконалення технологій відтворення та передачі інтернаціональних продуктів інтелектуальної діяльності у вигляді цифрових даних (CD, CD-ROM, DVD), збільшення користувачів на нових ринках та доступність піратського програмного забезпечення, зокрема через Інтернет і файлообмінні мережі, сприяють швидкому поширенню піратства та контрафакції, які є глобальною проблемою сьогодення [6, с. 310].

Слід зауважити, що найбільших втрат від міжнародного піратства в сфері інтелектуальної власності зазнають країни-продуценти інтелектуальної продукції. Так, сумарні витрати (держава та приватний сектор) у США на наукові дослідження та розробки на початку 90-х рр. становили близько 150 млрд. дол. США, в Японії – 70 млрд. дол. США. Показники урядових витрат на ці цілі напочатку 90-х рр. наступні: в США – близько 60 млрд. дол. США, в Японії – 13 млрд. дол. США, в Німеччині – 12, Франції – 11, Англії – близько 5 млрд. дол. США. У цих країнах для захисту інтелектуальної власності за кордоном використовуються такі торгово-економічні важелі:

• обмеження експорту з країн-порушниць;
• скорочення інвестицій в їх економіку;
• скасування кредитування;
• згортання програм співробітництва і допомоги.

Дослідники О.О. Сльозко та Н.В. Кузнецова стверджують, що економіка промислово розвинених країн, 80-95% приросту ВВП яких обумовлено новими знаннями, втіленими в техніці і технологіях, носить інноваційний характер. Правовий захист передових технічних рішень і технологій дозволяє фірмам цих країн завойовувати на певний проміжок часу монопольне становище на ринку збуту конкретної продукції. Державна політика в галузі охорони прав інтелектуальної власності повинна бути спрямована, насамперед, на вдосконалення законодавства щодо захисту інтелектуальної власності і включає в себе регулювання процесів правової охорони, введення об'єктів інтелектуальної власності в господарський оборот, забезпечення захисту прав і законних інтересів авторів, організацій, інвесторів, країни в цілому [10, с. 109].

Підробки і піратство залишаються проблемою української економіки, оскільки вони знижують частку законної продукції в країні і сприяють розвитку «тіньової економіки», яка позбавляє уряд доходів для надання державних послуг, порушує структуру тисяч легальних робочих місць, підриває інвестиційний клімат, створює можливості для «відмивання» коштів, спричиняє підвищення витрат на правовий захист, наражає споживачів на небезпеку, пов’язану зі споживанням небезпечних і неефективних товарів. Загалом, крадіжки у сфері інтелектуальної власності можуть мати серйозні негативні наслідки для економічного зростання країни, здоров’я та безпеки громадян, громадського порядку і безпеки. Підробки і піратство також сприяють отриманню значних прибутків організованими злочинними групами і спотворюють внутрішній ринок шляхом заохочення підприємств до незаконних видів діяльності.

Оскільки підробки і піратство перебувають за межею закону, встановлення точних масштабів цієї діяльності є надскладним завданням. Нелегальні підприємства не надають жодних звітів про свою діяльність урядовим установам і тому кількісні показники діяльності цих підприємств (таких, наприклад, як сукупні обсяги нелегальних продажів) слід визначати за допомогою непрямих методів.

За останні роки Україна досягла певних зрушень у боротьбі з підробками і піратством, потрібно зробити ще багато для того, щоб привести охорону прав інтелектуальної власності в Україні у відповідність до міжнародних стандартів [1, с. 11]. Особливої гостроти набуває тема комп'ютерного піратства. Сьогодні в тіньовому сегменті ринку програмного забезпечення та комп'ютерних ігор працюють від 20 до 35 тис. спеціалістів. Рівень використання неліцензійного програмного забезпечення в Україні у 2007 році становив 84%, що є одним із найвищих в Європі, а втрати національної економіки від комп'ютерного піратства становили більш ніж $400 млн. на рік. Зниження комп'ютерного піратства протягом наступних чотирьох років на 10% дало б можливість додатково створити 3 тис. робочих місць, збільшити оборот українського ІТ-сектору на $941 млн., а суму податкових надходжень - на $69 млн. [9, с. 12]. За підсумками 2009 року рівень піратства в країні ще збільшиться [11].

В «Microsoft Україна» відзначили, що в корпоративному сегменті рівень піратства становить 45%. При цьому серед сфер бізнесу з найнижчим рівнем піратства – телекомринок (2%) і банківські системи (40-20%). Відносно банків такі низькі показники пояснюються в основному тим, що більшість банківських установ України регулюються міжнародними банками. Крім того, найпопулярнішим продуктом серед піратів є ігрова приставка «X-Box»: понад 90% таких товарів, що продаються в Україні, є нелегальними. Далі за рівнем піратської «популярності» йде «Microsoft Office», а на третьому місці за кількістю нелегальних установок – операційна система «Windows» [11].

Офіційна статистика, яка б показувала точний відсоток підроблених товарів на українському ринку, відсутня. За оцінками Українського альянсу по боротьбі з підробками і піратством, щорічні обсяги торгівлі підробками в Україні можуть оцінюватися в 1.3 мільярда доларів, але ця сума може бути навіть вищою. Підробки і піратство складають дуже велику частку «тіньової економіки». За деякими оцінками, у 2008 році збитки економіки України від підробок сягали близько $ 710 млн., тоді як сукупні збитки від піратської музики, кінофільмів та програмного забезпечення складали $ 720 млн. Це означає, що підробки і піратство разом складають 33 % від загального обсягу «чорного ринку» України. Більшість підроблених товарів на ринку України не виробляються всередині країни, а імпортуються ззовні. У листопаді 2012 року співробітниками митних органів України було знищено майже три тонни підроблених товарів на суму близько $ 117 тис. Серед цих товарів були одяг, взуття та змінні леза для гоління з нанесеними, зокрема, такими марками, як Nike, Wrangler, Lacoste, Boss, Harley Davidson, Winx Club, Puma та Gillette [1, с. 16].

У зв'язку з цим вітчизняні та зарубіжні дослідники звертають увагу на необхідність не стільки жорсткого, скільки ефективного та надійного режиму охорони прав інтелектуальної власності, здатного забезпечити баланс інтересів різних країн, гармонізацію національних законодавств та плідне міжнародне співробітництво у цій сфері. В останні роки найважливіші заходи у сфері міжнародних економічних відносин та міжнародного права були спрямовані на подальший розвиток та удосконалення інституційного механізму комерціалізації та охорони прав інтелектуальної власності, спрощення процедури отримання такої охорони, визнання ключової ролі прав інтелектуальної власності у зростанні соціально-економічного добробуту та культурного розвитку народів світу.

На сьогодні інтелектуальна власність є об'єктом багатьох міжнародних угод, найважливіша з них – Конвенція про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності, підписана в Стокгольмі 14 липня 1967 р., яка набрала чинності в 1970 р. В основу Конвенції було покладено ідею широкого співробітництва і взаємодопомоги держав при збереженні незалежних національних систем охорони та захисту прав інтелектуальної власності.

Всесвітня організація інтелектуальної власності, спеціалізований заклад в системі ООН, міжурядова організація, що регулює міжнародну систему охорони прав інтелектуальної власності та здійснює адміністративні функції щодо багатосторонніх угод з приводу її правових та економічних аспектів. Станом на 27 вересня 2004 р. членами ВОІВ була 181 країна. Україна є членом цієї організації з 26 квітня 1970 р.

18 вересня 2009 проходив симпозіум ВОІВ якому було прийняте рішення щодо необхідності об'єднання зусиль на міжнародному рівні з метою вирішення проблеми з необробленими патентними заявками. Так, Генеральний директор ВОІВ Френсіс Гаррі зазначив, що глобальний портфель необроблених патентних заявок в світі досяг в 2007 р. 4,2 млн. За останні п'ять років щорічний приріст цих не розглянутих заявок становив у середньому 8,7%.

Симпозіум надав можливість для обміну досвідом і передовими методами в області реєстрації товарних знаків і промислових зразків, надання арбітражних та посередницьких послуг для врегулювання спорів у зв'язку з інтелектуальною власністю, фінансового управління відомствами інтелектуальної власності і ролі відомств інтелектуальної власності у сприянні інновацій у партнерстві з установами, зайнятими в науковій та інноваційній сфері [12].

Висновки. З вищезазначеного констатуємо, що необхідною умовою для ефективного створення і використання об'єктів інтелектуальної власності є наявність в країні системи правової охорони інтелектуальної власності. Створення національної системи охорони інтелектуальної власності має подвійну мету. З одного боку, необхідно законним чином оформити економічні і моральні права авторів і право володільців об'єктів інтелектуальної власності, а з іншого боку – стимулювати в рамках державної політики творчу активність громадян, сприяти поширенню і застосуванню її результатів, заохочувати чесну торгівлю.

Отже, сучасні тенденції глобалізації економіки, лібералізації світових ринків, стрімкого прогресу технологій у галузі міжнародних комунікаційних систем, загострення та зміни форм конкурентної боротьби, утвердження інтелектуальної діяльності як рушійного фактора розвитку інформаційного суспільства загострюють проблеми регулювання міжнародних відносин у сфері інтелектуальної власності. А відтак, права інтелектуальної власності перетворюються на важливий інструмент глобальної конкуренції держав та їх союзів за доступ до інноваційних ресурсів та ринків інноваційної продукції.

Список використаних джерел

1. Розвиток і захист інтелектуальної власності в Україні / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: sips.gov.ua/.../Ukraine_IP_Report_UKRAINE_...

2. Ястремська О. О. Інтелектуальна власність: навчальний посібник / О. О. Ястремська. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2013. – 124 с.

3. Право інтелектуальної власності… [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.readbookz.com/.../7159.html

4. Левковець О. М. Інтелектуальна власність як ресурс розвитку: дилема трансферу технологій / О. М. Левковець [Електронний ресурс] // Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". Сер.: Економічна теорія та право. – 2014. - № 3. – С. 59-75. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnyua_etp_2014_3_8.pdf

5. Інтелектуальна власність: Навч. посібник/ За ред. д. т. н. Цибульова П.М. – К.: УкрІНТЕІ, 2006. – 276 с.

6. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: Підручник. – К.: Знання, 2006. – 431 с.

7. Ващук Я. Об'єкти інтелектуальної власності – нематеріальні активи підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://patent.km.ua/ukr/articles/group22

8. Борзенко В. І. Проблеми комерціалізації інтелектуальної власності в Україні / В. І. Борзенко, О. Р. Мірошниченко [Електронний ресурс] // Вісник Національного технічного університету "ХПІ". Сер.: Технічний прогрес та ефективність виробництва. – 2014. - № 32. – С. 128-132. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vcpitp_2014_32_25.pdf

9. Файдевич О.О. Сфера інтелектуальної власності в системі сучасних глобальних змін / О. О. Файдевич [Електронний ресурс] // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. - № 7. – С. 11-14. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/frvu_2012_7_5.pdf

10. Сльозко О. О. Світові ТНК: інвестування в інтелектуальну власність на прикладі IBM / О. О. Сльозко, Н. В. Кузнецова [Електронний ресурс] // Інтелект XXI. – 2014. - № 3. – С. 107-116. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/int_XXI_2014_3_15.pdf

11. Україна стала другою в світі за рівнем комп'ютерного піратства / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tsn.ua/nauka_it/ukrayina-stala-drugoyu-v-sviti-za-rivnem-komp-yuternogo-piratstva.html

12. Програмне забезпечення: рівень піратства в Україні / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://apitu.org.ua/node/1121

References

1. Rozvytok i zakhyst intelektualnoi vlasnosti v Ukraini [Development and protection of intellectual property in Ukraine]. http://sips.gov.ua /.../ Ukraine_IP_Report_UKRAINE

2. Yastremska O.O. Intelektualna vlasnist [Intellectual property]. Kharkiv: KhNUE, 2013. 124 p.

3. Pravo intelektualnoi vlasnosti [Intellectual property right]. http://www.readbookz. com/.../7159.html

4. Levkovets O.M. Intelektualna vlasnist yak resurs rozvytku: dylema transferu tekhnolohii [Intellectual property as resource development: transfer dilemma of technologies]. Visnyk Natsionalnoho Universytetu «Yurydychna Akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Seriia: Ekonomichna teoriia ta pravo [Bulletin of the National University "Law Academy of Ukraine named by Yaroslav Mudryi": Economy theory and Law]. no. 3. (2014). 59-75. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnyua_etp_2014_3_8.pdf

5. Tsybulov P.M. Intelektualna vlasnist: navchalnyi posibnyk [Intellectual property: educational accessory]. Kyiv: UkrINTEI, 2006. 276 p.

6. Bazylevych V.D. Intelektualna vlasnist: pidruchnyk [Intellectual property: manual]. Kyiv: Knowledge, 2006. 431 p.

7. Vashchuk Ya. Obiekty intelektualnoi vlasnosti – nematerialni aktyvy pidpryiemstva [Objects of Intellectual property – intangible assets of the company]. http://patent.km.ua/ukr/articles/group22

8. Borzenko V.I., Miroshnychenko O.R. Problemy komertsializatsii intelektualnoi vlasnosti v Ukraini [Problems commercialization of intellectual property in Ukraine]. Visnyk Natsionalnoho Tekhnichnoho Universytetu «KhPI». Seriia: Tekhnichyi prohres ta efektyvnist vyrobnytstva [Bulletin of the National Technical University "KhPI": Technical progress and production efficiency]. no. 32. (2014). 128-132. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vcpitp_2014_ 32_25.pdf

9. Faidevych O.O. Sfera intelektualnoi vlasnosti v systemi suchasnykh hlobalnykh zmin [Intellectual property in the system of modern global changes]. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini [The formation of the Ukrainian market relations]. no. 7. (2012). 11-14. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/frvu_2012_7_5.pdf

10. Sliozko O.O., Kuznetsova N.V. Svitovi TNK: investuvannia v intelektualnu vlasnist na prykladi IBM [World TNC: investment in intellectual property as an example IBM]. Intelekt XXI [Intellect of the XXI-st cent.]. no. 3. (2014). 107-116. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/int_XXI_2014_3_15.pdf

11. Ukraina stala druhoiu v sviti za rivnem kompiuternoho piratstva [Ukraine became the second in the world in conditions of software piracy]. http://tsn.ua/nauka_it/ukrayina-stala-drugoyu-v-sviti-za-rivnem-komp-yuternogo-piratstva.html

12. Prohramne zabezpechennia: riven piratstva v Ukraini [Software: piracy in Ukraine]. http://apitu.org.ua/node/1121

ДАНІ ПРО АВТОРА

Костик Євгеній Петрович, кандидат історичних наук, доцент кафедри економіки підприємства
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна
e-mail: klio79@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Костик Евгений Петрович, кандидат исторических наук, доцент кафедры экономики предприятия
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина
e-mail: klio79@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Kostyk Yevhenii Petrovych, Ph.D. in Historical Science, Associate Professor
SHEE «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University»
30, Sukhomlynskyi St., Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region, 08401, Ukraine
e-mail: klio79@mail.ru

УДК: 658.26:629.73:061.1(477)(045)

УМОВИ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ В АВІАТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Абазіна О.А.

***Ключові слова**: енергозбереження, економічний механізм, авіатранспортні підприємства, енергоефективність, енергоносії, енергоспоживання, енергія з відновлюваних джерел, паливо.*

УСЛОВИЯ И ЗАКОНОМЕРНОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА ЭНЕРГОСБЕРЕЖЕНИЯ В АВИАТРАНСПОРТНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ УКРАИНЫ

Абазина О.А.

Предметом исследования выступает экономический механизм энергосбережения в авиатранспортных предприятиях. Целью исследования является обоснование сущности, условий образования, закономерностей формирования и критериев эффективности действия указанного механизма. Методологией работы выступают основные положения теории энергоменеджмента, инновационного менеджмента и экономического роста. В процессе выполнения статьи использованы эмпирические методы исследований, комбинированные и аксиоматический метод. Среди эмпирических методов использованы анализ и синтез; комбинированные методы – экспертные оценки, системный и комплексный подход.

В статье охарактеризована проблема потребления энергоресурсов. Обозначена тенденция их дефицитности. Обоснована необходимость политики энергосбережения как на уровне государств, так и на уровне отдельных предприятий. Рассмотрено правовое обеспечение деятельности по энергосбережению и обозначены задачи Украины в рамках участия в Энергетическом Содружестве. Сформулировано решение задачи повышения энергетической безопасности в авиатранспортном секторе Украины. Рассмотрена специфика авиатранспортных предприятий как энергопотребителей. Сформулированы направления активизации энергосбережения в авиатранспортных предприятиях.

В материале статьи раскрыто сущность, условия формирования и экономическая целесообразность механизма энергосбережения в авиатранспортных предприятиях Украины, выявлены закономерности формирования и критерии эффективности его действия.

Результаты проведенного исследования могут использоваться как основа реализации стратегии энергетической безопасности авиатранспортных предприятий. Научные результаты также могут применяться в условиях авиатранспортных предприятий при проведении ими политики энергоэффективности.

Энергосбережение выступает видом экономической деятельности, которое связано с управлением ресурсным обеспечением предприятий. Экономический механизм энергосбережения в авиатранспортных предприятиях является условием обеспечения энергобезопасности авиационного транспорта. Он создаётся в силу наличия правовых и технико-технологических факторов, обусловливающих деятельность по энергосбережению. Закономерности формирования данного механизма имеют производственный, коммерческий и экологический характер. Эффективность действия данного механизма отображается снижением энергозависимости и ростом рентабельности авиатранспортных предприятий.

***Ключевые слова:** энергосбережение, экономический механизм, авиатранспортные предприятия, энергоэффективность, энергоносители, энергопотребление, энергия из возобновляемых источников, топливо.*

TERMS AND REGULARITIES OF FORMATION OF THE ECONOMIC MECHANISM OF ENERGY CONSERVATION IN THE AIR TRANSPORT ENTERPRISES OF UKRAINE

Abazina O.A.

The subject of research is the economic mechanism of energy conservation in the air transport enterprises. The aim of the research is justification of essence, terms and regularities of formation and criteria for evaluating the effectiveness of working of this mechanism. Methodology of essay is presented by the basic tenets of the theory of energy management, innovative management and economic growth. The article is based on empirical research methods, combined and the axiomatic method. Among the used empirical methods are analysis and synthesis; combined methods - expert assessments, systematic and comprehensive approaches.

The article describes the problem of energy resources consumption. The tendency of their scarcity is denoted. The necessity of energy conservation policy at both State and several enterprises levels is justified. Legal support of energy saving is considered and tasks of Ukraine in the framework of participation in the Energy Community are designated. Solution of problem of increasing energy security in the air transport sector in Ukraine is formulated. The specificity of air transport enterprises as energy consumers is considered. Trends of activation of energy conservation in the air transport enterprises are formulated.

© Абазіна О.А., 2014

The article reveals the essence, conditions of the formation and expediency of the functioning economic mechanism of the energy conservation in the Ukrainian air transport enterprises, criteria for evaluating the effectiveness of its acting are identified.

The results of the study can be used as a basis of the strategy of energy security of air transport enterprises. Scientific results can also be used by the air transport enterprises in carrying the efficient energy use policy.

Energy conservation advocates economic activity, which is associated with the management of enterprise resource provision. Economic mechanism of energy conservation in the air transport enterprises is a prerequisite for ensuring energy security of air transport. It is created due to the legal and technical and technological factors determining the energy conservation activities. Regularities of the formation of this mechanism are of industrial, commercial and environmental character. The effectiveness of this mechanism is shown by a volatility decreasing and profitability increasing of the air transport enterprises.

Key words: *energy conservation, economic mechanism, air transport enterprises, energy efficiency, energy sources, energy consumption, renewable energy, fuel.*

Актуальность. Основным источником энергии в мире являются органические топлива, запасы которых ограничены. По мнению многих экспертов, при интенсивной добыче и потреблении в условиях современного мира их запасы будут израсходованы (нефти осталось приблизительно на 40 лет, природного газа – на 65 лет).

Глобальной проблемой является не только поиск новых источников энергии, а и поиск путей экономии топливно-энергетических ресурсов (ТЭР). Мировая практика показывает, что энергосбережение является наиболее дешёвым и экологически чистым источником энергии.

Несмотря на наличие внушительного потенциала возобновляемых источников энергии и альтернативных видов топлива, их применение не активизировано из-за отсутствия действенного механизма их использования в системе энергосбережения с традиционной энергетикой, отсутствием рычагов стимулирования спроса предприятий на экологически чистые энергоносители. Эта проблема становится всё более актуальной и нуждается в дальнейшем исследовании.

Степень исследования данной проблемы учёными. Проблемам повышения энергоэффективности отечественного производства страны со стороны учёных уделяется значительное внимание. Исследованию институциональных основ перехода к энергоэффективной экономике посвящены научные труды В.Лира, У.Письменной, В.Баранника, О.Суходоли и др. Ведущими исследователями в сфере энергобезопасности отраслей являются Г.Бурлака, Ю.Синяк, Г.Трипольская, О.Шубравская, Р.Шерстюк и др. Вместе с тем, в экономических исследованиях не рассматриваются механизмы энергосбережения в условиях предприятий, в т.ч. авиационного транспорта.

Предмет исследования. Предметом исследования выступает экономический механизм энергосбережения в авиатранспортных предприятиях (АТП).

Цель исследования. Целью исследования выступает обоснование сущности экономического механизма энергосбережения в авиатранспортных предприятиях, условий образования, выявление закономерностей его формирования, определение критериев эффективности его действия.

Задачи исследования:

- охарактеризовать проблему потребления энергоресурсов;
- обосновать необходимость политики энергосбережения как на уровне государств, так и на уровне отдельных предприятий;
- рассмотреть правовое обеспечение деятельности по энергосбережению и обозначены задачи Украины в рамках участия в Энергетическом Содружестве;
- сформулировать направления повышения энергетической безопасности в авиатранспортном секторе Украины;
- рассмотреть специфику авиатранспортных предприятий как энергопотребителей;
- сформулировать направления активизации энергосбережения в авиатранспортных предприятиях.

Методы исследования. Методологией работы выступают основные положения теории энергоменеджмента, инновационного менеджмента и экономического роста. В процессе выполнения статьи использованы эмпирические методы исследований, комбинированные и аксиоматический метод. Среди эмпирических методов использованы анализ и синтез; комбинированные методы – экспертные оценки, системный и комплексный подход.

Постановка проблемы. В условиях дефицита традиционных энергоисточников в распоряжении АТП наблюдается проблема отсутствия активизации использования альтернативных видов энергии. Это связано с нефункциональностью экономического механизма энергосбережения, с неопределённостью факторов и условий его создания и действия.

Результаты исследования. Беспрерывный рост мирового потребления первичных энергоносителей в условиях ограниченных потенциальных запасов нефти, которых осталось приблизительно на 40 лет, а газа на 65 лет, указывает на необходимость повышения энергетической эффективности стран.

На период до 2030г. прогнозируются среднегодовые темпы роста потребления природного газа, которые составят 2,4%, удельный вес природного газа в мировом энергопотреблении возрастёт с 23% в 2000г. до 28% в 2030г. [1]

Снижение объёма потребления энергии возможно достигнуть путём болем эффективного её использования. Реализация планов по увеличению энергоэффективности страны требует углубления научных исследований и институциональной деятельности страны. В результате – снижение энергоёмкости Валового внутреннего продукта (ВВП) и укрепление экологической и энергетической безопасности страны. Особенно эффективно проводится политика энергосбережения в рамках стран Евросоюза (ЕС), где высокий уровень зависимости от импорта энергоносителей – 48,9%. Поэтому в странах Евросоюза достигнут один их самых низких в мире уровень энергоёмкости ВВП – 0,16 т н.е. на 1000 дол. ВВП, в то время, как аналогичный показатель у стран-членов на вступление в ЕС составляет 0,71%.

Результаты анализа тенденций энергопотребления в ЕС показал, что приоритетной задачей на период до 2020г. является гарантированное, главным образом за счёт импорта, снабжение нефтью и нефтепродуктами. Необходимым условием в решении этой задачи является интеграция усилий стран ЕС в области энергобезопасности, использование принципов диверсификации поставщиков нефтепродуктов, установление прогрессивных нормативов запасов нефти и нефтепродуктов, рационального транспорта нефти и инвестирования добычи нефти в других странах.

По прогнозу Международного энергетического агентства (МЭА), проводимая странами Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) энергетическая политика в перспективе может привести к увеличению потребности в энергоресурсах и снижению эмиссии CO_2; увеличению разницы в энергопотреблении на душу населения между промышленно-развитыми странами и странами, которые развиваются; усилению влияния основных стран-производителей газа и нефти на рынке энергоносителей; ослаблению факторов, влияющих на увеличение цен на энергоносители и снижению количества населения до 2030г., которое не будет иметь возможности постоянно пользоваться электроэнергией (до 1,4 млрд). [1]

Соответственно и определены части разных стран в формировании ресурсов потребления первичных энергоносителей. В прогнозе также видится возможным значительное снижение энергоёмкости Валового национального продукта (ВНП), темпы

роста которого будут превышать показатели за последнее тридцатилетие; среднегодовые темпы прироста мирового потребления первичных энергоносителей на период 2000-2030г.г. составят 1,7% либо 15,3 млрд т н.е. в 2030г., то есть будут наименьшими по сравнению с уровнем 1970-2000г.г. (2,1%). В структуре прогнозируемого потребления первичных энергоносителей 90% сохранится за невозобновляемыми источниками энергии, на нефть прогнозируется 40% общего энергопотребления. Приоритетное положение нефти объясняется потребностью в ней активно развивающегося сектора экономики. Его часть в перспективе составит до 75% общего прироста потребления нефти. [1]

Вопросы энергосбережения для стран Запада носят стратегический характер. В связи с этим, для достижения этой цели отслеживается показатель энергетической независимости. Экономики большинства стран становятся взаимосвязанными, особенно в области энергосбережения. Обостряется проблема энергозависимости. Поэтому для смягчения возможных последствий энергетических кризисов, в частности нефтяного происхождения, многие страны, к примеру, Австрия, энергонезависимость которой составляла 31,6% в 2001г., Италия (15,3%), Япония (20,0%), Испания (25,9%), Франция (50,0%) активно приступили к разработке альтернативных видов энергии. Многие эксперты и Руководство Евросоюза предполагают, что к 2020г. на мировом рынке углеводородного сырья возникнет напряжённая ситуация в связи со снижением предложения. Как результат, к 2025г. доля альтернативных источников энергии в общемировом энергетическом балансе может составить приблизительно 10%, а к 2050г. – до 50%. По оценке руководства Евросоюза, удельный вес возобновляемых источников энергии в общем потреблении энергоресурсов будет возрастать. [1]

Вследствие политики энергосбережения энергоёмкость Валового внутреннего продукта в последнее десятилетие в мире снизилась на 18%, в развитых странах – на 21-27%. В тоже время, в развитых странах повышение энергоэффективности позволило обеспечить до 60-65% экономического роста. Эта тендения в будущем возрастёт. Среди главных факторов, обусловливающих устойчивость экономических систем, Всемирный Банк называет эластичность спроса промышленных предприятий на энергоносители благодаря внедрению действий по энергосбережению. [2,3]

Анализируя тенденции развития топливно-энергетического комплекса (ТЭК) в Российской Федерации, странах Евросоюза и Запада, а также в Украине, возможно сделать вывод о том, что природный газ и нефть были и останутся фундаментом их экономического развития на ближайшие 25-30 лет.

Экономика Украины значительно зависит от надёжности поставок энергоносителей, в основном природного газа и нефти, цены на которые и надёжность поставок влияют на объёмы промышленного производства страны. Украина 73-78% потребностей в природном газе и 86% нефти обеспечивает за счёт импорта. В Украине в 2005г. энергетическая зависимость от импорта энергоносителей составила 40,8%. [4]

Важнейшей характеристикой энергопотребления в Украине являются объёмы и структура потребления первичных энергоносителей. За 2001-2004г.г. объёмы энергопотребления в Украине увеличились на 6,7%. В общем потреблении часть нефти составила – 12,2%, энергетике - 13,8% и гидроэнергии – 1,9%. Это свидетельствует о несовершенствии структуры топливно-энергетического комплекса Украины, особенно в отношении экономически необоснованного большого потребления природного газа, которое в соответствии с «Энергетической стратегией Украины на период до 2030 года» должно уменьшиться в 2030г. на 34,8%. С целью повышения эффективности потребления энергетических ресурсов предусмотрена реализация ряда инноваций, что позволит уменьшить этот показатель до 2030г. в 2,5 раза. [4]

Необходимость разработки новой энергетической политики обусловлена изменениями в добыче и приобретении некоторых видов топлива, а также изменением условий существования и развития ТЭК страны в целом. Результаты анализа нынешнего состояния топливно-энергетического комплекса Украины показывают, что дефицит собственных топливно-энергетических ресурсов составляет приблизительно 50%, в то время как энергоёмкость ВНП в Украине почти в 2 раза выше, чем в промышленно-развитых странах, которые выдержали два энергетических кризиса в период 70-80х годов и разработали правильную стратегию развития своей энергетики. Это свидетельствует о том, что необходимо не развитие новых мощностей энергоснабжения, а проведение государством планомерной политики энергосбережения.

Повышение эффективности использования топливно-энергетических ресурсов обусловливается развитием и совершенствованием добычи энергии и использования топлива.

Для обеспечения энергетической безопасности государства необходимо развивать рынок собственных энергоносителей путём внедрения возобновляемых источников энергии, которые станут альтернативой химического сырья. [5] Производство и использование энергии из возобновляемых источников позволит уменьшить выбросы парниковых газов, а, следовательно, будет способствовать выполнению обязательств Украины согласно требований Киотского протокола. [12]

Стремление Украины увеличить свой энергетический потенциал за счёт возобновляемых источников энергии можно рассматривать и как объективную необходимость, и как дань тенденциям стран Запада, особенно в области моторного биотоплива. Это говорит о том, что Украине следует использовать свой биоэнергетический потенциал в целях уменьшения энергозависимости. В то же время, в условиях повышения цен на газ, становится всё более необходимым использование растительной биомассы в целях получения тепловой энергии. [6] Согласно Закону Украины «Про электроэнергетику», биомасса – продукты, которые состоят полностью или частично из веществ растительного происхождения, которые могут быть использованы как топливо в целях превращения энергии, которая в них имеется. [7]

Деятельность по энергосбережению имеет своё правовое обеспечение. Анализ энергоэффективности проводится на основе исследования возможных вариантов экономии энергии за счёт замены существующих технологий и оценок объёмов внедрения различных энергосберегающих мероприятий и их экономичности.

Одним из основных международных рамковых документов, который регулирует вопросы развития энергетических рынков и энергетического сотрудничества в Европе, является Энергетическая Хартия. Законодательное обеспечение исполнения обязательств Украины согласно Договора с Энергетической Хартией должно предусматривать механизмы доступа к энергетическим рынкам Украины, создание и развитие открытых конкурентных рынков, транзит энергоносителей, защиту инвестиций в энергетику, торговлю энергетическими продуктами, решение споров в области международных инвестиций и охраны окружающей среды. [8]

Договор с Энергетической Хартией предусматривает обязательства стран-членов облегчить транзит топливно-энергетических ресурсов через свою территорию согласно принципа свободы транзита, поддерживать существующие транзитные потоки. Однако это не обязывает ни одну сторону предоставлять обязательный доступ для третьих сторон. Хартия также не обязывает страны предоставлять иностранным инвесторам доступ к своим энергоресурсам, так как национальный суверенитет над энергоресурсами является основоположным принципом Хартии (ст.18 Договора). Страны, которые подписали этот Договор, произвели трансформацию энергорынков или находятся на разных стадиях такой трансформации. В электроэнергетике стран Европы взят курс на создание пан-европейского интегрированного энергетического рынка до 2015г., это требует инвестиций в энергетическую инфраструктуру в размере приблизительно 1 трлн. евро. Европейская комиссия в 2010г. приняла «Энергоинфраструктурный пакет» законодательных документов, согласно которому большая часть инвестиций

для развития энергетической инфраструктуры будет привлечена путём создания Европейского фонда инвестиций в энергетическую инфраструктуру. [8, 13]

Украина и ЕС в 2005г. подписали меморандум про взаимопонимание в области энергетического сотрудничества с целью усиления безопасности энергоснабжения и интеграции Украины во внутренний энергорынок ЕС. В 2006г. Украина получила статус наблюдателя в Энергетическом Сообществе, в 2007г. – официально утверджена её заявка на членство в этой организации. В Украине одобрено законодательство по энергоэффективности и использованию энергии из возобновляемых источников энергии. Украина и Еврокомиссия договорились о создании общего проекта при участии Международного агентства атомной энергетики для оценки уровня безопасности украинских атомных электростанций. Создан «План действий Украина-ЕС». Вопросы энергетического сотрудничества включают вопросы интеграции энергетических рынков, активизации действий для входа Украины в Энергетическое Сообщество, интеграции энергосистемы в Центральноевропейскую энергетическую сеть, создание стратегических запасов нефти с целью безопасности энергоснабжения. [6,10]

В 2010г. Украина стала членом Энергетического Содружества и, в частности, обязалась внести изменения в национальное законодательство в вопросах экологических нормативов деятельности предприятий энергетики. Требования были включены в Национальный план действий Украины на 2012г. и частично реализованы в проектах соответствующих регуляторных и нормативных документов. Реализация задекларированных нововведений должна повлечь за собой трансформацию внутреннего энергорынка и условий внешней торговли, в то время, как особенности каждого конкретного рынка энергии станут определяющими в направлении и скорости этих изменений. [8]

Украина взяла на себя обязательства по имплементации в рамках участия в Энергетическом Содружестве: 1) Директивы 2003/30/ЕС о содействии использования биотоплива и других возобновляемых видов топлива для транспорта; 2) Директивы 2001/77/ЕЕС о содействии использования электроэнергии, которая получена с помощью возобновляемых источников энергии на внутреннем рынке электроэнергии.

В рамках этих обязательств Украине необходимо:

- разработать национальные индикативные целевые показатели потребления биотоплива и электроэнергии с возобновляемых источников энергии и внедрить мониторинг последствий использования биотоплива с учётом динамики загрязнения окружающей среды;
- проводить информационную политику о преимуществах использования биотоплива и других видов возобновляемых источников энергии;
- обеспечить государственные гарантии о приоритетном доступе к сетям электроэнергии, которая получена из возобновляемых источников энергии;
- усовершенствовать законодательно-нормативную базу для производителей электроэнергии из возобновляемых источников энергии. [9]

Преимуществами Украины от подписания Соглашения для рынка энергетики из возобновляемых источников энергии являются:

- адаптация европейским нормам по сертификации и стандартизации оборудования, получаемой продукции, нормативов её производства и поставки к потребителю, коммерческому и технологическому развитию рынка возобновляемых источников энергии Украины;
- увеличение принятия мероприятий по информированию потребителей энергии о преимуществах возобновляемых источников энергии и получении потребителями широкого доступа к энергетическим ресурсам, включая особенно социально-незащищённые слои населения;
- содействие развитию научно-технического сотрудничества в сфере возобновляемых источников энергии и обмену информацией в целях совершенствования технологий в сфере производства экологически чистой энергии, её транспортировки и потребления согласно существующим принципам Соглашения про сотрудничество в сфере науки и технологий между ЕС и Украиной. [9]

Соглашением про Ассоциацию подтверждаются обязательства Украины о имплементации директив ЕС по энергетике, которые формируют системную основу для реформирования рынка газа в Украине по европейскому образцу. Реализация соответствующих реформ обусловит трансформацию внутреннего рынка природного газа и условий внешней торговли. Положения директивных документов направлены на обеспечение основных принципов функционирования рынка природного газа. [9]

Результаты анализа програмных и стратегических документов ЕС показывают, что веским аргументом и критерием развития использования энергии из возобновляемых источников в странах ЕС являются их экологические характеристики и количественная оценка сокращения выбросов углекислого газа в атмосферу. [8]

Повышение энергетической безопасности и сложившаяся ситуация в обеспечении предприятий авиационного транспорта Украины природным газом могут быть решены благодаря использованию энергии из возобновляемых источников и за счёт осуществления энергосберегающих мероприятий. Это требует обоснования условий формирования экономического механизма энергосбережения в авиатранспортных предприятиях.

Специфика АТП как потребителей энергоресурсов связана с их участием в процессе экономического взаимодействия с предприятиями других отраслей национальной экономики, например, сельскохозяйственными и предприятиями лесного хозяйства. В направлении использования авиации в сельском и лесном хозяйстве самолёты и вертолёты применяются (не на коммерческих условиях) для распыления удобрений, средств борьбы с вредителями, тушения пожаров, организации профилактических мероприятий и т.п. Стоит отметить, что при этом летательные аппараты не перестают оставаться загрязнителями окружающей среды, поскольку используют традиционное топливо, которое способствует загрязнению атмосферы. Таким образом, с одной стороны, авиапредприятия предотвращают экологические катастрофы, а с другой – сами наносят вред окружающей среде. Для усиления экологической безопасности и активизации энергосбережения в АТП целесообразно использовать топлива, особенно для потребностей малой авиации, – топлива биологического происхождения. Технические разработки и обоснования уже используются не только в экспериментальном порядке.

Однако, приведенный вид энергосбережения не имеет массового использования на авиатранспорте, что объясняется отсутствием экономического механизма.

Экономический механизм энергосбережения в авиатранспортных предприятиях – это интегрированная совокупность методических, инструментарных и институциональных элементов обеспечения энергобезопасности АТП в действующих внешней и внутренней среде его функционирования.

Условиями формирования данного механизма выступают:

- наличие правового поля деятельности по энергосбережению;
- наличие технических разработок технологий энергосбережения.

Закономерности формирования экономического механизма энергосбережения в авиатранспортных предприятиях :

- экономическая целесообразность и выгодность использования энергосберегающих технологий;

- дефицит энергоресурсов;
- коммерческая заинтересованность авиатранспортных предприятий в использовании дешёвых альтернативных энергоресурсов;
- усиление экологической безопасности хозяйственной деятельности авиатранспортных предприятий.

На основе приведенных закономерностей определены следующие критерии эффективности действия экономического механизма:

1) снижение уровня энергозависимости авиатранспортных предприятий;
2) прирост рентабельности деятельности авиатранспортных предприятий;
3) абсолютная и относительная экономия энергетических затрат, снижение величины экологического ущерба;
4) уменьшение суммы налоговых платежей.

Выводы. Таким образом, энергосбережение как вид экономической деятельности, связанной с управлением ресурсами предприятий, осуществляется на основе функционирования соответствующего механизма. Наличие условий и объективных закономерностей формирования экономического механизма энергосбережения в АТП обусловливает необходимость разработки методических подходов к обеспечению развития энергоэффективного авиационного транспорта в Украине.

Список использованных источников

1. Нефть и газ в современной экономике / Бурлака Г.Г., Поп Г.С. : НАН Украины; Ин-т биоорганической химии и нефтехимии; под ред. Н.С. Герасимчука. – К., 2004. – 296 с.

2. Лір В.Е., Письменна У.Є. Економічний механізм реалізації політики енергоефективності в Україні / Віктор Еріхович Лір, Уляна Євгенівна Письменна; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2010. – 208с.: табл., рис.

3. Ukraine Economic Update. – World Bank. – 2006. – November; Impact of Gas Price Increase on the Economy of Ukraine in 2007. – SigmaBleyzer/ The Bleyzer Foundation. - 2006. – November.

4. Шерстюк Р.В. Механізм інноваційного розвитку нафтогазового комплексу: Монографія / Шерстюк Р.В.; під. ред. Г.Г. Бурлаки. – К.: «Освіта України», 2006. – 218 с.

5. Шубравська О. Біоекономіка: аналіз світового розвитку та передумови для становлення в аграрному секторі економіки України. / Шубравська О. // Економіка України. – №10 (587), 2010. – С. 63-68.

6. Трипольська Г.С. Агробіоенергетичний ринок України: монографія/ Галина Сергіївна Трипольська; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2011. – 264 с.

7. Закон України «Про електроенергетику» Верховна рада України, Закон від 16.10.1997. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ‹http:zakon2.rada.gov.ua/laws/show/575/97-вр.

8. Ринки реального сектора економіки України в інституціональному середовищі СОТ: кон'юнктура та інтеграція/за ред. д-ра екон. наук, проф. В.О. Точиліна; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. - 552с.

9. Можливості і застереження щодо наслідків уведення в дію положень Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною: наук. доп. / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, чл.-кор. НААНУ Т.О. Осташко, д-ра екон. наук В.О. Точиліна; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув.» - К., 2013. – 98 с.

10. European Union. External Action. Ukraine. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ‹http://eeas.europa.eu/›.

11. Синяк Ю.В. Энергосбережение и экономический рост / Синяк Ю.В.// Проблемы прогнозирования, 1999. - №3. – С.49-62.

12. Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 11.12.1997. Організація об'єднаних націй (ООН) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ‹http://www.uapravo.net/›.

13. Договір до Енергетичної хартії та Заключний акт до неї. Протокол до Енергетичної хартії з питань енергетичної ефективності і суміжних екологічних аспектів від 17.12.1994 [Електронний ресурс] / Організація Об'єднаних Націй (ООН). – Режим доступу: ‹http://zakon.nau.ua/›.

14. Закон України «Про альтернативні види палива» від 14.01.2000 № 1391-XIV [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство. - Режим доступу: ‹http://zakon4.rada.gov.ua/›.

15. Алексеева Т.И., Литвак В.В. Стимулирование энергосбережения / Алексеева Т.И., Литвак В.В. // Промышленная энергетика. - №12. – 1999. – С. 2-4.

16. Логвиненко В.И. Влияние энергосбережения на экономический рост / Логвиненко В.И.// Актуальные проблемы управления ресурсами регионального развития. – 2003. - №8. – С.50-56.

17. Садовский С.И. О некоторых аспектах энергосбережения / Садовский С.И. // Промышленная энергетика. - №12. – 1999. – С.2-8.

References

1. Neft' i gaz v sovremennoj jekonomike [Oil and gas in today's economy] / Burlaka G.G., Pop G.S.: NAN Ukrainy; In-t bioorganicheskoj himii i neftehimii; pod red. N.S. Gerasimchuka. K., 2004. 296 p.

2. Lir V.E., Pis'menna U.Ye. Ekonomichnij mehanizm realizacii politiki energoefektivnosti v Ukraini [Economic mechanism for implementing energy efficiency policy in Ukraine] NAN Ukraini; In-t ekon. ta prognozuv. K., 2010. 208 p.

3. Ukraine Economic Update. – World Bank. – 2006. – November; Impact of Gas Price Increase on the Economy of Ukraine in 2007. – SigmaBleyzer/ The Bleyzer Foundation. - 2006. – November.

4. Sherstjuk R.V. Mehanizm innovacijnogo rozvitku naftogazovogo kompleksu [Mechanism of innovative oil and gas industry]: Monografija / Pid. red. G.G. Burlaki. – K.: «Osvita Ukraini», 2006. 218 p.

5. Shubravs'ka O. Bioekonomika [Bioeconomy: analysis of world development and aiming to transform the agricultural sector in Ukraine]: analiz svitovogo rozvitku ta peredumovi dlja stanovlennja v agrarnomu sektori ekonomiki Ukraïni. // Ekonomika Ukraini [Economy of Ukraine]. No.10 (2010): 63-68. (P.68).

6. Tripol's'ka G.S. Agrobioenergetichnij rinok Ukraini: monografija [Agrobioenergy Ukraine market] / Galina Sergiivna Tripol's'ka; NAN Ukraini; In-t ekon. ta prognozuv. – K., 2011. 264 p.

7. Zakon Ukrainy «Pro elektroenergetiku» Verhovna rada Ukraini, Zakon vid 16.10.1997. Law of Ukraine ["On Electricity" Supreme Council of Ukraine, the Law of 16.10.1997]. http: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/575/97-vr

8. Rinki real'nogo sektora ekonomiki Ukrainy v institucional'nomu seredovishhi SOT: kon'junktura ta integracija [Markets real economy in Ukraine's institutional WTO conditions and Integration] /za red. d-ra ekon. nauk, prof. V.O. Tochilina; NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prognozuv. – K., 2012. – 552 p.: tabl., ris.

9. Mozhlivosti i zasterezhennja shhodo naslidkiv uvedennja v diju polozhen' Ugodi pro Asociaciju mizh ЄS ta Ukraïnoju [Features and warnings about the consequences of putting into effect the provisions of the Association Agreement between the EU and Ukraine]: nauk. dop. / za red. akad. NAN Ukraïni V.M.Gejcja, chl.-kor. NAANU T.O.Ostashko, d-ra ekon. nauk V.O.Tochilina; NAN Ukrainy, DU «In-t ekon. ta prognozuv.» - K., 2013. 98 p.

10. European Union. External Action. Ukraine. http://eeas.europa.eu/
11. Sinjak Ju.V. Jenergosberezhenie i jekonomicheskij rost [Energy saving and economic growth] // Problemy prognozirovanija [Problems of Forecasting], No. 3 (1999): 49-62. (P. 62).
12. Kiots'kij protokol do Ramkovoї konvencії Organizacії Ob'iednanih Nacij pro zminu klimatu vid 11.12.1997. Organizacija ob'єdnanih nacij (OON) [The Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change, 11.12.1997. The United Nations (UN)]. http://www.uapravo.net
13. Dogovir do Energetichnoї hartії ta Zakljuchnij akt do neї. Protokol do Energetichnoї hartії z pitan' energetichnoї efektivnosti i sumizhnih ekologichnih aspektiv vid 17.12.1994 [The Energy Charter Treaty and Final Act thereto. The Energy Charter Protocol on Energy Efficiency and Related Environmental Aspects of 17.12.1994]. United Nations (UN)]. http://zakon.nau.ua
14. Zakon Ukraini «Pro al'ternativni vidi paliva» vid 14.01.2000 № 1391-HIV [Law of Ukraine "On alternative fuels" from 14.01.2000 № 1391-XIV]. http://zakon4.rada.gov.ua
15. Alekseeva T.I., Litvak V.V. Stimulirovanie jenergosberezhenija [Promotion of energy conservation] // Promyshlennaja jenergetika [Industrial Energy], No.12 (1999): 2-4 (P.4).
16. Logvinenko V.I. Vlijanie jenergosberezhenija na jekonomicheskij rost [Impact of energy conservation on economic growth] // Aktual'nye problemy upravlenija resursami regional'nogo razvitija [Actual problems of resource management regional development], No. 8 (2003): 50-56. (P. 56)
17. Sadovskij S.I. O nekotoryh aspektah jenergosberezhenija [Some aspects of energy conservation] // Promyshlennaja jenergetika [Industrial Energy], No. 12 (1999): 2-8 (P. 8).

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Абазина Оксана Андреевна, аспирантка кафедры финансов, учёта и аудита Института экономики и менеджмента
Национальный авиационный университет
ул. Героев Севастополя, 10А-22, г. Киев, 03065, Украина
e-mail: abazina@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR
Abazina Oksana Andriivna, Postgraduate Student, Institute of Economics and Management
National Aviation University
10A-22, Geroev Sevastopolya street, Kiev, 03065, Ukraine
e-mail: abazina@ukr.net

УДК 69.003

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНО-БУДІВЕЛЬНИХ ПРОЕКТІВ ПРОВІДНИХ БУДІВЕЛЬНИХ ХОЛДИНГІВ

Єрмакова О.В.

Предмет, мета роботи. Будівництво – одна з провідних галузей економіки України. Економічний ефект від інвестованих у будівництво фінансових ресурсів полягає в мультиплікаційному зростанні вкладених коштів, які зумовлюють обсяги і структуру витрат будівельного виробництва. Забезпечити належне управління бізнес напрямами можливе лише тоді, коли менеджмент холдингу володіє достовірною, своєчасною і добре структурованою інформацією щодо діяльності за цими напрямами. Використання отриманих результатів у якості аналогії надасть можливість представникам індустрії підвищити ефективність власного управління оборотними коштами на будівництві.

Методологічною основою статті є фундаментальні теоретичні положення економічної теорії, наукові абстракції та аналізу статистичних даних. Використано метод кабінетних досліджень у вигляді аналізу вторинної інформації за відповідною тематикою, а також опитування операторів ринку для отримання загально-доступної первинної інформації, що не складає комерційну таємницю.

У статті розглянуті особливості аналізу оборотних активів підприємства з позиції фінансового менеджменту, розкрито зміст етапів аналізу. Виділено об'єкти аналізу та управління оборотними активами залежно від їхнього економічного змісту та особливостей функціонування підприємств будівельної галузі. Розглянуто фінансово-економічні аспекти взаємозв'язку між динамікою оборотності активів та показниками результативності. За сучасних кризових умов функціонування економіки України особливо актуальним є забезпечення ефективного господарювання підприємств, у тому числі за рахунок прискорення оборотності їх капіталу та оптимізації структури джерел його формування. Тому, щоб досягти високих результатів діяльності, потрібна чітко збудована, обґрунтована і ефективна фінансова політика управління оборотними активами підприємства. Визначені можливі шляхи розвитку, а також основні проблеми, що потребують вирішення. Доведено, що розвиток будівельного сектору України можливий лише за умови прискорення та оптимізації обігу та залучення капіталу будівельних підприємств. Основними інструментами в цьому процесі є удосконалення державної інвестиційної політики та програм підтримки будівельних підприємств, в першу чергу, діяльність яких пов'язана з відновленням та забудовою територій, що зруйновані внаслідок проведення військових дій (зони АТО). Реалізація поданих рекомендацій повинна сприяти прискореному нагромадженню фінансових ресурсів для подальшого формування оборотного капіталу в будівельному секторі, оскільки це виступає неодмінною умовою високої ефективності розвитку галузі та економічної діяльності загалом.

Ключові слова: *оборотні активи, оборотні кошти (поточні активи), структура оборотних коштів, власні оборотні кошти, іммобілізація оборотних активів.*

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ИНВЕСТИЦИОННО-СТРОИТЕЛЬНЫХ ПРОЕКТОВ ВЕДУЩИХ СТРОИТЕЛЬНЫХ ХОЛДИНГОВ

Ермакова О.В.

Предмет, цель работы. Строительство - одна из ведущих отраслей экономики Украины. Экономический эффект от инвестированных в строительство финансовых ресурсов заключается в мультипликационном росте вложенных средств, которые предопределяют объемы и структуру затрат строительного производства. Обеспечить надлежащее управление бизнес направлениям возможно лишь тогда, когда менеджмент холдинга владеет достоверной, своевременной

 © Єрмакова О.В., 2014

и хорошо структурированной информации о деятельности по этим направлениям. Использования полученных результатов в качестве аналогии предоставит возможность представителям индустрии повысить эффективность собственного управления оборотными средствами на строительстве.

Методологической основой статьи являются фундаментальные теоретические положения экономической теории, научные абстракции и анализа статистических данных. Использован метод кабинетных исследований в виде анализа вторичной информации по соответствующей тематике, а также опроса операторов рынка для получения общедоступной первичной информации, что не составляет коммерческую тайну.

В статье рассмотрены особенности анализа оборотных активов предприятия с позиции финансового менеджмента, раскрыто содержание этапов анализа. Выделены объекты анализа и управления оборотными активами в зависимости от их экономического содержания и особенностей функционирования предприятий строительной отрасли. Рассмотрены финансово-экономические аспекты взаимосвязи между динамикой оборачиваемости активов и показателями результативности. В современных кризисных условиях функционирования экономики Украины особенно актуальным является обеспечение эффективного хозяйствования предприятий, в том числе за счет ускорения их оборачиваемости капитала и оптимизации структуры источников его формирования. Поэтому, чтобы достичь высоких результатов деятельности, нужна четко выстроенная, обоснованная и эффективная финансовая политика управления оборотными активами предприятия. Определены возможные пути развития, а также основные проблемы, требующие решения. Доказано, что развитие строительного сектора Украины возможно лишь при условии ускорения и оптимизации оборота и привлечения капитала строительных предприятий. Основными инструментами в этом процессе является совершенствование государственной инвестиционной политики и программ поддержки строительных предприятий, в первую очередь, деятельность которых связана с восстановлением и застройкой территорий, разрушенные в результате проведения военных действий (зоны АТО). Реализация представленных рекомендаций должна способствовать ускоренному накоплению финансовых ресурсов для дальнейшего формирования оборотного капитала в строительном секторе, поскольку это является непременным условием высокой эффективности развития отрасли и экономической деятельности в целом.

Ключевые слова: *оборотные активы, оборотные средства (текущие активы), структура оборотных средств, собственные оборотные средства, иммобилизация оборотных активов.*

CURRENT STATE AND PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF INVESTMENT AND CONSTRUCTION PROJECTS LEADING CONSTRUCTION COMPANIES

Ermakova O.V.

Subject, purpose. Construction is one of the leading sectors of the Ukrainian economy. The economic effect of invested in the construction of financial resources is animated growth of invested funds, which predetermine the volume and cost structure of construction industry. To ensure proper management of the business areas is possible only when the management of the holding company owns accurate, timely and well-structured information about the activities in these areas. Use of the results as an analogy will provide an opportunity for industry representatives to improve the effectiveness of its management of working capital in construction.

Methodological basis of the article are fundamental theoretical principles of economic theory, scientific abstraction and analysis of statistical data. The method used Desk research through the analysis of secondary information on relevant topics, as well as a survey of market operators to get the total available primary information that is a trade secret.

In the article the peculiarities of the analysis of the current assets of the enterprise from the perspective of financial management, discloses the contents of the stages of the analysis. Selected objects of analysis and management of current assets, depending on their economic content and peculiarities of functioning of the construction industry. Reviewed financial and economic aspects of the relationship between the dynamics of asset turnover and performance indicators. In the current crisis conditions of functioning of the Ukrainian economy is especially relevant is to ensure the effective management of enterprises, including by accelerating turnover of capital and optimizing the structure of the sources of its formation. Therefore, to achieve high performance, you need a clear, sound and efficient financial management policies current assets of the company. Possible development paths, as well as the main problems to be solved. It is proved that the development of the construction sector of Ukraine is possible only if the acceleration and optimization of turnover and attract capital construction enterprises. The main tools in this process is the improvement of the state investment policy and programs support the construction of enterprises, first of all, dealing with the restoration and development of the areas devastated in the war zone Antiterrorist Operation). Implementation of the recommendations should accelerate the accumulation of financial resources for the further development of working capital in the construction sector, as it is a prerequisite for high efficiency of the industry development and economic activity in general.

Key words*: current assets, the structure of current assets, working capital, immobilization of current assets.*

Предмет, мета роботи. Будівництво – одна з провідних галузей економіки України. Економічний ефект від інвестованих у будівництво фінансових ресурсів полягає в мультиплікаційному зростанні вкладених коштів, які зумовлюють обсяги і структуру витрат будівельного виробництва.

В умовах кризи значно зросло коло проблем, пов'язаних зі зменшенням джерел фінансування операційних витрат та погіршенням умов кредитування будівельних підприємств. Це обумовлює необхідність удосконалення управління оборотними коштами будівельних підприємств, своєчасного аналізу і контролю за їх формуванням.

Завдання даного дослідження полягатиме у розкритті специфічних особливостей управління оборотними коштами на будівництві провідних будівельних холдингів. Використання отриманих нами результатів у якості аналогій надасть можливість представникам індустрії підвищити ефективність власного управління оборотними коштами на будівництві.

Метод або методологія проведення роботи. Методологічною основою статті є фундаментальні теоретичні положення економічної теорії, наукові абстракції та аналізу статистичних даних. Використано метод кабінетних досліджень у вигляді аналізу вторинної інформації за відповідною тематикою, а також опитування операторів ринку для отримання загально-доступної первинної інформації, що не складає комерційну таємницю.

Результати роботи. Оборотні активи - грошові кошти та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу [4].

Оборотні кошти (поточні активи) – це засоби, які інвестовані підприємством в поточні операції під час кожного операційного циклу. До складу оборотних коштів входять: грошові кошти, короткострокові фінансові інвестиції, дебіторська заборгованість та запаси.

Аналіз стану оборотних коштів (загальної величини й розмірів окремих поточних активів), а також показників оборотності дозволяє:

- оцінити ефективність використання ресурсів в оперативній діяльності підприємства;
- визначити ліквідність балансу підприємства, тобто можливість вчасно погасити короткострокові зобов'язання;

- з'ясувати, у що вкладаються власні оборотні кошти підприємства протягом фінансового циклу з метою оцінки локального надлишку чи нестачі окремих видів оборотних коштів.

Структура оборотних коштів - це пропорції розподілу ресурсів між окремими елементами поточних активів. Структура оборотних коштів показує, яка частина поточних активів фінансується за рахунок власних коштів і довгострокових кредитів, а яка - за рахунок позикових, включаючи короткострокові кредити банків [5].

Аналіз власних оборотних коштів та джерела їх формування доводить,що власні оборотні кошти - це робочий капітал [3]. Наявність робочого капіталу свідчить про те, що підприємство не тільки здатне сплатити власні поточні борги, а й має фінансові ресурси для розширення діяльності та інвестування.

Платоспроможність підприємства визначається передусім величиною і маневреністю його робочого капіталу. Як нестача робочого капіталу, так і його надлишок може бути негативною ознакою. Оптимальний його розмір залежить від сфери діяльності, обсягу реалізації, кон'юнктури ринку тощо. Якщо сума довгострокових кредитів перевищує робочий капітал, то це свідчить, що підприємство використовує частину довгострокових позик і кредитів на фінансування поточних операцій, тобто здійснює нецільове їх використання. При зменшенні робочого капіталу необхідно з'ясувати, за рахунок чого це відбулося і як це вплинуло на маневреність робочого капіталу. Такий показник як маневреність робочого капіталу характеризує частку запасів у його загальній сумі, тобто визначається відношенням величини запасів до розміру робочого капіталу [2].

Якщо величина власних оборотних коштів негативна (що часто зустрічається на українських підприємствах будівельної галузі), - то це, звичайно, означає, що частина необоротних активів фінансується за рахунок засобів кредиторів, найчастіше короткострокових кредитів банків. Останнє, як правило, свідчить про неефективне управління фінансами підприємства.

Іммобілізація оборотних активів – використання оборотних активів для операцій, пов’язаних з фінансуванням необоротних активів. Така операція може бути виправдана при суттєвому прискоренні обертання оборотних активів і зменшенні потреби у оборотних активах. Якщо ж потреби підприємства у оборотних активах не скорочуються, то їх іммобілізація приводить до зниження рівня платоспроможності і порушення операційного циклу.

Джерелами фінансування оборотних активів можуть бути:

- власний капітал;
- довгостроковий позиковий капітал;
- короткостроковий позиковий капітал;
- товарний кредит;
- поточна кредиторська заборгованість.

Ефективне управління джерелами фінансування оборотних активів полягає у оптимізації складу фінансових джерел їх формування з позиції забезпечення ефективного використання власного капіталу і достатньої фінансової стійкості підприємства.

Політика фінансування оборотних активів підприємства передбачає:

- диференціацію складу оборотних активів з позиції особливостей їх формування;
- формування принципів фінансування окремих груп оборотних активів;
- визначення джерел фінансування окремих груп оборотних активів.

Диференціація складу оборотних активів передбачає виділення двох основних груп активів:

1) постійну потребу в оборотних активах, яка є незмінною частиною їх обсягу (мінімальна сума оборотних активів у даному періоді);

2) змінну або сезонну потребу у оборотних активах.

Існує три принципові підходи до фінансування оборотних активів:

- консервативний (коли за рахунок короткострокового позикового капіталу фінансується лише половина змінної частини оборотних активів);
- помірний або компромісний (коли за короткострокового позикового капіталу фінансується вся змінна частина оборотних активів);
- агресивний (коли за короткострокового позикового капіталу фінансується весь обсягоборотних активів або значна їх частина).

Розрахунок потреби в оборотних коштах доводить, що підприємству необхідно періодично оцінювати свої потреби в оборотних коштах і намагатися утримувати їх на мінімально необхідному рівні.

Можна запропонувати наступну процедуру оцінки потреб підприємства в оборотних коштах:

1. Оцінити обсяг потенційних продажів підприємства.
2. Скласти виробничий план для цього рівня продажів.
3. Оцінити капіталовкладення в сировину і матеріали, необхідні для цього рівня продажів.
4. Оцінити період виробництва і розмір капіталовкладень в незавершене виробництво.
5. Оцінити капіталовкладення в дебіторську заборгованість на основі кредитної політики підприємства.
6. Оцінити умови кредиту, які висуваються постачальниками сировини і його вплив на потреби у власних оборотних коштах.

Наступні показники дозволяють проводити аналіз стану і слідкувати за ефективністю використання оборотних коштів:

- величина поточних активів і власних оборотних коштів;
- структура оборотних коштів;
- оборотність окремих елементів оборотних коштів;
- рентабельність поточних активів;
- тривалість фінансового циклу.

Підсумовуючи вище сказане, виявимо шляхи поліпшення управління оборотними коштами.

Управління оборотними коштами підприємства включає наступні елементи:

- облік всіх наявних складових оборотних коштів на теперішній час;
- аналіз стану, у тому числі виявлення причин, в силу яких склалося теперішнє положення з поточними активами підприємства;
- розробку і впровадження в практику роботи окремих служб підприємства сучасних методик керування оборотними коштами;
- контроль за поточним станом найважливіших складників оборотних активів у процесі виробничої й комерційної діяльності підприємства;
- прогноз змін в оборотних коштах у найближчій і довгостроковій перспективі;
- розрахунок окремих показників, необхідних для складання касового бюджету підприємства.

Завдання управління оборотними коштами полягає в умілому балансуванні між ризиками:

1) пов’язаними з нестачею оборотних коштів і можливою загрозою зриву виробничих планів із-за нестачі сировини і матеріалів або відсутності можливості задовольнити запити споживачів продукції;

2) обумовленими надлишком оборотних коштів, тобто «заморожуванням» грошових коштів у сировині, запасах готової продукції і дебіторській заборгованості.

Таблиця 1. Затрати і ризики в управлінні оборотними коштами

Затрати і ризики, які пов'язані з нестачею оборотних коштів	Затрати і ризики, які пов'язані з надлишком оборотних коштів
·Затримки у забезпеченні сировиною і матеріалами і, як наслідок, збільшення виробничого циклу і зростання затрат. ·Зниження обсягів продажів із-за недостатніх запасів готової продукції. ·Додаткові затрати на вирішення питань фінансування.	·Зростають витрати на зберігання надлишків запасів. ·Запаси можуть зіпсуватися фізично або морально застаріти. ·Боржники можуть відмовитися платити або збанкрутують. ·Банки, у яких зберігаються кошти можуть збанкрутувати. ·Інфляція може значно зменшити реальну вартість дебіторської заборгованості і грошових коштів.

Розробка *шляхів поліпшення управління оборотним активами* включає:

1. Аналіз оборотних активів за попередній період.
   Оптимізацію складу оборотних активів.
   Прискорення оборотності оборотних активів.
   Забезпечення підвищення рентабельності оборотних активів.
   Забезпечення мінімізації втрат оборотних активів в процесі їх використання.
   Формування принципів фінансування окремих видів оборотних активів.
   Формування оптимальної структури джерел фінансування оборотних активів.

Опитування експертів ринку нерухомості на тему джерел коштів, за рахунок яких ведеться будівництво житлових об'єктів, показують, що переважають власні кошти та кошти інвесторів. Банки, через жорсткі умови і високі процентні ставки, займають не дуже велику частку у фінансуванні житлових будівельних проектів [4].

Будівництво житлової нерухомості ведеться за рахунок власних коштів компаній, грошей покупців та отриманих коштів від банків. На багатьох об'єктах будівництва забудовники самі говорять про те, що співпрацюють з тим чи іншим банком, який кредитує будівництво.

Банки, в свою чергу, готові співпрацювати із забудовниками і виділяти кредитні кошти на будівництво об'єктів, але не під всі об'єкти, а тільки під економічно опрацьовані та обгрунтовані, де забудовник або девелопер фінансово стійкий. При цьому в багатьох випадках банки вимагають зі свого боку суворий контроль витрачання виділених коштів.

«Є різні способи фінансування будівництва. В одному проекті забудовник будує за власні кошти, а вже потім їх повертає з вкладів інвесторів, в іншому - будівництво кредитується банком, а є випадки, коли відразу будівництво здійснюється за кошти інвесторів. Який з цих шляхів оптимальний - однозначно сказати складно, але ми хочемо, щоб у нас це відбувалося цивілізовано. А це, ми вважаємо, коли забудовник за рахунок своїх оборотних коштів починає будувати, а вже на певному етапі реалізації проекту отримує у фінансові партнери банк, чи іншу структуру, наприклад Фонд молодіжного будівництва», - зазначають забудовники [4].

Якщо говорити про інвестиції, які в процесі виробничо-технологічного будівельного циклу на кінцевому етапі проекту перетворюються на товарну продукцію галузі – об'єкт будівництва, то, безумовно, це дуже привабливе джерело фінансування, особливо, якщо інвестор і забудовник прийшли до повного взаєморозуміння щодо ресурсно-календарного планування по залученню оборотних коштів на кожній окремій фазі життєвого циклу інвестиційного проекту. Оптимальний варіант це, коли інвестор виступає в ролі банку і не втручається в робочі процеси. Однак, на жаль, далеко не всі інвестори готові виступити в такій ролі учасника будівництва.

Банківський кредит, на відміну від інвестицій, куди більш привабливий спосіб фінансування великих будівельних проектів. Та гроші в цьому випадку не «безкоштовні», забудовнику потрібно точно в строк виплачувати відсотки та чітко стежити за виконанням графіку будівництва, однак все це скоріше плюси, ніж мінуси. Всі обмеження і відповідальність, які накладає банк на забудовника, складаються в дуже сильний мотивуючий і дисциплінуючий чинник. Саме цей фактор дозволяє, а в деяких випадках змушує, максимально добре налагодити бізнес-процеси всередині компанії девелопера, щоб збільшити ефективність її роботи.

Говорячи про пайове фінансування будівництва, слід зазначити, що це, безумовно, хороше джерело коштів для забудовника. Компанія не повинна платити відсотки за залучені гроші. Однак, навіть якщо припустити, що всі зобов'язання, покладені на забудовника відповідно до умов інвестиційних договорів, виконуються, то залишається такий неприємний момент як інфляція. Будівництво - це нешвидкий процес. До моменту його закінчення ціна, зазначена в кошторисі за ДБНами, швидше за все, виявиться неактуальною. А це означає, що забудовник буде нести додаткові витрати і ризики.

В Україні сформувалися серйозні перепони для вільної конкуренції в будівельній галузі. Висока концентрація і вертикальна інтеграція будівельного сектора, близькість деяких гравців ринку до адміністративного ресурсу (міської влади, непрозорий процес виділення земельних ділянок) паралізують вільну конкуренцію в будівельному бізнесі.

На сьогоднішній день будівельний сектор і сектор нерухомості істотно втратили свою інвестиційну привабливість в очах іноземних інвесторів, про що свідчать звіти основних світових агентств нерухомості. У великих містах відзначається нестача готових для будівництва площ. В цьому випадку інвестиційний цикл може тривати п'ять-шість років і вимагає достатньо значних вкладень. Як правило, приватні інвестори не беруться за освоєння площ, де необхідно створювати інфраструктуру. Одночасна наявність проблем з фінансуванням і підготовленими для будівництва площами практично виключає можливість прискореного розвитку галузі в середньостроковій перспективі [5].

За даними Державної служби статистики [1], наведеним нижче, можливо виявити, що будівельна галузь в Україні за обсягами виконаних будівельних робіт «впала» за підсумками 2013 року по всіх областях, крім:

1) АР Крим
2) І. Франківської обл.
3) Сумської обл.
4) Херсонської обл.
5) Черкаської обл.
6) м. Севастополь

Це обумовлено наявністю в деяких областях крупного інвестора (І. Франківської обл. - Д. Фірташ) або великих агрохолдингів, які цього року вкладали в капітальне будівництво в сільському господарстві великі кошти (Херсонська обл. – АХ «Нібулон», Київська обл.- ПрАТ «Миронівський хлібопродукт». АР Крим – ТОВ «Дружба НОВА»). Такі області, як Донецька та Київська мають найбільші показники БМР як в грошовому еквіваленті (5645 млн. грн. і 9558 млн. грн.), так і в процентному відношенні - 12,5% і 21,1%.

Будівництво в Україні другий рік поспіль скорочується швидкими темпами. За оцінкою Державної служби статистики обсяг будівельних робіт в Україні в 2013 році скоротився на 14,5% - до 58,9 млрд. грн.

Половина робіт припала на різні інженерні споруди, тоді як на споруду житла - менше 20% коштів. Решта 30% - це будівництво нежитлових будівель. Варто відзначити, що будівництво житла на відміну від інших підгалузей в 2013 році зросло на 6,6% [1].

Сучасне розуміння природи кризових явищ у вітчизняній будівельній галузі обумовлено не тільки впливом світової економічної та фінансової кризи, яка тільки підштовхнула будівельні підприємства до економічної «прірви». Природа існуючої кризи на будівельних підприємствах пов'язана з внутрішніми дисбалансами і диспропорціями, які виникли в економічній системі цих підприємств і зовні зумовленими протиріччями, визначеними сумнівною платоспроможністю більшості населення України.

Для усвідомлення природи кризових явищ на підприємствах будівельної галузі, варто вказати на невідповідність офіційно отриманого прибутку цих підприємств за звітами і реального прибутку. Йдеться про так званий «тіньовий» прибуток на основі якого розрахована рентабельність, він становить 60-100%, а «офіційний» прибуток з рентабельністю - всього 3,5%. Наслідком цієї ситуації є завищений рівень цін на вироблену продукцію будівельних підприємств, більшість коштів від реалізації якої монополізовані відповідними олігархічними структурами. Отже, необгрунтовано високий рівень цін на будівельну продукцію лише загострює кризові явища в самій галузі і негативно впливає на соціальні аспекти функціонування підприємств [2].

На думку НАБУ, найближчим часом ситуація в будівельній галузі кардинально не зміниться. Активізувати її розвиток можуть державні програми фінансування житлового будівництва і великі інфраструктурні проекти, в тому числі, що реалізуються за рахунок механізму державно-приватного партнерства [3].

Галузь застосування результатів. Враховуючи глибину і гострий характер кризових явищ в Україні та фундаментальне значення будівельної галузі для забезпечення розвитку інших галузей, останнім часом фахівці зосереджують увагу на розробці заходів до подолання кризи. Зокрема, в цьому аспекті, показовою є точка зору Заслуженого будівельника України В.А. Поляченко, який запропонував наступні заходи виходу будівельних підприємств з кризи [5]:

1.Здійснення рефінансування Національним банком України державних і комерційних банків, які кредитують житлове будівництво.

2. Бюджетна підтримка Державної програми будівництва доступного житла в розмірі 0,5-1% від внутрішнього валового продукту.

3. Здійснення моніторингу Міністерством регіонального розвитку та будівництва разом з будівельними компаніями і органами місцевого самоврядування об'єктів, які будуються за рахунок залучених коштів громадян з рівнем готовності не менше 70%.

На прикладі того, що твориться в зоні АТО – Донецької та Луганської області, а також Криму ми бачимо, що будівництво як галузь зупинило свою діяльність. З позиції забудовників гроші вкладені, але можливості добудувати нема. Для вирішення цієї проблеми, а саме щоб у майбутньому це не повторювалось, а також з час добудувати покинуті об’єкти, ми пропонуємо:

1) З точки зору ризик - менеджменту, коефіцієнт повернення/неповернення грошових коштів повинен бути підвищений в квадрат. Даний коефіцієнт повинен буди переглянутий у відношенні власного та проінвестованого капіталу. Модель цього коефіцієнту ми наводимо далі.

Пропонуємо наступну модель:

$$\Sigma vk - \Sigma pk = \Sigma mpk^2$$

* **Σvk** - сума власного капіталу

* **Σpk** - сума проінвестованого капіталу

* **Σmpk^2** - можливо повернутого /неповернутого капіталу (в квадраті)- коефіцієнт ризик -менеджменту, про який ми попередньо згадували.

2) Надати можливість рефінансування кредитним коштами (в деяких випадках банк або інвестор вимагає лише *цільового* використання коштів) інших об’єктів, що,наразі, не є «замороженими» у об’єкті будівництва.

3) Розробити методику, яка надавала б можливість списувати кредити для об’єктів в зоні АТО на збитки банків. Для цього необхідно внести зміни до Податкового кодексу України.

4) Відновлювати, реконструювати підприємства зони АТО за принципами ВЕЗ (вільної економічної зони або звільнити від сплати податків підприємства будівельної галузі на даній території). Наприклад, як зроблено в м. Припять та окремих територій Чорнобильської зони.

Важливим аспектом виходу підприємств будівельної галузі з кризи є обґрунтована цінова політика, яка, перш за все, базуватиметься на «реальності» і прозорості.

Висновок. Таким чином, обґрунтовуючи представлені підходи, визначаємо наступні магістральні напрями формування антикризових дій у вітчизняній будівельній галузі:

- по-перше, забезпечення стабільного фінансування підприємств будівельної галузі Національним, державними і комерційними банками на території регіонів зони АТО.;
- по-друге, зниження процентних ставок банківських кредитів, які видаються як споживачам будівельної продукції, так і будівельним підприємствам шляхом здійснення агресивної інвестиційної політики держави і створення пріоритетних умов для банків, які реалізують відповідну кредитну політику;
- по-третє, зниження цін на будівельну продукцію шляхом введення державою обмежень щодо відсотка рентабельності (особливо для посередників, що здійснюють перепродаж і не являються виробниками будівельної продукції) і «детінизації» взаємин, в тому числі при проведенні державою конкурсних тендерів;
- по-четверте, створення єдиного інституційного центру управління функціонуванням і розвитком будівельної галузі в особі Мінрегіонбуда. В цьому контексті слід вказати на те, що створення нової управлінської інституції є недоцільним, йдеться про об'єднання всіх існуючих центрів управління будівельної галузі, їх уніфікації та стандартизації на основі Міністерства регіонального розвитку та будівництва України з відповідною регіональною структурою.
- по п'яте, з точки зору ризик менеджменту, коефіцієнт повернення грошових коштів повинен бути підвищений в квадрат.
- по шосте, введення ВЕЗ для підприємств, що здійснюють діяльність на територіях, що постраждали від військових дій.

Список використаних джерел

1. *Державна служба статистики України. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua*
2. *Карп Б. Что стоит у истока кризиса строительной отрасли в Украине. Б. Карп. – Режим доступа:http://log.liga.net/user/budexpert/article /3213.aspx*
3. *Куйбіда В. Уроки кризи і оновлене бачення будівництва. Дзеркало тижня, № 3 від 30 січня 2010 р. / В. Куйбіда. – Режим доступу http://minregionbud.gov.ua.*
4. *Начинать реализацию проекта застройщик должен за собственные средства. Електронний ресурс. Режим доступу: http://100realty.ua/news/22449*
5. *Состояние и перспективы развития строительной отрасли Украины. / В.В. Биба, В.С. Гаташ // Сб. наук. работ (отраслевое машиностроение, строительство). – Полтава : ПолтНТУ 2013. – Вып. 4 (39). Том 2 – С. 3 – 9.*

References

1. *The state statistics service of Ukraine. : http://www.ukrstat.gov.ua*
2. *Carp Would. What is at the source of the crisis of the construction industry in Ukraine. B. Carp. : http://log.liga.net/user/budexpert/article/3213.aspx*
3. *The Kuybida Century, the Lessons of the crisis and a renewed vision of construction. Zerkalo Nedeli, No. 3 of January 30, 2010 : http://minregionbud.gov.ua.*
4. *To start the project, the developer shall at its own expense. : http://100realty.ua/news/22449*
5. *Biba V.V., Gatash V.S. The state and prospects of development of the construction industry of Ukraine // Sat. Sciences. work (industry engineering, construction). - Poltava : Poltto 2013. - Vol.4(39). Volume 2 - C.3 -9.*

ДАНІ ПРО АВТОРА
Єрмакова Ольга Валеріївна, аспірант кафедри менеджменту в будівництві,
Київський національний університет будівництва і архітектури
м. Київ, проспект Повітрофлотський,31
e-mail: olga-422@yandex.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Ермакова Ольга Валерьевна, аспирант кафедры менеджмента в строительстве,
Киевский национальный университет строительства и архитектуры
г. Киев, проспект Воздухофлотский,31
e-mail: olga-422@yandex.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR
Ermakova Olga Valerievna, postgraduate student of the Department of management in *construction,*
Kyiv national University of construction and architecture
Kiev, Prospekt Povitroflotskyi 31
e-mail: olga-422@yandex.ru

УДК 69.003

БАЗОВІ ЕЛЕМЕНТИ КОНЦЕПЦІЇ ТА МОДЕЛІ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В РЕАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНО-БУДІВЕЛЬНИХ ПРОЕКТІВ: ЗМІНА ПАРАДИГМИ УПРАВЛІННЯ ТА ІННОВАЦІЙНІ РІШЕННЯ ДЛЯ БІЗНЕСУ

Іщенко Т.М.

Предметом дослідження є базові елементи концепції та моделі державно-приватного партнерства в реалізації інвестиційно-будівельних проектів.

Метою статті є розгляд можливих комунікацій між партнерами з державного та приватного секторів, що забезпечить ефективну реалізацію проектів ДПП.

Результати роботи: здійснено узагальнену класифікацію економічного явища «державно-приватне партнерство», проведено міжконтинентальний аналіз застосування державно-приватного партнерства в світі, проаналізовано секторальну структуру проектів ДПП в Європі. З огляду на міжнародну та наукову класифікацію та відповідно до законодавства України моделі державно-приватного партнерства та типи контрактів ДПП систематизовано за критеріальними ознаками. Визначено правове становище приватного партнера в рамках державного регулювання ДПП в Україні. Наведено основні сектори контролю з боку держави за діяльностю приватних компаній (будівельних організацій) у проектах ДПП. Як наслідок важливим аспектом ідеального державно-приватного партнерства має бути розвинена комунікація між партнерами з державного та приватного секторів.

Галузь застосування результатів: результати дослідження можуть застосовуватися в практичній економічній та управлінській діяльності підприємств.

Висновки: реалізація проектів ДПП повинна базуватися на ідеології інформаційної підтримки життєвого циклу проекту на всіх його стадіях, базуватися на використанні єдиного інформаційного простору (інтегрованого інформаційного середовища), що забезпечить одноманітні способи взаємодії всіх учасників проекту. Система електронного обміну даними та спільного використання даних всіма партнерами має стати запорукою ефективної реалізації проектів ДПП.

Ключові слова: *державно-приватне партнерство, договір ДПП, бюджетний контроль.*

БАЗОВЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ КОНЦЕПЦИИ И МОДЕЛИ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА В РЕАЛИЗАЦИИ ИНВЕСТИЦИОННО-СТРОИТЕЛЬНЫХ ПРОЕКТОВ: ИЗМЕНЕНИЕ ПАРАДИГМЫ УПРАВЛЕНИЯ И ИННОВАЦИОННЫЕ РЕШЕНИЯ ДЛЯ БИЗНЕСА

Ищенко Т.М.

Предметом исследования являются базовые элементы концепции и модели государственно-частного партнерства в реализации инвестиционно-строительных проектов.

Целью статьи является рассмотрение возможных коммуникаций между партнерами из государственного и частного секторов, что обеспечит эффективную реализацию проектов ГЧП.

Результаты работы: обобщено классификацию экономического явления «государственно-частное партнерство», проведено межконтинентальный анализ применения государственно-частного партнерства в мире, проанализировано секторальную структуру проектов ГЧП в Европе. Учитывая международную и научную классификацию и согласно законодательства Украины модели государственно-частного партнерства и типы контрактов ГЧП систематизированы по критериальным признакам. Определено правовое положение частного партнера в рамках государственного регулирования ГЧП в Украине. Приведены основные секторы контроля со стороны государства за деятельностью частных компаний (строительных организаций) в проектах ГЧП. Как следствие важным аспектом

© Іщенко Т.М., 2014

идеального государственно-частного партнерства должно стать развитие коммуникаций между партнерами из государственного и частного секторов.

Область применения результатов: результаты исследования могут применяться в практической экономической и управленческой деятельности предприятий.

Выводы: реализация проектов ГЧП должна базироваться на идеологии информационной поддержки жизненного цикла проекта на всех его стадиях, базироваться на использовании единого информационного пространства (интегрированной информационной среды), что обеспечит однообразные способы взаимодействия всех участников проекта. Система электронного обмена данными и совместного использования данных всеми партнерами должна стать залогом эффективной реализации проектов ГЧП.

Ключевые слова: *государственно-частное партнерство, договор ГЧП, бюджетный контроль.*

BASIC ELEMENTS OF CONCEPTS AND MODELS OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN INVESTMENT AND CONSTRUCTION PROJECTS: CHANGING THE PARADIGM OF MANAGEMENT AND INNOVATIVE SOLUTIONS FOR BUSINESS

Ishchenko T.M.

The subjects of research are the basic elements of the concept and models of public-private partnership in the implementation of investment and construction projects.

The aim of the article is the consideration of possible communications between partners from the public and private sectors, that will ensure the effective implementation of PPP projects.

Results work: implemented the generalized classification of economic phenomena "public-private partnership", held the Intercontinental analysis of the use of public-private partnership in the world, analyzed the sectoral structure of PPP projects in Europe. Given the international and scientific classification and according to the legislation of Ukraine models of public-private partnerships and the types of PPP contracts classified by criterial features. Defined the legal status of the private partner in the framework of state regulation of PPP in Ukraine. The main sectors of control by the state over the activities of private firms (construction companies) in PPP projects. As a consequence, an important aspect of an ideal public-private partnership must be good communication between partners from the public and private sectors.

Field of application of results: the results of the study can be applied to practical economic and managerial activities of the enterprises.

Conclusions: implementation of PPP projects should be based on the ideology of information support of the project life cycle at all stages, based on the use of a single information space (integrated information environment)that will provide the monotonous ways of interaction between all participants of the project. The system of electronic data exchange and data sharing by all partners will ensure the effective implementation of PPP projects.

Key words: *public private partnership, public private partnership agreement, budgetary control.*

Постановка проблеми. Державно-приватне партнерство у світовій практиці розуміється двояко. По-перше, як система відносин держави і бізнесу, яка широко використовується як інструмент національного, міжнародного, регіонального, міського, муніципального, економічного і соціального розвитку. По-друге, як конкретні проекти, реалізовані спільно державними органами і приватними компаніями на об'єктах державної та муніципальної власності. При організації цієї бізнес-моделі необхідно правильно розподілити сфери дії держави і бізнесу. Як правило, в проектах ДПП держсектор приймає на себе встановлення параметрів і стандартів для об'єктів інфраструктури та сфери послуг. Приватний сектор бере на себе, наприклад, зобов'язання з розробки, будівництва, фінансування об'єкта та управління ним відповідно до стандартів і параметрів, приймає на себе зобов'язання з дотримання відповідних вимог при наданні послуг. Натомість приватний сектор отримує від держави або від споживачів оплату, розмір якої залежить від досягнутих результатів. При організації цієї моделі вельми важливим представляється встановлення стандартів і параметрів. Державно-приватне партнерство без нормативів і стандартів буде вести до корупції і зловживань [3, С.53].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підкреслюючи актуальність державно-приватного партнерства в реалізації інвестиційно-будівельних проектів, серед вітчизняних вчених слід відзначити праці авторами яких є: О.В. Дикий, який визначив сучасний механізм реалізації державно-приватного партнерства в будівництві шляхом утворення мультиагентних інвестиційних організацій; М.Ю. Авксєнтьєв, який дослідив ДПП як сучасний механізм залучення інвестицій в інфраструктурні галузі України; І.В. Запатріна проводить аналіз розвитку державної підтримки публічно-приватного партнерства в Україні; Ю.М. Манцевич досліджує державну підтримку житлових програм в Україні; І.А. Брайловський окреслює інтереси і вигоди приватного сектора в ДПП та ін. Аналіз наукових праць з питань державно-приватного партнерства дає підстави стверджувати, що питання аналізу можливих комунікацій між партнерами з державного та приватного секторів, що забезпечить ефективну реалізацію проектів ДПП та належний контроль, досліджувалися лише частково.

Метою статті є розгляд можливих комунікацій між партнерами з державного та приватного секторів, що забезпечить ефективну реалізацію проектів ДПП.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед вітчизняних та зарубіжних вчених, які присвятили свої дослідження проблемам державно-приватного партерства більшість науковців схильні до думки, що це взаємовигідна співпраця держави, бізнесу, суспільства на договірній контрактній основі оформленій на певний строк. Узагальнену класифікацію економічного явища «державно-приватне партнерство» подано в табл.1.

Здійснивши міжконтинентальний аналіз застосування державно-приватного партнерства можна зробити висновок, що в різних країнах світу існують свої дефініції державно-приватного партнерства, де підходи до розуміння його сутності й форм варіюють від найширшого, коли ДПП ототожнюють із будь-якою взаємодією держави та бізнесу, до вузького, коли його зводять до кількох конкретних чітко регламентованих форм такої взаємодії.

Так в Австралії під державно-приватним партнерством мається на увазі договір органу публічної влади з приватним партнером, виконання якого здійснюється, головним чином, у вигляді консорціуму, утвореного навколо спеціалізованої компанії. Спеціалізована компанія бере на себе зобов'язання щодо здійснення проектування і будівництва об'єкта нової інфраструктури та / або бере існуючі активи в довгострокову оренду або вступає у відношенні їх в концесійні правовідносини, а також укладає довгострокові контракти на експлуатацію та управління інфраструктурними об'єктами. [11, с. 8].

Концептуальне державно-приватне партнерство в Австрії розглядається як один із способів залучення позабюджетних фінансових джерел для забезпечення і розвитку державної інфраструктури і надання державних послуг. Ряд потенційних переваг державно-приватного партнерства (розподіл ризиків між державним і приватним партнерами, ефективніша реалізація проектів) спостерігається більше в державах з розвиненішим ринком державно-приватного партнерства і відповідним законодавством, в Австрії ж застосовується декілька спрощеніший підхід [5, С.11]. В основному, органи державної влади

Австрії зацікавлені в залученні приватного сектора до співпраці у вигляді державно-приватних партнерств у зв'язку з економічними і управлінськими перевагами такого механізму забезпечення інфраструктури [7, С.5].

Таблиця 1. Узагальнена класифікація економічного явища «державно-приватне партнерство»

Автор \ Класифікація	Система відносин	Система інститутів і механізмів	Інструмент розвитку (національного, економічного, соціального тощо)	Взаємовигідна співпраця держави, бізнесу, суспільства	Інвестування / співінвестування будь-яких ресурсів	Механізм змішаної економіки	Розподіл (хеджування) ризиків та відповідальностей	Ефективне використання ресусів державного та/або приватних партнерів	Застосування новітніх технологій та інновацій, підвищення економічної ефективності проекту	Договірна, контрактна основа оформлена на певний строк	Спільна реалізація проектів, в сферах, для яких характерна неефективність державного управління (реалізація суспільно-значущих проектів, надання послуг)
Авксєнтьєв М.Ю.				+			+	+			
Білицька А.В.				+	+		+	+		+	
Варнавський В.Г.	+		+		+	+	+			+	
Вілісова М.В.		+						+		+	+
Делмон Д.			+	+	+			+	+	+	
Дикий О.В.	+			+	+		+		+	+	
Запатріна І.В.		+	+				+		+		+
Зельднер А. Г.		+	+	+			+			+	
Клименко А.В.	+		+		+	+				+	
Кожина Н. В.			+	+				+	+	+	
Корольов В.А.	+		+		+	+				+	
Логунцова І.В.				+	+						+
Новікова І.				+							+
Підгаєць С.				+	+	+	+			+	+
Сазонов В.Є.	+	+	+	+			+	+	+	+	+
Смотрицька І. І.		+	+	+			+			+	
Солодова М. В.			+	+				+	+	+	
Шестоперов А. М.			+	+				+	+	+	
Європейська економічна комісія ООН			+	+					+	+	
Організація Економічного Співробітництва і Розвитку (ОЕСР)				+	+					+	

Джерело: систематизовано автором

Китайські органи державної влади розглядають державно-приватне партнерство лише як спосіб передачі надання частини державних послуг або забезпечення інфраструктури приватному сектору, без розрахунку на довгострокову співпрацю [8, с.3]. На думку Жійона Лію і Хіракі Ямамото, навіть в даний час державно-приватне партнерство розглядається в Китаї в основному як додатковий спосіб фінансування реалізації тих чи інших проектів, а не перспективний механізм взаємодії між державою та приватними організаціями [9, с. 229].

На законодавчому рівні в Перу закріплено визначення «державно-приватне партнерство є одним з різновидів участі приватних інвестицій, що включають досвід, знання, обладнання, технології, в рамках яких відбувається розподіл ресурсів і ризиків, причому останні, як правило, несе на собі здебільшого саме приватний сектор, з метою створення, розвитку, поліпшення, експлуатації, утримання та технічного обслуговування публічної інфраструктури або надання публічних послуг» [6].

В Південно-Африканській Республіці законодавчо встановлено «державно-приватним партнерством є комерційна угода між державним органом або державною організацією і стороною, що представляє приватний сектор, в рамках якої приватний партнер здійснює функції державного органу або державної організації на визначений або невизначений термін або набуває право на використання об'єктів державної власності в комерційних цілях на визначений або невизначений термін, при цьому отримуючи вигоду або в результаті здійснення вищезазначеної діяльності, або в результаті отримання винагороди, виплати в рахунок якої проводяться з фонду доходів від об'єкта, або в результаті отримання коштів зі зборів, що стягуються з користувачів або клієнтів, або в результаті поєднання зазначених способів» [10].

З вищенаведеного зрозуміло, що широке поширення практики співпраці держави і приватного сектора стало характерним на всіх континентах нашої планети. Найбільшого поширення ця концепція досягла в країнах з розвиненою ринковою економікою і з усталеними традиціями взаємодії держави і приватного секторів. Секторальну структуру проектів ДПП в Європі подано на рис. 1.

Моделі державно-приватного партнерства та типи контрактів, що використовуються у світовій практиці дуже різноманітні. З огляду на міжнародну та наукову класифікацію моделей ДПП та відповідно до законодавства України можна систематизувати ДПП за критеріальними ознаками (див. рис 2.)

Не зважаючи на те, що правове становище приватного партнера в рамках державного регулювання ДПП в Україні (див. рис. 3) є достатньо захищеним показники укладання угод ДПП є дуже низькими. При цьому їх частина не реалізовувалась взагалі, або ж партнери по угодах ДПП не повністю виконували взяті на себе зобов'язання, через що органи влади розривали

договори [4]. Це, у свою чергу, створювало серед представників бізнесу негативний демонстраційний ефект щодо можливості налагодження ефективного партнерства з владою.

Рисунок 1. Секторальна структура проектів ДПП в Європі.
Джерело: сформовано автором

Сфера застосування	• у всіх сферах діяльності, крім видів господарської діяльності, які відповідно до законодавства дозволяється здійснювати виключно державним підприємствам, установам та організаціям та з урахуванням особливостей правового режиму щодо окремих об'єктів та окремих видів діяльності, встановлених законом
Сторони ДПП (склад та кількість учасників не обмежується з жодної з сторін)	• публічний партнер (держава, в особі уповноважених органів державного /місцевого рівнів вдади, або кілька носіїв публічних інтересів) • приватний партнер (вітчизняний та/або іноземний)
Функціональне спрямування (виконання однієї або кількох функцій)	• проектування • фінансування • будівництво • відновлення (реконструкція, модернізація) • експлуатація • пошук • обслуговування • інші функції, пов'язані з виконанням договорів, укладених у рамках ДПП
Рівень ДПП	• загальнодержавний • регіональний • місцевий • багаторівневий • міжнародний
Ресурси та фінансування (використання одного або кількох джерел)	• ресурси та фінанси приватного партнера • кошти державного та місцевого бюджетів • фінансові ресурси, запозичені будь-ким з партнерів • інші джерела не заборонені законодавством (лізинг, оренда, акціонування тощо)
Форми та умови здійснення	• контрактна (концесії, контракти життєвого циклу, сервісні контракти) • інституційна (АТ, Проектна компанія, тощо)

Рисунок 2. Класифікація ДПП за критеріальними ознаками.
Джерело: сформовано автором

Основні сектори контролю діяльності приватних компаній (будівельних організацій) у проектах ДПП з боку держави наведено на рис.4.

Особливості становища приватного партнера:
– *національний режим інвестиційної та господарської діяльності* для вітчизняних та іноземних партнерів (як загальне правило);
– *державні гарантії (ст. 20):* **1)** *гарантія додержання державою встановлених законодавством України умов для провадження діяльності приватних партнерів,*пов'язаних з виконанням договорів партнерства, додержання їх прав і законних інтересів; **2)** *гарантія невтручання державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб в діяльність приватних партнерів, пов'язану із здійсненням партнерства,* крім випадків, встановлених законом; **3)** *цінові гарантії*; **4)** *гарантії стабільності умов укладених в межах партнерства договорів* (не поширюється на зміни законодавства з питань оборони, національної безпеки, забезпечення громадського порядку, охорони довкілля, стандартів якості товарів (робіт, послуг), податкового, валютного, митного законодавства, законодавства з питань ліцензування та іншого законодавства, що регулює правовідносини, в яких не діє принцип рівності сторін); **5)** *гарантії повного відшкодування збитків, завданих внаслідок: а)* прийняття органами державної влади або органами місцевого самоврядування рішень, що порушують права приватних партнерів, *б)* дій, бездіяльності або неналежного виконання органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами своїх обов'язків, передбачених законодавством України; **6)** гарантія заборони приватизації об'єкта партнерства протягом усього строку дії договору партнерства (ст. 7); **7)** *гарантія забезпечення державним партнером приватному партнеру права користування земельною ділянкою, а також сервітутів* – якщо умовами договору партнерства передбачено користування земельною ділянкою та/або використання (експлуатація та/або управління) ліній електропередачі, зв'язку, трубопроводів, інших лінійних комунікацій, щодо прокладання та експлуатації яких встановлений сервітут (ст. 8);
– *обов'язки, пов'язані з участю у партнерстві:* належне виконання укладених в його межах договорів; своєчасне надання відповідним державним партнерам інформації про виконання таких договорів, у порядку та згідно з формою, затвердженими Урядом (ч. 2 ст. 21); дотримання вимог законодавства, передбачених для суб'єктів господарювання, щодо використання природних ресурсів, найманої праці, прав та законних інтересів інших осіб (споживачів, зокрема) тощо (Господарський кодекс, статті 46, 49)

Приватний партнер | **Державне регулювання**

Складові державного регулювання відносин щодо партнерства:
1) *державна підтримка* (ст. 18), що здійснюється з метою стимулювання потенційних приватних партнерів до участі у партнерстві і може надаватисявідповідно до встановленого Урядом України порядку за рішенням уповноваженого органу (ч. 2 ст. 18) шляхом: надання державних гарантій, гарантій Автономної Республіки Крим та органу місцевого самоврядування; фінансування за рахунок коштів державного чи місцевих бюджетів та інших джерел згідно з загальнодержавними та місцевими програмами; в інших формах, передбачених законом;
2) *встановлення обмежень* (з метою забезпечення врахування публічних інтересів) *у формі вимог до партнерства та контролю за їх дотриманням,* що покладається на уповноважений орган виконавчої влади з питань державно-приватного партнерства із закріпленням за ним низки відповідних повноважень (ст. 22).

Рисунок 3. Правове становище приватного партнера в рамках державного регулювання ДПП в Україні
Джерело: систематизовано автором за даними [1;2]

Рисунок 4. Основні сектори контролю за діяльностю приватних компаній у проектах ДПП
Джерело: Сформовано автором

Також потрібно враховувати, що будь-який контроль покликаний стимулювати нововведення, підвищення продуктивності праці, мати попереджувальний характер, не створюючи при цьому перешкод зростанню прибутковості бізнесу. Держава повинна розробити набір індикаторів, які використовуються з метою контролю за виконанням приватним сектором контракту ДПП, а також збільшення прозорості самого процесу контролю і, отже, відповідальності регулюючих органів. Об'єктами контролю та нагляду повинні бути лише передбачені договорами зобов'язання і загальні вимоги, регламентовані чинним законодавством до господарюючих суб'єктів. Виставлення операторам додаткових вимог, не передбачених договорами і законодавством, є недопустимим. Відповідно, в реаліях сьогодення, завдання особливої складності полягає в забезпеченні незалежності обох партнерів від політичного втручання і тиску.

Висновки. Для якісного функціонування ДПП в будівництві, перш за все, необхідно: розвиток інститутів; дотримання прозорих та ефективних процедур реалізації проектів; відповідальність органів влади та приватного сектора перед суспільством; компетентні державний і приватний партнери, тобто «ефективне управління». Як наслідок важливим аспектом ідеального державно-приватного партнерства є розвинена комунікація між партнерами з державного та приватного секторів. Тому порядок контролю з боку державного партнера та відповідні вимоги до звітування партнера із приватного сектору мають бути чітко визначені в контракті. З урахуванням життєвого циклу проекту звітування повинно здійснюватися за визначеним графіком та відображати результати основних аспектів реалізації проекту. Тому реалізація проектів ДПП повинна базуватися на ідеології інформаційної підтримки життєвого циклу проекту на всіх його стадіях, базуватися на використанні єдиного інформаційного простору (інтегрованого інформаційного середовища), що забезпечить одноманітні способи взаємодії всіх учасників проекту. Система електронного обміну даними та спільного використання даних всіма партнерами має стати запорукою ефективної реалізації проектів ДПП.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15.

2.Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-VI «Про державно-приватне партнерство» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2404-17.

3. Новикова И. Государственно-частное партнерство: мода или тренд // Экономика Беларуси. – 2013. - № 1. – С. 48-53. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gate.belta.by/econom.nsf/all/E30DCD49071BB4E243257B3A00425DD1/$File/ru_01-13-04.pdf

4. Щодо розвитку державно-приватного партнерства як механізму активізації інвестиційної діяльності в Україні. – Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. – Аналітична записка. – травень 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/816/

5. Bastin J. Public-Private Partnerships: A Review of International and Austrian Experience – Vienna, 2003. – 23 p – P. 11. https://www.capasia.com/publications

6. Decreto Legislativo de 03.06.2008 № 1012 // http://www.minsa.gob.pe/ogpp/app/Normatividad/DL%201012%20Ley%20Marco%20APP.pdf

7.Elsner B. Austria // PPP in Europe. – London: CMS Legal Services EEIG, 2010. – 154 p. – P. 5–8. – P. 5. http://www.cms-cmck.com/Hubbard.FileSystem/files/Publication/d7c562d9-9204-4954-a268-b5e8a7434671/Presentation/PublicationAttachment/f71dcd7e-a6c0-4624-94a7-bbf99b9afd9f/CMS%20Public%20Procurement%20Guide.PDF.

8. Ho P.H.K. Development of Public Private Partnerships (PPPs) in China // Surveyors Times (Hong Kong Institute of Surveyors). – 2006. – Vol. 15. – № 10. – P. 3. http://www.icoste.org/Roundup1206/HoPaper.pdf.

9. Liu Z., Yamamoto H. Public-Private Partnerships (PPPs) in China: Present Conditions, Trends, and Future Challenges // Interdisciplinary Information Sciences. – 2009. – Vol. 15. – № 2. – P. 223–230. – P. 229. http://www.webssa.net/files/cas_ppp.pdf.

10. National Treasury Regulation 16 (Issued in terms of the Public Finance Management Act, 1999) // Government Gazette. – 24.10.2003. – № 25605. http://www.treasury.gov.za/legislation/pfma/regulations/gazette_25773.pdf.

11. Performance of PPPs and Traditional Procurement in Australia / Infrastructure Partnerships Australia. – Sydney, 2007. – 52 p. – P. 8. http://www.infrastructure.org.au/DisplayFile.aspx?FileID=450.

References

1.Hospodarskyi kodeks Ukrayiny vid 16.01.2003 r. № 436-IV [The economic code of Ukraine dated January 16, 2010 No. 436-IV] : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15

2. Zakon Ukrayiny vid 01.07.2010 r. № 2404-VI «Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo» [Public private partnership Act of Ukraine dated July 01, 2010 No. 2404-VI] : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2404-17.

3. Novykova Y. Hosudarstvenno-chastnoe partnerstvo: moda yly trend [Public-private partnership: fashion or trend]// Ekonomyka Belarusy [Belarusian economy]. 2013. No 1. P. 48-53 : http://gate.belta.by/econom.nsf/all/E30DCD49071BB4E243257B3A00425DD1/$File/ru_01-13-04.pdf

4. Shchodo rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva yak mexanizmu aktyvizaciyi investycijnoyi diyal"nosti v Ukrayini [About the development of public private partnership as a mechanism of activization of investment activity in Ukraine]. – The National Institute for Strategic Studies under the President of Ukraine. – Executive summary. – May, 2012. : http://www.niss.gov.ua/articles/816/

5. Bastin J. Public-Private Partnerships: A Review of International and Austrian Experience – Vienna, 2003. – 23 p – P. 11. : https://www.capasia.com/publications

6. Decreto Legislativo de 03.06.2008 № 1012 : http://www.minsa.gob.pe/ogpp/app/Normatividad/DL%201012%20Ley%20Marco%20APP.pdf

7.Elsner B. Austria // PPP in Europe. – London: CMS Legal Services EEIG, 2010. – 154 p. – P. 5–8. – P. 5. : http://www.cms-cmck.com/Hubbard.FileSystem/files/Publication/d7c562d9-9204-4954-a268-b5e8a7434671/Presentation/PublicationAttachment/f71dcd7e-a6c0-4624-94a7-bbf99b9afd9f/CMS%20Public%20Procurement%20Guide.PDF

8. Ho P.H.K. Development of Public Private Partnerships (PPPs) in China // Surveyors Times (Hong Kong Institute of Surveyors). – 2006. – Vol. 15. – № 10. – P. 3. : http://www.icoste.org/Roundup1206/HoPaper.pdf

9. Liu Z., Yamamoto H. Public-Private Partnerships (PPPs) in China: Present Conditions, Trends, and Future Challenges // Interdisciplinary Information Sciences. – 2009. – Vol. 15. – № 2. – P. 223–230. – P. 229. : http://www.webssa.net/files/cas_ppp.pdf

10. National Treasury Regulation 16 (Issued in terms of the Public Finance Management Act, 1999) // Government Gazette. – 24.10.2003. – № 25605. : http://www.treasury.gov.za/legislation/pfma/regulations/gazette_25773.pdf

11. Performance of PPPs and Traditional Procurement in Australia / Infrastructure Partnerships Australia. – Sydney, 2007. – 52 p. – P. 8. : http://www.infrastructure.org.au/DisplayFile.aspx?FileID=450

ДАНІ ПРО АВТОРА
Іщенко Тетяна Михайлівна, аспірант кафедри менеджменту в будівництві
Київський національний університет будівництва і архітектури
проспект Повітрофлотський, 31, м. Київ-037, 03680, Україна
e-mail: tatianama@yandex.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Ищенко Татьяна Михайловна, аспирант кафедры менеджмента в строительстве
Киевский национальный университет строительства и архитектуры
проспект Воздухофлотский, 31, г. Киев-037, 03680, Украина

DATA ABOUT THE AUTHOR
Ishchenko Tetiana Mykhailivna, a post-graduate student of construction management department
Kyiv National University of Copnstruction and Architecture
31,Povitroflotsky Avenue, Kyiv-037, 03680 Ukraine

УДК 657.1

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДХОДЖЕННЯ, ВИБУТТЯ ТА НАРАХУВАННЯ АМОРТИЗАЦІЇ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

Калюга Є.В.

В статті досліджено діюче нормативне та правове забезпечення джерел надходження та вибуття нематеріальних активів,поділ на групи відповідно до Податкового кодексу України, нарахування амортизації і методику проведення їх інвентаризації в госпрозрахунковому секторі України та чотирьох пострадянських країнах (Казахстан,Молдова, Росія, Узбекистан), що дозволило внести відповідні пропозиції щодо удосконалення діючого П(С)БО 8 «Нематеріальні активи». Одночасно проаналізовано зміст стандартів бухгалтерського обліку в державному секторі (МСФЗДС 31«Нематеріальні активи» та НП(С)БОДС 122«Нематеріальні активи»). Доведено,що різниця між отриманою сумою винагороди і еквівалентом ціни при розрахунку вартості нематеріальних активів грошовими коштами визнається як дохід та відображається у складі доходів від обмінних операцій. Внесені пропозиції щодо удосконалення НП(С)БО ДС 122«Нематеріальні активи».

Ключові слова: *нематеріальні активи; групи нематеріальних активів; положення (стандарти) бухгалтерського обліку; національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку в державному секторі; міжнародні стандарти фінансової звітності в державному секторі.*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПОСТУПЛЕНИЯ, ВЫБЫТИЯ И НАЧИСЛЕНИЯ АМОРТИЗАЦИИ НЕМАТЕРИАЛЬНЫХ АКТИВОВ

Калюга Е.В.

В статье исследовано действующее нормативное и правовое обеспечение источников поступления и выбытия нематериальных активов, разделение на группы в соответствии с Налоговым кодексом Украины, начисления амортизации и методику проведения их инвентаризации в хозрасчетном секторе Украины и четырех постсоветских странах (Казахстан, Молдова, Россия, Узбекистан), что позволило внести соответствующие предложения по совершенствованию действующего П(С)БУ 8 «Нематериальные активы». Одновременно проанализировано содержание стандартов бухгалтерского учета в государственном секторе (МСФЗДС 31 «Нематериальные активы» и НП(С)БУГС 122 «Нематериальные активы»). Доказано, что разница между полученной суммой вознаграждения и эквивалентом цены при расчете стоимости нематериальных активов денежными средствами считается как доход и отражается в составе доходов от обменных операций. Внесены предложения по совершенствованию НП(С)БУГС 122 «Нематериальные активы».

Ключевые слова: *нематериальные активы; группы нематериальных активов; положения (стандарты) бухгалтерского учета; национальные положения (стандарты) бухгалтерского учета в государственном секторе; международные стандарты финансовой отчетности в государственном секторе.*

REGULATORY SUPPORT ADDITIONS, DISPOSALS AND AMORTIZATION OF INTANGIBLE ASSETS

Kalyuga E.V.

The paper studied the effect of regulatory and legal support for revenue sources and disposal of intangible assets, split into groups according to the Tax Code of Ukraine, depreciation and how to conduct their inventory in a self-supporting sector of Ukraine and four post-Soviet countries (Kazakhstan, Moldova, Russia, Uzbekistan), which allowed to make appropriate proposals to improve the existing SFAS 8 «Intangible Assets». At the same time analyzed the content of accounting standards in the public sector (IFRS 31 «Intangible Assets» and IPSAS 122 «ntangible Assets»). It is proved that the difference between the amount received and the remuneration equivalent to the price when calculating the value of intangible assets in cash is treated as interest income is determined by the effective yield on the receivable and is recognized in income from exchange transactions. Proposals to improve the IPSAS 122 «Intangible assets».

Key words: *intangible assets; Group of intangible assets; provisions (standards) of accounting; national regulations (standards) of accounting in the public sector; International Financial Reporting Standards in the public sector.*

Актуальність теми. В Україні, як і в інших країнах, продовжується реалізація реформи бухгалтерського обліку як в госпрозрахунковому так і в державному секторах, зміст якої спрямовано на підвищення ефективності та результативності витрачання коштів, в тому числі бюджетних на всіх рівнях. Одним з напрямків подальшого проведення реформи є удосконалення затверджених стандартів бухгалтерського обліку (надалі - П(С)БО та НП(С)БОДС), подальше застосування та впровадження їх на підставі удосконаленого нормативно-правового забезпечення.

Ступінь дослідження проблеми в економічній літературі. Суттєвий вклад у розвиток нормативно-правового забезпечення процесів надходження,вибуття та нарахування амортизації нематеріальних активів внесли: Р. Каплан, Д. Нортон, Дж.Р. Хітчнер, Т. Гараніна, Т. Банасько, О. Гончар, О. Гребешкова, О. Мельник, Р. Мірошник та ін.

© Калюга Є.В., 2014

Предмет дослідження. Нормативно-правове забезпечення обліку нематеріальних активів в госпрозрахунковому та державному секторах економіки.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні щодо удосконалення нормативно-правового регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності у госпрозрахунковому та державному секторах економіки шляхом вивчення, узагальнення та адаптації світового та європейського досвіду з урахуванням МСФЗДС та законодавства України.

Завдання дослідження. Для досягнення зазначеної мети були поставлені наступні завдання:

провести критичний аналіз змісту П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» в Україні з аналогічним стандартом в інших пострадянських країнах та внести пропозиції щодо його удосконалення;

дослідити сутність НП(С)БОДС 122«Нематеріальні активи» в державному секторі, визначити його відповідність МСБОДС 31«Нематеріальні активи» та запропонувати шляхи адаптації відповідно до міжнародної практики.

Постановка проблеми. Дослідити нормативно-правове забезпечення обліку нематеріальних активів в госпрозрахунковому та державному секторах економіки відповідно до діючих міжнародних підходів та надати пропозиції щодо їх удосконалення.

Результати дослідження. Проведенні дослідження свідчать, що основними способами надходження нематеріальних активів (рис.1) є:

- придбання (створення) нематеріальних активів (здійснення довгострокових інвестицій) ;
- надходження в статутний капітал за рахунок внеску інвесторами;
- безоплатне отримання від третіх осіб;
- надходження для здійснення спільної діяльності.

В залежності від способу надходження нематеріального активу формується склад первісної вартості. Так,об'єкти нематеріальних активів,сформовані як внесок до статутного капіталу, які передбачають передачу майнових прав і не супроводжуються зміною правовласника, оцінюються відповідно до нормативних документів. Прийняття до обліку нематеріальних активів, придбаних за плату, здійснюється на підставі акта приймання нематеріального активу.

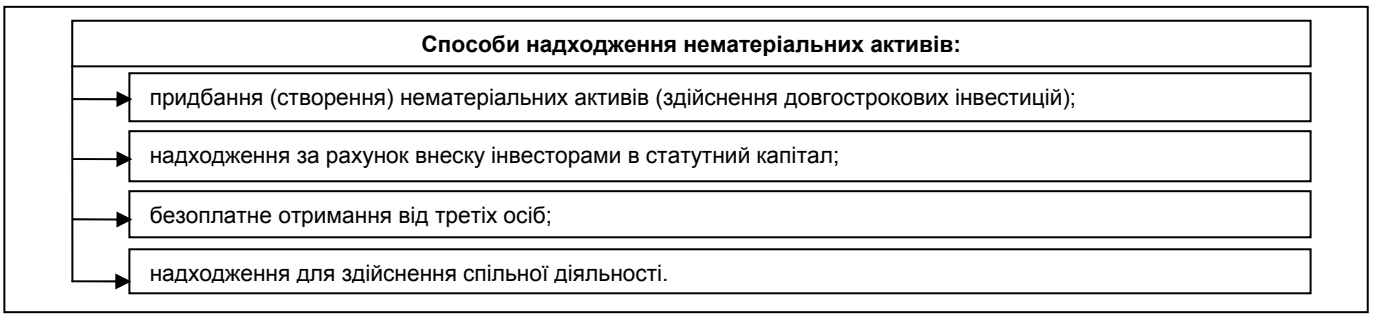

Рисунок 1. Надходження нематеріальних активів

Відсотки за кредитами і позиковими коштами, сплачені після прийняття нематеріальних активів підлягають віднесенню на збільшення первісної вартості нематеріальних активів один раз на рік або на дату завершення розрахунків по сплаті відсотків.

Створення об'єктів інтелектуальної власності, майнові права на які включаються до складу нематеріальних активів, можливо в результаті виконання робіт самою організацією, а також за участю сторонніх організацій. Відносини між організацією-замовником, з одного боку, і юридичною або фізичною особою (далі - виконавцем), з іншого, оформляються договором на виконання науково-дослідних робіт, дослідно-конструкторських і технологічних робіт або договором про створення і використання результатів інтелектуальної діяльності. Витрати по сплаті реєстраційних зборів, державних мит, оцінці об'єктів нематеріальних активів, отриманих безоплатно, і інші, безпосередньо пов'язані з отриманням нематеріальних активів та доведенням до стану, в якому вони придатні до використання, враховуються у складі витрат на капітальні вкладення [8, с. 7].

До таких витрат поряд з вартістю самого нематеріального активу відносяться суми (рис.2):

- що сплачуються згідно з договором організаціям за інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з придбанням і оцінкою нематеріальних активів;
- винагороди, що сплачуються посередницькій організації, через яку придбаний об'єкт нематеріальних активів;
- реєстраційних зборів, державних мит і інших аналогічних платежів, здійснених у зв'язку з придбанням (отриманням) прав на об'єкт нематеріальних активів;
- інших платежів і витрат, безпосередньо пов'язаних з придбанням нематеріальних активів та доведенням їх до стану, у якому вони придатні до використання.
-

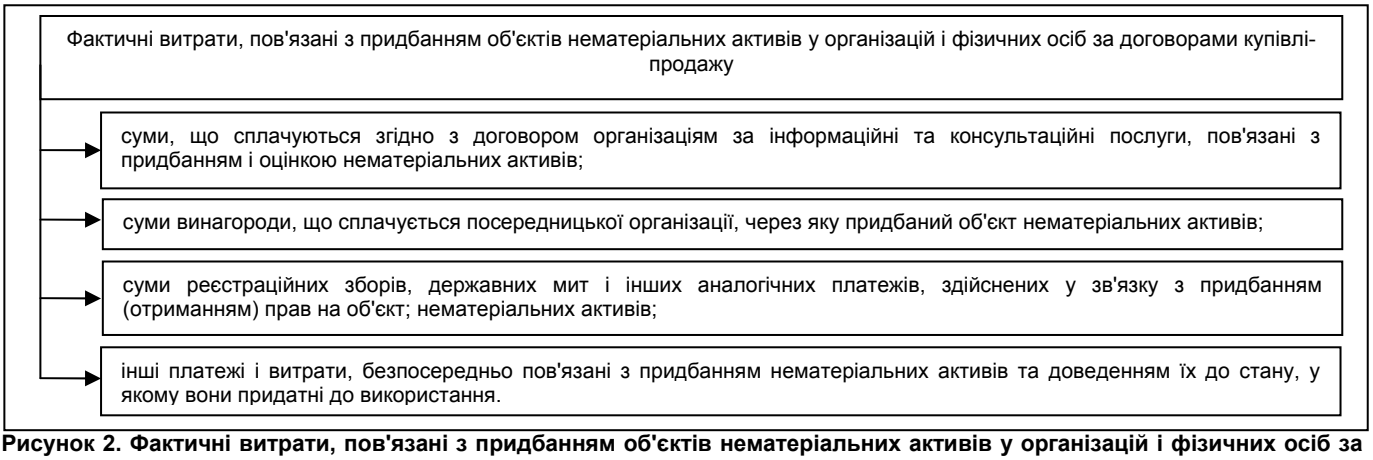

Рисунок 2. Фактичні витрати, пов'язані з придбанням об'єктів нематеріальних активів у організацій і фізичних осіб за договорами купівлі-продажу

Вибуття (зняття з обліку) інвентарних об'єктів нематеріальних активів здійснюється у разі:
- реалізації;
- безоплатної передачі;
- списання по закінченні нормативного терміну служби чи терміну його корисного використання;
- внесення в якості внеску до статутного капіталу іншої організації з повною передачею майнових прав;
- в інших випадках, передбачених законодавством

Проведенні дослідження свідчать про те, що в різних країнах методика ведення бухгалтерського обліку має свої особливості. Так в Білорусії організації, що фінансуються з бюджету, результати від реалізації об'єктів нематеріальних активів [8]:

відносять на збільшення (зменшення) джерел позабюджетних коштів (якщо об'єкти нематеріальних активів придбані за рахунок коштів, отриманих від позабюджетної діяльності);

перераховують у доход республіканського та / або місцевих бюджетів (якщо об'єкти нематеріальних активів придбані за рахунок коштів бюджетів).

В інших випадках - вибуття нематеріальних активів здійснюється шляхом їх списання з балансу з одночасним зменшенням фонду в основних засобах і сум нарахованої амортизації (незалежно від джерел придбання нематеріальних активів).

На нематеріальні активи в усіх досліджуваних країнах відповідно до діючого законодавства нараховується амортизація. В Україні відповідно до Податкового кодексу [1] з метою нарахування амортизації, нематеріальні активи розподілено на 6 груп (табл. 1). Облік вартості нематеріальних активів, яка амортизується, ведеться за кожним з об'єктів, що входить до складу окремої групи. Якщо відповідно до правовстановлюючого документа строк дії права користування нематеріального активу не встановлено, такий строк становить 10 років безперервної експлуатації. Амортизації підлягають витрати на придбання нематеріальних активів та довгострокових біологічних активів для використання в господарській діяльності.

Нарахування амортизації нематеріальних активів проводиться із застосуванням 6 методів, включаючи прямолінійний метод, за яким річна сума амортизації визначається діленням вартості, яка амортизується, на строк корисного використання об'єкта основних засобів, але не менше, ніж 2 роки. У разі,якщо відповідно до правовстановлюючого документа строк дії права користування нематеріального активу не встановлено, такий строк становить 10 років безперервної експлуатації. Нематеріальні активи підлягають амортизації впродовж розрахункового терміну економічної корисності або фіксованого терміну служби.

Таблиця 1. Групи нематеріальних активів

Група	
група 1 - права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище);	відповідно до правовстановлюючого документа
група 2 - права користування майном (право користування земельною ділянкою, крім права постійного користування , відповідно до закону, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо);	відповідно до правовстановлюючого документа
група 3 - права на комерційні позначення (права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;	відповідно до правовстановлюючого документа
група 4 - права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, в тому числі ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо) крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;	відповідно до правовстановлюючого документа, але не менш як 5 років
група 5 - авторське право та суміжні з ним права (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних (бази даних), фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення тощо) крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;	відповідно до правовстановлюючого документа, але не менш як 2 роки
група 6 - інші нематеріальні активи (право на ведення діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо)	відповідно до правовстановлюючого документа

Для амортизації нематеріальних активів згідно Податкового кодексу України [1] використовується лінійний метод, тобто кожний окремий вид нематеріального активу амортизується однаковими частками, виходячи з первісної вартості з урахуванням індексації впродовж терміну, що визначається підприємством самостійно, виходячи із терміну його діяльності. Але для нарахування амортизації нематеріальних активів підприємство самостійно встановлює первісну вартість та норми амортизації нематеріальних активів, виходячи з умов отриманих майбутніх економічних вигод, отриманих від використання нематеріального активу [9, с. 5-6]. *Вважаємо за доцільне практику нарахування в госпрозрахунковому секторі перенести і на державний.*

Суми нарахованої амортизації по нематеріальних активах, що фактично використані підприємством в звітному місяці, відносяться на витрати і відображаються в бухгалтерському обліку.

Результати проведених досліджень свідчать, що в П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» (Україна) та П(С)БО 14 «Облік нематеріальних активів» (Росія) окремо визначено, що *нарахування амортизації* для об'єктів з визначеним строком корисного використання (погашається за допомогою нарахування амортизації впродовж терміну), а для активів з невизначеним строком використання – амортизація не нараховується. Терміни корисного використання для України - визначається Податковим кодексом; для Росії - термін корисного використання не повинен перевищувати термін діяльності організації. В Н(С)БО 13 «Облік нематеріальних активів» (Молдова) сума амортизаційних нарахувань зменшується впродовж усього терміну корисного використання такого активу, а при нарахуванні амортизації по кількості виготовлених одиниць продукції (обсягу послуг) її величина залежить від кількості вироблених одиниць продукції (обсягу послуг). Термін корисного використання може збільшуватися в результаті додаткових витрат на поліпшення стану активу. В П(С)БО 28 «Облік нематеріальних активів» (Казахстан) сума нематеріального активу, що амортизується, систематично розподіляється на основі найбільш наближеної оцінки терміну його корисної служби, при чому термін корисного використання не повинен перевищувати термін діяльності організації. В Н(С)БО 7 «Нематеріальні активи» (Узбекистан) амортизація нараховується з першого числа місяця, за місяцем прийняття цього об'єкту до складу нематеріальних активів, і здійснюється до повного погашення вартості цього об'єкту або його вибуття. При цьому, строком корисного використання визначається підприємством при відображені нематеріального активу в бухгалтерському обліку.

Методи нарахування амортизації. В П(С)БО 8«Нематеріальні активи» (Україна) використовується виробничий метод нарахування амортизації, що починається з дати та настає за датою введення об'єкта нематеріального активу у господарський оборот.

П(С)БО 14 «Облік нематеріальних активів» (Росія) передбачає декілька методів:

- лінійний спосіб - виходячи з фактичної (первинної) вартості або поточної ринкової вартості (у разі переоцінки) нематеріального активу рівномірно впродовж терміну корисного використання цього активу;
- спосіб зменшуваного залишку - виходячи із залишкової вартості (фактичної (первинної) вартості або поточної ринкової вартості (у разі переоцінки) за мінусом нарахованої амортизації) нематеріального активу на початок місяця, помноженої на дріб, в чисельнику якої - встановлений організацією коефіцієнт (не вище 3), а в знаменнику - термін корисного використання, що залишився, в місяцях;
- спосіб списання вартості пропорційно обсягу продукції/робіт (виходячи з обсягу продукції (робіт) за місяць і співвідношення фактичної (первинної) вартості нематеріального активу і передбачуваного обсягу продукції (робіт) за увесь термін корисного використання нематеріального активу.

В Н(С)БО 13«Облік нематеріальних активів» (Молдова), П(С)БО 28 «Облік нематеріальних активів» (Казахстан) та Н(С)БО 7 «Нематеріальні активи» (Узбекистан) використовується прямолінійний спосіб, при якому нарахування постійних сум відображається упродовж усього терміну корисного використання активу.

Стосовно державного сектору,то в НП(С)БОДС 122«Нематеріальні активи» (Україна) та МСБОДС 31«Нематеріальні активи» визначено, що нарахування амортизації для об'єктів з визначеним строком корисного використання погашається за допомогою нарахування амортизації впродовж всього строку використання, а для активів з невизначеним строком використання – амортизація не нараховується. Крім того, МСБОДС 31«Нематеріальні активи» регламентовано, що амортизація повинна припинятися на більш ранню з двох дат: на дату класифікації цього активу як призначеного для продажу (чи включення в групу вибуття, активів що класифікуються як призначені для продажу) або на дату припинення його визнання, а також *відображатися у складі дефіциту або профіциту суб'єкта господарювання, крім випадків, коли амортизація включається в балансову вартість іншого активу.*

Відповідно до НП(С)БОДС 122«Нематеріальні активи» для нарахування амортизації суб'єктами державного сектору використовується прямолінійний метод. За МСБОДС 31«Нематеріальні активи» передбачено, що використовуваний метод нарахування амортизації повинен відображати очікувану модель споживання організацією майбутніх економічних вигод, якщо ж модель споживання визначити неможливо, то використовується лінійний метод.

В НП(С)БО ДС 122«Нематеріальні активи» визначено, що нарахування амортизації для об'єктів з визначеним строком корисного використання відбувається впродовж всього строку використання, а для активів з невизначеним строком використання – амортизація не нараховується.

Результати проведених досліджень свідчать,що *строк корисного використання та втрати від зменшення корисності об'єкта нематеріальних активів* відображаються лише за стандартом П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» (Україна), і саме поняття «зменшення корисності активів» зустрічається лише в цьому стандарті. Термін корисного використання для НП(С)БОДС 122«Нематеріальні активи» встановлюється суб'єктом бухгалтерського обліку в державному секторі при визнанні цього об'єкта активом (при зарахуванні на баланс), та переглядається в кінці кожного звітного року, а в МСБОДС 31«Нематеріальні активи» перелічено необхідні чинники для визначення такого строку.

Термін корисного використання для НП(С)БОДС 122«Нематеріальні активи» встановлюється суб'єктом бухгалтерського обліку в державному секторі при визнанні цього об'єкта активом (при зарахуванні на баланс) та переглядається в кінці кожного звітного року.

Дослідження свідчать, що нематеріальний актив списується з балансу в разі його вибуття внаслідок безоплатної передачі або неможливості отримання надалі економічних вигод від його використання.

Прибуток або збиток від вибуття нематеріального активу відображається у фінансовій звітності суб'єкта господарювання, як визначено в НП(С)БОДС 122 «Нематеріальні активи» - надходження, отримані в результаті продажу нематеріального активу, вважаються доходами відповідно до законодавства, а відповідно до МСБОДС31«Нематеріальні активи» - *різниця між отриманою сумою винагороди і еквівалентом ціни при розрахунку грошовими коштами визнається як дохід відповідно до МСБОДС 9«Дохід від обмінних операцій.*

Нематеріальний актив списується з балансу в разі його вибуття внаслідок безоплатної передачі або неможливості отримання підприємством надалі економічних вигод від його використання – таке твердження є дійсним для усіх досліджуваних стандартів. Але при цьому Н(С)БО 7 «Нематеріальні активи» (Узбекистан) та П(С)БО 14«Облік нематеріальних активів» (Росія) деталізовано причини та приклади вибуття активів, серед яких: ліквідація, реалізація, обмін, безоплатна передача, наслідування та ін., у П(С)БО 8«Нематеріальні активи» (Україна), Н(С)БО 13 «Облік нематеріальних активів» (Молдова) та П(С)БО 28«Облік нематеріальних активів» (Казахстан) така деталізація відсутня. При цьому для всіх стандартів також характерне визнання прибутків і збитків у тому періоді, коли вони були здійсненні, фінансові результати при цьому відображаються у фінансовій звітності, а саме у «Звіті про фінансові результати».

Ліквідаційна вартість нематеріального активу) з кінцевим терміном корисного використання дорівнює нулю, за винятком випадків, коли існує зобов'язання третьої особи придбати цей актив по завершенню строку його корисного використання та існуванням активного ринку для цього активу.МСБОДС 31«Нематеріальні активи» визначено строки і методи нарахування амортизації для активу з кінцевим терміном корисного використання, які повинні аналізуватися на кожну звітну дату, якщо ж очікуваний строк корисного використання відрізняється від фактичного, то й метод нарахування амортизації повинен змінитися, враховуючи даний чинник.

Втрати від зменшення корисності об'єкта нематеріальних активів відображаються лише за стандартом НП(С)БОДС 122«Нематеріальні активи», і саме поняття «зменшення корисності активів» зустрічається лише в цьому стандарті, МСБОДС 31«Нематеріальні активи» регламентує тільки «знецінення активів».

Проведені дослідження підтверджують необхідність внесення змін до НПСБОС 122«Нематеріальні активи» наступного змісту: під час розрахунку вартості, яка амортизується, ліквідаційна вартість нематеріальних активів прирівнюється до нуля, крім випадків: коли існує невідмовне зобов'язання іншої особи щодо придбання цього об'єкта наприкінці строку його корисного використання; коли ліквідаційна вартість може бути визначена на підставі інформації існуючого активного ринку і очікується, що такий ринок існуватиме наприкінці строку корисного використання цього об'єкта. Нарахування амортизації починається з місяця, наступного за місяцем, у якому нематеріальний актив уведено в господарський оборот. Суму нарахованої амортизації суб'єкт бухгалтерського обліку в державному секторі відображає збільшенням суми зносу (амортизації) нематеріальних активів та витрат. Нарахування амортизації припиняється, починаючи з місяця, наступного за місяцем вибуття нематеріального активу.

Ліквідаційна вартість нематеріального активу з кінцевим терміном корисного використання дорівнює нулю, за винятком випадків, коли існує зобов'язання третьої особи придбати цей актив по завершенню строку його корисного використання та існуванням активного ринку для цього активу – дані умови характерні для НП(С)БОДС 122«Нематеріальні активи».

Згідно з П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» (Україна) у фінансовій звітності слід розкривати наступну інформацію: вартість нематеріального активу (первісну та переоцінену); методи амортизації та строки корисного використання; наявність та рух у

звітному році; суму зміни первісної (переоціненої) вартості та накопиченої амортизації; суму втрат від зменшення корисності і суму вигід від відновлення корисності (що є характерним тільки для України); загальну суму витрат на дослідження та розробки; причини невизначення строку корисного використання нематеріального активу та його балансову вартість; склад нематеріальних активів, інформацію яка є суттєвою, їх балансову вартість та строк корисного використання, що залишився.

В П(С)БО 14«Облік нематеріальних активів» (Росія) у фінансовій звітності здебільшого відображається така ж інформація, як і в попередньому за виключенням статті «зменшення корисності активів», натомість має місце відображення інформації про: вартість нематеріальних активів, схильних до знецінення в звітному році, а також визнаний збиток від знецінення.

Для фінансової звітності Н(С)БО 13«Облік нематеріальних активів» (Молдова) характерне відображення інформації про балансову вартість активу, термін його корисного використання, принципи оцінки, методи нарахування амортизації та накопичену суму амортизації на початок і кінець звітного періоду. Відповідно до П(С)БО 28 «Облік нематеріальних активів» (Казахстан) розкривається подібна інформація, що була зазначена вище, а крім того у фінансовій звітності обов'язково зазначається облікова політика підприємства та усі зміни у балансовій вартості.

Вимоги до розкриття інформації у звітності, зазначені в Н(С)БО 7«Нематеріальні активи» (Узбекистан) такі ж, як і у попередньому стандарті, що дає змогу зробити висновок про найбільшу спорідненість у трактуванні поняття «нематеріальні активи», їх обліку і звітності, саме у цих двох досліджуваних країнах.

В МСБОДС31«Нематеріальні активи» у фінансовій звітності здебільшого відображається така ж інформація, як і в попередньому стандарті за виключенням статті «зменшення корисності активів», натомість має місце відображення інформації про: чисті курсові різниці, що виникають при перерахунку показників фінансової звітності у валюту представлення звітності, і при перерахунку операцій організації, здійснених в іноземній валюті, у валюту представлення фінансової звітності.

Згідно з НП(С)БО ДС 122«Нематеріальні активи» (Україна) у фінансовій звітності слід розкривати наступну інформацію: вартість нематеріального активу (первісну та переоцінену); методи амортизації та строки корисного використання; наявність та рух у звітному році; суму зміни первісної (переоціненої) вартості та накопиченої амортизації; суму втрат від зменшення корисності і суму вигід від відновлення корисності (що є характерним тільки для України); загальну суму витрат на дослідження та розробки; причини невизначення строку корисного використання нематеріального активу та його балансову вартість; склад нематеріальних активів, інформація про які є суттєвою, їх балансову вартість та строк корисного використання, що залишився. Крім того, *НП(С)БОДС 122«Нематеріальні активи» необхідно доповнити наступним змістом: якщо нематеріальний актив обліковується за переоціненою вартістю, то слід наводити таку інформацію: підстави для переоцінки нематеріальних активів; дату, на яку проведена переоцінка; факт залучення незалежного оцінювача; сутність показників, які застосовувалися для визначення переоціненої вартості нематеріальних активів.*

Нематеріальні активи є об'єктом інвентаризації. Обов'язковість проведення інвентаризації поряд з іншими активами, зобов'язаннями й розрахунками визначено в Інструкції по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків. Від збереження інформації, яку містять об'єкти нематеріальних активів, прямо залежать економічна безпека підприємства, впевненість у довгострокових перспективах його розвитку [2, с. 1].

При проведенні інвентаризації нематеріальних активів потрібно перевірити: рис. 3.

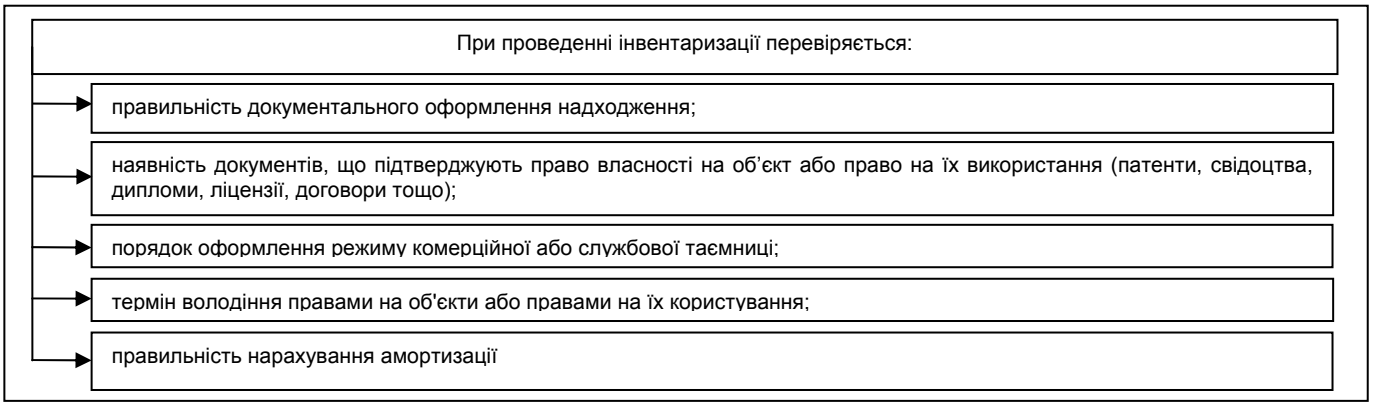

Рисунок 3. Послідовність проведення інвентаризації

Оцінка неврахованих об'єктів нематеріальних активів, виявлених при інвентаризації, повинна проводитися комісією.

Результати дослідження. Реалізація перелічених заходів спрямована на підвищення ефективності управління з метою переходу від управління витратами до управління результатами та середньострокового бюджетування, створення прозорої і зрозумілої системи управління активами держави. Розроблений НП(С)БОДС 122«Нематеріальні активи» на підставі МСФЗДС «Нематеріальні активи» та запропоновані пропозиції щодо його удосконалення сприятимуть посиленню об'єктивності, достовірності та послідовності застосування єдиної облікової політики як для госпрозрахункового так і державного секторів.

Висновки: Перехід на національні стандарти бухгалтерського обліку в державному секторі та подальше удосконалення в госпрозрахунковому покращить якість фінансової звітності у всій системі державного сектора. Відповідність міжнародним стандартам обліку в державному секторі України буде гарантувати, що фінансова звітність надає повну і достовірну картину фінансової ситуації. Зокрема, впровадження національного стандарту 122«Нематеріальні активи» бухгалтерського обліку в державному секторі буде означати:

- порівнянність з фінансовими звітами державного сектора інших країн;
- об'єктивність фінансової звітності дозволить донорам більш точно оцінити використання виділених ними коштів;
- гармонізацію звітів державного сектору різних країн, що підвищить можливості діяти по єдиних правилах, на шляху досягнення глобальної мети, включаючи напрями розвитку тисячоліття.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17

2. Про затвердження Інструкції з інвентаризації матеріальних цінностей, розрахунків та інших статей балансу бюджетних установ: затв. наказом Мінфіну та Голов КРУ України N 90 від 30.10.98; с.1

3. Про затвердження національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі: затв. наказом Міністерства фінансів України від 24.12.2010р. № 1629 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0087-11

4. ПСБО 8 «Нематеріальні активи». [Електронний ресурс], Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0391-99

5. Міжнародні стандарти обліку в державному секторі (IPSAS) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/

6. Инструкция по бухгалтерскому учету в бюджетных организациях Узбекистана. Приложение к приказу министра финансов от 17.12.2010 г. N 105, зарегистрированному в МЮ 22.12.2010 г. N 2169

7. О бухгалтерском учете основных средств и нематериальных активов. Постановление Министерства Финансов Республики Беларусь от 12 декабря 2001 г. № 118

8. Гончар О. І. Нематеріальні активи у формуванні потенціалу підприємства / О. І. Гончар //Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – Т. 1, №3. - С. 77-80.

9. Манухіна М. Ю. Удосконалення методів оцінки й обліку матеріальних і нематеріальних активів підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец.08.06.04 / М. Ю. Манухіна. – Луганськ, 1997. – 19 с.; с. 5-6

References

1. Podatkovyj kodeks Ukrai'ny: Zakon Ukrai'ny vid 02.12.2010r. № 2755-VI [Tax Code of Ukraine] : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17

2. Pro zatverdzhennja Instrukcii' z inventaryzacii' material'nyh cinnostej, rozrahunkiv ta inshyh statej balansu bjudzhetnyh ustanov: zatv. nakazom Minfinu ta Golov KRU Ukrai'ny N 90 vid 30.10.98; s.1

3. Pro zatverdzhennja nacional'nyh polozhen' (standartiv) buhgalters'kogo obliku v derzhavnomu sektori: zatv. nakazom Ministerstva finansiv Ukrai'ny vid 24.12.2010r. №1629 : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0087-11

4. PSBO 8 «Nematerial'ni aktyvy». : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0391-99

5. Mizhnarodni standarty obliku v derzhavnomu sektori (IPSAS) : http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/

6. Instruktsiya po bukhgalterskomu uchetu v byudzhetnykh organizatsiyakh Uzbekistana. Prilozhenie k prikazu ministra finansov ot 17.12.2010 g. N 105, zaregistrirovannomu v MYu 22.12.2010 g. N 2169

7. O bukhgalterskom uchete osnovnykh sredstv i nematerial'nykh aktivov. Postanovlenie Ministerstva Finansov Respubliki Belarus' ot 12 dekabrya 2001 g. №1188.

Gonchar O. I. Nematerial'ni aktyvy u formuvanni potencialu pidpryjemstva [Intangible assets forming potential of the company] //Visnyk Hmel'nyc'kogo nacional'nogo universytetu. 2009. T.1, №3. S. 77-80.

9. Manuhina M.Ju. Udoskonalennja metodiv ocinky j obliku material'nyh i nematerial'nyh aktyviv pidpryjemstv [Improved methods of evaluation and accounting of tangible and intangible assets of enterprises] : avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ekon. nauk: spec.08.06.04. Lugans'k, 1997. 19 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Калюга Євгенія Василівна, доктор економічних наук, професор кафедри обліку, аналізу та аудиту
Національний університет біоресурсів і природокористування України
вул. Героїв Оборони 11, м. Київ, 03041, Україна
e-mail: kalygae@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Калюга Евгения Васильевна, доктор экономических наук, профессор кафедры учета, анализа и аудита
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины
ул. Героев Обороны 11, г. Киев, 03041, Украина
e-mail: kalygae@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR
Kalyga Evgenia Vasilevna, Dr. in Economical Science, professor of the department of account, analysis and audit
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
Heroyiv Oborony st., 11, Kiev, 03041, Ukraine
e-mail: kalygae@ukr.net

УДК 69.003:339.03

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИБОРУ ПРЕДИКТОРІВ ПРИ РОЗРОБЦІ БЮДЖЕТНО – КАЛЕНДАРНИХ МОДЕЛЕЙ УПРАВЛІННЯ БУДІВНИЦТВОМ (В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА)

Капустіна М.К.

З метою поліпшення аналізу та усунення недоліків функціонально розвинутих систем управління спеціального призначення підприємствами представляються необхідними створення і розвиток в них функціональної підсистеми аналітичної обробки інформації. Створення такої підсистеми виходить із: самостійної ролі аналізу в процесі управління; системного підходу до цієї функції; підтверджується практикою розвитку функціонально розвинутих систем управління спеціального призначення продуцентами, що показала, локальне формування та впровадження часткових аналітичних завдань не спроможне забезпечити здійснене поліпшення постановки аналізу.

Методологічний підхід до проектування і впровадження у функціонально розвинутих системах управління спеціального призначення підприємствами підсистеми аналітичної обробки інформації включає елементи: створення комплексу передумов, необхідних для розробки проектних рішень по підсистемі; розробку концепції функціональної структури підсистеми; визначення засобів і методів реалізації обраної концепції підсистеми. У якості основи проектування підсистеми повинна бути регламентація функції аналітичної обробки інформації в масштабі проекту і її стандартизація. Стандартизація дозволить підвищити рівень типізації рішень управління і перейти до застосування універсальних методів проектування. Рішення із

 © Капустіна М.К., 2014

аналізу в системах управління спеціального призначення повинні відображати цілі цих систем, ґрунтуватися на методології аналітичної обробки інформації та дотриманні принципів інтегрованої обробки даних.

Серед перспективи подальших розвідок особливою актуальністю відрізняється питання із визначення напрямків удосконалення методології аналітичної обробки інформації виходячи із вимог інтенсифікації виробництва та функціонально розвинутої обробки даних.

Ключові слова: *аналітична обробка техніко-економічної інформації, бюджетно – календарна модель управління будівництвом, економічний розвиток,будівельне підприємство.*

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ВЫБОРУ ПРЕДИКТОРОВ ПРИ РАЗРАБОТКЕ БЮДЖЕТНО - КАЛЕНДАРНЫХ МОДЕЛЕЙ УПРАВЛЕНИЯ СТРОИТЕЛЬСТВОМ (В КОНТЕКСТЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ)

Капустина М.К.

С целью улучшения анализа и устранение недостатков функционально развитых систем управления специального назначения предприятиями представляются необходимым создание и развитие функциональных подсистем аналитической обработки информации. Создание такой подсистемы выходит из: самостоятельной роли анализа в процессе управления; системного подхода к этой функции; подтверждается практикой развития функционально развитых систем управления специального назначения продуцентами, которая показала, локальное формирование и внедрения частичных аналитических задач не способно обеспечить осуществленное улучшение постановки анализа.

Методологический подход к проектированию и внедрению в функціонально- развитых системах управления специального назначения предприятиями подсистемы аналитической обработки информации включает элементы: создание комплекса предпосылок, необходимых для разработки проектных решений по подсистеме; разработку концепции функциональной структуры подсистемы; определение средств и методов реализации избранной концепции подсистемы. В качестве основы проектирования подсистемы виновна быть регламентация функции аналитической обработки информации в масштабе проекта и ее стандартизация. Стандартизация дает возможность повысить уровень типизации решений управления и перейти к применению универсальных методов проектирования. Решения, принятые в системах управления специального назначения должны отображать цели этих систем, основываться на методологии аналитической обработки информации и соблюдении принципов интегрированной обработки данных.

Среди перспективы дальнейших разработок особой актуальностью отличается вопрос определения направлений усовершенствования методологии аналитической обработки информации исходя из требований интенсификации производства и функционального развития моделей обработки данных.

Ключевые слова: *аналитическая обработка технико-экономической информации, бюджетно - календарная модель управления строительством, экономическое развитие, строительное предприятие.*

SCIENTIFIC-METHODICAL APPROACHES TO THE CHOICE OF PREDICTORS IN THE DEVELOPMENT OF BUDGET AND CALENDAR MODELS CONSTRUCTION MANAGEMENT (IN THE CONTEXT OF ECONOMIC DEVELOPMENT ENTERPRISE)

Kapustina M.C.

In order to improve the analysis and elimination of defects functionally developed control systems for special purposes entities deemed necessary to create and develop in them the functional subsystem analytical information processing. Creating such a subsystem comes from: the independent role of analysis in the management process; systematic approach to this function; confirmed by the practice of the functional development of control systems for special purposes producers, which showed, the local formation and implementation of particular analytical problems are not able to provide the perfect setting to improve the analysis.

Methodological approach to the design and implementation of a functional control system development of special purpose entities analytical information processing subsystem includes elements: the creation of the complex prerequisites for the development of design solutions for the subsystem; development of the concept of the functional structure of the subsystem; definition of means and methods of implementation of the chosen concept of a subsystem. As a basis subsystem design should be regulation of functions analytical processing of information on a national scale and its standardization. Standardization will improve the typing management solutions and go-to-use universal design techniques. Decision analysis in control systems for special purposes should reflect the objectives of these systems, based on the methodology of analytical data processing and compliance with the principles of integrated data processing.

Among the prospects for further research of particular relevance are different questions to identify ways to improve its data analysis methodology based on the requirements of intensification of production and functional development of data processing.

Key words: *analytical processing of technical and economic information, budget and calendar model construction management, economic development, building enterprise.*

Актуальність теми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Формування аналітичної обробки інформації як спеціальної стратегії дослідження виробничо-господарської діяльності обумовлено, з одного боку, зростанням у сучасних умовах складності економічних систем, які виступають в якості об'єктів аналізу, а з іншого – підвищенням вимог до управління з метою приведення його процесів у відповідність зі складністю завдань по керівництву сучасною економікою зрілого капіталізму. Побудова структури системи аналітичної обробки інформації, по-перше, повинна ґрунтуватися на врахуванні головних методологічних аспектів самого поняття «система» і, по-друге, виходити із зв'язку функції аналізу з управлінням взагалі. Включені в систему аналітичної обробки інформації його види повинні відображати як зміст самого процесу керування, так і характер об'єктів управління. Побудована на зазначених початкових посилках структура системи аналітичної обробки інформації, на нашу думку, буде спрямована на задоволення потреб насамперед практики управління, і в цьому зв'язку вона представлятиме орієнтовану на певні визначені рівні й об'єкти управління взаємопов'язану модель аналітичних засобів, що забезпечують досягнення цілей аналізу. Відзначаючи необхідність і практичну значимість виділення видів аналізу за ознаками «рівень управління» і «об'єкт аналізу», в той же час слід мати на увазі, що головною методологічною ознакою поділу аналізу на види повинна бути мета. Сформовані в теоретичному відношенні і застосовувані в даний час на практиці різні види аналізу, які відрізняються один від іншого, насамперед своїми цілями.

Методи дослідження: порівняльний, системного аналізу і синтезу, індукції та дедукції, наукової абстракції.

Метою досліджень є розробка моделі прийняття рішень в процесі управління економічним розвитком будівельного підприємства в умовах жорстких бюджетних та ресурсних обмежень інвестиційно - будівельного проекту.

Аналіз останніх досліджень. Існує невелика кількість часткових постановок, для яких запропоновано точні методирозв’язання задач розподілу обмежених ресурсів в управлінні проектами. У загальному випадку застосовуються

наближені й евристичні алгоритми. Складність задач ще більше зростає, якщо враховувати тривалості переміщення обмежених ресурсів між роботами (досить сказати, що проста задача визначення черговості виконання робіт однією бригадою при обліку часу переміщення бригади з роботи на роботу перетворюється на складну задачу комівояжера) [1].

Більшість сучасних методів календарного планування вимагає, щоб керівники проекту класифікували його на один із двох типів: за обмеженням часу проекту або за обмеженням на запитання: «Якщо настання критичного моменту відкладається, чи будуть потрібні додаткові ресурси, щоб знову увійти в графік?» Якщо відповідь позитивна, то проект обмежений за часом, якщо немає, то проект обмежений за кількістю ресурсів [2].

Обмежений за часом проект – це проект, який повинен бути закінчений у встановлені терміни. Щоб забезпечити виконання проекту у встановлені терміни, можна залучити додаткові ресурси. Хоча час і є критичним чинником, використання ресурсів не повинне перевищувати їх необхідну кількість [8]. Проект, обмежений за кількістю ресурсів, – це проект, в якому рівень ресурсів, що є в наявності, не може бути перевищений. Якщо кількість ресурсів недостатня, то допускається незначне затримання терміну виконання проекту [6].

Висловлюючись мовою планування, обмеження за часом означає, що час (тривалість виконання проекту) фіксований, а ресурси еластичні, тоді як обмеження за ресурсами означає, що ресурси фіксовані, а час еластичний [7].

Основний зміст. Розвиток – є важливою передумовою ефективності функціонування вітчизняних підприємств, суттєвою перевагою у конкурентній боротьбі і запорукою успіху, а ринкове середовище його функціонування є відображенням стану та динаміки економічних та соціальних процесів [3].

Прискорення виробничого процесу потребує нового підходу до функціонування підприємства, який базувався б на швидкості та адекватності реакції. Це обумовлено низкою причин, зокрема: ускладненням техніки, упровадженням принципово нових технологій, розширенням ринків за національні межі, різким зростанням конкуренції. В умовах непередбаченого економічного середовища зрозуміло, що стара форма управління та організації виробництва дуже малорухлива зі своїм контролем зверху донизу, своєю багатоповерховою ієрархією. З'являється потреба в органічних системах, які б складалися з численних дрібних одиниць, спроможних автоматично пристосовуватися до ситуації завдяки постійному притоку інформації знизу до вершини.

Предиктор (від англ. *predictor* - "провісник") - прогностичний параметр; засіб прогнозування. Термін уживається в різних областях:

- екстраполяційна функція, кінцево-різницева схема предиктор-коректор для рішення диференційних рівнянь (матем.);
- показник, прогностичний фактор (мед.);
- незалежна змінна, прогнозуючий пристрій, екстраполятор, прогнозуючий параметр (техн.);
- структурно-організована система, функцією якої є прогнозування (екон.) [1].

Проектування і вдосконалення організаційних форм виробничої структури підприємств та об'єднань повинні супроводжуватися економічною оцінкою варіантів, що розглядаються. Основними показниками є рівень трудомісткості та собівартості продукції, тривалість виробничого циклу, продуктивність праці та ін. Економічне обґрунтування та вибір варіантів повинні проводитися згідно з сучасними методиками визначення економічної ефективності господарських рішень.

Концепцію організації, що навчається, розробили американські вчені у 90-х роках минулого століття. І хоч єдиного чіткого визначення цього поняття немає, вважається, що до організації, що навчається, може віднести організацію, "всі члени якої беруть участь в ідентифікації і вирішенні проблем, що дає їй можливість постійно експериментувати, змінюватися й удосконалюватися, а отже, розвивати свої здібності до зростання, навчання і досягнення поставлених цілей. Ідентифікація (лат. *identificare* – ототожнення; установлення, збіг чого-небудь із чим-небудь) і вирішення проблем у діяльності організації передбачають, що співробітники компанії адекватно (правильно) усвідомлюють події та обставини, які виникають. Для таких організацій характерні відкритість інформації (доступ до всіх формальних даних: бюджетів, звітів про прибутки і збитки, кошторисів витрат відділів тощо), розуміння принципів функціонування організації в цілому і свого місця в ній кожним співробітником [5].

Формування організації, що навчається, нерозривно пов'язане з дедалі більш прискореним переходом до технологічно орієнтованого робочого місця (нового робочого місця). Управління технологічно орієнтованим робочим місцем – поняття сучасного менеджменту, що відображає докорінну зміну умов і характеру праці в сучасних організаціях, які зумовлені переходом до інформаційних технологій.

Загальну структуру програмного комплексу, що розроблений для потреб ССО (спеціально створених організацій – учасників інвестиційно - будівельного проекту та, в більш широкому розумінні – стейкхолдерів (зацікавлених осіб)) з урахуванням технології побудови організаційних структур управління будівництвом (ОС УБ), серед яких і ті, доцільність яких підтверджена практикою інвестування процесів підготовки та будівництва об'єктів житлового, індустріального та соціального призначення, можливо представити, виходячи із вимог забезпечення синергії та враховуючи загальні підходи до формування єдиної бюджетно-календарної моделі всього будівельного проекту.

Програмні модулі були упорядковані в цілісну систему моніторингу та управління інвестиційними ресурсами ССО в процесі підготовки та спорудження будівельних об'єктів. Результатом такого упорядкування став комплекс прикладних програм.

Структура модулів зазначеного комплексу прикладних програм (рис.1) відображає його спрямованість на виконання наступної низки взаємозв'язаних завдань, у відповідності з операційною технологією ССО: достовірну оцінку ресурсного потенціалу ССО як агрегованого об'єднання проектного типу, визначає фінансово-економічну і функціонально-технічну спроможність ССО, готовність персоналу на всіх рівнях ОСУ - до реалізації масштабних інвестиційних будівельних проектів:

a) надійний відбір проектів, які є економічно раціональними для ССО щодо прибутковості, ліквідності створюваної будівельної продукції, маркетингових переваг та ризику;

b) складання графіків-бюджетів робіт проекту на основі коригування провідних вартісно-кошторисних характеристик їх виконання, з метою додержання умов загального бюджету проекту та ритмічності освоєння агрегованих ССО інвестицій при виконанні робіт по будівельному проекту;

c) аналітичний супровід процесам управління будівництвом та своєчасне внесення коректив в хід виконання на будівельних об'єктах, що інвестуються ССО;

d) вибір раціонального варіанту управління будівництвом об'єкту,економічно раціонального для умов реалізації ССО.

Виконаний аналіз сучасних програмних засобів підтримки прийняття рішень виявив, що створення ефективних систем підтримки й прийняття рішень управління значними будівельними проектами соціального призначення вимагає ефективного сполучення добре апробованих в галузі організації будівництва формально-аналітичних методів і моделей (календарні сітьові моделі, статистичний, стохастичний, факторно-аналітичний та інвестиційний аналіз) з перевагами суб'єктивно-комп'ютерних методів, які дають можливість керівникам і ОПР (особам, що приймають рішення) створити більш реалістичну системно-процесну модель для потреб організації будівельних проектів і для формування найбільш наочної та достовірної моделі організації будівництва.

В якості програмного середовища створюваного програмного продукту прийнятий простір електронних таблиць MS Excel, що забезпечить користувачеві зручність у користуванні програмним продуктом, наочність у виборі альтернатив організаційно-

технологічних рішень і можливість адаптації до потреб конкретного будівельного проекту та потреб ССО як інвестора, замовника та провідного виконавця будівельних проектів.

Управління вартістю включає діяльність з моніторингу бюджету проекту, ресурсне планування, вартісні оцінки, кошторисні розрахунки і вартісний контроль. Управління вартістю базується на системі обліку витрат проекту, бухгалтерській системі обліку активів, заборгованості, зобов'язань, сплати податків, нарахування амортизації, руху матеріалів, закупівель і продажу, очікуваних та реальних прибутків [3]. Фактор вартості є визначальним як під час планування та реалізації проекту, так і на стадії оцінки його результатів. У сучасних кризових умовах управління вартістю проекту включає не тільки задачі та процедури формування, контролю й виконання затвердженого бюджету проекту [4;6], але й являє собою рамочне обмеження усіх проектних дій. Посилюються тенденції заборони в перевищенні бюджету у будь-яких випадках, за будь-яких умов. Тому, концепція управління вартістю проекту починає домінувати над іншими галузями знань та інтегрує у себе прийняття стратегічних рішень, що забезпечують успішне завершення проекту. Управління вартістю проекту включає процеси, що необхідні для утримання у рамках прийнятого бюджету. Формування ж бюджету зосереджено в основному на вартості ресурсів, що необхідні для здійснення робіт, у проекті, розрахунок тривалості цих робіт, та визначення ризиків, що впливатимуть на ці показники. Враховуючи обмеження про неможливість перевищення бюджету, площина прийняття рішень у таких проектах також буде обмеженою. Крім того, можуть бути змінені акценти щодо управління вартістю складних організаційно-технічних систем [7].

На сучасному етапі економічного розвитку та управління ССО виділяють дві групи проблем: функціональні та системні. Відповідно до такого поділу доцільно розрізняти та формувати два напрями розробки методів управління: функціональні методи, спрямовані на вирішення проблеми через внесення змін у певні дії менеджерів і персоналу підприємства; системні методи, завдання яких полягає у вирішенні проблеми шляхом корінної реструктуризації підприємства.

Серед основних принципів управління економічним розвитком підприємства будь-якої галузі та ССО можна виділити такі:

- принцип постійної готовності до реагування. Відповідно до теорії управління організацією рівновага, що досягається в результаті менеджменту підприємства, дуже мінлива в динаміці. Тому постійне реагування на внутрішні та зовнішні прояви втрати фінансової стійкості дає змогу зміцнювати конкурентну позицію підприємства та підвищувати його потенціал;
- принцип превентивності дій. Згідно із цим принципом краще запобігти втраті рівноваги, ніж забезпечувати нейтралізацію негативних наслідків. Реалізація цього принципу забезпечує ранню діагностику передкризового стану підприємства та своєчасне використання можливостей нейтралізації ризиків;
- терміновість реагування на окремі кризові явища в діяльності підприємства. Відповідно до теорії управління, кожне явище втрати рівноваги, яке з'явилось, не тільки має тенденцію до розширення з кожним новим господарським циклом підприємства, а й породжує нові негативні тенденції;
- диференціація індикаторів за рівнем їх небезпеки для підприємства. Ці індикатори фіксують різні аспекти діяльності підприємства, характер яких з позиції генерування загрози банкрутства неоднозначний. У зв'язку із цим у процесі управління підприємством необхідно відповідним чином групувати індикатори кризових явищ за рівнем їх небезпеки для стабільного розвитку підприємства;
- адекватність реагування підприємства на міру реальної загрози його рівноваги. Застосування окремих механізмів нейтралізації загрози повинне базуватися на визначенні реального рівня цієї загрози і бути адекватним цьому рівню. Інакше або не буде досягнутий очікуваний ефект, або підприємство буде нести невиправдано високі витрати;
- повна реалізація внутрішніх можливостей виходу підприємства зі стану втрати рівноваги чи діагностованого кризового стану. В боротьбі із загрозою банкрутства, особливо на ранніх стадіях її діагностики, підприємство повинне розраховувати виключно на внутрішні можливості. Досвід показує, що при нормальних значеннях показників фінансової стійкості та платоспроможності підприємства загроза втрати рівноваги повністю може бути нейтралізована внутрішніми механізмами управління та в рамках фінансових можливостей підприємства.

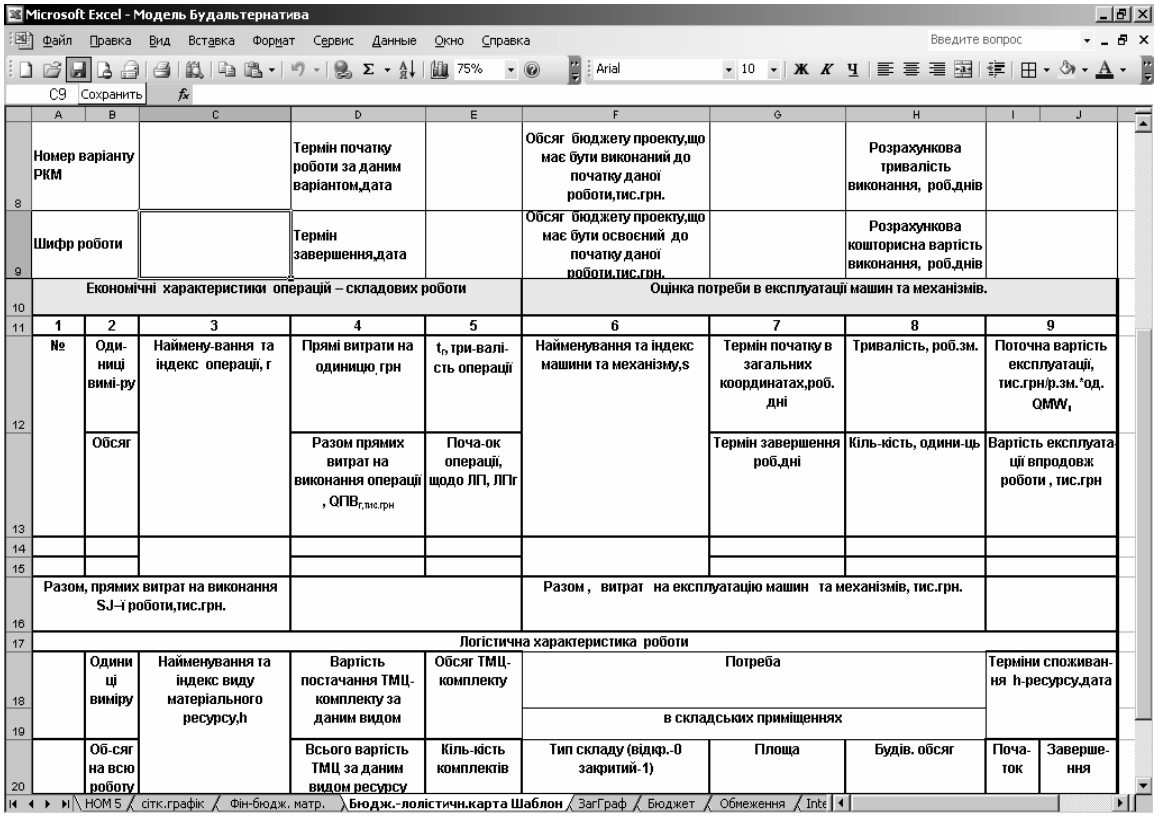

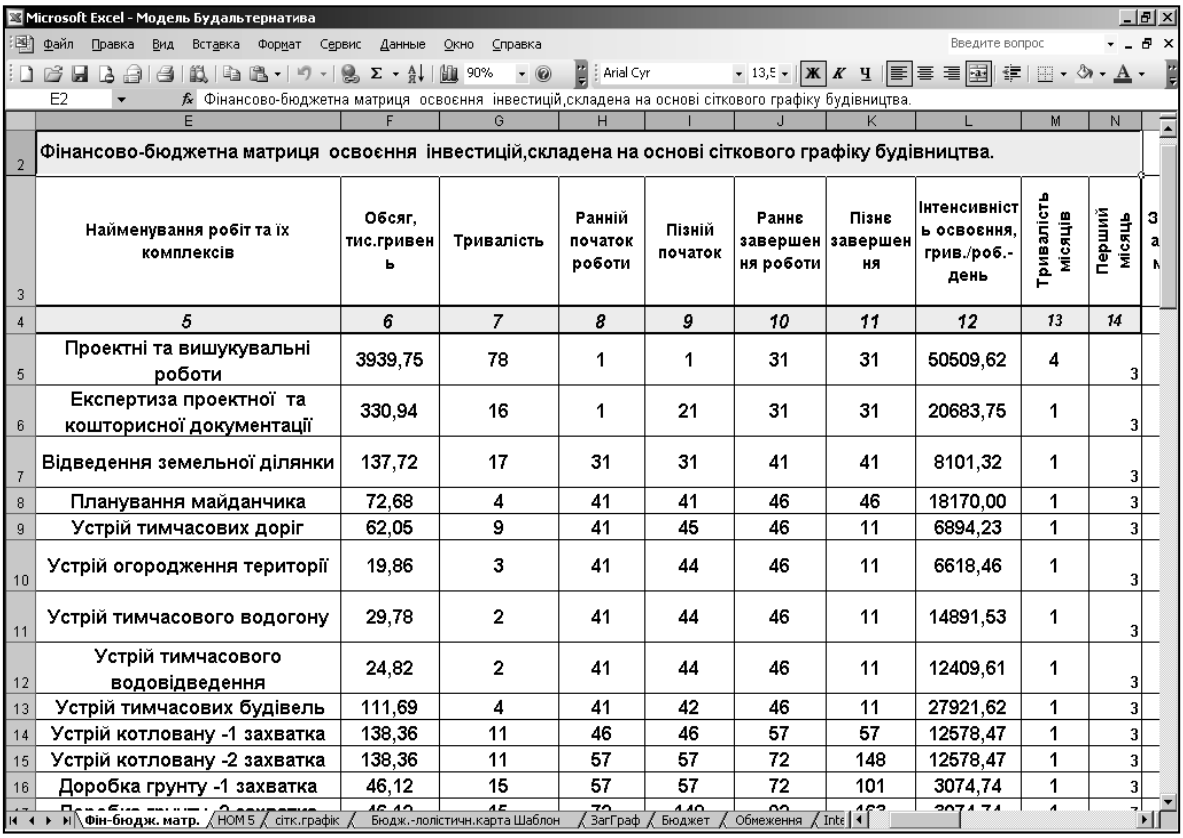

Microsoft Excel - Модель Будальтернатива

E2 Фінансово-бюджетна матриця освоєння інвестицій,складена на основі сіткового графіку будівництва.

Фінансово-бюджетна матриця освоєння інвестицій,складена на основі сіткового графіку будівництва.

Найменування робіт та їх комплексів	Обсяг, тис.гривень	Тривалість	Ранній початок роботи	Пізній початок	Раннє завершення роботи	Пізнє завершення	Інтенсивність освоєння, грив./роб.-день	Тривалість місяців	Перший місяць
5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Проектні та вишукувальні роботи	3939,75	78	1	1	31	31	50509,62	4	3
Експертиза проектної та кошторисної документації	330,94	16	1	21	31	31	20683,75	1	3
Відведення земельної ділянки	137,72	17	31	31	41	41	8101,32	1	3
Планування майданчика	72,68	4	41	41	46	46	18170,00	1	3
Устрій тимчасових доріг	62,05	9	41	45	46	11	6894,23	1	3
Устрій огородження території	19,86	3	41	44	46	11	6618,46	1	3
Устрій тимчасового водогону	29,78	2	41	44	46	11	14891,53	1	3
Устрій тимчасового водовідведення	24,82	2	41	44	46	11	12409,61	1	3
Устрій тимчасових будівель	111,69	4	41	42	46	11	27921,62	1	3
Устрій котловану -1 захватка	138,36	11	46	46	57	57	12578,47	1	3
Устрій котловану -2 захватка	138,36	11	57	57	72	148	12578,47	1	3
Доробка грунту -1 захватка	46,12	15	57	57	72	101	3074,74	1	3

Рисунок 1. Складання фінансово-бюджетної матриці освоєння інвестицій по окремому варіанту бюджетно-календарної моделі управління будівництвом.

Положення щодо необхідності присутності елементів антикризового управління в загально організаційному процесі ґрунтується на наступних припущеннях:

- кризи можна передбачати, очікувати і викликати;
- кризи у визначеній мірі можна прискорювати, випереджати, відсувати;
- до криз можна і необхідно готуватися;
- кризи можна пом'якшувати;
- управління в умовах кризи вимагає особливих підходів, спеціальних знань, досвіду і мистецтва;
- кризові процеси можуть бути до визначеної межі керованими;
- управління процесами виходу з кризи здатне прискорювати ці процеси і мінімізувати їхні наслідки [].

Для того, щоб організація домоглася успіху, керівник повинен уміти передбачати можливість, імовірність появи тих чи інших виробничих ситуацій, бути готовим до них і діяти адекватно сформованим обставинам.

Висновки та напрямки подальших досліджень. У статті описано основні види обмежень, які можуть накладатися на проект. Розглянуто основні принципи та вимоги до побудови бюджетно – календарної моделі управління будівництвом, щодо розподілу обмежених ресурсів із застосуванням календарного планування та моделі розподілу обмежених ресурсів із використанням індикаторів – пріоритетів, що можуть бути використано як науково – прикладний інструментарій конкурсних методик, аналізу схем розподілу ресурсів між проектами інвестиційного портфеля із урахуванням інтересів керівників проектів і функціональних керівників;

В подальшому для розв'язання задач економічного розвитку будівельного підприємства треба дослідити застосування апарату теорії нечітких множин. Нині накопичено певний досвід, в якому можна виділити два напрями: застосування нечіткої логіки; використання нечіткого лінійного програмування. Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення та розвиток цих напрямів.

Список використаних джерел

1. Information and Communication Technology Data and Statistics [Електронний ресурс]: World Bank Search – Режим доступу: http://search.worldbank.org/data?qterm=ICt&language=EN&_database_exact=WDI

2. Козенков Д. Є. Життєвий цикл організацій та етапи життєвого циклу виробничих систем / Д. Є. Козенков // Збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна "Проблеми економіки транспорту". – 2011. – №2. – С. 74-78.

3. Інноваційна стратегія українських реформ : [монографія] / А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, А. К. Кінах, В. П. Семиноженко – К.: Знання України, 2004. – 338с. : іл., табл. – Бібліогр.: с. 272–273. ISBN 966-8081-58-7.

4. Рижакова Г.М. Інноваційний розвиток підприємства : [монографія] / Г.М. Рижакова. – К. : ДКС центр, 2014. – 354 с. ISBN 978-966-2339-81-9.

5. Adizes I. The Corporate Lifecycle [Electronic source] / I. Adizes. – Mode of access: http:www.adizes.com/corporate_lifecycle_overview.html.

6. Greiner L. E. Evolution and Revolution as Organizations Grow / L. E. Greiner // Harvard Business Review. –1972. – Vol. 50. – №4. – P. 37-46.

7. Miller D. A longitudinal Study of Corporate Life Cycles / D. Miller, P. H. Friesen // Management Science. – 1984. – №10. – P. 1161-1183.

8. Антипьев М. В. Определение стратегии предприятия на основе данных финансового анализа и оценки жизненного цикла организации [Электронный ресурс] / М. В. Антипьев. – Режим доступа: http://finanalis.ru/ litra/324/9705.html.

References

1. Information and Communication Technology Data and Statistics : World Bank Search : http://search.worldbank.org/data?qterm=ICt&language=EN&_database_exact=WDI

2. Kozenkov, D. Ye. (2011), »The life cycle of organizations and stages of the life cycle of industrial systems», Zbirnyk naukovykh prats' Dnipropetrovs'koho natsional'noho universytetu zaliznychnoho transportu im. akademika V. Lazariana «Problemy ekonomiky transportu», vol. 2, pp. 74-78.

3. Hal'chyns'kyj, A. S. Heiets', V. M. Kinakh, A. K. and Semynozhenko, V. P. (2004), Innovatsijna stratehiia ukrains'kykh reform [Innovative strategy of Ukrainian reforms], Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

4. Ryzhakova, G.M. (2014), Innovatsijnij rozvitok pidpriyemstva [Innovative development company: monograph], DKS Center, Kyiv, Ukraine.

5. Adizes, I. (2004), »The Corporate Lifecycle», available at: http:www.adizes.com/ corporate_lifecycle_overview.html (Accessed 4 Apl 2014).

6. Greiner, L. E. (1972), »Evolution and Revolution as Organizations Grow», Harvard Business Review, vol. 50, pp. 37-46.

7. Miller, D. A (1984), »Longitudinal Study of Corporate Life Cycles», Management Science, vol. 10, pp. 1161-1183.

8. Antip'ev, M. V. (2005), »Definition of enterprise strategy on the base of financial analysis and evaluation of the life cycle of organizations» [Opredelenie strategii predprijatija na osnove dannyh finansovogo analiza i ocenki zhiznennogo cikla organizacii] : http://finanalis.ru/litra/ 324/9705.html (Accessed 4 Apl 2014).

ДАНІ ПРО АВТОРА
Капустіна Марина Константинівна, аспірант кафедри менеджменту в будівництва
Київський національний університет будівництва і архітектури
пр. Повітрофлотський, 31, м. Київ, 03680, Україна
e-mail:kmknuba@mail.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Капустина Марина Константиновна, аспирант кафедры менеджмента в строительстве
Киевский национальный университет строительства и архитектуры
пр. Воздухофлотский, 31, г. Киев, 03680, Украина
e-mail:kmknuba@mail.ua

DATA ABOUT THE AUTHOR
Kapustina Marina Konstantinovna, a graduate student in the Department of Management building
Kyiv National University of Construction and Architecture
etc. Povitroflotskyi, 31, Kiev, 03680, Ukraine
e-mail: kmknuba@mail.ua

УДК 330.322.12

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОМПЕНСАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ ІНВЕСТОРІВ В ПРОЕКТАХ РЕСТАВРАЦІЇ ТА РЕКОНСТРУКЦІЇ

Костенко С.В.

Предметом статті *є визначення проблем та перспектив при запровадженні існуючих компенсаційних механізмів для інвесторів, що вкладають кошти у проекти реконструкції та реставрації.*

Метод або методологія *проведення роботи: статті вітчизняних та закордонних вчених, матеріали наукових конференцій, законодавчі акти. Застосовано метод логічного узагальнення.*

В даній роботі розглядаються існуючі компенсаційні механізми, що застосовуються у різних країнах світу. Необмеженість форм компенсаційних механізмів дозволяють інвесторам вкладати кошти у, так звану, «історичну нерухомість», отримуючи пільги та прибутки від їх експлуатації в подальшому. Держава при цьому отримує кошти для проведення необхідних реставраційних робіт та робіт по реконструкції будівель та споруд, що є об'єктами культурного спадщини.

Економічно вигідний «тандем» держави та інвестора в сфері реконструкції та реставрації, здатний вирішити проблему фінансування об'єктів культурної спадщини в Україні та надати можливість вигідного вкладання коштів інвесторами з метою отримання не тільки прибутку, але й податкових та інших пільг.

Визначено проблеми та перспективи запровадження компенсаційних механізмів в Україні, на прикладі інших держав, де цей механізм вже діє. На основі даних досліджень розроблено узагальнену схему компенсаційних механізмів для інвесторів, що дає можливість визначення найбільш поширених механізмів та варіанти їх поєднання на практиці в Україні.

Головною метою при запровадженні компенсаційних механізмів для інвесторів в Україні є грамотне поєднання західного досвіду та вітчизняних особливостей проектів реставрації та реконструкції об'єктів історичної нерухомості.

Галузь застосування результатів: *економічні науки; застосування на практиці при розробці нормативних документів для адаптації вітчизняної сфери реконструкції та реставрації до загальноприйнятих механізмів фінансування цих проектів, та запровадження компенсаційних механізмів в якості стимулювання інвесторів.*

Ключові слова: *об'єкт культурної спадщини, компенсаційний механізм, пільги оподаткування для інвесторів, девелопмент історичних будівель, механізм стимулювання.*

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ КОМПЕНСАЦИОННЫХ МЕХАНИЗМОВ ЗАЩИТЫ ИНТЕРЕСОВ ИНВЕСТОРОВ В ПРОЕКТАХ РЕСТАВРАЦИИ И РЕКОНСТРУКЦИИ

Костенко С.В.

Предметом статьи *является определение проблем и перспектив при внедрении существующих компенсационных механизмов для инвесторов, которые вкладывают средства в проекты реконструкции и реставрации.*

Метод или методология *проведения работы: статьи отечественных и заграничных ученых, материалы научных конференций, законодательные акты. Применен метод логического обобщения.*

© Костенко С.В., 2014

В данной работе рассматриваются существующие компенсационные механизмы, которые применяются в разных странах мира. Неограниченность форм компенсационных механизмов позволяют инвесторам вкладывать средства в, так называемую, "историческую недвижимость", получая льготы и прибыль от их эксплуатации в дальнейшем. Государство при этом получает средства для проведения необходимых реставрационных работ и работ по реконструкции зданий и сооружений, которые являются объектами культурного наследства.

Экономически выгодный "тандем" государства и инвестора в сфере реконструкции и реставрации, способен решить проблему финансирования объектов культурного наследия в Украине и предоставить возможность выгодного вкладывания средств инвесторам с целью получения не только прибыли, но и налоговых и других льгот.

Определены проблемы и перспективы внедрения компенсационных механизмов в Украине, на примере других государств, где этот механизм уже действует. На основе данных исследований разработана обобщенная схема компенсационных механизмов для инвесторов, что дает возможность определения наиболее распространенных механизмов и варианты их сочетания на практике в Украине.

Главной целью при внедрении компенсационных механизмов для инвесторов в Украине является грамотное сочетание западного опыта и отечественных особенностей проектов реставрации и реконструкции объектов исторической недвижимости.

***Отрасль применения результатов**: экономические науки; применение на практике при разработке нормативных документов для адаптации отечественной сферы реконструкции и реставрации к общепринятым механизмам финансирования этих проектов, и внедрения компенсационных механизмов в качестве стимулирования инвесторов.*

***Ключевые слова:** объект культурного наследия, компенсационный механизм, льготы налогообложения инвесторов, девелопмент исторических зданий, механизм стимулирования.*

PROBLEMS AND PROSPECTS OF INTRODUCTION OF COMPENSATIVE MECHANISMS OF DEFENCE OF INTERESTS OF INVESTORS ARE IN PROJECTS RESTORATIONS AND RECONSTRUCTION

Kostenko S.V.

***The article of the article** is determination of problems and prospects at the input of existent compensative mechanisms for investors that inlay money in the projects of reconstruction and restoration.*

***Method or methodology** of realization of work : the articles of home and foreign scientists, materials of scientific conferences, legislative acts. The method of logical generalization is applied.*

In hired existent compensative mechanisms that are used in the different countries of the world are examined. Unlimit nature of forms of compensative mechanisms allow to the investors to inlay facilities in, so-called, "historical real estate", getting benefits and profit of their exploitation in future. The state here gets facilities for realization of necessary restoration works and works on the reconstruction of building and building that are the objects of cultural inheritance.

Economically advantageous "tandem" of the state and investor in the field of reconstruction and restoration, able to decide the problem of financing of objects of cultural heritage in Ukraine and give possibility of the advantageous insetting of facilities to the investors with the purpose of receipt not only arrived but also tax and other privileges.

Problems and prospects of introduction of compensative mechanisms are certain in Ukraine, on the example of other states, where this mechanism operates already. On the basis of these researches the generalized chart of compensative mechanisms is worked out for investors, that gives an opportunity of determination of the most widespread mechanisms and variants of their combination in practice in Ukraine.

By a primary objective at introduction of compensative mechanisms for investors there is literate combination of western experience and home features of projects of restoration and reconstruction of objects of the historical real estate in Ukraine.

***Industry of application of results** : economic sciences; application in practice at development of normative documents for adaptation of home sphere of reconstruction and restoration to the generally accepted mechanisms of financing of these projects, and introduction of compensative mechanisms as stimulation of investors.*

***Key words:** object of cultural heritage, compensative mechanism, privileges of taxes for investors, development of historical building, mechanism of stimulation.*

Актуальність роботи. Об'єкти культурної спадщини в сучасних умовах, маючи традиційне культурно-історичне призначення та будучи одним із елементів державної культурної політики, є важливим фактором регіонального соціально-економічного розвитку. Усе це обумовлює необхідність збереження об'єктів культурної спадщини, їх охорону, реставрацію та відновлення.

Насьогодні у сфері збереження об'єктів нерухомості культурної спадщини в Україні склалася ситуація, що характеризується високою часткою державного регулювання та браком бюджетного фінансування процесів збереження об'єктів культурної спадщини.

В даний час в Україні існує 1,4 тис. міст та селищ та більше 8 тис. сел. з цінним культурним спадком. Постановою Кабінету Міністрів України затверджено Список історичних населених міст та селищ міського типу, до якого увійшов 401 населений пункт.

На державному обліку знаходиться:

51 364 пам'ятників історії, в тому числі 142 - національного значення;

16 293 пам'ятників архітектури, містобудівництва та садово-паркового мистецтва, в тому числі 3 541 національного значення;

5 926 пам'ятників монументального мистецтва, в тому числі 44 національного значення.

Загальна кількість пам'ятників, що знаходяться на державному обліку України перевищує 130 тисяч. Також серед пам'ятників національного значення є декілька комплексів, віднесених до Списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО. Це ансамблі Києво-Печерської Лаври, Софії Київської та історичного центру Львова [5].

Предметом дослідження є сама ситуація, що склалася навколо вчасного проведення реставраційних та робіт по реконструкції будівель, що мають історичну цінність, погіршується відсутністю сприятливого інвестиційного клімату в області збереження будівель-пам'ятників, що викликано не стільки недовершеністю юридичної бази девелопменту історичних будівель, скільки відсутністю ефективних економічних механізмів перетворення об'єктів нерухомості культурної спадщини. З цих же причин в найближчі роки на реконструкцію пам'ятників історії та культури необхідно не тільки направити значні інвестиції, але й докорінно переглянути стратегію розвитку об'єктів нерухомості культурної спадщини на загальнодержавному рівні.

Сучасний світовий досвід охорони спадщини та розвитку історичних міст спростовує застаріле поняття про витратний характер утримання та реставрації пам'ятників. Аналіз економічних переваг збереження істерико-культурної спадщини виявив їх позитивну дію на економічне зростання в таких сферах як будівництво та реставрація, вартість нерухомості, туризм, залучення інвестицій, розвиток бізнесу.

Метою даного дослідження є аналіз існуючих різноманітних варіантів стимулювання інвесторів шляхом вкладання коштів у історичну нерухомість в інших країнах, задля визначення оптимального шляху України в галузі збереження вітчизняної історичної нерухомості.

Приватизація пам'ятників історії та культури є одним з найбільш розповсюджених способів капіталізації об'єктів спадщини та залучення приватних інвестицій на їх реставрацію, реконструкцію та утримання.

Виходом, в даному випадку, може бути залучення інвесторів, проте деякі обмеження в використанні об'єктів нерухомості не дозволяють отримувати прибуток, який дозволив би утримувати будівлю в необхідному технічному стані.

Основною задачею приватизації пам'ятників в країнах ЄС є не отримання додаткових доходів в держбюджет, а звільнення держави від тягаря реставрації, реконструкції та їх утримання. Реставрація є більш дорогою, ніж нове будівництво, тому, окрім, багаточисельних обмежень на використання приватизованих об'єктів спадщини, в Європі використовується цілий ряд інструментів економічного стимулювання власників пам'ятників – субсидій та пільг. В зв'язку із цим, архітектурні пам'ятники тут є привабливими об'єктами для приватних інвестицій, а самі інвестиції не тільки не приносять шкоди, але й дозволяють зберігати будівлі в належному стані [1].

За словами експертів, в Європі існує багато форм роботи з пам'ятниками. Є загальнонаціональні трасти, наприклад, English Heritage у Великобританії. Вони фінансують утримання окремих об'єктів, як власних так і таких, що передані в управління, організують проекти в області тематичного туризму. Надають фінансову допомогу та консультаційну підтримку організаціям та приватним особам, що володіють пам'ятниками. Такі організації існують за рахунок членських внесків, пожертвувань, особистих доходів від різноманітних видів діяльності, грантів, організації роботи волонтерів. Друга форма роботи з пам'ятниками полягає у державній фінансовій підтримці, наприклад, субсидіювання. Причому джерелом грошей може бути як держава, так і недержавні організації (комерційні та некомерційні). Форми субсидіювання можуть бути досить різними: можлива компенсація частини витрат на збереження предметів охорони, існують програми субсидіювання визначених видів ремонту.

Так, володарі історичних будівель та споруд у Франції можуть повернути половину вартості реставрації та ремонтних робіт від держави. Проте всі роботи, що проводяться в такій споруді, проводяться під контролем місцевої адміністрації і під керівництвом головного архітектора міста.

Окрім того, інвестори у Франції можуть отримати грошовий грант на утримання і реставрацію історичної будівлі. Зазвичай розмір субсидії складає приблизно 35% від вартості робіт по реставрації і будівництву, але для будівель, що знаходяться в переліку історичних пам'ятників, ця цифра може досягати 50%.

Субсидіювання сильно розвинуто і в Швейцарії. Проте доступних для суспільства бюджетних ресурсів дуже мало, тому державні субсидії в першу чергу виплачуються на особливо дорогі реставраційні роботи. Також в Швейцарії існують щорічні гранти на охорону історичних пам'ятників. Зараз вони складають 16 млн. франків.

Державні субсидії можуть бути пов'язані з додатковими обов'язками власника, наприклад, по забезпеченню доступу до пам'ятника. Такі обов'язки є у власників французьких та італійських пам'ятників культури. Якщо ж реставраційні роботи пройшли частково або повністю за рахунок держави, то власники повинні забезпечити публічний доступ до даного об'єкту як до національного надбання архітектури.

В світовій практиці використовується і інший інструмент підтримки приватних власників пам'ятників – стимулювання. Для держави плюс даного інструменту в тому, що він не витрачає живих грошей, а зацікавлює інвесторів, застосовуючи такі інструменти, як відстрочення від виплати податків, прискорена амортизація, податкові вирахування, звільнення від деяких податків, пільгові умови надання кредитів. Використовується і зменшення встановленої орендної плати на суму витрат, пов'язаних із реставрацією і утриманням пам'ятника, або стягування орендної плати за мінімальною ставкою. Деякі країни Європи мають більш низьку ставку ПДВ для робіт на історичних будівлях. Загальноприйнята і можливість відшкодування вартості ремонту та обслуговування історичних будівель за рахунок податку із доходу [4].

Такі міри призводять до, досить, позитивних результатів. Наприклад, у Франції для компаній, які платять великі відсотки, вигідно мати в своєму портфелі історичні пам'ятники, так як вони забезпечують податкові пільги. В Італії в зв'язку з прийняттям в 1980 році закону про надання юридичним та фізичним особам, що здійснюють інвестиції в історичні пам'ятники, податкових пільг в розмірі коштів, що вкладені (пожертвування, інвестиції у власність), вдалося звернути увагу на процесу реставрації та значно збільшити кількість інвестицій в реставраційні роботи палаців, храмів, замків. Правда, пізніше кількість подібних інвестицій було зменшено за рахунок нових бюджетних законів (був встановлений ліміт на податкові вирахування). Але, не дивлячись на це, уряд Італії щорічно залучає близько 1,5 млрд. євро із засобів приватних пожертвувань, некомерційних фондів та організацій на реставрацію та утримання пам'ятників [3]

Досить цікавим є механізм стимулювання інвесторів вкладати кошти у історичну нерухомість у країнах Балтії.

Так, у Ризі діють програми підтримки підприємницької діяльності, зокрема: творчий бізнес-інкубатор Duka; а також Atspēriens - Ризька дума у співробітництві із Swedbank розробила програму грантів Atspēriens, ціль яких – сприяти розвитку малих та середніх підприємств, мотивувати жителів, що виїхали із Латвії, повернутися у Ригу, а також стимулювати більш стрімке досягнення рівня життя Європейського Союзу [6].

Пільги по виплаті податку на нерухомість

Зараз в Ризі діють переваги для зайнятих в самоуправлінні підприємств у вигляді податкових пільг від нарахувань за таксаційний рік суми податку на нерухому власність в наступному розмірі:

1. для осіб за будівлі, що визнані культурними пам'ятниками та охороняються державою, якщо вони доступні для суспільства з публічних зовнішніх приміщень у відповідності до вказівок Державної інспекції з охорони культурних пам'ятників - 50%.

2. для осіб за будівлі, що створюють історичну забудову міста, що має культурно-історичну цінність з визначеним важливим в культурно-історичному аспекті, аутентичним фасадом забудови, якщо вони доступні для суспільства з публічних зовнішніх приміщень та охороняються у відповідності з встановленими нормативними актами вимогами по збереженню історичного центру Риги, а також історичної забудови, що знаходиться в зоні, що охороняється, та культурно-історичного середовища -25%.

У Німеччині реконструкція пам'ятників архітектури – дуже цікаве та перспективне напрямлення, і в той же час це один із специфічних видів інвестицій в нерухомість. Для будівель, які є пам'ятниками архітектури, державою передбачені різноманітні пільги. Самі німці називають такі інвестиції податковими.

Такі вкладення можуть бути цікавими для осіб, які в Німеччині платять податки. Комплексні податкові витрати на відновлення і утримання будівель можна 12 років вираховувати з податків. Проте ще до початку будівельних проект реставрації повинен бути погоджений місцевими органами по захисту пам'ятників, тільки після цього податкова служба визнає витрати [3].

Інвестиції в історичні будівлі – мало не єдина модель податкової економії, що використовується у Німеччині. Окрім, вирахування вартості витрат на ремонт, держава передбачає для інвестора відшкодування до 30% земельного податку, що сплачується щорічно. Враховуючи історичну недооцінку такої нерухомості, її високу іміджеву складову, а також можливості отримання податкових кредитів та субсидій від держави, вкладення в реконструкцію пам'ятників архітектури хоча й є, досить, клопітною справою, але при цьому з високо гарантованими інвестиціями. Історичні об'єкти, хоча й не є джерелом для отримання надприбутку, тим паче можуть розглядатися як вигідне вкладання коштів в якості інфляційного захисту капіталу та особистої пенсійної програми. А ще це розповсюджений в Європі дохідний бізнес з достатньо простою моделлю управління. Об'єднана схема існуючих механізмів компенсації для стимулювання інвесторів представлена на Рисунку.

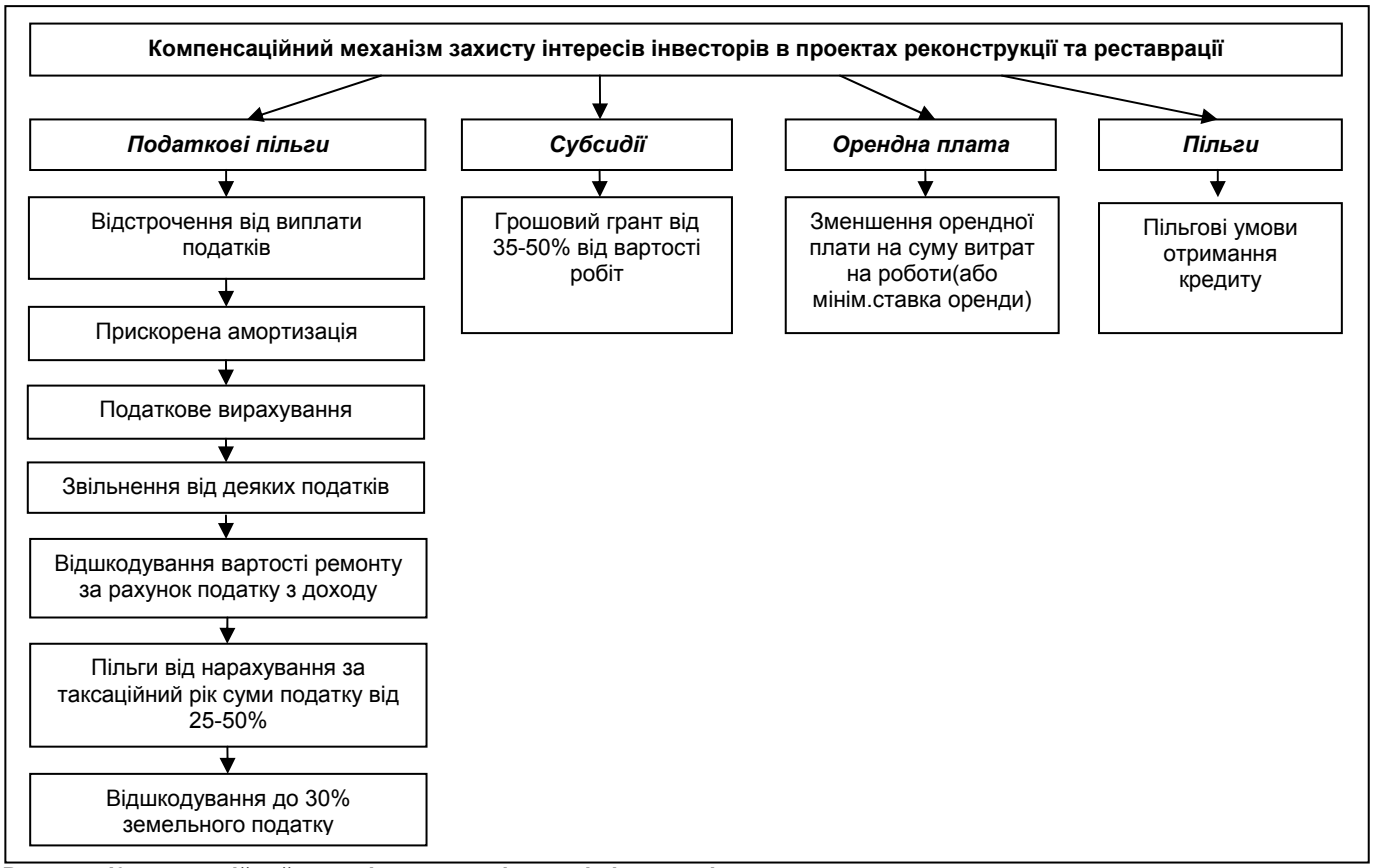

Рисунок. Компенсаційний механізм захисту інтересів інвесторів.

Висновки. Запровадження механізмів, що дозволили, хоча б, частково компенсувати витрати інвесторів на проведення робіт по реконструкції та реставрації споруд, що відносяться до історичної нерухомості, а також пільги для подальшого утримання їх в належному стані, є необхідним для зацікавлення інвесторів для вкладання коштів в проекти реконструкції та реставрації в Україні.

Перераховані вище механізми сприяли б збільшенню попиту на інвестування в Україні в проекти історичної нерухомості. Проте існує, досить, багато проблемних місць в законодавстві України щодо інвестування.

23 вересня 2008 року Президентом України був підписаний Закон «Про перелік об’єктів культурної спадщини, що не підлягають приватизації». Короткий текст самого Закону супроводжує додаток, який, власне, і містить список «недоторканних» об'єктів. Список складається з 2464 пам'ятників культури, історії, архітектури, монументального мистецтва, які залишаються під опікою держави. Цим списком держава визначила перелік об'єктів, «які можуть розраховувати» на охорону і підтримку, реставрацію і тому подібне. Формально останні об'єкти можна приватизовувати.

Існують обгрунтовані побоювання, що після що після з набранням чинності закону багато музеїв будуть вимушено відбиватися від «приватизаторів». Особливу небезпеку ці норми представляють для музеїв в регіонах, районних центрах. Сама по собі приватизація - це нормальний процес, але у випадку з пам'ятниками культури вона не може проходіть без обмежень для власника. Частенько пам'ятники цікаві для інвесторів не самі по собі, а як об'єкти, що визначають можливість використання прилеглих до них великих ділянок землі (зон охорони).

Приватизація пам'ятників культури не може відбуватися по загальних правилах - пам'ятники культури, безумовно, вимагають особливого підходу. Процедура переходу прав власності повинна контролюватися державою і громадськістю. У чинному законодавстві недостатньо обмежень по відношенню до власника, які б гарантували збереження пам'ятника. Обов'язок по збереженню, вмісту, реставрації пам'ятника мають бути покладені на власника незалежно від подальшої долі пам'ятника. Всі ці вимоги мають бути не лише записані, але і зареєстровані як правові обмеження у відповідному державному органі. При такому положенні справ збереження пам'ятника стає не предметом договору, а властивістю самого пам'ятника.

Мають також пропрацювати механізми примусового вилучення пам'ятника в ситуаціях, коли, наприклад, у власника просто не виявиться коштів на його утримання, або інших випадках неналежної експлуатації пам'ятника. Залучити інвесторів повинна можливість створення на базі замків комерційних туристичних об'єктів: готелів, пансіонатів, ресторанів, конференц-центрів, санаторіїв, музейних комплексів. Самі замки повинні зіграти роль магніта для туристів, які приїдуть поглянути на пам'ятник культури, а заразом витратять там гроші.

По оцінках консалтингової компанії Heritage Strategies International, у туристів, відвідуючих подібні об'єкти, 8-10% бюджету поїздки вирушає на вхідні квитки, сувеніри і інші товари і послуги. Наприклад, за вхід в Тадж-махав, яким, до речі, управляє Indian Hotel Company, турист платить $5, на довколишньому базарі – ще $100, а за ніч в номері люкс місцевого готелю – більше $1 тис. Усипальню щорік відвідують більше 2 млн. чоловік, а збори від вхідних білетів перевищує $10 млн [5].

Основне питання, що хвилює інвесторів в Україні, – на яких умовах можна буде отримати об'єкт в концесію. Навіть якщо концесійні платежі виявляться невисокими, інвесторові доведеться вкладати в реставрацію і реконструкцію об'єкту, як наказують охоронні зобов'язання, причому в суворо встановлені терміни. Наприклад, для повної реставрації Хотінськой фортеці необхідно, принаймні, $10 млн. До того ж варто врахувати, що багато замків не мають ні системи каналізації, ні електрики.

Проведення ж будь-яких будівельних робіт на території пам'ятника можливо лише після їх узгодження з органами охорони культурних пам'ятників, що видають на це спеціальні дозволи. Крім того, власник пам'ятника або компанія, що експлуатує його, повинні забезпечити вільний доступ до об'єкту культурної спадщини, порядок якої встановлюється охоронними договорами.

Підприємців бентежить не лише безліч формальностей при роботі з історичною нерухомістю і масштаб інвестицій, але і їх повернення. Окупність подібних проектів може затягнутися на 8-10 років, і то за умови, що вони реалізуються в місцях, де існує постійний потік туристів.

Список використаних джерел

1. Дутли Мария Тереза. /Правовые нормы в области защиты культурных ценностей в случае вооруженного конфликта / Дутли Мария Тереза. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Высшее образование, Юрайт-Издат, 2009. – 613 с., С. 198-205.

2. Асаул И.Н., Козаков Ю.Н., Ипанов В.И. /Реконструкция и реставрация объектов недвижимости/ Под ред. А.Н. Асаула. – СПб.: Гуманистика, 2005. –15-17с.

3. Шепелев Н.П. /Реконструкция городской застройки/. Учебник. – М., Высшая школа, 2000, с.14-15

4. Маркдорф Н.М., Сенкус В.В., Рещикова И.П. /Конвенция об охране всемирного культурного и природного наследия (Париж, 16 ноября 1972 г.) // Историко-культурное и природное наследие: хрестоматия / Сост.: Маркдорф Н.М., Сенкус В.В., Рещикова И.П. – Новокузнецк: РИО НФИ КемГУ, 2008. – 201-210 с

5. Смольникова С. / Оценка объектов культурного наследия в Украине. Проблемы инвестиций. /Смольникова С. / Весник компании «Увекон», 2013г. №5, с.3-6

6. Правило Рижской думы № 198 «Порядок присвоения льгот по налогу на недвижимость в Риге».

References

1. Dutly Maria Teresa. Pravovie normy v oblasti zaschity culturnyh cennostey v sluchae voorushonnogo konflikta. M.: Higher education, Yurayt-Izdat, 2009. 613 p.

2. Asaul I.N., Kozakov U.N., Ipanov V.I/ Rekonstrukzia i restavrazia obyektov nedviscimosti / Pod redakciey d.e.n, professora A.N. Asaul. Sp-b. Humanistika, 2005. str.15-17

3. Shepelev N.P. Rekonstrukzia gorodskoy zastroiky.Uchebnik. M. : Vysshaya shkola, 2000, str.14-15

4. Markdorf N.M., Senkus V.V., Reschikova I.P. Konvenzia ob ohrane vsemirnogo kulturnogo I pryrodnogo nasledia (Parish, 16 noyabrya 1972 r.)// Istoriko-kulturnoe I pryrodnoe nasledie: hrestomatia. Novokuznezk : RIO NFI. 2008, str.201-210

5. Smolnikova S. Ozenka obyektov kulturnogo nasledia v Ukraine. Problemy investiziy. Vesnyk kompanii «Uvekon», 2013. str. 3-6

6. Pravilo Ryshskoi dumy №198 «Poryadok prisvoyeniya lgot po nalogu na nedvighimost v Rige».

ДАНІ ПРО АВТОРА
Костенко Світлана Володимирівна, аспірант кафедри менеджменту організації
Київський університет будівництва і архітектури
просп. Повітрофлотський, 31, м. Київ, 02000 *Україна*
e-mail: lana.kostenko.89@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Костенко Светлана Владимировна, аспирант кафедры менеджмента организации
Киевский университет строительства и архитектуры
просп.Воздухофлотский, 31,г. Киев, 02000 *Украина*
e-mail: lana.kostenko.89@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR
Kostenko Svitlana Volodymyrivna, graduate student
Kiev university of construction and architecture
Povitroflotskyi prospect, 31 Kiev, 02 000, Ukraine
e-mail: lana.kostenko.89@mail.ru

УДК 338.43

АГРАРНИЙ РИНОК: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ДИНАМІКА

Лисецький А.С.,
Паламарчук О.М.

Предмет роботи: сукупність методологічних питань дослідження аграрного ринку.
Мета: дослідити соціально-економічну динаміку аграрного ринку України.
Методологія: використано інструменти балансової методології та економіко-математичного моделювання.
Результати роботи: оцінено параметри соціально-економічної ефективності ринкової моделі розвитку.
Галузь застосування результатів: міністерства і відомства з питань соціально-економічного розвитку України і соціальної політики.
Висновки: Запропоновано моделі аналізу середньострокової ретроспективи аграрного ринку України
Ключові слова: *аграрний ринок, суспільний попит, моделювання пропозиції.*

АГРАРНЫЙ РЫНОК: СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ДИНАМИКА

Лисецкий А.С.,
Паламарчук О.Н.

Предмет работы: совокупность методологических вопросов исследования аграрного рынка.
Цель: исследовать социально-экономическую динамику аграрного рынка Украины.
Методология: использованы инструменты балансовой методологи, экономико-математического моделирования.
Результаты работы: оценены параметры социально-экономической еффективности рыночной модели развития.
Область применения результатов: министерства и ведомства по вопросам социально-экономического развития Украины и социальной политики.
Выводы: предложены модели анализа среднесрочной ретроспективы аграрного рынка Украины.
Ключевые слова: *аграрный рынок, общественный спрос, моделирование прежложения.*

© Лисецький А.С., Паламарчук О.М., 2014

AGRARIAN MARKET: SOCIAL AND ECONOMIC DYNAMICS

Lysetskyi A.S.,
Palamarchuk O.M.

The subject of research is totality of methodological researches on the agrarian market.
The purpose of scientific problem is studying the social and economic dynamics of Ukraine's agrarian market.
Methodology work. The instruments of balance methodology and economic and mathematical modeling are used.
Results of work. The parameters of social and economic productivities of the market model are determined.
Practical implications. Ministries and Departments on questions of social and economic development of Ukraine and Social Policy.
Conclusions. The models of intermediate analysis retrospective of Ukraine's agrarian market are propounded.
Key words: *agrarian market, social demand, modeling offers.*

Постановка проблеми. Розвиток аграрного ринку для забезпечення продовольчої та економічної автаркії – важливе національне та господарське завдання. Його дослідження є актуальним як з боку економічної теорії, економіко-математичних та інформаційних інструментів його аналізу і регулювання на користь зміцнення державності, забезпечення конкурентоспроможності виробників життєво необхідних суспільству продуктів харчування, продовольчої безпеки держави, в цілому зростання добробуту і рівня життя громадян України. Від початку аграрних і ринкових реформ минуло немало часу, а тому дослідження можливих результатів розвитку цього ринку є незаперечно актуальним.

Актуальність теми. Останнім часом аграрний ринок розвивався високими темпами, мотивуючи піднесення сільського господарства України. Фактором розвитку є реалізація експортного потенціалу України в умовах збільшення попиту на продовольство у Світі. Дослідженнями встановлено, що попит внутрішнього роздрібного ринку України задовольняється на рівні наукових норм харчування населення за виключенням окремих продуктів тваринництва. Характерною ознакою сільськогосподарського комплексу України є перевищення пропозиції над внутрішнім попитом 14 областей України, що визначає їх експортний напрямок розвитку. Соціально-економічна динаміка сільського господарства інших областей основана на принципах автаркії та протекціонізму в умовах граничних територій, зокрема перезволоження або посушливих степів. Аграрний ринок України є диференційованим за ознаками товарної пропозиції, попиту на продовольство в середині регіонів і мотивації експорту, а тому його дослідження можна вважати актуальним.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичні та практичні практичні аспекти проблеми соціально-економічної динаміки ринкової транформації аграрного ринку знайшли певне відображення у дослідженнях Амбросенко О.П., Балабанов В.С., Бородіна О.М., Борисенко Е.Н., Галушко В., Городній В.В., Заєць Т.А., Зінько В.Ф., Куценко В.І., Крамон-Таубадель Ш., Лукінов І.І., Лисецький А.С., Мунтіян В.І., Михеевич С., Могильний О.М., Осташко Т.О., Онищук Ю.В., Саблук П.Т., Сеперович Н., Трегобчук В.М., Точилін В.О., Штріве Л., Шлемко В.Т., Хвесик М.А. Ряд ключових дослідження питань продовольчої безпеки розроблено грунтовно, проте ситуація на ринку розвивається стрімко, а тому нові оцінки заслуговують на увагу.

Постановка завдання. Метою написання статті є розкриття змісту нових аспектів балансового моделювання соціально-економічної динаміки та оприлюднення результатів розвитку аграрного ринку у середньостроковій ретроспективі.

Виклад основного матеріалу. Дослідження соціально-економічної ефективності ринкової системи розпочнемо із синтезу даних про виробництво і використання основних видів продукції сільського господарства за 23 роки ретроспективи і пропозиції їх на аграрний ринок. Синтез даних є початком будь-якого дослідження. Джерелом даних є статистичні спостереження, опубліковані у бюлетенях. В результаті синтезу даних можна отримати інформацію про обсяги виробництва і пропозиції сільськогосподарської продукції на ринок. *Балансова методологія аналізу продовольчої безпеки* запропоновано Організацією сільського господарства і продовольства (ФАО) Організації Обєднаних націй (ООН). У розрахунки включено 12 груп продукції сільського і рибного господарств. Експортний потенціал сільського господарства формується цілком за рахунок випуску продукції господарств, орієнтованих на ринок. Методика розрахунку доволі проста і зводиться у формулу:

$$Y = X – (N + K + F + V) = X – Q, \quad (1)$$

де: Y – експортний потенціал галузей; X – обсяг виробництва продукції; N – продукція, що спрямовується у насіннєвий фонд; K – обсяг продукції на фуражні потреби; F – обсяг суспільного фонду споживання продукції; V – перероблення продукції на непродовольчі товари і втрати при збиранні, транспортуванні та зберіганні продукції; Q – узагальнюючий показник обігу продукції на ендогенному рівні господарської системи.

Держкомстат України розробляє баланси основних видів продукції сільського господарства і продовольства з 1992 року. Розрахунки базуються на методиці балансування продовольства ФАО ООН. Баланси публікується у щорічних виданнях «Споживання продовольства населенням України». Збірник містить три розділи: власне баланси основних видів продукції сільського господарства і продовольчих товарів; обсяги та рівень споживання продовольства за видами; надходження і використання ресурсів продовольчих товарів у секторах сільського господарства у регіонах України.

Міжгалузевий баланс як інструмент аналізу продуктових потоків відображає процес: внутрішнього (ендогенного) використання продукції для виробничих потреб; кінцевого (екзогенного) споживання продовольства домашніми господарствами населення; формування експортного потенціалу. З урахуванням такої постановки завдання методику аналізу у формулі (1) необхідно перебудувати з урахуванням системного характеру зв'язків між окремими продуктовими потоками за формулою:

$$Y = X – Q = X – Ax = (1 – A)X, \quad (2)$$

де: Y – вектор обсягів експортного потенціалу; X – вектор обсягів виробництва сировинних ресурсів і продовольства; Q – матриця внутрішніх витрат продукції для виробництва продовольства; Ax – вектор внутрішніх витрат; A – матриця коефіцієнти витрат сировини на виробництво одиниці продовольства; 1 – діагональна матриця. Експортний потенціал можна задавати як політичну змінну, як завдання розвитку системи. Тоді пошуковим є структура виробництва:

$$X = (1 – A)^{-1}Y, \quad (3)$$

аналізу у формулах (2, 3) є класичною у галузі економіко-математичного моделювання соціально-економічної динаміки на державному або регіональному рівні [1,2].

Моделі багатогалузевої економіки саме так і викладаються у сучасних вищих навчальних закладах [3, с.236-237].

Процес виробництва і використання продукції сільського господарства і продовольства детермінований у часі відповідає на поставлене питання продовольчого забезпечення населення продуктами харчування на принципах можливої автаркії. Коефіцієнти галузевих витрат **A** можна використати для аналізу способу виробництва, ефективності розподільних відносин. Проте балансовий метод на цьому рівні не забезпечує аналізу необхідних для виробництва ресурсів, а тому нами запропоновано доповнити формулу (3) необхідними оцінками земельних ресурсів.

Модель міжгалузевого балансу з ресурсами. Земля є основним ресурсом для сільського господарства. Процес виробництва відбувається за законами природи і є сезонним. Капітал і праця пов'язується безпосередньо із земельними ділянками різної якості. Очевидно, що ефективність системи суттєво залежить від урожайності сільськогосподарських культур,

продуктивності біологічних об'єктів (худоби, птахів тощо). На цьому етапі аналізу важливо оцінити доцільність використання земель граничних територій, меліорованих угідь, зрошувальних систем. Ресурс є мультиплікатором системи, а тому пропонується модифікований баланс:

$$G = R(1 - A)^{-1}Y. \quad (4)$$

Ліва сторона виразу є вектором попиту на екзогенні сільськогосподарські ресурси. Права частина містить політичну змінну програми розвитку (Y) і мультиплікатор, що показує спосіб виробництва, тобто ресурсну (**R**) і продуктову (**A**) ємність виробництва.

Змістовний аналіз даних соціально-економічної динаміки процесів трансформації орієнтовано на весь період реформування галузі та перехідного періоду - від прийняття рішення про напрям і програму перетворень на засадах монетаристської доктрини М.Фрідмена до сьогодення. Ця програма відображала кризовий характер динаміки сільського господарства і аграрного ринку до 1990 року та визначала заходи радикального його реформування для подолання негативних явищ і процесів ретроспективи [4].

Реалізація програмних заходів, зокрема суцільної приватизації майна і земельних ресурсів не могли не вплинути на процес соціально-економічної динаміки, зокрема зміцнилася економіка, радикально зріс експорт продукції галузі. Питанням моніторингу процесів трансформації аграрного ринку на суспільному рівні і методології аналізу балансів продукції сільського господарства і продовольства приділяється увага науковців [5, 6].

Не можна стверджувати, що реформування економіки сільського господарства і аграрного ринку завершено, якщо не оперувати реальними кількісними оцінками, отриманими за допомогою належного функціонального аналізу. На суспільному рівні це міжгалузеві баланси і балансова методологія. Для узагальненої оцінки результатів господарської діяльності скористаємося даними статистичних спостережень і опублікованих балансів [7].

Техніка адитивного узагальнення даних статистики за формулою (1) проста: для кожного продукту складається матриця спостереження, рядки якої відведено для ознаки часу (року), а стовпчики – статтям балансу. Підсумок вставимо у баланс як клітинка узагальненого балансу (табл.1).

Таблиця 1. Діагональна матриця випуску і використання продукції сільського господарства

Продукт	Галузі сільського господарства										Використання		
	Зерно	Картопля	Овочі	Олійні	цукровий буряк	молоко	ялови-чина	свинина	бройлери	яйця	виробниче	Продо-вольче	експорт
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	**862**	0	0	0	0	0	0	0	0	0	500	187	175
2	0	**423**	0	0	0	0	0	0	0	0	245	150	28
3	0	0	**156**	0	0	0	0	0	0	0	24	125	7
4	0	0	0	**34**	0	0	0	0	0	0	0	13	21
5	0	0	0	0	**49**	0	0	0	0	0	0	43	6
6	0	0	0	0	0	**340**	0	0	0	0	54	268	18
7	0	0	0	0	0	0	**21**	0	0	0	0	21	0
8	0	0	0	0	0	0	0	**18**	0	0	0	18	0
9	0	0	0	0	0	0	0	0	**12**	0	0	12	0
10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	**291**	24	248	18

Джерело: [7].

Адитивний підхід узагальнення балансів показав: за 23 роки сільське господарство отримало: 862 млн. т зерна, 423 млн. т картоплі, 156 млн. т овочів, 90 млн. т насіння олійних культур, 471 млн. т цукрової сировини, 340 млн. т молока, 51 млн. т худоби і птиці на м'ясо, 291 млрд. штук яєць. Середньорічний обсяг виробництва становить: зерно - 37,5 млн., картопля – 18,4 млн., овочі – 6,8 млн., насіння олійних – 3,9 млн., цукрові буряки – 20,6 млн., молоко – 14,8 млн., м'ясо - 2,2 млн., яйця харчові – 12,6 млрд. відповідно. Ринковий обіг характеризується експортним потенціалом і внутрішнім використанням. Суттєвим є неринковий обіг насіння, кормів і сировини, що узагальнюється галузевим внутрішнім використанням ресурсів продовольства (табл. 2).

Таблиця 2. Баланси видів продукції сільського господарства і продовольства, %

	Продукт	Внутрішній продукт					КП
		N	K	F	V	Q	Y
1	Зерно	16,6	41,4	21,7	0	79,7	20,3
2	Картопля	29,7	28,3	35,4	6,6	100	0
3	Овочі	1,3	14	80,3	4,5	100	0
4	Олія			37,3		37,3	62,7
5	Цукор білий			69,2	21,2	90,5	9,5
6	Молоко		15,9	78,7		94,6	5,4
7	Яловичина			88,6		88,6	1,4
8	Свинина			100		100	
9	Бройлери			100		100	
10	Яйця			85,5	8,1	93,6	6,4

Джерело: розраховано за матеріалами статистичних збірників і бюлетенів [7].

Експорт зерна у ретроспективі займав 20,3% обсягу виробництва, олії рослинної – 62,7%, цукру – 9,5%, молочних продуктів – 5,4%, яєць – 6,4%. Внутрішній обіг окремих видів сировинних ресурсів і продовольства коливається від 40 до 100 відсотків виробленого. З урахуванням обсягів виробництва експортний потенціал не видається суттєвим: в середньому на рік експортувалося 8 млн. т зерна і 900 тис. т олії.

На цьому етапі аналізу балансів виробництва і використання продукції сільського господарства можна застосувати аналіз функцій – економетрику суспільного фонду споживання. Основу цього аналізу складає формування множини рівнянь регресії, тобто рівня і динаміки суспільних фондів споживання та порівняння їх параметрів (табл. 3).

Таблиця 3. Динаміка суспільного фонду споживання (СФС) і кількості населення в Україні у ретроспективі (23 роки)

Продукти	Параметри і оцінки					Рівень та динаміка показників				
	рівняння регресії				зв'язку	СФС		відхилення		темп
	x^3	x^2	x	a	R^2	всього	середній	СКВ	%%	індекс росту
Борошно, крупи	-0,0003	0,008	-0,208	7,78	0,940	141,4	6,1	0,8	0,131	0,984
Картопля	0,0004	-0,014	0,107	6,58	0,328	149,7	6,5	0,4	0,065	0,997
Овочі	0	0,013	-0,181	5,35	0,931	125,2	5,4	0,8	0,156	1,015
Олія	-0,0003	0,010	-0,105	0,75	0,937	12,7	0,6	0,1	0,174	0,999
Цукор	-0,0007	0,029	-0,364	3,05	0,864	42,7	1,9	0,3	0,155	0,982
Молоко	-0,0038	0,168	-2,407	21,46	0,971	268,0	11,7	2,6	0,226	0,971
Яловичина	0,0014	-0,023	0,087	0,47	0,328	4,4	0,5	0,1	0,142	0,965
Свинина	0	0,000	0,036	0,54	0,893	6,7	0,7	0,1	0,176	1,054
Бройлери	-0,0025	0,031	-0,031	0,63	0,958	8,1	0,9	0,2	0,203	1,058
М'ясо всього	-0,0007	0,038	-0,566	4,20	0,978	49,2	2,1	2,2	0,201	1,000
Яйця (млрд.шт.)	-0,0036	0,174	-2,226	16,72	0,969	248,5	10,8	0,5	0,252	0,984
Населення міст	0,0015	-0,054	0,284	34,80	0,985	763,6	33,2	1,6	0,047	0,995
Селяни	0,0002	-0,009	0,000	16,93	0,994	363,4	15,8	0,9	0,056	0,993

Джерело: розраховано за даними статистичних бюлетенів Держкомстату України [7].

Приведені результати функціонального аналізу можуть бути використані як для відтворення у графічній формі і візуалізації для презентації тенденцій, так і поглибленого математичного аналізу функцій, обчислення похідних першого та другого рівнів.

Граничний аналіз. На відміну від одно факторних функцій матрична модель аграрного ринку не містить оцінок похідної. Проте граничний аналіз набуває характеру політичних оцінок запровадження ринку землі, або повної автаркії сільського господарства. Граничним варіантом розвитку ринку (з боку математичного моделювання) є варіант, коли матриця A = 0. Тоді внутрішній ендогенний попит на продукцію сільського господарства перетвориться на екзогенний попит (X = Y), що містить ознаки геноциду проти селянства через втрату можливості виживання за умови тотального безробіття при усуненні самозайнятості. Альтернативним неприйнятним є варіант автаркії, коли аграрний ринок (Y = 0), що настане у разі анексії ринку іноземними транснаціональними кампаніями, налаштованими на інші ринки. Характерні ознаки автаркії містить політика до селян, що є безробітними, але зайняті у приватному присадибному господарстві. Між автаркією і політикою тотального імпорту (з власних у минулому) земельних ресурсів існує безліч варіантів поєднання інтересів селянства і держави. Граничний аналіз показує, що без державного регулювання розвиток аграрного ринку не може бути соціально ефективним.

Функція ринкового попиту стосується міського населення. Селяни задовольняють потреби на переважну частину видів продукції з власного присадибного господарства поза ринком. Треба зауважити, що останнім часом селянське господарство стає постачальником молока, худоби на м'ясо, а домогосподарства міського населення займаються городництвом і садівництвом. Таким чином, загальний обсяг фонду споживання поділяється на ринковий і неринковий.

Прогноз аграрного ринку повинен будуватися на основі його сегментації та аналізу параметрів функцій споживання за видами продуктових потоків. На відміну від функції Торнквіста і закону Енгеля, що пов'язують попит з доходами або бюджетом людини, йдеться про побудову системи макроекономічних рівнянь для оцінки продовольчої безпеки держави з одного боку та експортного потенціалу з іншого боку.Тут виникає матричний ряд розв'язків такої сегментації аграрного ринку та виробництва продукції населенням. Варіантами моделі споживання можуть бути такі, що побудовані на наукових нормах, або такі, що максимізують експорт за рахунок граничного внутрішнього ринку. Граничний споживчий кошик продуктів харчування моделюється Інститутом гігієни харчування з урахуванням вікового складу населення та фізичного навантаження. Енергетична цінність харчового раціону – це оцінка вмісту біологічної енергії у харчових продуктах споживчого кошика. Медицина визначає загрози для здоров'я людини, що пов'язані з систематичним порушенням норм споживання, зокрема при нестачі у продуктах харчування незамінних білків, вітамінів та надлишків жирів і вуглеводнів. У науковий обіг нами введено поняття білкового голодування, що характеризує незадоволені потреби харчування великих груп населення. Особливого значення набуває аналіз якості харчування дітей, що мають потенційні загрози здоров'ю нації через білкове голодування.

Полишимо цей напрям для допитливих студентів і аспірантів, та повернемося до оцінок рівнів споживання фондів споживання (табл. 4).

Таблиця 4. Динаміка рівня споживання продовольства населенням в Україні

Продукти		Параметри				Оцінки індикаторів динаміки споживання				
		рівняння регресії			оцінка	наукова норма	рівень			динаміка
		t^2	t	a	R^2		середній	базовий	%%	індекс росту
Борошно, крупи	1	0,016	-1,82	143,8	0,837	112	125	109	97,7	0,989
Картопля	2	-0,002	3,11	129,5	0,066	133	133	140	105,4	1,003
Овочі	3	0,242	-2,87	100,9	0,956	185	112	163	88,3	1,020
Олія	4	0,023	-0,03	10,5	0,686	20	11	13	64,1	1,005
Цукор	5	0,078	-2,01	47,4	0,392	38	38	38	98,9	0,988
Молоко	6	0,611	-19,11	351,1	0,773	395	237	215	54,4	0,976
яловичина	7	-0,058	0,15	11,6	0,857	22,3	10	8	38,0	0,970
свинина	8	0,029	0,77	11,3	0,907	44,3	16	21	47,6	1,059
бройлери	9	-0,138	2,83	9,7	0,933	18,4	19	24	129,4	1,063
Яйця	10	0,938	-18,38	266,3	0,862	291	222	307	105,7	1,005
М'ясо всього	11	0,241	-5,94	69,6	0,867	85	44	53	62,8	0,989

Джерело: розраховано за матеріалами статистичних збірників і бюлетенів [7].

Узагальнення і екстраполяція показників динаміки ринкового і поза ринкового попиту дає підстави для розробки стратегії розвитку ринку у матричних моделях аграрного ринку. Вимоги до такого моделювання: відкритість, консервативність, мобільність. Відкритість означає, що кількість змінних моделі може змінюватися. Консервативність віднесемо до мультиплікативної форми моделі, незмінності математичної складової пошуку розв'язку. Мобільність передбачає системне програмування для отримання результатів у масштабах реального часу, тобто негайно після введення аргументів попиту. Таким вимогам відповідає багатовекторна модель розвитку ринку.

На наступному етапі варто зосередитися на питаннях конкурентоспроможності сільськогосподарського комплексу України на світовому рівні в умовах ризиків конкуренції. Нова парадигма розвитку сільського господарства пов'язується з доцентровими пріоритетами організації аграрного ринку.

Моделювання економічних процесів. Ресурс (земля, праця, капітал, знання) і продукт (зерно, картопля, молоко, худоба і птиця тощо) мають ринкову ціну, а тому моделювання економіки передбачає балансування доходів і витрат. Вартість ресурсів, залучених у процес виробництва протистоїть цінності продукту на ринках сільськогосподарської продукції і продовольства у формулі:

$$\mathbf{D = pY - p^{o}R(1 - A)^{-1}Y = pY - cS.} \qquad (5)$$

Семантика і прагматика виразу (5) зводиться до виявлення чистого доходу (D) від реалізації політики орієнтованого на експорт потенціалу сільськогосподарського комплексу як різниці ринкової цінності кінцевої продукції (pY) і чистими витратами на оренду і утримання ресурсів (cS). При цьому завдяки використанню мультиплікатора зберігаються структура елементів вартості (табл. 5).

Таблиця 5. Матриця залучених ресурсів і витрати на їх утримання (у цінах 2009 р.)

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	∑
Земельні ресурси, млн.га	1	335	35	11	70	22						473
Худоба, млн.гол.	2						125	285	174	2626	1321	4531
Витрати,млрд.грн.	3	695	533	54	134	146	622	557	238	161	113	3253
Добрива мінеральні	4	130	52	0	24	36	0	0	0	0	0	242
Нафтопродукти	5	109	31	0	22	19	41	34	6	3	2	269
Матеріальні послуги	6	78	35	0	15	22	18	17	11	8	4	208
Енергія, витрати тощо	7	75	31	0	15	20	58	47	19	26	8	300
Амортизація капіталу	8	37	10	42	7	6	26	16	10	5	6	165
Оплата праці	9	62	17	5	11	10	140	97	29	8	8	389
Відрахування	10	14	3	1	3	2	32	22	7	2	2	88
Орендна плата тощо	18	97	19	6	19	12	22	21	9	13	6	224

Джерело: оцінено за матеріалами статистичних збірників і бюлетенів [7].

Аналітична модель факторних доходів. Якщо задатися питання про розподіл прибутку пропорційно факторним витратам, то формула (5) реалізується методику оцінки окупності ресурсів за елементами ринкової цінності та витрат (табл.6).

Таблиця 6. Формування вартості продукції за елементами витрат

	Ресурс основний, тис.од.	**Продукт середній, т/од.рес.**	**Ціна ринкова, тис.грн./т**	**Витрати на од.рес., тис.грн.**	**Дохід з од.рес., тис.грн.**	**Прибуток з од.ресурсу, тис.грн.**	**Прибуток всього, млн.грн.**
	X	**U**	**P**	**C**	**up**	**d = up - c**	**D = (up - c)x**
зернові	9608	3,713	0,780	2,042	2,895	0,852	8190
молоко	591	3,365	1,768	4,985	5,950	0,965	570
соняшник	2563	1,705	1,390	1,657	2,369	0,712	1825
свинина	1974	0,133	11,602	1,367	1,542	0,174	344
яйця	29067	0,279	0,382	0,085	0,107	0,021	619
птиця	85300	0,010	7,781	0,061	0,074	0,013	1091
м'ясо ВРХ	1158	0,154	8,356	1,956	1,289	-0,667	-772

Джерело: власні розрахунки.

Питомі і сукупні витрати оцінено відносно одиниці ресурсів. Дохід з одиниці ресурсів **up** є добутком ринкової ціни **p** на продуктивність ресурсу **u** (урожайність, продуктивність худоби). Інвестиції на одиницю ресурсів **C** відображає суму елементів питомих витрат. Фінансові результати **D = (up–c)x** є синтетичним показником економічної ефективності виробництва у секторі товарних господарств. Вартість (cost) і цінність (price) є змінними моделі, що визначають стратегію розвитку економіки господарської системи. Тут немає місця для інвестора і позик банку, якщо ціна попиту балансується або вища питомих витрат.

Рентабельність – нова і стара категорія – ілюструється динамікою, яку не можна визнати позитивною. Динаміку рентабельності виробництва зернових культур можна вивчати як функцію часу:

$$y = -0{,}032x^3 + 2{,}369x^2 - 52{,}44x + 371{,}9;\ R^2 = 0{,}736.$$

Рентабельність виробництва цукрової сировини: $y = 0{,}010x^3 + 0{,}169x^2 - 12{,}24x + 104{,}9$; $R^2 = 0{,}457$. Рентабельність виробництва насіння олійних культур; $y = -0{,}035x^3 + 1{,}584x^2 - 21{,}70x + 93{,}73$; $R^2 = 0{,}328$. Рентабельність вирощування худоби: $y = -0{,}022x^3 + 1{,}424x^2 - 26{,}41x + 109{,}1$; $R^2 = 0{,}570$. Рентабельність яєчного птахівництва: $y = 0{,}016x^3 - 0{,}252x^2 - 3{,}411x + 57{,}21$; $R^2 = 0{,}466$.

Коефіцієнти детермінації лінійного і поліноміального трендів показують невиразну залежність показників на часовій осі розвитку. Методологія вивчення параметрів виробничої функції не зважаючи на використання функції третього ступеня не відрізняється результатом від лінійного тренду.

Треба зауважити також, що ціновий механізм пропозиції молока не є бездоганним через те, що не враховує вартості поголів'я, зокрема не нараховується амортизація від вартості корів, а враховує лише витрати на їх утримання. Кризові явища у галузі молочного скотарства яскраво відображають функції на основі динаміки рентабельності (рис.1).

На початку реформування галузі за інерцією економічна ефективність виробництва молока зберігалась протягом трьох років. Потім чотири роки відбувалося падіння, восьмий рік – відбувся злам. Стагнація галузі є характерною для всього періоду, що аналізується та переважної частини продуктів, що аналізуються.

Висновки. Балансознавство дає методологічну основу для оцінки процесів ринкової трансформації економіки сільського господарства і продовольства. Підвищення інтенсивності використання земельних і сільськогосподарських ресурсів є фактором

розвитку експортно-орієнтованої моделі сільського простору, граничні території продовольства з ресурсами доводиться СГК регіонів України. Соціально-економічна динаміка характеризується зміною стануть проблемними з боку поселення і розселення. Розглядаючи баланси робити висновок про об'єктивну необхідність державного регулювання розвитку сільських територій і аграрного ринку.

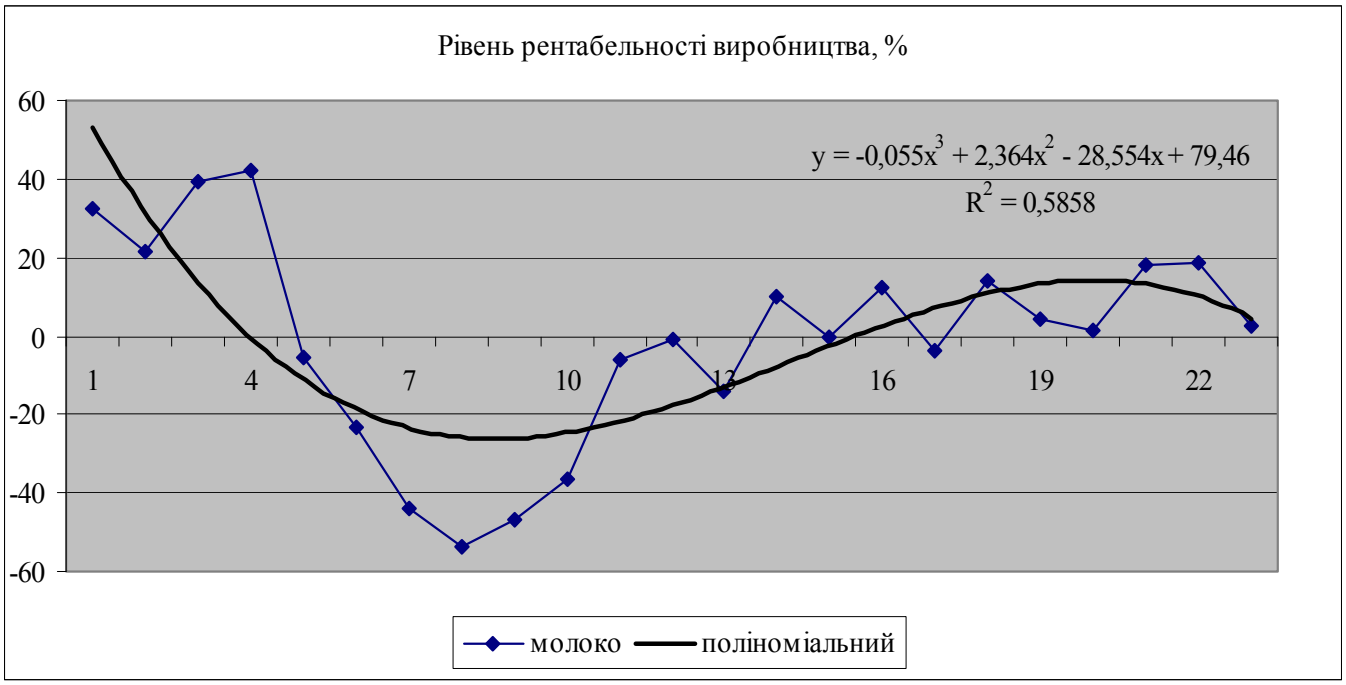

Рисунок. Динаміка рентабельності виробництва молока

Синтез і аналіз ретроспективи з використання балансової методології є корисним інструментом економіста. Модель економіки містить соціально-економічну і ринкову складову ретроспективи є базовою для прогнозування і аналізу сценаріїв розвитку. Змінними моделі є соціальна динаміка ринкового попиту, середня продуктивність ресурсів, питомі витрати земельних, трудових і фінансових ресурсів.

Дослідження ретроспективи показує суттєві резерви соціально-економічного розвитку села з огляду на ресурсну потужність СГК України. Всього за 23 роки у галузі оброблялося 633 млн. га сільськогосподарських угідь, або 27,5 млн. га щорічно при наявності 41 млн. га земельних ресурсів. Середня урожайність зернових склала 2,57 т з 1 гектара посівів при потенціалі 6-7 т, картоплі – 12 т проти 30-35, цукристих – 21,4 т проти 70, молока – 2,73 т на фуражну корову проти 8-9 тонн. Ресурсну ємність виробництва зерна і цукрової сировини можна скоротити у 2,5 рази, овочів і молока – втричі. Значна частина земельних ресурсів у ретроспективі не використовувалася за призначенням. Поля інколи заростають чагарниками і не обробляються.

Парадигма державного регулювання аграрного ринку – це нова парадигма економіки сільського господарства у цілому. Ринок і ціноутворення повинні бути вільними, а продовольча безпека – забезпечуватися за рахунок адекватної політики автаркії та протекціонізму.

Список використаних джерел

1. *Ашманов С.А. Введение в математическую экономику. / Ашманов С.А. – М. : Наука, 1984. – 296с.*
2. *Аганбегян А.Г. Система моделей народнохозяйственного планирования. / Аганбегян А.Г., Багриновский К.А., Гранберг А.Г. – М. : Мысль, 1972. – 455с.*
3. *Васильченко І.П. Вища математика для економістів (спеціальні розділи). / Васильченко І.П. – К. : Кондор, 2007. – 352с.*
4. *Україна: сільськогосподарський сектор у перехідний період. – Світовий банк. Вашингтон, 1995. – 204 с.*
5. *Сільськогосподарський комплекс України: соціально-економічні пріоритети розвитку // за ред. А.С.Лисецького. – К. : РВПС України НАН України, 2009. – 216с.*
6. *Лисецький А.С. Продовольча безпека України: теорія, методологія, емпіричний аналіз. / Лисецький А.С. – К. :Оріяни, 2005. – 374с.*
7. *Споживання продовольства населенням України. Статистичний щорічник Держкомстату України (за 23 роки).*

References

1. *Ashmanov S.A. Vvedeniie v matematicheskuiu ekonomiku [Introduction to mathematical economics]. Moscow: Nauka, 1984. 296 p.*
2 *Aganbegian A.G., Bagrynovskyi K.A., Granberg A.G. Systema modelei narodnokhoziaistvennogo planirovaniia [The system models of economic planning]. Moscow: Mysl', 1972. 455 p.*
3. *Vasylchenko I.P. Vyshcha Matematyka dla ekonomistiv (spetsialni rozdily) [Higher Mathematics for Economists (special sections)]. Kyiv: Kondor, 2007. 352 p.*
4. *Ukraina: silskohospodarskyi sector u perehidnyi period [Ukraine: agrarian sector in transition]. Svitovyi Bank [World Bank]. Washington, 1995. 204 p.*
5. *Lysetskyi A.S. Silskohospodarskyi kompleks Ukrainy: sotsialno-ekonomichni priorytety rozvytku [The Ukrainian agrarian complex: the social and economic development priorities]. Kyiv: RVPS of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine, 2009. 216p.*
6. *Lysetskyi A.S. Prodovolcha bezpeka Ukrainy: teoriia, metodolohiia, empirychnyi analiz [Food security of Ukraine: theory, methodology and empiric analysis]. Kyiv: Oriiany, 2005. 374 p.*
7. *Spozhyvannia prodovolstva naselenniam Ukrainy [Consumption of food by Ukraine's population]. Statystychnyi shchorichnyk Derzhkomstatu Ukrainy (za 23 roky) [Statistical yearbook of the Ukrainian State Committee on Statistics (for 23 years)].*

ДАНІ ПРО АВТОРІВ
Лисецький Анатолій Степанович, доктор економічних наук, професор кафедри економіки підприємства
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
вул. Кіото, 9, кв.35, м. Київ, 252156, Україна.
e-mail: Lysetsky@meta.ua
Паламарчук Оксана Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 34 кв.202, м. Переяслав-Хмельницький, 08400, Україна.

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ
Лисецкий Анатолий Степанович, доктор экономических наук, профессор кафедры экономики предприятия
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»
вул. Кіото, 9, кв.35, м. Київ, 252156, Україна.
e-mail: Lysetsky@meta.ua
Паламарчук Оксана Николаевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятия
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 34 кв.202, г. Переяслав-Хмельницкий, 08400, Украина.

DATA EBOUT THE AUTHORS
Lysetskyi Anatolii Stepanjvich, Ph.D. in Economical Science,
SHEE «Pereiaslav-Khmelnytsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University»
9, Kioto st, 35 flat, Kyiv, 252156, Ukraine
e-mail: Lysetsky@meta.ua
Palamarchuk Oksana Mykolaiivna, Ph.D. in Economic Science, Associate Professor
SHEE «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University»
34, Sukhomlynskyi st., 202 flat, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region, 08401, Ukraine

УДК 336.767.2

ФОРМУВАННЯ АКЦІОНЕРНОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ ШЛЯХОМ ПЕРВИННОГО ПУБЛІЧНОГО РОЗМІЩЕННЯ АКЦІЙ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Лисяк Л.В.,
Качула С.В.

Метою статті є дослідження теретичних та практичних питань формування акціонерного капіталу в Україні шляхом первинного публічного розміщення акцій (IPO). Предметом дослідження є інструментарій мобілізації фінансових ресурсів на фондовому ринку для розвитку підприємств реального сектору економіки України. Для досягнення мети використано методи аналізу, порівняння.

Проаналізовано питання функціонування фондового ринку в Україні. Показані переваги залучення фінансового капіталу шляхом первинного публічного розміщення акцій. Узагальнено теоретичні підходи зарубіжних вчених як підґрунтя ефективного первинного розміщення акцій. Виявлено та показано перспективи розвитку підприємств у процесі мобілізації фінансових ресурсів на фондовому ринку України.

Результати дослідження можуть бути використані для удосконалення законодавства щодо системи розкриття інформації на фондовому ринку відповідно до міжнародних стандартів та підприємствами реального сектору економіки для ефективного залучення інвестиційних ресурсів та зростання акціонерного капіталу.

Зроблено висновок, що фондовий ринок України динамічно розвивається, водночас не повною мірою виконує функції регулювання фінансових потоків та забезпечення інвестиційними ресурсами суб'єктів економіки. Процес використання IPO, як важливого фінансового інструмента зростання акціонерного капіталу, є перспективним напрямом залучення фінансового капіталу національними підприємствами та потребує урахування чинників, які обумовлюють прийняття раціональних управлінських рішень.

Ключові слова: *акціонерний капітал, акція, фондовий ринок, первинне публічне розміщення акцій, інвестиції.*

ФОРМИРОВАНИЕ АКЦИОНЕРНОГО КАПИТАЛА В УКРАИНЕ ПУТЕМ ПЕРВИЧНОГО ПУБЛИЧНОГО РАЗМЕЩЕНИЯ АКЦИЙ: ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Лысяк Л.В.,
Качула С.В.

Целью статьи является исследование теретической и практических вопросов формирования акционерного капитала в Украине путем первичного публичного размещения акций (IPO). Предметом исследования является инструментарий мобилизации финансовых ресурсов на фондовом рынке для развития предприятий реального сектора экономики Украины. Для достижения цели использованы методы анализа, сравнения.

Проанализированы вопросы функционирования фондового рынка в Украине. Показаны преимущества привлечения финансового капитала путем первичного публичного размещения акций. Обобщены теоретические подходы зарубежных ученых как основа эффективного первичного размещения акций. Выявлены и показаны перспективы развития предприятий в процессе мобилизации финансовых ресурсов на фондовом рынке Украины.

Результаты исследования могут быть использованы для совершенствования законодательства о системе раскрытия информации на фондовом рынке в соответствии с международными стандартами и предприятиями реального сектора экономики для эффективного привлечения инвестиционных ресурсов и роста акционерного капитала.

Сделан вывод, что фондовый рынок Украины динамично развивается, при этом не в полной мере выполняет функции регулирования финансовых потоков и обеспечения инвестиционными ресурсами субъектов экономики. Процесс использования IPO, как важного финансового инструмента роста акционерного капитала, является перспективным

© Лисяк Л.В., Качула С.В., 2014

направлением привлечения финансового капитала национальными предприятиями и требует учета факторов, обуславливающих принятие рациональных управленческих решений.

Ключевые слова: *акционерный капитал, акция, фондовый рынок, первичное публичное размещение акций, инвестиции.*

SHARE CAPITAL FORMATION IN UKRAINE BY INITIAL PUBLIC OFFERINGS: TRENDS AND PROSPECTS

Lysiak Liubov,
Kachula Svitlana

The aim of the article is to study the theoretical and practical issues of stock capital building in Ukraine through an initial public offering (IPO). The subject of this study is instruments for financial resources mobilization in the stock market for the development of the real sector of the economy of Ukraine. Analysis and comparison were used to achieve the objective.

The issues of the stock market in Ukraine were analyzed. The advantages of attracting financial capital through initial public offerings were indicated. The theoretical approaches of foreign scientists as the basis for efficient IPO were generalized. The prospects for the development of enterprises in the process of mobilizing financial resources for the Ukrainian stock market were identified and pointed.

The results can be used to improve the control of legislation in accordance with international standards and the business sector to effectively attract investment resources and the growth of the share capital.

It is concluded that the stock market of Ukraine is developing dynamically, while not fully performing the functions of regulation of financial flows and investment resources provision for economic subjects. The process of using IPO, as an important financial tool for the capital growth, is a promising direction to attract financial capital by domestic enterprises and requires consideration of factors that lead to the adoption of rational management decisions.

Key words: *stock capital, action, stock market, initial public offering, investments.*

Актуальність теми. Для реалізації стратегічних завдань прогресивного розвитку національної економіки необхідне залучення значних інвестицій. В складних умовах глобалізації фінансового простору, значної мобільності фінансово-спекулятивних потоків та посилення загроз їх негативного впливу на національні економіки, важливого значення набувають регуляторні заходи держави та активізація як екзогенних, так і ендогенних джерел фінансового капіталу.

Пошук шляхів мобілізації фінансових ресурсів у реальний сектор економіки для інвестування відбувається в умовах нестабільного соціально-економічного середовища. Це потребує диверсифікації джерел розвитку суб'єктів господарювання, зокрема здійснення пайового фінансування. Це передбачає залучення капіталу за допомогою емісій акцій передовсім шляхом їх первинного публічного розміщення з метою концентрації фінансових ресурсів для формування акціонерного капіталу. Вихід підприємства на фінансовий ринок відображає зміну його статусу на публічний та суттєво збільшує можливості фінансування розвитку в стратегічному плані.

Первинне публічне розміщення акцій є одним з найбільш ефективних шляхів залучення коштів в розвинених країнах, де за допомогою цього механізму фінансується близько 12% всіх інвестицій в основний капітал. Враховуючи стан зношеності основного капіталу промислових підприємств України та їх гострий інвестиційний голод актуалізується потреба у вивченні розвитку формування акціонерного капіталу в Україні шляхом первинного публічного розміщення акцій на фондовому ринку з урахуванням сучасних тенденцій та факторів впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку фондового ринку та особливості формування акціонерного капіталу, засади здійснення первинного розміщення акцій досліджено в наукових працях вітчизняних та зарубіжних науковців: В. Базилевича, Д. Ернста, М. Крупки, І. Лютого, О. Мозгового, І. Школьник, Дж. Ріттера, І.Велча, Р.Раяна, М.Пагано та інших. Вченими розглядаються питання первинного публічного розміщення акцій підприємств як засобу залучення іноземних інвестицій до національної економіки. Водночас питання реалізації інструментарію проведення IPO в Україні як джерела формування акціонерного капіталу репрезентує незначна кількість наукових робіт, що обумовлює необхідність подальших наукових досліджень. Детальне вивчення проблем та переваг, пов'язаних з первинним публічним розміщенням акцій допоможе знайти шляхи їх вирішення та сприятиме розвитку підприємств та фондового ринку України.

Метою статті є дослідження теоретичних та практичних аспектів формування акціонерного капіталу в Україні шляхом первинного публічного розміщення акцій. Обєктом дослідження є процес формування акціонерного капіталу підприємствами. Предметом дослідження є інструментарій мобілізації фінансових ресурсів на фондовому ринку для розвитку підприємств реального сектора економіки України.

Виклад основного матеріалу. Акціонерний капітал учені визначають як сукупність індивідуальних капіталів, об'єднаних у результаті випуску цінних паперів, які зростають завдяки капіталізації частини прибутку та додаткової емісії акцій, або він є основним капіталом акціонерного товариства. Тобто акціонерний капітал – сума капіталізації або сумарний дохід, який можуть принести своїм власникам акції, що перебувають в обігу на фондовому ринку [7].

Акціонерний капітал має обов'язкове організаційне вираження в акціонерному товаристві. Величина акціонерного капіталу визначається статутом акціонерного товариства. капітал якого спочатку формується на основі первинного публічного розміщення акцій. Тому акція є фінансовою основою акціонерного товариства. В.М. Суторміна трактує акцію як титул власності, її дублікат або як вираження об'єктивних фінансових відносин з приводу формування акціонерного капіталу, або – капітал, що дає дохід її власнику чи юридичний документ, стандартний договір про внесення певного паю в капітал акціонерного товариства, що дає право брати участь в управлінні (залежно від класу акції) і розподілі прибутку тощо.

Чинне українське законодавство визначає акцію як іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства, включаючи право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права, передбачені Цивільним кодексом України та законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств, і законодавством про інститути спільного інвестування. Акція є неподільною, на основі акції формується акціонерний капітал, оскільки емітентом акцій є тільки акціонерне товариство [2, ст.6].

Торгівля цінними паперами, зокрема акціями, здійснюється за допомогою сукупності дій і механізмів, що втілюються у понятті фондовий ринок. Фондовий ринок є складною системою соціально-економічних відносин, які виникають між суб'єктами господарювання стосовно руху тієї частки суспільного капіталу, що втілена у форму фондових цінних паперів. Серед основних функцій фондового ринку виокремимо залучення капіталу та забезпечення його ефективного використання, розподіл і перерозподіл капіталу корпорацій (акціонерних товариств), контроль за їхньою діяльністю. Головним завданням, яке повинен виконувати фондовий ринок, є забезпечення умов для залучення інвестицій на підприємства, доступ цих підприємств до більш дешевого, порівняно з іншими джерелами, капіталу. Залучення інвестицій у цінні папери відбувається шляхом придбання цінних паперів в процесі їх емісії. Акції є ефективнним джерелом отримання додаткових фінансових ресурсів для фінансування поточної господарської діяльності, довгострокових проектів підприємств і держави.

Фондовий ринок в Україні розпочав своє становлення у 1991 р. з прийняттям Закону України «Про цінні папери і фондову біржу» (пізніше – модернізовано у Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок»). Тоді Україна на законодавчому рівні отримала інструменти та професійних учасників ринку цінних паперів, які брали активну участь у створенні вітчизняного фінансового сектору економіки. Важливими при визначенні правових засад здійснення державного регулювання ринку цінних паперів стали Указ Президента України, яким 12 червня 1995 року було утворено Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку, Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів» та в 2011 р. - Указ Президента України про утворення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР).

Динаміка показників розвитку фондового ринку України протягом останніх років свідчить про позитивні зміни, які сприяли відновленню інвестиційної функції ринку цінних паперів, збільшення обсягу торгів, зростання співвідношення капіталізації до ВВП, залучення інвестицій та ін. Так, співвідношення частки капіталізації лістингових компаній до ВВП в Україні характеризується зростанням - з 9,0% у 2008 р. до 13,7 % на кінець 2011 р. і до 19,7 % на кінець 2012 р. Помірне зростання рівня капіталізації в 2012 р., насамперед, пов'язано із збільшенням кількості цінних паперів емітентів, які пройшли процедуру лістингу.

Обсяг залучених інвестицій в економіку України через інструменти фондового ринку за результатами 2012 р. склав 67,23 млрд грн. Відмічається стабільність цього показника протягом останніх років. У цілому за результатами торгів на організаторах торгівлі, обсяг біржових контрактів з цінними паперами становив у 2012 р. 263,67 млрд грн, що більше на 11,99 % у порівнянні з 2011 р.

У структурі операцій організаторів торгів домінують операції з державними облігаціями України, впродовж 2013 р. їх частка становила майже 75% від загального обігу цінних паперів у біржовому сегменті фондового ринку (табл.1).

Таблиця 1. Структура операцій організаторів торгів за видами цінних паперів, 2005–2013 рр. (%)

Вид цінних паперів	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Усього	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Акції	27.3	23.9	38.7	31.3	37.6	33.3	29.1	8.2	9.2
Державні облігації	23.6	29.3	7.9	22.6	22.7	46.4	42.1	67.8	74.7
Облігації підприємств	39.8	41.8	49.4	44.0	19.6	5.1	9.1	10.0	10.0
Облігації місцевих позик	4.1	3.4	2.2	1.2	0.1	0.1	0.2	2.4	0.2
Цінні папери ІСІ	1.1	1.1	1.2	0.5	19.8	12.3	9.4	2.2	-
Деривативи	4.1	0.3	0.1	0.3	0.1	2.8	10.1	9.4	4.6
Інші	0.0	0.2	0.4	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1,3

Джерело: Розраховано за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР)

Як видно з табл.1, частка акцій в торгах має тенденцію до зниження. За останніми наявними даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) частка операцій з цінними паперами, які вільно обертаються на фондовому ринку, не перевищує 10% від їх загального обороту.

Незважаючи на певну активізацію операцій із цінними паперами, що здійснюються на біржовому ринку, є підстави вважати, що фондовий ринок залишається доволі закритим: приблизно 89,6% усіх операцій на ньому здійснюються в позабіржовому сегменті фондового ринку. Причому, дефіцит цінних паперів, що вільно обертаються на ринку та операцій з ними перешкоджає встановленню об'єктивної вартості та дохідності вітчизняних цінних паперів.

Водночас, впродовж останніх трьох років загальна кількість випусків акцій, які перебувають в обігу на фондових біржах, збільшується. На кінець 2012 р. до біржових списків організаторів торгівлі включено 1 731 акцію, що більше майже на 40 % у порівнянні з 2011 р.

На біржовому (організованому) ринку цінних паперів України діють 10 організаторів торгів. Серед них за обсягами торгів найбільшими є Публічне акціонерне товариство Фондова біржа «ПЕРСПЕКТИВА» (ФБ П) та Публічне акціонерне товариство Фондова біржа Першої фондової торговельної системи (ФБ ПФТС). За даними НКЦПФР за результатами торгів на організаторах торгівлі обсяг виконаних біржових контрактів із цінними паперами впродовж 2013 р. на цих двох біржах становив майже 91,70% від загального обсягу виконаних біржових контрактів, а саме: на ФБ П - 67,72% і на ФБ ПФТС - 23,98% від загального обсягу виконаних біржових контрактів.

Обсяг торгів за акціями у 2013 р. на ФБ П зменшився майже в 2,3 раза і становив 4273,00 млн.грн. (у 2012 р. – 9723,87 млн.грн.). Операції з акціями посіли третє місце в торгах на ФБ П, їх частка становила 1,34% від загального обсягу торгів. У 2013 р. обсяг торгів на ФБ ПФТС за акціями збільшився майже в 7,5 раза і становив 13702,12 млн. грн. (у 2012 р. – 1838,91 млн.грн.). Операції з акціями посіли також третє місце і в торгах на ФБ ПФТС, їх частка становила 12,13%. Найбільшим попитом користувались акції ряду гірничо-збагачувальних комбінатів, комерційних банків, підприємств харчової та аграрної промисловості.

Пайове фінансування - це збільшення капіталу за рахунок продажу акцій компанії. Пайове фінансування досягається за рахунок трьох основних типів угод з цінними паперами: первинне публічне розміщення акцій, вторинне публічне розміщення акцій і приватне (закрите) розміщення.

Первинне публічне розміщення акцій (IPO - Initial Public Offering) - це первинна публічна пропозиція, або первинне публічне розміщення цінних паперів, найчастіше - розміщення акцій компанії на фондовому ринку серед необмеженого кола інвесторів. Успішне IPO включає в себе реєстрацію акцій компанії на фондовій біржі для публічних торгів, так званий лістинг. IPO - це інвестиційний інструмент, який доступний для підприємств як на національному, так і на міжнародних ринках капіталу. Водночас він потребує ретельної підготовки, детального вивчення реалій процесу IPO, після чого можна приймати належне стратегічне рішення підприємством. Цей процес має розпочатися з аналізу поточної готовності підпиємства до IPO, потенціалу інвестиційної привабливості та певної послідовності дій, необхідних для максимальної ринкової капіталізації та мінімізації витрат IPO. На жаль більшість вітчизняних підприємств на національному фондовому ринку не повною мірою розуміють переваги IPO, адже надають перевагу більш традиційним джерелам – залученню боргового капіталу через озміщення на фондових ринках облігацій та розміщенні випусків корпоративних цінних паперів на неорганізованому сегменті ринку. Крім того, на емісійну політику підприємств негативно впливає залежність від зовнішніх чинників, а також макроекономічних тенденцій та політичних чинників в Україні.

Зміст первинного публічного розміщення акцій (IPO) за офіційним визначенням Нью-Йоркської фондової біржі (NYSE) IPO (Initial Public Offering -.) – це випуск нових акцій, що здійснюється приватними підприємствами з метою залучення коштів у зовнішніх інвесторів [*15*].

Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» первинне публічне розміщення цінних паперів трактує як їх відчуження на підставі опублікування в засобах масової інформації оголошення або будь-яким іншим способом повідомлення про продаж цінних паперів, зверненого до заздалегідь невизначеної кількості осіб [2, ст.28]. Американські вчені Дж. Ріттер та І. Велч стверджують, що

первинне публічне розміщення цінних паперів – це спосіб залучення інвестиційного капіталу для підприємства та створення відкритого ринку, де власники та інші акціонери зможуть конвертувати частину своєї власності в готівку в майбутньому [16].

Система первинного публічного розміщення акцій складається із взаємопов'язаних підсистем та елементів (підприємство - емітент, андерайтер, фондова біржа, центральний депозитарій, інвестор і державний регулятор – НКЦПФР та саморегулівні організації). Теоретичним підґрунтям функціонування даної системи є сучасна фінансова теорія, що аналізує як причини проведення первинного публічного розміщення акцій підприємствами, так і розвиток цін на акції підприємств після його проведення.

Отже, IPO – це перший продаж акцій акціонерних товариств на біржовому ринку, коли їх купує широке коло інвесторів. Воно має ряд переваг при залученні додаткових фінансових ресурсів з метою модернізації та розвитку підприємства. Узагальнення переваг IPO, порівняно з іншими альтернативними джерелами залучення капіталу для здійснення інвестицій [8;*11; 12; 14; 18*], свідчить, що воно передбачає:

- велике разове надходження капіталу та незалежність від майбутньої економічної кон'юнктури;
- більш оперативне надходження ресурсів; відсутність бюрократичних зволікань; відсутність боргових зобов'язань;
- незалежність від конкретного кредитно-фінансового інституту; відсутність майбутніх боргових виплат (крім виплати дивідендів на акції в майбутньому);
- відсутність зобов'язань з обслуговування позики; необмежений термін залучення капіталу;
- залучення значних фінансових ресурсів на довготерміновій основі;
- об'єктивне оцінювання вартості підприємства;
- забезпечення підвищеної ліквідності акцій підприємства;
- підвищення кредитного рейтингу та престижу підприємства;
- зростання вартості підприємства, адже акції, якими торгують на фондовій біржі, мають зазвичай вищу ціну порівняно з тими, що не торгуються публічно. Інвестори готові заплатити більшу ціну через ліквідність акцій, наявність більше інформації, зрілість підприємств, акції яких торгуються на біржі;
- покращення корпоративного іміджу акціонерного товариства, внаслідок зростання кількості згадувань в пресі та посилення обізнаності про підприємство і його продукти;
- підвищення можливість акціонерного товариства щодо отримання кредиту під нижчі проценти, оскільки стан фінансово-господарської діяльності підприємства стає публічно відомий;
- зміцнення фінансової стійкості підприємства порівняно з іншими в цій же галузі, а також отримання вигідніших умов у постачальників, зниження адміністративного та регуляторного тиску, внаслідок того підприємство публічно представлене на біржі;
- посилення економічної безпеки власників підприємства внаслідок переведення в міжнародну площину адміністративних, політичних і економічних ризиків країни (за умови виходу на міжнародний рівень).

Таким чином, IPO є надійним засобом для залучення інвестиційних коштів і потужною рушійною силою для стрімкого розвитку компанії, посилення її конкурентних позицій та виходу на новий ступінь розвитку. Крім того, що IPO є ефективним засобом залучення необхідних для підприємства інвестицій, які спрямовуються на розширення діяльності та реалізацію запланованих проектів і програм, участь акцій компаній у біржових торгах дозволяє сформувати ринкову вартість акцій, визначити рівень ринкової капіталізації і створити для них необхідний рівень ліквідності.

Перешкодою, що постають перед підприємствами при проведенні IPO є такі його недоліки [*14, с.209-210; 17;*]:

- існує ризик для власника втратити контроль над акціонерним товариством, якщо частка акцій, які виставлені на продаж, перевищує 51%;
- можлива втрата гнучкості в прийнятті рішень підприємством внаслідок появи нових співвласників, з якими необхідно узгоджувати свої управлінські дії;
- велика ймовірність використання недобросовісними конкурентами інформації, яку зобов'язане розкривати підприємство;
- необхідність працювати відкрито, сплачувати податки повною мірою;
- високі первинні витрати підприємства, пов'язані зі здійсненням первинного публічного розміщення акцій на фондовій біржі (проведення аудиту, сертифікації, реєстрація на біржі, випуск акцій).

Першочергова роль в усуненні перерахованих недоліків, що заважають українським емітентам обрати один із найпривабливіших способів інвестиційного капіталу у фінансовій системі, є державні органи у аспекті спрощення процесу проведення IPO та можливість його проведення на території України. що, зрештою сприятиме динамічному розвитку української економіки. Крім того, потребує удосконалення система розкриття інформації на фондовому ринку на засадах вільного, оперативного, безкоштовного доступу інвесторів до інформації про емітентів цінних паперів та професійних учасників фондового ринку, зокрема впровадження міжнародних стандартів розкриття інформації.

Особливістю IPO є проходження необхідного підготовчого процесу для приведення підприємства у відповідність до вимог фондового ринку, адже вийти на первинне публічне розміщення акцій, особливо на на одній зі світових бірж, може лише та компанія, яка повністю відповідає вимогам прозорісті структури власності і зрозумілості ведення бізнесу. Саме ці умови є свого роду бар'єром, який значною мірою впливає на пасивність українських підприємств здійснювати IPO. Основні проблеми – це процес переходу до «публічного режиму»: підготовка аудиту, вибудовування прозорої і зрозумілої інвесторам юридичної структури, повна звітність перед інвесторами, заходи з поліпшення іміджу компанії і роботи з інвесторами. Власники підприємства мають бути готові розкривати будь-яку інформацію про себе і про свій бізнес.

Починаючи з середини 2000-х рр. українські емітенти стали звертатися до міжнародних фондових ринків. Перші IPO українських підприємств були проведені ще в 2005 р., але під час економічної кризи всі економічні процеси в країні уповільнилися. Так, у 2009 р. не було проведено жодного IPO українськими емітентами. В 2010 р. активність українських компаній стосовно IPO відновилася, але за останні три роки не спостерігається стрімкого зростання активності в цьому секторі фінансових відносин. У цілому за останні 8 років українськими підприємствами-емітентами було проведено 26 IPO. Серед вимог до підприємства - потенційного учасника ринку первинного публічного розміщення акцій слід зазначити: наявність сформованої системи корпоративного управління, зрозумілої інвесторам структури активів і грошових потоків, а також прозорість для інвесторів, що також передбачає ведення бухгалтерської звітності відповідно до міжнародних стандартів.

Загальносвітовою тенденцією є зростання в останні роки операцій IPO. В Україні проведення IPO гальмується низкою причин, основними з яких є власне нерозвиненість фондового ринку, викоа тіньова складова бізнесу, недосконалість нормативно-правового забезпечення, відсутність достатньо підготовленого кадрового потенціалу, невідповідність технічного забезпечення роботи фондового ринку міжнародним вимогам. Одним із значних негативних чинників розвитку фінансової системи України ряд авторів відзначає бюрократичні перепони, що супроводжують бажаючих провести IPO емітентів упродовж усього процесу підготовки до первинного публічного розміщення акцій компанії [11]. Як відмічається в [6], в Україні немає зрілого фондового ринку, який би міг забезпечити всі потреби як емітентів, так і інвесторів, немає відлагодженого механізму проведення IPO на українських біржових майданчиках, не існує нормативноправової бази для захисту прав інвесторів і емітентів та ін.

З часу проведення першого IPO українським емітентом, закріпилася тенденція до виходу на міжнародні фондові ринки з метою IPO компаній із аграрного сектора. Зокрема, за даними ДКЦПФР 42 % всіх проведених в Україні IPO виконані підприємствами, що займаються сільським господарством, по 15 % компанії металургійної промисловості і що працюють з нерухомістю, по 7,5 % компанії нафтогазової та харчової промисловості та близько 11,5 % розподіляються між підприємствами сфери транспорту та логістики, надання фінансових послуг та промислового виробництва (близько по 3,8 % кожна).

Станом на початок 2013 р. серед українських підприємств, які здійснили IPO на площадці «NewConnect» є позитивні приклади. Це два емітенти - компанія «Агроліга» та «KDM Shipping». Компанія «Агроліга» здійснила IPO у 2010 р. і за відносно невеликий пакет акцій – 16,67 % – змогла отримати 1,4 млн дол. США. Впродовж досить короткого періоду часу ця невелика харківська компанія розкрилася для бізнес-спільноти та перейшла на новий етап свого розвитку.

Успішна практика IPO «Агроліги» та виконання нею заявлених планів з розвитку відкривають шлях для розміщення інших українських компаній. Такі успішні IPO не тільки дають можливість українським підприємствам залучити бажані фінансові ресурси, але й стимулюють національну економіку країни загалом, приваблюючи інвесторів зі всього світу та їхні капітали для участі в розвитку українських підприємств.

У 2012 р. ще одна українська компанія «KDM Shipping» розмістила свої акції на «NewConnect», що дозволило їй залучити 7,4 млн дол. США іноземних інвестицій. Проспектом емісії було передбачено розміщення 3,5 млн акцій (35 %) на суму 36 млн дол. США, але вдалося залучити тільки п'яту частку від запланованої суми – 7,4 млн дол. Приватні інвестори придбали 8,35 % акцій. Це доволі низький результат, але навіть таку суму дуже складно знайти в Україні: банківське кредитування обмежене, інших джерел практично немає. Кошти потрібні були компанії на реалізацію інвестиційного плану на 2012–2014 рр. Тим не менш, продаж акцій компанії «KDM Shipping» відкриває дорогу на польську біржу компаніям з поки що не освоєного нею сектора – морських перевезень вантажу [7].

Таким чином, система первинного публічного розміщення акцій українських підприємств є сукупністю урегульованих фінансово-правовими нормами окремих підсистем фінансових відносин і економічних суб'єктів, за допомогою яких вони одержують довгострокові фінансові ресурси на внутрішніх і зовнішніх фондових ринках. Слід зазначити, що на початковому етапі ресурси, залучені під час IPO, відіграють важливу роль у формуванні капіталу емітентів. Водночас, у постемісійний період часто на окремих підприємствах відбувається зміна пріоритетів у фінансуванні, починають домінувати внутрішні джерела залучення капіталу, що фактично означає відмову від переваг статусу публічної компанії у сфері розміщення цінних паперів на ринку. Така ситуація призводить до зниження ринкових оцінок акцій українських підприємств. По суті, підприємства позбавляють себе переваг у сфері залучення джерел фінансування, оскільки такі тенденції є негативними і сприяють втраті довіри до українських підприємств, демонструють відсутність бачення ними стратегічних перспектив.

З метою залучення стратегічних інвесторів через механізм фондового ринку й поліпшення інвестиційного клімату необхідно забезпечити їх зацікавленість не лише у зростанні прибутку у короткостроковій перспективі, але й – загальної вартості капіталу підприємства у стратегічному плані.

Надзвичайно важливим аспектом постемісійного розвитку підприємства є забезпечення високого рівня корпоративного управління. Практика підтверджує, що підприємства, що здійснили випуск акцій на зовнішніх ринках, демонструють набагато вищий рівень корпоративного управління порівняно з емітентами внутрішнього ринку. Статус публічного підприємства зобов'язує підприємство постійно доводити, що воно прибуткове, перспективне, має великий потенціал, і тільки примножить залучені від інвесторів гроші. Якщо аналізувати успішні українські підприємства, то в наступний рік після проведення первинного публічного розміщення акцій більшість із них вклали залучений капітал в купівлю нових підприємств та інші інвестиційні проекти з розширення бізнесу. Це було характерним переважно для підприємств агропромислового сектору («Укпродукт Груп», «Астарта», «Кернел», «Миронівський хлібопродукт (МНР)», «ОВОСТАР». Крім того, підприємствам слід постійно підтримувати системно налагоджене інформування інвесторів про власні дії і плани, регулярно публікувати звітність, тобто здійснювати відкрите і прозоре ведення бізнесу тощо.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Первинне публічне розміщення акцій (IPO) українських підприємств є відкритою системою урегульованих фінансово-правовими нормами фінансових відносин економічних суб'єктів, які залучають акціонерний капітал на внутрішніх і зовнішніх фондових ринках. IPO є одним із перспективних інструментів як з точки зору вартості фінансових ресурсів, так і якісного розвитку корпоративного управління та бізнес-процесів. На базі акцій при проведенні їх первинного публічного розміщення формується акціонерний капітал підприємства, що вимагає додаткових витрат, які залежать від розміру його капіталізації, складності процесу. Акціонування є одним з економічно привабливих способів інвестування розвитку українських підприємств. Це дає змогу залучити довгострокові інвестиційні кошти, а розмір винагороди інвесторам за вкладання цих коштів регулюється в залежності від обставин та економічного стану підприємства - емітента. Тому важливим є дослідження системи первинного публічного розміщення акцій підприємства, деталізації її структури, виокремлення специфічних особливостей, що є перспективою подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. 1.Закон України «Про акціонерні товариства» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: Офіційний веб-портал. – Режим доступу:http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514-17.

2. 2.Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: Офіційний веб-портал. - Режим доступу:http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3480-15

3. 4.Корпоративне управління : монографія / І. В. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова; за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Х. : Право, 2007. – 500 с.

4. Костенко Н. Первинна публічна пропозиція акцій (IPO) як спосіб виходу компанії на світові фондові ринки / Н. Костенко, Н. Євтушенко // Схід. – № 4 (76) лип.-серп. – 2006. – С. 35 –38.].

5. 6.Македон В.В. Порівняльний аналіз умов та наслідків проведення IPO підприємствами-емітентами в Україні / В. В. Македон, І. Л.Тульських // – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://vestnikdnu.com.ua/archive/201374/30-37.htm.

6. 7.Мацера С.М. Економічний зміст та значення акціонерного капіталу в сучасних умовах [Електронний ресурс] // Scientific World (Sworld): Е-Журнал. – 01.10.2011. – Режим доступу до тексту: http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/economy-311/economic-theory-and-history-311.

7. 8.Офіційний сайт Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ssmsc.gov.ua/fund/info

8. 9.Петров В. Преимущества IPO перед прочими источниками инвестиций / В. Петров // Рынок ценных бумаг. – 2011. – № 15 – С. 23–25.

9. 10.Росс Геддес. IPO и последующие размещения акций / Росс Геддес. – К.: ЗАО "Олимп-Бизнес", 2007. - 352с

10. 11.Фищук І.М. Переваги та недоліки первинного розміщення акцій в умовах глобалізації фондового ринку / І.М.Фищук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. - №9. – С.46-55.

11. 12.Шелехов К.В. Переваги первинного публічного розміщення акцій (IPO) як інвестиційного інструменту залучення капіталу виробничим підприємством - [Електронний ресурс] / Шелехов К.В., Тарасенко А.О. // Ефективна економіка: Електр. наук. фахове вид. – 14.03.2012. Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?operation=1&iid=1019]:

12. Таранченко З. Стратегия выхода на IPOдиум // Стратегии. – 2006. – №11 – С. 32–33.

13. 14.Ernst D., Haecker D. Applied International Corporate Finance. - Muenchen: Franz Vahlen, 2007. – 401p.

14. 15.How does an IPO work at the NYSE? [Electronic Resource] // NYSE: New York Stock Exchange. - Reference:https://www.nyse.com/publicdocs/nyse/listing/IPO_infographic.pdf

15. 16.Ritter J.R. A review of IPO activity, pricing, and allocations / Ritter J.R., Welch, I. // Journal of Finance. – 2002. – № 57. – P. 1795–1828

16. 17.Pagano M. Why do companies go public? An empirical analysis / Pagano M., Panetta F., Zingales L. // Journal of Finance. – 1998. – № 53. – P. 27-64

17. 18.Rajan R. G. Insiders and outsiders: The choice between informed and arm'slength Debt // Journal of Finance. – 1992. – № 47. – P. 1367-1400.

References

1. 1.Zakon Ukrainy «Pro aktsionerni tovaristva» // Verhovna Rada Ukraini: OfItsIyniy veb-portal. : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514-17.

2. 2.Zakon Ukrainy «Pro tsinni paperi ta fondoviy rinok» // Verhovna Rada Ukraini: OfItsiyniy veb-portal. : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3480-15

3. 4.Korporativne upravlinnya : monografiya / I.V. Spasibo-Fateeva, O. KIbenko, V. Borisova; za red. I.V. Spasibo-Fateevoi. – H. : Pravo, 2007. – 500 s.

4. Kostenko N., Evtushenko N. Pervinna publIchna propozitsIya aktsIy (IPO) yak sposIb vihodu kompanii na svItovI fondovI rinki // Shid. – №4 (76) lip.-serp. – 2006. – S.35 –38.

5. Makedon V.V., Tulskih I.L. Porivnyalniy analiz umov ta naslidkiv provedennya IPO pIdpriemstvami-emItentami v Ukraini : http://vestnikdnu.com.ua/archive/201374/30-37.htm.

6. Matsera S.M. Ekonomichniy zmist ta znachennya aktsionernogo kapItalu v suchasnih umovah // Scientific World (Sworld): E-Zhurnal. – 01.10.2011. – : http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/economy-311/economic-theory-and-history-311.

7. 8.OfitsIyniy sayt Derzhavnoyi komIsIyi z tsInnih paperIv ta fondovogo rinku: http://www.ssmsc.gov.ua/fund/info

8. 9.Petrov V. Preimuschestva IPO pered prochimi istochnikami investitsiy // Ryinok tsennyih bumag. – 2011. – №15 – S. 23–25.

9. 10.Ross Geddes. IPO i posleduyuschie razmescheniya aktsiy / Ross Geddes. – K.: ZAO "Olimp-Biznes", 2007. - 352s

10. 11.Fischuk I.M. Perevagi ta nedolIki pervinnogo rozmIschennya aktsiy v umovah globalizatsii fondovogo rinku // Formuvannya rinkovih vidnosin v Ukraini. – 2010. - №9. – S.46-55.

11. 12.Shelehov K.V., Tarasenko A.O. Perevagi pervinnogo publichnogo rozmischennya aktsiy (IPO) yak Investitsiynogo Instrumentu zaluchennya kapitalu virobnichim pidprijemstvom // Efektivna ekonomika: Elektr. nauk. fahove vid. – 14.03.2012. : http://www.economy.nayka.com.ua/?operation=1&iid=1019]:

12. Taranchenko Z. Strategiya vyihoda na IPOdium // Ctrategii. – 2006. – №11 – S. 32–33.

13. 14.Ernst D., Haecker D. Applied International Corporate Finance. - Muenchen: Franz Vahlen, 2007. – 401p.

14. 15.How does an IPO work at the NYSE? // NYSE: New York Stock Exchange. : https://www.nyse.com/publicdocs/nyse/listing/IPO_infographic.pdf

15. 16.Ritter J.R., Welch I. A review of IPO activity, pricing, and allocations // Journal of Finance. – 2002. – № 57. – P. 1795–1828

16. 17.Pagano M., Panetta F., Zingales L. Why do companies go public? An empirical analysis // Journal of Finance. – 1998. – № 53. – P. 27-64

17. 18.Rajan R.G. Insiders and outsiders: The choice between informed and arm'slength Debt // Journal of Finance. – 1992. – № 47. – P. 1367-1400.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Лисяк Любов Валентинівна, доктор економічних нак, професор, проректор,
Дніпропетровська державна фінансова академія
вул. Аржанова,12, м. Дніпропетровськ, 49082, Україна
Lisyak_Lubov@mail.ru

Качула Світлана Валентинівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів,
Дніпропетровська державна фінансова академія
вул. Аржанова,12, м. Дніпропетровськ, 49082, Україна
s.kachula@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Лысяк Любовь Валентиновна, доктор экономических наук, профессор,
Днепропетровская государственная финансовая академия
вул. Аржанова,12, г. Днепропетровск, 49082, Украина
Lisyak_Lubov@mail.ru

Качула Светлана Валентиновна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов
Днепропетровская государственная финансовая академия
вул. Аржанова,12, г. Днепропетровск, 49082, Украина
s.kachula@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Lysiak Liubov, Doktor of Science (Economics), Professor
Dnipropetrovs'k State Financial Academy
Str. Arzanova, 12, Dnipropetrovs'k, 49082, Ukraine
Lisyak_Lubov@mail.ru

Kachula Svitlana, PhD in economics
Dnipropetrovs'k State Financial Academy
Str. Arzanova, 12, Dnipropetrovs'k, 49082, Ukraine
s.kachula@ukr.net

УДК 69.003:339.03

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ОНОВЛЕННЯ ПРОЦЕДУР ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙ-ВИКОНАВЦІВ БУДІВЕЛЬНИХ ПРОЕКТІВ В УМОВАХ ОБМЕЖЕНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

Марчук Ю.Л.

Предметом *статті є аналіз впливу інвестиційної конкуренції на розвиток та діяльність будівельних підприємств.*

Метод або методологія *проведення роботи: роботи вітчизняних вчених та практиків, нормативно-законодавчі акти. Застосовано такі методи: логічного узагальнення, діалектичний, абстрактно-логічний.*

У статті досліджено двозначну суть будівництва: з однієї сторони як сфери матеріального виробництва, однієї з базових галузей економіки, з іншої сторони – як виду виробничої діяльності. Описано значущість інвестиційної складової розвитку та функціонування будівельного підприємства, роль якої загострюється в контексті нестабільності економічного середовища та перманентної нестачі фінансових ресурсів. Встановлено, що функціонування будівельних організацій відбувається за умов існування гострої конкурентної боротьби за інвестиційні ресурси. Сформульовано визначення інвестиційної конкуренції як боротьби за обмежені інвестиційні ресурси, що проводиться будівельним підприємством шляхом управління власними конкурентними перевагами та формуванням довготермінової конкурентоспроможності підприємства. Розглянуто основи ведення чесної інвестиційної конкуренції, закладені у вітчизняному законодавстві. Наведено інструменти державного механізму регулювання інвестиційної конкуренції та окреслено сутність ринкового механізму регулювання інвестиційної конкуренції.

Галузь застосування результатів*: економічні науки, будівельна галузь; результати дослідження можуть бути застосовані в економічній та освітній діяльності.*

Ключові слова*: інвестиції, будівництво, інвестиційні ресурси, капітальні вкладення, інвестиційна конкуренція, механізми регулювання інвестиційної конкуренції.*

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ОБНОВЛЕНИЯ ПРОЦЕДУР ОЦЕНКИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ОРГАНИЗАЦИЙ-ИСПОЛНИТЕЛЕЙ СТРОИТЕЛЬНЫХ ПРОЕКТОВ В УСЛОВИЯХ ОГРАНИЧЕННОСТИ ИНВЕСТИЦИОННЫХ РЕСУРСОВ

Марчук Ю.Л.

Предметом *статьи является анализ влияния инвестиционной конкуренции на развитие и деятельность строительных предприятий.*

Метод или методология *проведения работы: работы отечественных ученых и практиков, нормативно-законодательные акты. Применены следующие методы: логического обобщения, диалектический, абстрактно-логический.*

В статье раскрыто двусмысленную суть ***строительства: с*** *одной стороны как сферы материального производства, одной из базовых отрасли экономики, с другой - как вида производственной деятельности. Доказана значимость инвестиционной составляющей функционирования и развития строительного предприятия, роль которой обостряется в контексте нестабильной экономики и постоянной нехватки финансовых ресурсов. Установлено, что функционирование строительных предприятий происходит в условиях существования острой конкурентной борьбы за инвестиционные ресурсы. Сформулировано определение инвестиционной конкуренции как борьбы за ограниченные инвестиционные ресурсы, проводится строительным предприятием путем управления собственными конкурентными преимуществами и формированием долгосрочной конкурентоспособности предприятия. Рассмотрены основы ведения честной инвестиционной конкуренции, заложенные в отечественном законодательстве. Приведены инструменты государственного механизма регулирования инвестиционной конкуренции и очерчены сущность рыночного механизма регулирования инвестиционной конкуренции.*

Область применения результатов*: экономические науки, строительная отрасль; результаты исследования могут быть применены в экономической и образовательной деятельности.*

Ключевые слова*: инвестиции, строительство, инвестиционные ресурсы, капитальные вложения, инвестиционная конкуренция, механизмы регулирования инвестиционной конкуренции.*

PROBLEMS AND PROSPECTS OF UPDATING PROCEDURES FOR EVALUATION OF BUILDING PROJECTS ORGANIZATIONS COMPETITIVENESS UNDER CONDITIONS OF LIMITED INVESTMENT RESOURCES

Marchuk Y.L.

The subject of the paper is to analyze the impact of competition on investment and development activities of construction companies.

Method or methodology of the work: the works of local scholars and practitioners, regulatory legislation. Adopted the following methods: logic synthesis, dialectical, abstract and logical.

Factors of impact and conditions for enterprises development are determined in the paper and the special role of investments in this process is indicated. The ambiguous nature of construction is revealed: from one hand – as the sphere of material production, basic industry of economy, on the other – as a type of industrial activity. Taking into account the specificity of financial and economic activity of the construction industry enterprises, the exceptional role of investments in the process of their development is proved. In accordance with this their essence and structure are examined. The importance of the investment component of the functioning and development of the construction company is proved. Its role is becoming more important in the context of an unstable economy and permanent shortage of financial resources. It is highlighted that the difference in the available means of production and potentially attracted investment capital is the tool of competition and incentive for further competition.

It is found that the operation of construction enterprises takes place under conditions of acute competition for investment resources which is being proposed to be viewed as an investment competition. The author's own definition of investment competition is formulated as follows: the struggle for limited investment resources which is maintained by construction enterprise by managing its own competitive advantages and the forming its long-term competitiveness, which in turn requires the development of its effective development strategy.

Range of application of results: economic science, the construction industry; research results can be applied in the economic and educational activities.

The basics of investment fair competition incorporated in the national legislation are considered. The tools of state regulation mechanism of investment competition are presented and the essence of market mechanism of investment competition regulation is outlined.

© Марчук Ю.Л., 2014

***Key words**: investments, construction, investment resources, capital investments, investment competition, mechanisms of investment competition regulation.*

Постановка проблеми. Процес здійснення фінансово-господарської діяльності будь-якого підприємства супроводжується безперервним кругообігом коштів, який реалізується у вигляді витрат ресурсів і отримання доходів, їхнього розподілу й використання. Важливим моментом при цьому є визначення джерел залучення коштів, напрямків та форм фінансування діяльності; оскільки розвиток підприємства передбачає зростання обсягів виробництва – забезпечення найефективніших шляхів розширення активів, матеріально-технічної бази підприємства з позиції перспектив збільшення його ринкової вартості та підвищення розміру отриманих прибутків, що, в свою чергу, потребує значних інвестицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі інвестування будівництва в останній час приділяється значна увага як в теоретичному, так і методичному аспектах. У роботах вітчизняних авторів в основному досліджуються проблеми оцінювання інвестиційної привабливості об'єктів будівництва, а також фактори і показники, які впливають на результати такого оцінювання в сучасних умовах [1, с.95–98; 2, с.76–81; 3, с.240–244], аналізуються існуючі форми залучення інвестицій у житлове будівництво [4, с.75–78]. При цьому розгляд науковцями проблем існування конкуренції на ринку інвестицій та визначення її впливу на діяльність будівельних підприємств не є дослідженою та потребує посиленої уваги.

Метою статті є аналіз сутності інвестиційної конкуренції як складової діяльності та розвитку організацій будівельної галузі та вплив такої конкуренції на ефективний розвиток підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи сутність категорії «будівництво», слід зауважити її двозначність. Капітальне будівництво трактується як сфера матеріального виробництва, яка відокремилася внаслідок суспільного поділу праці. Основними ознаками, які характеризують капітальне будівництво як галузь, є: випуск спеціалізованої продукції визначеного призначення; спільність технологічних процесів; наявність однорідних підприємств; наявність професійного складу кадрів. Разом з тим, будівництво є видом виробничої діяльності, що здійснюється на окремій стадії реалізації інвестиційного проекту та потребує значних капітальних вкладень. Капітальне будівництво як вид виробничої діяльності призначене для зведення будівель та споруд шляхом виконання комплексу робіт: споруджування будівель складанням і монтажем окремих елементів будівельних конструкцій, монтаж устаткування, проектні та дослідницькі роботи тощо [5, с. 202].

Таким чином, будівництво виступає однією з базових галузей економіки, результатом діяльності якої є створення основних фондів усіх сфер народного господарства країни. Від якості будівельної продукції, термінів її створення залежатиме й ефективність інвестиційних проектів в інших сферах економіки.

Кризова ситуація у вітчизняній економіці спричинила зменшення інвестиційної активності усіх груп інвесторів та скорочення бюджетних асигнувань, що, в свою чергу, призвело до дефіциту фінансових ресурсів, збільшення частки незавершеного будівництва, загального зниження конкурентоспроможності вітчизняних будівельних організацій та згортання будівельного сектора в Україні.

Розглядаючи специфіку ведення фінансово-господарської діяльності підприємствами у сфері будівництва, слід зауважити виключну роль інвестицій у процесі їх розвитку. Здатність будівельного комплексу країни раціонально використовувати всі можливі джерела фінансування та ефективно реалізовувати інвестиційні ресурси є основною вимогою для реалізації процесу перетворення вітчизняної будівельної сфери на високоефективний, конкурентоспроможний сектор економіки держави.

Передумовою розвитку та вихідними умовами формування конкурентоспроможності будь-якого підприємства є матеріально-фінансові ресурси, якими воно володіє, а також інвестиційний капітал, що у подальшому мобілізується на фінансовому ринку та вкладається в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності. З цієї позиції, інвестиційний капітал (ресурси) можна представити як усі матеріальні та фінансові ресурси, що мобілізуються підприємством з метою забезпечення подальшого розвитку [6, с. 247].

Інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект.

Такими цінностями можуть бути:

1) кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери;

2) рухоме та нерухоме майно;

3) майнові права інтелектуальної власності;

4) сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навиків та виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентованих («ноу-хау»);

5) права користування землею, водою, ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права;

6) інші цінності.

Інвестиції у відтворення основних фондів і на приріст матеріально-виробничих запасів здійснюються у формі капітальних вкладень [7].

Відмінність у наявних засобах виробництва та можливих до залучення інвестиційних ресурсах є інструментами конкуренції, стимулом для подальшого змагання. Там, де відбувається зіткнення інтересів, невідворотно виникає конкуренція [8, с. 179]. Конкурувати підприємства можуть за сировину, фінансові ресурси, споживача, тобто за все те, що дозволить досягти основної мети їх існування – максимізувати свій прибуток.

Ступінь забезпечення підприємств, що функціонують на ринку засобами виробництва та інвестиціями, зумовлює силу конкурентоспроможності кожного з них. Тому саме інвестиційний фактор є головною рушійною силою та метою конкуренції, він докорінно впливає на ступінь розвитку кожного окремого підприємства та визначає сутність економічних відносин. Зіткнення інтересів будівельних підприємств відбувається в процесі конкуренції за споживача своїх послуг, а саме за інвестора та замовника будівельних робіт, за інвестиції, що вони здійснюють. Таким чином, існування інвестиційної конкуренції особливо актуально постає для будівельних підприємств, розвиток та діяльність яких безпосередньо залежить від дій інвесторів. Намагання підприємств залучити достатні фінансові ресурси породжує інвестиційну конкуренцію.

Інвестиційна конкуренція – це боротьба за обмежені інвестиційні ресурси, яка ведеться будівельним підприємством шляхом управління власними конкурентними перевагами та формуванням довготермінової конкурентоспроможності підприємства, що, в свою чергу, потребує розроблення ефективної стратегії його розвитку.

Основи ефективної, «чесної», вільної інвестиційної конкуренції закладені в Законі «Про інвестиційну діяльність». Зокрема у ст. 7 Закону вказано, що «Всі суб'єкти інвестиційної діяльності незалежно від форм власності та господарювання мають рівні права щодо здійснення інвестиційної діяльності, якщо інше не передбачено законодавчими актами України» та «Інвестор самостійно визначає цілі, напрями, види й обсяги інвестицій, залучає для їх реалізації на договірній основі будь-яких учасників інвестиційної діяльності, у тому числі шляхом організації конкурсів і торгів».

На законодавчому рівні також регулюється дотримання правил чесної конкурентної боротьби суб'єктами інвестиційної діяльності, які зобов'язані:

- дотримувати державних норм і стандартів, порядок встановлення яких визначається законодавством України;
- виконувати вимоги державних органів і посадових осіб, що пред'являються в межах їх компетенції;
- подавати в установленому порядку бухгалтерську і статистичну звітність;
- не допускати недобросовісної конкуренції й виконувати вимоги законодавства про захист економічної конкуренції.

Ст. 9. Закону визначає, що основним правовим документом, який регулює взаємовідносини між суб'єктами інвестиційної діяльності, є договір (угода). Укладання договорів, вибір партнерів, визначення зобов'язань, будь-яких інших умов господарських взаємовідносин, що не суперечать законодавству України, є виключною компетенцією суб'єктів інвестиційної діяльності. Слід відзначити, що не допускається створення адміністративних бар'єрів розвитку інвестиційної конкуренції (ст. 9, абз. 4), оскільки втручання державних органів та посадових осіб у реалізацію договірних відносин між суб'єктами інвестиційної діяльності зверх своєї компетенції не допускається. За умов інвестиційної конкуренції вартість продукції, робіт і послуг у процесі інвестиційної діяльності визначається за вільними цінами і тарифами, в тому числі за підсумками конкурсів (торгів), а у випадках, передбачених законодавчими актами, – за державними фіксованими та регульованими цінами і тарифами. Однією з об'єктивних умов функціонування будівельних підприємств у регламентованому українським законодавством інвестиційному середовищі є отримання державних замовлень через тендерні торги.

Контракт на будівництво визначає стосунки між покупцем та продавцем об'єкта, а всі інші учасники будівельного проекту пов'язані юридичними відносинами, які також мають форму контракту. Проектувальники та керівники проекту мають відносини з покупцем будівлі чи споруди, а постачальники матеріалів та субпідрядники – з підрядником. У цілях уникнення суперечок, положення таких контрактів не повинні суперечити один одному.

А для отримання найвигіднішого результату висновок контрактів необхідно проводити на конкурентній основі. Отримання контрактів на будівництво об'єктів через підрядні торги означає становлення ринкових відносин у будівництві. Відповідно до цього, конкурентоспроможність будівельного підприємства, що бере участь у державних замовленнях, визначається як сукупність переваг у його діяльності порівняно з іншими фірмами, що дають змогу йому перемагати на підрядних торгах та заключати контракти на будівництво об'єктів, комплексів об'єктів. У процесі розроблення ефективної тендерної документації перевагами можуть виступати наявність достатньої кількості та високої якості ресурсів, їх оптимальне використання в діяльності будівельного підприємства [5, с. 204].

Вартість будівництва визначається з використанням державних кошторисних норм, які є обов'язковими при здійсненні будівництва об'єктів із залученням коштів державного бюджету України, місцевих бюджетів, а також коштів державних підприємств, установ та організацій.

Таким чином, державний механізм регулювання інвестиційної конкуренції включає ряд інструментів, за допомогою яких здійснюється вплив на її ефективність та розвиток і реалізується через:

- проведення державної експертизи інвестиційних програм та проектів будівництва;
- встановлення цін та визначення засад політики ціноутворення;
- законодавче обгрунтування прав інвесторів;
- гарантування інвестицій;
- подання фінансової допомоги у вигляді дотацій, субсидій, субвенцій, бюджетних позик на розвиток окремих регіонів, галузей, виробництв;
- державні норми та стандарти;
- заходи щодо розвитку та захисту економічної конкуренції;
- роздержавлення і приватизацію власності;
- визначення умов користування землею, водою та іншими природними ресурсами.

Ринковий механізм регулювання інвестиційної конкуренції передбачає узгодження інтересів сторін через ринкові інструменти попиту, пропозиції та конкуренції, регулювання яких можливе шляхом конкурсного методу отримання замовлення. Водночас, у приватному секторі ринку підрядних робіт, тендери, як правило, не проводяться та, відповідно, конкурентна боротьба між будівельними підприємствами носить прихований характер. Контракти на будівництво об'єктів заключаються між замовником та підрядником, оминаючи механізм підрядних торгів [5, с. 204].

Висновки. У процесі дослідження було доведено значущість інвестиційної складової функціонування та розвитку будівельного підприємства, роль якої загострюється в контексті нестабільної економіки та постійної нестачі фінансових ресурсів. Встановлено, що функціонування будівельних підприємств відбувається за умов існування гострої конкурентної боротьби за інвестиційні ресурси, яку пропонується розглядати як інвестиційну конкуренцію. Цільова спрямованість подальших досліджень полягає в напрямку розроблення оптимальної стратегії розвитку будівельного підприємства за умов інвестиційної конкуренції.

Список використаних джерел

1. Карпушенко, М.Ю. Особливості оцінки інвестиційної привабливості об'єктів будівництва в сучасних умовах / М.Ю. Карпушенко, А.В. Михайленко // Комунальне господарство міст: збірник наукових праць. – Харківська національна академія міського господарства, 2010. – Серія «Економічні науки». – Вип. 92. – С. 95 – 98.

2. Герасимова, О.Л. Оцінка інвестиційної привабливості будівельних проектів / О.Л. Герасимова, М.О. Бородін // Економічний простір: збірник наукових праць – ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури», 2008. – №20/1. – С. 76 – 81.

3. Винник, Т.М. Оцінювання інвестиційної привабливості будівництва / Т.М. Винник // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – Тернопільський інститут агропромислового виробництва НААН України. – 2012. – № 9. – С. 240 – 244.

4. Васильєв, О.В. Сучасні форми залучення інвестицій у житлове будівництво / О.В. Васильєв // Комунальне господарство міст: збірник наукових праць. – Харківська національна академія міського господарства, 2010. – Серія «Економічні науки». –Вип. 92. – С. 75 – 78.

5. Пинда, Ю.В. Конкурентне середовище на ринку будівельних робіт та засоби його регулювання / Ю.В. Пинда // Науковий вісник НЛТУ України: збірник науково-технічних праць. – Львів: НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.1. – С. 200 – 205.

6. Змієнко, М.О. Інвестиційні ресурси підприємства: сутність та основні види /М.О. Змієнко // Інноваційна економіка: всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2011. – №4. – С. 246 – 249.

7. Про інвестиційну діяльність [Електронний ресурс]: Закон України від 10 грудня 1991 року № 1955-XII за станом на 06.12.2012 р. / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1560-12.

8. Чорнуха, І.В. Механізми фінансування будівництва [Текст] / І.В. Чорнуха // Економічний вісник університету: збірник наукових праць учених та аспірантів. – Переяслав-Хмельницький. – 2012. – №19/1. – С. 178 – 183.

References

1. Karpushenko M.Y., Mykhailenko A.V. Osoblyvosti otsinky investytsiynoyi pryvablyvosti obyektiv budivnytstva v suchasnyh umovah [Features of the investment attractiveness of construction in modern terms] // Komunalne gospodarstvo mist: zbirnyk naukovykh prats' [Municipal economy of cities: Collected Works]. Kharkiv national academy of civil economy, 2010. «Economic studies» series. issue 92. p. 95–98.

2. Gerasymova O.L., Borodin M.O. Otsinka investytsiynoyi pryvablyvosti budivelnyh proektiv [Evaluation of investment attractiveness of building projects]. // Economic Space: Collected Works State University «Prydniprovska State Academy of Civil Engineering and Architecture», 2008. №20/1. P. 76–81.

3. Vynnyk T.M. Otsinyuvannya investyciynoyi pryvablyvosti budivnytstva [Evaluation of investment attractiveness of building] // Innovative economyIнноваційна економіка. Ukrainian Scientific and Production Magazine. Ternopil Ternopil Institute of Agricultural Production NAAS of Ukraine. 2012. № 9. P. 240–244.

4. Vasylyev O.V. Suchasni formy zaluchennya investytsiy u zhytlove budivnytstvo // Municipal services of city: collection of scientific papers. Kharkiv National Academy of Municipal Economy, 2010. Series "Economics». issue 92. P. 75–78.

5. Pynda Y.V. Konkurentne seredovyshche na rynku budivelnyh robit ta zasoby yogo regulyuvannya [Competitive market of construction and means of regulation] // Scientific Bulletin of NLTU Ukraine: collection of scientific works. Lviv: NLTU of Ukraine. 2008. Issue 18.1. P. 200–205.

6. Zmiyenko M.O. Investytsiyni resursy pidpryemstva: sutnist ta osnovni vydy // Innovation Economy: national scientific production journal. 2011. №4. P. 246–249.

7. Zakon pro investytsiynu diyalnist [Law on Investment Activity]: Law of Ukraine of 10 December 1991 № 1955-XII as of 12.06.2012 g. / Parliament of Ukraine. : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1560-12.

8. Chornukha I.V. Mekhanizmy finansuvannya budivnutstva // University Economic Bulletin: Collection of scientific articles of scientists and post-graduate students. Pereyaslav-Khmelnytskiy. 2012. №19/1. P. 178–183.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Марчук Юрій Леонідович, аспірант кафедри економічної теорії
Київський національний університет будівництва і архітектури
вул. Чаадаєва 2б, кв.38, м. Київ, 03176, Україна
e-mail: pxeone@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Марчук Юрий Леонидович, аспирант кафедры экономической теории
Киевский национальный университет строительства и архитектуры
ул. Чаадаева, 2б, кв.38, г. Киев, 03176, Украина
e-mail: pxeone@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR
Marchuk Yuriy Leonidovych, postgraduate
Kyiv National University of Construction and Architecture
h.2b, flat 38 Chaadaeva street, Kiev, 03176, Ukraine
e-mail: pxeone@gmail.com

УДК 657.471:634

ОБЛІК ВИТРАТ НА ВІДНОВЛЕННЯ КОРИСНОСТІ ДОВГОСТРОКОВИХ БІОЛОГІЧНИХ АКТИВІВ САДІВНИЦТВА: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

Михальська В.В.

Предмет, мета роботи. *Стаття присвячена вивченню стану та удосконаленню обліку витрат на відновлення корисності довгострокових біологічних активів садівництва госпрозрахункових підприємств.*

Методологія проведення роботи. *Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, зокрема: абстрактно-логічний, порівняння, анкетування, аналіз, узагальнення та синтез.*

Результати роботи. *В процесі дослідження запропоновано субрахунки аналітичного обліку з метою отримання інформації про витрати на відновлення корисності в розрізі усіх видів та сортів плодово-ягідних культур, а при потребі також і за такими відмінними аналітичними ознаками як схема насаджень, форма крони, технологія вирощування та ін. Також доведено необхідність відображення матеріальних витрат, які передбачається здійснювати під час проведення робіт по відновленню корисності, у складі інших матеріалів, тому що їх використання не є постійним, тобто не передбачене технологіями вирощування довгострокових біологічних активів садівництва. Водночас, запропоновано субрахунки з метою відображення в обліку матеріальних цінностей і витрат на оплату праці, що допоможе визначити які саме матеріали застосовано при виконанні тих чи інших заходів, а також встановити конкретний центр відповідальності, що був виконавцем робіт. Також розроблено три форми внутрішньогосподарського обліку: відомість витрат на відновлення корисності, групувальну відомість центру відповідальності щодо витрат на відновлення корисності та зведений звіт про витрати на відновлення корисності. Перша форма дозволяє визначити суму витрат для відновлення корисності для окремого сорту плодово-ягідних культур. Друга форма дає можливість встановити суму витрат, що проведені окремим центром відповідальності з метою визначення своєчасності виконання запланованих заходів. Третя форма забезпечує узагальнення даних про витрати на підставі інформації, одержаної із групувальних відомостей всіх центрів відповідальності і допомагає визначити загальну суму витрачених коштів по підприємству в цілому.*

Галузь застосування результатів. *Запропоновані на підставі проведеного дослідження субрахунки аналітичного обліку та форми внутрішньогосподарської звітності доцільно використовувати в практичній діяльності госпрозрахункових підприємств Інституту садівництва Національної академії аграрних наук, оскільки це дозволить підвищити аналітичні можливості одержаної інформації та приймати правильні управлінські рішення.*

Висновки. *Все вище зазначене дає підстави стверджувати, що запропоновані напрями удосконалення аналітичного та внутрішньогосподарського обліку витрат на відновлення корисності довгострокових біологічних активів садівництва*

 © Михальська В.В., 2014

дозволять своєчасно приймати обґрунтовані управлінські рішення та здійснювати економічний аналіз цих витрат, оскільки буде: забезпечено достовірне, своєчасне та повне їх відображення на рахунках бухгалтерського обліку; надано можливість здійснювати оперативний контроль за витратами шляхом аналізу відхилень від запланованих їх розмірів в цілому по підприємству, за центрами відповідальності та в розрізі окремих видів і сортів багаторічних плодово-ягідних культур.

Ключові слова: *витрати на відновлення корисності; внутрішньогосподарська звітність; втрати від зменшення корисності; довгострокові біологічні активи садівництва; капітальні інвестиції; субрахунки аналітичного обліку.*

УЧЁТ ЗАТРАТ НА ВОЗОБНОВЛЕНИЕ ПОЛЕЗНОСТИ ДОЛГОСРОЧНЫХ БИОЛОГИЧЕСКИХ АКТИВОВ САДОВОДСТВА: УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Михальская В.В.

Предмет, цель работы. *Статья посвящена изучению состояния и усовершенствованию учета расходов на возобновление полезности долгосрочных биологических активов садоводства хозрасчетных предприятий.*

Метод или методологию проведения работы. *Методологической основой исследования являются общенаучные и специальные методы познания, в частности: абстрактно-логический, сравнение, анкетирование, анализ, обобщение и синтез.*

Результаты работы. *В процессе исследования предложены субсчета аналитического учета с целью получения информации о расходах на возобновление полезности в разрезе всех видов и сортов плодово-ягодных культур, а при потребности также и по таким особенным аналитическим признакам как схема насаждений, форма кроны, технология выращивания и др. Также доказана необходимость отражения материальных расходов, которые предусматривается осуществлять во время проведения работ по возобновлению полезности, в составе других материалов, потому что их использование не является постоянным, то есть не предусмотрено технологиями выращивание долгосрочных биологических активов садоводства. В то же время, предложены субсчета с целью отражения в учете материальных ценностей и расходов на оплату труда, которые помогут определить какие именно материалы применено при выполнении тех или других мероприятий, а также установить конкретный центр ответственности, который был исполнителем работ. Также разработаны три формы внутрихозяйственного учета: ведомость расходов на возобновление полезности, группировочная ведомость центра ответственности относительно расходов на возобновление полезности и сводный отчет о расходах на возобновление полезности. Первая форма позволяет определить сумму расходов для возобновления полезности для определенного сорта плодово-ягодных культур. Вторая форма дает возможность установить сумму расходов, которые проведены отдельным центром ответственности с целью определения своевременности выполнения запланированных мероприятий. Третья форма обеспечивает обобщение данных о расходах на основании информации, полученной из группировочных ведомостей всех центров ответственности и помогает определить общую сумму потраченных средств по предприятию в целом.*

Область применения результатов. *Предложенные на основании проведенного исследования субсчета аналитического учета и формы внутрихозяйственной отчетности целесообразно использовать в практической деятельности хозрасчетных предприятий Института садоводства Национальной академии аграрных наук поскольку это позволит повысить аналитические возможности полученной информации и принимать правильные управленческие решения.*

Выводы. *Все выше отмеченное дает основания утверждать, что предложенные направления усовершенствования аналитического и внутрихозяйственного учета расходов на возобновление полезности долгосрочных биологических активов садоводства позволят своевременно принимать обоснованные управленческие решения и осуществлять экономический анализ этих расходов, поскольку будет: обеспечено достоверное, своевременное и полное их отражение на счетах бухгалтерского учета; предоставлена возможность осуществлять оперативный контроль за расходами путем анализа отклонений от запланированных их размеров в целом по предприятию, за центрами ответственности и в разрезе отдельных видов и сортов многолетних плодово-ягодных культур.*

Ключевые слова: *расходы на возобновление полезности; внутрихозяйственная отчетность; потери от снижения полезности; долгосрочные биологические активы садоводства; капитальные инвестиции; субсчета аналитического учета.*

PROCEEDING IN UTILITY OF LONG TERM BIOLOGICAL ASSETS IN GARDENING COST ACCOUNTING: MANAGAMENT ASPECT

Mykhal's'ka V.V.

Purpose. *The article dealth with the study of the state and improvement of proceeding the utility of long-term biological assets in gardening cost accounting of self-supporting enterprises.*

Methodology. Methodological basis of research are scientific and special methods of cognition, in particular: abstractly-logical, comparison, questionnaire, analysis, generalization and synthesis.

Results. *In the process of research the sub-accounts of the analytical accounting are offered with the aim of receipt of information about charges on proceeding in an utility in the cut of all kinds and sorts of fruit and barries cultures, and at a necessity also and on such excellent analytical signs as a chart of planting, form of crown, technology of growing and other. Also well-proven reflections of material costs, that it is envisaged to carry out during realization of works on proceeding in an utility, in composition other material, because their use be not permanent, id est not ponderable technologies growing of long-term biological assets in gardening. At the same time, sub-accounts are offered with the aim of reflection in the account of material values and costs on the labour remuneration that will help to define which one materials it is applied at implementation of those or other measures, and also to set the concrete center of responsibility, that was the performer of works. Three forms of management accounting are also worked out: list of costs on proceeding in an utility, group list of responsibility center in relation to proceeding in an utility costs and consolidated report of proceeding in an utility costs. The first form allows to define the sum of proceeding in an utility costs for the separate sort of fruit and berries cultures. The second form gives an opportunity to set the sum of costs that is conducted by the separate responsibility centers with the aim of timeliness determination of the pre-arranged measures implementation. The third form provides generalization of cost's data on the basis of the information got from all responsibility centers and helps to define the general sum of the spent facilities on an whole enterprise.*

Practical implications*. The analytical accounting sub-accounts and worked out forms of the management accounting are offered on the basis of undertaken a study it is expedient to use in practical activity of self-supporting enterprises of Gardening Institute of the National academy of agrarian sciences.*

Conclusions. *Thus, to accept reasonable administrative decisions for procceding the utility of long-term biological assets in gardening and carry out the economic analysis of these costs, as it will be:, their timely and complete reliable reflection is provided on the accounts; possibility to carry out operative control after costs by the analysis of deviations from pre-arranged their sizes on the whole enterprise is given, after the centers of responsibility and in the cut of separate kinds and sorts of long-term fruit and berries cultures.*

Key words: *proceeding in an utility costs; managament reporting; losses of decline utility; long-term biological assets of gardening; capital investment; sub-accounts of the analytical accounting.*

Актуальність. Багаторічні плодово-ягідні насадження відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи» [5] відносяться до довгострокових біологічних активів рослинництва госпрозрахункових підприємств. Отже, це – специфічні активи, головною метою вирощування яких є отримання економічних вигод у вигляді виручки від реалізації продукції, яка, в свою чергу, є визначальним фактором формування фінансових результатів господарської діяльності підприємств. Абсолютний розмір отриманих вигод не є сталим: під впливом різноманітних факторів, насамперед таких, як несприятливі погодно-кліматичні умови або настання стадії старіння садів, він зменшується через значні механічні пошкодження насаджень чи часткову загибель дерев (кущів) у кварталі або на іншій одиниці площі. Іншими словами, відбувається зниження корисності довгострокових біологічних активів садівництва. При цьому варто зауважити: якщо залежне від фактора часу зменшення урожайності багаторічних плодово-ягідних насаджень можна передбачити, знаючи приблизну тривалість продуктивного використання того чи іншого сорту, втрати від зниження корисності, які викликані природними факторами, тобто погодними умовами, є випадковими і визначити їх розмір фактично неможливо. Разом із тим, втрачені економічні вигоди слід відновлювати, оскільки вони є визначальним джерелом фінансування діяльності госпрозрахункових підприємств. На це потрібні додаткові витрати до передбачених технологіями вирощування, які спрямовані на відновлення корисності довгострокових біологічних активів садівництва. Отже, їх відображення в бухгалтерському обліку є необхідним, адже отримана інформація потрібна для прийняття управлінських рішень, а також для цілей економічного аналізу господарської діяльності підприємств. А тому виникає потреба у вивченні дійсного стану та пошуку напрямків удосконалення обліку витрат на відновлення корисності довгострокових біологічних активів садівництва.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Порядок відображення в обліку зменшення та відновлення корисності активів у госпрозрахунковому секторі визначений і регламентується Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 28 «Зменшення корисності активів». Це питання розглядалось такими науковцями, як: І. В. Аверчев [1], С. Ф. Голов [2], О. П. Гузенко [3], С. Зубілевич [4], В. М. Костюченко [2], Т. В. Ландіна [5], С. С. Новицька [6], Н. Ю. Потапова-Сінько [6], І. Павлюк [7], І. Чалий [10], О. С. Яцунська [11] та інші. Отже, проблема є актуальною, оскільки у вищезазначеному стандарті та роботах вчених відсутній порядок обліку витрат на відновлення корисності довгострокових біологічних активів садівництва.

Як наслідок, **предметом дослідження** є облік господарських операцій щодо витрат на відновлення корисності довгострокових біологічних активів садівництва госпрозрахункових підприємств.

Відповідно, **мета дослідження** – оцінка стану та напрямки вдосконалення обліку витрат на відновлення корисності довгострокових біологічних активів садівництва госпрозрахункових підприємств.

Із урахуванням поставленої мети **завданнями дослідження** є: критична оцінка фактичного стану обліку витрат на відновлення корисності довгострокових біологічних активів садівництва в дослідних господарствах Інституту садівництва Національної академії аграрних наук (далі – ІС НААН); надання й обґрунтування пропозицій щодо відображення інформації про витрати на відновлення корисності на рахунках бухгалтерського обліку й у формах внутрішньогосподарської звітності.

Методи дослідження. У процесі дослідження передбачається використати наступні наукові методи: причинно-наслідкового зв'язку, абстрактно-логічний і порівняння – під час обґрунтування актуальності відображення в обліку витрат на відновлення корисності довгострокових біологічних активів садівництва; анкетування і аналіз – з метою оцінки фактичного стану обліку витрат на відновлення корисності на досліджуваних підприємствах; узагальнення – при розробці обґрунтування запропонованих субрахунків аналітичного обліку цих витрат, а також відображенні інформації про них у формах внутрішньогосподарської звітності.

Постановка проблеми. Якщо на початок звітного періоду (року) на підприємстві зафіксовано ознаки, що свідчать про зменшення корисності довгострокових біологічних активів садівництва, та визначено розмір втрат економічних вигод, виникає необхідність у здійсненні певних заходів, спрямованих на її відновлення. Наприклад, в дослідному господарстві «Новосілки» Інституту садівництва Національної академії аграрних наук (далі – ДГ «Новосілки» ІС НААН) на початок 2014 року втрати від зменшення корисності яблуневого саду сорту «Аскольда» внаслідок значного пошкодження крони морозами, розраховані з використанням доходного підходу, становили 11550 гривень. У зв'язку з цим, знаючи причину втрат, головним агрономом господарства прийнято рішення та визначено перелік заходів, які необхідні для відновлення стану крони багаторічних насаджень даного сорту, а саме заплановано: насадження вітрозахисних смуг; утеплення ґрунтової поверхні кварталу, де розміщений сад, шляхом устілання опалим листям та обв'язування крони утеплюючими матеріалами. Як наслідок, на реалізацію всіх передбачених заходів необхідно понести додаткові витрати, зокрема, придбати утеплюючі матеріали та нарахувати оплату праці працівникам, які будуть зайняті на виконанні таких робіт. На підставі детального вивчення розділу «Витрати» наказу про облікову політику ДГ «Новосілки» ІС НААН на 2014 рік, аналізу даних, наведених у відомостях аналітичного обліку довгострокових біологічних активів № 4.2. с.-г. і капітальних інвестицій № 4.8 с.-г., а також оборотно-сальдових по субрахунках 162 «Довгострокові біологічні активи рослинництва, які оцінені за первісною вартістю» та 155 «Придбання (вирощування) довгострокових біологічних активів» за січень – березень 2014 року, встановлено, що витрати на відновлення корисності багаторічних плодово-ягідних насаджень не виокремлено з-поміж інших витрат. З анкетного опитування головного бухгалтера ДГ «Новосілки» ІС НААН з'ясовано, що: по-перше, немає внутрішньогосподарського обліку цих витрат; по-друге, заходи, спрямовані на ліквідацію ознак зменшення корисності, проводяться, як правило, час від часу, тобто виключно за наявності вільних грошових коштів. Отже, обліковою політикою господарства не визначено постійні внутрішні джерела фінансування витрат. Таким чином, можна зробити висновок, що в практичній діяльності ДГ «Новосілки» ІС НААН відсутні: методичні рекомендації щодо організації та методики обліку витрат на відновлення корисності довгострокових біологічних активів садівництва, насамперед, не передбачено окремих аналітичних субрахунків для їх відображення; внутрішньогосподарські регістри та звітність, а також постійне джерело їх фінансування з визначенням порядку його формування та використання.

Результати дослідження. Як наслідок, зважаючи на виявлені в практичній діяльності ДГ «Новосілки» ІС НААН проблемні питання щодо відображення витрат на відновлення корисності довгострокових біологічних активів садівництва, в першу чергу пропонуємо розробити субрахунки аналітичного обліку. При цьому, враховуючи що витрати на відновлення корисності здійснюються безпосередньо під час вирощування довгострокових біологічних активів садівництва, на нашу думку, доцільно спочатку відносити їх до капітальних інвестицій. А оскільки на досліджуваному підприємстві для обліку всіх витрат передбачено лише субрахунок першого порядку 155 «Капітальні інвестиції на вирощування довгострокових біологічних активів», постає питання, як визначити суму витрат на відновлення корисності. У зв'язку з цим у робочому плані рахунків досліджуваного господарства, а також інших госпрозрахункових підприємств, що підпорядковані ІС НААН, слід передбачити субрахунок 155.XXX «Капітальні інвестиції на відновлення корисності довгострокових біологічних активів садівництва», що дозволить, у першу чергу, розмежувати облік витрат на вирощування біологічних активів рослинництва і тваринництва, адже в деяких дослідних господарствах ІС НААН на балансі наявна продуктивна худоба. По-друге, запропонований субрахунок дасть можливість виокремити зазначені витрати з-поміж інших витрат на вирощування довгострокових біологічних активів

рослинництва, а також вести їх облік у розрізі видів і сортів плодово-ягідних культур. За потреби можна також виділяти субрахунки нижчих порядків, оскільки один і той же сорт плодово-ягідних культур може вирощуватись за різними технологіями, тобто з використанням однорічних чи дворічних саджанців, декількох схем посадки, варіантів і форм крони, тому й витрати на відновлення корисності в цих випадках будуть різними (табл. 1).

Витрати матеріалів, необхідних для проведення заходів із ліквідації ознак зменшення корисності, наприклад, для утеплення крони дерев, на нашу думку, варто відображати не на субрахунку 201 «Сировина і матеріали», а на субрахунку 209 «Інші матеріали», тому що це, як правило, одноразові витрати, не передбачені технологіями вирощування плодово-ягідних культур. Водночас, для виокремлення певних видів матеріалів варто в робочому плані рахунків передбачити субрахунок нижчого порядку 209.Х «Обв'язувальні матеріали». Також, у зв'язку з наявністю на підприємстві декількох плодово-розсадницьких бригад, тобто структурних підрозділів, за якими закріплені певні квартали багаторічних насаджень, слід виокремити субрахунки 661.Х «Розрахунки за заробітною платою з плодово-розсадницькою бригадою № …» для розмежування витрат на оплату праці в розрізі кожного центру відповідальності (див. табл. 1).

Таблиця 1. Кореспонденції субрахунків для відображення витрат на відновлення корисності довгострокових біологічних активів садівництва

Зміст господарської операції	В практичній діяльності підприємств ІС НААН		Пропозиції автора	
	Дебет	Кредит	Дебет	Кредит
Списано обв'язувальні матеріали для утеплення крони яблуневого саду сорту «Аскольда», що оцінений за первісною вартістю	155 «Капітальні інвестиції на вирощування довгострокових біологічних активів»	209 «Інші матеріали»	155.1.3.3 «Капітальні інвестиції на відновлення корисності саду яблуневого, сорт «Аскольда»	209.9 «Обв'язувальні матеріали»
Нараховано заробітну плату працівникам плодово-розсадницької бригади № 3, які проводили обв'язування крони дерев		661 «Розрахунки за заробітною платою»		661.3 «Розрахунки за заробітною платою з плодово-розсадницькою бригадою № 3»
Списано витрати на відновлення корисності на збільшення первісної вартості продуктивного яблуневого саду сорту «Аскольда»	162.1 «Сад яблуневий, оцінений за первісною вартістю»	155 «Капітальні інвестиції на вирощування довгострокових біологічних активів»	162.2.2 «Сад яблуневий, сорт «Аскольда», оцінений за первісною вартістю»	155.1.3.3 «Капітальні інвестиції на відновлення корисності саду яблуневого, сорт «Аскольда»

*Джерело: запропоновано автором**

Після відновлення корисності, на нашу думку, необхідно збільшувати первісну вартість довгострокових біологічних активів садівництва. А оскільки в ДГ «Новосілки» ІС НААН облік багаторічних насаджень ведуть лише в розрізі окремих видів плодово-ягідних культур, на наш погляд, необхідно передбачити субрахунки 162.ХХ «Довгострокові біологічні активи рослинництва (вид культури, сорт), які оцінені за первісною вартістю», що дозволить визначити понесені витрати під час вирощування їх окремих сортів (див. табл. 1).

Разом із тим, з метою прийняття ефективних управлінських рішень вважаємо за доцільне розробити форми звітності внутрішньогосподарського обліку. Насамперед, пропонуємо використовувати відомість внутрішньогосподарського обліку про витрати на відновлення корисності, в заголовній частині якої необхідно передбачити дані щодо періоду її формування, назви культури, сорту, площі кварталу, схеми посадки, центру відповідальності. Це дозволить отримати інформацію про здійснені протягом місяця витрати на відновлення корисності кожного сорту плодово-ягідних культур у розрізі окремих центрів відповідальності, якими в ДГ «Новосілки» ІС НААН є плодово-розсадницькі бригади.

Одержані дані забезпечать:

- підвищення аналітичності облікової інформації щодо витрат на відновлення корисності дадуть можливість, зокрема, здійснювати достовірну оцінку вартості всіх сортів плодово-ягідних культур, у тому числі одного сорту, але різних схем посадки та вирощеного різними плодово-розсадницькими бригадами, зважаючи, що ці витрати включаються до первісної вартості довгострокових біологічних активів садівництва;
- отримання в подальшому достовірної інформації про собівартість кожного із вирощуваних сортів, у тому числі в розрізі різних схем посадки та центрів відповідальності, з огляду на те, що частина вартості довгострокових біологічних активів садівництва у складі амортизаційних відрахувань є однією із калькуляційних статей;
- визначення економічної ефективності вирощування того чи іншого сорту, доцільності використання певних схем розміщення культур у кварталі та результативності роботи всіх центрів відповідальності для прийняття обґрунтованих управлінських рішень та внесення змін до організації роботи окремих плодово-розсадницьких бригад.
- Водночас, із метою оперативного контролю за витратами на відновлення корисності, вважаємо, що відомість також повинна містити графи: перелік заходів, спрямованих на відновлення корисності; нормативні витрати, в тому числі матеріальні, трудові й інші; фактичні витрати, в тому числі матеріальні, трудові й інші; відхилення від нормативу; причини відхилень; виконавці заходів (робіт); джерело фінансування витрат. На наш погляд, одержана інформація дозволить:
- здійснювати оперативний контроль за відхиленнями від запланованих витрат у розрізі конкретних заходів для недопущення надмірних перевитрат коштів, оскільки це, в свою чергу, призведе до завищення первісної вартості довгострокових біологічних активів садівництва, тобто їх недостовірної оцінки, а як наслідок – до збільшення собівартості та відповідного скорочення фінансових результатів діяльності підприємств, що може розцінюватись як умисне зменшення бази оподаткування, зокрема податку на прибуток;
- з'ясувати причини відхилень, оскільки умисні перевитрати коштів, як вже зазначалось, можуть викривити справжні показники фінансової звітності;
- виявити конкретних виконавців заходів, спрямованих на ліквідацію ознак зменшення корисності, з метою встановлення ефективності роботи того чи іншого центру відповідальності і на цій підставі – внесення змін в організацію їх роботи;
- визначити джерело фінансування витрат для контролю за цільовим використанням коштів на підприємстві, тому що на забезпечення цих витрат доцільно, в першу чергу, використовувати виручку від реалізації плодів і ягід, оскільки на її отримання і спрямоване вирощування довгострокових біологічних активів садівництва.

Отже, запропонована відомість дає можливість отримати інформацію тільки про суму витрат на відновлення корисності певних сортів плодово-ягідних культур, і відповідно не містить даних щодо загальної суми витрат. У зв'язку з цим, в кінці звітного періоду слід групувати інформацію про ці витрати по всіх сортах у групувальних відомостях витрат на відновлення корисності довгострокових біологічних активів садівництва по центрах відповідальності з метою визначення суми витрат на реалізацію заходів, виконаних певною плодово-розсадницькою бригадою. Водночас, для визначення загальної вартості проведених заходів у цілому по підприємству, інформацію із групувальних відомостей у розрізі центрів відповідальності варто узагальнити у зведеному звіті про витрати на відновлення корисності довгострокових біологічних активів садівництва. Запропоновані форми внутрішньогосподарської звітності, на нашу думку, можуть бути використані для проведення аналізу витрат на відновлення корисності, починаючи від їх розміру для кожного сорту, а також по окремих центрах відповідальності та в цілому по підприємству. Відображена в них інформація також дозволить визначити ефективність роботи окремих центрів відповідальності щодо своєчасності та повноти проведення заходів, спрямованих на усунення ознак зменшення корисності довгострокових біологічних активів садівництва.

Висновки. Результати дослідження показали доцільність виокремлення витрат на відновлення корисності з-поміж інших капітальних інвестицій на вирощування довгострокових біологічних активів садівництва з метою прийняття ефективних управлінських рішень та оперативного контролю за ними. У зв'язку з цим, по-перше, запропоновано й обґрунтовано використання субрахунків аналітичного обліку для одержання інформації щодо цих витрат не тільки по окремих видах плодово-ягідних культур, а й по окремих їх сортах, а за необхідності – і в розрізі інших характеристик, таких як схема насаджень, форма крони, технологія вирощування тощо. Водночас наголошено на доцільності відображення матеріальних цінностей, призначених для відновлення корисності, у складі інших матеріалів, оскільки їх використання є зазвичай разовим і не передбачене технологічними картами на вирощування багаторічних насаджень. Також виокремлено субрахунки для обліку матеріалів і витрат на оплату праці, що дозволяє прослідкувати, який конкретний вид матеріалів використано на проведення запланованих заходів та яка плодово-розсадницька бригада виконувала роботи.

По-друге, розроблено та доведено доцільність використання внутрішньогосподарської звітності для відображення витрат на відновлення корисності з метою їх оперативного документального оформлення, а саме такі форми: відомість витрат на відновлення корисності, групувальну відомість центру відповідальності щодо витрат на відновлення корисності та зведений звіт про витрати на відновлення корисності підприємства. Перша форма дає можливість отримати інформацію про витрати для відновлення корисності з метою достовірної оцінки первісної вартості всіх сортів плодово-ягідних культур, у тому числі й одного сорту, але різних схем посадки та вирощеного різними плодово-розсадницькими бригадами, та розрахунку на підставі цього собівартості плодів і ягід, а також визначення економічної ефективності вирощуваних сортів, доцільність використання певних схем розміщення культур у кварталі та результативність роботи всіх центрів відповідальності. Дана відомість також дозволяє: здійснювати своєчасний контроль за відхиленнями від нормативних витрат; встановлювати їх причини в розрізі проведених заходів з метою уникнення перевитрат для достовірної оцінки залишкової вартості багаторічних насаджень і собівартості плодово-ягідної продукції; визначати джерела фінансування витрат для контролю за цільовим використанням коштів. Групувальна відомість забезпечує підсумовування інформації про витрати, проведені протягом місяця кожним центром відповідальності, та визначення ефективності їх роботи, зокрема своєчасність виконання запланованих заходів. Зведений звіт про витрати на відновлення корисності узагальнює інформацію про них на підставі даних за центрами відповідальності і дозволяє отримати їх суму в цілому по підприємству.

Підбиваючи підсумок, варто зазначити, що розроблені форми внутрішньогосподарського обліку, на нашу думку, допоможуть: достовірно, своєчасно та повно відображати інформацію про витрати на відновлення корисності на рахунках бухгалтерського обліку; здійснювати оперативний контроль за правильністю розміру цих витрат та уникнення невиправданих перевитрат коштів у цілому по підприємству, за центрами відповідальності та в розрізі окремих видів і сортів плодово-ягідних культур; групувати аналітичну інформацію, яка сприятиме прийняттю обґрунтованих управлінських рішень.

Враховуючи все вищезазначене, вважаємо, що запропоновані субрахунки аналітичного обліку та форми внутрішньогосподарської звітності можуть бути використані в подальших дослідженнях, зокрема при розробці методичних рекомендацій щодо організації та методики проведення внутрішньогосподарського контролю цих витрат для встановлення доцільності їх розмірів та уникнення понаднормативних, тобто невиправданих, витрат.

Список використаних джерел

1. *Аверчев И.В. МСФО. 1000 примеров прманения / И.В. Аверчев. – М.: Рид Групп, 2011. – 992 с.*
2. *Голов С.В. Бухгалтерський облік і фінансова звітність за міжнародними стандартами / С.В. Голов, В.М. Костюченко. – К.: Видавництво «Лібра», 2004. – 880 с.*
3. *Гузенко, О.П. Економічно-правовий аспект оцінки зменшення та відновлення корисності активів підприємств / О.П. Гузенко, К. А. Волошина // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – № 11. – С.25–28.*
4. *Зубілевич С. Зменшення корисності активів / С. Зубілевич // Бухгалтерський облік і аудит. – 2005. – № 2. – С. 9-13.*
5. *Ландіна Т. В. Особливості обліку відтворення основних засобів із застосуванням інформаційних технологій: управлінський аспект / Т. В. Ландіна, Р. Л. Цебень, А. Ф. Гуменюк // Проблеми економіки та управління : [збірник наукових праць] / відповідальний редактор Й. М. Петрович. - Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. – С. 150-156.*
6. *Новицька С.С. Сутність амортизаційної політики та її вплив на ефективність роботи підприємств / С.С. Новицька, Н.Ю. Потапова-Сінько: навч.-метод. посібник для студ. екон. спец. Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова. – 2006. – 98 с.*
7. *Павлюк И. Изменения в бухгалтерском учете уменьшения и восстановления полезности основных средств // Бухгалтерский учет и аудит. – 2005. – № 12. –С. 21 - 26.*
8. *Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 28 «Зменшення корисності активів»: наказ Міністерства фінансів України від 24.12.2004 р. № 817 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0035-05.*
9. *Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи»: наказ Мінфіну України від 18.11.2005 р. № 790 [Електронний ресурс]. Режимдоступу:http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?&cat_id=293533&stind=21.*
10. *Чалий І. Зменшення корисності основних засобів: суть і основи процедури // Все про бухгалтерський облік. – 2012. – № 16. – С.11-18.*
11. *Яцунська О. С. Проблеми відображення зменшення корисності основних засобів / О. С. Яцунська // Економічні науки. Серія: Економіка та менеджмент : збірник наукових праць / Луцький національний технічний університет. – Луцьк, 2012. – Вип. 9 (34), ч. 2. – С. 594-601.*

References

1. *Averchev, I.V. (2011), MSFO. 1000 prymerov prmanenyya, Ryd Grupp, Moskow, Russia.*
2. *Golov, S.V. (2004), Buxgalters`kyj oblik i finansova zvitnist` za mizhnarodnymy standartamy, Vy`davny`cztvo «Libra», Kyiv, Ukraine.*

3. Guzenko, O.P. and Voloshyna, K.A. (2005), «Ekonomichno-pravovyj aspekt ocinky zmenshennya ta vidnovlennya korysnosti aktyviv pidpryyemstv», Ekonomika. Finansy. Pravo, Vol. 51, pp. 25–28.

4. Zubilevych, S. (2005) «Zmenshennya korysnosti aktyviv», Buhgalters`kyj oblik i audyt, Vol. 2, pp. 9-13.

5. Landina, T. V., Ceben R. L. and Gumenyuk A.F. (2012), «Osoblyvosti obliku vidtvorennya osnovnyx zasobiv iz zastosuvannyam informacijnyx texnologij: upravlins`kyj aspekt, Problemy ekonomiky ta upravlinnya: [zbirnyk naukovyx pracz], Vol. 2, pp. 150-156.

6. Novycz`ka, S.S. and Potapova-Sin`ko N. Yu. (2006), Sutnist` amortyzacijnoyi polityky ta yiyi vplyv na efektyvnist` roboty pidpryyemstv, ONAZ im. O.S. Popova, Odesa, Ukraine.

7. Pavlyuk. I. (2005), Y`zmeneny`ya v buxgalterskom uchete umen`sheny`ya y` vosstanovleny`ya poleznosty` osnovnyx sredstv // Buxgaltersky`j uchet y` audy`t, Vol. 12, pp. 21 – 26.

8. Polozhennya (standart) buxgalters`kogo obliku 28 «Zmenshennya korysnosti aktyviv»: nakaz Ministerstva finansiv Ukrayiny vid 24.12.2004 № 817 : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0035-05 (accessed November 10, 2014).

9. Polozhennya (standart) buxgalters`kogo obliku 30 «Biologichni aktyvy»: nakaz Minfinu Ukrayiny vid 18.11.2005 № 790 : http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?&cat_id=293533&stind=21 (accessed November 8, 2014).

10. Chalyj, I. (2012), «Zmenshennya korysnosti osnovnyx zasobiv: sut` i osnovy procedury», Vse pro buhgalters`kyj oblik, Vol. 16, pp. 11 –18.

11. Yaczuns`ka, O. S. (2012), «Problemy vidobrazhennya zmenshennya korysnosti osnovnyx zasobiv, Ekonomichni nauky. Seriya: Ekonomika ta menedzhment: zbirnyk naukovyx pracz`, Vol. 9, no. 34, pp. 594 – 601.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Михальська Віра Вікторівна, аспірантка кафедри обліку, аналізу та аудиту
Національний університет біоресурсів та природокористування України
вул. Малиновського, 27/23, м. Київ, 04210, Україна
e-mail: veramiha@meta.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Михальская Вера Викторовна, аспирантка кафедры учёта, анализа и аудита
Национальный университет биоресурсов и природоиспользования Украины
ул. Малиновского, 27/23, г. Киев, 04210, Украина
e-mail: veramiha@meta.ua

DATA ABOUT THE AUTHOR
Mykhal's'ka Vira Viktorivna, graduate student of accounting, analysis and audit department
National University of life and environmental sciences of Ukraine
Malinovs'ky, str, 27/23, Kyiv, 04210, Ukraine
email: veramiha@meta.ua

УДК 69.003:339.03

СТРУКТУРНІ ТА ПРОЦЕСНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДХОДІВ ПОПЕРЕДЖЕННЯ БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВ – ВИКОНАВЦІВ БУДІВЕЛЬНО-ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ

Ріжок І.М.

Метою *дослідження є розробка теоретичних основ і методичних рекомендацій оцінки і прогнозування неплатоспроможності підприємств.*

Предметом *дослідження є оцінка і прогнозування неплатоспроможності підприємств з врахуванням ендогенних та екзогенних чинників.*

Методи дослідження. *Теоретичною та методологічною основою дослідження є фундаментальні положення економічної теорії, дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем банкрутства і неплатоспроможності підприємств. Для досягнення поставленої в роботі мети використовувались наступні методи теоретичного і емпіричного дослідження: системного підходу; логічного аналізу; економетричного моделювання.*

Результати роботи. *У статті розглянуто сутність поняття кризи на підприємстві, чинники її виникнення та особливості виникнення кризового стану українських будівельних підприємств. Досліджено проблеми з розроблення нових методів управління діяльністю підприємств, які дозволять забезпечити високий рівень адаптивності та гнучкості в сучасних кризових умовах постійно змінного ринкового середовища.*

Розглянуто підходи до оцінки цілей та завдань антикризового управління, групи антикризового управління, які дозволяють управляти підприємствам и в залежності від проблем, які виникають на підприємстві. Виділено функції та стратегії антикризового управління та основні напрямки подолання кризи на підприємствах.

Проведена систематизація наявних методів управління підприємством з метою попередження виникнення кризи, в умовах її дії та усунення фінансової кризи, а також вказано зміни в антикризовому управлінні, що спричинені дією кризових явищ. Визначено рівень їхнього впливу на підприємство та розроблено рекомендації щодо вдосконалення системи управління підприємством.

Галузь застосування результатів. *Основні наукові положення роботи доведено до рівня методичних узагальнень і практичних рекомендацій, які дають змогу оцінити стан неплатоспроможності підприємств, виявити зони, що потребують негайного втручання ризик-менеджера. Універсальність запропонованих прикладних розробок дає можливість їх застосування підприємствами різних галузей та всіх форм власності.*

Ключові слова: *криза, криза підприємства, банкрутство, антикризове управління, фінансова стійкість.*

СТРУКТУРНЫЕ И ПРОЦЕССНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПОДХОДОВ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ БАНКРОТСТВА ПРЕДПРИЯТИЙ - ИСПОЛНИТЕЛЕЙ СТРОИТЕЛЬНО-ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ

Рижок И.М.

Целью *исследования является разработка теоретических основ и методических рекомендаций оценки и прогнозирования неплатежеспособности предприятий.*

© Ріжок І.М., 2014

Предметом *исследования является оценка и прогнозирование неплатежеспособности предприятий с учетом эндогенных и экзогенных факторов.*

Методы. *Теоретической и методологической основой исследования являются фундаментальные положения экономической теории, исследования отечественных и зарубежных ученых по проблемам банкротства и неплатежеспособности предприятий. Для достижения поставленной в работе цели использовались следующие методы теоретического и эмпирического исследования: системного подхода; логического анализа; эконометрического моделирования.*

Результаты работы. *В статье рассмотрены сущность понятия кризиса на предприятии, факторы его возникновения и особенности возникновения кризисного состояния украинских строительных предприятий. Исследованы проблемы разработки новых методов управления деятельностью предприятий, которые дадут возможность обеспечить высокий уровень адаптивности и гибкости в современных кризисных условиях постоянно изменяющейся рыночной среды.*

Рассмотрены подходы к оценке целей и задач антикризисного управления, групп антикризисного управления, которые дают возможность управлять предприятием с учетом необходимости решения проблем, которые возникают на предприятии. Выделены функции и стратегии антикризисного управления и основные направления преодоления кризиса на предприятиях.

Проведена систематизация имеющихся методов управления предприятием с целью предупреждения возникновения кризиса, в условиях его действия и устранения последствий финансового кризиса, а также даны направления касательно изменений в антикризисном управлении, которые вызваны воздействием кризисных явлений. Определен уровень их влияния на предприятие и разработаны рекомендации относительно усовершенствования системы управления предприятием.

Область применения результатов*. Основные научные положения работы доведены до уровня методических обобщений и практических рекомендаций, которые дают возможность оценить состояние неплатежеспособности предприятий, выявить зоны, которые нуждаются в немедленном вмешательстве риск-менеджера. Универсальность предложенных прикладных разработок дает возможность их применения предприятиями различных областей и всех форм собственности*

Ключевые слова: *кризис, кризис предприятия, банкротство, антикризисное управление, финансовая стойкость.*

STRUCTURAL AND PROCESS FEATURES OF THE APPROACHES IN PREVENTING THE BANKRUPTCY OF ENTERPRISES IMPLEMENTING CONSTRUCTION AND INVESTMENT PROJECTS

Ryzhok I.M.

The aim of the research is to develop theoretical foundations and guidelines for assessment and prediction of insolvency of enterprises.

The study is the estimation and prediction of insolvency with regard to endogenous and exogenous factors.

Methodology. *Theoretical and methodological basis of research is the fundamental provisions of the economic theory, the study of domestic and foreign scientists on the problems of bankruptcy and insolvency. To achieve the objectives the following methods were used theoretical and empirical research: a systematic approach, logical analysis; econometric modeling.*

Results. *The article deals with the essence of the concept of crisis in the enterprise, the factors for its occurrence and characteristics of a crisis condition of Ukrainian enterprises. The problems of the development of new methods of business management that will ensure a high level of adaptability and flexibility in today's crisis conditions constantly changing market environment.*

The approaches to the assessment objectives and tasks of crisis management, crisis management group that enable enterprises to manage and depending on the problems that arise in the company. Highlight features and strategies of crisis management and the main directions of the crisis in the workplace.

Reservation systematization of management now to prevent a crisis in terms of its performance and eliminate financial crisis and changes specified in crisis management, caused by the influence of the crisis. The level of their impact on the company and developed recommendations to improve system management.

Practical implications. *The basic scientific principles of the work brought to the level of methodological generalizations and practical recommendations, which provide the opportunity to assess the state of insolvency of enterprises, to identify areas that require immediate attention of the risk Manager. The versatility of the proposed applied research gives the possibility of their use by enterprises of different industries and of all forms of ownership.*

Key words: *crisis, a crisis of the company, bankruptcy, crisis management, financial stability.*

Актуальність теми. Будівельна галузь, більше аніж будь-яка інша галузь економіки, пов'язана із виникненням фінансових ризиків. Джерелами їх формування можуть бути як дії інвесторів, забудовників, так дії спеціалізованих підрядних організацій. Ризик, як економічна категорія, породжується невизначеністю майбутньої економічної й фінансової ситуації, спричиненої технічними і соціально-економічними умовами, відсутністю релевантної інформації про реальність джерел фінансування будівельного контракту, а також неможливістю прогнозування появи та розвитку певних умов у сфері капітального будівництва.

Постановка проблеми. З огляду на нестабільний характер економічного середовища функціонування підприємств останніх років, так само як і нестабільність всієї макроекономічної ситуації в цілому, менеджерам необхідно здійснювати аналіз не тільки поточного фінансового стану компаній, але й постійно здійснювати діагностику можливості банкрутства в майбутньому.

Останнім часом для ефективної оцінки ризику банкрутства компаній міжнародне економічне співтовариство розробило чималу кількість спеціалізованих методів і моделей. При цьому в основу такого економіко-математичного моделювання банкрутства в переважній більшості випадків покладено статистичні підходи. Якщо спробувати класифікувати запропоновані в літературі статистичні моделі прогнозування банкрутства підприємств у розрізі (на основі) застосованих для їхньої побудови підходів, можна умовно розділити їх на кілька основних груп:

- моделі, розроблені за допомогою мультиплікативного дискримінантного аналізу (МДА);
- моделі, побудовані за допомогою апарата логістичної регресії (logit-моделі) та probit-регресії;
- скорингові моделі прогнозування банкрутства;
- моделі, побудовані за допомогою нечітко-множинного підходу;
- моделі прогнозування банкрутства на основі рейтингових оцінок [7, с.35].

Метою статті є розробка теоретичних основ і методичних рекомендацій оцінки і прогнозування неплатоспроможності підприємств та попередження банкрутства підприємств – виконавців будівельно-інвестиційних проектів.

Виклад основного матеріалу. Значний внесок в дослідження проблеми оцінки і прогнозування неплатоспроможності підприємств внесли українські та зарубіжні вчені, зокрема: Альтман Е., Терещенко О.О., Копчак Ю.С.[3], Мозенков О.В. [6] і ін. Окремі аспекти цієї багатогранної проблеми знайшли своє відображення і в вітчизняному законодавстві, проте існує також необхідність посилення державного регулювання в даній сфері з огляду на необхідність виявлення та збереження потенційно життєздатних підприємств.

Невирішеними є також багато теоретичних питань інституту банкрутства. Зокрема, терміни «банкрутство», «неспроможність» і «неплатоспроможність» більшість вчених визначає як рівноцінні [1],[2]. Разом з тим, застосування критеріїв оцінки

неплатоспроможності підприємств, запозичених із зарубіжної практики без врахування специфіки економіки України, є малоефективними. Тому при розробці стратегій розвитку підприємств необхідно враховувати економічний зміст банкрутства, який полягає у ефективному використанні обмежених ресурсів підприємств в умовах глибокої соціально-економічної кризи [5, с.17].

Проте багато аспектів даних досліджень залишились ще не розв'язаними. Ми не можемо погодитися з думкою деяких дослідників, які стверджують, що розгляд антикризового управління в стратегічному плані не вважається доцільним [6, с.36], оскільки стратегічне планування основною своєю метою ставить розробку плану розвитку підприємства на довгостроковий проміжок часу (зазвичай два-три роки), в той час як антикризове управління покликане виводити (або запобігати) підприємство з вже сформованою кризової ситуації та має місце не стратегічне планування, а оперативне, яке вимальовує варіант розвитку підприємства на невеликий проміжок часу (12-18 місяців). На нашу думку, в сучасних умовах варто розглядати антикризове управління в більш широкому розумінні та визначати управління ризиками як невід'ємну складову загальноорганізаційного процесу управління підприємством.

Будь-яке управління у визначеній мірі повинно бути антикризовим і, тим більше, ставати антикризовим зі вступом у смугу кризового розвитку організації. Ігнорування цього положення може мати значні негативні наслідки, а врахування, навпаки, сприятиме безболісному проходженню кризових ситуацій, забезпечуватиме фінансову стабільність та навіть розвиток підприємства в несприятливих економічних умовах.

Положення щодо необхідності присутності елементів антикризового управління в загальноорганізаційному процесі ґрунтується на наступних припущеннях:

- ✓ кризи можна передбачати, очікувати і викликати;
- ✓ кризи у визначеній мірі можна прискорювати, випереджати, відсувати;
- ✓ до криз можна і необхідно готуватися;
- ✓ кризи можна пом'якшувати;
- ✓ управління в умовах кризи вимагає особливих підходів, спеціальних знань, досвіду і мистецтва;
- ✓ кризові процеси можуть бути до визначеної межі керованими;
- ✓ управління процесами виходу з кризи здатне прискорювати ці процеси і мінімізувати їхні наслідки [4, с.22].

Для того, щоб організація домоглася успіху, керівник повинен уміти передбачати можливість, імовірність появи тих чи інших виробничих ситуацій, бути готовим до них і діяти адекватно сформованим обставинам.

Економічними теоретиками доведено, що економічний розвиток виробничої системи та відповідні зміни завжди відбуваються циклічно. Як правило, економічний цикл виробничого підприємства складається з таких фаз: криза, депресія, пожвавлення та піднесення [2].

На підставі цього, можна наочно (рис.1) проілюструвати етапи життєвого циклу підприємства, в яких у взаємозалежності від конкретного етапу розвитку підприємства визначено і значення показників фінансово-економічної стійкості:

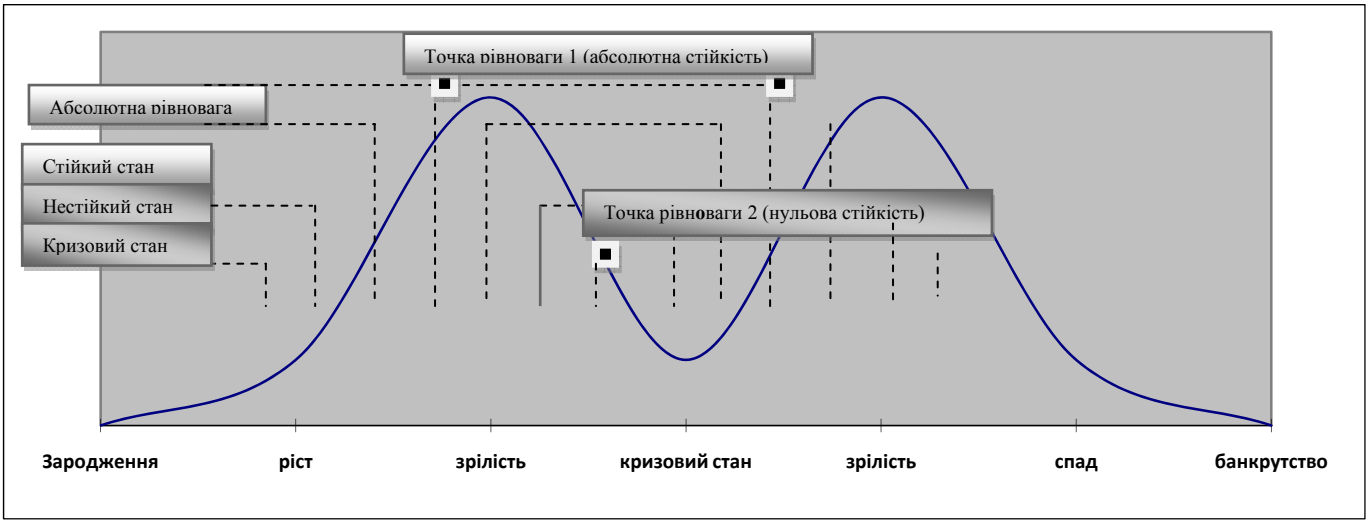

Рисунок 1. Варіації рівня фінансово-економічної стійкості підприємств на етапах їх життєвого циклу.

Як можливо зробити висновок з попереднього рис.1 майже на усіх етапах функціонування підприємства існує необхідність у застосуванні антикризового управління – і на етапах зростання, і на етапах спаду. При цьому антикризове управління, як складова процесу управління підприємством, є самодостатньою системою з притаманними їй загальноприйнятими компонентами та елементами: суб'єктно-об'єктний склад, визначеними цілями, принципами, механізмами та інструментами реалізації, а також визначеними результатами, які характеризують її ефективність через досягнення чи недосягнення поставленої мети. У свою чергу, процес формування системи антикризового управління в усіх аспектах його застосування можна розбити на такі стадії або фази, які відрізняються і за змістом, і за інтенсивністю діяльності під час них: 1) Концептуалізації; 2) Розробки; 3) Реалізації; 4) Завершення.

На кожній із фаз виконуються певні види управлінської діяльності: від ініціалізації ідеї та розроблення загальної концепції антикризової діяльності до стабілізації нестійких ситуацій і мінімізації втрат та «упущених» можливостей.

Слід відмітити, що основним фактором, який спричиняє необхідність застосування антикризового управління на будь-якому рівні є виникнення та поглиблення кризи – кризи загальноекономічної (світової чи у межах окремої держави), кризи окремої галузі чи кризи розвитку підприємства, її запобігання та усунення наслідків.

Проблеми розгортання кризи на рівні окремого підприємства не є локальними. Окреме підприємство є частиною національної, територіальної і галузевої господарської системи. Кризові явища в його діяльності, загроза визнання підприємства банкрутом мають негативні наслідки не тільки для його власників чи кредиторів (з точки зору ризику незадоволення претензійних вимог), а й для усіх суб'єктів ринкової економіки.

Досвід показує, що в сучасних економічних умовах практично всі аспекти фінансової діяльності підприємства можуть генерувати загрозу його банкрутства. Тому система спостереження «кризового поля» має будуватися з урахуванням ступеня генерування цієї

загрози шляхом виділення найбільш істотних об'єктів по цьому критерію. З цих позицій система спостереження «кризового поля» підприємств - виконавців будівельно-інвестиційних проектів може бути представлена наступними основними об'єктами:

- чистий грошовий потік підприємства;
- ринкова вартість підприємства;
- структура капіталу підприємства;
- склад фінансових зобов'язань підприємства по терміновості погашення;
- склад активів підприємства;
- склад поточних витрат підприємства;
- рівень концентрації фінансових операцій у зонах підвищеного ризику.

Формування системи індикаторів оцінки загрози виникнення фінансової кризи підприємства. Система таких індикаторів формується по кожному об'єкту спостереження «кризового поля». У процесі формування всі показники-індикатори підрозділяються на об'ємні (виражаються абсолютною сумою) та структурні (виражаються відносними показниками).

Застосовуючи процесно–орієнтовний підхід до попередження банкрутства можна визначити та запропонувати наступні стратегії управління ризиками:

уникнення (попередження) ризику	• свідоме рішення не наражатися на певний вид ризику, просте відхилення від заходу, пов'язаного з ризиком
зниження ризику	• дії, що вчиняються для зменшення ймовірності втрат і для мінімізації їх наслідків
взяття ризику на себе (або прийняття ризику)	• полягає у покритті збитків за рахунок власних ресурсів, залишення ризику за інвестором, тобто на його відповідальності
передача ризику	• перенесення ризику на інших осіб

Рисунок 2. Функціонально-структурні елементи стратегії управління ризиками.

Стратегія, у свою чергу, складається з певного переліку методів. Методи управління ризиками, при переході з однієї фази до іншої, істотно змінюються, бо процес управління ризиками є безперервним та відповідальним протягом усього проектного циклу взагалі. Треба відмітити, що всі методи мають як переваги, так і недоліки, тому застосування декількох методів у комплексі дасть змогу більш ефективно запобігати виникненню нового ризику та забезпечити надійність проектів від впливу вже існуючих ризиків.

Стратегії управління ризиками відповідають відповідним фазам реалізації інвестиційно-будівельних проектів.

Так на фазі передпроектного обґрунтування застосовуються: стратегія «уникнення (попередження) ризику», а також методи, що складають напрям зниження ризику, які дають змогу врахувати ризики ще на ранніх стадіях і уникати їх, якщо це можливо. У свою чергу це знизить можливість провалу проекту ще до укладання контрактів та будівництва. Найбільш дієвими є методи стратегії «попередження ризику» - стратегічне планування, прогнозування розвитку внутрішнього та зовнішнього середовища, постійний збір та обробка інформації про стан причин ризику.

Фаза розробки проекту міститить стратегію управління ризиками «прийняття ризику», одним з основних методів якого є резервування коштів. Саме на цій стадії відбувається розробка конкретного проекту і інвестор повинен визначитися з рівнем ризику, який має прийняти саме під час цієї фази.

Третя фаза має стратегію – «передачі або розподілу ризику». Такий розподіл обумовлено тим, що під час цієї фази відбувається залучення сторонніх організацій до управління ризиками та укладання контрактів. Подібне можливе саме протягом реалізації та експлуатації проекту, коли інвестор вже прийняв на себе саме ту частину ризику, на яку розраховував та яку здатен підтримувати під контролем, інші ризики повинні бути передані страховим організаціям, постачальникам, банкам тощо. Застосування у проекті ефективного організаційно-економічного механізму потребує від учасників додаткових витрат, які підлягають обов'язковій оптимізації.

Методи управління ризиками, при переході з однієї фази на іншу, істотно змінюються, бо процес управління ризиками є безперервним та відповідальним протягом всього проектного циклу взагалі.

Модель життєвого циклу підприємства, яка заснована на процесно-орієнтовному підході в термінах інституту банкрутства є основою побудови методики і прогнозування неплатоспроможності підприємств (рис. 3).

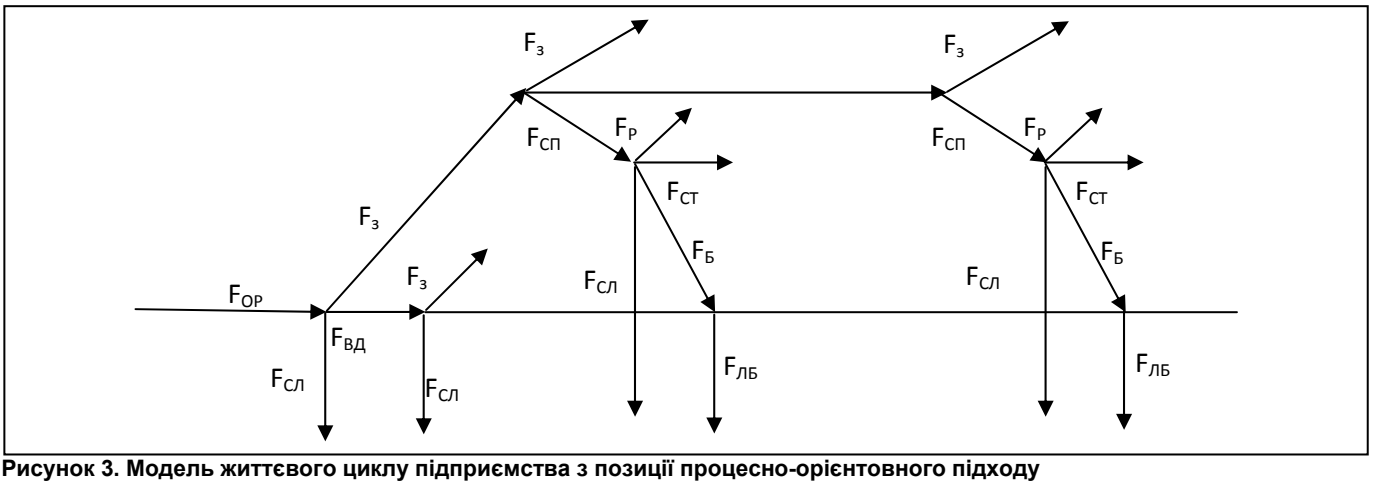

Рисунок 3. Модель життєвого циклу підприємства з позиції процесно-орієнтовного підходу

На рис. 3 приведені наступні позначення фаз життєвого циклу підприємства: Fор – організація; Fз – зростання; Fвд – відсутність діяльності; Fсл – самоліквідація; Fсп – спад; $F_Р$ – реорганізація; Fст – стагнація; $F_Б$ – банкрутства; Fлб – ліквідація в процесі банкрутства.

Важливим елементом методики попередження неплатоспроможності підприємства є встановлення фази життєвого циклу підприємства і прогнозування напряму її зміни.

Задачу розпізнавання фази неплатоспроможності життєвого циклу підприємства і прогнозування її зміни можна сформувати наступним чином. Є дві можливі фази життєвого циклу підприємства, які можна розпізнати і оцінити за допомогою фінансових показників $x_1,...,x_n$. Результати оцінки фінансового стану *i-го* підприємства дозволяють розпізнати фазу неплатоспроможності його життєвого циклу у момент часу t_n і спрогнозувати її зміну.

Схема встановлення фази неплатоспроможності життєвого циклу і-го підприємства представлена на рис. 5.

В роботі [3] запропоновано розпізнавання і прогнозування неплатоспроможності підприємств здійснювати з одночасним використанням моделей кластерного і дискримінантного аналізу.

Запропоновано інтегральний показник фінансового стану *i-го* підприємства в певний момент часу t_n (Z_i^{tn}) визначати за наступною формулою:

$$Z_i^{t_n} = \sum_{j=1}^{k} a_j x_{ij}^{t_n},$$

де a_j – коефіцієнт дискримінантної функції по *j-ому* показнику;

$x_{ij}^{t_n}$ – фактичне значення *j-го* показника по *i-ому* підприємству в певний момент часу *tn*;

k – кількість показників, що входять в дискримінантну модель.

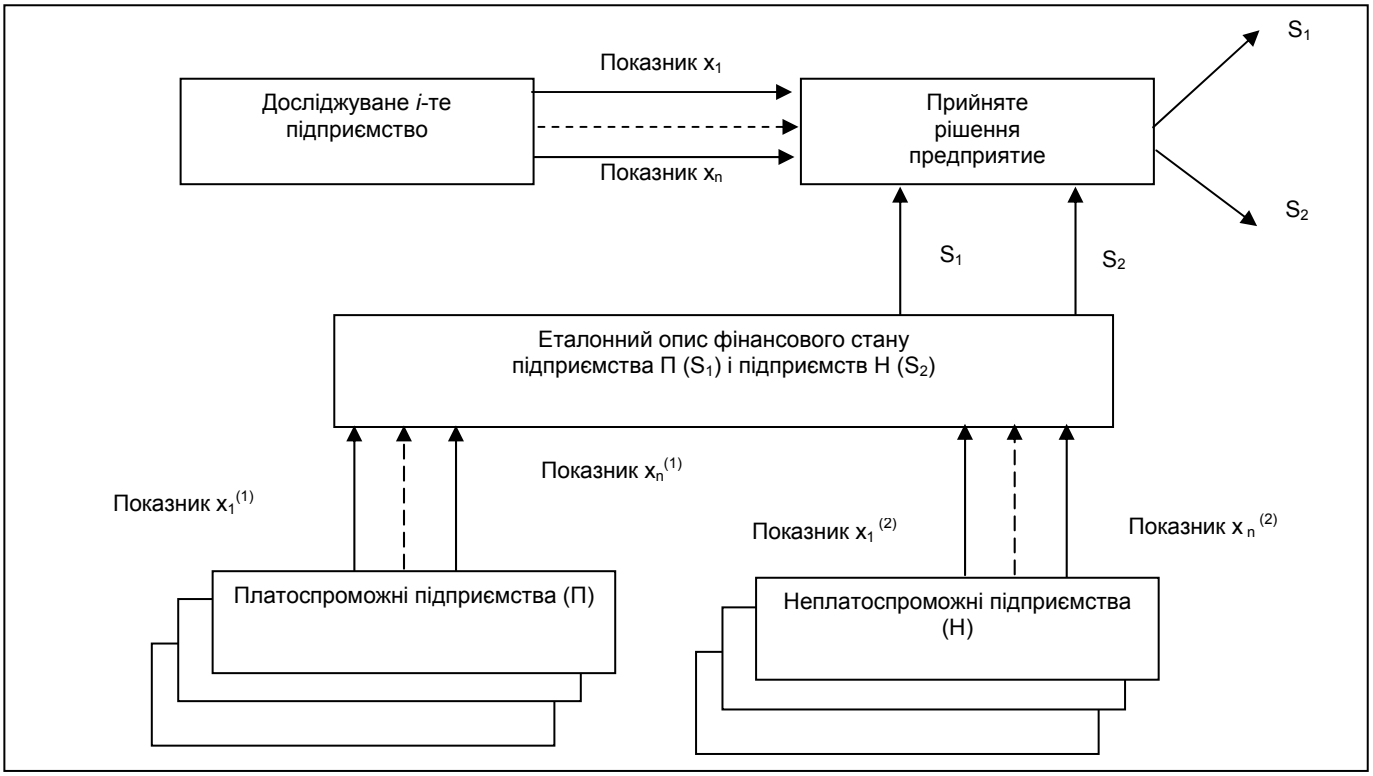

Рисунок 4. Схема встановлення фази неплатоспроможності життєвого циклу підприємства

Використання наведеного вище інтегрального показника для *i-го* підприємства, з урахуванням константи дискримінації, дало змогу здійснювати розпізнавання фази його неплатоспроможності в певний момент часу t_n.

Константа дискримінації (С) є тією межею, яка поділяє всю сукупність підприємств на дві групи: платоспроможні і неплатоспроможні. Величина С визначається за формулою:

$$C = \frac{1}{2}(\overline{Z_1} + \overline{Z_2})$$

де $\overline{Z_1}$ і $\overline{Z_2}$ – середні арифметичні значення інтегральних показників фінансового стану відповідно платоспроможних і неплатоспроможних підприємств.

Висновки. Розроблена система попередження неплатоспроможності підприємств на основі оцінки його фінансового стану і розпізнавання образів, що дає змогу передбачати, розпізнавати і прогнозувати розвиток цього явища. Оцінка фінансового стану підприємства побудована на основі узагальнених теоретичних досліджень і практичних розробок в галузі виробничо-господарської діяльності підприємств, а також теорії циклу кругообігу капіталу. Встановлено, що для комплексного експериментального дослідження варіантів розпізнавання неплатоспроможності підприємств доцільно використовувати комплекс економіко-математичних моделей, що дає змогу при допомозі кластерного аналізу розпізнати підприємства, які є платоспроможними і неплатоспроможними; дискримінантний аналіз дає можливість побудувати значуще правило за допомогою якого можна оцінити фінансовий стан підприємств, розпізнавати фазу їх неплатоспроможності і прогнозувати їх зміну.

Список використаних джерел

1. Бандурин В. Стратегические направления выхода из кризиса / В. Бандурин, В. Лариукий // Антикризисный менеджмент. – 2008. – № 1. – С. 3 – 5.
2. Бредкіна І.К. Сучасні підходи до визначення поняття «криза» / І.К. Бредкіна,Ю.А. Сімех // Матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Проблеми формування нової економіки XXI століття» (25-26 грудня 2009 року) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.confcontact.com/2009new/3-brenkina.php
3. Копчак Ю.С. Теоретичні підходи до визначення суті та природи кризи підприємства / Ю.С. Копчак // Тези доповідей V Міжн. наук.-практ. конф. «Проблеми економіки підприємств в умовах сталого розвитку», (м. Київ, 19–20 берез. 2009 р.): – К.: НУХТ. – 2009. – С. 14 – 15.
4. Чернишов В.В. Сучасне розуміння поняття антикризового управління / В.В. Чернишов // Економіка розвитку. – 2011. – № 1. – С. 21–24.
5. Кашуба Я.М. Вибір методів та підходів стратегічного управління розвитком підприємництва Я.М. Кашуба // Економіка і держава. Міжнародний науково-практичний журнал. - 2011.- №9.- С.16-18.
6. Мозенков О.В. Банкрутство і санація підприємства: теорія і практика кризового управління: монографія /– К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, – 2006. – 272 с.
7. Рижакова Г.М. Теоретичні основи розвитку моніторингових і діагностичних систем в управлінні підприємством / Г.М. Рижакова // Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин. - 2013.-№29/2. - С.31-43.

References

1. Banduryn V. and Laryukyj V. (2008), «Stratehycheskye napravlenyia vykhoda yz kryzysa», Antykryzysnyj menedzhment, vol. 1, pp. 3–5.
2. Bredkina I.K. and Simekh Yu.A. (2009), «Suchasni pidkhody do vyznachennia poniattia «kryza», Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii [Proceedings of the International Scientific Conference], II Mizhnarodna naukovo-praktychna Internet-konferentsija «Problemy formuvannia novoi ekonomiky XXI stolittia» [II International Scientific and Practical Internet Conference «Problems of the new economy in XXI century»] : http://www.confcontact.com/2009new/3-brenkina.php (Accessed 01 Oct 2014).
3. Kopchak Y.S. (2009), «Teoretychni pidkhody do vyznachennia suti ta pryrody kryzy pidpryiemstva», Tezy dopovidej na naukovo-praktychnu konferentsiiu[Proceedings of the International Scientific Conference], V Mizhn. nauk.-prakt. konf. «Problemy ekonomiky pidpryiemstv v umovakh staloho rozvytku» [V International Scientific Conference «Problems of economics of the enterprises in a sustainable development»], National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine, pp. 14–15.
4. Chernyshov V.V. (2011), «Suchasne rozuminnia poniattia antykryzovoho upravlinnia», Ekonomika rozvytku, vol. 1, pp. 21–24.
5. Kashuba, Ya.M. (2011), «Vybir metodiv ta pidkhodiv stratehichnoho upravlinnia rozvytkom pidpryiemnytstva», Ekonomika ta derzhava, vol. 9, pp. 16-18.
6. Mozenkov, O.V. (2006), Bankrutstvo i sanatsiya pidpryemstva: teoriya i praktyka kryzovogo upravlinya [Bankruptcy and reorganization of enterprises: the theory and practice of crisis management], KNTEU, Kyiv, Ukraine.
7. Ryzhakova, G.M. «The theoretical basis of monitoring and diagnostic systems in business management» (2013), Shlyakhy pidvyschenya efektyvnosty budivnytstva v umovah formuvanya rynkovyh vidnosyn, vol.№29/2, pp. 31-43.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Ріжок Іван Михайлович, аспірант кафедри менеджменту в будівництві,
Київський національний університет будівництва й архітектури
e-mail: rizhok_ivan@mail.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ:
Рижок Иван Михайлович, аспирант кафедры менеджмента в строительстве,
Киевский национальный университет строительства и архитектуры
e-mail: rizhok_ivan@mail.ua

ABOUT THE AUTHOR:
Rizhok Ivan Mikhailovich, postgraduate student of the Department of management in construction,
Kyiv national University of construction and architecture
e-mail: rizhok_ivan@mail.ua

УДК 338.1

ПРИНЦИПИ РИНКОВИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Самусь Г.І.

Предметом дослідження є теоретичні та прикладні аспекти формування і застосування принципів ринкових перетворень аграрного сектору економіки України. Метою роботи є теоретичне обґрунтування принципів аграрних перетворень, визначення необхідності їх застосування на сучасному етапі ринкових перетворень, систематизація їх за певними критеріями.

При написанні статті були використані методи аналізу і синтезу, системного підходу, метод узагальнення.

Результати роботи: розглянута сутність і систематизовані принципи ринкових перетворень аграрного сектору економіки України, доведена необхідність їх застосування на сучасному етапі трансформаційних перетворень.

Результати роботи можуть бути використані у процесі розробки державної аграрної політики, у практичній діяльності органів державного управління.

Зроблені наступні висновки: Стратегічний розвиток аграрного сектору економіки України має базуватись на таких принципах ринкових перетворень економіки України: принципах, що відображають національні інтереси при формуванні аграрної політики; принципах, що виражають ринковий розвиток аграрного сектору; принципах, що виражають зміни у відносинах власності; принципах, що виражають демократичний розвиток аграрного сектору; принципах, що виражають характер відтворення аграрного сектору в нових умовах; принципах, що виражають роль держави в розвитку аграрного сектору; принципах, що виражають соціальну спрямованість аграрних перетворень; принципах, що виражають зовнішньоекономічну спрямованість аграрного сектору. Дотримання зазначених принципів, на нашу думку, дасть

 © Самусь Г.І., 2014

можливість забезпечити продовольчу безпеку країни, конкурентоспроможність аграрного сектору економіки України, сталий розвиток сільських територій.

Ключові слова: *трансформаційні перетворення, аграрний сектор, принципи перетворень аграрного сектору, трансформація, аграрна реформа.*

ПРИНЦИПЫ РЫНОЧНЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Самусь А.И.

Предметом исследования есть теоретические и прикладные аспекты формирования и применения принципов рыночных преобразований аграрного сектора экономики Украины. Целью работы есть теоретическое обоснование принципов аграрных преобразований, определение необходимости их применения на современном этапе рыночных преобразований, систематизация их по определенным критериям.

При написании статьи были использованы методы анализа и синтеза, системного подхода, метод обобщения.

Результаты работы: рассмотрена сущность и систематизированы принципы рыночных преобразований аграрного сектора экономіки Украины, доказана необходимость их применения на современном этапе трансформационных преобразований.

Результаты работы могут быть использованы в процессе разработки государственной аграрной политики, в практической деятельности органов государственного управления.

Сделаны следующие выводы: Стратегическое развитие аграрного сектора экономики Украины должно базироваться на таких принципах рыночных преобразований экономики Украины: принципах, отображающих национальные интересы при формировании аграрной политики; принципы, выражающих рыночное развитие аграрного сектора; принципы, выражающих изменение в отношениях собственности; принципы, выражающих демократическое развитие аграрного сектора; принципы, отображающих характер воспроизведения аграрного сектора в новых условиях; принципы, выражающих роль государства в развитии аграрного сектора; принципы, выражающих социальную направленность аграрных преобразований; принципы, выражающих внешнеэкономическую направленность аграрного сектора. Соблюдение названых принципов, по нашему мнению, даст возможность обеспечить продовольственную безопасность страны, устойчивое развитие сельских территорий.

Ключевые слова: *трансформационные преобразования; аграрный сектор; принципы преобразований аграрного сектора; трансформация; аграрная реформа.*

THE PRINCIPLES OF MARKET REFORMS IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF ECONOMY OF UKRAINE

Samus G.I.

The subject of research is theoretical and applied aspects of formation and application of the principles of market reforms in the agricultural sector of economy of Ukraine. The aim of the work is to substantiate theoretically the principles of agricultural reforms, to determine whether it is necessary to apply them at the present stage of market reforms, to systematize them according to the certain criteria.

When writing the article there were used the method of analysis and synthesis, the method of systematic approach as well as the method of generalization.

The results of the work: considered the nature and organized the principles of market reforms in the agricultural sector of economy of Ukraine, proved the need of their application at the present stage of transformation conversions.

The results of the work can be used in the development of the state agricultural policy and in practical activities of state government bodies.

The following conclusions: strategic development of the agricultural sector of economy of Ukraine should be based on such principles of market reforms of economy of Ukraine as: the principles which reflect national interests in shaping of agricultural policy; the principles that express the market development of the agricultural sector; the principles that express the changes in property relations; the principles that express the democratic development of the agricultural sector; the principles that express the character of restoration of the agricultural sector in the new environment; the principles that express the state's role in the development of the agricultural sector; the principles that express the social orientation of agricultural reforms; the principles that express foreign orientation of the agricultural sector. Compliance with above mentioned principles, in our opinion, will give us the chance to provide food security of the country, competitiveness of the agricultural sector of economy of Ukraine, sustainable rural development.

Key words: *transformation conversions, agricultural sector, the principles of reforms in the agricultural sector, transformation, agricultural reform.*

Актуальність дослідження. Необхідність сучасних аграрних перетворень в Україні, соціального відродження села обумовлена переходом до ринкових відносин. Якщо ж країна розвивається ринковим шляхом,то і сільське господарство як складова частина економіки має розвиватися ринковим шляхом. До причин, які викликали необхідність проведення трансформаційних перетворень в аграрному секторі слід віднести розвиток економічної ініціативи та створення дійсного господаря на землі, необхідність підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, розв'язання продовольчої проблеми, перетворення сільського господарства у крупну експортну базу,проблема приватизації землі, створення нових форм організації сільськогосподарського виробництва, проблема ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, збереження родючості ґрунтів і захист ґрунтів від антропогенного забруднення, відродження та розбудова соціальної інфраструктури села.

Причин, що зумовили сучасний стан аграрного сектору багато, а саме: низька ефективність державного регулювання аграрного сектору, відсутність відповідної державної підтримки аграрного сектору, безсистемність аграрних трансформацій, недостатній науковий і практичний досвід переходу від адміністративно-командної економіки до ринково-регульованої економіки у світовій практиці.

Однією з важливих проблем є недотримання принципів ринкових перетворень аграрного сектору економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми реформування аграрних відносин досліджувало багато вчених,а саме: Я.Амбросов, І.Лукінов, В.Месель-Веселяк, П.Саблук, Б.Пасхавер, В.Юрчишин та інші. Проте цілий ряд проблем аграрних перетворень потребує подальших вивчень. Це зумовлено, насамперед, незавершеність трансформаційних процесів. Серед проблем, що потребують подальшого вивчення є проблема відсутності чітко згрупованих і теоретично обґрунтованих принципів ринкових перетворень аграрного сектору.

Предметом дослідження є теоретичні та прикладні аспекти формування і застосування принципів ринкових перетворень аграрного сектору економіки України.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування принципів аграрних перетворень, визначення необхідності їх застосування на сучасному етапі ринкових перетворень, систематизація їх за певними критеріями.

Завдання дослідження. Завданням даного дослідження є теоретичне обґрунтування сутності принципів ринкових перетворень аграрного сектору України, проведення класифікації їх за певними критеріями. Обґрунтування необхідності застосування їх на даному етапі трансформаційних перетворень.

При написанні статті були використані методи аналізу і синтезу, системного підходу, метод узагальнення.

Постановка проблеми. Недостатній досвід трансформаційних перетворень при переході від соціалістичної системи до ринкової робить необхідним подальше вивчення теоретичних аспектів ринкових перетворень економіки України, визначення необхідності застосування принципів ринкових перетворень аграрного сектору економіки України.

Результати дослідження.

За час ринкових перетворень аграрного сектору України проведено роздержавлення земель,ліквідовано монополію держави на земельну власність, створені нові форми власності, з'явився приватний власник, здійснено грошову оцінку земель, введено платне землекористування, формується ринок земель, удосконалюється земельне законодавство.

Але проблеми, що існують в аграрному секторі доводять про необхідність здійснення ринкових перетворень з врахуванням певних принципів.

Принципи – це основні вихідні засади певного суспільного явища, що якнайактивніше виражають його зміст. Щоб правильно сформулювати принципи необхідно глибоко знати економічні закони і вміти застосовувати їх на практиці. Принципи, котрі служать керівництвом до дії, виражають потреби певного історичного етапу розвитку суспільства. Вони можуть мати силу в одних країнах і регіонах, і зовсім не враховуватися в інших. Принципи витікають із мети та змісту аграрних реформ. Метою проведення аграрних реформ є перш за все забезпечення продовольчої безпеки країни, формування конкурентоспроможного аграрного сектору, забезпечення комплексного розвитку сільської місцевості.

Отже, для реалізації мети аграрних трансформацій необхідно з'ясувати принципи, які необхідно дотримуватись в трансформаційний період. Всі принципи ринкових перетворень аграрного сектору економіки України згрупуємо за певними критеріями (табл. 1).

Таблиця 1. Класифікація принципів ринкових перетворень аграрного сектору економіки України

№ з/п	Критерії визначення принципів	Групи принципів ринкових перетворень аграрного сектору
1	національні інтереси при формуванні аграрної політики	– пріоритетності національних особливостей і інтересів при формуванні аграрної політики
2	ринковий розвиток аграрного сектору	– розвитку аграрної економіки на засадах ринку; – комерціалізації підприємства
3	зміни у відносинах власності	– утвердження приватної власності на засоби виробництва, в тому числі на землю
4	демократичний розвиток аграрного сектору	– рівноправного розвитку різних форм господарювання в аграрному секторі; – спеціалізації, кооперації та концентрації сільськогосподарського виробництва; – добровільності членів сільськогосподарських підприємств у прийнятті рішень; – економічної самостійності і відповідальності за результати діяльності
5	відтворення аграрного сектору в нових умовах	– використання енергозберігаючих технологій; – нарощування інвестиційного потенціалу; – екологізації господарської діяльності; – комплексності і системності реалізації всіх складових трансформаційних перетворень
6	роль держави в розвитку аграрного сектору	– поєднання ринкового механізму із державним регулюванням; – відповідальності держави за стан справ в аграрному секторі; – обмеження директивного планування
7	соціальна спрямованість аграрних перетворень	– спрямованості на добробут селян та їх соціальний захист
8	зовнішньоекономічна спрямованість аграрного сектору	– нарощування експортного потенціалу галузі; – відповідності вимогам СОТ

Розкриємо теоретичну сутність даних принципів та обґрунтуємо необхідність їх застосування.

Критерій 1.Принципи, що відображають національні інтереси при формуванні аграрної політики. За даним критерієм виділено принцип пріоритетності національних особливостей і інтересів при формуванні аграрної політики. Згідно даного принципу при здійсненні ринкових перетворень в Україні, ми не повинні копіювати моделі розвитку аграрного сектору інших країн, потрібно враховувати ментальність українського народу, проблему необхідності розвитку нового механізму господарювання.

Критерій 2. Принципи, що виражають ринковий розвиток аграрного сектору. За даним критерієм виділено :

– Принцип розвитку аграрної економіки на засадах ринку. Як відомо, при здійсненні централізованого планування не можливо досягнути максимальної ефективності виробництва. За часів адміністративно-командної економіки, застосовували як правило екстенсивний метод виробництва з застосуванням дедалі більшої кількості факторів виробництва, таких як праця і капітал. Звичайно цей спосіб не міг вирішити проблему розвитку аграрного сектору про що свідчить виснаженість аграрного сектору за радянських часів і підводить до необхідності ринкового розвитку аграрного сектору.

– Принцип комерціалізації підприємства. Комерціалізація як форма роздержавлення дає можливість передати функцію управління підприємцю, а за державою залишити лише функцію власника державних засобів виробництва.

Метою комерціалізації є забезпечення реальних умов для перетворення державних підприємств у вільних товаровиробників, формування раціонального конкурентного середовища, посилення трудової, господарської і підприємницької діяльності. Українська модель реформування власності в аграрному секторі на нинішньому етапі має грануватися на даному принципі. Це дасть можливість підприємствам стати реальними суб'єктами ринкових відносин. Комерціалізація створює умови для перетворення державних підприємств у повноцінних суб'єктів ринку, які самостійно визначають свою техніко-економічну, виробничу, збутову та цінову політику.

Критерій 3. Принципи, що виражають зміни у відносинах власності. За даним критерієм виділено принцип утвердження приватної власності. Пра́во прива́тної вла́сності на земл́ю - сукупність правових норм, що визначають правові підстави і порядок набуття і реалізації громадянами України та юридичними особами України права володіти, користуватись і розпоряджатись земельною ділянкою, права і обов'язки власників земельних ділянок, об'єкти права власності на землю, гарантії захисту права приватної власності на землю, підстави і порядок припинення права власності на землю громадян та юридичних осіб [1].

В результаті трансформаційних перетворень на Україні наряду з державними підприємствами з'явились приватні фермерські господарства, сільськогосподарські виробничі кооперативи,товариства з обмеженою відповідальністю,акціонерні товариства відкритого й закритого типу, особисті селянські господарства.

Критерій 4.Принципи, що виражають демократичний розвиток аграрного сектору. За даним критерієм виділені наступні принципи:

- Принцип рівноправного розвитку різних форм господарювання в аграрному секторі Що означає рівні (однакові) економічні умови для будь-якої господарської діяльності, незалежно від форми власності та форми господарювання в аграрному секторі. Під рівними економічними умовами маються на увазі однакові для всіх ціноутворення, оподаткування, розподіл прибутку, інвестиційна та кредитна політика, держконтракт тощо. Держава повинна гарантувати всім підприємцям, незалежно від обраних форм підприємницької діяльності,рівні права і створювати рівні можливості для доступу до матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів. Але можуть бути передбачені певні пільги за деякими умовами
- Принцип спеціалізації, кооперації та концентрації сільськогосподарського виробництва. Спеціалізація сільськогосподарського виробництва передбачає розвиток однієї або кількох галузей у виробництві товарної продукції в окремих підприємствах і регіонах. Розвиток цих галузей визначає виробничий напрям господарства. Спеціалізація розвивається на основі досягнень науково-технічного прогресу і звідси є нескінченою. К.Маркс характеризував спеціалізацію так: «… разделение труда наряду с экономической областью охватывает все другие сферы общества и везде закладывает основу….узкого профессионализма и специализации…» [2].

Спеціалізація веде до покращення результатів праці, виділенню нових галузей і виробництв аграрного сектору, покращує економічну ефективність.

Концентрація сільськогосподарського виробництва – це процес зосередження засобів виробництва,земельних і трудових ресурсів з метою збільшення виходу продукції на підприємствах і об єднаннях. Вона підвищує ефективність господарювання. В аграрному секторі здійснюється в двох формах:нагромадження і централізації виробництва. Нагромадження забезпечує розширене відтворення і посилює концентрацію виробництва. З розвитком господарств зростають розміри їхніх основних і оборотних фондів, що є головною передумовою концентрації сільськогосподарського виробництва. З концентрацією пов’язані розміри сільськогосподарських підприємств, від яких залежить ефективність. В працях багатьох вчених неодноразово зазначались переваги великих форм господарювання.

Кооперування - це об’єднання фінансових, матеріальних і трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств для організації спільного виробництва окремих видів продукції. Кооперування в аграрному секторі дає можливість підвищити ефективність виробництва.

- Принцип добровільності членів сільськогосподарських підприємств у прийнятті рішень про трансформаційні перетворення, терміни проведення заходів, вибір форм господарювання та інше.
- Принцип економічної самостійності і відповідальності за результати діяльності. Економічна самостійність полягає у наявності у підприємців права на власність, права на самостійний вибір форми власності та форми господарювання, на самостійне планування своєї фінансово-господарської діяльності, вільне розпорядження прибутком, самостійний вибір ресурсів, постачальників та споживачів виробленої продукції, встановлення різних форм, систем і, головне, розмірів оплати праці.

Економічна відповідальність полягає у відповідальності підприємця своїм майном за результати господарювання: продукцією (послугами), які підлягають реалізації на ринку, та прибутком, який залишається у розпорядженні підприємця після внесення платежів, встановлених законодавством. Невиконання договірних зобов'язань за строками та якістю повинне покриватися штрафними санкціями, які включатимуть не лише прямі збитки, а й вигоду, що упущена. За завдані шкоду і збиток підприємець несе майнову та інші види відповідальності, встановлені законом.

Критерій 5. Принципи, що виражають характер відтворення аграрного сектору в нових умовах. За даним критерієм виділені наступні принципи:

- Принцип використання енергозберігаючих технологій. Для аграрної галузі частка енергоресурсів у собівартості продукції завжди була тим чинником, що значною мірою впливає на результати роботи в галузі. Проблема зменшення енергетичної складової собівартості продукції сільського господарства знаходиться під особливою увагою Президента України, Уряду, профільних міністерств, місцевих органів виконавчої влади та самих сільськогосподарських товаровиробників. Адже це з одного боку питання стабільності розвитку економіки та ефективності діяльності підприємств, а з іншого – питання насичення споживчого ринку необхідною продукцією, питання продовольчої безпеки держави.
- Принцип нарощування інвестиційного потенціалу, полягає в сприянні державі вкладення інвестицій в аграрний сектор. Іноземні інвестиції у вітчизняне сільське господарство не йдуть через незадовільний інвестиційний клімат і непередбачувану державну політику, а також підвищену ризикованість аграрного виробництва. Це негативно впливає на продуктивність галузі. На думку О. Шубравської, саме держава повинна взяти на себе повне забезпечення фінансування фундаментальних досліджень у сфері агроінновацій, це підтверджується і світовим досвідом. Звичайно триваюча економічна криза негативно позначається на фінансуванні наукових досліджень, тому для більшості вітчизняних сільськогосподарських виробників інноваційні методи є маловідомими і практично недоступними [3, с.29].

Важливим є питання забезпечення правової бази формування сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату в аграрному секторі. Крім того, сучасна система інвестування вже не відзначається тією директивністю, як за часів перебудови, вона більш ліберальна. Але інвестиційні процеси в сільському господарстві не повністю відповідають вимогам ринкової економіки, а саме: недосконалий механізм інвестування сприяє монопольному положенню комерційних банків, недостатня державна підтримка сільського господарства, збиткова діяльність багатьох сільськогосподарських підприємств не забезпечує повернення отриманих інвестицій [4, с.140].

- Принцип екологізації господарської діяльності. Екологізація - процес неухильного і послідовного впровадження систем технологічних, управлінських та інших рішень, що дають змогу підвищувати ефективність використання природних ресурсів з одночасним збереженням або поліпшенням природного середовища (або взагалі життя) на локальному, регіональному та глобальному рівнях. Дотримання даного принципу дасть можливість досягнути продовольчу-екологічну безпеку держави, її незалежність. Екологізацію сільськогосподарського виробництва необхідно здійснювати на базі використання інноваційного потенціалу аграрного сектора. Створення екологічно чистої сільськогосподарської продукції забезпечить конкурентоспроможність аграрної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Отже, принцип екологізації аграрного виробництва в теоретичному розумінні передбачає первинний початок формування екологоорієнтованого світогляду, організацію виробничого процесу відповідно до законів функціонування і розвитку природи і суспільства, внутрішні переконання всіх суб'єктів економічних відносин, що визначають норми і правила їх виробничої і господарської діяльності,управлінський вплив на процес екологоорієнтованого функціонування аграрного сектора економіки.
- Принцип комплексності і системності реалізації всіх складових трансформаційних перетворень. Комплексність передбачає взаємопов'язаність складових реформування аграрних відносин. Комплексний розвиток означає пропорційність, зрівноваженість міжгалузеву та внутрішньогалузеву збалансованість виробництва.

Системність - різноманіття зв'язків усередині складного об'єкта об'єднується в одну теоретичну схему, в основі якої лежить єдність і взаємозв'язок цілей. Системність, комплексність реалізації виражаються, в єдності економічного і соціального.

Системність, комплексність реалізації виражаються, в органічному сприйнятті об'єктів аналізу - як економічних, соціальних та екологічних.

Критерій 6. Принципи, що виражають роль держави в розвитку аграрного сектору. За даним критерієм виділені наступні принципи:

- Принцип поєднання ринкового механізму із державним регулюванням. Думка про те що, сільські трудівники завжди самі можуть визначити найефективніші організаційно-економічні форми господарювання, є хибною. Без втручання держави, створення чіткого механізму регулювання, результати функціонування будь-якої форми власності та господарювання будуть незначними. Наприклад, висока урожайність зернових фермерського господарства ще зовсім не означає отримання ним високих доходів, якщо не буде досягнуто паритету цін між продукцією сільського господарства і промисловими товарами, які споживає фермерське господарство. Практика господарювання розвинутих країн засвідчує, що найбільша ефективність певної форми господарювання досягається за умов поєднання реальної власності на землю та вироблений продукт і державного регулювання соціально-економічними процесами на селі [5].
- Принцип відповідальності держави за стан справ в аграрному секторі полягає в тому, що держава повинна контролювати, управляти, сприяти розвитку аграрного сектору. Особливо важлива державна підтримка в умовах трансформаційної економіки з метою створення сприятливих організаційних і економічних умов.
- Принцип обмеження директивного планування За часів Радянського Союзу в аграрному секторі було наявне директивне планування, головними важелями такого планування є бюджетне фінансування, ліміти капітальних вкладень, фонди на матеріально-технічні ресурси та державне замовлення.

В умовах ринкової економіки за багатогранності форм власності елементи директивного планування зберігаються в державному секторі. Перехід від директивного планування до інших його форм насамперед передбачає усунення суперечностей між органами зі створення планових документів та їх виконавцями. Плани розробляються безпосередньо виконавцями, а не директивно доводяться у вигляді завдань. Така методологія планування можлива лише при ефективному функціонуванні суто ринкових складових економіки вільної конкуренції.

Критерій 7. Принципи, що виражають соціальну спрямованість аграрних перетворень. За даним критерієм виділено наступний принцип:

- Принцип спрямованості на добробут селян та їх соціальний захист. Згідно даного принципу всі міроприємства в аграрному секторі повинні мати соціальну спрямованість, припинення негативних соціальних процесів на селі повинно стати першочерговим. Необхідно досягнути позитивні зрушення в життєдіяльності сільського населення, надавши їм необхідний соціальний захист.

Критерій 8. Принципи, що виражають зовнішньоекономічну спрямованість аграрного сектору.

- Принцип нарощування експортного потенціалу галузі. Проблема формування, розвитку та нарощування експортного потенціалу є особливо актуальною для країни з перехідною економікою, де недостатньо розвинені правові та економічні механізми його формування, недостатньо використовуються методи державної підтримки експорту, розробки, реалізації та оцінювання ефективності програм розвитку експортної діяльності з метою нарощування експортного потенціалу аграрного сектору економіки країни необхідно на державному рівні забезпечити державну підтримку експорту конкурентоспроможної на зовнішніх ринках продукції, здешевлення процедури оформлення експорту; гармонізацію системи стандартизації та сертифікації сільськогосподарської продукції, правил санітарного, ветеринарного та фітосанітарного контролю з міжнародними стандартами та вимогами; створення об'єднань експортерів, координацію їхньої діяльності на зовнішніх ринках з метою ефективного використання кон'юнктури та дотримання правил конкуренції; поліпшення рівня оснащеності лабораторій з визначення якості та безпеки продукції, їхню акредитацію у міжнародній системі; удосконалення транспортної та портової інфраструктури, її модернізацію та підвищення пропускної спроможності; розширення участі вітчизняних виробників у міжнародних виставках та ярмарках [6].
- Принцип відповідності вимогам СОТ. Країни, що приєднуються до СОТ, відповідно до Угоди СОТ про сільське господарство беруть на себе певні зобов’язання щодо державної підтримки сільського господарства; доступу на ринок сільськогосподарських і продовольчих товарів; санітарних і фітосанітарних заходів, експортної конкуренції в сільськогосподарській і продовольчій торгівлі. Згідно з домовленостями, Україна не має зобов’язань перед СОТ по скороченню державної підтримки, є лише зобов’язання не перевищувати її річний рівень. Сукупний вимір державної підтримки (СВП) сільського господарства України не повинен перевищувати 3 млрд. 43 млн. грн. Крім того, додатково Україна може кожен рік витрачати до 5% від річної вартості виробництва валової продукції сільського господарства. Україна може витрачати непродуктову підтримку у розмірі 3 млрд. 51 млн. грн., яка менша, ніж 5% від вартості валової продукції сільського господарства та 2 млрд. 424 млн. грн. у вигляді «зелених програм» підтримки сільськогосподарських виробників. Як і всі країни-члени СОТ, Україна не матиме обмежень на «зелені» програми внутрішньої підтримки сільського господарства, вплив яких на торгівлю відсутній або мінімальний, за умови, що ці програми відповідають умовам, визначеним в Угоді СОТ про сільське господарство. Бюджетне фінансування програм «зеленої скриньки» може бути збільшено Україною, тому що воно не обмежується з боку СОТ, - на видатки на створення інфраструктури, консалтинг, маркетингові послуги, охорону навколишнього середовища, навчання, інспектування продукції, розбудову сучасної системи технічних стандартів, прискорення роботи по їх гармонізації з міжнародними та європейськими[7].

Наслідки членства України в СОТ для аграрного сектору економіки можна розглядати з точки зору переваг та недоліків. Серед позитивних моментів слід зазначити: збільшення експортного потенціалу внаслідок лібералізації режиму доступу до зовнішніх ринків, поліпшення умов торгівлі; набуття офіційного статусу переговорного процесу зі створення зони вільної торгівлі з ЄС; модернізація та розвиток інфраструктури сільського господарства через зважену бюджетну політику; пришвидшення структурних реформ в аграрному секторі, збільшення обсягів прямих іноземних інвестицій; розширення асортименту продукції АПК, підвищення її якості, зниження ціни; зростання зовнішньоторговельного обороту, внутрішнього виробництва, зайнятості; підвищення показників соціально-економічного розвитку економіки України. Але існують і негативні наслідки членства України у СОТ не тільки для агропромислового комплексу, а й для економіки держави, зокрема: зростання рівня відкритості українського ринку сільськогосподарської продукції перед імпортом; зниження надходжень в бюджет від імпортних мит та інше [8].

Висновки. Стратегічний розвиток аграрного сектору економіки України має базуватись на таких принципах ринкових перетворень економіки України: принципах, що відображають національні інтереси при формуванні аграрної політики; принципах, що виражають ринковий розвиток аграрного сектору; принципах, що виражають зміни у відносинах власності; принципах, що виражають демократичний розвиток аграрного сектору; принципах, що виражають характер відтворення аграрного сектору в нових умовах; принципах, що виражають роль держави в розвитку аграрного сектору; принципах, що виражають соціальну спрямованість аграрних перетворень; принципах, що виражають зовнішньоекономічну спрямованість аграрного сектору. Дотримання зазначених принципів, на нашу думку, дасть можливість забезпечити продовольчу безпеку країни, конкурентоспроможність аграрного сектору економіки України, сталий розвиток сільських територій.

Список використаних джерел

1. Земельний кодекс України №2678 від 25 жовтня 2001 року редакція від 01.07.2014 року. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://code.leschishin.org/

2. Маркс К., Капитал – М.Партиздат ЦК ВКП(б),1936. –Т.1. – Кн.1. – 701 с.

3. Шубравська О.В. Інноваційний розвиток аграрного сектора економіки України: теоретико-методологічний аспект/ О.В. Шубравська // Економіка України. – 2012. – №1. – С.27-36

4. Однорог М.А. Інвестиційне забезпечення сільськогосподарських підприємств і тенденції його подальшого розвитку / М.А. Однорог // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №11(89). –С.137-144

5. Оніщенко О. Формування нової організаційної структури аграрних підприємств / О.Оніщенко // Український журнал «Економіст». – 1999. – №1. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://ua-ekonomist.com/

6. Мулик І.І. Нарощування експортного потенціалу аграрного сектору/ І.І. Мулик // Проблеми формування нової економіки XXI століття: матеріали між нар.ї наук.-практ. конф.,19 грудня 2008р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.confcontact.com/

7. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Державна підтримка українського експорту. Інформація щодо зобов'язань України, взятих у процесі вступу до СОТ. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/wto/ukr/982.html

8. Клочко В. М., Мерчанський В. В. Значення вступу України до СОТ для агропромислового комплексу / В. М. Клочко, В. В. Мерчанський // Економічний простір. - 2009. - № 22. - С. 13-21.

References

1. Zemelnyi kodeks Ukrainy №2678 vid 25 zhovtnia 2001 roku redaktsia vid 01.07.2014 roku. : http://code.leschishin.org/

2. Marks K. Kapital M. Partizdat TsK VKP(b), 1936. T.1. Kn.1. 701 c.

3. Shubravska O.V. Innovatsiynyi rozvytok ahrarnogo sektora ekonomiky Ukrainy: teoretyko-metodolohichnyi aspekt // Ekonomika Ukrainy. 2012. №1. C.27-36

4. Odnoroh M.A. Investytsiine zabezpechennia silskohospodarskykh pidpryemstv i tendentsii yoho podalshoho rozvytku // Aktualni problemy ekonomiky. 2008. №11(89). C.137-144

5. Onicshenko O. Formuvannia novoi orhanizatsiinoi struktury ahrarnykh pidpryemstv // Ukrainskyi zhurnal «Ekonomist». 1999. №1 : http://ua-ekonomist.com/139-oleksy-onischenko-formuvannya-novoyi-organizaciynoyi-struktury-agrarnogo-sektora-ukrayiny-1999.html

6. Mulyk I.I. Narocshuvannia ekspertnoho potentsialu ahrarnoho sektoru // Problemy formirovania novoi ekonomiki XXI veka : mezhdunarodnaia nauchno-prakticheskaia konferentsia, 19 dekabria 2008 g. : http://www.confcontact.com/

7. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. Derzhavna pidtrymka ukrainskoho eksporty. Informatsia cshodo zaboviazan Ukrainy, vzatykh u protsesi vstupu do SOT. : http://www.ukrexport.gov.ua/

8. Klochko V.M., Merchanskyi V.V. Znachennia vstupu Ukrainy do SOT dlia ahropromyslovoho kopleksy // Ekonomichnyi prostir. 2009. № 22. C. 13-21

ДАНІ ПРО АВТОРА
Самусь Ганна Іванівна, викладач кафедри економіки і управління
Конотопський інститут Сумський державний університет
Пр. Миру, 24, м. Конотоп, 41600,Україна
e-mail: samus_anna@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Самусь Анна Ивановна, преподаватель кафедры экономики и менеджмента
Конотопського института Сумского государственного университета
пр. Мира, 24, г. Конотоп 41600, Украина
e-mail: samus_anna@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR
Samus Ganna Ivanivna, lecturer of the department of Economics and Management
Konotop institute of Sumy State University
24, Myr str., Konotop, 04073, Ukraine
e-mail: samus_anna@mail.ru

УДК 69.003

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РЕСУРСІВ В КОНТЕКСТІ АКТИВІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Фесун А.С.

Предметом роботи є сукупність теоретичних і методичних засад диверсифікації інструментарію формування інвестиційних ресурсів будівельних підприємств. Метою роботи є поглиблення теоретико-методологічних засад щодо раціональної інвестиційної діяльності будівельних підприємств і її фінансування в сучасних трансформаційних умовах господарювання. Методологія проведення роботи. Методологічною основою роботи є діалектичний метод пізнання та системний підхід, які дають змогу комплексно дослідити інструменти формування інвестиційних ресурсів, оцінити їх стан і перспективи, виявити організаційно-методичні особливості розробки й реалізації інвестиційної стратегії будівельного підприємств. Теоретичні розробки базуються на загальнонаукових методах (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, порівняння), які використано в процесі дослідження наукової проблематики з питань інвестиційного процесу та джерел фінансових ресурсів. Результати роботи. На сучасному етапі – за стагнуючої економіки, будівельні підприємства мають дуже обмежену можливість для самофінансування, так як у більшості своїй є збитковими або малоприбутковими. Тому будівельні підприємства дедалі більше потребують диверсифікації інструментарію формування інвестиційних ресурсів. Пороте відсутність гнучкого виробничо-фінансового механізму їх використання поряд з низьким рівнем ліквідності частини будівельних підприємств створюють значні перешкоди розвитку інвестиційної діяльності в будівництві. Структура джерел фінансування інвестиційної діяльності,

© **Фесун А.С., 2014**

залежить від рівня централізації інвестицій, від того хто є інвестором і яку форму власності вони представляють, а також від вартості кожного інвестиційного інструменту. Галузь застосування результатів: дослідження полягає в аналізі переваг та недоліків того чи іншого інструменту формування інвестиційних ресурсів та також майбутньому розробленні науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення інвестиційної діяльності будівельних підприємств, напрямків, джерел та інструментів її фінансування. Висновки. Проаналізовані переваги та недоліки того чи іншого інструменту формування інвестиційних ресурсів дадуть змогу розробити науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення інвестиційної діяльності будівельних підприємств, напрямків, джерел та інструментів її фінансування. Їх використання на практиці дозволить раціональніше використовувати інструменти формування інвестиційних ресурсів.

Ключові слова: *будівельна галузь, інвестування, інвестиційна діяльність, інвестиційні ресурси, фінансування, фінансові ресурси, джерела фінансування.*

ДИВЕРСИФИКАЦИЯ ИНСТРУМЕНТОВ ФОРМИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННЫХ РЕСУРСОВ В КОНТЕКСТЕ АКТИВИЗАЦИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Фесун А.С.

Предметом работы является совокупность теоретических и методологических основ диверсификации инструментов формирования инвестиционных ресурсов строительных предприятий. Целью работы является углубление теоретико-методологических основ рациональной инвестиционной деятельности строительных предприятий и ее финансирование в современных трансформационных условиях хозяйствования. Методология проведения работы. Методологической основой работы является диалектический метод познания и системный подход, которые дадут возможность комплексно исследовать инструменты формирования инвестиционных ресурсов, оценить их состояние и перспективы, выявить организационно-методические особенности разработки и реализации инвестиционной стратегии строительного предприятия. Теоретические разработки базируются на общенаучных методах (анализ, синтез, индукция, дедукция, аналогия, сравнение), которые использованы в процессе исследования научной проблематики вопросов инвестиционного процесса и источников финансовых ресурсов. Результаты работы. На современном этапе – при стагнирующей экономике, строительные предприятия имеют очень ограниченную возможность самофинансирования, так как в большинстве своем являются убыточными или низкоприбыльными. Потому строительные предприятия все больше нуждаются в диверсификации инструментария формирования инвестиционных ресурсов. Однако отсутствие гибкого производно-финансового механизма их использования наряду с низким уровнем ликвидности части строительных предприятий, создают значительные барьеры развития инвестиционной деятельности в строительстве. Структура источников финансирования инвестиционной деятельности зависит от уровня централизации инвестиций, от того кто является инвестором и какую форму собственности они представляют, а также от стоимости каждого инвестиционного инструмента. Область применения результатов: исследование заключается в анализе преимуществ и недостатков того или иного инструмента формирования инвестиционных ресурсов, а также в будущей разработке научно обоснованных предложений по усовершенствованию инвестиционной деятельности строительных предприятий, направлений, источников и инструментов ее финансирования. Выводы. Проанализированные преимущества и недостатки того или иного инструмента формирования инвестиционных ресурсов дадут возможность разработать научно обоснованные предложения по усовершенствованию инвестиционной деятельности строительных предприятий, направлений и инструментов ее финансирования. Использование их на практике даст возможность рационально использовать инструменты формирования инвестиционных ресурсов.

Ключевые слова: *строительная отрасль, инвестирование, инвестиционная деятельность, инвестиционные ресурсы, финансирование, финансовые ресурсы, источники финансирования.*

DIVERSIFY THE INSTRUMENTS OF INVESTMENT RESOURCES IN THE CONTEXT OF THE REVITALIZATION OF CONSTRUCTION ENTERPRISES

Fesun A.

The subject of the work is complex of theoretical and methodological foundations of construction enterprises' investment instruments diversification. The aim is deepening of theoretical and methodological foundations of rational investment activity of construction enterprises and it's financing in modern economic conditions. The methodology of the work. Work is done on the basis dialectical method and systematic approach witch will give the opportunity to research instruments that used for investment resources. These methods assess their condition and prospects and also identify the organizational and methodical features of the development and implementation of construction enterprises' investment strategy. Theoretical research based on scientific methods (analysis, synthesis, induction, deduction, analogy, comparison) which are used in the process of solving scientific problems of investigation process and sources of financial resources. Results of the work. Now construction enterprises have a very limited ability to self-financing because they are mostly unprofitable or low profitable. That's why construction enterprises increasingly need in diversification of instruments of investment resources. However, the lack of flexible financial mechanism of their use and low liquidity of the construction enterprises create significant barriers to the development of investment activity in the construction industry. The structure of sources of financing investment activity depends on the level of centralization of investment, on who is an investor and what form of ownership they represent and also on the value of each investment instrument. Scope of the results: research contains an analysis of the advantages and disadvantages of different instruments of investment resources, research provides future development of scientifically based proposals on improvement of construction enterprises' investment activity. And also research describes trends and sources that provide financing of investment activity. Conclusions. Analyzed advantages and disadvantages of different instruments of investment resources provide an opportunity to elaborate scientifically based proposals for improving the investment activity of construction enterprises, trends and instruments of its financing. Using these advantages and disadvantages in practice will provide an opportunity efficient use of instruments of investment resources.

Keywords: *construction industry, investment, investment activities, investment resources, financing, financial resources, sources of financing.*

Постановка проблеми. Інвестиційна діяльність будівельних підприємств є важливою складовою їх розвитку. Проблема забезпечення інвестиційної діяльності будівельних підприємств фінансовими ресурсами є однією з головних при розробці напрямів розвитку будівництва в Україні та зумовлює необхідність пошуку диверсифікованих інструментів фінансування інвестиційної діяльності та пошуку інвестиційно привабливих об'єктів.

Сучасний стан економіки будівельної галузі України характеризується стагнацією, що проявляється у збільшенні обсягів недобудов, відволіканні значної частки оборотних ресурсів, а відтак і зниженням прибутковості. Але відновлення зростання в галузі, а також прискорене оновлення матеріально-технічної бази значною мірою залежать від інвестицій, залучених до неї, економічна природа яких зумовлена закономірностями розширеного відтворення. Активізація інвестиційної діяльності

будівельних підприємств дозволяє прискорити темпи відтворення засобів виробництва. У свою чергу цей процес залежить від прийняття інвестиційних рішень суб'єктів підприємництва, які ґрунтуються на інформації про привабливість об'єктів інвестування. Все це переконливо свідчить про необхідність посилення уваги до розробки теоретико-методичних підходів та практичних рекомендацій щодо диверсифікації інструментарію формування інвестиційних ресурсів в контексті активізації діяльності будівельних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії і практики інвестицій, інвестиційної діяльності, формування джерел її фінансування та визначення напрямів інвестування вивчали зарубіжні вчені Г. Александер, Г. Бірман, Д. Бейлі, Л. Гітман, М. Джонк, У. Шарп, С. Шмідт, Ф. Фабоцци, М. Яхяєв та інші дослідники. Вагомий внесок в теорію інвестиційної діяльності, оцінки ефективності інвестицій та інвестиційної привабливості підприємств, а також в управління фінансовим забезпеченням інвестиційного процесу зробили вітчизняні науковці: І.О. Бланк, К.С. Берестовий, Л.М. Борщ, С.О. Гуткевич, А.С. Музиченко, Г.М. Підлісецький, А.А. Пересада, П.Т. Саблук, В.П. Савчук, А.М. Третяк, А.В. Чупіс, І.В. Шалигіна та інші вчені-економісти. Проте з'ясування економічної сутності інвестиційної діяльності, її фінансування, визначення місця і значення в інвестиційному процесі, підвищення рейтингів привабливості об'єктів інвестування та будівельних підприємств, що дасть змогу найбільш ефективно вкладати фінансові ресурси суб'єктів господарювання, поки що залишаються недостатньо розробленими і вимагають подальшого розвитку й удосконалення. Необхідність і практична значимість розв'язання цих і ряду інших важливих питань диверсифікації інструментарію формування інвестиційних ресурсів зумовили вибір теми дослідження та свідчать про його актуальність.

Постановка завдання. Метою статті є поглиблення теоретико-методологічних засад і практичних рекомендацій щодо диверсифікації інструментарію формування інвестиційних ресурсів в контексті активізації діяльності будівельних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідною передумовою розвитку будь-якої галузі народного господарства є цілеспрямована інвестиційна діяльність. При цьому активна економічна діяльність підприємств певною мірою залежить від обсягу та форм інвестицій, тому що вони формують виробничий потенціал на новій науково-технічній базі, визначають конкурентні позиції країни на світових ринках. Не розкриваючи всі чинники кризових явищ в економіці України, які склалися за останні півтора десятиліття, все ж таки можна стверджувати, що відсутність дієвого механізму інвестування спричинила і зумовила руйнівні процеси в економіці в цілому та будівельній галузі зокрема. Від обсягів, якості інвестицій, ефективності інвестиційної діяльності значною мірою залежить доля вітчизняної економіки, зокрема і будівельної галузі, яка потребує значних коштів на структурну перебудову і підвищення ефективності усіх форм господарювання.

Поряд із тим існують також і теоретичні передумови, що зумовлюють підвищений інтерес до сутності й змісту інвестиційної діяльності. Це обумовлено тим, що більшість економічних вчень нерозривно поєднанні з категорією «інвестиції». Очевидним є те, що проблему залучення інвестицій в економіку України слід розглядати у контексті особливостей трансформаційних процесів, які відбуваються в країні. Пошук раціональної економічної моделі, що стимулюватиме інвестиційну діяльність, вимагає глибокого знання її історії, теорії та практики.

Інвестиції являють собою найважливішу економічну категорію розширеного відтворення, яка відіграє ключову роль в реалізації структурних зрушень в економіці і формуванні народногосподарських пропорцій на макрорівні, які відповідають ринковим формам господарювання.

Інвестиції являють собою вкладення фінансових ресурсів та інших коштів з метою послідуючого їх збільшення і отримання економічного ефекту або іншого запланованого результату [9, с.11]. В словнику І.А. Бланка [4, с.327] інвестиції визначаються як вкладення капіталу, в грошовій, матеріальній та нематеріальній формах в об'єкти підприємницької діяльності з метою отримання поточного доходу або забезпечення підвищення його вартості в майбутньому періоді.

У зв'язку з існуванням значної кількості трактувань категорії «інвестиції» можна зробити висновок про те, що дана категорія не достатньо досліджена у вітчизняній економічній теорії [7, с.3]. Мертенс О.В. припускає трактування інвестицій з погляду трьох різних розділів економічної науки та різних областях практичної діяльності, а саме:

- з позиції макроекономіки, інвестиції є частиною сукупних витрат, які складаються з витрат на нові засоби виробництва (виробничі або фіксовані інвестиції), інвестиції в нове житло і приріст матеріальних запасів. Тобто, інвестиції – це частина валового внутрішнього продукту, не спожита в поточному періоді, і забезпечує приріст капіталу в економіці;
- в теорії виробництва зокрема і в цілому мікроекономіці, інвестиції – є процес створення нового капіталу (включаючи як засоби виробництва так і людський капітал);
- в фінансовій теорії під інвестиціями розуміють, придбання реальних або фінансових активів, тобто, це сьогоднішні затрати, метою яких є отримання майбутньої вигоди [7, с.3-4].

Можливо також категорію інвестиції трактувати з точки зору макро- та мікроекономіки:

- з точки зору макроекономіки – інвестиції є всі види ресурсів у вигляді відшкодованих витрат на раніше здійснені вкладення та частина приросту доданої вартості, які у сукупності забезпечують безперервність процесу розширеного відтворення;
- з точки зору мікроекономіки – інвестиції є вкладення фінансового, матеріального та нематеріального капіталу в об'єкти підприємницької, з метою його примноження, та/або отримання соціального ефекту.

Якщо мета інвестицій зводиться до отримання прибутку, то в такому випадку капітал слід вкладати лише в об'єкти підприємницької діяльності, оскільки спрямування його в соціальну, науково-технічну та природоохоронну сфери не обіцяє безпосередніх вигод.

Інвестиційні проекти реалізуються в різних напрямках розвитку галузей, а кінцеві результати досягаються по декількох аспектах (науково-технічному, екологічному, бюджетному), які часто не піддаються оцінці. Слід також відмітити, що в сучасній літературі інколи зустрічаються помилкові або не досить широкі трактування категорії «інвестиції». На наш погляд, існує чотири помилки в трактуванні інвестицій, а саме:

1) автор [9] вражає, що інвестицій - це «вкладення грошових коштів(фінансових ресурсів)». Але оскільки інвестування може здійснюватися не тільки у вигляді грошових коштів, але і рухомого та нерухомого майна, різних фінансових інструментів (цінних паперів та їх похідних), нематеріальних, трудових ресурсів тощо.

2) іншою помилкою, яка зустрічається в економічній літературі при трактуванні інвестицій є те, що інвестиції являють собою «довгострокове вкладення капіталу» [5]. Але оскільки вкладення капіталу може бути і короткострокове, головне щоб інвестор зміг отримати прибуток на який він розраховує.

3) також часто зустрічається ототожнення поняття «інвестиції» з поняттям «капітальні вкладення» [2]. Це означає, що інвестиції розглядаються досить звужено, лише як вкладення коштів у відтворення основних фондів.

4) наступним, на нашу думку, помилковим твердженням є те, що інвестиції вважають «одним із джерел фінансування підприємства» [13, с.10]. Однак будь-яке фінансування можна вважати інвестицією.

Існують також думки щодо, трактування купівлі автомобіля чи побутової техніки, як споживчих інвестицій. Так А.Бланк [3, с.12] стверджує, що «найбільш типова помилка полягає в тому, що під інвестиціями розуміють будь-яке вкладення коштів, яке може і не призводити ні до росту капіталу, ні до отримання прибутку. До них часто відносять так звані «споживчі інвестиції (купівлі автомобіля чи

побутової техніки тощо)». Мертенс О.В. відносить до реальних інвестицій витрати на матеріальні об'єкти або послуги, які будуть використовуватися на протязі деякого проміжку часу. «До реальних інвестицій можна віднести не лише витрати пов'язані з виробництвом, але і, наприклад, будівництво будинку, купівлю автомобіля, предметів мистецтва або колекційних вин» [7, с.4], вважаючи при цьому, що «будь-які витрати на створення нового або відновлення існуючого капіталу – це реальні інвестиції».

Віленський П.Л., В.Н.Лівшиц та С.А.Смоляк [6, с.21-22] на прикладі купівлі автомобіля фізичною особою доводять, що саме такі операції і є операціями інвестування. «Припустимо, що Ви вирішили купити автомобіль, і кошти на це у Вас є, але чому тоді Ви не витрачаєте ці кошти сьогодні на їжу, діамантові прикраси або подорож на Кіпр, адже, купуючи автомобіль сьогодні, Ви тим самим відмовляєтесь від деяких інших нагальних (хоча, можливо і не дуже важливих) потреб. Автовласники могли б дати на це запитання багато різних відповідей, скажімо таких:

- тому що не хочу витрачати багато часу на проїзд громадським транспортом, на роботу, дачу, до знайомих тощо;
- тому що отримую задоволення від самого процесу водіння автомобіля;
- тому що хочу заробити грошей на приватних перевезеннях і т.д.

Зверніть увагу, що у всіх цих відповідях автомобіль дозволяє отримати певний доход, задоволення або зменшення витрат в майбутньому. Той факт, що Ви купляєте автомобіль, а не відмовляєтесь від покупки, означає, що відмову від задоволення сьогоднішньої потреби, Ви цінуєте менше, ніж майбутній результат від користування автомобілем».

Із викладеного вище прикладу зрозуміло, що для кожної людини купівля того чи іншого матеріального чи нематеріального блага є формою інвестування в свої можливості.

Інвестування є процесом здійснення інвестиційної діяльності, яка в свою чергу реалізується за рахунок всіх можливих джерел її фінансування.

В процесі дослідження літературних джерел, було виявлено неоднозначність у трактуванні категорії «інвестиції», а також, інколи, ототожнення понять інвестування та фінансування. Крім інвестування, в економічній науці використовується й поняття фінансування, тобто забезпечення необхідними фінансовими ресурсами витрат на здійснення або розвиток чого-небудь, наприклад, проекту, технічного переозброєння, плану заходів, комплексної програми бюджету та бюджетних витрат тощо [11, с.509]. За іншим визначенням, фінансування – це сукупність методів і коштів на покриття витрат, необхідних для реалізації економічного проекту [10, с.739]. Виходячи з цього визначення, фінансування можна здійснювати за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів на безповоротній основі, а також за рахунок частини прибутку підприємств та об'єднань з метою їх розвитку й покриття витрат неприбуткових видів діяльності. Слід відзначити, що твердження про те, що фінансуванню підлягають лише економічні проекти, є неточним, оскільки соціальні та наукові проекти також підлягають фінансуванню (культурні, екологічні тощо).

З точки зору створення умов для безперебійного процесу відтворення визначальним елементом фінансового механізму підприємства є його фінансове забезпечення. «Фінансове забезпечення відтворювального процесу – це покриття відтворювальних витрат за рахунок фінансових ресурсів, що акумулюються суб'єктами господарювання і державою».

Кашенко О.Л. вказує, що «фінансування – забезпечення необхідними фінансовими ресурсами витрат на розвиток народного господарства, які здійснюються за рахунок власних коштів суб'єктів господарювання, асигнувань з державного бюджету та інших фінансових джерел. Тобто, фінансування за такими уявленнями має функцію грошового покриття витрат …, можна розглядати як фінансове забезпечення процесу відтворення…».

На думку окремих вітчизняних вчених фінансове забезпечення, полягає «… у виділенні певної суми фінансових ресурсів на розв'язання окремих завдань фінансової політики господарюючого суб'єкта».

Таким чином, у переважній більшості випадків фінансування розглядається як виділення певної суми фінансових ресурсів на розв'язання окремих завдань фінансової політики господарюючого суб'єкта. При цьому виділяють забезпечувальну та регулятивну його дію. Забезпечувальна дія проявляється у встановленні джерел фінансування, тобто покриття повсякденних потреб і характеризує пасивний вплив фінансового забезпечення. Регулятивна дія реалізується через виділення достатніх обсягів коштів і через конкретну форму фінансового забезпечення, та характеризує активний вплив фінансового забезпечення.

З метою диверсифікації інструментарію формування інвестиційних ресурсів здійснюють класифікацію інвестицій за різними формами, видами, способами тощо. Класифікація – це впорядкування по відповідних ознаках розподілу об'єктів заданої кількості за сукупністю правил з метою поліпшення збору, передачі, обробки, зберігання та використання економічної інформації. Класифікація – (від лат. Classis – розряд і …-«фікація») розподіл предметів за спільними ознаками з утворенням певної системи класів з даної сукупності предметів. Під об'єктами класифікації розуміють предмети, поняття, властивості або інші елементи множини для якої розробляють класифікацію. В нашому випадку це можуть бути предмети інвестування, його форми.

Виходячи з джерел фінансування інвестиції поділяються на власні, боргові та залучені фінансові ресурси інвестора.

Класифікацію інструментів формування інвестиційних ресурсів в будівельній галузі можна зобразити наступним чином (Таблиця).

Таблиця. Класифікація інструментів формування інвестиційних ресурсів

Типи джерела	Форми	Методи	Інструмент
Внутрішнє	Власні інвестиції	Самофінансування	Прибуток, амортизація, строкові та поточні депозити, відсотки за наданими кредитами, мобілізовані внутрішні резерви
Зовнішнє	Боргові інвестиції	Боргове фінансування	Кредити, облігації, факторинг, форфейтинг
		Оренда	Оперативний лізинг, фінансовий лізинг, селенг
	Залучені інвестиції	Акціонування (пайове фінансування)	Акції (прості і привілейовані), внески до статутного капіталу вітчизняних і закордонних інвесторів
		Пільгове фінансування та субсидування	Гарантування, безкоштовне цільове фінансування, дотації, гранти, субвенції, спонсорство, донорство
		Фінансування на консорційних засадах	Ресурси інших підприємств та їх об'єднань

Власні інвестиційні ресурси інвестора, це: раніше здійснені довгострокові фінансові вкладення, строк погашення яких минає в поточному періоді; іммобілізована в інвестиції частина надлишку оборотних активів; реінвестування шляхом продажу частини основних засобів; страхова сума відшкодування збитків, що пов'язані з втратою майна; амортизаційні відрахування; частина чистого прибутку, що спрямована на розвиток виробничої сфери [12, с. 70];

Боргові інвестиційні ресурси: інвестиційний лізинг (оренда товарів довготермінового користування [12, с. 70]); податковий інвестиційний кредит; цільовий державний кредит (кредит має форму цільових кредитів або кредитних ліній, які застосовуються

для підтримки певних галузей народного господарства, їх груп або окремих великих підприємств [12, с. 70]); емісія облігацій компанії; довготермінові кредити банків та інших кредитних структур (за терміном більш ніж один рік, що використовуються для розширення або модернізації виробництва і погашаються з накопиченого прибутку.

Залучені інвестиційні ресурси: емісія акцій компаній; емісія інвестиційних сертифікатів (інвестиційних фондів і компаній); внесок сторонніх вітчизняних та закордонних інвесторів в статутний фонд; безоплатне надання державними органами та комерційними структурами коштів на цільове інвестування.

Принциповою різницею між залученими та борговими інвестиційними ресурсами є те, що при фінансуванні за рахунок залучених вимагається взамін певна частка статутного капіталу, а за боргові фінансові ресурси сплачується з частини доходу.

Також до власних джерел фінансування відносяться кошти отримані від продажу вибулих з експлуатації частини основних засобів.

До інших власних джерел відносять планові нагромадження, економія від зниження собівартості, мобілізація внутрішніх ресурсів, кошти від продажу вибулих (зайвих) основних фондів, а також від продажу цінних паперів.

Під плановими нагромадженнями розуміється відношення встановленого розміру надходжень і вартості будівельно-монтажних робіт, які проводяться господарським способом.

Економія від зниження собівартості являє собою зменшення у розмірі певного відсотка собівартості продукції (робіт, послуг).

Сума мобілізації внутрішніх ресурсів визначається співставленням нормативу оборотних активів з джерелами його забезпечення, а також розміру кредиторської заборгованості на початок і кінець запланованого року:

$$M = N_{оа} - H_{по} - / + П_{кз};$$

де, $N_{оа}$ – очікувана наявність оборотних активів у капітальному будівництві на початок запланованого року;

$H_{по}$ – планова потреба в оборотних активах на кінець запланованого року;

$П_{кз}$ – сума приросту (зниження) кредиторської заборгованості на цей же час.

Також підприємство може отримати додаткові фінансові кошти від продажу вибуваючих чи зайвих основних фондів, а також від продажу цінних паперів.

На сучасному етапі – під час стагнуючої економіки, будівельні підприємства, мають дуже обмежену можливість для самофінансування, так як у більшості своїй є збитковими або малоприбутковими. Тому будівельні підприємства дедалі більше потребують диверсифікації інструментарію формування інвестиційних ресурсів. Пороте відсутність гнучкого виробничо-фінансового механізму їх використання поряд з низьким рівнем ліквідності частини будівельних підприємств створюють значні перешкоди розвитку інвестиційної діяльності в будівництві.

Залучені інвестиційні ресурси – це кошти, отримані від емісії та продажу акцій, пайових та інших внесків у статутний фонд, емісія інвестиційних сертифікатів, безкоштовне цільове інвестування, що надається державними органами та комерційними структурами.

Однією з головних переваг використання акцій в якості інструменту фінансування інвестицій є відсутність необхідності фіксованих виплат по звичайних акціях і відносно невелика вартість обслуговування в якості дивідендних виплат за привілейованими акціями. Головним недоліком цього інструменту фінансового ринку для менеджменту підприємства є необхідність допуску до управління компанією нових акціонерів. Крім того, маловідомі на ринку підприємства, чиї акції неліквідні, повинні проводити досить довгу та кропітку роботу із залученням інвестиційних консультантів, потребує додаткових затрат та призводить до збільшення вартості використання вказаного інструменту фінансування інвестицій.

Боргові (позикові) інвестиційні ресурси – це банківські і державні (бюджетні) кредити, облігаційні позики, лізинг, вексельне кредитування, інвестиційний податковий кредит і т.д. [1, с.76].

Банківські кредити для задоволення інвестиційних потреб підприємства використовують нечасто у зв’язку з їх високою вартістю. Крім того, банківські кредити незручні також і своєю короткотерміновістю. Ще однією перешкодою на шляху залучення кредитних ресурсів є застава. Вона повинна бути досить ліквідною, щоб у випадку неповернення суми кредиту або невиплати відсотків по ньому її можна було реалізувати за короткий термін. Заставою можуть бути будинки, обладнання, запаси продукції та інші активи. Однак в умовах, коли основні фонди підприємства значно зношені, а конкурентоздатність продукції недостатньо висока, питання забезпечення заставою стоїть надзвичайно гостро.

Венчурне інвестування, як правило, здійснюється в малі і середні приватні або приватизовані підприємства в формі акціонерного інвестування, на відміну, наприклад, від банківського кредитування; або в формі середньо-довгострокового кредитування під кредитне забезпечення у вигляді застави або зобов’язань (поруки) третіх осіб.

В міжнародній практиці зустрічаються комбіновані форми венчурного фінансування, за яких частина коштів вноситься в акціонерний капітал, а інша надається у формі інвестиційного кредиту. Капітал для інвестицій може надаватися як корпоративними так і індивідуальними венчурними інвесторами.

Основними перевагами венчурного фінансування є довготерміновий, від 3-7 років, термін фінансування, без заставна схема отримання грошових коштів, а також те, що розмір інвестицій не пов'язаний напряму з поточним оборотом компанії.

Крім того, А.А.Пересада [8, с.182] відносить до джерел фінансування інвестиційної діяльності страхові внески та внески до Пенсійного фонду вважаючи, що суми цих коштів беруть участь у забезпеченні відтворення виробничих сил як засобів праці та робочої сили. Ми з таким твердженням не погоджуємося, так як ці фінансові ресурси надходять на фінансування інвестиційної діяльності, не прямо, а опосередковано.

Висновки з проведеного дослідження. Інвестиційна діяльність являє собою вкладення інвестицій (інвестування) та сукупність практичних дій юридичних осіб, держави та фізичних осіб щодо реалізації інвестицій. Ефективність інвестиційної діяльності характеризується системою показників, що відображають співвідношення пов’язаних з інвестиціями затрат і результатів, що показують економічні переваги одних інвестицій над іншими. Економічна ефективність інвестиційної діяльності являє собою загальну економічну категорію для будь-якого виду підприємницької діяльності, вона визначається зіставленням економічного результату з витратами на досягнення цього результату. Оцінка економічної ефективності інвестиційної діяльності займає центральне місце в процесі обґрунтування та вибору інвестиційного проекту.

Інвестування та фінансування подібні в тому, що вони як процес орієнтований на платежі є тотожними, також, за своєю метою – як інвестування так і фінансування передбачають отримання певного позитивного ефекту, економічного соціального та екологічного. Так як фінансування яке здійснюється в межах державних фінансів, в більшій мірі передбачає отримання соціального чи екологічного позитивного ефектів, а економічний є похідним, то фінансування в межах корпоративних фінансів – навпаки, передбачається в першу чергу, отримання позитивного економічного ефекту, а соціальний і екологічний є похідними.

Інвестиційній діяльності в будівництві притаманні свої особливості, в тому числі і по відношенню до диверсифікації інструментарію формування інвестиційних ресурсів. Саме тому було обґрунтовано поділ інструментів фінансування інвестиційних ресурсів на власні, позикові і залучені фінансові ресурси.

Список використаних джерел

1. Алексеев Е.Е. Взаимодействие источников, механизмов и инструментов финансирования инвестицый: Препринт. - Новосибирск: НГАЭиУ, 2009. - 10с.

2. Барканов В.І. Інвестиційні фактори підприємництва. - К.:ЗАТ "НІЧЛАВА". 2001. - 144 с.

3. Бирман Г., Шмидт С. Экономический анализ инвестиционных проектов/ Пер. с англ. под ред. Л.П. Белых. - М.:Банки и биржи, ЮНИТИ, 2006. - 631с.

4. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент. – К.: МП ИТЕМ Лтд: Юнайтед Лондон Трейд Лимитед, 2005. – 447 с.

5. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе. Пер. с англ. 4-е изд. - М.: "Дело-ЛТД",2004. - 720 с.

6. Ван Хорн Д.К. Основы управления финансами. - М.: Финансы и статистика, 2006. - 799 с.

7. Мамуль Л.О., Чернявська Т.А. Нові методичні підходи до аналізу інвестиційної привабливості регіонів// Вісник економічної науки України. - 2005. - №1(7). - с.83-89

8. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом. - К.: Лібра, 2002. 472с.

9. Портер М.Э. Конкуренция. - М.:Издательский дом Вильямс, 2009. 495 с.

10. Управление инвестициями / Под ред. В. В. Шеремет, В. М.Павлюченко, В. Д. Шапиро и др. – М.: Высшая школа, 1998. – 416 с.

11. Фінанси підприємств: Навчальний посібник/За ред. Г.Г.Кірейцева. - К.: ЦУЛ, 2002. - 268 с.

12. П.А. Лайко, М.В. Мних Фінанси підприємств. - К.:Знання України, 2004. - 428 с.

13. Черваньов Д.М., Нейкова Л.І. Менеджмент інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України. - К.: "Знання", КОО, 2006. - 514 с.

*14. **Amit Bhaduri** / On the dynamics of profit-led and wage-led growth **Cambridge** Cambridge Journal of Economics 2008 32(1):147-160*

References

1. Alexeev E.E. Vzaimodeystvie istochnikov, mekhanizmov I instrumentov finansirovaniya investiziy: Preprint. Novosibirsk: NGAEiU, 2009. 10 c.

2. Barkanov V.I. Investuzuyni factoru pidpruemnuztva. K.:ZAT «NICHLAVA». 2001. 144c.

3. Birman G., Shmidt S. Economicheskiy analiz investizionnyh proektov/ Per. s angl. pod red. L.P. Beluh. M.:Banki I birgi, YNITI, 2006. 631 c.

4. Blanc I.A. Investizionniy menedgment. K.: MP ITEM Ltd: Unayted London Trade Limited, 2005. 447 c.

5. Blaug M. Economicheskaya musl v retrospective. Per. s angl. 4-e izd. M.:»Delo-LTD», 2004. 720 c.

6. Van Horn D.K. Osnovy upravleniya finansami. M. : Finansu I statistika, 2006. 799 c.

7. Mamul L.O., Cherniavska T.A. Novi metoduchni pidhodu do analizu investuziynoi pruvabluvosti regioniv// Visnuk ekonomichnoi nauku Ukrainu. 2005. №1(7). c.83-89.

8. Peresada A.A. Upravlinnia investuziynum procsom. K.:Libra, 2002. 472 c.

9. Porter M.E. Konkurenziya. M.:Izdatelskiy dom Vilyams, 2009. 495 c.

10. V.V. Sheremet, V.M. Pavluchenko, V.D. Shapiro i dr. Upravlenie investiziyami. M. : Vishaya shkola, 1998. 416 c.

11. Finansu pidpruemstv: Navchalnuy posibnuk /Za red. G.G. Kireyzeva. K.: ZUL, 2002. 268 c.

12. P.A. Layko, M.V. Mnuh. Finansu pidpruemstv. K.: Znannya Ukrainu, 2004. 428 c.

13. Chervaniov D.M., Neykova L.I. Mehedgment innovaciyno-investuziynogo rozvutku pidpruemstv Ukrainu. K.: «Znannia», KOO, 2006. 514 c.

*14. **Amit Bhaduri** / On the dynamics of profit-led and wage-led growth **Cambridge** Cambridge Journal of Economics 2008 32(1):147-160*

ДАНІ ПРО АВТОРІВ:
Фесун Артем Сергійович, аспірант кафедри менеджменту в будівництві,
Київський національний університет будівництва й архітектури
вул. Червоноармійська 1, кв. 30, м. Бориспіль, Київська обл., 08300,
a.fesun@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ
Фесун Артем Сергеевич, аспирант кафедры менеджмента в строительстве,
Киевский национальный университет строительства и архитектуры
ул. Красноармейская 1, кв. 30, г. Борисполь, Киевская обл.,
a.fesun@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHORS
Artem Fesun, postgraduate of building construction management,
Kiev National University of Construction and Architecture.
Chervonoarmiyska str. 1, ft. 30, Boryspil, Kiev region, Ukraine, 08300,
a.fesun@mail.ru

УДК 338.12:65.0:658

ЕЛЕМЕНТИ РЕЗОНАНСНО-КОМПЕНСАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТНОСПРОМОЖНІСТЮ БУДІВЕЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Шпаков А.В.

Предметом дослідження є методичні складові управління конкурентним потенціалом будівельних підприємств. Метою статті є обґрунтування створення базисної концепції використання циклічності і ритмічності виробничих, економічних та інформаційних процесів в будівельних організаціях для потреб підвищення ефективності управління їх конкурентним потенціалом;

В роботі використано методи системного аналізу, функціональний аналіз факторів конкурентоспроможності, метод аналогій;

Результатом роботи є постановка задачі для створення резонансних механізмів впливу на господарську діяльність підприємства та його конкурентоспроможність. Визначено напрями реалізації конкурентного потенціалу будівельного

 © Шпаков А.В., 2014

підприємства, надано визначення термінам «власна частота коливань організації», «резонансне управління», «компенсаційне управління» у відношенні до організації як коливної економічної системи;

Результати дослідження можуть бути використані вподальшому для розробки методології проведення діагностики конкурентного потенціалу будівельних підприємств та для потреб підвищення ефективності змін при формуванні конкурентних переваг будівельних організацій;

В результаті аналізу було визначено, що економічні процеси, які відбуваються в господарської діяльності організацій та фактори зовнішнього середовища мають коливну природу і відповідно різні види циклічних та ритмічних процесів у діяльності організації можуть бути синхронізовані та структуровані для досягнення синергетичних системних ефектів в господарській діяльності підприємства. Відповідно при управлінні діяльністю підприємства можна використовувати резонансні та компенсаційні види управлінських впливів.

Ключові слова: *коливні процеси, резонансне управління, компенсаційне управління, власна частота коливань організації, конкурентний потенціал підприємства, сінергетичні системні ефекти.*

ЭЛЕМЕНТЫ РЕЗОНАНСНО-КОМПЕНСАЦИОННОГО УПРАВЛЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬЮ СТРОИТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Шпаков А.В.

Предметом исследования являются методические составляющие управления конкурентным потенциалом строительных предприятий. Целью статьи является обоснование создания базисной концепции использования цикличности и ритмичности производственных, экономических и информационных процессов в строительных организациях для нужд повышения эффективности управления их конкурентным потенциалом;

В работе использованы методы системного анализа, функциональный анализ факторов конкурентоспособности, метод аналогий;

Результатом работы является постановка задачи для создания резонансных механизмов влияния на хозяйственную деятельность предприятия и его конкурентоспособность. Определены направления реализации конкурентного потенциала строительного предприятия, дано определение терминам «собственная частота колебаний организации», «резонансное управление», «компенсационное управление» в отношении организации как колеблющейся экономической системы;

Результаты исследования могут быть использованы в последующем для разработки методологии проведения диагностики конкурентного потенциала строительных предприятий и для нужд повышения эффективности изменений при формировании конкурентных преимуществ строительных организаций;

В результате анализа было определено, что экономические процессы, которые происходят в хозяйственной деятельности организаций и факторы внешней среды имеют колеблющуюся природу и соответственно различные виды циклических и ритмических процессов в деятельности организации могут быть синхронизированы и структурированы для достижения синергетических системных эффектов в хозяйственной деятельности предприятия. Соответственно при управлении деятельностью предприятия можно использовать резонансные и компенсационные виды управленческих воздействий.

Ключевые слова: *колеблющиеся процессы, резонансное управления компенсационную управления, собственная частота колебаний организации, конкурентный потенциал предприятия, синергетический системные эффекты.*

ELEMENTS OF THE RESONANT-COMPENSATION MANAGMENT OF CONSTRUCTION ORGANIZATIONS COMPETITIVENESS

Shpakov A.V.

Subject of the study are methodological components of competitive potential management of construction enterprises. The aim of the article is to justify the creation of the basic concepts and the use of cyclical rhythm of production, economic and informational processes in building organizations for the needs of improving the management of their competitive potential;

The methods of system analysis, functional analysis of the factors of competitiveness, the method of analogies been used;

The result of the work is the formulation of the problem to create a resonant mechanism of influence on the economic activity of the enterprise and its competitiveness. The directions of realization of the construction company competitive potential been defined. A definition of the terms "natural frequency of the organization", "resonance control", "compensating control" in relation to the organization as a fluctuating economic system been formulated;

The results of the study can be used in the subsequent development of a methodology for the diagnosis of the competitive potential of the building enterprises for the needs of improving the effectiveness of changes in the formation of the competitive advantages of building organizations;

As a result of analysis, it was determined that the economic processes taking place in the economic activities of organizations and environmental factors have fluctuating nature and therefore different types of cyclic and rhythmic processes in the organization can be synchronized and structured to achieve synergistic effects in the system of business enterprise. Accordingly, when managing the company, you can use the resonance and compensatory types of management actions.

Key words: *fluctuating processes, resonance control compensation management, the natural frequency of the organization, the competitive potential of the company, the synergistic effects of the system.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. В сучасному мінливому ринковому середовищі на перший план в діяльності будівельних підприємств виходить питання адаптації виробничої, фінансово-економічної та маркетингової діяльності підприємства до постійних змін. Поняття статичної стабільності поступається поняттю стабільності динамічної, що висуває нові вимоги до організації функціональних бізнес-процесів будівельних підприємств. Необхідно розробляти нові методи та підходи до утворення систем організаційної взаємодії та побудови системи управління функціональними видами діяльності будівельних підприємств на основі використання новітніх інструментів передбачення майбутніх вигод та загроз. Сучасні методи проактивного підходу до реалізації традиційних функцій управління та використання поняття резонансно-компенсаційного управління можуть стати базою створення нової методології формування та управління потенціалом будівельних підприємств та відповідно балансування їх конкурентоспроможності, а також методологічні інструменти реалізації потенціалу організації в її господарській діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Оскільки багато науковців розглядали у своїх публікаціях окремі напрямки вирішення проблем адаптивного управління організаціями та формування різних складових потенціалу підприємств розглянемо їх за окремими складовими.

Постановку проблем переходу від реактивного до проактивного управління та формування парадигми проактивності в управлінських процесах в своїх роботах здійснили в своїх роботах такі вчені як: М. Грант, Р. Драфт, Х.Т. Гордел –

загальнотеоретичні підходи до проактивного формування потенціалу підприємств [9], Л.Р. Смельтцер, С.П. Сиферд – застосування проактивного підходу до підсистеми постачань організацій [8].

Проблеми проактивного управління діяльністю сучасних організацій в своїх наукових роботах розглядали такі вітчизняні науковці як: Толпежніков Р.О. – системний опис формування сукупного потенціалу промислових підприємств [3], Бушуєва Н.С. – розробка та доопрацювання застосування принципів проактивного управління в програмах організаційного розвитку [1], Плахотнік О.О. – використання принципів проактивного управління антикризовою діяльністю підприємств, та багато інших.

Питання резонансного та компенсаційного управління мають обмежену релевантність та у роботах фахівців галузі економіки та менеджменту. Зміст поняття «компенсаційний менеджмент» або «компенсаційне управління» має обмежений зміст, який довго не оновлювався. Однак незважаючи на ці факти варто зазначити наступні роботи, які можуть бути базою початку формування концепції дослідження: колектив Міжнародного бюро управління змінами розробили курс – Резонансне управління змінами в організації [2] з викладом основних питань системної залежності окремих питань управління змінами, Яхнеева И.В. у своїй статті [5] розглянула окремі питання використання економічних компенсаційних інструментів для управління ризиками суб'єктів реального ринку.

Метою статті є обґрунтування створення базисної концепції використання циклічності і ритмічності виробничих, економічних та інформаційних процесів в будівельних організаціях для потреб підвищення ефективності управління їх конкурентним потенціалом і формування інструментарію трансформації потенціалу у реальні показники господарської діяльності з максимальною ефективністю.

Основний матеріал. Діяльність сучасних організацій доцільно розглядати з позицій новітніх досягнень науково-технічного прогресу та з використанням системної методології, як основного принципу опису, аналізу та вдосконалення їх діяльності.

Системний аналіз діяльності будівельних підприємств надає можливість визначення ключових проблем їх діяльності та напрямки вдосконалення їх господарсько-економічної, виробничої та маркетингової діяльності з найбільш ефективним використанням наявних ресурсів. Також системний аналіз більш високого рівня надає можливість визначити джерела формування фінансових ресурсів при розгляді будівельних підприємств як частини метасистеми, яка формується ринковими змінними вітчизняних ринків капіталу та макроекономічними параметрами економіки України.

Базовою характеристикою системи управління потенціалом будівельного підприємства, а відповідно і його конкурентоспроможністю, пропонується прийняти циклічність та коливний характер функціонування мікроекономічних систем: організацій та їх об'єднань.

Як зазначає Громов В.И. в своїй статті [7] є всі передумови вважати доцільним розгляд коливальної природи організаційно-економічних процесів в діяльності підприємств. Основні елементи цієї концепції наступні:

1. Економічні та соціальні процеси можуть достовірно розглядатися тільки в динаміці.
2. В силу системного характеру і зв'язаності соціально-економічної діяльності в ній виникає синергетична ресурсна складова.
3. Всі суміщені соціально-економічні процеси мають циклічний характер: ресурс, що використовується авансується в початку циклу, а в кінці – повертається, як правило, з прирощенням.
4. Класична формула «Гроші-Товар-Гроші», має універсальний характер для будь-яких видів ресурсів і містить внутрішній вихідний коливний контур, який обумовлює зміну традиційних економічних показників.
5. Коливна природа соціально-економічних процесів дозволяє використати основні концепти теорії хвиль і коливань для модельного опису їх протікання.
6. В коливному циклі «очікування-відлуння» може бути надано опис універсальної соціально-економічної динаміки – від кризових явищ і стагнації до бурного економічного розквіту і ажіотажних процесів на фінансових ринках.
7. Резонанс - як природний динамічний системний ресурс – полягає в забезпеченні максимально можливої амплітуди коливань первинного коливного контуру протягом всього горизонту планування при суміщенні частот процесів, що взаємодіють.

Автор статті вважає, що багато системних ефектів, які виникають при функціонуванні соціально-економічних систем, мають резонансну природу.

В свою чергу Скиба А.Н. в своєму дослідженні [6],зазначає що в динамічних системах, які циклічно змінюють свій стан і вихідні параметри, при певних обставинах виникають ефекти, за своєю природою аналогічні резонансним. Методологічною основою їх вивчення автор вважає синтез синергетичного підходу, загальної теорії систем і кібернетики.

Методологічна основа сучасної науки управління все більшою мірою розширюється за рахунок підходів, що донедавна вважалися нетрадиційними. Теорія загальної економічної рівноваги не пояснює феномен посилення нелінійності процесів, що відбуваються, а теорія циклів акцентує свою увагу на дослідженні різних по природі флуктуацій без врахування їх взаємодії. Усе це дає підстави вважати, що:

а) значення динамічного підходу до аналізу економічної дійсності усе більш актуалізується;

б) фундаментальні особливості нелінійної економічної динаміки закладені в особливих законах функціонування складних систем;

в) розвиток економіки усе більше ґрунтується на механізмі позитивного зворотного зв'язку й взаємопосиленні циклічних процесів, які ініціюються впроваджуваними технологічними інноваціями. Результати вивчення відокремлених ефектів не можуть претендувати на об'єктивність і наукову цінність, якщо не враховується їхній зв'язок з іншими об'єктами. Найбільш важливим є те, що в поведінці ізольованих об'єктів неможливо виявити дію позитивних зворотних зв'язків, що викликає дані ефекти, дія яких не укладається в границі понять і стереотипів що склалися. Мова йде в першу чергу про ефект мультиплікативного росту вихідних характеристик системи, яка розглядається. Перераховані доводи й передумови висувають питання про необхідність пошуку нових підходів до пояснення явищ і процесів, що відбуваються

Явище резонансу в економічних системах на даний час не набуло достатнього обґрунтування, оскільки хоча коливна природа економічних процесів діяльності підприємств і постулювалась, але ж достатньої уваги дослідженню причин та наслідків такого підходу не приділялось.

Поняття резонансу має двояке трактування. З одного боку, це різновид системного ефекту, відомого в науковій літературі як «ефект метелика», – ситуації, при якій певні зміни в одному сегменті економічного простору через коопераційні зв'язки викликають стрімкі наростаючі наслідки в іншому місці. Досить близькими за змістом є такі поняття, як «вєєрний ефект», «луна-відгук» і ін. Прикладом може слугувати сфера інновацій, досить чутлива до появи нових ідей і розробок. Резонансний ефект іншого роду пов'язаний з мультиплікативним зростанням вихідних показників складноорганізованої (наприклад, виробничої) системи за рахунок:

1. посилення зв'язаності й організаційно-функціональної взаємодії складових елементів системи;
2. синхронності циклів, що характеризують функціонування цих елементів;
3. погодженості параметрів зовнішніх керуючих імпульсів з параметрами внутрішніх циклів системи.

Для нас основний інтерес представляє внутрісистемний резонансний ефект. Його прояв виявляється в спільній (системній) дії декількох (двох і більше) зовнішніх і внутрішніх впливів і/або факторів.

Для виникнення і практичної реалізації резонансних ефектів у реальній виробничій системі необхідним є виконання декількох умов:

а) функціональна відповідність елементів системи один одному;

б) синхронність потоків і процесів, що протікають усередині системи;

в) адекватність реакції системи на сигнали зовнішнього середовища

Для використання поняття резонансу для управління організацією як економічною системою необхідно провести паралелі між фізичним та економічним змістом цього поняття. Резонанс - явище сильного зростання амплітуди вимушеного коливання у разі, коли частота зовнішньої сили збігається з власною частотою коливань. В діяльності підприємства будь-який циклічний процес може розглядатись як коливання, до того ж поведінка ринку також завжди має коливні ознаки. Оскільки для використання резонансу важливим є поняття власної частоти коливань системи, визначимо це поняття в економічній системі організації. Власна частота коливань організації як економічної системи визначається циклічністю процесів у різних функціональних сферах діяльності організації, а амплітуда показників власних коливань може обмежуватись, наприклад:

- в фінансовій сфері – нормативними фінансовими показниками;
- в виробництві – виробничою потужністю технологій, що використовуються;
- в управлінні кадрами – фондом заробітної плати;
- в маркетингу – розмірами рекламного бюджету.

Такі якості процесу діяльності підприємств як ритмічність та циклічність необхідно розглядати як ключові для підвищення конкурентного потенціалу підприємства за огляду на резонансні системні ефекти, які можна отримати в результаті використання нової методології резонансного управління.

У [4] необхідною умовою принципової життєздатності системи вважається узгодження (або свідоме розфазування) частоти коливань (періодичності роботи) всіх частин системи. Таким чином сформульовано *закон узгодження ритміки частин системи*, який використовується у вирішенні завдань теорії розвитку технічних систем.

Добре працюють, а значить і є життєздатними тільки системи, у яких вид коливань підібраний так, щоб частини системи не заважали одна одній і щонайкраще виконували корисну функцію.

Розрізняють два види коливань власні й змушені, тобто частина систем може коливатися "як їй хочеться" або "як її змусить" коливатися зовнішня сила. Частота власних коливань невід'ємна властивість будь-якої частини системи, вона залежить тільки від характеристик самого об'єкта. Але саме цікаве наступає, коли частота зовнішніх силових (польових) впливів збігається із власною частотою коливань це добре всім знайомий резонанс.

Резонанс може бути й корисним, і шкідливим. Виходить, для того, щоб поліпшити роботу системи треба або погодити коливання частин або, навпаки, розфазувати їх. Використання резонансу (або попередження його появи) надзвичайно вигідно для поліпшення роботи технічних систем і досягається простою зміною елементів, у систему нічого не треба вводити нового. Одночасно цей закон часто порушується. Існує безліч технічних рішень, у яких ритміка не погоджена або погоджена в шкідливій комбінації. Тому великий клас завдань пов'язаний з необхідністю наведення "законного" порядку в неправильно коливних системах.

Циклічність є провідною характеристикою процесу розвитку організації. Вона відображається у всіх видах функціонального управління підприємством, це можна побачити на прикладах наведених на рис.1.

Рисунок 1. Приклади циклічності в організаціях

Для формування максимально повного набору елементів резонансного управління конкурентоспроможності підприємства необхідно ввести поняття «частоти власних коливань» підприємства чи організації. Розгляд конкурентного потенціалу будівельного підприємства як власної частоти коливань, яка може бути реалізована при певному рівні зовнішнього впливу, дозволяє застосувати математичний апарат теорії хвиль та коливань для потреб моделювання процесів формування і реалізації конкурентного потенціалу будівельного підприємства.

Автором статті пропонується розглядати збільшення конкурентного потенціалу організації як підвищення частоти власних коливань економічної системи. Обмеження, які супроводжують функціонування підприємства залишаються – можливості зростають, але не реалізуються до відповідного впливу зовнішнього середовища.

Другою стороною коливних процесів в діяльності підприємства є компенсаційні процеси, які супроводжують господарську діяльність. Наприклад спад в фінансовому потенціалі підприємства, який обумовлений закупівлею необхідних для чергового обороту ресурсів, компенсується підвищенням ресурсного потенціалу. Таким чином відбувається перетворення одних видів потенціалу підприємства в інші. Кругообіг факторів, які формують конкурентний потенціал будівельного підприємства наведено на рис.2.

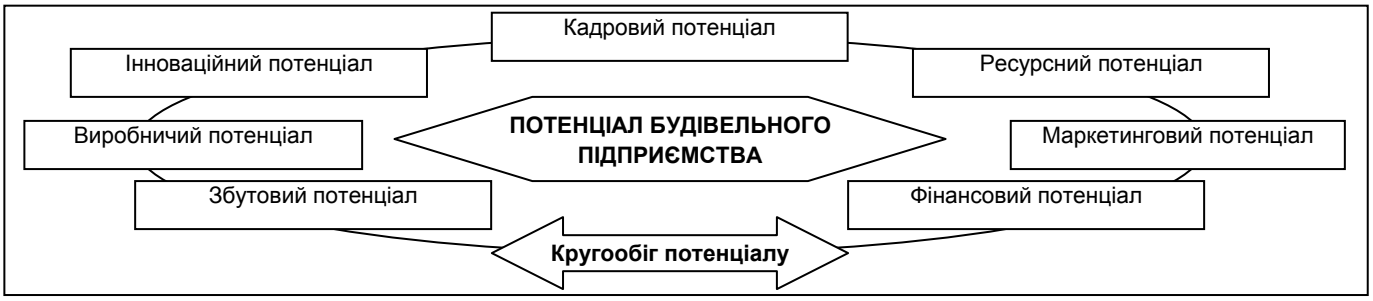

Рисунок 2. Кругообіг конкурентного потенціалу будівельного підприємства

Компенсаційне управління, за думкою автора статті, повинне стати другим елементом формування конкурентного потенціалу будівельного підприємства на системних засадах. Цей тип управління може виконувати дві основні функції:

- балансування різних видів потенціалу підприємства у відповідності до цілей та завдань діяльності організації;
- створення інструментів компенсації ризиків, які виникають у внутрішньому та зовнішньому середовищі.

Наприклад в дослідженні [5] для потреб компенсаційного управління ризиками запропоновано використовувати ф'ючерси та хеджування ризиків.

В якості базових активів погодних ф'ючерсів пропонується використовувати температуру і осади. Цей інструмент управління ризиками повинен бути корисним компаніям, витрати і доходи яких безпосередньо пов'язані зі зміною кліматичних умов. Це стосується сільгоспвиробників, енергетичних, будівельних і транспортних компаній, підприємств ЖКГ.

Так як будівельні компанії є крупними споживачами електрики, безперервність виконання робіт в окремі періоди часу залежить безпосередньо від погодних умов, тому зниження температури в зимовий період призводить до зростання відповідних витрат. Надмірне випадання опадів також потребує залучення додаткових потужностей для усунення наслідків. Таким чином запуск погодних ф'ючерсів може стати ефективним інструментом компенсаційного управління в будівництві.

Ще одна можливість для хеджерів, зокрема, будівельних компаній і їх партнерів, для компенсаційного управління ризиками може стати створення біржі будівельних матеріалів, робіт і послуг, а також введення в практику будівельних підприємств укладання товарних ф'ючерсів. Ідея створення біржі пов'язана з необхідністю наявності механізму фіксації закупівельних цін для постачальників і підрядників, які залучені до процедур державних закупівель та будівництва за кошти державного бюджету.

Спекулятивне зростання цін на будівельні матеріали стримує та унеможливлює реалізацію багатьох державних та комерційних проектів. З появою ф'ючерсних контрактів на будівельні матеріали постачальники мали б гарантований збут, а покупці – оптимізацію закупівельних цін і витрат. Однак реалізація цієї ініціативи потребує наявність інтересу у потенціальних хедерів і сформованої нормативної бази.

При подальшому розгляді механізмів компенсаційного управління необхідно виконати наступні етапи:

- визначення можливості трансформації різних видів потенціалу підприємства один до одного;
- створення моделі взаємозалежності та спів вимірності окремих видів потенціалу будівельного підприємства;
- визначення механізмів компенсаційного управління ризиками.

Основними інструментами компенсаційного управління є наступні:

- резервування каналів збуту продукції;
- створення резервів різних видів (запасів, фонди, тощо);
- синхронізація життєвих циклів окремих елементів організації;
- використання взаємозалежності циклів для посилення ефекту від управлінських рішень, що приймаються.

Висновки. В результаті розгляду основних питань поставлених в проблемній частині статті були визначені наступні тези:

1. Економічні процеси, які відбуваються підчас господарської діяльності організацій та фактори зовнішнього середовища мають коливну природу.

2. Початковими умовами для формування конкурентного потенціалу організації є частота власних коливань організації. Власна частота коливань організації як економічної системи визначається циклічністю та ритмічністю процесів у різних функціональних сферах діяльності організації.

3. Циклічність та ритмічність є базовими характеристиками практично всіх процесів, які відбуваються у функціональних областях управління організацією.

4. Резонансне управління – це метод впливу на економічну систему, який дозволяє перетворювати показники конкурентного потенціалу підприємства в реальні показники господарської діяльності.

5. Компенсаційне управління - це управління організацією в процесі трансформації різних видів її потенціалу з одних до інших. Другою функцією компенсаційного управління є утворення передумов зниження ризиків основної виробничої діяльності будівельного підприємства.

Також були вирішені наступні задачі:

- сформовані елементи для розробки методології проведення діагностики конкурентного потенціалу будівельних підприємств;
- сформульована постановка задачі для створення резонансних механізмів впливу на господарську діяльність підприємства та його конкурентоспроможність;
- визначено напрями реалізації конкурентного потенціалу будівельного підприємства та механізми його перетворення до реальних показників розвитку організації;
- надано визначення термінам «власна частота коливань організації», «резонансне управління», «компенсаційне управління» у відношенні до організації як коливної економічної системи;

Список використаних джерел

1. Бушуева Н.С. Проактивне управління програмами розвитку фінансових установ в умовах турбулентного оточення / Н.С. Бушуева, Р.Ф. Ярошенко, Т.О. Ярошенко // Управління розвитком складних систем. / Зб. наук. праць. – № 7 – 2011. – С. 16-20.

2. Резонансное управление изменениями в организации (IBCM - 2010) [Електронний ресурс] : Международное бюро управления изменениями, 2010. - Режим доступу http://ibcm.biz/Info/kurs-upravlenie-izmenenijami-ibcm.html.

3. Толпежніков Роман Олексійович. Проактивне управління сукупним потенціалом промислових підприємств.- Дисертація д-ра екон. наук: 08.00.04, Держ. вищ. навч. закл. "Приазов. держ. техн. ун-т". - Маріуполь, 2013.- 360 с.

4. Саламатов Ю.П. Система законов развития техники (основы теории развития технических систем) [Електронний ресурс]: Издание 2-е исправленное и дополненное. – 1991-1996. - Режим доступу http://www.trizminsk.org/e /21101000.htm#toc

5. Яхнеева И. В. Компенсационное управление рисками на основе фьючерсных контрактов: условия и возможности / Вестник Челябинского государственного университета. 2013. №8 (299). Экономика. Вып. 40. С. 129–135.

6. Скиба А.Н. Резонанс-эффекты в экономике: формирование системно-синергетического подхода / Труды ИСА РАН. Том 61. 3/2011. С.65 -75

7. Громов В.И. Резонансные процессы в социально-экономических системах: концептуальный поход / Экономика и математические методы, 2013, том.49, №2, с.129-133.

8. Larry R. Smeltzer and Sue P. Siferd Proactive Supply Management: The Management of Risk / International Journal of Purchasing and Materials Management, Volume 34, Issue 4, pages 38–45, December 1998

9. Holly T. Goerdel Taking Initiative: Proactive Management and Organizational Performance in Networked Environments / Jnl. of Public Admin. Research and Theory, Volume 16, Issue 3, Pp. 351-367.

References

1. Bushueva N.S., Yaroshenko R.F., Yaroshenko T.S. Proactive development program managment of financial institutions in the turbulent environment // Upravlinnya rozvitkom skladnih system. / St. Sciences. Prace. № 7 2011. P. 16-20.

2. Resonant change management in the organization (IBCM-2010) International Bureau of change management, 2010. : http://ibcm.biz/Info/kurs-upravlenie-izmenenijami-ibcm.html.

3. Tolpezhnikov Roman Oleksiyovich. Proactive management of industrial enterprise united potentcial. Disertatsiya Ph.D. in economic sciences: 08.00.04, State Higher Educational Institution "Priazov. Hold. Tehn. Univ." Mariupol, 2013. 360 p.

4. Salamatov Y.P. The system of laws of Technology (basic theory of technical systems) 2nd edition revised and enlarged. 1991-1996. : http://www.trizminsk.org/e /21101000.htm#toc

5. Yahneeva I.V. Compensation Risk Management, based on futures contracts, conditions and opportunities / Bulletin of the Chelyabinsk State University. 2013. №8 (299). Economy. Vol. 40. S. 129-135.

6. Skiba Resonance effects in the economy: the formation of a system-synergetic approach / Proceedings of ISA RAS. 61. Volume 3/2011. P.65 -75

7. V. Gromov Resonant processes in social-economic systems: conceptual hike / Economics and Mathematical Methods, 2013 tom.49, №2, s.129-133.

8. Larry R. Smeltzer and Sue P. Siferd Proactive Supply Management: The Management of Risk / International Journal of Purchasing and Materials Management, Volume 34, Issue 4, pages 38–45, December 1998

9. Holly T. Goerdel Taking Initiative: Proactive Management and Organizational Performance in Networked Environments / Jnl. of Public Admin. Research and Theory, Volume 16, Issue 3, Pp. 351-367.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Шпаков Андрій Васильович, кандидат технічних наук, доцент кафедри менеджменту в будівництві
Київський національний університет будівництва і архітектури
просп. Повітрофлотський, 31, м.Київ, 03680, Україна
e-mail: shpakov.a@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Шпаков Андрей Васильевич, кандидат технических наук, доцент кафедры менеджмента в строительстве
Киевский национальный университет строительства и архитектуры
просп. Воздухофлотский, 31, г.Киев, 03680, Украина
e-mail: shpakov.a@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR
Shpakov Andrey Vasilyevich, Ph.D. in technical sciences, Associate Professor
Kyiv National University of Construction and Architecture
ave. Vozdukhoflotsky, 31, Kyiv, 03680, Ukraine
e-mail: shpakov.a@gmail.com

УДК 657.471.1 : 664.7

АНАЛІЗ СОБІВАРТОСТІ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ НА БОРОШНОМЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Щербина О.В.

Ефективне управління витратами ґрунтується на обліково-аналітичній системі. Важлива роль у забезпеченні оптимального рівня собівартості належить аналізу, головною метою якого є виявлення можливості раціонального використання виробничих ресурсів, зменшення витрат на виробництво, реалізацію і забезпечення зростання прибутку. Аналіз собівартості виступає важливим інструментом управління витратами. Метою статті є розробка концептуальної схеми управлінського аналізу з метою підвищення ефективності виробництва.

Теоретичну і методологічну основу дослідження становили наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених. Автором було використано системний підхід до вивчення явищ і процесів

© Щербина О.В., 2014

У статті розглядаються проблеми, що виникають при управлінні витратами на борошномельних підприємствах. Для вирішення зазначених проблем пропонується впровадження в практичну діяльність підприємств управлінського аналізу. Розглянуто чинники, які визначають галузеві та організаційні особливості борошномельних підприємств, а також їх вплив на використанні прийомів аналізу собівартості продукції.

Запропонована і обґрунтована методика факторного аналізу собівартості готової продукції в контексті управління витратами в даній галузі агропромислового комплексу. У цьому зв'язку автор пропонує враховувати можливість борошномельного підприємства здійснювати переробку як власного, так і давальницької сировини. В результаті такого підходу формуються поняття «собівартість продукції» та «собівартість переробки». Це в свою чергу дозволяє більш об'єктивно прогнозувати власний рівень витрат, тим самим сприяючи мінімізації собівартості борошна та підвищення прибутковості виробництва. Узагальнені принципи впровадження управлінського аналізу на борошномельних підприємствах. Запропоновано послідовність проведення управлінського аналізу собівартості з урахуванням галузевих особливостей.

Дослідженням доведено, що організація управлінського аналізу на борошномельних підприємствах забезпечить комплексне управління витратами, надасть можливість реалізації всіх функцій управління витратами і забезпечить зворотній зв'язок між всіма рівнями діяльності та управління.

***Ключові слова**: управлінській аналіз, управління витратами, собівартість, факторний аналіз, борошномельне підприємство.*

АНАЛИЗ СЕБЕСТОИМОСТИ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ ЗАТРАТАМИ НА МУКОМОЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Щербина О.В.

Эффективное управление затратами основывается на учетно-аналитической системе. Важная роль в обеспечении оптимального уровня себестоимости принадлежит анализу, главной целью которого является выявление возможности рационального использования производственных ресурсов, уменьшение затрат на производство, реализацию и обеспечение роста прибыли. Анализ себестоимости выступает важным инструментом управления затратами. Целью статьи является разработка концептуальной схемы управленческого анализа с целью повышения эффективности производства.

Теоретическую и методологическую основу исследования составили научные труды отечественных и зарубежных ученых. Автором был использован системный подход к изучению явлений и процессов

В статье рассматриваются проблемы, возникающие при управлении затратами на мукомольных предприятиях. Для решения указанных проблем предлагается внедрение в практическую деятельность предприятий управленческого анализа. Рассмотрены факторы, которые определяют отраслевые и организационные особенности мукомольных предприятий, а также их влияние на использовании приемов анализа себестоимости продукции.

Предложена и обоснована методика факторного анализа себестоимости готовой продукции в контексте управления затратами в данной области агропромышленного комплекса. В этой связи автор предлагает учитывать возможность мукомольного предприятия осуществлять переработку как собственного, так и давальческого сырья. В результате такого подхода формируются понятия «себестоимость продукции» и «себестоимость переработки». Это в свою очередь позволяет более объективно прогнозировать собственный уровень расходов, тем самым способствуя минимизации себестоимости муки и повышения доходности производства. Обобщенные принципы внедрения управленческого анализа на мукомольных предприятиях. Предложена последовательность проведения управленческого анализа себестоимости с учетом отраслевых особенностей.

Исследованием доказано, что организация управленческого анализа на мукомольных предприятиях обеспечит комплексное управление затратами, даст возможность реализации всех функций управления затратами и обеспечит обратную связь между всеми уровнями деятельности и управления.

***Ключевые слова:** управленческий анализ, управление затратами, себестоимость, факторный анализ, мукомольное предприятие.*

COST ANALISIS IN MANAGEMENT SISTEM OF SPENDING AT MILLING FACTORIES

Scherbina O.V.

An effective cost management is based on the accounting and analytical system. An important role in providing an optimal level of cost price belongs to the analysis, the main goal of which is an identification of possibility of the rational use of production resources, decreasing of expense for production, realization and providing the growth of income. The cost analysis is the important instrument of the cost management.

Theoretical and methodological basis of research was made by scientific labors of domestic and foreign scientists. The author used the system method of approach to investigate the facts and processes.

The article deals with problems caused by management of spending at flour mills. To solve the above problems, the introduction into practical activity of management analysis enterprises is proposed. The factors that determine the branch and organization features of mills, as well as their impact on the use of methods of analysis of product cost.

Proposed and motivated the method of factor analysis of finished product cost according to the management of spending in the given branch of agro-industrial complex. In this regard, the author proposes to consider the possibility of milling factory to process both own and tolling raw materials. As a result of this approach the concepts of «product cost» and «processing cost» are formed. This in its turn allows more objectively to predict their own level of spending, thus contributing to minimize of flour cost and to increase the profit on production.

There are features of introduction the management analysis at the flour mills in the article. There is a selected specific of flour-milled industry, which influences the methodology of calculation and analysis of cost price. There are generalized principles of introduction the management analysis at the flour mills. The the steps of management analysis of cost price including the features of industry is offered too.

The research proved that organization of management analysis at the flour mills will provide a complex cost management, give a possibility to realize all functions of cost management and provide the reverse connection between all levels of activity and management.

***Key words:** management analysis, management of spending, cost, factor analysis, milling factory.*

Актуальність теми. Розвиток ринкових механізмів та поглиблення кризових явищ світового та внутрішньодержавного характеру ставлять перед переробними підприємствами агропромислового комплексу не лише нові виклики, а й нові завдання та можливості. Вільне ціноутворення на тлі нестабільної грошової одиниці та орієнтація підприємства на отримання максимально можливого прибутку потребують від менеджменту обґрунтованих та виважених управлінських рішень. Тому суттєво зростає потреба у систематичному аналізі усіх сторін діяльності підприємства з врахуванням конкретних завдань, що визначені на окремий часовий період та для окремих структурних підрозділів. Такій підхід створю передумови для відведення особливої ролі у господарській діяльності управлінському аналізу, який тісно пов'язаний з управлінським обліком.

Ступінь дослідження даної проблеми. Термін «управлінський аналіз» в сучасному розумінні у вітчизняну економічну науку запозичений із зарубіжних економічних шкіл. Видатними дослідниками є О. Амат, К. Білин, Дж. Блейк, Дж. Брейлді, Р. Вейл, Д. Кіз, Ф. Ляйтнер, Е. Максим, Б. Нідлз, Д.О'Брайен, Н. Прайор, П. Прудон, Дж.Ріс, Ж. Рішар, А. Франчеко, Дж.Ернот та ін. Більшість з них управлінський аналіз трактують насамперед як аналіз витрат у виробничих організаціях та проявляється в калькуляції собівартості, методах обліку витрат, виділенні центрів витрат, плануванні та аналізі відхилень від плану (бюджету).

В Росії проблеми управлінського аналізу знайшли відображення в працях І.М. Багатої, М.А. Вахрушиної, І.Є. Глушкова, М.П. Кондракова, Т.А. Головіної, В.Б. Івашкевича, Н. А. Никифорової, В. Н. Тафінцевой, Г.В. Шадріної. Серед українських дослідників виділяються І.С. Бланк, Ф.Ф. Бутинець, С.З. Мошенський, О.В. Олійник, Т.В. Давидюк, Я.В. Сливка та ін.

Значний вклад в дослідження проблем теорії та методології управлінського аналізу внесли наступні вітчизняні науковці: Ф.Ф. Бутинець, Л.К. Сук, В.Ф. Палій, Г.О. Партин, В.В. Сопко, А.В. Череп, та інші.

Адаптація передбачає конструювання ефективної системи управлінського аналізу для тієї чи іншої сфери діяльності; однак організаційно-методичні питання його впровадження в конкретній борошномельній галузі досліджені недостатньо.

Предмет, мета та завдання дослідження. Предметом дослідження є методологічні та прикладні аспекти впровадження управлінського аналізу у борошномельному виробництві.

Мета дослідження - розробка концептуальної схеми управлінського аналізу з метою підвищення ефективності виробництва.

Для досягнення мети поставлені такі завдання:

- визначити аспекти управлінського аналізу, його особливості та перспективи;
- надати оцінку сучасному стану методики управлінського аналізу у борошномельному виробництві;
- дослідити окремі аналітичні технології управлінського аналізу, з'ясувати їх оптимізаційні функції.

Методи дослідження. Теоретичну і методологічну основу дослідження становили наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених. Під час роботи було використано системний підхід до вивчення явищ і процесів.

Постановка проблеми. На будь-якому етапі існування та розвитку підприємства існує завдання аналізу та управління витратами. Однією з найважливіших функцій регулювання та прогнозування господарських процесів на борошномельних підприємствах є управлінський аналіз. Його головна мета полягає у постійному інформаційному забезпеченні контролю за раціональністю функціонування зернопереробного підприємства щодо виконання виробничих зобов'язань, починаючи з надходження зернової сировини та закінчуючи отриманням та реалізацією готової продукції; виявленню та мобілізації поточних внутрішньовиробничих резервів для зростання доходності та скорочення витрат на виробництво продукції.

Аналіз витрат допомагає обліково-аналітичним фахівцям та менеджерам різного рівня оцінити ефективність використання усіх ресурсів підприємства, отримати та узагальнити інформацію для подальшого складання планів та приймання оптимальних управлінських рішень у сфері оптимізації витрат.

Тому важливою функцією не лише контролю, а й планування витрат, собівартості та ціни продукції виступає саме управлінський аналіз. Концептуальні основи застосування прийомів управлінського аналізу на підприємствах борошномельної галузі дозволить не лише підвищити ефективність виробництва, а й покращить взаємодію між управлінськими працівниками.

Результати дослідження. Слід відмітити, що історична роль управлінського аналізу в системі управління підприємством неправомірно принижувалася. Тривалий час класифікуючи функції управління, виділяли планування (нормування), організацію, регулювання, координацію, стимулювання і контроль. Облік та аналіз за цієї класифікації розглядалися як складові контрольної функції [1, с. 586-589]. Однак зміна умов господарювання, зменшення державної частки у промисловості країни, а також прихід на ринок іноземних інвесторів, що стали співвласниками виробничих підприємств агропромислового комплексу, змінили ставлення до обліково-аналітичної інформації. Тому окремі фахівці почали виправляти систему управління підприємствами, що зберігала традиції радянських часів.

Також слід пам'ятати, що управління - це завжди компроміс між очікуваннями суб'єкта управління (менеджера певного ланки) і станом зовнішнього середовища. Будь же управлінський компроміс - це результат зіставлення інформації, яка характеризує різні сторони компромісу [2]. Тому суттєво зростає потреба не тільки в якісній та своєчасної інформації, а й у професійній інтерпретації та оцінці отриманих даних з урахуванням певного періоду часу і певних цілей підприємства та його структурних підрозділів. Кінцевий результат діяльності підприємства безпосередньо залежить від видів і розмірів понесених витрат, оскільки саме в рівні собівартості продукції (робіт, послуг) відображаються економічні, соціальні, науково-технічні та інші чинники розвитку підприємства. Все це породжує тісний зв'язок між управлінським обліком і управлінським аналізом витрат і собівартості.

Сьогодні в ринкових умовах роль управлінського обліку та аналізу в прийманні управлінських рішень об'єктивно зростає, оскільки саме вони забезпечують систему управління необхідною інформацією для прийняття оптимальних рішень щодо оптимізації витрат. Ключовим параметром сучасного бізнесу став аналіз резервів підвищення ефективності виробництва, сприяння економії наявних ресурсів, виявлення та впровадження передового світового досвіду не лише технології виробництва, а й системи планування [3]. Роль управлінського аналізу зростає, що в першу чергу зумовлено необхідністю підвищувати ефективність виробництва через зростання та дефіцит сировини, підвищенням капіталомісткості виробництва.

Необхідність проведення управлінського аналізу зумовлена декількома причинами. По-перше, він необхідний під час розроблення стратегії розвитку підприємства. По-друге, він необхідний для оцінки інвестиційної привабливості. По-третє, управлінський аналіз дозволяє виявити внутрішні резерви та визначити адаптаційні механізми можливостей підприємства до змін зовнішнього середовища. І, нарешті, четверта причина – це можливість спрогнозувати альтернативні варіанти розвитку виробництва та поведінки витрат на основі даних управлінського аналізу.

Управлінський аналіз повинен ґрунтуватися на наступних принципах: 1) управління витратами є комплексною системою, яка є підсистемою більшої системи - підприємства; 2) використання зворотного зв'язку в системі управління витратами; 3) врахування ринкової кон'юнктури та законодавчого середовища конкретної країни; 4) візуалізація результатів та їх адекватність [4, с.328].

Ефективне управління витратами на різних рівнях забезпечується використанням методологічної єдності. Це передбачає застосування єдиних вимог до інформаційного забезпечення, планування, обліку та аналізу витрат на підприємстві. Саме це забезпечується через систему управлінського обліку, яка вдало поєднує всі перелічені елементи у єдиному методологічному просторі та являє собою комплексне (системне) дослідження виробничих витрат.

Управлінський аналіз, як і управлінський облік, повинен забезпечувати управлінський апарат підприємства інформацією, що необхідна для управління і контролю. Хоча переважно ця інформація є проміжною, яка в кінцевому результаті знайде відображення у конкретних результативних показниках. Так ресурси підприємства проходять стадії постачання і виробництва, перетворюючись на підсумкові результати (витрати, продукція, виручка, прибуток), що можуть бути оцінені.

Для того, щоб охарактеризувати управлінський облік і аналіз як систему, необхідно визначити їх об'єкти: ресурси та результати (рис.1).

Фактично можна стверджувати, що управлінський облік та аналіз пов'язані з вивченням первинної інформації про ресурси та результативними показниками першого порядку: продукція та витрати на її виробництво та продаж. Проте керуючи саме

цими показниками, можна впливати на формування показників другого порядку – фінансові результати. Від правильності та результативності внутрішньогосподарського (управлінського) обліку та аналізу залежить основний результат – прибуток, що виступає об'єктом фінансового аналізу.

Важливою передумовою існування, а також результатом управлінського аналізу є обліково-аналітична інформація. Саме управлінський облік та аналіз забезпечують процес інформування зацікавлених керівників про відповідність фактично отриманих результатів діяльності очікуваним чи бажаним. Важливо, що управлінський аналіз виступає як елемент зворотного зв'язку між управлінською системою підприємства та системою, що підпорядковується. Слід відмітити, що управлінська інформація може бути прогнозною (плановою), поточною (оперативною) та звітною.

Управлінська інформація, як правило, базується на внутрішній управлінській звітності. Управлінська звітність стає пріоритетною функцією контролю, якщо керівник орієнтований на досягнення високого кінцевого результату, оскільки саме за допомогою звітів можна оцінити ефективність роботи конкретного центру відповідальності. Таким чино, внутрішня управлінська звітність складається у першу чергу для менеджера, що відповідає за певний структурний підрозділ, а потім – для його більш високого керівника.

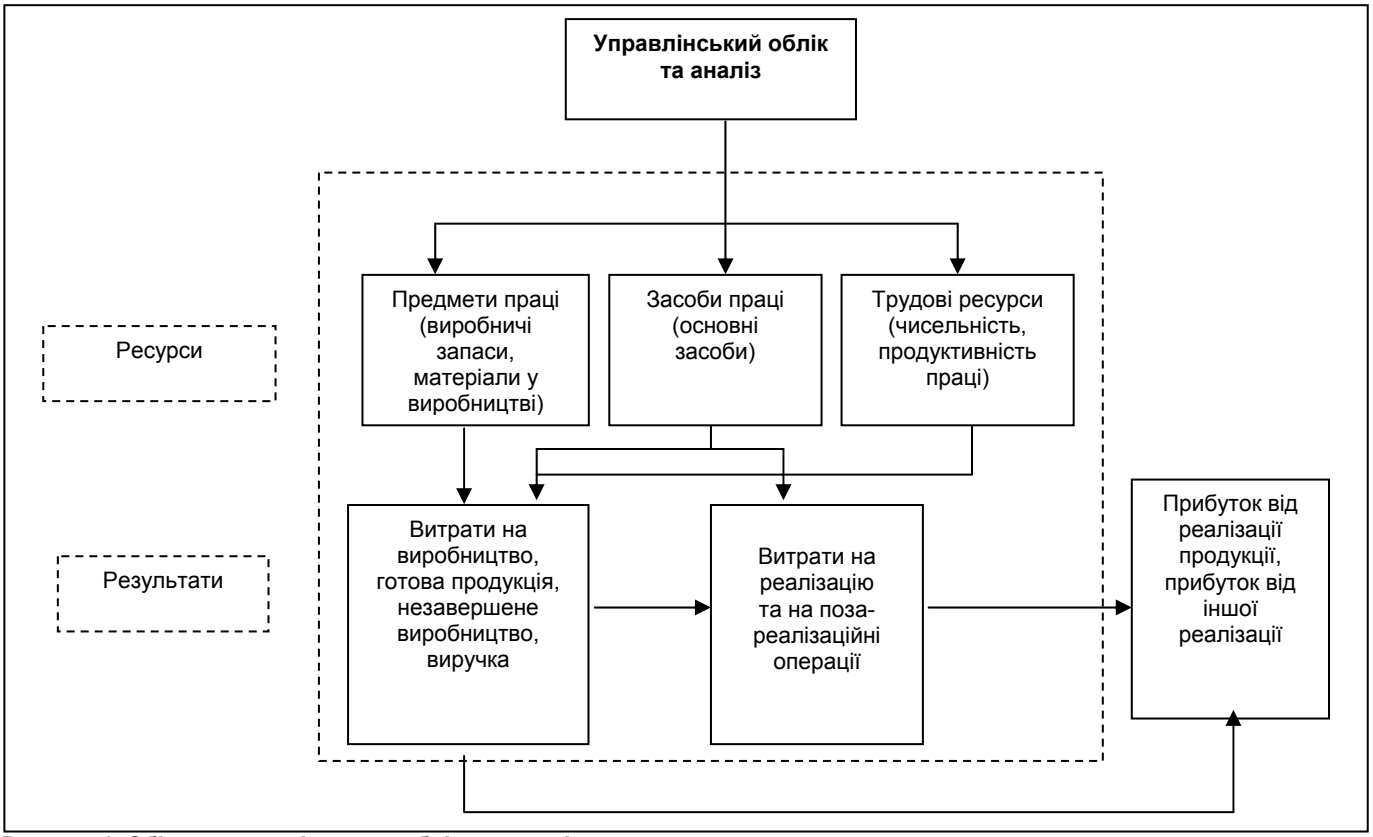

Рисунок 1. Об'єкти управлінського обліку та аналізу

М.А. Вахрушина стверджує, що в структурі інформації фінансового обліку питома вага облікової інформації становить 40-50%, аналітична інформація – 50-60%. В управлінському обліку формується 70-80% аналітичної інформації, відповідно облікова інформація складає лише 20-30% [5, с. 17].

Етапи управлінського аналізу та можливість на його основі приймати певні управлінські рішення представлені у таблиці 1.

Таблиця 1. Етапи управлінського аналізу та основні напрямки прийняття управлінських рішень за результатами аналізу

Етапи управлінського аналізу	Можливий вплив на витрати (управлінське рішення)
1. Аналіз динаміки показників собівартості продукції	Мінімізація собівартості. Виявлення резервів скорочення собівартості продукції.
2. Вивчення виконання плану та визначення факторів, що вплинули рівень витрат (у т.ч. витрат на 1 грн. товарної продукції)	Зменшення витрат на виробництво продукції за рахунок підвищення продуктивності праці, економії матеріальних ресурсів, електроенергії, палива, більш ефективного використання обладнання та скорочення невиробничих витрат.
2. Аналіз прямих матеріальних витрат	Мінімізація матеріальних витрат. Визначення резервів скорочення матеріальних витрат за рахунок впровадження нових або вдосконалення існуючих технологій виробництва
3. Аналіз прямих трудових витрат	Мінімізація трудових витрат. Визначення можливостей економії витрат з оплати праці в результаті вживання організаційно-технічних заходів.
4. Аналіз непрямих витрат	Мінімізація непрямих витрат. Визначення резервів економії непрямих витрат за рахунок обґрунтованого скорочення апарату управління, скорочення втрат від псування матеріалів та готової продукції.

Фактично, внутрішня управлінська звітність поруч з планом рахунків управлінського обліку, що застосовується на підприємстві, є системо утворюючим елементом, так би мовити, тим хребтом, на якому тримається управлінська структура.

Адаптуючи загальнонаукові аналітичні підходи до галузевих особливостей конкретних підприємств, можна визначити наступні цілі управлінського аналізу на борошномельних підприємствах:

1) оцінити місце конкретного зернопереробного підприємства на ринку борошна;

2) проаналізувати ресурсні можливості збільшення обсягів виробництва та продажу (у тому числі за рахунок збільшення давальницьких операцій та поліпшення помольних якостей зернової сировини) і шляхи прискорення процесів виробництва і збуту готової продукції;

3) оцінити можливі результати виробництва та продажу за різних варіантів;

4) прийняти рішення щодо асортименту та якості зернопродуктів, а також розглянути впровадження нових (додаткових) спеціалізованих послуг;

5) виробити стратегію управління витратами на виробництво за відхиленнями та центрами відповідальності;

6) сформувати методику визначення собівартості продукції, враховуючи варіативність основної готової продукції (борошно різного ґатунку) та побічної продукції (висівки, зародок);

7) розробити систему ціноутворення основної, допоміжної продукції та відходів;

8) проаналізувати взаємозв'язок обсягів продажу, витрат та прибутку з метою управління беззбитковістю виробництва.

На будь-якому життєвому етапі підприємства існує задача аналізувати та управляти витратами. В питаннях обліку витрат зберігає свою актуальність проблема обґрунтованого їх визначення. Для вирішення принципових завдань про встановлення обсягів виробництва та відпускної ціни на продукцію необхідно з достатнім ступенем ймовірності визначити собівартість кожного виду продукції, що виробляється. Методика розрахунку на підприємствах, як правило, різна, відображає особливості процесів виробництва та продукції.

Основні розбіжності як в економічній теорії, так і у виробничій практиці викликає методика визначення собівартості продукції на виробництвах, де в результаті єдиних технологічних процесів здійснюється отримання декількох видів продукції. До таких підприємств відносяться й борошномельні. Усі спільно вироблені продукти неможливо ідентифікувати до певної стадії виробництва. Дана особливість значною мірою ускладнює розподіл витрат між окремими видами продукції, оскільки багато понесених витрат є загальними для всієї сукупності виготовленої продукції, як основної, так і побічної. Пошук науково обґрунтованого методу їх розподілу щодо якої-небудь бази і включення в собівартість конкретних продуктів є однією з основних задач економіки подібних виробництв.

В світовій практиці серед науковців поширена думка, що розподіляти комплексні витрати між окремими видами продукції не доцільно. Згідно даної теорії, достовірно відомо тільки одне: сукупний розмір спільних витрат і загальна рентабельність виробництва. Д. Кіз та Р. Лефвер, наприклад, роблять висновок, що у випадку, якщо точність розподілу витрат вкрай слабка і що цей розподіл в принципі не принесе ніякої користі для цілей прийняття рішення, а також не існує законодавчих вимоги для розподілу - тоді такі витрати взагалі не варто розподіляти [6].

Д. Каплан також говорить про недоцільність розподілу, якщо мова йде про прийняття управлінських рішень [7], оскільки:

- розподіл комплексних витрат не впливає на виробничий процес, змінити який, так само як і кількість супутніх (побічних) продуктів, в принципі, не можливо;
- розподіл не впливає на ціноутворення спільних продуктів, оскільки підприємства в більшості випадків самостійно встановлюють ціни;
- розподіл сукупних витрат не впливає на прибутковість виробництва як такого.

Однак якщо розглядати специфіку борошномельного виробництва, то не можна робити настільки однозначні висновки. Традиційно розподіл загальних витрат на виробництво готової продукції здійснюється пропорційно середнім цінам реалізації продукції. Даний підхід закріплений галузевими та внутрішніми нормативними документами з планування і калькулювання собівартості продукції. З даної методики випливає, що собівартість висівок є найменшою, а собівартість борошна зростає від нижчих сортів до вищих. Як джерела інформації використовуються фактичні калькуляції, а також дані автоматизованої інформаційної системи в частині помелу зерна фондів заводу та давальницької фонду.

Щоб вправно аналізувати собівартість борошномельного підприємства слід розуміти методику калькулювання собівартості продукції. Так відповідно до облікової політики борошномельних підприємств калькулювання собівартості продукції борошномельного виробництва здійснюється у такій послідовності:

1) Визначають виробничу собівартість:

- визначають собівартість продукції та послуг допоміжних цехів;
- розраховують виробничу собівартість переробки кожного переділу:
- • розраховують прямі статті витрат за кожним переділом на об'єкт калькулювання;
- • розраховують загальновиробничі витрати. Загальновиробничі витрати розподіляють між об'єктами калькулювання пропорційно витратам на електроенергію за розрахунковий період;
- • за прямими витратами та розподіленими загальновиробничими витратами розраховують виробничу собівартість за кожним переділом на об'єкт калькулювання;

2) Визначають повну собівартість (в бухгалтерському обліку повна собівартість не визначається):

- розраховують непрямі витрати: «Адміністративні витрати», «Витрат на збут», «Інші операційні витрати» та «Фінансові витрати». Непрямі витрати розподіляють між об'єктами калькулювання пропорційно обраній базі розподілу;
- розраховують повну собівартість кожного помелу. Для цього у спеціально розроблену форму внутрішньої звітності заносять всі розраховані виробничі витрати за переділами на 1 т (сумовані постатейно) і розподілені за об'єктами калькулювання «Адміністративні витрати», «Витрати на збут», «Інші операційні витрати» та «Фінансові витрати». Потім їх сумують;
- розраховують повну собівартість основної діяльності на розрахунковий період борошномельного виробництва.

Повна собівартість у борошномельному виробництві на 1 т об'єкту калькулювання визначається сумуванням:

- виробничої собівартості борошна;
- виробничої собівартості на вибій борошна у мішки та фасування у пакети, розрахованої на обсяг борошна, яке буде затарюватися;
- адміністративних витрат, витрат на збут, інших витрат основної діяльності, фінансових витрат, розподілених між об'єктами калькулювання пропорційно обраній базі розподілу.

При використанні давальницької сировини калькулювання собівартості продукції (послуг з переробки) складається без урахування вартості сировини. Об'єктом калькулювання є послуга з переробки сировини (зерна), калькуляційною одиницею – 1 тонна переробленої сировини (зерна). Витрати розподіляються між давальницьким борошном та власним пропорційно обсягам перероблюваного зерна.

Витрати за сортами продукції розподіляються за допомогою коефіцієнтів розподілу, які встановлюються нормативно на кожний рік і визначаються в обліковій політиці підприємства. У цьому разі об'єктом калькулювання буде продукція за видами та

сортами. Відповідно калькуляційною одиницею буде: 1 т борошна за сортами, 1 т манної крупи; 1 т висівок; 1 т вибитого у мішки або розфасованого борошна.

У якості базової ціни вибирається ціна висівок. Коефіцієнти для розподілу витрат по сортах знаходять як співвідношення ціни даного сорту продукції до ціни висівок. Спочатку визначають виробничу собівартість помелу в цілому, а потім розподілити її за сортами продукції.

При калькулюванні витрат на 1 т продукції розраховують виробничу собівартість незатареного борошна за сортами і затареного борошна за сортами окремо. Виробнича собівартість затареного борошна визначається способом нагромадження тобто сумуванням виробничої собівартості борошна за сортами і витрат на вибій борошна та його пакування, розподілених за сортами. Розподіл виробничої собівартості на вибій борошна та його пакування здійснюються пропорційно обсягам затареного борошна відповідного сорту.

Формування повної собівартості борошномельної продукції здійснюється аналітично поза системою бухгалтерського обліку. Для цього адміністративні витрати, витрати на збут (без урахування прямих витрат на збут продукції), інші операційні витрати, фінансові витрати розподіляють між всіма видами продукції пропорційно обраній базі. Прямі витрати на збут включають до тих видів продукції з якими вони безпосередньо пов'язані.

При односортних помелах пшениці, жита та інших видів зерна, які здійснюються без відбирання висівок (наприклад, дерті), виробнича собівартість 1т продукції визначається шляхом поділу загальної суми витрат на кількість виробленої продукції.

Враховуючи послідовність та особливості калькуляційних розрахунків, на нашу думку, аналіз собівартості доцільно розпочинати проведенням загальної оцінки рівня собівартості продукції як в цілому по підприємству, так і окремо за кожною асортиментною групою. Об'єктом дослідження стає також структура собівартості продукції за статтями витрат. У випадках зміни цін на сировину і матеріали, які не були враховані при складанні калькуляції, собівартість перераховують, виходячи з фактичних показників, але за плановими цінами.

Характерною особливістю підприємств зернопереробної галузі є той факт, що найбільшу питому вагу в структурі витрат має стаття «Сировина і матеріали». Через це значна кількість підприємств вважає за доцільне в процесі калькулювання окремо розраховувати загальну собівартість виробництва продукції та собівартість переробки (без витрат сировини і матеріалів). Якщо припустити, що затрати сировини є до певної міри стабільною величиною і належать замовникам, то показник «фактична собівартість переробки» дає змогу визначити, скільки коштує підприємству виробництво 1 тони продукції або «чисті затрати» на виробництво. Хоча визначення собівартості переробки і є досить умовним, однак цей показник має велике аналітичне значення.

Крім оцінки абсолютного та відносного відхилення рівня фактичної собівартості від базових показників (планових чи даних за попередні періоди), доцільно дослідити вплив окремих факторів на розмір собівартість продукції. Існує декілька науково обґрунтованих методик факторного аналізу собівартості. На наш погляд, найбільш повно враховує технологічні особливості борошномельного виробництва аналіз впливу таких факторів, як обсяг виробництва продукції та собівартість одиниці продукції.

Для визначення впливу на зміну собівартості *зміни обсягу виробництва* використовують логічне рівняння, в якому робиться припущення, що незмінним абсолютним значенням виступає базова собівартість одиниці продукції:

$$\Delta CB(B) = (B_{факт} - B_{баз}) \times CB'_{баз}, \quad (1)$$

де $\Delta CB(B)$ – зміна загальної собівартості продукції за рахунок зміни обсягу виробництва, грн.;

$B_{баз}$, $B_{факт}$ – базовий і фактичний обсяг виробництва, нат.од.;

$CB'_{баз}$ – базова собівартість одиниці продукції, грн.

В свою чергу на обсяг виробництва зернопереробних підприємств впливають наступні фактори:

а) кількість переробленої сировини (зерна):

$$\Delta CB(C) = \left[(C_{факт} - C_{баз}) \times K_{баз} \right] \times CB'_{баз}, \quad (2)$$

де $\Delta CB(C)$ – зміна загальної собівартості продукції за рахунок зміни кількості переробленої сировини, грн.;

$C_{баз}$, $C_{факт}$ – базовий і фактичний обсяг переробленої сировини (зерна), нат.од.;

$K_{баз}$ – базовий коефіцієнт виходу продукції.

$$K_{баз} = \frac{B_{баз}}{C_{баз}}, \quad (3)$$

б) фактичний вихід продукції з наявної кількості сировини:

$$\Delta CB(K) = \left[(K_{факт} - K_{баз}) \times C_{факт} \right] \times CB'_{баз}, \quad (4)$$

де $\Delta CB(K)$ – зміна загальної собівартості продукції за рахунок зміни виходу продукції з переробленої сировини, грн.;

$K_{факт}$ – фактичний коефіцієнт виходу продукції.

$$K_{факт} = \frac{B_{факт}}{C_{факт}}, \quad (5)$$

Для оцінки впливу *зміни собівартості одиниці продукції* на загальну собівартість приймають за абсолютну незмінну величину фактичний розмір виробництва в натуральних одиницях. У вигляді формули таку залежність можна представити наступним чином:

$$\Delta CB(CB') = (CB'_{факт} - CB'_{баз}) \times B_{факт}, \quad (6)$$

де $\Delta CB(CB')$ – зміна загальної собівартості продукції за рахунок зміни собівартості одиниці продукції, грн.;

$CB'_{факт}$ – фактична собівартість одиниці продукції, грн.

Оскільки борошномельні підприємства, як ми відмічали раніше, відокремлюють витрати сировини від реальних витрат на переробку, факторний аналіз впливу собівартості одиниці продукції доцільно здійснювати за двома напрямками:

а) витрати сировини на одиницю продукції:

$$\Delta CB(C') = \left(\frac{C_{факт}}{B_{факт}} - \frac{C_{баз}}{B_{баз}} \right) \times B_{факт},$$

де $\Delta CB(C')$ – зміна загальної собівартості продукції за рахунок зміни витрат сировини на одиницю продукції, грн.

б) інші статті витрат (витрати переробки) на одиницю продукції:

$$\Delta CB(IB') = \left(\frac{IB_{факт}}{B_{факт}} - \frac{IB_{баз}}{B_{баз}} \right) \times B_{факт},$$

де $\Delta CB(IB')$ – зміна загальної собівартості продукції за рахунок зміни витрат сировини на одиницю продукції, грн.;

$IB_{баз}$, $IB_{факт}$ – сума витрат за іншими калькуляційними статтями, грн.

З метою приймання ефективних управлінських рішень важливо складовою управлінського аналізу також є структурний аналіз витрат за елементами. Він здійснюється, як правило, систематично протягом року з метою виявлення внутрішніх резервів скорочення витрат.

Висновки. Отже, перед борошномельними підприємствами постали досить складні завдання щодо управління власною діяльністю. Тому для їх успішного вирішення життєво необхідно мати раціонально організовану систему управлінського аналізу. Адже важлива роль у забезпеченні оптимального рівня собівартості належить саме управлінському аналізу, головною метою якого є виявлення можливості раціонального використання виробничих ресурсів, зменшення витрат на виробництво продукції (як з власної зернової сировини, так і з давальницької), реалізацію і забезпечення зростання прибутку. Аналіз собівартості виступає важливим інструментом управління витратами. За допомогою якісної аналітичної інформації борошномельні підприємства можуть попередити негативні зміни в структурі та абсолютному значенні витрат, спрогнозувати варіанти поведінки витрат зі зміною зовнішнього середовища, а також визначити резерви скорочення собівартості.

Список використаних джерел

1. Управление организацией: Учебник / [под ред. Поршнева А.Г., Румянцевой З.П., Саломатина Н.А.]. – 2-е изд., перераб.и доп. – М. : ИНФРА-М, 2000. - 669 с.

2. Пастухова В.В. Стратегічне управління підприємством: філософія, політика, ефективність: монографія. / В.В. Пастухова. – К. : Київ. нац. торг. –екон. ун-т, 2002. – 302 с.

3. Череп А.В. Управління витратами суб'єктів господарювання [Текст]. Ч. 1: Монографія / А.В. Череп. – Х. : ІНЖЕК, 2007. – 368 с.

4. Серова И.А. Концептуальная схема управления затратами промышленного предприятия / И.А. Серова, А.И. Свидло // Проблеми економіки. - 2013. - № 1. – С.237-242.

5. Вахрушина М.А. Управленческий анализ [Текст] / М.А. Вахрушина. – М. : ОМЕГА-Л, 2005. – 432 с.

6. Keyes D.E., Lefevre R.J.Departmental activity-based management. Management Accounting(January), 1995, p.27-30 (p. 28)

7. Caplan D. Management accounting: Concepts and techniques. University at Albany (State University of New York), copyright, 2006. URL: http://classes.bus.oregonstate.edu.

8. Кундиус В.А. Управленческий анализ деятельности предприятий агропромышленного комплекса: учебное пособие / В.А. Кундиус. – М. : КНОРУС, 2012. – 392 с.

Referens

1. Porshnev A.G., Rumantseva Z.P., Salomatina N.A. Upravlenie organizatsiey [Management of organizations] / Moscow : INFRA-M, 2000. 669 p.

2. Pastukhova, V.V. Stratehichne upravlinnia pidpryiemstvom: filosofiia, polityka, efektyvnist [Strategic management: philosophy, policy effectiveness.]. Kyiv: kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2002. 302 p.

3. Cherep A.V. Upravlinnia vytratamy sub'iektiv hospodariuvannia [Cost management entities.]. Kharkiv: INZhEk, 2006. 368 p.

4. Serova I.A., Svydlo A.I. Kontseptualnaya shema upravleniya zatratami promyishlennogo predpriyatiya [Conceptual schema of cost managing of industrial plants]. Problems of economics, no.1 (2013): 237-242 (p. 328)

5. Vahrushina M.A. Upravlencheskij analiz [Management analysis]. M.: Omega-L, 2006. 576 p.

6. Keyes D.E., Lefevre R.J. Departmental activity-based management. Management Accounting (January), 1995, p.27-30 (p. 28)

7. Caplan D. Management accounting: Concepts and techniques. University at Albany (State University of New York), copyright, 2006. : http://classes.bus.oregonstate.edu.

8. Kundius V.A. Upravlencheskij analiz deyatelnosti predpriyatiy agropromyishlennogo kompleksa [Management analysis of agricultural enterprises]. Moscow: KNORUS, 2012. 392 p.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Щербина Ольга Володимирівна старший викладач кафедри економіки і управління

Конотопський інститут Сумського державного університету

пр. Миру, 24, м.Конотоп, Сумська область, 41615, Україна

e-mail: zincholga@rambler.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Щербина Ольга Владимировна старший преподаватель кафедры экономики и управления

Конотопский институт Сумского государственного университета

пр. Мира, 24, г.Конотоп, Сумская область, 41615, Украина

e-mail: zincholga@rambler.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Scherbina Olga Vladimirovna senior lecturer

Konotop Institute of Sumy State University, Ukraine

24, Myr str., Konotop, 04073, Ukraine

e-mail: zincholga@rambler.ru

УДК 657.37

ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ – ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

Яременко Л.М.

Предметом *дослідження виступає фінансова звітність, яка розглядається як елемент методу бухгалтерського обліку та важливе джерело інформації для ухвалення управлінських рішень.*

Метою *дослідження є обґрунтування ключових елементів та чинників, що характеризують фінансову звітність як важливе джерело для прийняття управлінських рішень та характеристики її нормативно-правового регулювання.*

© Яременко Л.М., 2014

Методологія проведення роботи. *Робота виконана за результатами дослідження сучасних вітчизняних поглядів щодо з'ясування основних аспектів визначення фінансової звітності, її складових елементів та нормативно-правового регулювання.*

Результати роботи. *Обґрунтовано призначення та роль фінансової звітності для прийняття управлінських рішень. Охарактеризовано нормативно-правове регулювання щодо методики складання та оприлюднення фінансової звітності. Розглянуто сучасні підходи до трактування поняття «фінансова звітність». Визначено, що фінансова звітність в ролі джерела інформації для прийняття управлінських рішень взаємодіє з функціями менеджменту.*

Галузь застосування результатів. *Однією з головних особливостей звітної кампанії за І квартал 2013 року є складання фінансової звітності за новою формою. З 19 березня 2013 року набрав чинності Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку №1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Проте, даний стандарт в деяких моментах суперечить як вітчизняному законодавству в сфері регулювання бухгалтерського обліку, так і міжнародним стандартам. Тому вже сьогодні постає необхідність у внесенні змін Міністерством фінансів України в Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та П(С)БО, що, цілком можливо, відбудеться вже в майбутньому.*

Висновки. *Фінансова звітність розглядається як інструмент для об'єктивної та достовірної оцінки фінансово-майнового стану, результатів діяльності та руху грошових коштів підприємства. Саме фінансова звітність повинна надавати повну, неупереджену та достовірну інформацію про поточний стан і результати функціонування підприємства, а також бути надійним джерелом аналітичних висновків щодо подальшого розвитку та визначення економічного потенціалу підприємства.*

Ключові слова: *фінансова звітність, управлінське рішення, користувачі фінансової звітності, бухгалтерський облік, фінансовий стан підприємства, елементи фінансової звітності.*

ФИНАНСОВАЯ ОТЧЕТНОСТЬ - ВАЖНЫЙ ИСТОЧНИК ИНФОРМАЦИИ ДЛЯ ПРИНЯТИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ

Яременко Л.М.

Предметом *исследования выступает финансовая отчетность, которая рассматривается как элемент метода бухгалтерского учета и важный источник информации для принятия управленческих решений.*

Целью *исследования является обоснование ключевых элементов и факторов, характеризующих финансовую отчетность как важный источник для принятия управленческих решений и характеристики ее нормативно-правового регулирования.*

Методология проведения работы. *Работа выполнена по результатам исследования современных отечественных взглядов по выяснению основных аспектов определения финансовой отчетности, ее составных элементов и нормативно-правового регулирования.*

Результаты работы. *Обосновано назначение и роль финансовой отчетности для принятия управленческих решений. Охарактеризовано нормативно-правовое регулирование по методике составления и обнародования финансовой отчетности. Рассмотрены современные подходы к трактовке понятия «финансовая отчетность». Определено, что финансовая отчетность в качестве источника информации для принятия управленческих решений взаимодействует с функциями менеджмента.*

Область применения результатов. *Одной из главных особенностей отчетной кампании за I квартал 2013 года является составление финансовой отчетности по новой форме. С 19 марта 2013 вступил в силу Национальное положение (стандарт) бухгалтерского учета № 1 «Общие требования к финансовой отчетности». Однако, данный стандарт в некоторых моментах противоречит как отечественному законодательству в сфере регулирования бухгалтерского учета, так и международным стандартам. Поэтому уже сегодня возникает необходимость во внесении изменений Министерством финансов Украины в Закон Украины «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности в Украине» и П(с)БУ, что, вполне возможно, состоится уже в будущем.*

Выводы. *Финансовая отчетность рассматривается как инструмент для объективной и достоверной оценки финансово-имущественного состояния, результатов деятельности и движения денежных средств предприятия. Именно финансовая отчетность должна предоставлять полную, беспристрастную и достоверную информацию о текущем состоянии и результатах функционирования предприятия, а также быть надежным источником аналитических выводов относительно дальнейшего развития и определения экономического потенциала предприятия.*

Ключевые слова: *финансовая отчетность, управленческое решение, пользователи финансовой отчетности, бухгалтерский учет, финансовое состояние предприятия, элементы финансовой отчетности.*

FINANCIAL REPORTING AS IMPORTANT SOURCE OF INFORMATION FOR TAKING MANAGERIAL DECISIONS

Jaremenko L.M.

Subject *of research is financial reporting viewed as the element of accounting and important source of information for taking managerial decisions.*

Aim *of research is substantiation of key elements and factors characterizing financial reporting as important source of taking managerial decisions and characteristic of its legal and regulatory framework.*

Work methodology: *Work is performed on the results of analyzing modern opinions on the main aspects of defining financial reporting, its components and legal and regulatory framework.*

Work results: *The work substantiates the role of financial reporting in taking managerial decisions; characterizes the legal and regulatory framework concerning the methodology of preparation and disclosure of financial reporting; analyzes modern approaches to the interpretation of the concept «financial reporting». The work shows that financial reporting as the source of information for taking managerial decisions cooperates with managerial functions.*

Branch of result application: *One of the main peculiarities of reporting campaign for the 1st quarter of 2013 is preparation of financial reporting in accordance with the new form. National Accounting Regulation (standard) №1 «General Requirements to Financial Reporting» was introduced on March 19, 2013. But this standard in some provisions does not comply with both the local legislation in the sphere of accounting regulation and the international standards. Therefore, for the time being there is the necessity for the Ministry of Finance of Ukraine to introduce changes into the Law of Ukraine «On Accounting and Financial Reporting in Ukraine» and AR(S), what is probably to take place in the nearest future.*

Conclusions: *Financial reporting is viewed as the instrument for objective and correct assessment of financial and property condition, results of activities and cash flows of the company. Financial reporting shall provide complete, unbiased and true information on current conditions and results of company operations and be reliable source of analytical conclusions on further development and determination of economic potential of the company.*

Key words: *financial reporting, managerial decision, users of financial statements, accounting, financial condition of enterprise, elements of financial reporting.*

Актуальність. Будь-яке підприємство в процесі свого функціонування має на меті досягнення максимального ефекту від своєї діяльності, а це неможливо без ефективного управління, що ґрунтується на виважених управлінських рішеннях прийнятих на основі даних, що відображають реальний стан речей на підприємстві. Дані на основі яких приймаються управлінські рішення відображаються у фінансовій звітності, яка відповідно до законодавства забезпечує користувачів повною, правдивою, неупередженою інформацією про фінансовий стан та результати діяльності підприємства. Важливість фінансової звітності вже давно доведена, оскільки фінансова звітність виступає елементом методу бухгалтерського обліку поряд із документацією, інвентаризацією, оцінкою, калькуляцією, рахунками, подвійним записом і балансом та становить основу інформаційного забезпечення щодо аналізу фінансового стану підприємства.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичні, методологічні й організаційні положення формування, методики подання і контролю фінансової звітності, розкриття фінансової інформації суб'єктів господарювання у своїх працях досліджувало чимало науковців, зокрема: М.Т. Білуха, Б.І Валуєва, К.П. Дудка, В.І. Єфіменко, В.М. Жук, М.В.Кужельний, В.Г. Лінник, В.Б. Моссаковський, М.Ф. Огійчук, П.Т.Саблук, Н.М Ткаченко, М.Г. Чумаченко, Л.С.Шатковська та інші.

Постановка завдання. Метою написання статті є обґрунтування ключових елементів та чинників, що характеризують фінансову звітність як важливе джерело для прийняття управлінських рішень. Цільова спрямованість написання статті обумовила постановку та розв'язання наступних завдань: обґрунтовано фінансову звітність як елемент методу бухгалтерського обліку та важливе джерело для прийняття управлінських рішень, досліджено нормативно-правове регулювання щодо методики складання та оприлюднення фінансової звітності.

Виклад основного матеріалу. Успішне функціонування підприємств в сучасних умовах потребує підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності на підставі удосконалення управління виробництвом, створення конкурентоздатної продукції та залучення інвестицій. Для цього необхідно створити таку інформаційну систему, яка здатна задовольнити запити всіх зацікавлених користувачів для обґрунтування та прийняття управлінських рішень. Інструментом інформування користувачів виступає фінансова звітність.

Суть, призначення та роль фінансової звітності в сучасних умовах змінюють процеси глобалізації та інтеграції, поява транснаціональних компаній, розвиток міжнародного фондового ринку, інші сучасні соціально-економічні перетворення світового господарства. Сьогодні фінансова звітність є настільки суспільно значущою, що без неї не може ефективно функціонувати економіка інформаційного суспільства.

Нормативно-правове регулювання щодо методики складання та подання фінансової звітності вже давно закладене.

Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» закріпив правові основи регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності підприємствами України. Даний Закон визначає що метою складання фінансової звітності є забезпечення користувачів повною, правдивою, неупередженою інформацією про фінансові результати діяльності й фінансовий стан підприємства. Фінансова звітність має задовольнити інтереси користувачів – юридичних і фізичних осіб, яким потрібна інформація про діяльність підприємства для прийняття управлінських рішень.

Зазначений Закон поширюється на всіх юридичних осіб, створених відповідно до законодавства, незалежно від їх організаційно-правових форм і форм власності, а також на представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, які зобов'язані вести бухгалтерський облік та подавати фінансову звітність згідно із законодавством [1].

Прийняття національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку №1 (НП(С)БО №1), замінило на посту перші п'ять П(с)БО: 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», 2 «Баланс», 3 «Звіт про фінансові результати», 4 «Звіт про рух грошових коштів» та 5 «Звіт про власний капітал». Однією з цілей таких метаморфоз стало наближення національного бухгалтерського обліку до Міжнародних стандартів фінансової звітності. А ухвалені форми звітуючі суб'єкти мають використовувати уже з І кварталу 2013 року.

НП(С)БО 1 не дає детального опису кожної статті Балансу і Звіту про фінансові результати, як це було передбачено раніше. Це пов'язано з тим, що розробники нового стандарту прагнули максимально зблизити форми фінансової звітності з нормами МСФЗ. Це може спричинити певні ускладнення для тих підприємств, які не використовують міжнародні стандарти фінансової звітності, оскільки облік багатьох операцій за правилами П(с)БО не збігається з обліком згідно МСФЗ.

Загальні вимоги до фінансової звітності викладені в національному положенні (стандарті) бухгалтерського обліку №1 (НП(С)БО №1), затвердженому наказом Міністерства фінансів України 07.02.13 р. № 73. Дане положення встановлює:

- мету фінансових звітів;
- склад та елементи фінансової звітності;
- звітний період;
- якісні хаарктеристики та принципи, якими слід керуватися під час складання фінансових звітів [4].

Згідно НП(с)БО №1 фінансова звітність – це бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період. Саме фінансова звітність повинна надавати повну, неупереджену та достовірну інформацію про поточний стан і результати фінансово-господарської діяльності підприємства. В той же час фінансова звітність повинна бути надійним джерелом аналітичних висновків щодо подальшого розвитку та визначення економічного потенціалу підприємства [4].

Зокрема Д. Панков навпаки наголошує на пріоритетності звітності над обліком [5, с. 37], а П. Хомин підкреслює, що "звітність є самостійною системою подання даних, необхідних для інформаційного забезпечення менеджменту і в жодному разі не може вважатись складовим елементом (прийомом) бухгалтерського обліку» [7, с. 9-15].

Н. Чебанова і Т. Чупир під фінансовою звітністю розуміють "документи, що містять інформацію про фінансовий стан, результати діяльності, про рух грошових коштів підприємства за звітний період» [8, с. 229].

Натомість Н. Ткаченко характеризує фінансову (бухгалтерську) звітність як сукупність форм звітності, складених на основі даних обліку з метою одержання користувачем узагальненої інформації про підприємство [6].

Деякі вітчизняні науковці при визначенні поняття "фінансова звітність» стоять на позиції формального підходу, закріпленого Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», згідно з яким "фінансова звітність - це бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період» [1]. Таке трактування дещо некоректне й звужене, оскільки не виражає сутності та змісту фінансової звітності, а лише демонструє зовнішній її прояв і походження.

Наведені трактування фінансової звітності здебільшого вузько орієнтовані на конкретні дані про фінансовий стан і діяльність підприємства. Втім, вони не повністю охоплюють зміст інформації, яку користувачі можуть отримати із фінансової звітності.

Фінансова звітність як важливий компонент системи інформаційного забезпечення процесу управління і важливе джерело інформації для прийняття управлінських рішень користувачами гармонійно поєднується з основними класичними функціями менеджменту (рис. 1).

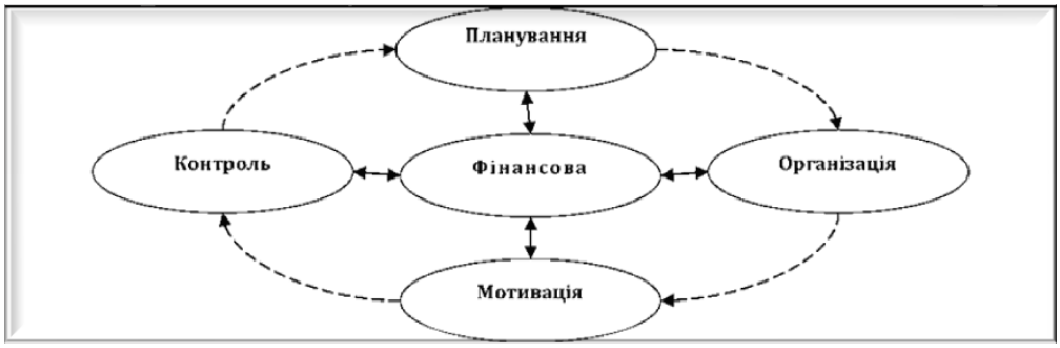

Рисунок 1. Фінансова звітність у системі управління підприємством
Джерело: [2]

У процесі планування дані фінансової звітності використовуються для обґрунтування цілей і напрямів роботи, формування базових та моделювання планових показників фінансово-господарської діяльності підприємства. На стадії організації роботи вона впливає на процес збору первинних даних про факти господарського життя, методи й процедури їх обробки у системі фінансового обліку. Відбувається деталізація завдань, процесів, окреслення інформаційних вимог на виробничому рівні і щодо функцій працівників облікової служби. Також фінансова звітність є засобом стимулювання і обмеження фінансової політики менеджменту. З її використанням здійснюють моніторинг, контроль, аналіз й оцінку досягнутих результатів та адекватні коригувальні дії.

Суттєве значення фінансова звітність також має для зовнішніх користувачів. На її основі інвестори приймають рішення щодо вкладання коштів в активи і цінні папери підприємства, кредитори - щодо фінансування його господарської діяльності, надання позик. На загальнодержавному рівні фінансова звітність є інформаційною базою формування показників макроекономічної ефективності, статистичних спостережень, управління розвитком галузей і регіонів. Певна річ, вона використовується й фіскальними органами.

У ринковій економіці фінансова звітність слугує засобом регулювання ринку цінних паперів, переливу капіталів із менш привабливих сфер діяльності у більш привабливі, що сприяє економічному оздоровленню через розподіл фінансових ресурсів [2, с. 264-267].

Основні трактування фінансової звітності як об'єкта досліджень відображено на рис. 2.

Рисунок 2. Вектори трактування фінансової звітності
Джерело: [2]

Для прийняття правильних управлінських рішень користувачам фінансових звітів необхідна інформація про фінансовий стан, результати діяльності та зміни у фінансовому стані підприємства. Зазначена інформація знаходить своє відображення у складових елементах фінансової звітності.

Згідно НП(с)БО №1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», елементами фінансової звітності є:

- баланс (звіт про фінансовий стан);
- звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід);
- звіт про рух грошових коштів;
- звіт про власний капітал;
- примітки до фінансової звітності [4].

Елементи фінансової звітності відображають різні аспекти одних і тих же господарських операцій і подій за звітний період, відповідну інформацію попереднього звітного періоду та розкриття облікової політики в її змінах, що робить можливим ретроспективний та перспективний аналіз діяльності підприємства.

Такі елементи фінансової звітності, як баланс, звіт про фінансові результати, звіт про власний капітал та звіт про рух грошових коштів, складаються з статей, які об'єднуються у відповідні розділи.

Форми, перелік статей фінансових звітів та їх зміст встановлений НП(с)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» та Методичними рекомендаціями щодо заповнення форм фінансової звітності від 28.03.2013 р. №433.

Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності можуть застосовуватися підприємствами, організаціями та іншими юридичними особами усіх форм власності (крім банків і бюджетних установ та підприємств, які відповідно до законодавства застосовують міжнародні стандарти фінансової звітності), а також в них розглядаються питання розкриття інформації за статтями балансу (звіту про фінансовий стан), звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід), звіту про рух грошових коштів, звіту про власний капітал [3].

Підприємство заносить інформацію до тієї чи іншої статті відповідного фінансового звіту тільки тоді, коли:

- існує ймовірність збільшення або зменшення майбутніх економічних вигід, пов'язаних з цією статтею;
- оцінка статті може бути достовірно визначена.

Висновки. Фінансова звітність, ґрунтуючись на узагальнених даних бухгалтерського обліку, виступає ланкою зв'язку між підприємством із зовнішнім середовищем. Саме фінансова звітність повинна надавати повну, неупереджену та достовірну інформацію про поточний стан і результати функціонування підприємства. Прийняття НП(с)БО №1 – стало першим кроком назустріч міжнародним стандартам фінансової звітності. Дане положення за аналогією з МСФЗ передбачає необхідність складання: Балансу (Звіту про фінансовий стан); Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід); Звіту про рух грошових коштів; Звіту про власний капітал; Приміток до фінансової звітності.

Список використаних джерел

1. *Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [Електронний ресурс]: Закон України від 16.07. 99 № 996-14 // Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.*
2. *Івахів Ю. Сутність і роль фінансової звітності у системі інформаційного забезпечення суб'єктів ринку [Текст] / Ю. Івахів// Економічний аналіз. – 2010. - № 5.– С. 264-267.*
3. *Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності (наказ Мінфіну від 28.03.2013 р. №433) [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.*
4. *Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 01 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: затв. наказом МФУ від 07.02.13 р. №73. [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.*
5. *Панков Д.А. Финансовый кризис и бухгалтерский учет: взгляд Беларусии / Д.А. Панков // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: міжнародний збірник наукових праць. - 2009. - Вип. 1 (13). - С. 31-48.*
6. *Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність: [підручник] / Н.М. Ткаченко. - [3-є вид., допов. і перероб.]. - К : Алерта, 2008. - 926 с.*
7. *Хомин П. Облікове забезпечення звітності про фінансові результати має бути методологічно обґрунтованим [Текст]/ П. Хомин // Бухгалтерський облік і аудит. - 2004. - № 6. - С. 9-15.*
8. *Чебанова Н. В. Фінансова звітність підприємств: [навчальний посібник] / Н.В. Чебанова, Т.Я. Чупир, Ю. А. Василенко. - Харків : Фактор, 2006. - 444 с.*

References

1. *Law of Ukraine «On Accounting and Financial Reporting in Ukraine» [Electronic reference]: Law of Ukraine dated 16.07. 99, No 996-14 : www.zakon.rada.gov.ua.*
2. *Y. Ivakhiv. Essence and role of financial reporting in the system of informational provision for the market subjects [Text] // Economic analysis. 2010. No 5. C. 264-267.*
3. *Methodological recommendations for filling the forms of financial reporting (Order of Ministry of Finance dated 28.03.2013, No 433) : www.zakon.rada.gov.ua.*
4. *National Accounting Regulation (Standard) 01 «General Requirements to Financial Reporting»: approved by Order of MFU dated 07.02.13, No 73. : www.zakon.rada.gov.ua.*
5. *D.A. Pankov. Financial crisis and accounting: from the point of view of Belarus / // Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis: international collection of scientific works. 2009. Issue 1 (13). P. 31-48.*
6. *N.M. Tkachenko. Financial accounting, taxation and reporting: [Manual] [3rd edition with changes and amendments]. K : Alerta, 2008. 926 p.*
7. *P. Khomyn. Preparation of reporting on financial results shall be methodologically grounded [Text] // Accounting and audit. 2004. No 6. P. 9-15.*
8. *N.V. Chebanova, T.Y. Chupyr, Y.A. Vasylenko Financial reporting of enterprises: [educational guidance] Kharkiv: Factor, 2006. 444 p.*

ДАНІ ПРО АВТОРА

Яременко Людмила Михайлівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку, аудиту та контролінгу
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401
e-mail: 1luda1@rambler.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Яременко Людмила Михайловна, кандидат экономических наук, доцент кафедры учета, аудита и контроллинга
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина, 08401
e-mail: 1luda1@rambler.ru

AUTHOR DETAILS

Liudmyla Mykhailivna Jaremenko, Candidate of Sciences in Economy, Docent of the Accounting, Audit, and Controlling Department
Hryhorii Skovoroda Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogic University,
State Higher Education Institution vul. Sukhomlynskoho, 30, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv Oblast, Ukraine, 08401
e-mail: 1luda1@rambler.ru

УДК: 336.02

НАПРЯМИ ВЗАЄМОУЗГОДЖЕННЯ МОНЕТАРНОЇ ТА ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

Дадашова П.А.

За умови дії дестабілізуючих факторів особливої актуальності набуває питання досягнення макроекономічної стабільності через здійснення монетарної та фіскальної політики.

Метою даного дослідження є розробка теоретико-методологічних рекомендацій щодо напрямів взаємного узгодження заходів монетарної та фіскальної політики для досягнення макроекономічної стабільності.

При цьому предметом дослідження виступають теоретико-методологічні та емпіричні аспекти впливу взаємодії інструментів монетарної та фіскальної політики на макроекономічні показники.

В ході роботи використовувалися загальнонаукові методи аналізу, синтезу, порівняння, спостереження, абстрагування, формалізації та специфічні статистичні методи зведення, групування, узагальнення, графічний, індексний.

В статті розглянуто можливі напрями взаємодії заходів центрального банку та уряду, проведено обґрунтування потреби взаємоузгодження інструментів державного регулювання між собою та визначено оптимальні сценарії їх координації для досягнення макроекономічної стабільності.

Висновки з дослідження та напрацьовані рекомендації можуть бути використані на етапі розробки програмних документів Національним банком України та урядом. Теоретичні висновки, підтвердженні статистичним аналізом економіки України протягом 1991 – 2013 років, свідчать про ефективність використання комбінованих інструментів монетарної та фіскальної політики для зменшення вразливості економічної системи до шоків за умови їх вірного узгодження.

Ключові слова: *монетарна політика, фіскальна політика, макроекономічна стабільність, взаємоузгодженість інструментів.*

НАПРАВЛЕНИЯ ВЗАИМНОГО СОГЛЯСОВАНИЯ МОНЕТАРНОЙ И ФИСКАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ ДЛЯ ДОСТИЖЕНИЯ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ

Дадашова П.А.

В условиях действия дестабилизирующих факторов особо актуальным становится вопрос достижения макроэкономической стабильности через реализацию монетарной и фискальной политики.

Целью данного исследования является разработка теоретико-методологических рекомендаций относительно направлений взаимного согласования мер монетарной и фискальной политики для достижения макроэкономической стабильности.

При этом предметом исследования выступают теоретико-методологические и эмпирические аспекты влияния взаимодействия инструментов монетарно и фискальной политики на макроэкономические показатели.

В ходе работы использовались общенаучные методы анализа, синтеза, сравнения, наблюдения, абстрагирования, формализации и специфические статистические методы сведения, группировки, обобщения, графический, индексный.

В статье рассмотрены возможные направления взаимодействия мер центрального банка и правительства, проведено обоснование необходимости взаимного согласования инструментов государственного регулирования и определены оптимальные сценарии их координации для достижения макроэкономической стабильности.

Выводы из исследования и наработанные рекомендации могут быть использованы на этапе разработки программных документов Национальным банком Украины и правительством. Теоретические выводы, подтвержденные статистическим анализом экономики Украины в период с 1991 по 2013 годы, свидетельствуют про эффективность использования комбинированных инструментов монетарной и фискальной политики для уменьшения уязвимости экономической системы к шокам при условии их правильного согласования.

Ключевые слова: *монетарная политика, фискальная политика, макроэкономическая стабильность, взаимная согласованность инструментов.*

DIRECTIONS OF MONETARY AND FISCAL POLICY MUTUAL CONSISTENCY IN ORDER TO ACHIEVE MACROECONOMIC STABILITY

Dadashova P.A.

In circumstances of destabilizing factors' action the achieving of macroeconomic stability through implementation of monetary and fiscal policy becomes particularly relevant.

The purpose of this research is to develop theoretical and methodological recommendations on directions of monetary and fiscal policy mutual consistency in order to achieve macroeconomic stability.

 © Дадашова П.А., 2014

The subject of the study is theoretical, methodological and empirical aspects of monetary and fiscal instruments' interaction's impact on macroeconomic indicators.

In this research the following methods were used: general scientific methods of analysis, synthesis, comparison, observation, abstraction, formalization, as well as some specific statistical methods, such as methods of grouping, summarizing, indexes and graphical.

This paper presents possible directions of interaction between actions of the Central bank and the government, substantiates the necessity of mutual consistency between governmental regulation instruments, and determines optimal scenarios of their coordination in order to reach macroeconomic stability.

The conclusions of the research and recommendations can be used in the development of policy documents by the National Bank of Ukraine and the Government. Theoretical findings of the research are confirmed by the results of performed statistical analysis of the data on Ukrainian economy for the period from 1991 to 2013 years. These findings demonstrate that the correct application of mutually agreed instruments of monetary and fiscal policy is highly effective in reduction of the economic system vulnerability to shocks.

Key words: *monetary policy, fiscal policy, macroeconomic stability, mutual consistency of instruments.*

Актуальність та аналіз попередніх досліджень. Питання необхідності державного регулювання економіки було одним з найбільш дискусійних протягом багатьох століть. Історичний досвід впливу зовнішніх факторів на економічні системи країн продемонстрував ключову роль ефективного інституційного втручання державних органів у стабілізації економічного середовища. Основними важелями такого втручання визначено монетарну та фіскальну політику. Поряд з тим досі актуальним є питання переваг та недоліків цих двох політик і можливостей поєднання їх інструментів. Оскільки інструменти, що застосовуються урядом та центральним банком, не обмежуються дією на окремі цільові показники, а здійснюються вплив на макроекономічне середовище в цілому, їх взаємоузгодження та відсутність дисбалансу є необхідними передумовами протидії впливу дестабілізуючих чинників.

Дослідженнями у сфері взаємного впливу заходів монетарної та фіскальної політики попередньо займалися як вітчизняні так і зарубіжні вчені. Зокрема, значний внесок у розкриття даної тематики належить Міщенку В. І., Жак О. П., Шевчуку В. О., Козюку В.В., А.Манделлу, М. Фрідману, Д. Ворреллу, Б. Лоренсу, Е. Де ла П'єдрі [3, 5, 17, 18, 20]. При цьому значна частина вітчизняних наукових праць базується на дослідженні сили і напряму зв'язку між монетарними та фіскальними показниками, значна увага західних вчених надається інституційному налагодженню зв'язків між регуляторами, однак лишається недостатньо розглянутим питання механізму взаємодії інструментів уряду та центрального банку та їх координації для досягнення макроекономічної стабільності.

Мета і завдання. Метою даного дослідження є розробка теоретико-методологічних рекомендацій щодо напрямів взаємного узгодження заходів монетарної та фіскальної політики для досягнення макроекономічної стабільності. Завданнями, що передбачають досягнення мети, є визначення поняття макроекономічна стабільність та критеріїв її досягнення; аналіз впливу інструментів монетарної та фіскальної політики на макроекономічні показники; виявлення можливих сценаріїв взаємодії монетарних та фіскальних заходів; визначення напрямів взаємоузгодження інструментів монетарної та фіскальної політики для досягнення макроекономічної стабільності; проведення аналізу історичного досвіду взаємодії заходів Національного банку та уряду з метою підтвердження теоретичних висновків.

Результати дослідження. Економічне зростання, що переважною більшістю дослідників визначається як головна мета розвитку держави, неможливе без досягнення стабільності економічної системи. Під макроекономічною стабільністю розуміють взаємоузгодженість фінансово-економічних параметрів національної економіки між собою, що забезпечує збалансованість системи та її невразливість до зовнішніх шокових впливів [19]. Як міжнародний валютний фонд так і країни Європейського союзу при визначенні пріоритетних напрямів розвитку визначають важливість зростання за умов макроекономічної стабільності, при цьому її вимірниками слугують такі п'ять основних критеріїв [19]:

1. Невисока та стабільна інфляція. Зростання рівня цін саме по собі є свідченням пожвавлення ринку товарів та послуг, в той же час значні флуктуації рівня інфляції є фактором ризику для економічних агентів, відтак негативно впливають на економіку в цілому. Оскільки подолання інфляції як явища майже неможливе і недоцільне, бо саме інфляція супроводжує процес економічного зростання, то для досягнення стабільності макроекономічного середовища достатньо стримування зростання цін на певному рівні, який забезпечує одночасно і приріст виробництва та споживання, і не створює передумов для дестабілізації.
2. Невисокі довгострокові процентні ставки як індикатор стабільних очікувань економічних агентів. Крім незначної інфляції як передумови досягнення даного елементу стабільності необхідне також встановлення відповідності між пропозицією та попитом на гроші. Даний баланс забезпечує стабільність рівня процентних ставок, через відсутність тиску з боку економічних агентів, та попереджає можливі коливання грошово-кредитного ринку [6].
3. Невисокий відсоток зовнішнього боргу у відношенні до ВВП. Даний критерій розглядається як передумова можливості ефективного використання доходів державного та приватного сектору на інвестування або підтримання споживання замість виплати відсотків зарубіжним кредиторам [16].
4. Незначний рівень дефіциту державного бюджету. Даний показник характеризує узгодженість видатків що здійснює та доходів що отримує держава [2]. Він зумовлює відсутність потреби у суттєвому покритті дефіциту бюджету, що своєю чергою зменшує залежність від зовнішніх джерел фінансування і не призводить до додаткових витрат на управління боргом [7]. Згідно з Маастриським критерієм показник дефіциту бюджету не має перевищувати 3% від ВВП [18, 19].
5. Стабільність грошової одиниці. За режиму фіксованого валютного курсу даний показник забезпечується інституційно центральним банком через валютні інтервенції. Однак розбалансування міжнародних потоків валюти та попиту і пропозиції іноземної валюти на внутрішньому ринку призводить до тиску на валютний курс, що негативно позначається на стані фінансового ринку. Відтак збалансованість платіжного балансу є необхідною передумовою стабілізації валютного курсу при фіксованому валютному курсі, і єдиним джерелом стабільності за плаваючого режиму [10].

На основі наведеного переліку можна зробити висновок про те, що для забезпечення макроекономічної стабільності визначне значення мають наслідки здійснення монетарної та фіскальної політики. Саме заходи монетарної політики прямо впливають на узгодженість пропозиції та попиту на гроші, облікову ставку, валютний курс, одночасно з тим фіскальна політика відповідальна за збалансованість бюджетних показників. Сукупність всіх інструментів, які використовуються для досягненні мети регуляторів впливають на інфляцію, сукупний попит, виробництво, платіжний баланс, рівень внутрішнього та зовнішнього боргу [8].

Особливо важливим в розрізі оцінки впливу інструментів монетарної та фіскальної політики на макроекономічну стабільність є фокус на їх взаємоузгодженні. Ця потреба зумовлена наявністю сильних взаємних зв'язків між монетарними та фіскальними індикаторами. Крім прямого впливу на цільові показники економіки заходи центрального банку опосередковано зумовлюють ефекти у секторі державних фінансів, в той же час регуляторні дії уряду виявляються у змінах на фінансовому ринку.

Найбільш тісно описана взаємозалежність проявляється через фінансування дефіциту державного бюджету за рахунок розміщення облігацій. Монетарна політика Національного банку прямо впливає на фіскальну політику уряду в частині формування бюджету. Зокрема експансійна монетарна політика дозволяє значні розміщення боргових цінних паперів за

рахунок невисокого рівня процентних ставок, відповідно мінімальною вартістю обслуговування боргу. Однак при зростанні державного боргу виникатиме потреба відповідності відсоткових ставок ризикам, що значно підвищить вартість майбутніх державних позик і призведе до необхідності стримування дефіциту. В той же час рестрикційна політика центрального банку хоча і передбачає вищу початкову вартість фінансування дефіциту, однак сприятиме виваженому узгодженню доходів та витрат, що призведе до скорочення дефіциту і збільшення довіри до держаних цінних паперів, відповідно стимулюватиме зниження процентних ставок. Отже ефекти від взаємодії фіскальних та монетарних заходів тісно пов'язані. Фінансування державного боргу прямо залежить від політики Національного банку та від показників кон'юнктури грошово-кредитного ринку. Одночасно з цим і фіскальна політика впливає в значній мірі на заходи з грошово-кредитного регулювання, особливо це стосується розміру та якості управління державним боргом. За умови дестабілізації даного компоненту бюджетного процесу ефекти виявлятимуться на фінансовому ринку у вигляді тиску на процентні ставки в бік зростання, відповідно зумовлюватимуть необхідність корегування монетарної політики центрального банку [18, 20].

В зв'язку з наявністю такої суттєвої взаємодії між інструментами регуляторів та показниками у бюджетній та монетарній сфері виникає потреба взаємоузгодженості політик центрального банку та уряду, для забезпечення компоненту взаємоузгодженості фінансово-економічних параметрів національної економіки між собою, що є базовим для досягнення макроекономічної стабільності. При цьому ключовими орієнтирами досягнення ефективного поєднання заходів виступатимуть три з п'яти перелічених вище критеріїв макроекономічної стабільності: невисока та стабільна інфляція, невисокі процентні ставки, незначний рівень дефіциту державного бюджету [4].

Однак, перш ніж проаналізувати напрями та можливі сценарії узгодження заходів Національного банку та уряду варто навести перелік основних інструментів монетарного та фіскального регулювання та зазначити сфери їх прямого впливу. В агрегованому вигляді характеристика інструментів наведена у Таблиці 1.

Таблиця 1. Характеристика основних інструментів монетарної та фіскальної політики*

Інструменти монетарної політики					
Операції на відкритому ринку		**Облікова ставка**		**Норма резервування**	
Купівля цінних паперів	**Продаж цінних паперів**	$\downarrow$	$\uparrow$	$\downarrow$	$\uparrow$
Вплив інструментів на фінансовий ринок					
$\uparrow M, \downarrow r$	$\downarrow M, \uparrow r$	$\uparrow M, \downarrow r$	$\downarrow M, \uparrow r$	$\uparrow M, \downarrow r$	$\downarrow M, \uparrow r$
Вплив взаємоузгоджених заходів на макроекономічні показники					
$\uparrow GDP, \uparrow \pi,$	$\downarrow GDP, \downarrow \pi,$	$\uparrow GDP, \uparrow \pi,$	$\downarrow GDP, \downarrow \pi,$	$\uparrow GDP, \uparrow \pi,$	$\downarrow GDP, \downarrow \pi,$
Узагальнена характеристика напряму регулювання					
Monetary Expansion	*Monetary Restriction*	*Monetary Expansion*	*Monetary Restriction*	*Monetary Expansion*	*Monetary Restriction*

Інструменти фіскальної політики			
Ставки оподаткування		**Державні видатки**	
$\downarrow$	$\uparrow$	$\uparrow$	$\downarrow$
Вплив інструментів на фінансовий ринок і стан бюджету			
$\uparrow D$	$\downarrow D$	$\uparrow D$	$\downarrow D$
Вплив взаємоузгоджених заходів на макроекономічні показники			
$\uparrow GDP, \uparrow \pi$	$\downarrow GDP, \downarrow \pi$	$\uparrow GDP, \uparrow \pi$	$\downarrow GDP, \downarrow \pi$
Узагальнена характеристика напряму регулювання			
Fiscal Expansion	*Fiscal Restriction*	*Fiscal Expansion*	*Fiscal Restriction*

** Розроблено автором на основі [8]*
***де** M – обсяг грошової маси в обігу;*
r – рівень відсоткових ставок;
GDP – приріст валового внутрішнього продукту;
π – темп інфляції;
D – рівень дефіциту державного бюджету;
Monetary Expansion (ME) – монетарна експансій на політика;
Monetary Restriction (MR) – монетарна рестрикцій на політика;
Fiscal Expansion (FE) – фіскальна експансій на політика;
Fiscal Restriction (FR) – фіскальна рестрикцій на політика.

Основними інструментами монетарної політики визначено операції на відкритому ринку, зміну рівня облікової ставки та зміну норми резервування. При цьому скорочення грошової маси в обігу через операції на відкритому ринку, зниження облікової ставки або норми резервування для комерційних банків спричиняє зниження ставки рефінансування та процентних ставок за кредитами та депозитами, що своєю чергою відповідає експансій ній монетарній політиці *(Monetary Expansion (ME))* і передбачає зростання інвестицій, призводить до нарощення виробництва. Протилежні ж переліченим заходи відповідають напряму монетарної рестрикційної політики *(Monetary Restriction (MR))* і призводить до зниження темпів зростання ВВП та відповідно стримування інфляції. В той же час двома основними інструментами фіскальної політики визначено зміну ставок оподаткування та регуляція рівня державних видатків. Експансійній фіскальній політиці *(Fiscal Expansion (FE))* відповідає зниження податкового навантаження для підсилення зростання виробництва та споживання, а також стимулювання попиту через збільшення державних видатків. В той же час підвищення податкових ставок та скорочення видатків державного сектору призводить до стримування виробництва та рівня цін, що визначається як реститрикційна фіскальна політика *(Fiscal Restriction (FR))*. [8, 9]

Після того, як було визначено основні характеристики прямого впливу заходів монетарної та фіскальної політики на економіку проаналізуємо безпосередньо можливі напрями їх взаємодії. Матрицю можливих сценаріїв поєднання інструментів наведено в Таблиці 2.

Як видно з таблиці можливі чотири основні сценарії поєднання заходів монетарної та фіскальної політики. При цьому в економіці можуть одночасно використовуватися як всі можливі інструменти регулювання, так і певна їх частина для точкового коригування макроекономічних показників. Необхідно зауважити, що одночасне застосування декількох інструментів монетарної або декількох інструментів фіскальної політики в різних напрямах впливу також можливе. Однак при цьому їх вплив

на національну економіку може або нівелюватися, або спрямовуватися не на пожвавлення чи стримування розвитку, а на реструктуризацію фінансового ринку та бюджету. В більшості ж випадків сукупність заходів регуляторів скомбінована таким чином, щоб забезпечити виконання поставленої мети, тобто можна чітко охарактеризувати їх як рестрикційну або експансій ну політику. Детально варто зупинитися на макроекономічних наслідках застосування можливих сценаріїв поєднання інструментів. При цьому ключовим є власне напрям регулювання: експансійний чи рестрикційний.

Таблиця 2. Характеристика взаємоузгодження інструментів монетарної політики з фіскальними заходами для впливу на макроекономічні показники*

			Інструменти монетарної політики					
			Операції на відкритому ринку		*i*		*R*	
		Напрям зміни	Купівля ЦП	Продаж ЦП	↓	↓	↓	↑
Інструменти фіскальної політики	*t*	↓	ME/FE	MR/FE	ME/FE	MR/FE	ME/FE	MR/FE
		↑	ME/FR	MR/FR	ME/FR	MR/FR	ME/FR	MR/FR
	GS	↑	ME/FE	MR/FE	ME/FE	MR/FE	ME/FE	MR/FE
		↓	ME/FR	MR/FR	ME/FR	MR/FR	ME/FR	MR/FR

** Розроблено автором на основі [8]*
де t – рівень ставок оподаткування;
CS – рівень видатків державного бюджету;
i – облікова ставка;
R – ставка резервування;
ME – монетарна експансій на політика;
MR – монетарна рестрикцій на політика;
FE – фіскальна експансій на політика;
FR – фіскальна рестрикцій на політика.

Сценарій 1. *Monetary Expansion/ Fiscal Expansion (ME/FE)*

Даний можливий сценарій полягає у поєднанні монетарної та фіскальної експансії. Одночасне стимулювання рівня інвестицій та рівня споживання призводить до пришвидшеного зростання рівня внутрішнього валового продукту (ВВП), при цьому залишаючи високими темпи інфляції. Для такого напряму регулювання характерна незначна початкова вартість обслуговування державного боргу, що призводить до швидкого його нарощення. Такий сценарій передбачає суттєві коливання рівня відсоткових ставок через зростання ризиків фінансового сектору.

Сценарій 2. *Monetary Restriction/ Fiscal Expansion (MR/FE)*

Передбачається монетарна рестрикція поєднана із заходами фіскальної експансії. За такого сценарію стимулювання рівня сукупного попиту превалює над стимулюванням інвестування і виробництва, відтак посилюється ефект притягання попиту при встановленні цін на ринку. Це призводить до зростання ВВП за досить суттєвого рівня інфляції. Крім того, високі відсоткові ставки на ринку та значні обсяги дефіциту передбачають неефективність видатки на обслуговування державного боргу, тобто виплату високого рівня відсотків в тому числі іноземним кредиторам.

Сценарій 3. *Monetary Expansion/ Fiscal Restriction (ME/FR)*

Відбувається монетарна експансія, що має місце одночасно із заходами фіскальної рестрикції. Даний напрям регулювання передбачає економічне зростання через стимулювання, перш за все, інвестицій та виробництва, що дає змогу забезпечити приріст ВВП без значного нарощення темпів інфляції. Крім того, такий сценарій передбачає утримання вартості обслуговування боргу на низькому рівні, за рахунок політики уряду зі зменшення дефіциту та невисокого рівня процентних ставок. Це, своєю чергою, відповідає меті оптимізації розподілення доходів державного сектору.

Сценарій 4. *Monetary Restriction/ Fiscal Restriction (MR/FR)*

Останній з висвітлених сценаріїв передбачає поєднання рестрикційних заходів як у фіскальній так і у монетарній сферах. Відтак таке регулювання передбачає повільне зростання ВВП або його стабілізацію за невисоких темпах інфляції. Крім того, фіскальна рестрикція саама по собі супроводжується стримуванням зростання державного боргу оскільки дефіцит державного бюджету контролюється та обмежується.

З врахуванням всіх перелічених сценаріїв та акцентуючи увагу на обраних критеріях макроекономічної стабільності можна зробити висновок про те, що для її досягнення можуть бути використані два поєднання: монетарної експансійної політики з рестрикціними заходами у фіскальному секторі, та рестрикційних монетарних та фіскальних інструментів одночасно. Решта можливих напрямів регулювання, зважаючи на наслідки свого запровадження, не призводять до досягнення критеріїв макроекономічної стабільності та спричинюють розбалансування ключових параметрів економіки.

Для ілюстрації та підтвердження теоретичних висновків дослідження може бути використано історичний досвід України. У даному контексті може бути виокремлено чотири глобальні етапи перегляду підходу до державного регулювання. Перший етап тривав з 1991 року до 1996 і його основні макроекономічні характеристики наведено на Рисунку 1. Перші роки характеризувався фінансуванням значного дефіциту державного бюджету (14,1% у 1991 та 13,7% у 1992 році до ВВП) за рахунок емісійних коштів, які своєю чергою знецінювали вартість грошей. Таке поєднання експансійної монетарної та фіскальної політики призвело до дестабілізації економіки, що виявилося у гіперінфляції 10257% у 1993 році до попереднього року. Використані адміністративні та регуляторні заходи, зокрема встановлення фіксованого валютного курсу, скоротили темпи інфляції до 281,7% у 1995 році, однак не змогли протидіяти зниженню виробництва, яке держава намагалася підтримати через субсидіювання та дотації, таким чином нарощуючи дефіцит бюджету та державний борг. Отже приклад одночасної реалізації стимулюючих заходів урядом та Національним банком, при фактичному підпорядкуванні заходів монетарної політики потребам фінансування дефіциту, свідчить про дестабілізаційний вплив такої політики на економіку в цілому. [1, 11, 13, 14].

Другий етап тривав з 1996 по 1999 роки і розпочався з припинення прямого кредитування бюджетного дефіциту та впровадження рестрикційної політики центрального банку для стримування інфляції. Фіскальна політика, в зв'язку з необхідністю забезпечення соціальних гарантій, залишалася стимулюючою з дефіцитом, що змінювався поступово з 4,9% у 1996 році до 1,5% у 1999 році. Наявність дефіциту спричинила потребу у фінансуванні, яке вже не могло відбуватися прямою емісією, однак забезпечувалося через скуповування державних цінних паперів НБУ на вторинному ринку за рахунок випуску коштів. Таким чином продовження експансійної фіскальної політики входило у дисбаланс з рестрикцій ними заходами центрального банку та спричинило значні коливання основних макроекономічних показників, що відображено на рисунку 2. [1, 11, 13, 15].

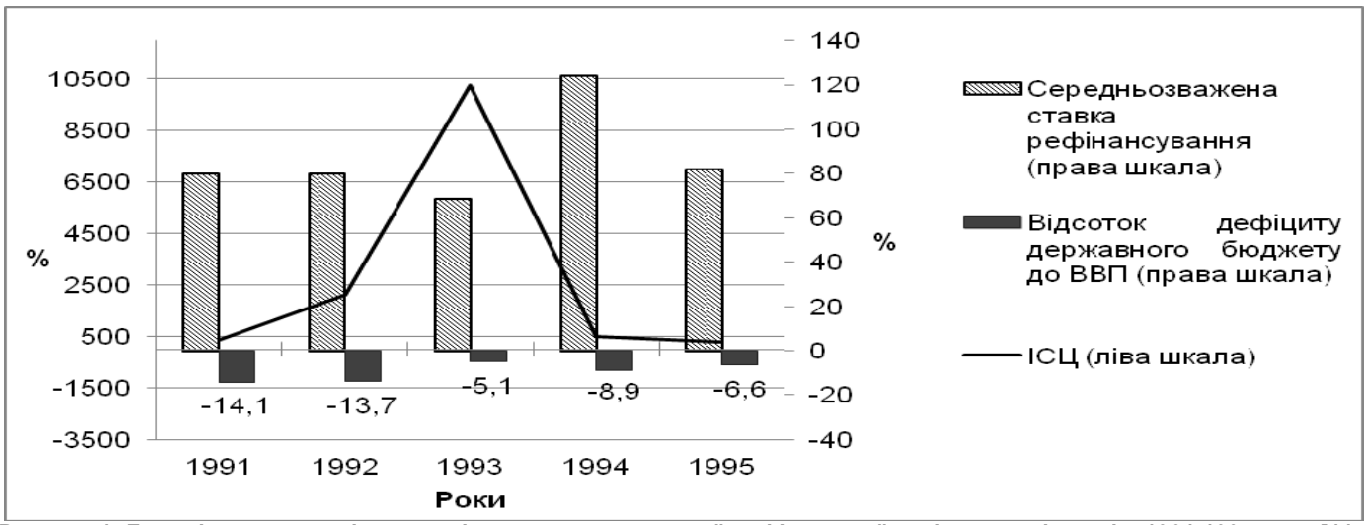

Рисунок 1. Динаміка основних індикаторів напряму монетарної та фіскальної політики та рівня цін, 1991-1995 роки [11, 13, 14].

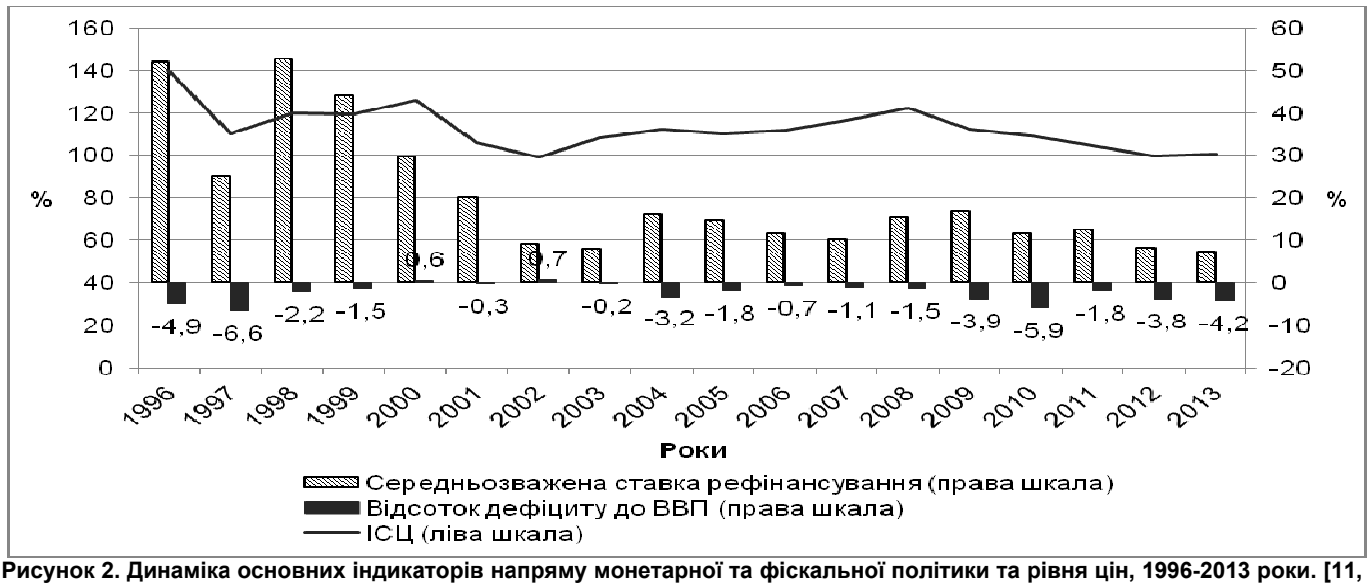

Рисунок 2. Динаміка основних індикаторів напряму монетарної та фіскальної політики та рівня цін, 1996-2013 роки. [11, 12, 13, 14, 15].

Наступна фаза взаємодії розпочинається у 2000 році і тривала до 2007 року. Вона характеризується переходом до рестрикційної збалансованої фіскальної політики, зокрема скоротився рівень бюджетного дефіциту за рахунок зменшення витрат та перегляду пільг для наповнення дохідної частини. За рахунок таких заходів у 2001 та 2003 роках спостерігався профіцит у розмірі 0,3% та 0,2% від ВВП відповідно. Монетарна політика була помірно стимулюючою, відбувалося поступове зниження рівня відсоткових ставок із застосуванням незначних втручань для підтримання співвідношення обсягів пропозиції грошей та попиту на них. Поєднання рестрикційної фіскальної політики із стимулюючою монетарної призвело до стабілізації економіки, дало змогу відновити темпи зростання реального ВВП в середньому до 7,45% за рік та підтримувати інфляцію на задовільному рівні. [1, 11, 13, 15]

Останній виділений в ході дослідження етап розпочинається у 2008 році з появою кризових явищ у банківській сфері, які досить швидко поширилися на реальний сектор. Стрибок відсоткових ставок на ринку через зміну кон'юнктури спричинив до необхідності впровадження рестрикційної політики Національним банком. При цьому зниження рівня доходів державного бюджету спричинило нарощення дефіциту та боргу. Через одночасне зростання боргу та ризиків посилився тиск на відсоткові ставки за державними цінними паперами, що своєю чергою збільшило видатки на його обслуговування. Навіть після стабілізації банківського сектору дефіцит бюджету продовжував стабільне зростання, яке підсилилося проведенням експансійної фіскальної політики через послаблення податкового навантаження, і у 2013 році різниця між доходами та видатками бюджету становила 4,2% від внутрішнього валового продукту. Для даного періоду також характерне значне скорочення виробництва (зокрема на 5,2% тільки за перші півроку 2013). Тож в умовах дії зовнішніх дестабілізуючих факторів рестрикційна монетарна політика не мала достатньої ефективності через поєднання з експансійними фіскальними заходами. [11, 12, 13, 15]

Отож стійкість економічного розвитку держави тісно пов'язана не лише з заходами монетарної та фіскальної політики, але і зі ступенем їх взаємодії та узгодженості.

Висновок. Протягом останніх років поруч із загальною метою економіки країни, яка полягає у забезпеченні зростання, науковці почали виділяти засаду макроекономічної стабільності як необхідну передумову розвитку. Це зумовлено, перш за все, посиленням дії великої кількості внутрішніх та зовнішніх дестабілізаційних факторів. В розрізі такої пріоритетності завдань, що стоять перед регуляторами, ключовою є роль монетарної та фіскальної політики для досягнення стабільності. При цьому більшість попередній досліджень стосувалися виявлення напряму та сили зв'язку між окремими інструментами, що використовує Національний банк та уряд, а той же час важливим є саме ступінь узгодженості між заходами та їх сумісний вплив

на макропоказники. Розглядаючи інструменти монетарної та фіскальної політики можна виділити два можливі напрями кожної з них: експансійна, спрямована на стимулювання споживання та виробництва, та рестрикційна або стримуюча. При цьому, на основі аналізу критеріїв макроекономічної стабільності та механізму одночасної дії заходів монетарної та фіскальної політики, було визначено, що є два можливі сценарії поєднання дій регуляторів, які б сприяли нормалізації економічного середовища. Такими сценаріями є одночасне застосування рестрикційної фіскальної політики з експансійною або рестрикційною монетарною. Інші можливі комбінації інструментів призводять до розбалансування макроекономічних показників та роблять економічну систему чутливою до змін на фінансовому і реально ринках, а відповідно вразливою до дії зовнішніх шоків. Такі теоретичні висновки підтверджуються статистичним дослідженням економіки України протягом 1991-2013 років.

Список використаних джерел

1. Вдосконалення координації грошово-кредитної та фіскальної політики: Інформаційно-аналітичні матеріали. Вип. 5. / за ред. В.І. Міщенка, О.П. Жак, Д.С. Попов та ін. – К. :Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2005. – 96 с.

2. Данилюк М. М. Вплив виконання державного бюджету на макроекономічну стабільність в Україні / М. М. Данилюк // Економічний аналіз. – 2013. – Т.14, №1. – С.241–247

*3. Жак О. П. Координація грошово-кредитної та бюджетно-податкової політики на стадії їх розробки [Електронний ресурс]. – Режим доступу**: URL :** http://www.dspace.uabs.edu.ua/ bitstream/123456789/ 1449/1/ Jacques_1_2005.pdf. – Назва з екрана.*

4. Завьялов А.С. Необходимость взаимодействия фискальной и монетарной политики / А.С. Завьялов // Вестник магистратуры. – 2011. – №1 (1). – С.16-18.

*5. Козюк В. В. Координація фіскальної і монетарної політики в умовах глобалізації: Інтеграція старих і нових ідей [Електронний ресурс]. – Режим доступу**: URL :** http://ief.org.ua/Arjiv_ET/Koziyk407.pdf. – Назва з екрана.*

6. Лук'яненко І. Г. Попит на гроші. Ілюстрація класичного підходу// Наукові записки НаУКМА, Економіка, К: Видавничий дім «Педагогіка», 2000. - Т.18. - С. 38-42.

7. Лук'яненко І. Г. Системне моделювання показників бюджетної системи України: Принципи та інструменти / І. Г.Лук'яненко. – Монографія. К.: Видавничий дім Києво-Могилянська Академія, 2004. – 584 с.

8. Макконел К. Р., Брю С. Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика: Пер. с 14-го англ. изд. – М.: ИНФА-М, 2003. – 972 с.

9. Науменкова С. Основні напрями координації грошово-кредитної та бюджетно-податкової політики / С. Науменкова, С. Міщенко // Вісник Національного банку України. – 2012. – № 5. – С.13-21.

10. Рудан В. Координація фіскальної та монетарної політики як умова розвитку економіки України / В. Рудан // Банківська справа. – 2012. – №6. – С.69-84.

*11. Сайт державної служби статистики України. Ціни і тарифи. Індекси споживчих цін у 1991 - 2013 рр. [Електронний ресурс]. - Режим доступу**: URL :** http://www.ukrstat.gov.ua. – Назва з екрана.*

*12. Сайт Міністерства Фінансів України. Державний бюджет. Виконання Зведеного і Державного бюджетів. Показники виконання бюджету України [Електронний ресурс]. – Режим доступу**: URL :** http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=77643. – Назва з екрана.*

*13. Сайт Національного банку України. Статистика. Грошово-кредитна та фінансова статистика. Процентні ставки рефінансування банків Національним банком України [Електронний ресурс]. – Режим доступу**: URL :** http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44580. – Назва з екрана.*

14. Статистичний щорічник України за 2007 рік : [стат. зб.] / [за ред. О. Г. Осауленка] ; Державний комітет статистики України. - К. : ДП "Інформ.-аналіт. агентство", 2008. - 571 с.

15. Статистичний щорічник України за 2012 рік : [стат. зб.] / [за ред. О. Г. Осауленка] ; Державна служба статистики України. - К. : ДП "Інформ.-аналіт. агентство", 2013. - 551 с.

16. Футерко О. І. Бюдженний дефіцит і державний борг: динаміка та основні проблеми управліня / О.І. Футерко // Економічний часопис – XXI. – 2011. – № 9-10. – С. 37–41.

17. Шевчук В. О. Взаємний вплив фіскальної і монетарної політики в Україні (1998-2009 рр.) / В. О. Шевчук // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Фінансовий ринок України: стабілізація та євроінтеграція (збірник наукових праць) / НАН України. ІРД; редкол.: відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2010. – вип. 1/81. – 591 с. (С. 15-23)

18. Laurens B., Piedra E. G. Coordination of Monatery amd Fiscal Policies / B. Laurens, E. G. Piedra // IMF Working Paper. International Monetary Fund. – 1998. – № 25. – P. 32.

19. Official Journal of the European Union [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:C:2012:326:FULL&from=EN#C_2012326EN.01001301. – Title from the screen.

20. Worrell D. Monetary and Fiscal Coordination in Small Open Economies / D. Worrell // IMF Working Paper. International Monetary Fund. – 2000. – № 56. – P. 28.

References

1. Vdoskonalennya koordynatsiyi hroshovo-kredytnoyi ta fiskal'noyi polityky: Informatsiyno-analitychni materialy [Improving of the coordination of monetary and fiscal policy: Informational analytic materials]. K.: National Bank of Ukraine. Center of Analytic Researches, 2005. 96 p.

2. Danylyuk M. M. Vplyv vykonannya derzhavnoho byudzhetu na makroekonomichnu stabil'nist' v Ukrayini [Impact of the state budget on macroeconomic stability in Ukraine]. Ekonomichnyy analiz [Economic analysis], Vol. 14, no. 3 (2013): 241-247

3. Zhak O. P. Koordynatsiya hroshovo-kredytnoyi ta byudzhetno-podatkovoyi polityky na stadiyi yikh rozrobky [Coordination of monetary and fiscal policy at the stage of development]. http://www.dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/1449/1/ Jacques_1_2005.pdf

4. Zav'yalov A.S. Neobkhodymost' vzaymodeystvyya fyskal'noy y monetarnoy polytyky [Need for interaction between fiscal and monetary policy]. Vestnyk mahystratury [Bulletin of the masters], no. 1 (2011): 16-18

5. Kozyuk V. V. Koordynatsiya fiskal'noyi i monetarnoyi polityky v umovakh hlobalizatsiyi: Intehratsiya starykh i novykh idey [Coordination of fiscal and monetary policy in the context of globalization: integration of old and new ideas]. http://ief.org.ua/Arjiv_ET/Koziyk407.pdf

6. Luk"yanenko I. H. Popyt na hroshi. Ilyustratsiya klasychnoho pidkhodu [Demand for the money. Illustration of the classical approach]. Naukovi zapysky NaUKMA [Scientific Notes of NaUKMA], Vol. 18 (2000): 38-42

7. Luk"yanenko I. H. Systemne modelyuvannya pokaznykiv byudzhetnoyi systemy Ukrayiny: Pryntsypy ta instrument [Systematical modeling of the Ukrainian budget system indicators: Principles and instruments]. K.: Publishing house «Kyiv-Mohyla Academy», 2004. 584 p.

8. Makkonel K. R., Bryu S. L. Эkonomyks: pryntsypy, problemy y polytyka [Economics: principles, problems and policy]. M.: INFA-M, 2003. 972 p.

9. Naumenkova C. Osnovni napryamy koordynatsiyi hroshovo-kredytnoyi ta byudzhetno-podatkovoyi polityky [Main areas of coordination of monetary and fiscal policy]. Visnyk Natsional'noho banku Ukrayiny [Bulletin of the National Bank of Ukraine], no. 5 (2012): 13-21

10. Rudan V. Koordynatsiya fiskal'noyi ta monetarnoyi polityky yak umova rozvytku ekonomiky Ukrayiny [Coordination of fiscal and monetary policy as a condition for the development of economy of Ukraine]. Bankivs'ka sprava [Bank activity], no. 6 (2012): 69-84

11. Sayt derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny. Tsiny i taryfy. Indeksy spozhyvchykh tsin u 1991 - 2013 rr. [Site of the State Statistics Service of Ukraine. Prices and tariffs. Consumer price indices in 1991 - 2013 years]. http://www.ukrstat.gov.ua

12. Sayt Ministerstva Finnsiv Ukrayiny. Derzhavnyy byudzhet. Vykonannya Zvedenoho i Derzhavnoho byudzhetiv. Pokaznyky vykonannya byudzhetu Ukrayiny [Site of the Ministry of Finance of Ukraine. State budget. Fulfillment of the Consolidated and State budgets. Indicators of Budget of Ukraine]. http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=77643

13.Sayt Natsional'noho banku Ukrayiny. Statystyka. Hroshovo-kredytna ta finansova statystyka. Protsentni stavky refinansuvannya bankiv Natsional'nym bankom Ukrayiny [Site of the National Bank of Ukraine. Statistics. Monetary and financial statistics. Interest rates of bank refinancing by National Bank of Ukraine]. http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44580

14. Statystychnyy shchorichnyk Ukrayiny za 2007 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2007]. K.: DP «Informational analytical agency», 2008. 571 p.

15. Statystychnyy shchorichnyk Ukrayiny za 2012 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2012]. K.: DP «Informational analytical agency», 2013. 551 p.

16. Futerko O. I. Byudzhennyy defitsyt i derzhavnyy borh: dynamika ta osnovni problemy upravlinya [Budget deficit and governmental debt: dynamics and major management problems]. Ekonomichnyy chasopys – XXI [Economic Journal - XXI], no. 9-10 (2011): 37-41

17. Shevchuk V. O. Vzayemnyy vplyv fiskal'noyi i monetarnoyi polityky v Ukrayini (1998-2009 rr.) [Mutual influence of fiscal and monetary policy in Ukraine (1998-2009 years)]. Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny. Finansovyy rynok Ukrayiny: stabilizatsiya ta yevrointehratsiya [Socio-economic problems of the modern period of Ukraine. The financial market of Ukraine: stabilization and European integration], Vol. 1/18 (2010): 15-23

18. Laurens B., Piedra E. G. Coordination of Monatery amd Fiscal Policies. IMF Working Paper. International Monetary Fund, no. 25 (1998): P. 32.

19. Official Journal of the European Union. http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:C:2012:326:FULL&from=EN#C_2012326EN.01001301

20. Worrell D. Monetary and Fiscal Coordination in Small Open Economies. IMF Working Paper. International Monetary Fund, no. 56 (2000): P. 28.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Дадашова Первін Акіфівна, аспірант кафедри фінансів
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
вул. Жовтнева 9, кв. 52, Київська обл., м. Ірпінь, 08200, Україна
e-mail: dadashova.pervin@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Дадашова Пэрвин Акифовна, аспирант кафедры финансов
Национальный университет «Киево-Могилянская академия»
ул. Жовтнева 9, кв. 52, Киевская обл., г. Ирпень, 08200, Украина
e-mail: dadashova.pervin@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR
Dadashova Pervin Akifivna, Ph.D student in Finance,
National University of «Kyiv-Mohyla Academy»
9, ap.52, Zhovtneva street, Kyiv region, Irpin', 08200, Ukraine
e-mail: dadashova.pervin@gmail.com

УДК 314.17:331.5

ОГЛЯД МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ ПОСЛУГ З ПОСЕРЕДНИЦТВА У ПРАЦЕВЛАШТУВАННІ

Коваль С.П.

Предметом статті є оглядове дослідження міжнародного досвіду регулювання діяльності приватних агентств зайнятості (ПАЗ), які надають послуги посередництва у працевлаштуванні населення. У статті запропоновано результати дослідження основних видів послуг позикової зайнятості: аутсорсингу, аутстаффінгу та інших, а також їх особливостей розвитку на ринку праці України.

Результати роботи. Проведено дослідження міжнародного досвіду державного регулювання діяльності приватних агентств зайнятості. Здійснено огляд розвитку сфери посередницьких послуг працевлаштування в Україні та надано пропозиції щодо її регулювання з урахуванням міжнародних норм і рекомендацій.

Результати дослідження можуть бути використані всіма зацікавленими сторонами, у тому числі органами державної виконавчої влади при вдосконаленні механізмів реалізації соціально-економічної політики зайнятості та державного регулювання ринку праці України.

Висновки. 1. Протягом останніх десятиліть зростання попиту на послуги ринку праці спричинило стрімкий розвиток приватних агентств зайнятості як в розвинених країнах світу, так і в Україні.

2. Необхідним є удосконалення чинного вітчизняного законодавства з метою більш чіткого визначення послуг з посередництва у працевлаштуванні та їх різноманітних форм (аутсорсинг, аутстаффінг та ін.) з урахуванням міжнародного досвіду.

 © Коваль С.П., 2014

3. Оскільки ПАЗ пропонують різноманітні послуги з посередництва у працевлаштуванні в багатьох сферах економічної діяльності, включаючи набір тимчасових працівників і підтримку трудової міграції, необхідна розробка спеціального законодавства для деяких видів таких послуг з урахуванням певних особливостей, пов'язаних зі здійснюваною ними діяльністю.

Ключові слова: сфера послуг, посередницькі послуги з працевлаштування, позикова зайнятість, ринок праці, міжнародні рекомендації, аутсорсинг, аутстаффінг.

ОБЗОР МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА РЕГУЛИРОВАНИЯ СФЕРЫ УСЛУГ ПОСРЕДНИЧЕСТВА В ТРУДОУСТРОЙСТВЕ

Коваль С.П.

Предметом статьи является обзорное исследование международного опыта регулирования деятельности частных агентств занятости (ЧАЗ), которые предоставляют услуги посредничества в трудоустройстве населения. В статье предложены результаты исследования основных видов услуг заемной занятости: аутсорсинга, аутстаффинга и других, а также их особенностей развития на рынке труда Украины.

Результаты работы. Проведено исследование международного опыта государственного регулирования деятельности частных агентств занятости. Осуществлен обзор развития сферы посреднических услуг трудоустройства в Украине, и предоставлены предложения относительно ее регулирования с учетом международных норм и рекомендаций.

Результаты исследования могут быть использованы всеми заинтересованными сторонами, в том числе органами государственной исполнительной власти при усовершенствовании механизмов реализации социально-экономической политики занятости и государственного регулирования рынка труда Украины.

Выводы. 1. На протяжении последних десятилетий возрастание спроса на услуги рынка труда стало причиной стремительного развития частных агентств занятости как в развитых странах мира, так и в Украине.

2. Необходимым является усовершенствование действующего отечественного законодательства с целью более четкого определения услуг посредничества в трудоустройстве и их разнообразных форм (аутсорсинг, аутстаффинг и др.) с учетом международного опыта.

3. Поскольку ЧАЗ предлагают различные услуги посредничества в трудоустройстве во многих сферах экономической деятельности, включая набор временных работников и поддержку трудовой миграции, необходима разработка специального законодательства для некоторых видов таких услуг с учетом определенных особенностей, связанных с осуществляемой ими деятельностью.

Ключевые слова: сфера услуг, посреднические услуги по трудоустройству, заемная занятость, рынок труда, международные рекомендации, аутсорсинг, аутстаффинг.

SURVEY OF INTERNATIONAL EXPERIENCE IN REGULATION OF SERVICES AT EMPLOYMENT MEDIATION SPHERE

Koval' S.P.

The subject of the article is survey research of international experience in regulation of business activity of private employment agency (PEA), giving services at employment mediation to population. The results of research of main kinds of loan employment services: autsorsing, autstaffing and others, and their particularities of development at labor market in Ukraine are presented in the article.

The results of work. The research of international experience of state regulation of business activity of private employment agency was conducted. The survey of development of services at employment mediation sphere in Ukraine was accomplished, and the proposes about regulation of this sphere are suggests with inside of international standards and recommendations.

Results of research may be used by all interesting sides, inclusive government bodies during improvement of mechanisms realization social-economic employment policy and state regulation of labor market.

The conclusions. 1. At last decades the growth of demand on labor market services was the reason of impetuous development of private employment agency as in developed countries, than and in Ukraine.

2. The improvement of the national legislation currently in force for more legible definition of services at employment mediation and their different forms (autsorsing, autstaffing and others) is necessary in odder to international experience.

3. The elaboration of special legislation for some kinds of such services is necessary in odder to definite peculiarities, which are compared with their activity, because PEA are let giving different services at employment mediation in many spheres of economic activity, including engaging of temporary workers and supporting of work migration.

Key words: services sphere, services at employment mediation, loan employment, labor market, international recommendations, autsorsing, autstaffing.

Постановка проблеми. Світовий досвід регулювання сфери послуг з посередництва у працевлаштуванні свідчить про різноманітні проблеми, які існують у цій сфері і з якими стикаються уряди країн світу при регулюванні відносин позикової зайнятості з метою захисту прав залучених до них працівників. Беручи до уваги іноді суперечливі наслідки поширення позикової праці: соціальне відчуження, зниження загального рівня життя населення, збільшення нерівності та зростання нестабільності в багатьох сферах суспільного життя в цілому, – автор переконана в необхідності детального дослідження зарубіжної практики використання різних форм найму персоналу, оскільки в Україні існують реальні передумови для їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В офіційних документах Міжнародної організації праці (МОП) тристоронні трудові відносини поділяються за типом договору на підрядні «для виконання робіт або послуг» та відносини, пов'язані з «постачанням робочої сили відповідно до комерційних договорів». Цей доволі формальний підхід реалізується в законодавстві практично всіх країн світу [1].

Підрядні відносини, як правило, не визнаються розщепленими – єдиним відповідальним роботодавцем при цьому вважається підрядник. Регулювання (часто досить жорстке) стосується саме «оренди персоналу». Іноді така діяльність або прямо заборонена, або виявляється законодавчо неврегульованою, як, наприклад, в Україні. Тому постачальник робочої сили часто воліє замаскуватися договором (контрактом) підряду, аби уникнути незручностей і законодавчих обмежень.

Проте, навіть в офіційних документах МОП існує певна невизначеність, що випливає із формального підходу до питання щодо класифікації тристоронніх трудових відносин: «З правової точки зору, такі контракти можуть створювати технічні труднощі у зв'язку з тим, що відповідні працівники, можливо, почнуть взаємодіяти з двома сторонами (або із значною кількістю сторін), кожна з яких бере на себе певні функції традиційного роботодавця. Крім того, існують, звичайно, приклади об'єктивно невизначених або прихованих тристоронніх (розщеплених) трудових відносин. Тристоронні трудові відносини зазвичай передбачають укладання цивільного чи комерційного договору між користувачем і постачальником. Однак цілком можливо, що такі договори взагалі не укладаються, а постачальник є, власне, не підприємством, а лише посередником можливого

користувача, який має намір приховати особистість користувача як реального роботодавця». Тому у працівників можуть виникнути суперечки щодо того, хто юридично має відповідати за дотримання їхніх прав. Розглянемо це питання детальніше.

Метою статті є дослідження міжнародного досвіду політики зайнятості, спрямованої на забезпечення державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, які надають послуги посередництва у працевлаштуванні, а також надання пропозицій щодо її удосконалення з урахуванням міжнародних норм і рекомендацій.

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх десятиліть у багатьох країнах світу послуги з посередництва у працевлаштуванні завойовують постійно зростаючу роль на ринку праці.

Зародження трудового посередництва наука відносить до часів середньовіччя, коли на майданах великих міст і невеликих селищ стихійно збиралися на своєрідні ярмарки як ті, хто шукав роботу, так і ті, кому були потрібні наймані працівники. Тут вони знайомилися, обговорювали умови найму, розміри оплати праці, інші питання співпраці.

З другої половини XIX ст. у Західній Європі виникають перші організаційно оформлені посередницькі організації різних форм: приватно-благодійні установи, створені профспілками або організаціями підприємців. Наприкінці XIX - на початку XX ст. створюються комунальні (муніципальні) органи трудового посередництва, зокрема, в швейцарських містах Берн (1888 р.) і Базель (1894 р.). Однак цей процес розвивався стихійно, і тому нерідко водночас у тих самих містах діяли кілька однакових посередницьких установ різного походження [2].

Бурхливо розвивалося трудове посередництво в Німеччині. У першій половині XIX ст. за ініціативи різних благодійних товариств, а також ремісничих цехів було створено контори зі сприяння робітникам у пошуку роботи. Найуспішніше діяли вони у сфері наймання хатньої прислуги: кухарів, конюхів, садівників, прибиральників, гувернанток тощо. Дещо пізніше за організацію посередницьких бюро взялися профспілки. Однією з перших установ цього типу стало Лейпцігське посередницьке бюро, засноване 1864 року [2].

Успішний розвиток посередницьких бюро профспілок викликав у підприємців прагнення до організації власних бюро з найму працівників. Спілка залізовиробничої промисловості Гамбурга першою у 1890 р. створила таку установу. Потім аналогічні бюро були створені в Берліні, Бремені, Дрездені, Магдебурзі. Кожний робітник, який міг довести за допомогою документів свої професійні й особисті якості, користувався підтримкою таких організацій і одержував особливе свідоцтво, що допомагало йому працевлаштуватися на підприємствах. Цікаво, що тут у 1922 р. уперше було прийнято закон про посередницькі установи, який дозволяв окружним біржам праці включати на добровільній основі в мережу офіційних бірж установи, створені профспілками і підприємцями. З 1923 р. біржі праці утримувалися з коштів фонду страхування від безробіття, що формувався з внесків працівників і роботодавців [2].

У Великій Британії посередницькі бюро виникли з ініціативи тред-юніонів наприкінці XIX ст. для обслуговування винятково членів своїх профспілок. У 1902 р. на основі спеціально виданого закону в багатьох містах створюються також муніципальні бюро. Крім посередницьких функцій, ці біржі праці з 1922 року виплачували страхову допомогу по безробіттю. Спеціальний щотижневик регулярно публікував інформацію про вакансії [2].

У Франції трудове посередництво також зародилося завдяки профспілкам, які створили першу біржу праці 1887 року в Парижі, коли Муніципальна рада урочисто передала паризьким профспілкам багатоповерховий будинок, що знаходився на вулиці Ж.-Ж. Руссо. З 1911 року держава через муніципалітети стала субсидіювати такі біржі. Потім було створено спеціальне центральне відомство і регіональні органи для управління місцевими біржами [2].

Подальший розвиток промисловості наприкінці XIX ст., масове переселення селян у міста вимагало надати процесам на ринку праці керований характер. Це стало поштовхом для об'єднання розрізнених і різнопланових посередницьких організацій в загальнонаціональні системи, що набуло значних масштабів у перші десятиліття XX ст. Зазвичай, ядром, навколо якого йшло об'єднання, були муніципальні установи. Їх основним завданням на зламі сторіч було надання допомоги безробітним у пошуках роботи, а роботодавцям – у доборі працівників, а також засвідчення факту відсутності на даний момент в особи, яка звернулася, підхожої роботи, що було підставою для прийняття рішення щодо надання безробітному допомоги або страхової винагороди.

Біржі праці вели також статистику безробіття, облік вільних робочих місць, організовували обмін цією інформацією між містами і регіонами. У Франції, приміром, біржі один раз на тиждень повідомляли одна одну про кількість вільних робочих місць, наявних у кожному з округів. Потім цю інформацію узагальнювали і протягом 24 годин по одному примірнику надсилали у всі біржі й давали змогу ознайомитись. Ставилося завдання, щоб такі відомості були свіжими і точними.

Починаючи з середини XX століття, у зарубіжних країнах традиційно надавали працівників фірмам-користувачам, яким потрібна була тимчасова допомога, наприклад, щоб замістити робітника, який був непрацездатним, чи виконати будь-яку роботу, потреба в якій існувала лише протягом короткого часового проміжку. Працівники були зайняті на одному підприємстві протягом кількох днів або тижнів, іноді – місяців, постійно переміщуючись від одного користувача до іншого. Агентства допомагали їм швидше знаходити нових роботодавців, брали на себе оформлення і супровід зайнятості, іноді – забезпечували працівників певними компенсаціями у випадках тривалої перерви між контрактами. Втім, у багатьох країнах таке посередництво довгий час лишалося поза законом.

Поряд з державними структурами зайнятості в багатьох країнах світу право на працевлаштування безробітних одержали приватні агентства зайнятості. Подібна практика вперше була узаконена в 1949 році в Конвенції МОП про платні бюро з найму №96. У 1997 році цей документ доповнили Конвенцією про приватні агентства зайнятості №181 та Рекомендацією №188 щодо приватних агентств зайнятості. З прийняттям Конвенції МОП 181 «Про приватні агентства зайнятості» ПАЗ отримали визнання та поширення. У цій Конвенції встановлено основні параметри регулювання працевлаштування робочої сили приватними агентствами. За допомогою Конвенції 181 МОП має на меті сприяти своїм країнам-членам у виробленні чіткої політики законодавства та механізмів реалізації ефективної реєстрації та ліцензування ПАЗ. Конвенція 181 була ратифікована 20-ма країнами, і МОП отримала ряд запитів на здійснення сприяння національним урядам у розробці нормативно-правової бази регулювання ПАЗ. Конвенцію ратифікували, зокрема, Японія, Італія, Фінляндія, Іспанія, Нідерланди, Чехія та ряд інших країн. Окремі країни, наприклад, Австралія, стимулюють у такий спосіб роботу приватних служб у працевлаштуванні найменш конкурентоспроможних груп (безробітних з тривалим стажем, молодь 16-17 років та інших). За їх працевлаштування ці приватні агентства можуть одержувати премії з державного фонду сприяння зайнятості. З пострадянських країн Конвенція МОП 181 ратифікована в Литві, Молдові, Грузії.

Практика впровадження Конвенції 181 в різних країнах має свої особливості. Так, жорстко обмежується посередницька діяльність приватних агентств в Японії. Винятком є лише 30 видів професій і занять, для представників яких робочі місця можуть підбиратися платними фірмами, які одержали ліцензію від Міністерства праці. Це стосується професій, пов'язаних з мистецтвом, доглядом за дітьми та хворими, веденням домашнього господарства тощо. У 1986 році з професій непрестижного характеру дозволена лише лізингова діяльність приватних фірм. На сьогодні в Японії лізингові підприємства працюють на ринку тимчасової праці і розподіляють по робочих місцях 380 тисяч осіб, що становить близько 1% робочої сили країни. Приблизно 50% санітарок, осіб, що доглядають за дітьми та хворими і здійснюють послуги з ведення домашнього господарства працевлаштовуються через приватні служби зайнятості.

Функції державної служби зайнятості не обмежуються, а доповнюються безкоштовними посередницькими послугами приватних служб у Німеччині. На законодавчому рівні в Німеччині передбачені серйозні вимоги до фізичних та юридичних осіб, яким надано дозвіл на посередницьку діяльність на ринку праці: надійність, професійна придатність, належний майновий стан, наявність пристосованого службового приміщення. Дозвіл спочатку видається на три роки, а потім може бути продовжений без зазначення терміну. Для безробітних, які шукають роботу, послуги надаються безкоштовно, а винагороду приватний посередник одержує лише від роботодавців. Правда, є винятки, наприклад, для художників, спортсменів, артистів - від них можна вимагати або приймати винагороду в розмірі, який не перевищує визначеного максимуму [2].

Подібні закони діють, зокрема, у Швейцарії (Федеральний закон про службу працевлаштування і про здачу робочої сили під найм), Естонії (Закон про послуги на ринку праці) та в інших країнах ЄС.

Закон №469 від 23.12.1997 р. в Італії передбачає приєднання всіх державних і приватних агентств зайнятості до загальнонаціональної комп'ютерної мережі та її постійне використання для передачі наявної інформації про характер та обсяг попиту і пропозиції робочої сили з метою обмеження чи ліквідації послуг, які надає «сірий» ринок, що не забезпечує такої прозорості [2].

Водночас у світі відбуваються й інші процеси. На тлі швидкого розвитку фінансових ринків виробничі компанії постали перед небезпекою втрати інвестиційної привабливості, через що популярними стали ідеї концентрації виробництва у профільних, тобто у найбільш прибуткових видах діяльності, що дозволяє задовольнити зростаючі запити акціонерів. Це стимулювало масовий аутсорсинг – діяльність, коли компанія передає якусь зі своїх функцій, що не є профільною, зовнішній компанії, та аутстаффінг – коли компанія виводить частину своїх робітників за межі штату і передає їх кадровому приватному агентству, при цьому агентство формально виконує для них функції роботодавця, але фактично вони продовжують працювати в колишній компанії. Набула поширення також діяльність, пов'язана з підбором тимчасового персоналу (надання тимчасового та сезонного персоналу на короткий термін), коли приватне агентство зайнятості саме підбирає працівників, укладає з ними договори та повністю несе за них відповідальність, а також лізинг персоналу – надання працівників, що перебувають у штаті приватного агентства зайнятості, клієнту на тривалий термін (від трьох місяців до декількох років).

Міжнародна федерація працівників хімічної і гірничовидобувної промисловості, енергетики та суміжних галузей (ICEM) створила посібник, де містяться присвячені розщепленим трудовим відносинам та їх сторонам терміни: «аутсорсинг», «позикова праця», «аутстаффінг», «лізинг персоналу», «залежні постачальники», «внутрішні підрядники», «трудові брокери» тощо. Список поповнюється, і він досі не завершений, адже розщеплені трудові відносини – не статичне явище, а динамічне, а тому постійно набирає все нових форм і змін [3].

Вперше позикова праця як підприємницька діяльність почала використовуватися в 50-ті роки XX ст. у США. Засновником цієї практики вважається Вільям Рассел Келлі, який створив в 1946 р. компанію з надання тимчасового персоналу. Пізніше, у 70-ті роки в США у зв'язку з особливостями федерального податкового законодавства набула розповсюдження концепція здачі робочої сили під найм. Проте, з 1980-х років такі компанії почали пропонувати ряд додаткових послуг, які в основному стали відповіддю на потреби бізнесу. Саме в цей час, в умовах, коли можливості збільшення прибутковості за рахунок впровадження нових технологій і розвитку логістики виявилися майже вичерпаними, компанії почали шукати нові конкурентні переваги. Ними стали гнучка спеціалізація і здатність виконати будь-яке замовлення своєчасно. Це породило в підприємницькому середовищі мрію про гнучку чисельність персоналу – здатність найняти або звільнити необхідну кількість співробітників залежно від коливань попиту, не тримати зайвий персонал під час спаду виробництва, але одночасно не переплачувати за додаткове навантаження і не проґавити вигідні замовлення у пікові періоди. Місце соціальної відповідальності в кадровій політиці посіло зниження ризиків для роботодавця (зрозуміло, шляхом перекладання їх на плечі працівників).

У першій половині 90-х років витрати на проведення політики зайнятості у розвинених країнах зросли: до 0,6-0,7% ВВП – у Японії та США, до 1,2-2% – в Італії, Великобританії і Норвегії та до 3-5,5% ВВП – в Нідерландах, Данії та Іспанії. У деяких країнах збільшення таких витрат сприяло розширенню чисельності осіб, які одержували допомогу з працевлаштування [4].

Натомість у США впроваджували принцип: «Хто здатен працювати, мусить знайти собі роботу». З 1997 року там почав діяти Закон «Про особисту відповідальність та можливості працевлаштування», згідно з яким американці, що одержували державну соціальну допомогу, мали протягом 2 років знайти собі роботу. Це дозволило заощадити протягом 6 років приблизно 55 млрд. дол., значна частина яких пішла на створення нових робочих місць [5].

Приватні агентства зайнятості негайно відгукнулись на ці нові запити і запропонували своїм клієнтам відповідні можливості. У результаті, сьогодні постачальники робочої сили перетворюються на професійних роботодавців, котрі все частіше беруть до себе в штат працівників, що довготривало або безстроково прив'язані до одного користувача. Фактично, компанії-користувачі віддають агентствам на аутсорсинг свою відповідальність як роботодавців. Цілком очевидно, що подібні послуги не мають нічого спільного з наданням тимчасового персоналу, проте вони часто входять до пакету пропозицій приватних кадрових агентств.

У деяких розвинених країнах останнім часом індустрія аутстаффінгу та лізингу персоналу складає в середньому до 20-30%. Так, у США послуги аутстаффінгу та лізингу персоналу пропонує понад 2 тис. компаній, так звані професійні організації із зайнятості (ПОЗ), у штаті яких – понад 2,5 млн. американців. Обсяг послуг з лізингу персоналу складає близько 27% кадрового ринку США. До 80% клієнтів ПОЗ залишаються постійними, що свідчить про високий рівень задоволення цими послугами. При цьому компанії не раз підтверджували, що за допомогою аутстаффінгу чи лізингу персоналу досягли значної економії часу та матеріальних ресурсів: найменші компанії (до 9 співробітників) заощадили в середньому 7 людино/годин на тиждень, компанії від 50 до 99 співробітників – 23 людино/години на тиждень [5].

У країнах Європейського Союзу лізингові фірми працевлаштовують до 7 млн. працівників на рік. Наприклад, у Франції темпи росту найму працівників через лізинг персоналу за останні роки в 13 разів перевищили темпи росту робочої сили, яку наймає безпосередньо роботодавець [5].

У контексті вивчення правового регулювання діяльності суб'єктів господарювання, які надають послуги працевлаштування, особливої уваги заслуговує досвід Нідерландів, де завдяки впровадженню механізмів регулювання діяльності приватних агентств зайнятості рівень безробіття майже вдвічі нижчий, ніж у середньому по ЄС та, зокрема, у таких країнах, як Франція, Німеччина, і становить 4,8%. Протягом 20 років система регулювання надання робочої сили під найм приватними агентствами Нідерландів зазнавала змін та вдосконалень, і на сьогодні саме в Нідерландах вона є однією з найефективніших систем регулювання у цій сфері. Приватні агентства зайнятості Нідерландів є роботодавцями приблизно для 725 тис. працівників, що складає 3,5% від загальної кількості зайнятих у країні.

У 1975 р. в Нідерландах була введена обов'язкова система ліцензування діяльності щодо надання робочої сили під нам третій стороні. При цьому дозволи надавалися лише для діяльності, тривалість якої була обмежена максимально допустимим періодом (у різні роки термін коливався від 3 до 6 місяців), але повністю заборонено було використовувати цю діяльність у будівництві. Заробітна плата працівників, переданих під найм третій стороні, мала бути такою ж, яку одержували постійні робітники, найняті безпосередньо підприємством-користувачем.

У 1996 р. всі працівники роботодавців, профспілок та уряду, об'єднані в Фонд праці, одностайно прийняли рекомендації для Міністерства соціальних відносин та праці Нідерландів про модернізацію трудового права під назвою «Гнучкість і стабільність». Як наслідок, у 1998 р. у Нідерландах була скасована система ліцензування приватних агентств. А в 1999 р. вступив в силу Акт «Про гнучкість і захист» та внесені зміни до Цивільного кодексу (ст.7:690) про трудові договори. Важливим нововведенням стали положення про спеціальні умови договору, шляхом якого одна сторона (працівник) надається іншою стороною (приватним агентством зайнятості-наймачем) третій стороні (підприємству-користувачу) з метою виконання робіт під наглядом та керівництвом користувача та згідно із замовленням, розміщеним у наймача. Таким чином, працівник, наданий приватним агентством зайнятості під найм третій стороні, внаслідок укладення трудового договору набув статусу суб'єкта трудових відносин. Такий трудовий договір укладається між працівником і приватним агентством зайнятості, а також укладається окремо договір між агентством та підприємством-користувачем. Договір між підприємством-користувачем і безпосередньо працівником не укладається. Таким чином, практично весь сектор тристоронніх трудових відносин у Нідерландах охоплений колективними договорами, які в деталях регулюють трудові правовідносини, зокрема, щодо винагород, робочого часу, відпусток, вихідної допомоги, пенсій тощо. При цьому існує різна система гнучкості правовідносин – починаючи з високої гнучкості на початку правовідносин (у перші 26 тижнів приватне агентство зайнятості - наймач вправі розірвати трудові відносини після виконання завдання) до значних гарантій для працівників і малої гнучкості для агентства після 3-річного періоду роботи, коли укладається безстроковий трудовий договір з агентством [5].

В Україні аутсорсинг знаходиться лише на стадії формування. Більш відпрацьованою є послуга аутстаффінгу. Першопрохідником цього виду послуг, безумовно, є Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв (з початку 1990-х ця організація була монополістом у даному виді сервісу). Трохи пізніше, до кінця 1990-х, послугу аутстаффінгу стали надавати інші приватні агентства зайнятості. Їх першими клієнтами були західні фірми, що мають досвід подібної співпраці у своїх країнах.

Основними причинами, що зумовили появу і розвиток суб'єктів господарювання, які надають послуги з працевлаштування в Україні, є, по-перше, розвиток ринку праці, скорочення зайнятості населення та зростання безробіття. Низька адекватність якості робочої сили та інфраструктури ринку праці процесам, що відбуваються, спричинила необхідність виникнення більш мобільних структур, які б моментально реагували на запити ринку і володіли б необхідними для цього ресурсами.

Другою причиною можна назвати зміну структури економіки в результаті проведених реформ, що викликало появу нових місць застосування кваліфікованої праці в таких організаціях, як банки, змішані фірми з іноземною участю, іноземні фірми або їхні українські офіси, фінансові та торговельні біржі, страхові компанії тощо. Крім того, значний розвиток отримала торгівля, яка потребує різноманітних посередницьких послуг. Це зумовило різке зростання попиту на висококваліфікованих програмістів, економістів, юристів, менеджерів, бухгалтерів, кваліфікованих секретарів та іншого офісного персоналу.

Третьою причиною можна вважати те, що звичні способи найму на роботу (розподіл після вузу, пошук потрібного працівника через неформальні канали) виявилися неспроможними в нових умовах, особливо коли мова йде про працівників вищої кваліфікації. Отже, ПАЗ стали виникати в результаті попиту, задовольнити який не була в змозі жодна з існуючих структур.

Четверта причина – виникнення потреби в ряді нових для ринку праці послуг у сфері зайнятості, таких, як лізинг персоналу, оцінка персоналу, аутплейсмент (надання допомоги працівникам, які підлягають вивільненню, в підборі нового місця роботи, нової професії за договором з фірмою-роботодавцем), підбір персоналу відповідно до певних вимог замовника-роботодавця та ін.

Безсумнівно, деякий вплив на формування інституту приватного посередництва на українському ринку праці надав приклад західних країн, які протягом кількох десятиліть практикували поряд з державними службами зайнятості розвиток ПАЗ. Крім того, відносно слабка конкуренція на ринку зайнятості в кінці 80-х років минулого століття, коли почали створюватися перші недержавні служби, і незначний розмір стартового капіталу давали можливість отримувати великі доходи при порівняно невеликих інвестиціях, – все це робило привабливим такий вид діяльності. Саме розквіт спільних підприємств в кінці 80-х – на початку 90-х років дозволив розвинутися ПАЗ, створеним у цей час.

Більшість сучасних ПАЗ України мають широку спеціалізацію – надають послуги і роботодавцям, і громадянам. Для осіб, які шукають роботу, вони представляють аналог служби зайнятості, при цьому працюють ефективніше, оскільки, на відміну від останньої, сконцентровані на допомозі у працевлаштуванні. Платні послуги роботодавцям досить різноманітні: пошук кандидатів за власними базами даних, реклама у ЗМІ, Інтернеті, особисті контакти, широко пропонуються технології «прямого», «цільового» пошуку і «полювання за головами», спрямовані на пошук «одиничних» фахівців, керівників вищого рангу, а також навчання, тренінги та інше. Нарешті, одним з відносно нових пропозицій з боку ПАЗ є послуги з «позики праці».

Сучасні ПАЗ, що діють на ринку праці України, можна класифікувати таким чином:

1. За вертикаллю внутрішньофірмової ієрархії вакансій (посад):
- універсальні агентства;
- агентства з підбору топ-менеджерів.

2. За горизонталлю внутрішньофірмової ієрархії (на основі професійної приналежності і сфери діяльності персоналу, що підбирається):
- спеціалізовані агентства;
- агентства широкого профілю.

3. За типами найму розрізняють ПАЗ, що підбирають працівників на:
- тимчасову зайнятість (лізинг або оренда персоналу);
- постійну зайнятість.

Поступово на українському ринку послуг з працевлаштування починає складатися певна спеціалізація. В основному ПАЗ діють як виробники прямих послуг. Такі агентства займаються передусім аутстаффінгом та беруть на себе виконання деяких непрофільних для основного бізнесу функцій. Серед інших прямих послуг, які надають ПАЗ, можна назвати тренінги. Деякі агентства акцентують увагу на підготовці працівників, які користуються в даний момент найбільшим попитом на ринку праці. Проте, найчастіше діяльність з підготовки супроводжує основний напрямок – підбір персоналу.

Так, багато агентств дійшли висновку, що за деякими спеціальностями існує гострий дефіцит кваліфікованих фахівців, яких взагалі не готують вузи або готують, але дуже широкого профілю та яких простіше, зручніше і швидше готувати самим. Багато з таких агентств створюють програми підготовки, мобільні щодо кон'юнктури попиту. Часто подібна підготовка супроводжується подальшим працевлаштуванням, що надзвичайно вигідно агентству, яке одночасно виконує замовлення роботодавців на певний вид працівників. Крім того, тренінгами кадрових агентств користуються роботодавці, які бажають підвищити кваліфікацію свого персоналу. Чимало великих ПАЗ мають навчальні центри, проводять до 20 різних програм з підготовки фахівців: бізнес-курси, бізнес-тренінги і семінари для топ-менеджерів. На деякі бізнес-курси кандидати відбираються на конкурсній основі.

Певний розвиток на ринку надання послуг позикової зайнятості в Україні набуває управлінський консалтинг. Дуже часто фірми-замовники не в змозі визначити формулювання замовлення для роботодавця, погано корелюють організаційну та

кадрову структуру фірми із завданнями, які ставлять перед своїм бізнесом. У даному випадку управлінський і кадровий консалтинг ПАЗ вирішує одночасно два завдання: оптимізацію організаційної та кадрової структури фірми, а також підбір або заміну персоналу. Є й інші прямі послуги, які надають ПАЗ на ринку: оцінка персоналу (ассесмент), психологічне тестування, надання інформації про стан ринку праці або окремих його сегментів (галузевих, професійних), консультації з трудового законодавства, складання оглядів за середнім значенням зарплат, послуги з проведення атестації персоналу і навіть перевірка на поліграфі (детекторі брехні) тощо. Нарешті, існують ПАЗ, які надають послуги з працевлаштування за кордоном і з працевлаштування іноземних робітників.

На ринку праці України також діють ПАЗ з функцією лізингу персоналу. Ця функція з'явилася на вітчизняному ринку порівняно недавно, з приходом транснаціональних корпорацій і привнесенням в діяльність українського бізнесу західних кадрових технологій. Вітчизняне законодавство у сфері трудових відносин поки не дозволяє застосовувати звичайні для західних компаній схеми оренди персоналу. При цьому «позикова праця» визначається як форма зайнятості, при якій працівники наймаються в ПАЗ з метою надання їх у розпорядження третьої сторони, яка встановлює їм робочі завдання і контролює їх виконання. Іноді термін «позикова праця» тлумачиться в розширеному сенсі, з включенням діяльності за схемою аутсорсингу, коли компанія передає яку-небудь зі своїх функцій, яка не є профільною, зовнішній організації. Однак, на відміну від схем позикової праці, підприємство-користувач купує послугу, а не працю конкретних працівників, а працівник перебуває у відносно стабільних трудових відносинах з іншим роботодавцем, хоча працює на території підприємства-користувача з використанням його обладнання і в його інтересах.

Що стосується позикової зайнятості в Україні на сучасному етапі, то послуги з її надання передбачають здійснення ПАЗ схем діяльності, що включають посередника – суб'єкта господарювання, який виконує такі функції:

1. Підбір і надання працівників, які перебувають у штаті ПАЗ, організації-клієнту на відносно тривалий термін (від трьох місяців і до кількох років) – лізинг персоналу.

2. Виведення частини працівників за межі штату організації-клієнта і передача їх кадровому агентству, яке формально виконує для них функції роботодавця, але насправді вони продовжують працювати в колишній компанії – аутстаффінг.

3. Підбір і надання організації-клієнту тимчасового та сезонного персоналу на короткий термін – тимчасове працевлаштування.

В Україні ця форма зайнятості має явно виражену тенденцію до зростання завдяки тому, що бізнес в Україні розвивається і поступово починає жити за законами постіндустріального суспільства. Основна якісна зміна в організації діяльності підприємств проявляється в зміщенні уваги з таких виробничих факторів, як машини, обладнання, в бік людини. Інтелектуальний і людський капітал все частіше розглядаються підприємствами як найважливіший ресурс організації, що створює переваги в конкуренції. Ставлення до персоналу як стратегічного активу, здатного приносити істотний прибуток, стає запорукою успішного розвитку підприємств.

У зв'язку з цим підприємства, що прагнуть домогтися максимальної ефективності і виграти в конкуренції, намагаються залучити з ринку кращі кадри. Оскільки чисельність таких фахівців обмежена, підприємства зацікавлені у виборі правильної стратегії залучення персоналу. Це викликає складнощі з підбору персоналу і підвищує попит послуг ПАЗ як альтернативи самостійного пошуку працівників і працевлаштування через державні центри зайнятості.

В результаті проведеного дослідження змісту діяльності ПАЗ можна зробити висновок про те, що сучасне приватне агентство зайнятості України – це підприємство, яке зобов'язується у межах контракту і за грошову винагороду надавати фізичним особам або підприємствам-клієнтам послуги, що мають на меті сприяти чи спростити їх доступ до робочих місць і до професійного зростання, а це, у свою чергу, сприятиме заповненню вакантних місць на ринку праці.

Основними видами ПАЗ на українському ринку праці виступають:

- агентства зайнятості, діяльність яких спрямована на працевлаштування замовника - працівника, в тому числі, за межами України;
- ПАЗ, що здійснюють підбір персоналу за заданими критеріями, як правило, для кількох постійних клієнтів-роботодавців;
- змішані агентства, що займаються і підбором кадрів, і працевлаштуванням громадян, для яких замовниками одночасно є роботодавці і працівники.

Сфера послуг ПАЗ в Україні порівняно молода: перші ПАЗ з'явилися лише в 90-х роках. Проте, темпи розширення діяльності ПАЗ за останні роки зростають, обсяг ринку їх послуг збільшується, розширюється сфера послуг, що надаються, охоплюючи все більше видів економічної діяльності. Це дозволяє зробити висновок про те, що попит на послуги агентств зростає, процес інституціоналізації даних структур йде інтенсивними темпами.

Водночас ПАЗ України до теперішнього часу не мають врегульованого законом правового статусу, що визначає порядок їх взаємодії з іншими суб'єктами цивільно-правових відносин, права, обов'язки і відповідальність таких суб'єктів господарювання. Ці обставини значно ускладнюють розвиток ПАЗ в Україні, створюють численні перешкоди для ефективного захисту прав громадян на реалізацію права на працю, з одного боку, та інтересів агентств при здійсненні ними підприємницької діяльності – з іншого. Це спонукає до необхідності аналізу та узагальнення діяльності ПАЗ та якнайшвидшої підготовки законодавчих актів, що регулюють їх діяльність.

Адже від наслідків використання нелегітимної позикової праці страждають, у першу чергу, працівники, які вже потрапили у систему тристоронніх трудових відносин. Передусім тому, що вони опиняються в залежності від «двох панів», двох роботодавців, кожен з яких має вплив на їхнє життя і роботу, але при цьому розподіл відповідальності щодо працівника між ними не є очевидним. Часто цю розщеплену відповідальність, подвійність і невизначеність відносин прямо використовують для зловживань, прикриваючи нею різні сумнівні або незаконні практики. У будь-якому випадку інтереси і права позикових працівників опиняються під загрозою, а часто – серйозно страждають. Перш за все, люди втрачають можливість ефективно обстоювати свої права, у тому числі і через профспілку, оскільки зникає друга сторона трудових відносин – роботодавець – як суб'єкт відповідальності. Виявляється, що працівникові (або профспілці) немає з ким домовлятися щодо умов праці. Залучені до тристоронніх трудових відносин працівники заробляють умисно менше штатних, працюють в гірших умовах, мають обмеженіший доступ до навчання та кар'єрного зростання тощо. Іноді різниця у зарплатні позикового та штатного робітників підприємства відрізняється у рази. Навіть зважаючи на вік, рівень освіти та інші фактори, що впливають на зарплату, різниця між штатними працівниками та працівниками з нестійкою зайнятістю у середньому складає 50%.

Крім цього, масове поширення тристоронніх трудових відносин (як і нестабільної зайнятості в цілому) постійно загрожує становищу всіх працівників. Постійні робочі місця все частіше можуть заповнюватися «одноразовими працівниками», наданими агентствами зайнятості. Частка штатного персоналу в найбільших компаніях при цьому неухильно зменшується, оскільки загроза скорочення нависає над кожним гідним робочим місцем. Водночас тристороння зайнятість – це форма соціального демпінгу. В оточенні низькооплачуваних запозичених працівників штатні співробітники теж не можуть більше захищати свої соціальні інтереси, тим більше – домагатися їхнього розширення і підвищення оплати праці.

В кінці-кінців, використання нелегітимної діяльності ПАЗ для створення подвійних стандартів на ринку праці є спробою уникнути «навантаження на роботодавця», яке регулюється трудовим законодавством. Ухиляючись від зобов'язань та обмежень, накладених на них законом, компанії отримують певну конкурентну перевагу. Проте саме «навантаження на роботодавця» є відображенням суспільного визнання кількох фактів. По-перше, працівник від самого початку є слабшою стороною трудових відносин і, відповідно, потребує захисту своїх прав. По-друге, наслідки ризиків підприємництва повинні лягати на тих, хто отримує вигоду в разі успіху. По-третє, без законодавчого регулювання неможливо забезпечити принаймні відносно справедливий розподіл благ у суспільстві та його стабільне функціонування. Тому треба покласти край спробам компаній вийти з-під дії трудового законодавства, адже вони завдають шкоди усьому суспільству, підриваючи його довгостроковий розвиток.

У доповіді генерального директора МОП «Нова ера соціальної справедливості» (2011) зазначено: «Так звані «гнучкі ринки праці» є однією з найважливіших характеристик неефективного зростання. Це пов'язано зі зростанням нестабільної зайнятості, відривом трудових доходів від зростання продуктивності праці, ослабленням стимулів до вкладання коштів у підвищення кваліфікації працівників, що, в підсумку, призводить до посилення нерівності доходів» [5].

Крім цього, зростання зайнятості в країнах, що розвиваються, яке завжди вважалося показником економічного розвитку, сьогодні значною мірою дискредитовано в цьому сенсі, оскільки більшість нових робочих місць пов'язані з нестабільною зайнятістю.

МОП зазначає, що найчастіше (хоча і не обов'язково) такі проблеми виникають у країнах, де існують прогалини в законодавстві або незадовільна практика застосування права. Проте світовий досвід переконує, що йдеться передусім про глибину цих проблем – найбільш деталізоване європейське законодавство і найбільш налагоджена американська судова система не можуть захистити інтереси працівників, якщо підхід певної країни до регулювання цього питання відзначений принциповою лояльністю щодо можливих порушень [6].

Наприклад, унікальність підходу до вирішення цих питань у Великій Британії полягає у відсутності будь-яких систематичних заходів, спрямованих на запобігання спробам роботодавців уникнути відповідальності перед законом шляхом використання тристоронньої зайнятості. Спираючись на формальний критерій, британські суди вважають, що навіть якщо компанія здійснює контроль над трудовою діяльністю людини (дає їй завдання, приймає їх, встановлює час праці і відпочинку, стежить за дисципліною і т.д.), це ще не означає, що ця людина є працівником компанії. Ознакою трудових відносин може вважатися тільки трудовий договір (навіть усний). У переважній більшості випадків, однак, запозичені працівники у Великій Британії не визнаються співробітниками не тільки компанії-користувача, а й агентства: вважається, що договір між ними має на увазі не найм, а взаємні зобов'язання. Таким чином, виходить, що опосередкований найм є чим завгодно, але не формою трудових відносин, оскільки а ні працівника, а ні роботодавця тут, з точки зору британських судів, виявити не вдається.

У 2000-х роках у Великій Британії було прийнято закон, що встановлює для запозичених працівників принаймні мінімальні гарантії: їх визнають найманими працівниками і вони отримують право претендувати на рівне становище з колегами, що знаходяться в штаті кінцевого роботодавця, якщо пропрацювали на одному підприємстві понад півроку. Однак у жовтні 2011 року в законодавство країни було впроваджено так звану «шведську поправку» до Директиви ЄС про запозичену працю, відповідно до якої у запозичених працівників немає права нарівні із постійними (штатними) працівниками в оплаті праці, навіть якщо агентство оформить їх на постійну роботу в свій штат і буде виплачувати їм заробітну плату на загальних підставах. Це звело нанівець усі досягнення профспілок і відкрило необмежений простір для експлуатації, адже запозичені працівники можуть працювати в одного кінцевого роботодавця роками, наражаючись на дискримінацію та ніколи не отримуючи обіцяних компенсацій за простій. Отже, у Великій Британії запозичені працівники фактично не прирівнюються до найманих працівників, особливо в оплаті праці.

Законодавство та судова практика більшості країн світу схильні вважати, що роботодавцем у випадку тристоронніх трудових відносин має визнаватися ПАЗ. До того часу, коли такі агентства виконували лише свою традиційну функцію (надання тимчасового персоналу на короткий термін, коли працівники часто переходили від одного користувача до іншого і при цьому мали офіційні відносини з агентством), це мало сенс, оскільки давало працівникам певну стабільність. Наприклад, лише коли таких працівників вважали за співробітників агентства, вони мали змогу накопичити достатньо тривалий безперервний стаж, щоб отримати доступ до цілої низки основних соціальних гарантій. І тільки з агентством вони могли вести колективні переговори щодо гарантій зайнятості в сенсі зобов'язання направлення їх до чергового користувача та компенсації за час простою (зрозуміло, це в тому разі, якщо їм вдавалося подолати величезні перешкоди, що виникали на шляху їхнього об'єднання – наприклад, свою вразливість і те, що вони фактично не працюють разом). Але поступово домінування уявлення про те, що у тристоронніх трудових відносинах роботодавцем є агентство, проторувало шлях для зловживань, насамперед у формі ухилення кінцевих роботодавців від відповідальності шляхом виведення працівників за штат. Втім, більшість держав все-таки стурбована цим питанням і діє досить активно.

Взагалі в європейських країнах законодавство, що покликане захистити працівників у тристоронніх трудових відносинах, являє собою три лінії оборони, які застосовуються кожною державою повністю або частково, окремо або в різних комбінаціях.

Перша лінія – обмеження діяльності ПАЗ їхньою традиційної роллю постачальників тимчасового персоналу. До цієї категорії належать обмеження тривалості найму через агентство (наприклад, у Франції не можна наймати запозиченого працівника довше, ніж на 18 місяців) і причини використання запозиченої праці (скажімо, в Бельгії – це заміна тимчасово відсутнього постійного працівника, тимчасовий сплеск ділової активності або виконання екстраординарної роботи).

Друга лінія – безпосередній захист запозичених працівників і одночасне усунення мотивів, що спонукають роботодавців до зловживання запозиченою працею. До таких заходів належать право найнятих через агентство працівників на рівну зі штатними працівниками оплату праці та, іноді, рівні умови праці й найму, а також право на вступ до профспілки та участь у виробничій раді компанії-користувача. Іноді закон накладає на компанію-користувача додаткову відповідальність, хоча і не визнаючи її роботодавцем. Як правило, це стосується питань охорони та гігієни праці, але в деяких країнах воно поширюється на всю сферу умов праці (у тому числі – на тривалість робочого дня, відпочинку, відпусток та ін.) Крім того, у більшості країн діяльність ПАЗ підлягає ліцензуванню; вони також зобов'язані надавати гарантії у формі грошового депозиту. Також у багатьох країнах діють заходи, покликані захистити працівників підприємства-користувача у разі застосування позикової праці. Наприклад, досить поширеною є заборона на використання позикових працівників як штрейкбрехерів, або для заміщення звільнених через скорочення штату. У деяких країнах (наприклад, у Швеції) представники штатних працівників також мають право вето при ухваленні рішення щодо використання запозиченої праці.

І, нарешті, третя лінія – пряме обмеження можливості ухилення від відповідальності. Так, у цілому ряді європейських країн (як-от Франція) законодавство встановлює, що в разі порушення ПАЗ передбачених законом порядку та умов надання персоналу компанії-користувачу, остання юридично визнається роботодавцем позикових працівників і повністю несе відповідальність.

Проте, проведені Європейським фондом поліпшення умов життя і праці дослідження різних країн показують, що запозичені працівники потерпають від гірших умов і особливо від більш низької оплати праці навіть там, де закон вимагає для них рівності зі штатними працівниками. Річ у тім, що навіть деталізовані європейські механізми регулювання не дають можливості цілковитого вирішення проблеми – причому часто саме через цю деталізацію. Трудове законодавство за своєю природою – це законодавство масового застосування. Для нього важливі простота і однозначність формулювань. Працівник має значно меншу спроможність тлумачити норми законодавства і відповідність йому, скажімо, трудової угоди, у нього обмежений доступ до кваліфікованої юридичної допомоги і менші ресурси для тривалого судового протистояння. У результаті він втрачає здатність ефективно відстоювати свої права, що нівелює суть трудового права.

Проблеми із захистом прав запозичених працівників виникають і в інших регіонах світу. Наприклад, в Ізраїлі, де тристоронні трудові відносини є досить поширеними, закон вимагає від кінцевого роботодавця та агентства спільних зусиль, щоб надати запозиченим працівникам рівні зі штатними працівниками умови праці. Але ПАЗ знайшли спосіб обходити цю вимогу, засновану саме на визнанні агентства зайнятості відповідальним роботодавцем. Користуючись уразливим становищем працівників, їх часто примушували до укладання з агентством колективного договору, складеного таким чином, щоб погіршити їхнє становище, порівняно зі становищем штатних працівників фірми-користувача.

Крім цього, у світовій практиці використовується значно менш витончена схема порушення прав працівників. Законодавче обмеження формування профспілок за виробничим принципом фактично позбавляє запозичених працівників права вступити до профспілки штатних працівників. Скажімо, у Кореї, де лібералізація ринку праці, як і в Японії, стала відповіддю на кризу 1990-х, ослаблення трудового регулювання призвело до зростання тимчасової і тристоронньої зайнятості. Бурхливе зростання обсягу позикової праці в кінці 1990-х – початку 2000-х пережили також Індія, ПАР та країни Магрибу, де тристороння зайнятість поширювалася, у першу чергу, за рахунок скорочення постійних (штатних) робочих місць.

У Кореї шлях поширенню запозиченої праці та зловживанню нею було відкрито законом, що називається «Про захист запозичених працівників». За даними 1992 року, у країні діяло 120 ПАЗ і 74 рекрутингові компанії; їхню діяльність було обмежено кількома професіями. Усього за кілька місяців після прийняття нового законодавства, 1998 року в Кореї налічувалося вже 2699 ПАЗ і 3164 рекрутингові компанії. У 1999, за даними Міністерства праці та Комісії з реформування трудового законодавства, чисельність позикових працівників, виведених за штат як відповідно до закону, так і в обхід нього, становило від 450 000 до 550 000 осіб [7].

Сьогодні у цій країні налічується 8,6 млн. позикових працівників (це близько третини економічно активного населення країни). При цьому, за даними Кодексу практики Міжнародної конфедерації приватних агентств зайнятості (CIETT)1, через агентства зайнятості найнято всього 0,1% економічно активного населення – всі інші позикові працівники є співробітниками фірм, що маскують поставку робочої сили договорами підряду. Не випадково у Кореї сам термін «підряд» став синонімом «позикової праці». У середньому працівники з нестійкою зайнятістю у Кореї працюють стільки ж, скільки і їхні колеги з постійною зайнятістю (у 2008 році – 46,6 годин на тиждень). На жаль, заробляють вони значно менше: лише 53,5% того, що отримували постійні працівники у 2000 році; 51,9% – у 2008 і 46,8% у 2010. У 2009 році на 6 з 10 працівників з нестійкою зайнятістю в Кореї не поширювалось соціальне страхуванням на випадок безробіття [7].

Проте, головну проблему для запозичених працівників у країні становить неможливість покращити своє становище через об'єднання та колективні дії. Кінцеві роботодавці відмовляються вести переговори зі співробітниками так званих «підрядників» – адже це працівники іншої фірми, а самі постачальники робочої сили відмовляються це робити під тим приводом, що не мають впливу на умови їхньої праці та найму, створені, зрозуміло, кінцевим роботодавцем. На додаток до цього, колективні дії щодо «третьої сторони» – якою у даному випадку оголошується фірма-користувач – є в Кореї кримінальним злочином і трактуються як «створення перешкод підприємницькій діяльності». Ця норма все ширше використовується роботодавцями та владою країни проти профспілок та їхніх лідерів, оскільки передбачає в якості покарання тривалий термін ув'язнення та величезні штрафи. Незважаючи на деякі поліпшення, що намітилися 2010 року, становище запозичених працівників у Кореї залишається хитким, а рівень поширення тристоронніх трудових відносин – вкрай високим.

Інший шлях до припинення зловживань законодавством у цій сфері намагаються знайти у Північній Америці. У його основі – накладання на кінцевого роботодавця всієї повноти відповідальності (окремо або разом з постачальником робочої сили). У законодавствах США і Канади передбачені такі концепції як «об'єднаний» або «єдиний роботодавець», коли дві або більше фірм виступають у питаннях трудових відносин як єдиний відповідач. Важливою особливістю, однак, є те, що така практика не закріплена нормою закону, а є результатом численних індивідуальних судових рішень, а отже, може бути змінена в кожному конкретному випадку.

Ознакою роботодавця вважається «реальний вплив на питання, пов'язані з трудовими відносинами: найм, звільнення, дисципліну, нагляд та управління», і якщо цей вплив розділений між двома фірмами, комісії з трудових відносин і суди розглядають їх як «об'єднаного роботодавця». На жаль, цієї вимоги не дотримуються систематично, і часто працівники не можуть домогтися відповідного рішення суду. До того ж, щоб користуватися перевагами колективного договору компанії-користувача, запозиченим працівникам необхідно отримати згоду на це обох роботодавців, а також довести, що вони мають спільні інтереси зі своїми штатними колегами, що вдається тільки тим, хто зайнятий на підприємстві протягом тривалого часу.

Оскільки закон однозначно не диктує спільної відповідальності агентства і кінцевого роботодавця, а залишає рішення за судом, компанії-користувачі часто намагаються уникнути цього, мінімізуючи свій контроль над позиковими працівниками, або, принаймні, створюючи видимість того, що цей контроль здійснюється агентством. Це досягається, наприклад, залученням представника агентства у якості менеджера на виробництві.

Теоретично і європейська, і північноамериканська моделі видаються здатними вирішити проблеми дотримання всіх прав запозичених працівників. Але на практиці, однак, зловживання роботодавців, які прагнуть уникнути відповідальності, як і раніше, дуже поширені на обох континентах.

Історично існує три основні підходи до регулювання діяльності ПАЗ: перший – сувора заборона будь-яких послуг із посередництва у працевлаштуванні; другий – жорстке регулювання діяльності ПАЗ, які функціонують нарівні з ДСЗ; третій – мінімальне регулювання діяльності ПАЗ, допущених в якості приватних учасників ринку праці.

Хоча перший варіант відкинутий більшістю держав-членів МОП, відмінності обсягу і ступеня регулювання діяльності ПАЗ залишаються суттєвими. Вихідним моментом будь-якого регулювання є визначення правового статусу та умов діяльності ПАЗ. Як передбачається статтею 3 Конвенції №181 МОП, правовий статус ПАЗ визначається відповідно до національного законодавства й практики, а умови діяльності – відповідно до системи ліцензування та сертифікації. У той же час така система

[1] CIETT - міжнародна конфедерація ПАЗ, створена 1967 року. CIETT об'єднує 43 національні федерації, 6 найбільших ТНК та сотні тисяч місцевих агентств. Мета CIETT – «просування загальних бізнес-інтересів ПАЗ на міжнародному рівні» (http://www.ciett.org). Дані: Pennel, D. Agency Work as the most secure form of external flexible employment. Turin: ITCILO. - 24 November 2010.

ліцензування та сертифікації вимагає належного виконання, повинна бути об'єктивною, прозорою і забезпечувати сприяння агентствам в наданні необхідних та адекватних послуг. Альтернативно ліцензуванню можна також впроваджувати системи реєстрації та сертифікації. Як і в системі ліцензування, це вимагає належного виконання та участі соціальних партнерів. У більшості законодавств стосовно ПАЗ основоположні принципи викладаються в законах, в той час як конкретні, водночас і мінливі положення містяться в підзаконних актах, таких, як накази та постанови міністерств. Деякі закони наділяють виконавчі органи правом вводити свої власні правила і нормативи, зокрема щодо умов ліцензування. Це може бути способом уникнути перевантаження основного законодавчого акту, наприклад трудового кодексу, деталізованими положеннями і забезпечити постійний процес аналізу. При цьому виконавчий орган може безпосередньо втручатися і змінювати положення постанови, які виявилися неефективними при контролі за діяльністю ПАЗ.

Законодавство, що регулює комерційну діяльність ПАЗ, перш за все, повинно бути логічно послідовним, має відповідати загальній політиці на ринку праці країни. Як показує міжнародний досвід, це необхідно, оскільки протиріччя між національним законодавством та стратегіями можуть представляти серйозну перешкоду для ефективної реалізації та виконання законодавства про ПАЗ. Крім цього, в ході законотворчої діяльності країні слід розглянути наявні в держави адміністративні можливості для реалізації поставлених вимог. Наприклад, може виявитися вже на етапі підготовки проекту, що можливості зазначеного виконавчого органу обмежені. У цьому випадку рекомендується передбачити максимально прості зобов'язання і вимоги до ПАЗ, щоб уникнути перевантаження процесу виконання. Держави-члени МОП мають право на отримання допомоги від Бюро при розробці нового трудового законодавства [7].

Стаття 3 Конвенції 181 передбачає, що перед прийняттям законодавства слід провести консультації з організаціями працівників і роботодавців. Спеціальної уваги заслуговують особливо уразливі групи працівників, такі, як жінки або мігранти. Для того щоб врахувати їх труднощі, рекомендується також провести консультації з відповідними організаціями громадянського суспільства та іншими соціальними партнерами. Держави можуть, відповідно до статей 2, 4 Конвенції МОП 181, після консультацій з найбільш представницькими організаціями працівників і роботодавців заборонити, за певних обставин, надання однієї або більше послуг ПАЗ деяким категоріям працівників або в певних галузях економічної діяльності. Таке відсторонення ПАЗ від участі в діяльності з працевлаштування на ринку праці може бути доцільним, якщо в минулому мали місце зловживання з боку приватних агентств. Таким чином, уряди можуть вважати, що захист прав працівників найкращим чином гарантується державними службами зайнятості. У той же час повна ліквідація приватних агентств зайнятості рекомендується тільки в обставинах, коли державні служби зайнятості країни дійсно здатні забезпечити ці послуги у повному обсязі [8,9].

Однак ця проблема пов'язана не тільки з фінансовими можливостями держав, але, можливо, навіть більшою мірою – з готовністю шукачів роботи скористатися послугами державної служби зайнятості. Якщо ситуація така, що більшість шукачів надають перевагу послугам приватних агентств, рекомендується допустити і регулювати участь приватних агентств зайнятості на національному ринку праці.

Два відповідні положення цієї Конвенції (статті 4 і 11) наголошують саме на правах працівників у цих питаннях. Законодавство про ПАЗ повинне містити положення про те, що працівники повинні користуватися даними правами, а також відповідним захистом у питаннях: мінімальної оплати праці, робочого часу та інших умов праці, передбачених законодавством (допомога у соціальному забезпеченні, доступ до професійної підготовки, виробнича безпека, охорона праці, компенсація у нещасних випадках на виробництві та в результаті виробничих захворювань, а також дотримання вимог, пов'язаних з платоспроможністю та захистом у зв'язку з материнством, вагітністю і пологами. У статті 12, крім того, зазначаються обов'язки ПАЗ, пов'язані з працевлаштуванням працівників у наданні послуг третій стороні (підприємству-користувачу).

Рекомендація 188 констатує, що приватні агентства зайнятості не мають права надавати працівників підприємствам-користувачам замість страйкуючих працівників даного підприємства [10]. У зв'язку з цим, ряд країн прийняли законодавство, що забороняє заміну страйкуючих постійних працівників персоналом агентств. Наприклад, у Великій Британії правила поведінки агентств зайнятості та бізнесу зайнятості 2003 року, що набрали чинності в квітні 2004 року, обмежують надання шукачів роботи в процесі виробничих конфліктів.

Є приклади, коли законодавство деяких розвинених країн легалізує комерційні ПАЗ, ставиться до них, як до будь-якого іншого бізнесу, і, таким чином, роботодавці та працівники охоплюються загальним трудовим законодавством. Це дозволяє здійснювати ліберальне регулювання ПАЗ, особливо там, де є дієві профспілки, що гарантують умови праці працівників за допомогою колективних договорів. Ряд таких прикладів надають Швеція [11] і Німеччина [12], де ПАЗ і тимчасові працівники охоплюються колективними договорами, що визначають відносини з працевлаштування.

Ці приклади також свідчать про позитивну роль соціального діалогу при регулюванні і контролі діяльності ПАЗ. У Нідерландах і Данії діє законодавче регулювання ПАЗ, нормативно-правова база якого вироблена в процесі колективного трудового діалогу, з акцентом на зростаючій ролі колективних переговорів у розширенні цього сектора [13].

При цьому важливо, щоб всі закони і постанови були відомі громадськості та опубліковані. Дана передумова могла б дозволити ПАЗ, що подали заявку на ліцензію, реально розраховувати на її видачу, коли всі умови їх діяльності є дотриманими. Будь-яке рішення, прийняте компетентними органами у зв'язку з процесом видачі ліцензії або контролю, має бути зрозумілим, контрольованим і строго відповідним законодавству. Умови отримання ліцензії повинні бути прозорими, об'єктивними і відомими заявникам. Умови, за яких ліцензії можуть бути відкликані або анульовані, повинні бути відомі потенційним ліцензіатам. Це передбачає обґрунтований і реальний крайній термін, в який компетентні органи повинні прийняти рішення щодо заявки на ліцензію.

Сфера дії законодавства про ПАЗ звичайно пов'язана з видами послуг із працевлаштування, наданих ПАЗ, або з секторами, в яких сконцентрована їх діяльність. Наприклад, ряд країн прийняли спеціальне законодавство про агентства тимчасової зайнятості, в інших випадках законодавство регулює набір і працевлаштування працівників за кордоном. Третій вид законодавства охоплює агентства, що забезпечують інші послуги, крім працевлаштування.

У багатьох розвинених країнах законодавство про ПАЗ використовується як інструмент ефективного регулювання працевлаштування відповідно до закону. Спеціальне законодавство, що регулює певні види послуг з працевлаштування, є абсолютно необхідним, як у випадках працевлаштування національних працівників за кордоном, так і на національному ринку. Якщо, наприклад, працевлаштування робочої сили за кордон є широко поширеним в країні, необхідно розглянути введення спеціального законодавства, що регулює даний вид діяльності. З іншого боку, якщо набір кадрів для роботи за кордоном проводиться рідко, такі агентства мають підпадати під сферу дії загального законодавства. Структура внутрішнього ринку праці та домінуюча діяльність з працевлаштування можуть визначати рішення про те, чи слід розробити єдиний компактний законодавчий акт, що охоплює всі види агентств, або кілька спеціальних законів і постанов.

У більшості країн спеціальне законодавство для деяких видів агентств розробляється з урахуванням певних особливостей, пов'язаних зі здійснюваною діяльністю. Стосовно агентств тимчасового працевлаштування, наприклад, часто виокремлюються питання, що стосуються рівноправності з постійним штатом, тому в ряді країн законодавство про агентства тимчасового

працевлаштування містить конкретні вимоги щодо гарантії умов праці працівників, найнятих агентством. Аналогічна ситуація спостерігається у випадку агентств з працевлаштування за кордоном.

Тому ряд країн вважали за краще прийняти спеціальні закони і положення, що регулюють окремі види діяльності ПАЗ, орієнтуючись на найбільш поширену практику, яка застосовується в даній країні. Далі наводяться деякі приклади:

- агентства тимчасової зайнятості (Австрія, Бельгія, Франція, Німеччина, Іспанія, Італія, Польща, Португалія);
- працевлаштування за кордоном (Китай, Індонезія, Філіппіни);
- поставка робочої сили в сільськогосподарський сектор (Велика Британія).

Особливо виникають великі труднощі, пов'язані з регулюванням і контролем діяльності ПАЗ, що надають відповідні послуги через Інтернет. Такі ПАЗ пропонують широкий спектр послуг від сприяння у працевлаштуванні (постійному або тимчасовому) до підбору кадрів для використання їхньої праці в інших суб'єктів ринку праці. Оскільки Інтернет-агентства не мають ніякої фізичної інфраструктури, їх діяльність важко контролювати. Аналогічна проблема спостерігається стосовно бізнесу, що базується в інших країнах і здійснює діяльність з-за кордону, а тому знаходиться поза сферою дії національного законодавства. І оскільки ці агентства працюють за кордоном, важко залучити їх до відповідальності за зловживання, які допускаються в процесі підбору та працевлаштування працівників.

Отже, регулювання та здійснення контролю за діяльністю ПАЗ вимагає наявності відповідного механізму (порядку), визначеного відповідальним адміністративним органом. У більшості країн цими повноваженнями наділяється спеціальний департамент Міністерства праці, у той час як інші держави заснували самостійний уповноважений орган, який несе відповідальність за контроль діяльності ПАЗ та дотримання ними чинного законодавства. Створення самостійного органу передбачає переваги залучення не тільки інших урядових посадових осіб, але також соціальних партнерів, тобто організацій працівників і роботодавців, відповідно до вимог процесу контролю. Це сприяє підвищенню легітимності регулювання ПАЗ, а також може сприяти зростанню його ефективності, забезпечуючи тим самим більш широку участь соціальних партнерів.

Компетентні органи з цих питань повинні мати чіткі повноваження. Нечітке визначення повноважень з виконання вимог може привести до дублювання завдань та обов'язків, і таким чином – до проблем, пов'язаних з правочинністю. Щоб уникнути цього, можливе прийняття механізмів і процедур взаємодії у разі, коли в процес виконання залучені різні міністерства і відомства. Впровадження механізмів координації має суттєве значення і з інших причин. Оскільки роль ДСЗ і ПАЗ повинна розглядатися з урахуванням інших стратегій, особливо, пов'язаних з трудовою міграцією, необхідні міжвідомчі процедури координації. Це може сприяти реалізації більш виваженої загальної політики ринку праці. Країни, які прагнуть укласти двосторонні угоди або вжити інших протекціоністських заходів стосовно трудової міграції, мають виявити, що поєднання потреб і попиту різних державних міністерств та відомств здатне підвищити ефективність втілення цих угод на практиці.

Приклади способів взаємодії між державною службою зайнятості (ДСЗ) і ПАЗ можна знайти в багатьох країнах. У Франції, наприклад, АНПЄ (французька ДСЗ) також повідомляє претендентам працевлаштування про пропозиції агентств тимчасової зайнятості. Крім обміну інформацією про ринок праці, АНПЄ сприяє ПАЗ в підборі підходящих кандидатів на заміщення вакансій. У Литві співпрацю між ДСЗ і ПАЗ також зосереджено на обміні інформацією. ПАЗ регулярно інформуються про ситуацію на ринку праці та її розвитку. ПАЗ також надається можливість звітувати про свою діяльність у приміщеннях ДСЗ. У Польщі ДСЗ і ПАЗ не тільки обмінюються базами даних про претендентів працевлаштування, але також спільно організовують ярмарки праці, які користуються великим попитом у безробітного населення. У Словаччині список всіх ПАЗ публікується на веб-сайті та у всіх офісах ДСЗ [14].

Як окремий приклад можна навести обмін інформацією щодо вакансій. В іншому випадку державні ресурси виділяються ПАЗ для виконання певної діяльності, наприклад професійної підготовки безробітних. Є також приклади підготовки національних меморандумів про співпрацю, які визначають саме порядок співпраці державного та приватного сектору. Співпраця може здійснюватися також через поточні контакти. Можливе проведення регулярних нарад між представниками асоціацій ПАЗ і ДСЗ на регіональному та національному рівні. У кінцевому рахунку, результативність такої співпраці залежатиме від довіри учасників ПАЗ і ДСЗ один до одного. Дефіцит довіри, найчастіше внаслідок нечіткого правового регулювання і сформованої практики взаємодії між сторонами, може істотно ускладнити підвищення ефективності посередницьких послуг з працевлаштування.

Таким чином, ПАЗ пропонують послуги з посередництва у працевлаштуванні в багатьох сферах, включаючи набір тимчасових працівників і підтримку трудової міграції. З урахуванням різноманітності діяльності в даній сфері послуг, вироблення нормативно-правової бази для приватних агентств зайнятості являє собою складне завдання, що вимагає координації серед різних державних установ, а також підтримку організацій працівників та роботодавців. Не дивлячись на те, що ПАЗ доповнюють традиційний ринок робочої сили, на даний час вони розглядаються як каталізатор нових форм управління ресурсами робочої сили та можуть внести суттєвий вклад у покращення умов розвитку ринку праці в Україні.

Список використаних джерел

1. *Http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc95/pdf/rep-v-1.pdf.*
2. *Ю. Маршавін. Від біржі праці – до центру зайнятості. / Соціальна політика. – 2005. – №1 (207). – С. 2-4.*
3. *Руководство ICEM по (суб)подрядному и заемному труду: http://cal.icem.org/index.php/en/icem-guide-on-cal.*
4. *Кисільова Т. Приватні агентства зайнятості. // Юридичний вісник України. – 2006. – №13. – С. 3-4.*
5. *Http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/99thSession/reports/WCMS_155846/lang–en/index.htm.*
6. *KWWAU, KWSI, KCTU. (1998). Organizational Strategies of Irregular Women Workers. http://kwwa.tistory.com/130.*
7. *Http://mirror/public/english/dialogue/ifpdial/llg/main.htm.*
8. *Конвенція 96 про платні бюро з найму. / Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці 1919-1964. – Женева, 1999. – Том I. – С. 495-500.*
9. *Конвенція 181 про приватні агентства зайнятості. / Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці 1965-1999. – Женева, 1999. – Том II. – С. 1519-1525.*
10. *Рекомендація 188 щодо приватних агентств зайнятості. / Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці 1965-1999. – Женева, 1999. – Том II. – С. 1526-1528.*
11. *Nystrom Brigitta. The Legal Regulation of Employment Agencies and Employment Leasing Companies in Sweden. // Comparative Labor Law and Policy Journal. – 2003. – Vol. 23, №1. – P. 23.*
12. *Http://www. bza.de / tarif / tarifvertraege.php.*
13. *Http://eiro.eurofound.eu.int/thematicfeature14.html.*
14. *Роль приватних агентств зайнятості у функціонуванні ринку праці. – Женева: МОП, 1994. – 132 с.*

References

1. *Http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc95/pdf/rep-v-1.pdf.*
2. *Yu.Marshavin. Vid birji praci – do centru zaynyatosni. / Social'na polityka. – 2005. – №1 (207). – P. 2-4.*

3. Rucovodstvo ISEM po (sub)podryadnomu I zayomnomu trudu: http://cal.icem.org/index.php/en/icem-guide-on-cal.
4. Kysilyova T. Pryvatni agentstva zaynyatosti [Private agency of employment].// Juridical herald of Ukraine. – 2006. – №13. – P. 3-4.
5. Http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/99thSession/reports/WCMS_155846/lang–en/index.htm.
6. KWWAU, KWSI, KCTU. (1998). Organizational Strategies of Irregular Women Workers. http://kwwa.tistory.com/130.
7. Http://mirror/public/english/dialogue/ifpdial/llg/main.htm.
8. Konvenciya 96 pro platni byuro z naymu. [Convention 96 about paid bureau of hire]./ Conventions and recommendations of International labour organization 1919-1964. – Jeneva, 1999. – Volume 1. – P. 495-500.
9. Konvenciya 181 pro pryvatni agentstva zaynyatosti. [Convention 181 about private agency of employment]./ Conventions and recommendations of International labour organization 1965-1999. – Jeneva, 1999. – Volume II. – P. 1519-1525.
10. Recomendaciya 188 shchodo pryvatnyh agentstv zaynyatosti. [Recommendation 188 about private agency of employment]./ Conventions and recommendations of International labour organization 1965-1999. – Jeneva, 1999. – Volume II. – P. 1526-1528.
11. Nystrom Brigitta. The Legal Regulation of Employment Agencies and Employment Leasing Companies in Sweden. // Comparative Labor Law and Policy Journal. – 2003. – Vol. 23, №1. – P. 23.
12. Http://www. bza.de / tarif / tarifvertraege.php.
13. Http://eiro.eurofound.eu.int/thematicfeature14.html.
14. Rol' pryvatnyh agentstv zaynyatosti u funkcionuvanni rynku praci. [Role of private agency of employment in functionity of labour market]. – Jeneva: ILO, 1994. – 132p.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Коваль Світлана Петрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри політичної економії.
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Коваль Светлана Петровна, кандидат экономических наук, доцент кафедры политической экономии.
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

DATA ABOUT THE AUTHOR
Koval' Svitlana Petrivna, Ph.D. in Economical Sciences, Docent of Chair of Political Economy.
SHEE «Pereyaslav-Khmel'nyc'kyi State Pedagogic University of name Grygoriy Scovoroda»

УДК 336.226.11

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ДОХОДУ ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ ТА ОБ'ЄКТА ОПОДАТКУВАННЯ

Коробкіна Н.Г.

Предметом статті виступає дохід як економічна категорія та об'єкт оподаткування.

Мета роботи полягає у розкритті сутності такого соціально-економічного явища як дохід та визначенні його впливу на різноманітні аспекти і процеси в державі й житті пересічного індивіда.

Методологічною основою дослідження є система загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, таких як: системний аналіз, синтез та абстрактно-логічний метод. На основі системно-аналітичного методу зроблено теоретичне узагальнення наукових поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених щодо визначення сутності доходу, а також окреслено основні теорії оподаткування доходів населення. Метод синтезу використовувався при формуванні власного бачення доходу як виміру добробуту громадян та їх участі у процесі економічного відтворення, а абстрактно-логічний – при формуванні висновків.

Результатом роботи є систематизація надбань в рамках даної тематики найбільш вагомих наукових шкіл в історії економічної теорії та вивчення особливостей розподілу доходів між домогосподарствами.

Галузь застосування результатів – фінанси, економічна теорія.

За результатами дослідження встановлено, що розбіжність у тлумаченні науковцями сутності доходу на макро- і мікрорівнях (національний дохід, дохід держави, дохід підприємства, дохід домогосподарства, доходи населення тощо), обумовлює постійну наукову дискусію, внаслідок чого єдиного визначення категорії «дохід» не існує. Також зазначено, що незважаючи на існування спільних теоретичних основ оподаткування доходів населення кожна країна має свою унікальну систему оподаткування.

Ключові слова: *дохід, доходи населення, дохід як об'єкт оподаткування, нерівність доходів, розподіл доходів.*

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ДОХОДА КАК ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КАТЕГОРИИ И ОБЪЕКТА НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ

Коробкина Н.Г.

Предметом статьи выступает доход как экономическая категория и объект налогообложения.

Цель работы заключается в раскрытии сущности такого социально-экономического явления как доход и определении его влияния на различные аспекты и процессы в государстве и жизни рядового индивида.

Методологической основой исследования является система общенаучных и специальных методов исследования, таких как: системный анализ, синтез и абстрактно-логический метод. На основе системно-аналитического метода сделано теоретическое обобщение научных взглядов отечественных и зарубежных ученых по определению сущности дохода, а также обозначены основные теории налогообложения доходов. Метод синтеза использовался при формировании собственного видения дохода как измерения благосостояния граждан и их участия в процессе экономического воспроизводства, а абстрактно-логический – при формировании выводов.

Результатом работы является систематизация достижений в рамках данной тематики наиболее весомых научных школ в истории экономической теории и изучение особенностей распределения доходов между домохозяйствами.

Область применения результатов – финансы, экономическая теория.

 © Коробкіна Н.Г., 2014

По результатам исследования установлено, что расхождение в толковании учеными сущности дохода на макро- и микроуровне (национальный доход, доход государства, доход предприятия, доход домохозяйства, доходы населения и т.д.), обусловливает постоянную научную дискуссию, в результате чего единого определения категории «доход» не существует. Также отмечено, что несмотря на существование общих теоретических основ налогообложения доходов каждая страна имеет свою уникальную систему налогообложения.

Ключевые слова: *доход, доходы населения, доход как объект налогообложения, неравенство доходов, распределение доходов.*

THEORETICAL APPROACHES TO THE DEFINITION OF INCOME AS ECONOMIC CATEGORY AND OBJECT OF TAXATION

Korobkina N.G.

The subject of this article is the income as an economic category and object of taxation.

The aim of the research is to disclosing the nature of the socio-economic phenomenon as income and determining its effect on various aspects and processes in the country and the life of an ordinary individual.

The methodological basis of the study is the system of general and specific research methods, such as systems analysis, synthesis and abstract-logical method. Based on system-analytical method were made theoretical generalizing of scientific views of national and foreign scientists to determine the nature of income, and outlines the basic theory of personal income tax. The method of synthesis used for forming own vision of income as measuring of the welfare of citizens and their participation in economic reproduction and abstract logic method – for forming conclusions.

The article presents the achievements of foreign scientific schools in the history of economic theory and study of the characteristics of income distribution among households.

Areas of application results are finance and economics.

The study was concluding that differences in the interpretation of income by scientists at the macro and micro levels (national income, state income, corporate income, household income, personal income etc.) causes permanent scientific debate, so the single definition of «income» does not exist. Also was pointed that each country has its own unique system of taxation with even the existence of a common theoretical bases of personal income tax.

Keywords: *income, personal income, income as an object of taxation, income inequality, income distribution.*

Постановка проблеми. Дохід є однією з ключових економічних категорій та центральною величиною у теорії і практиці оподаткування. Аналізу його змісту, складових, джерел формування та напрямів розподілу на різних рівнях суспільного життя присвячено чимало фундаментальних наукових праць і прикладних досліджень протягом останніх століть. Будь-яка серйозна наукова дискусія, у т. ч. між представниками різних наукових шкіл, так чи інакше зачіпає проблематику, що пов'язана із розумінням сутності такого соціально-економічного явища як дохід та його впливу на різноманітні аспекти і процеси в державі й житті пересічного індивіда. «Мы наблюдали, как знаменитые авторы приводили друг друга, да и самих себя, в замешательство, принимая различные определения Сбережения и Дохода, которые были довольно противоречивы и не вполне удовлетворительны» [1, с. 168].

Не менш дискусійним є визначення доходу як об'єкта оподаткування у системі державних фінансів. Це пов'язане з тим, що у ринковій економіці держава виконує низку функцій, однією з яких є забезпечення справедливості, а серед завдань економічної політики держави – досягнення справедливого розподілу доходів.

Враховуючи зазначене, об'єктивною реальністю є ситуація, що єдиного загальновизнаного та універсального трактування доходу немає. При цьому мінливість зовнішнього середовища вимагає постійної актуалізації напрацювань та усталених підходів відповідно до реалій сьогодення. Тому, віддаючи належне роботам вчених, спробуємо здійснити стислий екскурс у генезис даної категорії, а також на основі узагальнень навести власне бачення доходу як виміру добробуту громадян та їх участі у процесі економічного відтворення. А також встановимо залежність між еволюцією економічної думки щодо формування і розподілу доходу та розвитком підходів до його оподаткування.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Питанням визначення доходу як економічної категорії та об'єкта оподаткування займалися такі зарубіжні вчені: Л. Вальрас, Т. Веблен, Дж. М. Кейнс, К. Макконел, К. Маркс, Д. Рікардо, П. Самуельсон, А. Сміт, М. Фрідман, Дж. Хікс та ін. Не менш важливий і значущий внесок у дослідження даної проблематики зробили вітчизняні науковці, а саме: В. Л. Андрущенко, О. Д. Данілов, С. В. Мочерний, С. В. Онишко, С. М. Панчишин, А. М. Соколовська, Л. Л. Тарангул, В. М. Федосов, Н. М. Холод, К. І. Швабій, С. І. Юрій та ін.

Предметом статті виступає дохід як економічна категорія та об'єкт оподаткування.

Мета статті полягає у розкритті сутності такого соціально-економічного явища як дохід та визначенні його впливу на різноманітні аспекти і процеси в державі й житті пересічного індивіда. Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких **завдань**:

- визначити етимологію поняття дохід, дослідивши основні економічні теорії, думки вчених та довідкову літературу;
- проаналізувати основні інструментарії державного регулювання доходів населення;
- розглянути дохід як основний об'єкт оподаткування у системі державних фінансів;
- дослідити особливості розподілу доходів між господарствами та вплив його перерозподілу на добробут населення.

Для досягнення поставленої мети застосовувалися такі **методи** як: системний аналіз, синтез та абстрактно-логічний метод. На основі системно-аналітичного методу зроблено теоретичне узагальнення наукових поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених щодо визначення сутності доходу, а також окреслено основні теорії оподаткування доходів населення. Метод синтезу використовувався при формуванні власного бачення доходу як виміру добробуту громадян та їх участі у процесі економічного відтворення, а абстрактно-логічний – при формуванні висновків.

Результати дослідження. Аналіз сутності доходу неможливо повноцінно розкрити окремо від джерел його формування та розподілу, який здійснюється за допомогою такого інструментарію державного регулювання, як: особисті податки, державні трансферні платежі, регулювання цін на товари і послуги тощо. Це пояснюється самою специфікою даної економічної категорії. На нашу думку, саме податкам належить визначальне місце у процесі перерозподілу доходів населення, оскільки саме вони є головним джерелом наповнення бюджетів всіх рівнів, а отже є базою для виконання державою соціальних зобов'язань.

Переважна більшість дослідників вважають, що систематизацію поглядів на категорію «дохід» потрібно розпочати саме із представників класичної школи, оскільки у їх попередників в історії економічної науки (схоласти, меркантилісти, фізіократи та ін.) фундаментальні праці з цієї теми відсутні. На нашу думку, це пояснюється тим, що до середини XVIII ст. фіскальною основою держав були переважно майнові і подушні податки [2, с. 232]. Так, наприклад, основоположник вчення фізіократів Франсуа Кене у трактаті «Економічна таблиця» (1758 р.) стверджував, що тільки постійно відтворювані багатства сільського господарства є основою для всіх інших форм багатства, забезпечують заняття усім видам професій, сприяють благополуччю

населення, задають рух промисловості і підтримують процвітання нації. Він трактував гроші як марне багатство, оголошуючи їх тільки посередником в обміні [3, с. 27]. В принципі можна сказати, що саме у його роботі здійснено перші спроби макроекономічного аналізу сутності та складових доходу, але це припущення буде дещо умовним.

Тому в економічній науці прийнято виділяти кілька основних шкіл, які досліджували питання формування та розподілу доходів, частково звертаючи увагу і на джерела доходів, зокрема: класична школа політекономії, марксизм, маржиналізм, кейнсіанство, інституціоналізм та неоінституціоналізм, а також ряд вчених, чиї розробки були так чи інакше використані при державному регулюванні економіки (табл. 1).

Таблиця 1. Систематизація основних шкіл, представники які досліджували проблематику формування та розподілу доходів населення*

Школа	Ключові представники	Основні погляди
Класична школа політекономії	А. Сміт, Д. Рікардо, Дж.С. Мілль	Виділяли три види доходів: прибуток, заробітну плату і земельну ренту. Вперше сформували цілісну систему поглядів на проблеми розподілу доходів. Стверджували, що заробітна плата довготривалого періоду залежить від темпу нагромадження капіталу, який, у свою чергу, залежить від стану попиту в країні (державна політика невтручання за принципом «*laissez faire»*). На їх думку, в основі заробітної плати найманого працівника лежить вартість засобів існування, необхідних для підтримання його життя та виховання дітей, які замінять його на ринку праці (нижня межа – мінімум, необхідний для фізичного виживання). Між заробітною платою і прибутком – обернено пропорційна залежність.
Марксизм	К. Маркс	Сформував трудову теорію вартості для визначення відносних цін і розкриття суті прибутку – додаткової вартості, яка є не чим іншим, як неоплаченою працею. Вартість товару робочої сили відповідає вартості життєвих благ, необхідних для відтворення робочої сили, а його споживна вартість для покупця-капіталіста визначається здатністю робочої сили виробляти більшу вартість, ніж вартість самої робочої сили. Іншими словами, робітники створюють продукцію на більшу величину, ніж витрати на їх власне утримання та відтворення. Отже, прибуток капіталістів є результатом експлуатації. Тією мірою, як капітал нагромаджується, становище найманого робітника, незалежно від рівня заробітної плати, погіршується, тому можливості поліпшення становища робітничого класу в межах капіталістичного ладу не існує.
Маржиналізм	Л. Вальрас, К. Менгер, Е. Бем-Баверк, Л. Візер	За їх поглядами, всі фактори виробництва створюють національний дохід і, відповідно, приймають участь у його розподілі. Праця привласнює частину доходу у вигляді заробітної плати, капітал – у формі процента, а земля – ренти. Прибуток є платою за підприємницький хист. Власну теорію розподілу доходів обґрунтовували через граничну корисність для індивіда, яку можна виміряти на основі приблизної постійності граничної корисності грошей.
		Вихідним було положення про те, що на дохід впливають не тільки особисті інтереси виробника, а й інтереси споживачів товарів і послуг. Але по факту, представники школи визначали не розподіл доходів, а лише граничні рівні оплати праці, капіталу і землі, оскільки в їх розрахунках ціна факторів виробництва розглядалася як задана.
Інституціоналізм	Т. Веблен Дж. Коммонс У. Мітчел	Інституціоналізм не має якихось загальних теоретичних засад. Економісти, котрі належать до цього напряму, суттєво різняться за колом досліджуваних проблем. Однак з позиції доходів суттєво критикували постулати інших наукових шкіл, особливо маржиналізм, оскільки, на їх думку, ринкові механізми неспроможні забезпечити справедливість для різних груп в економіці. Лише тиск на уряд є універсальним інструментом досягнення справедливого та раціонального економічного ладу.
Соціальна теорія розподілу	М. І. Туган-Барановський	На думку вченого, величина заробітної плати визначається такими чинниками як продуктивність суспільної праці (формує обсяг суспільного продукту, що підлягає розподілу між класами) та соціальна сила робітничого класу (впливає на частку суспільного продукту, яка надходить у розпорядження робітника).
Кейнсіанство	Дж. М. Кейнс	Обґрунтував необхідність державного регулювання виробництва, зайнятості розподілу доходів, оскільки з ростом доходів частка заощаджень росте, а частка споживання зменшується (що створює загрозу дефіциту ефективного попиту).
Чиказька школа економіки (економічний лібералізм та монетаризм)	М. Фрідман	Розробив концепцію перманентного доходу – доходу, який споживач очікує отримувати протягом життя, враховуючи свій вік, освіту, моделі споживання, що склалися. На його думку, перманентний рівень споживання залежить від перманентного рівня доходу, а тому в цілому є константою, не залежачи від поточних коливань обсягу доходу. Відповідно, на його думку, проблеми нестачі ефективного попиту, поставленої Дж. М. Кейнсом і пов'язаної з тим, що з ростом доходів зменшується гранична схильність до споживання («основний психологічний закон»), не існує. А отже, необхідності для держави вживати заходів щодо стимулювання цього попиту немає. Тому її роль повинна обмежуватися створенням умов для формування та функціонування ринкової системи.
Загальна теорія рівноваги та добробуту	Дж. Хікс (Гікс)	Доповнив маржиналістську теорію розподілу «теорією промислового конфлікту». Вважав, що єдиною неринковою силою, яка визначає розмір заробітної плати, є вплив профспілок. Розробив модель, відповідно до якої заробітна плата визначається точкою перетину «кривої поступок» підприємців та «кривої спротиву» профспілок.
Неоінститу-ціоналізм	С. Кузнець, Р. Коуз, Дж. Гелбрейт, Е. Хансен	Школа містить значну кількість теорій та концепцій, а саме: теорію економічних суб'єктів, теорію трансакційних витрат, економіку організацій, теорію прав власності, економіку права, теорію суспільного вибору, конституційну економіку та економіку політики, а також ряд інших. До сильних сторін цієї школи відносять аналіз змісту і ефектів опортуністичної поведінки, взаємного впливу економічних стимулів і прав власності, дослідження взаємодії організаційних структур з інституційним середовищем, відкриття принципово нового виду витрат – трансакційних, які реально впливають на економічну поведінку людей, хоч і важко піддаються вимірюванню.

**Джерело: складено автором на основі [4; 5; 23 та ін.].*

Зауважимо, що розбіжність у тлумаченні науковцями сутності доходу на макро- і мікрорівнях (національний дохід, дохід держави, дохід підприємства, дохід домогосподарства, доходи населення тощо), вносить певний дисонанс у логіку побудови

послідовної ієрархії. Але «оцінюючи… економіста, ми повинні завжди пам'ятати, що блискучій виклад аналітичних концепцій – це щось зовсім інше, ніж глибоке розуміння суті логіки економічних взаємозалежностей. Винахідливі методи не завжди означають глибоке проникнення в економічні явища, і навпаки» [4, с. 76].

Проаналізувавши надбання найбільш вагомих наукових шкіл в історії економічної теорії, узагальнені нами у табл. 1 відповідно до мети роботи, можемо зробити наступний висновок. Економічна наука в ретроспективі, оперуючи складними економічними категоріями і зачіпаючи цілі пласти проблемних питань, не дає однозначних структурованих відповідей, а викладені теореми не піддаються емпіричній перевірці. При цьому деякі теорії були піддані справедливій критиці їх послідовниками, а висновки вчених, які не пройшли перевірку часом, визнані або помилковими, або недостатньо реалістичними. Це є аргументом на користь перенесення фокусу дослідження на сучасні надбання економічної науки, хоча зрозуміло, що саме генезис наукових теорій під впливом їх критичного переосмислення наступниками забезпечив сучасний стан розуміння сутності доходу та його складових.

В цілому можна зробити висновок, що для загальної економічної теорії характерним є застосування факторного аналізу, тобто дослідження впливу факторів на величину доходу (праця забезпечує дохід у вигляді заробітної плати, а земля – ренту). І лише науковці XX ст. почали застосовувати міждисциплінарний підхід, аналізуючи питання формування і розподілу доходів через призму не лише економіки, але й соціальної філософії, психології, політики тощо. В результаті сформовані вченими висновки набули більшого змістовного та аналітичного значення. Ми погоджуємося із думкою д.е.н. Холода Н. М., що саме інституціоналізм є тією теоретичною основою, за допомогою якою повинен здійснюватися аналіз розподілу доходів у вітчизняних реаліях [5, с. 46]. Якщо ж проаналізувати розкриття сутності доходу у сучасній довідковій літературі, то отримаємо наступну картину (див. табл. 2).

Таблиця 2. Визначення поняття «дохід» у довідковій літературі*

Джерело	Визначення доходу
Податки: довідник-словник [6, с.73]	сума будь-яких коштів, вартість матеріального й нематеріального майна, інших активів, що мають вартість, у т.ч. цінних паперів або деривативів, одержаних платником податку у власність або нарахованих на його користь, чи набутих незаконним шляхом протягом відповідного звітного періоду з різних джерел як на території України, так і за її межами
Економічний словник [7, с.109]	потік заробітної плати, відсотків, дивідендів та інших надходжень, отриманих індивідом чи суб'єктом господарювання протягом визначеного терміну
Економічний тлумачний словник [8, с. 85]	сума будь-яких коштів, вартість матеріального й нематеріального майна, інших активів, що мають вартість, у т.ч. цінних паперів або деривативів, одержаних платником податку у власність або нарахованих на його користь, чи набутих незаконним шляхом протягом відповідного звітного періоду з різних джерел як на території України, так і за її межами
Словник бухгалтера та аудитора [9, с. 60]	сума будь-яких коштів, вартість матеріального й нематеріального майна, інших активів, що мають вартість, у т.ч. цінних паперів або деривативів, одержаних платником податку у власність або нарахованих на його користь, чи набутих незаконним шляхом протягом відповідного звітного періоду з різних джерел як на території України, так і за її межами
Економічна енциклопедія [10, с. 363; 366]	сума прибутку і заробітної плати працівника; грошові й натуральні (у грошовій одиниці) доходи громадян з різних джерел
Великий тлумачний словник сучасної української мови [11, с. 324]	гроші або матеріальні цінності, одержувані державою, юридичною або фізичною особою внаслідок будь-якої діяльності (виробничої, комерційної, посередницької і т. ін.)
Великий бухгалтерський словник [12, с.103]	грошові або інші цінності, одержувані в результаті будь-якої діяльності; результат виробничо-господарської діяльності, одержуваний як різниця між вартістю реалізованої товарі/послуг і понесеними витратами; дивіденди або відсотки, виплачені власникам цінних паперів, вкладів, депозитів.

**Джерело: складено автором на основі [6-12].*

Як видно з табл. 2, у ряді джерел визначення повністю дублюються, деякі словники наводять надто загальне трактування доходу, включаючи до його складу і прибуток, проте у переважній більшості енциклопедій тлумачення даної категорії представлено перелічуванням складових, які в кожному випадку є різними. При цьому безоплатно отримані товари і послуги окремою складовою не виділяються. Відмічаючи в цілому методологічну правильність розкриття доходу через джерела формування, на нашу думку, необхідність розширення або максимальна деталізація кола індикаторів, що характеризують категорію «доходи населення», у сучасному суспільстві є очевидною.

При цьому, не дивлячись на комерціалізацію соціальної сфери (платна освіта, медичне обслуговування тощо), коли все ж таки основним показником рівня життя населення є грошовий дохід, вважаємо, що виключно кількісна оцінка отриманого доходу не може бути охарактеризована як комплексна. І хоча ряд сучасних вчених притримується даного погляду, багато дослідників схиляється до концепції розширеного доходу із одночасним аналізом таких додаткових факторів, як потреби людини, її потенціал та модель поведінки (див. табл. 3).

В цьому контексті доцільно процитувати англійського економіста Дж. Р. Хікса (праця «Вартість і капітал»), а саме: «дохід – це максимальна кількість засобів, які індивід може витратити протягом даного тижня і які він очікує витрачати протягом кожного наступного тижня» [1, с. 292].

Отже, аналіз підходів до трактування сутності доходу дозволив обґрунтувати наявність методологічного плюралізму щодо даного питання. Внаслідок цього також не існує єдиної загальновизнаної класифікації критеріїв доходу – майже кожен дослідник пропонує власне бачення. Безумовно, що запропонований нами підхід не може претендувати на вичерпність, хоч і об'єднав найбільш поширені погляди. З цього приводу досить влучно висловився німецький економіст і статистик професор Петера фон дер Ліппе – визначення доходу залежить від цілей аналізу та практичних завдань, для вирішення яких повинні використовуватися дані про доходи [20].

Наприклад, для цілей офіційної статистики використовуються переважно два підходи до аналізу доходів населення: макроекономічний, який дозволяє оцінити в цілому роль домогосподарства як економічного суб'єкта, що відіграє особливу роль у господарському житті кожної країни (ґрунтується на системі національних рахунків та Балансі грошових витрат і доходів населення); і мікроекономічний, який пов'язаний з дослідженням процесів формування, розподілу, перерозподілу і використання доходів на рівні окремих домогосподарств (на основі даних вибіркового обстеження умов життя домогосподарств).

Таблиця 3. Наукові підходи до трактування поняття «дохід»*

Джерело	Визначення доходу
Г. А. Оганян, В.О. Паламарчук, А.П. Румянцев [13, с. 184-185]	загальна сума грошей, яку отримала особа протягом певного періоду (як правило, за рік): заробітна плата та інші трудові доходи, доходи від власності, у т. ч. ренти, процентів, дивідендів, трансфертні платежі
Є. П. Качан, Г. Т. Завіновська, В. Я. Брич, О. П. Дяків [14, с. 166]	сума грошових коштів і матеріальних благ, одержаних за певний проміжок часу у натуральному вигляді для підтримання фізичного, морального, економічного та інтелектуального стану людини
С. М. Панчишин, Н. М. Холод [15, с. 8]	сукупність грошових коштів і натуральних надходжень, отриманих за певний період
М.Г. Назаров, Г.Ф. Горбей, Г.Д. Кулагіна, Б.Т. Рябушкін [16, с. 588]	ресурси у грошовому і натуральному вираженні, які можуть бути використані на задоволення особистих потреб, сплату податкових та інших обов'язкових та добровільних платежів, заощадження
П. В. Савченко, Ю. П. Кокін [17, с. 48]	сукупність надходжень у грошовій та натуральній формах за визначений проміжок часу, використовуваних фізичними особами з метою споживання і накопичення
К. І. Швабій [18, с. 10]	всі надходження, що виникають на основі процесу ціноутворення, з урахуванням величини понесених затрат, потрібних для отримання цього доходу
І. В. Шевчук [19, с. 10]	сукупний дохід, скоригований на суму податкових вилучень та зменшений на суму економічно обґрунтованого неоподатковуваного мінімуму та інших пільг

**Джерело: складено автором на основі [13-19].*

Однак якщо розглядати дохід як основний об'єкт оподаткування у системі державних фінансів, то до його визначення потрібно підходити обережно і відповідально [21, с. 34]. Це пов'язане з тим, що у ринковій економіці держава виконує низку функцій, однією з яких є забезпечення справедливості, а серед завдань економічної політики держави – досягнення справедливого розподілу доходів. Зараз вже важко визначити, де, коли і як були прийняті перші законодавчі акти, що закріплювали за державою обов'язки піклуватися про добробут населення, проте вчені вбачають коріння в Англії, де 1601 року був прийнятий закон про бідних. Сьогодні, на думку українських вчених С. М. Панчишина та Н. М. Холода, державне регулювання доходів населення – це сукупність законодавчих норм, виконавчих та контрольних важелів і заходів, які реалізовують уповноважені державні установи, щоб стабілізувати доходи та їх зростання, а також не допустити надмірної диференціації і зменшити бідність [15, с. 5; 60].

Методи державного регулювання доходів населення є різноманітними, тому, як і у випадку щодо критеріїв класифікації доходів, дослідники даної проблематики пропонують власне бачення. Не занурюючись у аналіз масштабів їх поглядів, оскільки це виходить за межі предмета нашої роботи, представимо основний інструментарій державного регулювання доходів населення наступним чином (рис. 1).

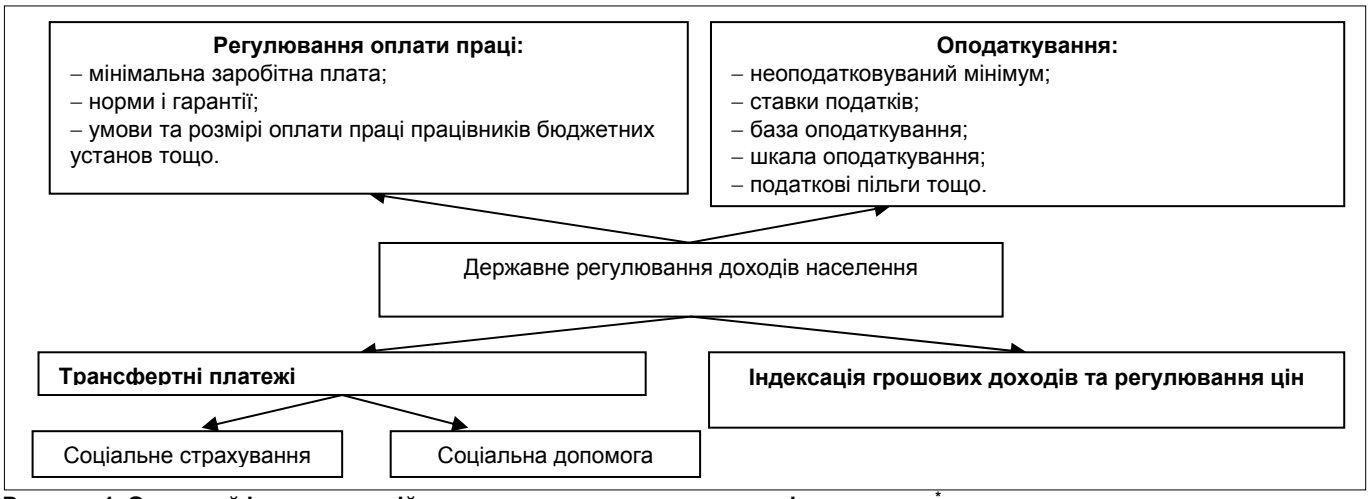

Рисунок 1. Основний інструментарій державного регулювання доходів населення*

**Джерело: Доходи і заощадження в перехідній економіці України / За ред. С. М.Панчишина, М. І. Савлука. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 406 с. – С. 13.*

При цьому і українські, і зарубіжні вчені поділяють думку, що найбільшу роль у розподілі та перерозподілі доходів населення грають саме трансфертні платежі та оподаткування, інструментарій якого у площині пільгового оподаткування доходів фізичних осіб ми досліджуватимемо у даній роботі.

Причини нерівності доходів населення, які викликають необхідність державного втручання, є актуальною для дослідження темою протягом останніх століть. На сучасному етапі, переважно у західній фінансовій літературі, прийнято виділяти об'єктивні та специфічні фактори. До об'єктивних належать так звані екстерналії (побічні ефекти) – недосконалості ринкових механізмів, які досить детально проаналізував видатний вітчизняний вчений, д.е.н., професор В. Л. Андрущенко. За його словами, «екстерналії можуть породжувати … збитки, негативні наслідки; зменшувати або повністю елімінувати можливість оптимальної алокації ресурсів у масштабах певної галузі, а то й економічної системи в цілому; спричиняти переміщення ресурсів і ринків, а також викликати різноманітні сукупні ефекти» [22, с.88].

До суб'єктивних факторів, наслідком дії яких стає нерівність доходів населення, автори Економіксу відносять наступні:

- відмінності у здібностях;
- доступ до освіти, її якість та здатність до навчання;
- дискримінація при наймі на роботу та просуванні по кар'єрних сходах;
- уподобання людини, життєва позиція та готовність до ризику;
- нерівномірність розподілу багатства, в т.ч. спадщини;
- місце народження та умови виховання;
- вдача, ділові та особисті зв'язки, а також нещасні випадки [23, с. 752-755].

Відповідно органи влади змушені суттєво перерозподіляти доходи від сімей з високими доходами на користь сімей з низькими, використовуючи для цього у т. ч. податкову систему, або так звані коригуючи податки Пігу – за іменем англійського економіста, ученика Альфреда Маршалла Артура Пігу. Розрахунок побудований на тому, що будь-який податок, окрім виконання свого прямого фіскального призначення, містить ще й побічні, зовнішні для фіску ефекти. Штучно маніпулюючи елементами податку, уряд може скеровувати економічні і соціальні процеси у потрібній на певній стадії розвитку країни траєкторії. В принципі будь-який податок є податком Пігу, оскільки варіювання ставками та режимом оподаткування є зручним способом впливу в бажаному напрямі на економічну та соціальну поведінку [22, с.91].

Сьогодні, не дивлячись на глобалізаційні та інтеграційні процеси, майже кожна країна світу має власну, притаманну саме їй, податкову систему із власним варіантом оподаткування доходів населення. Але на теоретичному рівні підходи до визначення податкової бази як фізичного, вартісного чи іншого характерного виразу об'єкта оподаткування, до якого застосовується податкова ставка і який використовується для визначення розміру податкового зобов'язання, мають дискусійний характер. Оскільки, як вірно відмічає д.е.н., професор Швабій К. І., аналізуючи напрацювання професора Соколова О. О., існує суттєва відмінність між визначенням оподатковуваного доходу та доходу як суми засобів споживання і послуг, які стосуються кожної конкретної особи [21, с. 34].

В межах класичної фінансової школи прийнято виділяти дві концепції доходу – теорію джерел і теорію чистого збільшення вартості майна (теорія надходжень фактичного майна).

Згідно з теорією джерел Б. Ф'юстінга дохід є сумою грошових і товарних потоків, що регулярно (ключове слово) надходять індивіду з постійних (ключове слово) джерел. Тобто будь-які разові чи тимчасові надходження (доходи від продажу майна, спадщина, дарування тощо) з позиції даної теорії не вважаються доходом, тому вилучаються з податкової бази. На цій концепції ґрунтувався прусський закон про податок на доходи 1891 р. Очевидно, що теорія містить значну дискусійну складову.

Так, вилучення з податкової бази тимчасових чи разових надходжень не відповідає вимогам соціальної справедливості, отже, не є виправданим. Показником платоспроможності індивіда та індикатором його попиту на суспільні блага може бути лише сукупний дохід з усіх джерел. Саме таким чином дохід як об'єкт оподаткування трактується у моделі Шанца-Хейга-Саймонса (далі – ШХС). Розроблена у 1896 р. німецьким вченим Г. фон Шанцем, теорія чистого збільшення вартості майна одержала розвиток у працях американських економістів Р. М. Хейга (1921 р.) та Г. С. Саймонса (1938 р.). На цій теорії ґрунтувався німецький закон про податок на доходи 1920 р.

Згідно з концепцією ШХС відповідність доходу як об'єкта оподаткування принципу платоспроможності забезпечується завдяки включенню до його складу всіх вхідних потоків, що підвищують рівень потенційного споживання індивідів, і вилученню з нього всіх вихідних потоків, які зменшують рівень потенційного споживання, а також усіх витрат, пов'язаних із одержанням доходу. Виходячи з даного визначення, до складу об'єкта оподаткування мають включатися усі види доходів, що одержує платник. Тому у фінансовій літературі модель ШХС називають моделлю комплексного доходу.

Недоліком моделі вважається її недостатнє практичне значення внаслідок того, що база оподаткування в податкових системах більшості країн фактично виявляється набагато вужчою (спадщина і дарування в багатьох країнах обкладаються окремим податком), ніж дохід, що відповідає концепції ШХС, яка є теоретичним ідеалом [24, с. 166-167].

Найбільш придатною для її застосування в сучасній юридичній практиці вважається концепція ринкового доходу як об'єкта оподаткування К. Тіпке, Й. Ланга, Р. Віттманна, Х. Г. Руште, згідно з якою оподатковуватися мають лише доходи, отримані ринковим шляхом, а саме: доходи від ненайманої (підприємницької) діяльності; доходи від найманої діяльності та доходи від приватного майна (доходи від капіталу).

Про наближення західноєвропейської практики прибуткового оподаткування до концепції ринкового доходу, з одного боку, свідчить перелік груп доходів, що виділяються у складі об'єкта оподаткування в цих країнах. Так, найбільш розповсюдженою категорією доходів є дохід від роботи за наймом, що включає заробітну плату, пенсії, винагороди менеджменту компаній. В окремих країнах (Бельгія, Фінляндія, Нідерланди) замість цього застосовується група «зароблений дохід», що об'єднує доходи від праці за наймом, а також доходи від професійної діяльності (доходи осіб вільних професій – юристів, митців тощо) та підприємництва. Однак, на відміну від цих країн, у більшості країн – членів ЄС професійний дохід і дохід від підприємницької діяльності утворюють окремі групи доходів у складі об'єкта оподаткування.

Іншою обов'язковою категорією доходів є доходи від капіталу. В таких країнах, як Португалія, Італія, Австрія, Нідерланди, Німеччина, Франція, Греція для позначення подібних доходів застосовується категорія «інвестиційний дохід» (об'єднує доходи у вигляді дивідендів, процентів, роялті та ін.), поряд із яким виділяється така категорія доходів, як «приріст капіталу». Досить часто в окрему категорію виділяються доходи від нерухомості, що включають переважно суми отриманої платником орендної плати та лізингових платежів від передачі прав користування власним майном.

Це підтверджує тезу про унікальність діючого порядку щодо оподаткування доходів населення майже для кожної країни світу при спільних теоретичних основах та проблематиці (оподаткування та ефективність, чи оподаткування і справедливість, чи оптимальне поєднання).

Висновки. Ознайомлення з теоретичними та методологічними напрацюваннями зарубіжних і вітчизняних економістів-науковців свідчать про відсутність єдиного, загальноприйнятого визначення поняття «дохід». Відмінності у розумінні сутності доходу як економічної категорії на макро- і мікрорівнях є першопричиною різноманіття підходів до оподаткування доходів населення у різних країнах, а також триваючої еволюції форм оподаткування.

В цілому проведений аналіз наглядно демонструє складність категорії «дохід» як економічної категорії і як об'єкта оподаткування. Це робить дохід привабливою та актуальною для дослідження темою, а напрацювання науковців у цій сфері є затребуваними та такими, що мають практичну цінність.

Список використаних джерел

1. Хикс Дж. Р. Стоимость и капитал: Пер. с англ. / Общ. ред. и вступ. Р.М. Энтова. – М., Издательская группа «Прогресс», 1993 – 488 с.

2. Морально-етичні імперативи податків та оподаткування (західна традиція): монографія / Андрущенко В.Л., Тучак Т.В. – К.: Алерта, 2013. – 384 с.

3. Агапова И.И. История экономических учений / И.И. Агапова. – М: Эксмо, 2002. – 206 с.
4. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі / М. Блауг ; пер. з англ. І.Дзюб. – Київ : Основи, 2001. – 670 с.
5. Холод Н.М. Розподіл доходів та бідність у перехідних економіках : монографія / Н.М. Холод. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 442 с.
6. Податки: довідник-словник : навч. посібник / Карпінський Б.А., Залуцька Н.С. Карпінська О.Б. – К. : Видавничий дім «Професіонал», 2008. – 464 с.
7. Экономический словарь. Толково-терминологический. – К. : КНТ, 2007. – 624 с.
8. Економічний тлумачний словник. Понятійна база законодавства України у сфері економіки. – К. : КНТ, 2007. – 360 с.
9. Словник бухгалтера та аудитора / за заг. ред. Я. Кавторєва. – Х. : Фактор, 2009. – 352 с.
10. Економічна енциклопедія. Том 1 / за заг. ред. С.В. Мочерного. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
11.Великий тлумачний словник сучасної української мови / за заг. ред. В.Т. Бусела. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
12. Большой бухгалтерский словарь / под ред. А.Н. Азрилияна. – М. : Институт новой экономики, 1999. – 574 с.
13. Політична економія : навч. посіб. / Г.А. Оганян, В.О. Паламарчук, А.П. Румянцев та ін.; за заг. ред. Г.А. Оганяна. – К. : МАУП, 2003. – 520 с.
14. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навч.-метод. посібник / за заг. ред. проф. Качана Є.П. – Тернопіль: ТДЕУ, 2006. – 373 с.
15. Доходи та заощадження в перехідній економіці України / за ред. С.М. Панчишина та М.І. Савлука. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 406 с.
16. Курс социально-экономической статистики: учебник для вузов / под ред. М.Г. Назарова. – М.: Финстатинформ, ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 771 с.
17.Политика доходов и заработной платы : учебник / под ред. П.В. Савченко, Ю.П. Кокина. – М. : Юристъ, 2000. – 456 с.
18. Швабій К.І. Модернізація системи оподаткування доходів населення України : автореф. дис… д-ра. екон. наук : 08.00.08 / К.І Швабій // Нац. ун-т держ. податкової служби України. – Ірпінь, 2010. – 39 с.
19. Шевчук І.В. Механізм оподаткування доходів фізичних осіб в ринкових умовах : автореф. дис… канд. екон. наук : 08.00.08 / І.В. Шевчук // УААН, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки». – К., 2009. – 20 с.
20. Кабашова Е.В. Исследование доходов населения: философский аспект [Електронний ресурс] / Е.В. Кабашова. – Режим доступу : http://catalog-statei.ru/view_article.php?id=258
21. Швабій К.І. Оподаткування доходів населення : проблеми науки та практики : монографія / К.І. Швабій. – Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2009. – 296 с.
22. Андрущенко В.Л. Фінансова думка Заходу в XX столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів). – Львів: Каменяр, 2000. – 303 с.
23. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика: пер. 17-го англ. изд. / К.Р. Макконел, С.Л. Брю. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 916 с.
24. Соколовська А.М. Основи теорії податків: навч. посібник / А.М. Соколовська. – К., 2010. – 326 с.

References

1. Khiks Dzh. R. Stoimost' i kapital [The value and capital]. – Moscow, 1993. – 488 p.
2. Andrushchenko V.L., Tuchak T.V. Moralno-etychni imperatyvy podatkiv ta opodatkuvannya (zakhidna tradytsiya) : monografiya / [Moral and ethical imperatives of taxation (western tradition) : monograph]. – Kyiv : Alerta, 2013. – 384 p.
3. Agapova I. I. Istorija jekonomicheskih uchenij [History of economic thought]. – Moscow, 2002. – 206 p.
4. Blauh M. Ekonomichna teoriya v retrospektyvi [Economic theory in retrospective]. – Kyiv, 2001. – 670 p.
5. Kholod N. M. Rozpodil dokhodiv ta bidnist' u perekhidnykh ekonomikakh : monohrafiya [Income distribution and poverty in transition economies]. – Lviv, 2009. – 442 p.
6. Podatky: dovidnyk-slovnyk : navch. posibnyk / Karpins'kyy B. A., Zaluts'ka N. S. Karpins'ka O. B. [Taxes: Directory dictionary: teach. manual]. – Kyiv, 2008. – 464 p.
7. Jekonomicheskij slovar'. Tolkovo-terminologicheskij [Economic Dictionary. Glossary and terminology]. – Kyiv, 2007. – 624 p.
8. Ekonomichnyy tlumachnyy slovnyk. Ponyatiyna baza zakonodavstva Ukrayiny u sferi ekonomiky [Economic glossary. Conceptual framework legislation of Ukraine in the economy]. – Kyiv, 2007. – 360.
9. Slovnyk bukhhaltera ta audytora / za zah. red. Ya. Kavtoryeva [Glossary of accountant and auditor]. – Kharkiv, 2009. – 352 p.
10.Ekonomichna entsyklopediya. Tom 1. / za zah. red. S.V. Mochernoho [Economic Encyclopedia. Volume 1]. – Kyiv, 2000. – 864 p.
11. Velykyy tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy / za zah. red. V.T. Busela [Great Dictionary of Modern Ukrainian]. – Kyiv, 2009. – 1736 p.
12. Bol'shoj buhgalterskij slovar' / pod red. A.N. Azrilijana [Large Accounting dictionary]. – Moscow, 1999. – 574 p.
13. Politychna ekonomiya : navch. posib. / H.A. Ohanyan, V.O. Palamarchuk, A.P. Rumyantsev ta in.; za zah. red. H.A. Ohanyana [Political Economy: a tutorial]. – Kyiv, 2003. – 520 p.
14. Ekonomika pratsi ta sotsial'no-trudovi vidnosyny : navch.-metod. posibnyk / za zah. red. Kachana Ye.P. [Labor Economics and Labor Relations: Textbook]. – Ternopil', 2006. – 373 p.
15. Dokhody ta zaoshchadzhennya v perekhidniy ekonomitsi Ukrayiny / za red. S.M. Panchyshyna ta M.I. Savluka [Income and savings in transition economy of Ukraine]. – Lviv, 2003. – 406 p.
16. Kurs social'no-jekonomicheskoj statistiki: uchebnik dlja vuzov / pod red. M.G. Nazarova [Course of socio-economic statistics: a textbook]. – Moscow, 2000. – 771 p.
17. Politika dohodov i zarabotnoj platy : uchebnik / pod red. P.V. Savchenko, Ju.P. Kokina [The policy of income and wages: a textbook]. – Moscow, 2000. – 456 p.
18. Shvabiy K.I. Modernizatsiya systemy opodatkuvannya dokhodiv naselennya Ukrayiny : avtoref. dys… d-ra. ekon. nauk : 08.00.08 [Modernization of personal income taxation in Ukraine]. – Irpin', 2010. – 39 p.
19. Shevchuk I.V. Mekhanizm opodatkuvannya dokhodiv fizychnykh osib v rynkovykh umovakh : avtoref. dys… kand. ekon. nauk : 08.00.08 [Mechanism of personal income taxation in a market economy]. – Kyiv, 2009. – 20 p.
20. Kabashova E.V. Issledovanie dohodov naselenija: filosofskij aspect [Study household incomes: philosophical aspect]. http://catalog-statei.ru/view_article.php?id=258
21. Shvabiy K.I. Opodatkuvannya dokhodiv naselennya : problemy nauky ta praktyky : monohrafiya [Personal income taxation: problems of science and practice: a monograph]. – Irpin', 2009. – 296 p.
22. Andrushchenko V.L. Finansova dumka Zakhodu v XX stolitti: (Teoretychna kontseptualizatsiya i naukova problematyka derzhavnykh finansiv) [West financial opinion in the twentieth century: (theoretical conceptualization and scientific issues of public finance)]. – Lviv, 2000. – 303 p.

23. Makkonnell K.R., Brju S.L. Jekonomiks: principy, problemy i politika: per. 17-go angl. izd. [Economics: Principles, Problems and Policies]. – Moscow, 2009. – 916 p.
24. Sokolovs'ka A.M. Osnovy teoriyi podatkiv: navch. posibnyk [Basic theory of taxation: a tutorial]. – Kyiv, 2010. – 326 p.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Коробкіна Наталія Геннадіївна аспірантка кафедри фінансів
Національний університет ДПС України
вул. К. Маркса 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08200, Україна
e-mail: il_v_a@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Коробкина Наталья Геннадьевна аспирантка кафедры финансов
Национальныйуниверситет ГНС Украины
ул. К. Маркса 31, г. Ирпень, Киевская обл., 08200, Украина
e-mail: il_v_a@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR
Korobkina Natalia Gennadievna Postgraduate student of the
Department of Finance of National State Tax Service University of Ukraine
31, K. Marksa Street, Kiev region, 08200, Ukraine
e-mail: il_v_a@ukr.net

УДК 332.1

БІОЕНЕРГЕТИКА ЯК НОВИЙ СТИМУЛ РОЗВИТКУ АПК ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ

Піцик М.А.

Предметом роботи є аналіз енергетичної безпеки регіонів Українського Полісся. Метою статті є дослідження загрози енергетичної безпеки регіонів Українського Полісся та розробка шляхів її подолання за рахунок ефективного використання біоенергетичного потенціалу цих регіонів.

Методологія проведення роботи. Робота виконана на основі аналізу поточного стану енергетичної безпеки регіонів Українського Полісся та держави в цілому. Здійснено порівняння щодо залучення біоенергетичних технологій в Україні та країнах Європейського Союзу. Опрацьовано статистичний матеріал щодо запровадження та використання біоенергетичних технологій в Україні за останні декілька років.

Результати роботи. Визначено необхідність створення нової енергетичної стратегії для України, зокрема регіонів Українського Полісся, де вагома роль надається біоенергетиці. Оскільки регіони України мають відмінності в наявності та асортименті біоенергетичних ресурсів, то визначення економічної доцільності щодо використання таких ресурсів для поліських регіонів є пріоритетним. Проаналізувавши оптимальні для впровадження в вітчизняний паливно-енергетичний комплекс біоресурси, особливий акцент зроблено на енергетичній вербі як одному з ключових елементів біоенергетичної незалежності регіонів Українського Полісся. Причиною такого вибору слугували природні умови та ресурси, а також економічна ситуація даних регіонів. Кінцевий результат впровадження біоенергетичних технологій, зокрема енергетичної верби, включає багато позитивних аспектів, ключовим з яких є посилення енергонезалежності та економічної безпеки регіонів Українського Полісся, а також держави в цілому.

Галузь застосування результатів: використання результатів наукових досліджень в сфері економічної безпеки держави, а також економічних наук, зокрема регіональної економіки.

Висновки. На сьогодні рівень економічної та енергетичної безпеки держави є досить низьким, тому максимальне виробництво та використання біоресурсів, разом із залученням низькородючих земель в Українському Поліссі, дозволить знизити залежність держави та окремих її регіонів від дорогих імпортних енергоносіїв, що, в свою чергу, буде сприяти посиленню рівня енергетичної та економічної безпеки як регіонів Українського Полісся, так і держави в цілому.

Ключові слова: *економічна безпека, енергетична безпека, біоенергетика, біомаса, енергетична верба.*

БИОЭНЕРГЕТИКА КАК НОВЫЙ СТИМУЛ РАЗВИТИЯ АПК И ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕГИОНОВ УКРАИНСКОГО ПОЛЕСЬЯ

Пицик М.А.

Предметом работы является анализ энергетической безопасности регионов Украинского Полесья. Целью статьи является исследование угрозы энергетической безопасности регионов Украинского Полесья и разработки путей ее преодоления за счет эффективного использования биоэнергетического потенциала этих регионов.

Методология проведения работы. Работа выполнена на основе анализа текущего состояния энергетической безопасности регионов Украинского Полесья и государства в целом. Проведено сравнение по привлечению биоэнергетических технологий в Украине и странах Европейского Союза. Обработано статистический материал по внедрению и использованию биоэнергетических технологий в Украине за последние несколько лет.

Результаты работы. Определена необходимость создания новой энергетической стратегии для Украины, в частности и для регионов Украинского Полесья, где значительная роль акцентируется на биоэнергетике. Поскольку регионы Украины имеют различия в наличии и ассортименте биоэнергетических ресурсов, то определение их экономической целесообразности для полесских регионов является приоритетным. Проанализировав оптимальные для внедрения в отечественный топливно-энергетический комплекс биоресурсы, особый акцент сделан на энергетической вербе, которая является одним из ключевых элементов биоэнергетической независимости регионов Украинского Полесья. Причиной такого выбора послужили природные условия и ресурсы, а также экономическая ситуация в данных регионах. Конечный результат внедрения биоэнергетических технологий, в частности энергетической вербы, имеет

© Піцик М.А., 2014

много положительных аспектов, ключевым из которых является усиление энергонезависимости и экономической безопасности регионов Украинского Полесья, а также государства в целом.

Область применения результатов: использование результатов научных исследований в области экономической безопасности государства, а также экономических наук, в частности региональной экономики.

Выводы. Сегодня уровень экономической и энергетической безопасности государства является достаточно низким, поэтому максимальное производство и использование биоресурсов, вместе с привлечением низкоплодородных земель в Украинском Полесье, позволит снизить зависимость государства и отдельных его регионов от дорогих импортных энергоносителей, и в свою очередь будет способствовать усилению уровня энергетической и экономической безопасности как регионов Украинского Полесья, так и государства в целом.

Ключевые слова: *экономическая безопасность, энергетическая безопасность, биоэнергетика, биомасса, энергетическая верба.*

BIOENERGY AS A NEW STIMULUS FOR THE DEVELOPMENT OF AGROINDUSTRIAL COMPLEX AND PROVIDING ENERGY SECURITY FOR REGIONS OF UKRAINIAN POLISSYA

Pitsyk M.A.

The subject of the work is the analysis of energy security of the regions of Ukrainian Polissya. The aim of the article is to investigate the threat to the energy security of the regions of Ukrainian Polissya and the development of ways to overcome it through the effective use of bioenergy potential of these regions.

Methodology of the work. This work was prepared on the basis of the analysis of the current energy security situation of the regions of Ukrainian Polissya and the state as a whole.

The comparison is made concerning with the involvement of bioenergy technologies in Ukraine and the European Union. The statistical data are processed concerning with the implementation and use of bioenergy technologies in Ukraine within the last few years.

Results of the work. A necessity to create the new energy strategy for Ukraine, in particular Ukrainian Polissya regions is defined, where the significant role is provided to the bioenergy. Due to the fact that the regions of Ukraine have differences in the availability and range of bioenergy resources, the determination of the economic appropriateness for the use of such resources for Polissya regions is the priority. After the analysis of the bioresources that are optimal for implementation in the domestic fuel and energy complex, a special emphasis is placed on the energy willow as one of the key elements of bioenergy independence of Ukrainian Polissya regions. The basis for this choice has been the natural conditions and resources and the economic situation of these regions. The end result of the implementation of bioenergy technologies, in particular the energy willow, includes many positive aspects, the key aspect of which is the increase of energy independence and economic security of Ukrainian Polissya regions and the state as a whole.

Area of the results using: the use of the research results in the area of economic security of the state, and the economic sciences, in particular the regional economy.

Conclusions. Currently the level of economic and energy security of the state is quite low, thus the maximum production and use of biological resources, with the involvement of the low fertile lands in Ukrainian Polissya shall help to reduce the dependence of the state and its regions from the expensive imported energy materials that in its turn shall help to strengthen the level of energy and economic security of both Ukrainian Polissya regions and the state as a whole.

Key words: *economic security, energy security, bioenergy, biomass, energy willow.*

Постановка проблеми. У 2014 році наша держава постала перед новими викликами та загрозами, що дуже негативно впливають як на територіальну, так і на економічну безпеку України. Одним з ключових секторів нашої економіки, який дуже боляче відчуває ці загрози, є енергетичний. В докризовий період він не тільки забезпечував населення та усі галузі господарства електро- та тепловою енергією, але й дозволяв експортувати її закордон. На сьогодні потенціал його різко знизився. Причин, які передували цьому, є декілька. Це, насамперед, анексія Криму, біля побережжя якого залягають стратегічні запаси природного газу, що використовуються як у електроенергетиці, так і промисловості та ЖКГ. Іншою досить вагомою причиною є воєнний конфлікт на Донбасі, який зупинив не тільки промислове виробництво, а й видобуток кам'яного вугілля, що є стратегічним ресурсом у перерахованих вище галузях. Така ситуація негативно вплинула на рівень інвестиційної привабливості України, зокрема східних її регіонів, де особливу увагу було зосереджено на залучення інвесторів та співпрацю з ними щодо розробки Юзівського родовища газоносних сланців, діяльність у яких була призупинена в даних регіонах до вирішення конфлікту. У зв'язку з цим в Україні, зокрема в регіонах Українського Полісся, виникла загроза енергетичній безпеці, яка полягає у дефіциті енергетичних ресурсів для галузей виробництва.

Аналіз останніх досліджень щодо ефективного залучення біоенергетичних ресурсів для виробництва енергії проводять багато вітчизняних та закордонних вчених, зокрема, Г.Г. Гелетуха, Г.М. Калетнік, Т.А. Желєзна, О.М. Шпичак, П. Іваненко, П.А. Капустенко, М. Ільчук та інші [1-4]. Однак, їх дослідження спрямовані на вирішення даної проблеми в масштабах всієї держави чи окремих її територій. Тому актуальним залишається питання щодо можливостей ефективного використання біоресурсів в межах групи регіонів Українського Полісся, оскільки саме поліські регіони мають багато спільних особливостей природно-географічного та економічного характеру, які непритаманні решті території України.

Завданнями статті є пошук шляхів щодо здійснення забезпечення енергетичної безпеки регіонів Українського Полісся та держави в цілому з позицій використання біомаси, зокрема, енергетичної верби, як альтернативи традиційних джерел енергії; вивчення зарубіжного досвіду щодо впровадження та використання біоенергетичних технологій країнами Європейського Союзу; формування механізмів, спрямованих на стимулювання розвитку сільського господарства регіонів Українського Полісся з позицій вирощування енергетичних культур.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для подолання загрози енергетичної безпеки регіонів Українського Полісся насамперед повинна бути розроблена та реалізована стратегія розвитку енергетики України, до якої обов'язково повинні бути включені не тільки наявні ризики та загрози, але також ті, що будуть актуальними в довгостроковій перспективі, зокрема загрози екологічного характеру. Особливу увагу в даній стратегії потрібно звернути на питання диверсифікації та пошуку нових, особливо відновлюваних, джерел енергії. Одним із таких джерел є біоенергетика.

У світі, зокрема Європейському Союзі, реалізовується енергетична стратегія, яка полягає у застосуванні в енергетичному секторі відновлюваних джерел енергії, частка яких у валовому кінцевому споживанні складає близько 20%, а частка біоенергетики в середньому по ЄС складає 8,39%. Разом з тим, деякі країни Європейського Союзу мають набагато вищий рівень розвиту біоенергетики, ніж в середньому по ЄС. Так, у Фінляндії частка біомаси в кінцевому енергоспоживанні становить 28%, в Латвії – більше 27%, в Швеції та Естонії – близько 26%. (Рис.1) Австрія та Естонія на сьогодні вже практично виконали свої зобов'язання 2020 року щодо збільшення внеску біомаси у валове кінцеве енергоспоживання.

Для України біоенергетика є одним із стратегічних напрямків розвитку сектору відновлюваних джерел енергії, а особливо зараз, коли виникла висока залежність країни від імпортних енергоносіїв. На сьогодні темпи розвитку біоенергетики в Україні

істотно відстають від європейських. Частка біомаси в загальному постачанні первинної енергії в країні становить 1,24%, а у валовому кінцевому енергоспоживанні – 1,41% [6]. Щорічно для виробництва енергії в Україні використовується близько 2 млн. т у.п./рік біомаси різних видів. Основна частка припадає на використання біомаси з деревини, яка складає майже 80%. Найменш активно (на рівні 1%) реалізується енергетичний потенціал соломи зернових культур та ріпаку. Звідси можна зробити висновок, що Україна має дуже великий нереалізований потенціал, який полягає у використанні біомаси першого покоління. До біомаси першого покоління відноситься солома зернових культур, солома ріпаку, відходи від виробництва кукурудзи, соняшнику, вторинні відходи сільського господарства, біомаса з деревини, кукурудза та енергетичні культури, зокрема енергетична верба, та ін. Усі ці рослини вирощуються в Україні у дуже великих масштабах. Але не всі вони можуть активно використовуватися для отримання енергії. Особливо це стосується деревини, площі якої постійно скорочуються і становлять 17,2 % від загальної площі території України, хоча оптимальна площа лісів повинна становити мінімум 20 %.

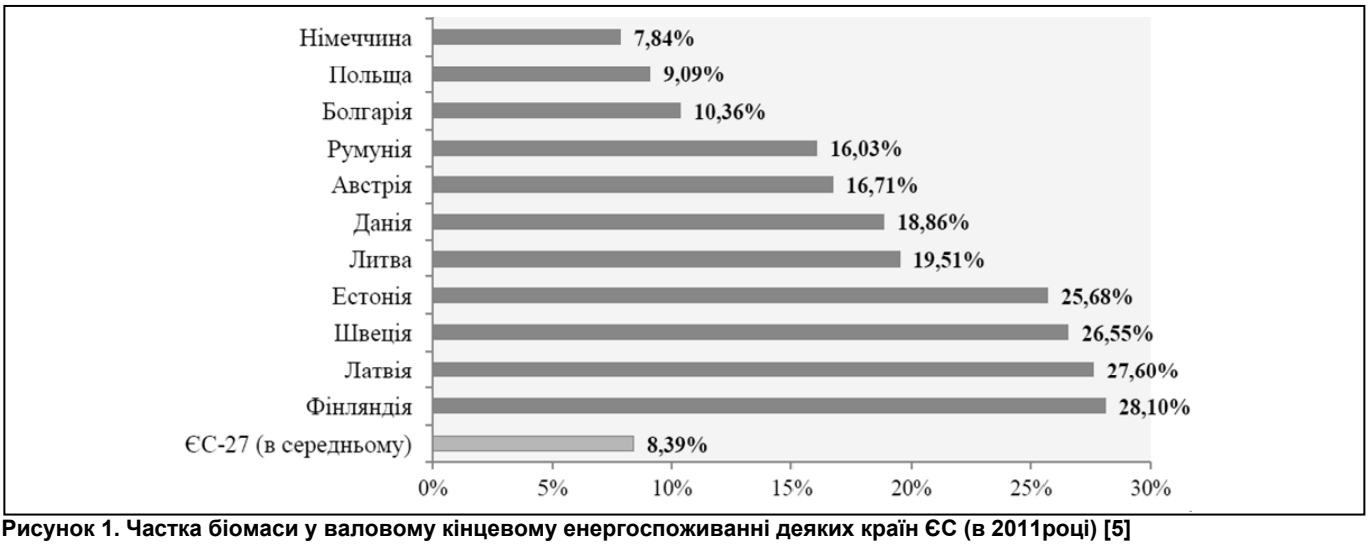

Рисунок 1. Частка біомаси у валовому кінцевому енергоспоживанні деяких країн ЄС (в 2011році) [5]

Гарною альтернативою біомаси на сьогодні є повне використання відходів з сільського господарства. Сюди можна віднести переробку соломи зернових, ріпаку, відходів соняшника та кукурудзи на гранули чи пелети та ін. Головною метою їх використання є отримання теплової енергії як замінника дорогого природного газу, який в основному імпортується із Росії. На перспективу, з цих відходів можна отримувати електроенергію, біодизель та біоеталон, але виробництво таких стратегічних ресурсів потребує набагато більших інвестицій (див. табл.1).

Таблиця 1. Використання біомаси та біопалива для виробництва енергії в Україні (2012 р.) [7].

Вид біомаси (біопалива)	Річний обсяг споживання		Частка в річному обсязі споживання	Частка використання економічного потенціалу
	натуральні одиниці	тис. т.у.п.		
Солома зернових культур	84 тис. т	43	2,0 %	1,0 %
Дрова (населення)	1,7 млн. $м^3$	413	19,0 %	80 %
Деревна біомаса	3,8 млн. т	1296	59,6 %	
Лушпиння соняшниу	627 тис.т	343	15,8 %	42 %
Біоетанол	52 тис.т	48	2,2 %	6,7 %
Біодизель	-	-	-	-
Біогаз з відходів с/г	20 млн.$м^3$	12	0,6%	3,9 %
Біогаз з полігонів ТПВ	26 млн.$м^3$	18	0,8%	6,8 %
Всього	-	2173	100 %	-

Окремої уваги заслуговує енергетична верба. Вона є одним з варіантів біомаси як відновлювальної енергії, що допоможе замінити природний газ, а також дозволить отримувати прибутки інвесторам, які будуть займатися вирощуванням цієї культури. Така верба має швидкий темп зростання. Збір сировини проводять після першого року її посадки. Хоча є варіанти отримувати біомасу з такої плантації один раз на два або три роки. Після збору врожаю верба дуже швидко відростає; таким чином, вона є поновлюваним джерелом енергії. Така рослина є багаторічною, має високий приріст маси (в 14 разів більше, ніж в лісі), також не потребує рекультивації до 20-25 років. Врожайність коливається від 10 до 30 т з 1 га за рік. Для обігрівання приватного будинку потрібно 3-5 т такого біопалива на сезон. Зрізана верба використовується для прямого спалювання в котлах, або для виробництва пелет чи гранул, які також спалюють. Оптимальними територіями її зростання є території з помірно-континентальним кліматом, де кількість опадів знаходиться на рівні 600 мм в рік. Така рослина невибаглива до ґрунтів і може зростати на дернових, дерново-підзолистих, піщаних, супіщаних, торфових, болотних та інших типах грунтів.

Наприклад, на сьогодні в Швеції площі енергетичної верби становлять близько 20 тисяч гектарів. За даними компанії Lantmännen, в середньому в країні щорічно засаджують приблизно 500 га нових плантацій, стільки ж рекультивують. Власниками плантацій та виробниками такого енергопалива є звичайні фермери.

Основними рушійними силами розвитку даного ринку є високий податок на викиди вуглекислого газу (70 євро/т) та великий попит на біомасу всередині країни, що пов'язаний з великою кількістю об'єктів централізованого теплопостачання, які функціонують на твердому біопаливі. За цим показником Швеція знаходиться на першому місці у світі. За даними Фонду Східноєвропейського партнерства з енергоефективності та довкілля (E5P), на сьогодні тільки 5 % енергії у Швеції виробляється з нафти. Ще одним важливим фактором вирощування плантацій енергетичної верби є державна підтримка фермерів, які її вирощують. Як наслідок, Швеція на сьогодні є лідером з використання біомаси у енергетиці.

У Великобританії, за даними Європейської біомасової асоціації (AEBIOM), висаджено близько 4 тис. га плантацій енергетичної верби. В цій країні біомасу такої культури використовують переважно в якості біопалива на ТЕЦ, для чого були

створені відповідні законодавчі умови. Головними стимулами щодо вирощування плантацій є обмеженість лісових ресурсів у середині країні, а також державна фінансова підтримка фермерів.

У Данії в останні роки почали будувати нові станції централізованого опалення з використанням твердого біопалива, зокрема, енергетичної верби, площі якої складають понад 3 тис. га. Головним стимулюючим фактором для фермерів є високі ціни на біомасу цієї рослини.

За даними Агентства реструктуризації та модернізації сільського господарства (ARiMR), станом на 2010 рік в Польщі було висаджено більше 6 000 га енергетичної верби. В основному вона використовувалася на ТЕС, які виробляють 90% електроенергії в країні. Причиною цього є ухвалення постанови, яка стимулює виробників електроенергії на ТЕС, до збільшення об`ємів використання сільськогосподарської біомаси, зокрема енергетичної верби у виробництві електроенергії [11]. У відповідності до цієї постанови, об'єкти, які споживають біопаливо, мають гарантовано використовувати мінімальний встановлений відсоток агробіомаси. Відповідні показники визначені для різних категорій виробників теплової та електричної енергії, що передбачає зростання у споживанні агробіомаси до 2017 року.

Якщо порівняти досвід повного циклу створення теплової та електричної енергії з тріски верби у вищеперерахованих країнах, то найбільш доречним він буде у Польщі, оскільки ця країна має дуже схожі природні та економічні умови розвитку даного сегменту енергетики.

Для України найбільш доречним є вирощування енергетичної верби на Поліссі, зокрема, у Волинській, Рівненській, Житомирській, Київській, Чернігівській та Сумській областях. Особливо це стосується північної частини цих областей, оскільки саме ці території багаті на дерново-підзолисті, сірі лісові та торфово-болотні ґрунти, що мають високий рівень вологості та знаходяться в зоні помірно-континентального клімату. За оцінками Біоенергетичної асоціації України, в земельному балансі нашої держави є близько 3 млн. га., які не використовується в сільському господарстві і на яких можна вирощувати енергетичні рослини [8]. Величезна частина цих земель знаходиться саме на території Українського Полісся. Тобто, це одна з найоптимальніших територій вирощування енергетичної лози в Україні. Відповідно, саме в регіонах Українського Полісся може сформуватись новий напрямок сільського господарства, в якому буде здійснюватися вирощування та первинна переробка енергетичних культур як альтернативи природному газу та кам'яному вугіллю. Але паралельно для використання біопалива повинні перепрофільовуватись ТЕС та підприємства, що здійснюють виробництво теплової енергії. В них потрібно переоснащувати котли на твердопаливні і переробляти відповідні системи з обігріву. За досвідом Швеції, такі заміни оптимально здійснювати у населених пунктах, де проживає не більше 30 тис. осіб, тому для них розробляються так звані замкнені екологічні системи, які повністю забезпечують теплом усі об`єкти житлової та виробничої інфраструктури (див. Рис 2).

Відповідно, в Україні використання біопалива повинно бути зорієнтоване на малі та середні міста, в яких знаходиться невелика централізована система опалення, що складається з декількох котелень. Також, окремим питанням є логістика, оскільки затрати на перевезення такої продукції збільшують її собівартість.

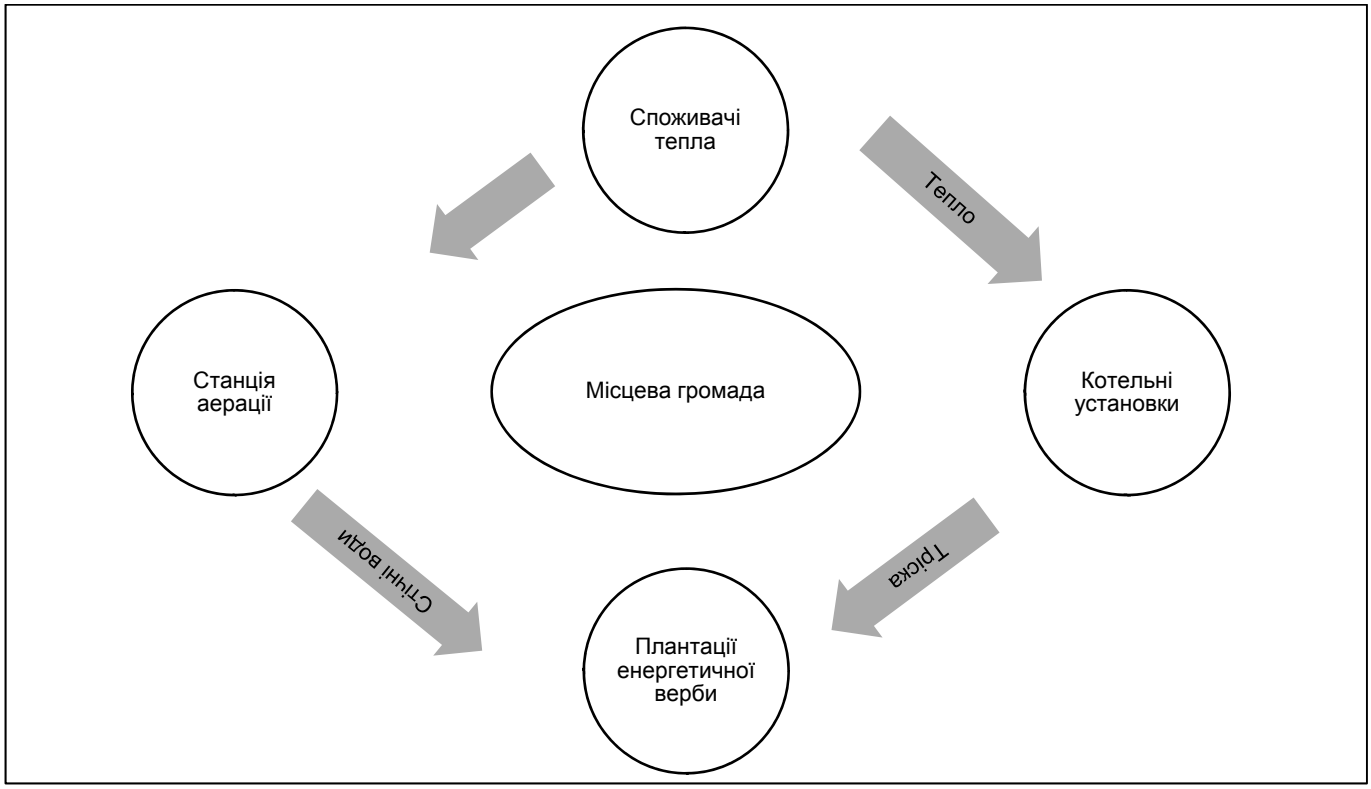

Рисунок 2. Замкнена екологічна система (за прикладом використовуваної у Швеції)[9]

Тому пріоритетними населеними пунктами є ті, що знаходяться в межах області, де вирощується біопаливо. Відповідно, таке поєднання виробництва і споживання енергетичної верби дасть синергетичний результат для регіонів Українського Полісся. Насамперед, здійснюватиметься залучення незайнятих природних та трудових ресурсів, посилюватиметься енергетична безпека даних регіонів, а після забезпечення власних потреб відбуватиметься переорієнтація на решту регіонів України, у яких спостерігається дефіцит біомаси.

Використання такого біопалива має дуже багато позитивних моментів.

З економічних позицій:

- відбувається посилення енергонезалежності населених пунктів або цілих регіонів від постачання зовнішніх енергоносіїв з виробництва теплової енергії, а на перспективу електроенергії, біодизелю, біоеталону;

- здійснюється більш раціональне прогнозування витрат на виробництво теплової енергії (перестають залежати від ринкових цін);
- створюються додаткові робочі місця;
- ефективно використовуються малопродуктивні землі;
- здійснюється розвиток сільського господарства північних районів поліських областей, яке в останні десятиліття знаходиться в занепаді;
- відбувається розвиток малого та середнього бізнесу (оскільки при ефективному менеджменті це є перспективна та досить прибуткова сфера);
- підвищується інвестиційна привабливість поліських регіонів.

З екологічної точки зору:

- відбувається збагачення ґрунту мінералами, мікроелементами та речовинами природного походження, внаслідок чого такі земельні ресурси матимуть низький ступінь деградації і швидко відновлюватимуться, на відміну від земель, де вирощуються важкі культури на кшталт соняшнику, кукурудзи, ріпаку;
- при спалювані верба дає високу тепловіддачу, а також низькі викиди вуглекислого та парникових газів, які переробляються рослиною в період її росту в процесі фотосинтезу, де протилежною стороною цього процесу є виділення кисню;
- сповільнюється процес ерозії ґрунту;
- ґрунт очищується від пестицидів, оскільки енергетична верба є ще і природним фільтром.

Стосовно фінансування варто сказати, що такі проекти для регіонів Українського Полісся є відносно недорогими, оскільки не потребують надсучасних технологій та є природно інтегрованими як для Полісся, так і багатьох інших територій України.

На сьогодні такі програми готові фінансувати Європейський банк реконструкцій та розвитку, різні німецькі банки, Міжнародна фінансова корпорація; також високе зацікавлення має китайський уряд. Окрему увагу слід звернути на кошти, які Україна отримує за Кіотським протоколом і які уряд може використати тільки з метою покращення екологічного стану держави. Одним з варіантів є переведення на розвиток біоенергетики тих коштів, які уряд сплачує у формі субсидій НАК «Нафтогаз України» за природній газ, що використовується для потреб населення.

Досить цікавою і розрахованою на далекострокову перспективу є співпраця з Республікою Білорусь щодо постачання біоресурсів для України. Оскільки Білорусія є членом Митного Союзу, відповідно, вона закуповує природний газ за досить низькими цінами, внаслідок чого використання біоресурсів у північного сусіда має набагато нижчу пріоритетність, ніж в Україні. Тому саме в сільському господарстві, що спрямоване на вирощування енергетичної верби, може здійснюватися співпраця між Україною та Республікою Білорусь. Зокрема, це імпортування Україною біоресурсів або оренда південних низькородючих та заболочених земель для вирощування енергетичної верби. Така співпраця дозволить знизити використання невідновлюваних джерел енергії, а також це буде стимулом для розвитку транскордонного співробітництва.

Висновки з проведеного дослідження. На сьогодні рівень економічної безпеки України та регіонів Українського Полісся є досить низьким, оскільки наша держава постала перед новими викликами та загрозами. Однією з таких є загроза енергетичній безпеці держави, яка проявляється у енергозалежності та дефіциті ресурсів.

Використання низькородючих земель Українського Полісся дозволить знизити таку залежність, а також забезпечити даний регіон відновлюваними джерелами енергії, що, в свою чергу, буде стимулом для створення нових робочих місць і, відповідно, перенаправлення коштів з імпорту дорогих енергоносіїв на внутрішній енергетичний ринок України. Це дозволить покращити інвестиційну привабливість поліських регіонів, а також сформувати позитивний платіжний баланс і, як наслідок, посилити рівень енергетичної та економічної безпеки як Українського Полісся, так і держави в цілому.

Список використаних джерел

1. Гелетуха Г.Г., Желєзна Т.А., Олійник Є.М. Перспективи виробництва теплової енергії з біомаси в Україні //Промислова теплотехніка. – 2013, Т. 35, № 5. – С.48-57.

2. Калетнік Г.М. Економіка виробництва біопалива в Україні та забезпечення продовольчої безпеки // Економіка АПК. - 2010.-№1.- С. 30-35

3. Шпичак О.М. Економічні проблеми виробництва біопалива та продовольча безпека України // Економіка АПК. - 2009.- №8. - С.11-19

4. Капустенко П.А. Альтернативная энергетика и энергосбережение: современное состояние и перспективы / П.А. Капустенко, А.К. Кузин, Е.Л. Макаровский,та ін.: Харьков: Вокруг цвета, 2004. 312 с.

5. European Bioenergy Outlook. [Електронний ресурс] AEBIOM, 2013 – Режим доступу: http://www.aebiom. org/blog/aebiom-statistical-report-2013/;

6. Паливно-енергетичні ресурси України за 2012 рік. [Електронний ресурс] Статистичний збірник – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/ publmat_en_u.htm;

7. Енергетичний баланс України за 2012 рік. Експрес-випуск Державної служби статистики України №08/4-16/240 від 20.12.2013;

8. Перспективи вирощування та використання енергетичних культур в Україні. Аналітична записка БАУ №10. [Електронний ресурс] Біоенергетична асоціація України – Режим доступу: http://www.uabio.org/img/files/ docs/position-paper-uabio-10-ua.pdf;

9. Енергетична верба як рішення для малих міст України [Електронний ресурс] Інформаційно-аналітичний ресурс "Українська енергетика" – Режим доступу: http://ua-energy.org/post/27476;

10. Енергетична верба [Електронний ресурс] Інтернет платформа «Проект Biowatt» – Режим доступу: http://www.biowatt.com.ua/ informatsiya/energetichna-verba/;

11. Опалювальний сезон 2014-2015 у Рівненській області:13,5 мільйона гривень працюватимуть на економічний ефект чи на освоєння? [Електронний ресурс] Портал «А4» – Режим доступу: http://portala4.pl.ua/economics/1554-opaliuvalnyi-sezon-2014-2015-u-rivnenskii-oblasti-13-5-miliona-hryven-pratsiuvatymut-na-ekonomichn yi-efekt-chy-na-osvoiennia

References

1. Geltuha G.G., Zheljezna T.A., Olijnyk Je.M. Perspektyvy vyrobnyctva teplovoji' energii' z biomasy v Ukai'ni [Prospects for the production of energy from biomass in Ukraine.] // Promyslova teplotehnika. – 2013,T.35, № 5. – S.48-57

2. Kaletnik G.M. Ekonomika vyrobnyctva biopalyva v Ukrai'ni ta zabezpechennja prodovol'choi' bezpeky[Economy biofuels and provision a food security in Ukraine.] // Ekonomika APK. - 2010.-№1.-S. 30-35

3. Shpychak O.M. Ekonomichni problemy vyrobnyctva biopalyva ta prodovol'cha bezpeka Ukrai'ny [Economic problems biofuels production and a food security of Ukraine.] // Ekonomika APK.-2009.-№8. - S.11-19

4. Kapustenko P.A., Kyzin A.K., Makarovskyj E.L., ta.in. Al'ternatyvna energetyka I energozberezhenie: sovremennoe sostojanie i perspektivy[Alternative energy and energy conservation: a modern status and prospects.] Kharkov: Vokrug cveta, 2004.S. 312.

5. European Bioenergy Outlook[European Bioenergy Outlook.]. AEBIOM, 2013: http://www.aebiom. org/blog/aebiom-statistical-report-2013/;

6. Palyvno-energetychni resursy Ukrai'ny za 2012 rik. Statystychnyj zbirnyk [Fuel and energy resources Ukraine in 2012. Statistical digest. : http://ukrstat.org/uk/druk/ publicat/kat_u/ publmat_en_u.htm;

7. Energetychnyj balans Ukai'ny za 2012 rik. Expres-vypusk Derzhavnoi' sluzhby statystyky Ukrai'ny [The energy balance of Ukraine in 2012. Express issue of the State Statistics Service of Ukraine.] №08/4-16/240 vid 20.12.2013;

8. Perspektyvy vyroshhuvannja ta vykorystannja energetychnyh kul'tur v Ukrai'ni. Analitychna zapyska BAU №10. Bioenergetychna asociacija Ukrai'ny. [Prospects for the cultivation and use of energy crops in Ukraine. Memorandum BAU.] http://www.uabio.org/img/files/ docs/position-paper-uabio-10-ua.pdf;

9. Energetychna verba jak rishennja dlja malyh mist Ukrai'ny. Informacijno-analitychnyj resurs «Ukrai'ns'ka enrgetyka» [Energy willow as a solution for towns in Ukraine. Informational and analytical resource "Ukrainian Energy».]. http://ua-energy.org/post/27476;

10. Energetychna verba. Internet platform «Proekt Biowatt» [Energy willow. Internet platform «Project Biowatt».] http://www.biowatt.com.ua/ informatsiya/energetichna-verba/;

11. Opaljuval'nyj sezon 2014-2015 u Rivnens'kij oblasti: 13,5 mil'jona gryven' pracjuvatymut' na ekonomichnyj efekt chy na osvojennja? [The heating season 2014-2015 in Rivne region: 13.5 million UAH will work for economic effect or for development?] Portal «A4» http://portala4.pl.ua/economics/1554-opaliuvalnyi-sezon-2014-2015-u-rivnenskii-oblasti-13-5-miliona-hryven-pratsiuvatymut-na-ekonomichn yi-efekt-chy-na-osvoiennia

ДАНІ ПРО АВТОРА

Піцик Михайло Анатолійович – аспірант *Національного інституту стратегічних досліджень, відділу регіональної політики.*

Адреса : м. Київ, вул. Пирогова, 7-А

E-mail : misha_pitsyk@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Пицик Михаил Анатольевич - аспирант *Национального института стратегических исследований, отдела региональной политики.*

Адрес: г.Киев, ул. Пирогова, 7-А

E-mail: misha_pitsyk@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Pitsyk Mykhaylo Anatoliyovych – the postgraduate student *of the National Institute for Strategic Studies, the Department of Regional Policy.*

Address: Kyiv, Pyrogova street, 7-A

E-mail : misha_pitsyk@ukr.net

УДК 519.8: 330.4

МОДЕЛЮВАННЯ МОНЕТАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ МЕТОДАМИ СИСТЕМНОЇ ДИНАМІКИ

Фарина О.І.

Метою роботи є аналіз та моделювання структури банківського сектору України та мультиплікаційного процесу утворення грошової маси, що дасть змогу визначити та проаналізувати напрями монетарної політики для забезпечення фінансової та макроекономічної стабільності економіки України. При цьому предметом дослідження є теоретико-методологічні аспекти взаємодії основних елементів фінансової системи України в процесі грошової мультиплікації. Основним завданням роботи є побудова імітаційної моделі трансмісійного механізму банківського сектору України та заходів монетарної політики центрального банку.

В процесі дослідження використовувались загальнонаукові методи аналізу, синтезу, порівняння, формалізації, а також специфічні математичні методи моделювання системної динаміки.

В результаті дослідження запропоновано концептуальну модель монетарного сектору України, що відображає балансову структуру банківської системи та включає агреговані значення активів та пасивів банків. Саме в процесі управління своїми активами та пасивами відповідно до нормативних та цільових показників фінансової діяльності комерційні банки активують ефект мультиплікації, тим самим формуючи грошову масу, що наявна в економіці. В статті досліджено особливості забезпечення Національним банком України цінової та валютної стабільності за рахунок використання інструментів прямого та опосередкованого впливу на обсяг грошової маси; виявлено та проаналізовано причинно-наслідкові зв'язки в динаміці між всіма ланками банківської системи; запропоновано концепцію моделювання монетарного сектору України на основі методів системної динаміки, що дозволяє визначити оптимальну комбінацію застосування всіх інструментів головного регулятора з метою забезпечення стабільної діяльності банківського сектору, уникнення небажаного розвитку інфляційних процесів та підтримки національної грошової одиниці.

Розроблена модель може бути використана Національним банком України та органами державної влади для визначення основних напрямків монетарної та грошово-кредитної політики держави.

Ключові слова: *моделювання, монетарний сектор, трансмісійний механізм, монетарна політика, таргетування валютного курсу, інфляційне таргетування, системна динаміка.*

МОДЕЛИРОВАНИЕ МОНЕТАРНОГО СЕКТОРА УКРАИНЫ МЕТОДАМИ СИСТЕМНОЙ ДИНАМИКИ

Фарина А.И.

Целью работы является анализ и моделирование структуры банковского сектора Украины и мультипликационного процесса образования денежной массы, что позволит определить и проанализировать направления монетарной политики для обеспечения финансовой и макроэкономической стабильности экономики Украины. При этом предметом исследования является теоретико-методологические аспекты взаимодействия основных элементов финансовой системы Украины в процессе денежной мультипликации. Основной задачей работы является построение имитационной модели трансмиссионного механизма банковского сектора Украины и мер монетарной политики центрального банка.

 © Фарина О.І., 2014

В процессе исследования использовались общенаучные методы анализа, синтеза, сравнения, формализации, а также специфические математические методы моделирования системной динамики.

В результате исследования предложена концептуальная модель монетарного сектора Украины, что отражает балансовую структуру банковской системы и включает агрегированные значения активов и пассивов банков. Именно в процессе управления своими активами и пассивами в соответствии с нормативными и целевыми показателями финансовой деятельности коммерческие банки активизируют эффект мультипликации, тем самым формируя денежную массу, имеющуюся в экономике. В статье исследованы особенности обеспечения Национальным банком Украины ценовой и валютной стабильности за счет использования инструментов прямого и косвенного влияния на объем денежной массы; обнаружены и проанализированы причинно-следственные связи в динамике между всеми звеньями банковской системы; предложена концепция моделирования монетарного сектора Украины на основе методов системной динамики, которая позволяет определить оптимальную комбинацию применения всех инструментов главного регулятора с целью обеспечения стабильной деятельности банковского сектора, избегания нежелательного развития инфляционных процессов и поддержки национальной денежной единицы.

Разработанная модель может быть использована Национальным банком Украины и органами государственной власти для определения основных направлений монетарной и денежно-кредитной политики государства.

Ключевые слова: *моделирование, монетарный сектор, трансмиссионный механизм, монетарная политика, таргетирование валютного курса, инфляционное таргетирование, системная динамика.*

A SYSTEM DYNAMICS APPROACH TO MODELING MONETARY SECTOR OF UKRAINE

Faryna O.I.

The aim of the paper is the analysis and modeling the structure of Ukrainian banking sector and the process of money supply creation in order to identify and analyze monetary policy measures aimed to ensure financial and macroeconomic stability of Ukrainian economy. The subject of the study is theoretical and methodological aspects of the interactions between the main elements of Ukrainian financial system in the money creation process. The main objective of the work is to construct a simulation model of the transmission mechanism of the banking sector in Ukraine reflecting central bank's monetary policy measures.

During the study general scientific methods of analysis, synthesis, comparison, formalization, and specific mathematical modeling approaches of system dynamics were used.

The paper presents a conceptual model of the monetary sector of Ukraine that reflects the balance sheet structure of the banking system including aggregate values of banks' assets and liabilities. While managing their assets and liabilities in accordance with regulations and desired values of financial indicators, banks involve financial recourses in the transmission mechanism creating money supply available in the economy. The paper describes the use of central bank's direct and indirect instruments of money supply regulation in order to ensure price and exchange rate stability. Causal dynamic relationships between all banking system elements are identified and analyzed. Moreover, the paper presents the concept of monetary policy modeling that determines the optimum combination of central bank's tools aimed to ensure the sustainability of banking system, avoid negative inflation processes, and support national currency.

A system dynamics model developed during the study can be used by the National Bank of Ukraine and state authorities in order to determine efficient monetary policy measures.

Key words: *modeling, monetary sector, transmission mechanism, monetary policy, exchange rate targeting, inflation targeting, system dynamics.*

Постановка проблеми. Питання вибору адекватної монетарної політики для забезпечення низьких темпів інфляції, макроекономічної та фінансової стабільності, доступності кредитування економіки набуває все більшої актуальності у зв'язку зі світовими кризами останнього десятиліття. В Україні проблема вибору монетарної політики загострюється в умовах економічної, фінансової та політичної нестабільності. З одного боку, монетарна політика центрального банку повинна бути спрямована на забезпечення сталих та помірних темпів інфляції, а з іншого – високі банківські ставки стримують кредитування та зростання економіки. Сьогодні, дискусійним є питання в доцільності політики таргетування валютного курсу та перехід до плаваючого курсу та інфляційного таргетування. Для аналізу передумов та наслідків зміни будь-якої монетарної політики, оцінки її впливу на фінансову та макроекономічну стабільність необхідними є емпіричні дослідження та побудова математичних моделей, що відображають основні елементи фінансової системи країни та взаємозв'язки між ними в динаміці.

Аналіз попередніх досліджень та літератури. В економічній науці існує багато праць присвячених теоретичним та емпіричним дослідженням монетарної політики, що базуються, здебільшого, на ідеях кількісної теорії грошей. Д. Юм, Д. Рікардо, Дж. М. Кейнс, І. Фішер та ряд інших науковців поклали теоретичну основу для досліджень монетарних процесів [5, 6, 8]. Сьогодні, українські та закордонні вчені, серед яких слід зазначити Городніченка Ю., Лук'яненко І.Г., Ніколайчука С.А., Гордона Р., Бернарке Б., Кларіда Р. та інших, використовуючи теоретичні засади засновників та прихильників різноманітних грошових теорій, застосовують сучасні методи математичного моделювання для проведення емпіричних досліджень в монетарному секторі країн світу [1, 2, 15, 16]. Метод імітаційного моделювання «системна динаміка» є досить новим, але виправданим методом моделювання складних економічних систем в динаміці, оскільки дозволяє структурно підходити до визначення проблематичних аспектів складних соціально-економічних систем в часі [9, 11, 14]. Системна динаміка передбачає використання трьох типів змінних моделі: рівні (запаси), потоки та конвертори для відображення акумуляційних та миттєвих причинно-наслідкових зв'язків. Структурна взаємодія параметрів дозволяє утворювати петлі зворотного зв'язку, тобто, виявляти та оцінювати ефекти ендогенного зворотного зв'язку між змінними. Окрім того, системна динаміка дозволяє включати нелінійні взаємозв'язки між елементами системи [4, 13].

Використання методів системної динаміки для моделювання монетарного сектору України дозволить відобразити структуру трансмісійного механізму та процес грошової мультиплікації. Модель створення грошової маси може бути використана як базова модель для аналізу і оцінки різноманітних заходів монетарної політики, передумови їх застосування та наслідки для економіки в цілому.

Метою статті є дослідження структури монетарного сектору України та мультиплікаційного процесу утворення грошової маси, що дасть змогу визначити та проаналізувати напрями монетарної політики для забезпечення фінансової та макроекономічної стабільності економіки України. **Основним завданням роботи** є побудова імітаційної моделі трансмісійного механізму банківського сектору України методами системної динаміки, заходів монетарної політики центрального банку, а також проведення сценарного аналізу для визначення необхідних заходів монетарної політики в умовах макроекономічної дестабілізації

Виклад основного матеріалу. Моделювання монетарного сектору передбачає відображення трансмісійного механізму, що забезпечує утворення грошової маси в країні. Його структура в узагальненому вигляді відображається за допомогою балансового підходу, що включає сукупні активи та сукупні пасиви банківського сектору за винятком Національно банку

України. Сукупні активи включають рівні резервів, ліквідних активів (облігацій) та сукупних кредитів. Рівні сукупних депозитів, капіталу, а також інших пасивів поєднуються разом в частині сукупних пасивів балансу банківського сектору. Узагальнена схема балансу банківського сектору відображена на рисунку 1. Балансовий підхід до моделювання мультиплікаційного механізму використаний з метою можливості забезпечення постійного контролю над балансом активів та пасивів, а також для відображення процесу управління банками своїми портфелями.

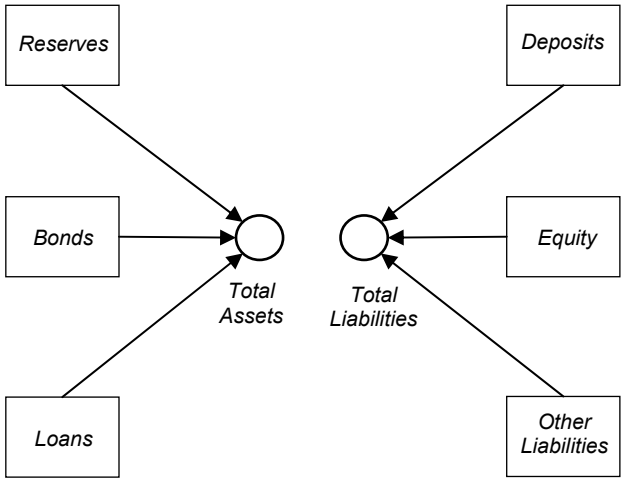

Використані позначення:

Reserves	*Сукупні банківські резерви*
Bonds	*Облігації в банківському портфелі*
Loans	*Сукупні кредити банків*
Deposits	*Сукупні депозити банків*
Equity	*Власний капітал банків*
Other Liabilities	*Інші зобов'язання банків*
Total assets	*Сукупні активи банківського сектору*
Total Liabilities	*Сукупні зобов'язання банківського сектору*

Рисунок 1. Узагальнена схема балансу банківського сектору

Портфель сукупних активів в запропонованій нами спрощеній моделі включає три основних компоненти, що відрізняються рівнем своєї ліквідності. Резерви, що включають готівку на кореспондентських рахунках в Національному банку України, є найбільш ліквідними активами. Облігації можуть бути конвертовані в готівку в достатньо короткі терміни та вважаються неризикованими активами. Сукупні кредити є найменш ліквідними активами в моделі, оскільки потребують часу, за який кредити виплачуються позичальниками. В процесі управління активами банки спершу формується рівень необхідних резервів, що визначається ставкою резервування центрального банку. Наступним кроком є визначення необхідної кількості середньострокових неризикових активів та дотримання бажаного показника ліквідності. Останнім етапом банки визначають рівень сукупного кредитування. Якщо банки мають додаткові ресурси після задоволення потреби резервування та ліквідності, вони можуть підвищувати кредитування за умов наявності на нього попиту. Існує три основні джерела фінансових ресурсів банку. По-перше, банки використовують власний капітал. Інші ресурси залучаються у вигляді депозитів суб'єктів фінансової системи та кредитів інших депозитних установ. Депозити включають поточні рахунки та строкові рахунки домогосподарств, комерційних організацій, держави та фінансових інституцій. В моделі припускається, що банки, регулюючи рівень капіталу, також повинні управляти своїми пасивами з метою забезпечення необхідних показників адекватності капіталу.

Різні комбінації основних компонент в моделі формують монетарну базу та грошову масу. Резерви та готівка населення разом складають монетарну базу – фактичний обсяг гривні, емітований Національним банком України в фінансовій системі країни. Депозити та готівка населення (M2) разом складають грошову масу – обсяг грошей доступний в економіці.

Коли банки управляють своїми балансами та вкладають фінансові ресурси в різні інструменти, збільшуються депозити, що збільшує грошову масу.

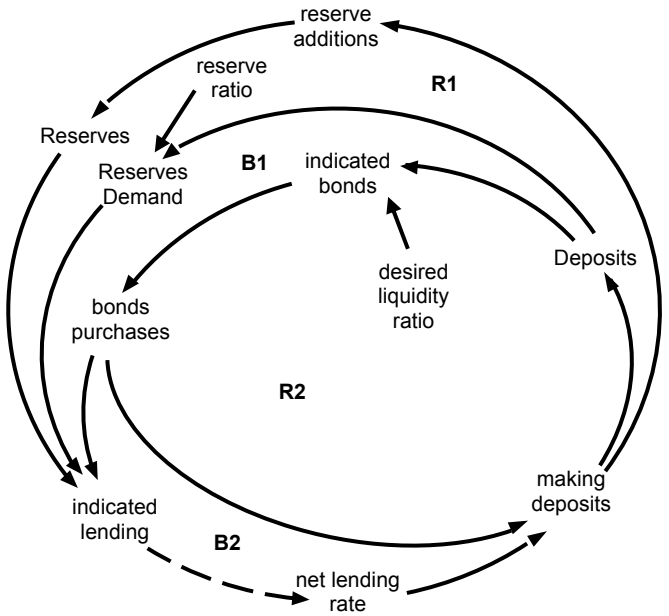

Використані позначення:

Making deposits	*Депозитні вклади*
Reserve ratio	*Ставка обов'язкового резервування*
Reserve additions	*Поповнення резервів*
Reserves demand	*Необхідний рівень резервів*
Indicated bonds	*Зазначений обсяг облігацій*
Desired liquidity ratio	*Бажаний показник ліквідності*
Bond purchases	*Купівля облігацій*
Indicated lending	*Зазначений рівень кредитування*
Net lending rate	*Чисте кредитування*

Рисунок 2. Причинно-наслідкова діаграма трансмісійного механізму

Рисунок 2 зображає причинно-наслідкову діаграму, що пояснює мультиплікаційний механізм та утворення грошової маси. Для початку, припустимо банк отримує депозит від населення у вигляді готівки. Отримані гроші потрапляють в банківську систему та стають активами для банку та можуть бути використані для банківської діяльності.

Управляючи активами, банку необхідно резервувати частину депозиту згідно з вимогами центрального банку. Залишки ресурсів можуть бути використані в даній моделі для купівлі облігацій або надання кредитів домогосподарствам та бізнесу. Припускаючи, що гроші залишаються в банківській системі, а позичальники не отримують гроші у вигляді готівки, грошові кошти від кредитування повертаються на депозитні рахунки банків. Отримуючи нові ресурси, інші банки повторюють процедуру резервування та використовують залишки коштів для нових витрат на купівлю облігацій та надання кредитів за умов наявності попиту.

Спрощений монетарний трансмісійних механізм з лімітом резервування в 5% утворить грошову масу, що в 20 разів вища за монетарну базу. В запропонованій імітаційній моделі, дві посилюючі петлі зворотного зв'язку (R1 та R2) визначають процес мультиплікації грошей, а дві балансуючі петлі зворотного зв'язку (B1 та B2) відповідають за дотримання ліміту резервування та досягнення бажаного рівня ліквідності.

Однак, частина грошей в фінансовій системі зберігається населенням у формі готівки, таким чином знижуючи ефект мультиплікації. На рисунку 3 зображено додаткову причинно-наслідкову діаграму трансмісійного механізму з врахуванням відтоку готівки. Балансуюча петля B3, що включає показник готівки до депозитів, відповідальна за дотримання рівня готівки населення на належному рівні. Монетарний трансмісійний механізм, що включає ліміт резервування в 5% та показник готівки до депозитів в 50% створить грошову масу, що на 2,7 разів більша за монетарну базу. Окрім того, показник відношення готівки до депозитів залежить від процентних ставок банківської системи. Вищі процентні ставки спонукають вкладників залишати депозити на банківських рахунках з метою отримання вищих процентних виплат. З іншого боку, високі ставки стримують кредитування, що має негативний ефект на збільшення грошової маси.

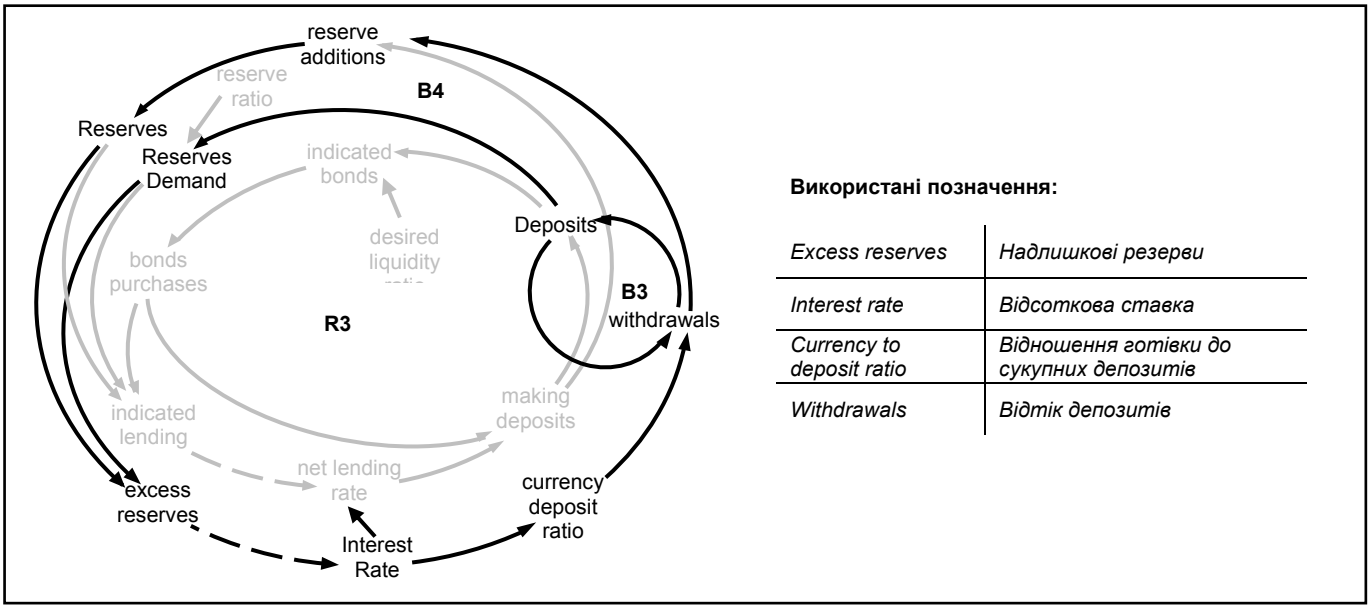

Рисунок 3. Причинно-наслідкова діаграма трансмісійного механізму з врахування відтоку готівки

На рисунку 4 зображено потокову діаграму монетарного трансмісійного механізму, що складає основу розробленої імітаційної моделі монетарного сектору України. Активи зображено на лівому боці діаграми, а пасиви – на правому. Регулюючи резервування депозитів, банки визначають бажаний рівень резервів та бажаний обсяг ресурсів для купівлі облігацій та надання кредитів. Перед тим, як розпочати кредитування, банки регулюють рівень ліквідних активів (облігацій) за допомогою показника бажаної ліквідності. Доступні активи, що залишились після корекції на бажаний рівень ліквідності використовуються для кредитування. Отримані кредити позичальниками виплачуються банкам в середньому за один рік. Потоки чистого кредитування та купівлі облігацій залишаються в банківській системі та формують нові депозити, що, своєю чергою, мають зворотній зв'язок з рівнем резервів.

Регулюючи пасивну частину балансу, банки визначаються бажаний рівень адекватності капіталу. За умови, що банківська система включає всі грошові кошти в країні окрім готівки населення та що всі транзакції проводяться з використанням банківських рахунків, рішення про зміну капіталу впливатиме на рівень депозитів. Наприклад, якщо банки бажають збільшити власний капітал до необхідного рівня, вони зазвичай реінвестують свої прибутки або залучають нових акціонерів. За умов, що прибутки накопичуються на банківських рахунках, а потенційні акціонери тримають фінансові ресурси в будь-якій формі депозитів, збільшення власного капіталу в моделі впливає на зменшення сукупних депозитів в банківській системі. Схожий процес притаманний і для зміни рівня інших пасивів банків. На даному етапі дослідження процес зміни рівня інших пасивів не досліджується, тому потік зміни рівня інших пасивів використано як екзогенну змінну.

Рівень готівки населення корегується на показник відношення готівки до депозитів. Знімаючи грошові кошти за рахунків, вкладники зменшують резерви банків, що може спричинити проблеми ліквідності банківської системи. Монетарний сектор України характеризується високою часткою готівки населення в грошовій масі адже більшість витрат населення проводяться в готівковій формі. Високий рівень інфляції спонукає домогосподарства знімати грошові кошти з рахунків швидше з метою збереження купівельної спроможності, тому в моделі час для корекції рівня готівки припускається достатньо коротким і складає в середньому пів року.

З метою проведення тестів адекватності розробленої імітаційної моделі монетарного сектору України, її показники було обрано для симуляції моделі в еквілібріумі. Припустимо, що Національний банк України проводить ін'єкції грошових ресурсів в розмірі 50 мільярдів гривень до банківської системи надаючи кредити рефінансування. Якщо середній ліміт резервування по депозитах становить 11.5%, що є початковим значенням показника в моделі, теорія спрощеного трансмісійного механізму передбачає збільшення грошової маси на 435 мільярдів. З іншого боку, теорія трансмісійного механізму, що включає готівковий

витік з банківської системи (початкове значення показника відношення готівки до депозитів складає 0.73), передбачає збільшення грошової маси тільки вдвічі. На рис. 5 зображено результати описаного вище експерименту.

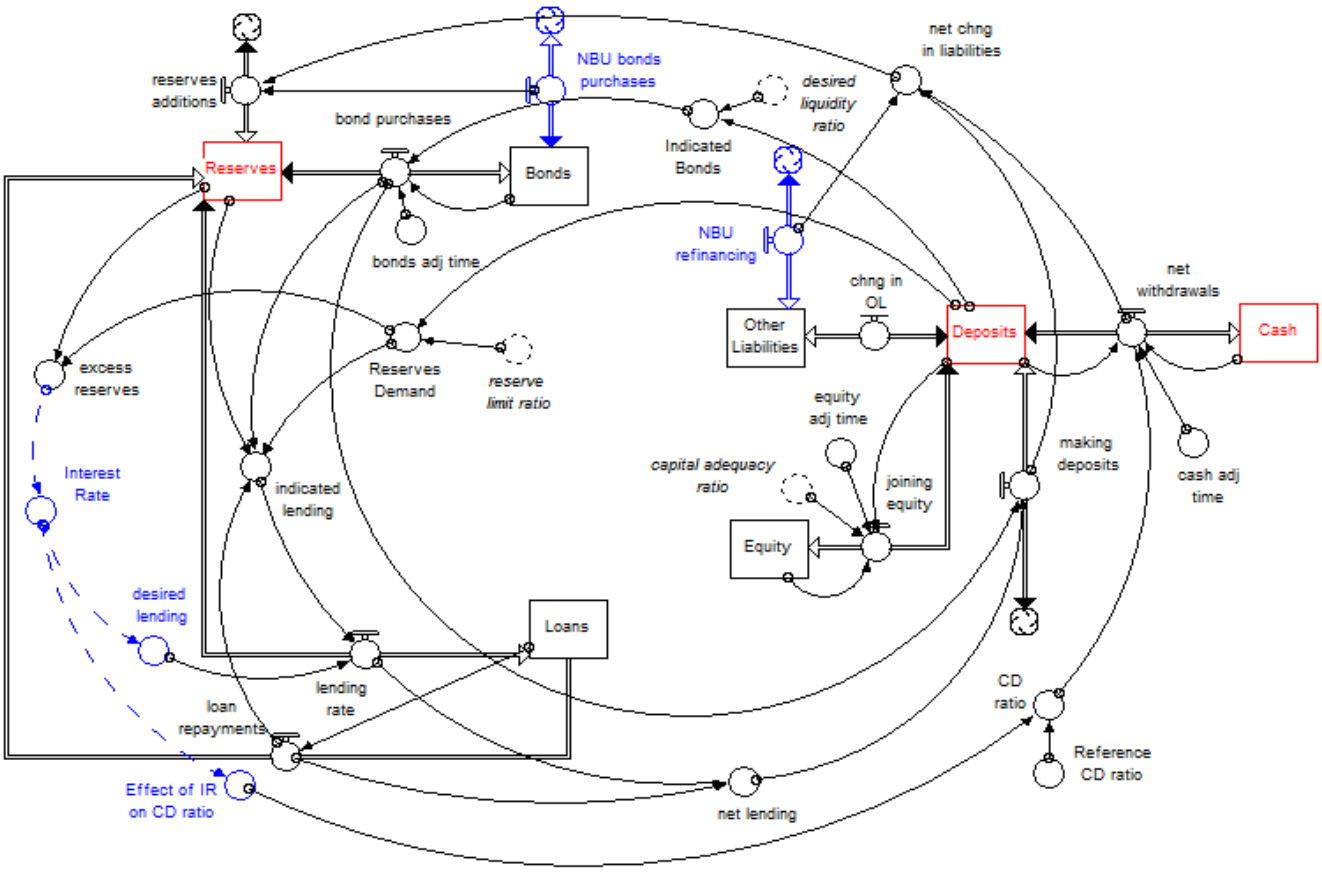

Використані позначення:

Cash	*Готівка в населення*
Cash adj time	*Час корекції рівня готівки*
Joining equity	*Зміна власного капіталу*
Capital adequacy ratio	*Показник адекватності капіталу*
Equity adj time	*Час корекції рівня власного капіталу*
Change in OL	*Зміна інших зобов'язань*
Net change in liabilities	*Чиста зміна сукупних пасивів*
Bond adj time	*Час корекції рівня облігацій*

Effect of IR on CD ratio	*Ефект відсоткової ставки на показник відношення готівки до депозитів*
Desired lending	*Бажане кредитування*
Loan repayments	*Виплата тіла кредитів*
CD ratio	*Відношення готівки до сукупних депозитів*
Reference CD ratio	*Початковий показник готівки до депозитів*
NBU refinancing	*Рефінансування НБУ*
NBU bond purchases	*Купівля облігацій НБУ*
Lending rate	*Кредитування*

Рисунок 4. Потокова діаграма трансмісійного механізму монетарного сектору України

За теорією трансмісійного механізму, що включає готівковий витік, грошова маса збільшується та перевершує очікуваний рівень на певний час та стабілізується на новому рівні. Причиною цього є балансуюча петля зворотного зв'язку що корегує рівень готівки населення в розробленій моделі. Збільшення депозитів спричиняє збільшення зняття готівки з банківських рахунків, а фінансові ресурси покидають банківську систему. Середній час корекції рівня готівки складає 0,5 року, тому населення знімає готівку, що вже задіяна в процесі мультиплікації. Як результат – зниження обсягу грошової маси. Якщо петля корекції готівки населення вимкнена та не працює, то грошова маса збільшується поступово до очікуваного рівня за спрощеною теорією мультиплікації.

Наступним кроком є розгляд ендогенної структури розробленої імітаційної моделі монетарної політики центрального банку та його рішень щодо корегування монетарної бази. Основною метою Національного банку України є забезпечення стабільного рівня цін та валютного курсу. Ці дві мети щільно корелюють адже стабільність національної грошової одиниці, тобто незмінний валютний курс, впливають на рівень цін в країні. Основною ознакою ціноутворення в Україні є її залежність від міжнародної торгівлі та потоків капіталу в процесі виробництва, тому ефект зростання виробничих витрат має найбільший потенційний вплив на рівень споживчих цін в економіці. З іншого боку, ефект зростання попиту має незначний вплив на інфляцію в Україні, що можна зрозуміти порівнявши реальний сукупний попит та реальне виробництво за певний період часу [7]. Отже, валютний курс та способи його регулювання отримують найбільше уваги серед політиків в Україні. З 2002 року режим валютного

курсоутворення в Україні офіційно визначений як керований плаваючий. Незважаючи на це, центральний банк за останнє десятиліття постійно виходив на валютний ринок з інтервенціями задля задоволення попиту на іноземну валюту постійно використовуючи міжнародні резерви та збільшуючи залежність від міжнародних кредитів.

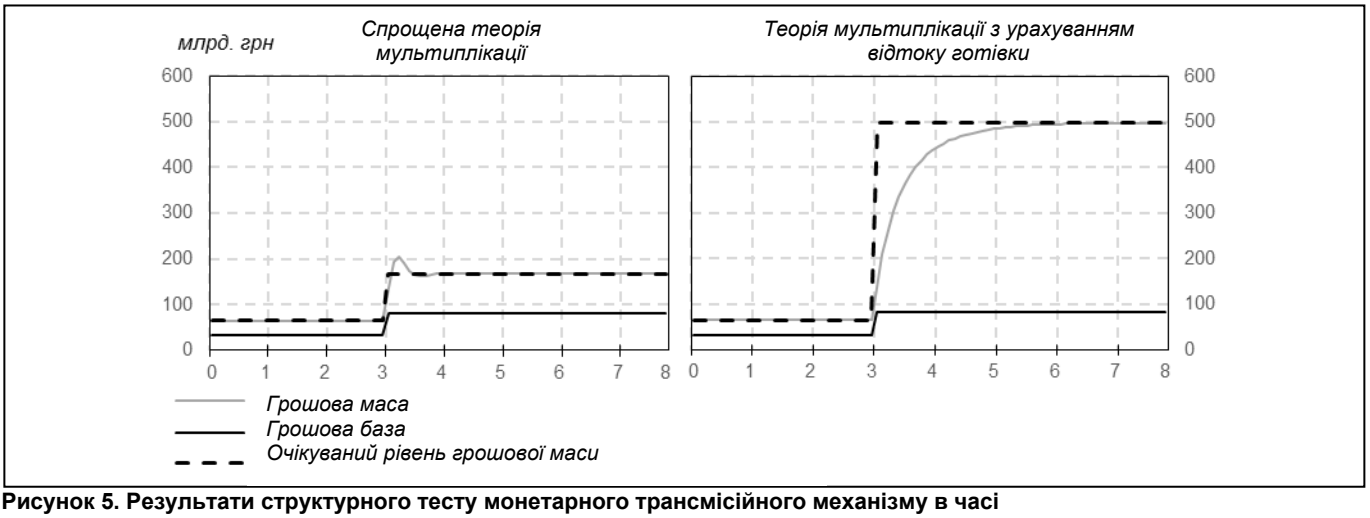

Рисунок 5. Результати структурного тесту монетарного трансмісійного механізму в часі

Можна вважати, що політика НБУ базується на таргетуванні валютного курсу задля забезпечення стабільного рівня цін. Згідно з теорією «неможливої трійці», що вперше була виражена в роботах М. Обстфельда, політика таргетування валютного курсу разом з вільним потоком капіталу унеможливлює використання незалежної монетарної політики [10]. Іншими словами, монетарна політика корекції грошової маси центральним банком залежить перш за все від зовнішніх причин. У зв'язку з припущенням, що ціноутворення в Україні здебільшого є наслідком збільшення витрат на виробництво, НБУ регулює грошову масу з метою утримання купівельної спроможності в країні використовуючи наступні інструменти: операції на відкритому ринку та надання кредитів рефінансування. На рисунку 6 зображено причинно-наслідкову діаграму, яка відображає монетарну політику регулювання грошової маси в розробленій імітаційній моделі. Ефект зростання виробничих витрат спричиняє зниження реального сукупного попиту. Згідно з кількісною теорією грошей, обсяг грошей, що наявні в фінансовій системі, дорівнює рівню цін помноженому на реальний сукупний попит та поділеному на швидкість обертання грошей в системі. Отже, для того, щоб забезпечити спроможність купівлі товарів та послуг в країні за поточних цін, НБУ повинен збільшувати грошову масу до необхідного рівня. Ін'єкції нових грошей створюють грошову масу в процесі монетарної мультиплікації, що збільшує номінальний попит та купівельну спроможність. Відповідно, введені в модель дві посилюючі петлі зворотного зв'язку R1 та R2 працюють для подолання ефекту балансуючої петлі B1, що активується ефектом зростання витрат виробництва.

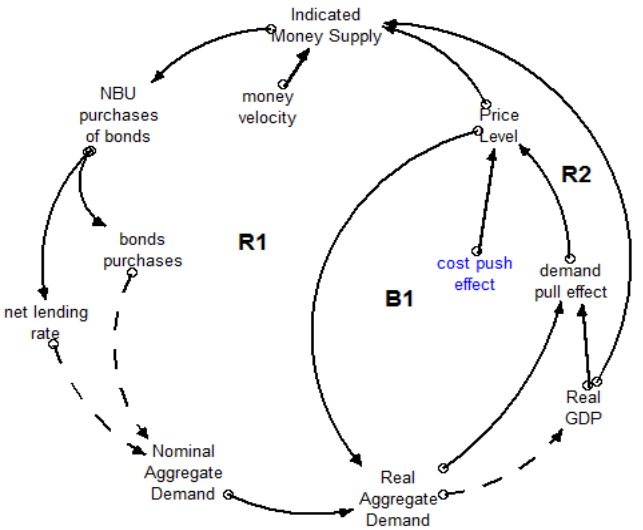

Використані позначення:

Real GDP	*Реальний ВВП*
Real aggregate demand	*Реальний сукупний попит*
Nominal aggregate demand	*Номінальний сукупний попит*
Cost-push effect	*Ефект подорожчання витрат виробництва*
Demand-pull effect	*Ефект зростання попиту*
Price level	*Індекс цін до базового року*
Indicated money supply	*Зазначений рівень грошової маси*
Money velocity	*Швидкість обігу грошей*

Рисунок 6. Причинно-наслідкова діаграма корекції монетарної бази

Розроблена методами системної динаміки імітаційна модель монетарного сектору була використана для симуляції динаміки грошової маси в Україні в період з 2002 по 2010 роки. На рисунку 7 зображено результати симуляції. Штрихована крива на рисунку відображає історичні значення грошової маси (фактичні дані), тоді як крива чорного кольору – результати симуляції.

Як можна побачити з графіка, з 2002 року грошова маса зростає більш ніж в дев'ять разів. Ця поведінка була здебільшого викликана новими ін'єкціями грошей в банківську систему від центрального банку. Окрім того, зменшення обов'язкового ліміту резервування депозитів та показника відношення готівки до депозитів, причиною чого був розвиток електронних платежів та полегшений доступ до банківських продуктів для населення, мали позитивний вплив на зростання грошової маси в Україні. Зауважимо, що структура моделі генерує поведінку, що збігаються з фактичними значеннями показників грошової маси, однак, одним з її недоліком на даному етапі є використання певних параметрів як екзогенних змінних, зокрема факторів національного

виробництва та рівня цін для того, щоб визначити необхідний обсяг монетарної бази. Моделювання цих факторів як ендогенних змінних всередині системи є важливим подальшим напрямом удосконалення моделі. Відображення ендогенної структури трансмісійного механізму разом з включенням його до загальної макроекономічної моделі дозволить перевірити ефективність різних підходів до формування монетарної політики центрального банку на сучасному етапі економічного розвитку та дослідити її вплив на макроекономічну стабілізації країни.

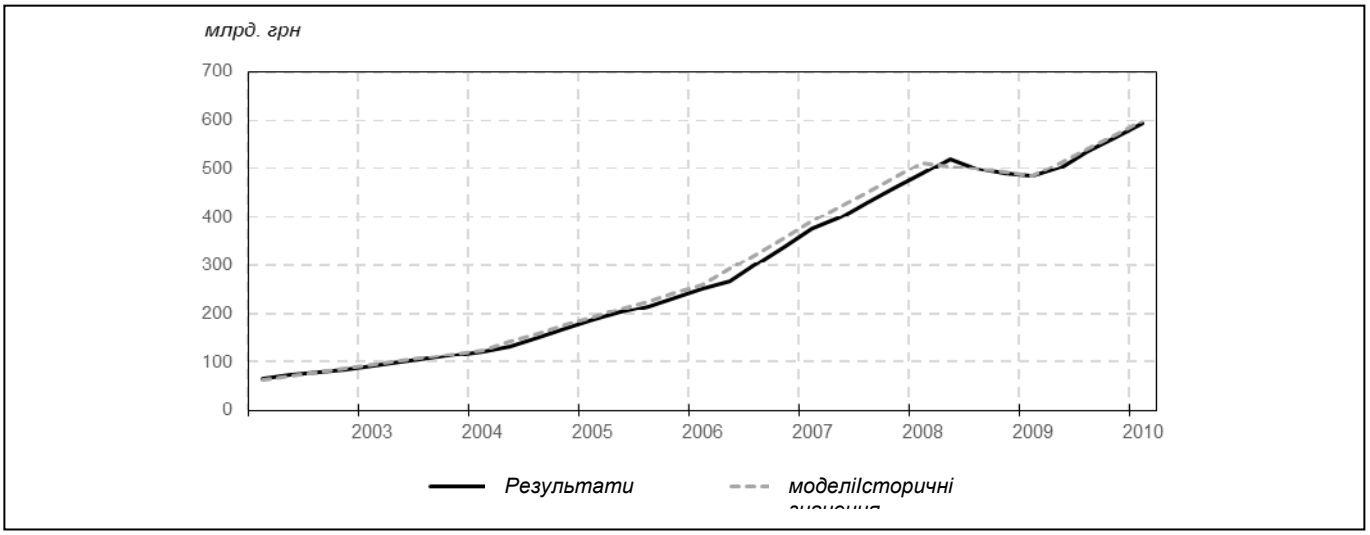

Рисунок 7. Динаміка грошової маси в Україні за період 2002 – 2010 рр.

Висновки. У результаті дослідження монетарного сектору України розроблено модель системної динаміки грошової мультиплікації та утворення грошової маси в банківському секторі економіки України. Модель передбачає відображення балансу банківського сектору та включає різні типи агрегованих значень активів та пасивів. Грошова маса утворюється в процесі здійснення банками своєї діяльності та управлінні активами та пасивами своїх балансів регулюючи рівень обов'язкового резервування, ліквідності та адекватності капіталу. Отримуючи депозитні вклади, банки після процесу необхідного резервування використовують нові фінансові ресурси для здійснення активних операцій: купівлі неризикових інструментів, або кредитування. Таким чином, фінансові ресурси проходять процес мультиплікації та утворюють грошову масу, що доступна в економіці. Центральний банк, використовуючи свої інструменти на відкритому ринку, безпосередньо впливає на обсяг фінансових ресурсів, що доступні в фінансовій системі, з метою стабілізації інфляційних процесів та стабільності національної грошової одиниці. Результати симуляції моделі вказують на достатньо високий збіг історичних значень грошової маси та значень, генерованих структурою моделі, що вказує на її адекватність.. Базова модель трансмісійного механізму може бути використана в подальших дослідженнях для пошуку оптимальних заходів монетарної політики, оцінки їх впливу на макроекономічну та фінансову стабілізацію економіки країни та аналіз передумов до запровадження інфляційного таргетування та плаваючого валютного курсу.

Список використаних джерел

1. Bernanke B., Gertler M. Inside the Black Box: The Credit Channel of Monetary Policy Transmission // Journal of Economic Perspectives. – 1995. – No. 9(4). – P. 27-48.

2. Clarida R., Galí J., Gertler M. Monetary Policy Rules and Macroeconomic Stability: Evidence and Some Theory // Quarterly Journal of Economics. – 2000. – No. 115(1). – P. 147-180.

3. Coibion, Olivier, and Yuriy Gorodnichenko. Monetary policy, trend inflation and the Great Moderation: an alternative interpretation. // American Economic Review. – 2011. – 101(1). – pp. 341-370.

4. Forrester J. W. Policies, decisions and information sources for modeling / J. W. Forrester // European Journal of Operational Research. – 1992. – Vol. 59, Issue 1. – P. 42–63.

5. Gordon, Robert J. Macroeconomics: Theory and Policy (2nd ed.) / R. J. Gordon. – International ed. Boston: McGraw-Hill, 1988. – 588 p.

6. Keynes, John Maynard. The general theory of employment, interest and money. New York: Harcourt, Brace. – 1936.

7. Levy-Yeyati, E., Sturzenegger, F. Classifying exchange rate regimes: Deeds vs. Words / E. Levy-Yeyati, F. Sturzenegger // European Economic Review. – 2005 – Vol. 49. – P. 1603-1635.

8. Mankiw, N. G. Macroeconomics (7th ed.) / N. G. Mankiw. – New York: Worth Publishers, 2004. – 641 p.

9. Morecroft, John D. W. Strategic modelling and business dynamics: a feedback systems approach / J. D. W. Morecroft. – Chichester, England: John Wiley & Sons, 2007. – 466 p.

10. Obstfeld, M., Shambaugh J.C., Taylor, A. M. The Trilemma in History: Tradeoffs among Exchange Rates, Monetary Policies, and Capital Mobility / M. Obstfeld, J.C. Shambaugh // The Review of Economics and Statistics. 2004 – Vol. 87(3). – P. 423-438.

11. Sterman, John D. Business dynamics: systems thinking and modeling for a complex world / J. D. Sterman. – International ed. Boston: McGraw-Hill, 2000. – 982 p.

12. Taylor, John B.. An Historical Analysis of Monetary Policy Rules. // University of Chicago Press, 1999. – pp. 319-41.

13. Wheat, I. D. The Feedback Method: A System Dynamics Approach to Teaching Macroeconomics: Doctoral Thesis: 04.05.2007 / Wheat, I. David. – University of Bergen, Norway, 2007. – 219 p.

14. Девід Вім (David Wheat). Системно-динамічні моделі: основні етапи побудови моделей системної динаміки з використанням програмного пакета IThink 10. Практичний посібник з системної динаміки для роботи в комп'ютерному класі / Девід Вім, Я. В. Стельмашенко, О. І. Фарина. – К.: НаУКМА, 2013. – 56 с.

15.Лук'яненко І.Г. Динамічні макроеконометричні моделі. Новий концептуальний підхід. – К.: ВД «КМ Академія». – 2003. – 50с.

16. Ніколайчук С.А. Монетарний трансмісійний механізм в Україні: SVAR підхід // Світ фінансів. – Тернопіль: Тернопільський державний економічний університет, 2006. – Випуск 4(9). – С. 102-117.

References

1. Bernanke B., Gertler M. Inside the Black Box: The Credit Channel of Monetary Policy Transmission // Journal of Economic Perspectives. 1995. No. 9(4). P. 27-48.

2. Clarida R., Galí J., Gertler M. Monetary Policy Rules and Macroeconomic Stability: Evidence and Some Theory // Quarterly Journal of Economics. 2000. No. 115(1). P. 147-180.

3. Coibion, Olivier, and Yuriy Gorodnichenko. Monetary policy, trend inflation and the Great Moderation: an alternative interpretation. // American Economic Review. 2011. 101(1). pp. 341-370.

4. Forrester J. W. Policies, decisions and information sources for modeling // European Journal of Operational Research. 1992. Vol. 59, Issue 1. P. 42–63.

5. Gordon, Robert J. Macroeconomics: Theory and Policy (2nd ed.) International ed. Boston: McGraw-Hill, 1988. 588 p.

6. Keynes, John Maynard. The general theory of employment, interest and money. New York: Harcourt, Brace. 1936.

7. Levy-Yeyati, E., Sturzenegger, F. Classifying exchange rate regimes: Deeds vs. Words // European Economic Review. 2005. Vol. 49. P. 1603-1635.

8. Mankiw, N.G. Macroeconomics (7th ed.) New York: Worth Publishers, 2004. 641 p.

9. Morecroft, John D. W. Strategic modelling and business dynamics: a feedback systems approach / J. D. W. Morecroft. – Chichester, England: John Wiley & Sons, 2007. – 466 p.

10. Obstfeld, M., Shambaugh J.C., Taylor, A. M. The Trilemma in History: Tradeoffs among Exchange Rates, Monetary Policies, and Capital Mobility // The Review of Economics and Statistics. 2004 Vol. 87(3). P. 423-438.

11. Sterman, John D. Business dynamics: systems thinking and modeling for a complex world. International ed. Boston: McGraw-Hill, 2000. 982 p.

12. Taylor, John B.. An Historical Analysis of Monetary Policy Rules. // University of Chicago Press, 1999. pp. 319-41.

13. Wheat, I.D., The Feedback Method: A System Dynamics Approach to Teaching Macroeconomics: Doctoral Thesis: 04.05.2007. University of Bergen, Norway, 2007. 219 p.

14. David Wheat., Ya. Stel'mashenko, O.I. Faryna. Systemno-dynamichni modeli: osnovni etapy pobudovy modeley systemnoyi dynamiky z vykorystannyam prohramnoho paketa IThink 10. [System Dynamics Models: Basic Steps of System Dynamics Models Construction Using IThink 10 Software] Practical guidance in system dynamics for computer labs. K. : NaUKMA, 2013. 56 p.

15. Luk'yanenko I.H. Dynamichni makroekonometrychni modeli. Novyy kontseptual'nyy pidkhid. [The Dynamic Macroeconometric Models. New Conceptual Approach] K. : «KM Akademiya». 2003. 50p.

16.Nikolajchuk S.A. Monetarny`j transmisijny`j mexanizm v Ukrayini: SVAR pidxid [Monetary Transmission Mechanism in Ukraine: SVAR Approach] // Svit finansiv. [The World of Finance] Ternopil`: Ternopil National Economic University. 2006. Vol 4(9). S. 102-117.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Фарина Олександр Іванович, аспірант кафедри фінансів
Національний Університет «Києво-Могилянська академія»
вул. Григорія Сковороди 2, м. Київ, 04655, Україна
e-mail: faryna555@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Фарина Александр Иванович, аспирант кафедры финансов
Национальный Университет «Киево-Могилянская Академия»
ул. Григория Сковороды 2, г. Киев, 04655, Украины
e-mail: faryna555@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR
Faryna Oleksandr, PhD student, Department of Finance
National University of «Kyiv-Mohyla Academy»
2, Skovorody vul., Kyiv 04655, Ukraine
e-mail: faryna555@gmail.com

УДК:331.214.7

АНАЛІЗ РІВНЯ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В УКРАЇНІ

Чабан Г.В.

Предметом *дослідження виступає заробітна плата, як основне джерело доходів населення, що формується під впливом різноманітних чинників.*

Метою *дослідження є розглянути аспекти державного регулювання оплати праці в Україні. Дослідити існуючу динаміку і проблеми мінімальної заробітної плати. Розробити рекомендації щодо реформування політики оплати праці.*

Результати роботи *обґрунтована доцільність важливих державних функцій регулювання оплати праці працівників, в основі чого лежать законодавчі й інші нормативні акти, залежність показників заробітної плати від динаміки показника продуктивності праці, визначення мінімальної заробітної плати в її сучасному формулюванні.*

Галузь застосування результатів: *Верховна Рада України, Міністерство праці та соціальної політики України, підприємства України всіх форм власності.*

Висновки *вважаємо за необхідне звернути державу на проблеми оплати праці в Україні, та нарахуванні мінімальної заробітної плати.*

Ключові слова: *заробітна плата, продуктивність праці, мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум, держава.*

АНАЛИЗ УРОВНЯ ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ В УКРАИНЕ

Чабан Г.В.

Предметом *исследования выступает заработная плата, как основной источник доходов населения, формируется под влиянием различных факторов.*

© Чабан Г.В., 2014

Целью *исследования является рассмотреть аспекты государственного регулирования оплаты труда в Украине. Исследовать существующую динамику и проблемы минимальной заработной платы. Разработать рекомендации по реформированию политики оплаты труда.*

Результаты работы *обоснована целесообразность важных функций регулирования оплаты труда работников, в основе чего лежат законодательные и другие нормативные акты, зависимость показателей заработной платы от динамики показателя производительности труда, определения минимальной заработной платы в ее современной формулировке.*

Область применения результатов: *Верховная Рада Украины, Министерство труда и социальной политики Украины, предприятия Украины всех форм собственности.*

Выводы *считаем необходимым обратить государство на проблемы оплаты труда в Украине и начислении минимальной заработной платы.*

Ключевые слова: *заработная плата, производительность труда, минимальная заработная плата, прожиточный минимум, государство.*

ANALYSIS OF SALARY LEVEL IN UKRAINE

Chaban G.V.

Subject *of research is salary as the main income source for the population formed under the influence of different factors.*

Aim *of research is the analysis of the state regulation of labor remuneration in Ukraine, the research of the current dynamics and problems of minimal salary in Ukraine and development of recommendations for reforming the labor remuneration policy.*

Work results *show expediency of the important state functions of regulating employee labor remuneration based on the legal and other normative acts, dependence of the salary indicators on the dynamics of work productivity and strive to determine minimal salary in its modern interpretation.*

Branch of applying results: *Verkhovna Rada of Ukraine, Ministry of Labor and Social Policy of Ukraine and Ukrainian enterprises of any property categories.*

Conclusions: *the problems of labor remuneration and accrual of minimal salary in Ukraine shall be paid special attention.*

Key words: *salary, work productivity, minimal salary, living minimum wage, state.*

Постановка проблеми. В умовах економічної кризи, спаду виробництва, зниження продуктивності праці відбуваються проблема оплати праці є чи не найважливішою проблемою української економіки, адже саме рівень праці визначає базисні макроекономічні параметри, такі як стандарти соціального захисту, сукупний платоспроможний попит і темпи економічних трансформацій. Розмір заробітної плати є індикатором, що визначає загальний життєвий рівень працівників. Від її рівня, частки у валовому внутрішньому продукті залежить також розвиток економіки загалом. Достойна заробітна плата є основою добробуту працівника.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Підкреслюючи актуальність досліджень проблеми, що стосуються заробітної плати ці питання досліджувалися українськими та російськими вченими, такими як: В. Л. Андрущенко, М. К. Горшков, В. Н. Бобков, Е. М. Лібанова, М. І. Ліборакіна, О. В. Макарова, А. А. Разумов, Л. М. Черенько, М. А. Ягодкіна та ін.. Але деякі аспекти, щодо рівня заробітної плати, залишаються досліджені недостатньо.

Постановка завдання. Метою написання статті є проаналізувати аспекти державного регулювання оплати праці в Україні. Дослідити існуючу динаміку і проблеми мінімальної заробітної плати. Розробити рекомендації щодо реформування політики оплати праці.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи літературні джерела, можна побачити, що поняття та суть заробітної плати розглядали на протязі не одного століття багато вчених та професорів, оскільки праця людини має винагороджуватися, тому розглядалася її оплата спочатку в матеріально-цінних речах, а потім у грошовому вираженні. На сьогодні заробітна плата згідно з чинним законодавством - це винагорода найманих працівників, обчислена як правило у грошовому виразі, яку власник чи уповноважений ним орган оплачує за виконану роботу.

Як відомо валовий внутрішній продукт створюється переважно на рівні підприємств, тому позитивна динаміка ключових макроекономічних показників, яка спостерігалася в Україні, починаючи з 2000 р., була забезпечена саме цим сектором економіки. Поліпшення діяльності підприємств підтверджується, зокрема, позитивними тенденціями основних індикаторів фінансів підприємств. У таких умовах значно розширювалися можливості підприємств щодо збільшення видатків на оплату праці та інші соціально важливі цілі. Поліпшення економічної діяльності підприємств позначилося на розширенні пропозиції товарів і послуг для населення, що слугувало позитивним чинником підвищення рівня життя людей та подолання бідності у країні.

Основою організації оплати праці є тарифна система оплати праці яка включає тарифні сітки, тарифні ставки, схеми посадових окладів і тарифно-кваліфікаційні характеристики (довідники).

В процесі аналізу фонду оплати праці слід здійснювати систематичний контроль за формуванням та використанням фонду оплати праці, виявляти можливості економії коштів за рахунок зростання продуктивності праці і зниження трудомісткості продукції [2].

Оплату праці аналізують у двох напрямах:

1) аналіз фонду оплати праці як елемента витрат на виробництво на підставі спеціальної статистичної форми;

2) аналіз оплати праці за окремими статтями калькуляції, насамперед за самостійною статтею - заробітна плата виробничих робітників.

Дослідження показали, що організації заробітної плати на підприємствах даний час притаманні недоліки: низькі рівні заробітної плати; невиправдане зближення рівнів оплати праці фахівців та інших категорій працівників; слабка матеріальна зацікавленість у підвищенні кваліфікації через незначні розходження в рівнях окладів працівників різної кваліфікації; недостатня стимулююча роль премій, надбавок.

Ще однією проблемою є проблема «тіньової» заробітної плати. Тіньова заробітна плата - це заробіток найманого працівника, який знаходиться за межами офіційного (державного) обліку і контролю.

Для подолання «тіньової» заробітної плати потрібно здійснювати заходи щодо, по-перше, ефективного обмеження «тіньової» оплати праці, а, по-друге, її легалізації. Необхідно створити такі економічні умови, щоб найманні працівники мали можливість законно працювати, працедавці законно платити їм заробітну плату і сплачувати податки до бюджету.

Здійснювана в Україні Програма економічних реформ, спрямована на побудову сучасної, стійкої, відкритої та конкурентоспроможної економіки, формування ефективної системи державного управління, безумовно, дозволить досягти одну з головних цілей – підвищити рівень добробуту наших громадян. На жаль, ні у самій Програмі економічних реформ, ні в інших документах, зокрема в «Державній програмі активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки», підготовленій з метою запровадження нових підходів модернізації галузей національної економіки, питання вдосконалення оплати праці не порушуються.

Однією з важливих державних функцій є регулювання оплати праці працівників, в основі чого лежать законодавчі й інші нормативні акти, генеральне (на національному рівні), галузеві (міжгалузеві) та територіальні угоди; колективні й трудові

договори, а його головним інструментом – тарифна система (тарифні сіткита ставки; схеми посадових окладів і тарифно(кваліфікаційні характеристики). Щодо законодавчих положень, які регламентують норми державного регулюван(ня оплати праці, то у відповідному розділі Закону України «Про оплату праці»відсутні прямі вказівки про його цілі та обставини, за яких необхідне втручання держави, а також про те, в чому воно має полягати.

Як відомо, заробітна плата – це винагорода працівникові за виконану роботу з урахуванням її складності та умов, професійно(ділових якостей виконавця, результатів його праці та господарської діяльності підприємства. Основна її частина для робітників встановлюється тарифними ставками і розрядними коефіцієнтами, для службовців – посадовими окладами, а додаткова – у вигляді передбачених законодавством доплат, надбавок, гарантійних і компенсаційних виплат, виробничих премій, інших заохочувальних виплат (винагород за підсумками роботи за рік, премій за спеціальними системами, компенсацій і виплат понад вказані норми).

Основною соціальною гарантією в оплаті праці, базовим інструментом її організації є мінімальна заробітна плата, оскільки виходячи з її розміру встановлюються тарифна ставка першого тарифного розряду працівників і мінімальний посадовий оклад. Саме вона визначає диференціацію оплати праці. Згідно із Законом України «Про оплату праці», її розмір не може бути нижчим від прожиткового мінімуму для працездатних осіб, проте тільки у листопаді 2009 р. рівень мінімальної заробітної плати зрівнявся з встановленим рівнем прожиткового мінімуму, коли його значення досягло 744 грн. на місяць.

В 2013 році заробітна плата в структурі доходів населення була критично низькою, що не є мотивуючим чинником до високопродуктивної і якісної праці (таблиця 1).

Таблиця 1. Середня заробітна плата за регіонами України в 2013 році (у розрахунку на одного штатного працівника, грн.)

Регіон	2013 рік											
	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень
Україна	3000	3044	3212	3233	3253	3380	3429	3304	3261	3283	3268	3619
Області												
Вінницька	2369	2385	2538	2576	2637	2799	2885	2657	2639	2744	2691	2956
Волинська	2341	2319	2457	2494	2532	2741	2788	2691	2621	2613	2588	2817
Дніпропетровська	3072	3248	3295	3287	3328	3408	3459	3373	3338	3347	3341	3544
Донецька	3485	3450	3706	3823	3715	3808	3901	3820	3787	3795	3744	4117
Житомирська	2314	2329	2440	2489	2620	2779	2760	2580	2538	2577	2576	2848
Закарпатська	2260	2298	2469	2459	2500	2758	2729	2605	2636	2542	2549	2906
Запорізька	2874	3035	3068	3082	3122	3238	3287	3159	3195	3149	3134	3434
Іванофранківська	2452	2432	2626	2625	2700	2925	2901	2746	2692	2667	2635	2876
Київська	3180	3299	3490	3464	3306	3443	3474	3335	3230	3287	3299	3624
Кіровоградська	2349	2354	2494	2558	2612	2741	2809	2627	2553	2697	2647	2918
Луганська	3121	3096	3291	3288	3316	3391	3497	3406	3345	3376	3321	3657
Львівська	2490	2520	2747	2779	2735	2887	2962	2863	2891	2812	2776	3029
Миколаївська	2869	3036	2943	2983	3056	3199	3242	3102	3058	3063	3078	3641
Одеська	2746	2687	2909	2874	2952	3095	3041	2962	2932	2926	2953	3440
Полтавська	2820	2784	2920	2941	2969	3049	3182	2995	2926	2999	2975	3350
Рівенська	2513	2801	2694	2737	2781	3000	3036	2896	2811	2810	2808	3285
Сумська	2470	2447	2599	2619	2720	2789	2925	2791	2714	2739	2710	2954
Тернопільська	2091	2125	2242	2283	2326	2580	2505	2404	2312	2407	2426	2697
Харківська	2717	2738	2963	2950	2938	3061	3122	2995	2990	3020	3017	3250
Хмельницька	2335	2463	2463	2537	2629	2831	2816	2698	2611	2668	2660	3030
Черкаська	2426	2438	2559	2615	2704	2911	2868	2703	2645	2732	2725	2940
Чернівецька	2221	2263	2341	2395	2411	2676	2635	2565	2483	2467	2523	2862
м.Київ	4561	4688	4998	4999	5013	5107	5238	5035	4967	5040	5022	5618
м. Севастополь	2766	2815	3000	2940	3073	3278	3110	3126	3070	3090	3254	3911

**За даними Держкомстату України*

Загалом подальше нарощування показників заробітної плати безпосередньо залежить від динаміки показника продуктивності праці. Світовий економічний досвід довів, що зростання заробітної плати в економіці країни повинно супроводжуватися відповідним зростанням продуктивності праці. В Україні такої тенденції не спостерігається. В Україні, починаючи з 2001 року, темпи зростання реальної заробітної плати виявляються значно вищими за темпи приросту продуктивності праці. Зокрема, за 2000 – 2009 роки середньорічні темпи приросту реальної заробітної плати становили 19,2%, а темпи приросту продуктивності праці – 7,2%, тобто в 2,7 рази нижче [1].

Набагато нижча продуктивність праці в Україні, ніж у розвинених країнах, зумовлена, зокрема, застосуванням застарілих технологій та обладнання, – найбільшим стримуючим чинником на шляху радикального поліпшення рівня життя працюючого населення. Сьогодні багато підприємців не зацікавлені у зростанні продуктивності праці й віддають перевагу підтримці конкурентоспроможності своїх підприємств лише за рахунок дешевизни робочої сили, а не за рахунок модернізації виробництва. Незважаючи на це, у приватному секторі вітчизняної економіки підвищення заробітної плати протягом останніх років було забезпечено адекватним зростанням продуктивності праці. Набагато гірший стан справ склався у державному секторі економіки, де, за висновками фахівців Світового банку, не спостерігається належного підвищення інтенсивності праці.

Якщо проаналізувати рівень заробітної плати то у 2000 р. мінімальна заробітна плата в Україні була майже втричі нижчою від прожиткового мінімуму, а середня заробітна плата найманих працівників тільки у 2002 р. перевищила його. Далі темп зростання середньомісячної заробітної плати значно випереджав збільшення основного соціального стандарту і соціальної гарантії. Так, у 2013 р. середньомісячна заробітна плата 1 штатного працівника виявилася вищою, ніж у 2000 р., в 13,2 раза і ніж у 1995 р. – в 41,5 раза. Існуюча динаміка середньомісячної заробітної плати – це значною мірою результат екстраординарних заходів, вжитих державою для усунення наслідків позаекономічних явищ, які відбувались у 1990-х роках.

На нашу думку, державне регулювання оплати праці має бути спрямоване, насамперед, на створення умов для постійного розширеного відтворення робочої сили необхідної якості та стимулювати високу продуктивність праці найманих працівників. Держава повинна забезпечувати відповідними законодавчими нормами та правилами виконання зазначених вимог, контролювати дотримання економічних законів, запобігати виникненню перекосів у диференціації оплати праці за категоріями, групами та професіями найманих працівників, виявляти причини небажаних тенденцій і здійснювати заходи щодо їх локалізації й усунення.

Забуття ролі регулювання оплати праці в забезпеченні умов розширеного відтворення робочої сили – одна з вагомих причин демографічної кризи, дефіциту кваліфікованих кадрів, трудової міграції та інших небажаних явищ. Втратив своє значення чинник «продуктивність праці», забуто економічний закон «випереджаючого зростання продуктивності праці порівняно із зростанням заробітної плати». Постійне відставання темпів зростання продуктивності праці в Україні від зростання цього показника в інших країнах світу неабиякою мірою зумовлює гіршу динаміку собівартості нашої продукції та низьку її конкурентоспроможність. Відновлення практики дотримання вимог закону випереджаючого зростання продуктивності праці та контролю за їх забезпеченням ще попереду, але це завдання не з простих.

Державне регулювання оплати праці часто використовувалося для вирішення суто специфічних завдань, у тому числі й у вітчизняній практиці. У роки Великої Вітчизняної війни, наприклад, на шахтах східних регіонів СРСР виник гострий дефіцит кваліфікованих робітничих кадрів основних шахтарських професій. Для їх підготовки традиційними методами часу не залишалося. У цих умовах на шахтах було запроваджено неординарну форму оплати праці забійників: після досягнення певного рівня виконання норм виробітку (80% – в очисних, 90% – у підготовчих забоях) оплата здійснювалася за збільшеними розцінками, що стимулювало чоловіків похилого віку, жінок і підлітків, яких залучали у ті важкі часи до роботи в забоях, прагнути максимального виробітку. Така система оплати праці провідних професій шахтарів діяла до 1956 р. і на Донбасі.

Незважаючи на те, що потреба у підвищенні рівня мінімальної заробітної плати є необхідним заходом для подолання бідності у країні серед працюючого населення, слід враховувати низку об'єктивних чинників, які не дають змоги провести цей захід, для того, щоб мінімізувати їхню дію. Насамперед, потрібно вказати, що зростання рівня мінімальної заробітної плати приводить до збільшення доходів здебільшого низькокваліфікованих працівників.

На нашу думку, визначення мінімальної заробітної плати в її сучасному формулюванні (згідно із Законом України «Про оплату праці») повною мірою відповідає її суті як соціальної гарантії. Проблема в тому, як цей інструмент державного регулювання застосовують на практиці. Говорячи про мінімальну заробітну плату, не можна не помітити, що її українська модель має ряд особливостей. По(перше, вона характеризується низьким як абсолютним, так і відносним рівнем (порівняно не тільки з розвинутими країнами, але й з більшістю країн СНД).

По(друге, рівень української мінімальної заробітної плати є істотно нижчим від рівня середньомісячної заробітної плати (за той самий період), що суперечить рекомендаціям міжнародних експертних органів (50% – за рекомендаціями МОП і 60% – за рекомендаціями ЄС).

По(третє, розмір мінімальної заробітної плати визначається за допомогою встановленого за застарілою методикою прожиткового мінімуму, виходячи з макроекономічних розрахунків стосовно до можливостей економіки, а не обгрунтованих потреб найманих працівників. Добову потребу в поживних речовинах, прийнятих за основу при встановленні норм харчування в натуральних продуктах, затверджено наказом Кабінету Міністрів України від 14.04.2000 р. № 656, але їх загальна енергетична цінність є майже на чверть нижчою від наймінімальніших з цих показників, рекомендованих Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ).

У Законі України «Про прожитковий мінімум» наведено визначення прожиткового мінімуму, правову основу його встановлення, затвердження та урахування при реалізації державою конституційного гарантування громадянам гідного рівня життя і підкреслено, що його вартісна величина має бути достатньою для забезпечення мінімального набору продуктів харчування, а також непродовольчих товарів і послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості. Законом також передбачено використання прожиткового мінімуму для загальної оцінки рівня життя в Україні, проте механізм її здійснення не прописаний. Втім, цей показник, будучи межею фізичного виживання людини, продовжує слугувати еталоном для встановлення абсолютно не пов'язаних з ним величин. Прожитковий мінімум є лише базисом для визначення нижньої межі мінімального рівня заробітної плати, яка, за логікою, повинна бути вищою, і тільки у такій якості він повинен використовуватися при формуванні державного бюджету, а не навпаки. Проте існує й інша думка. Насторожує той факт,що, незважаючи на розробку нового проекту прожиткового мінімуму [2], введення якого планується з 2014 р., Міністр соціальної політики України заявила, щойого розмір «визначатиметься можливостями бюджету».

Прожитковий мінімум у натуральному вираженні відображає мінімальні потреби людини, які (хоча й зростають) від можливостей бюджету не залежать. Можливості бюджету повинні враховуватися при переході від розміру прожиткового мінімуму до величини мінімальної заробітної плати. Мінімальна заробітна плата, як правило, повинна бути вищою від мінімального прожиткового рівня (що узгоджується з міжнародними рекомендаціями) і постійно підвищуватися в міру зростання продуктивності праці. Прожитковий мінімум і мінімальна заробітна плата – це два абсолютно різних показники. Те, що в Україні вони вже 3 роки є рівними, слід вважати явищем тимчасовим, особливо, якщо згадати історію прийняття Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії».

Взагалі, в частині науково(методичних підходів до проблеми встановлення величини прожиткового мінімуму, як і до інших, тісно пов'язаних з нею питань, українська економічна наука і практика сильно відстали.

Водночас у багатьох країнах методики визначення таких норм постійно вдосконалюються. Так, у Російській Федерації, починаючи з 2013 р., уряд щороку встановлює прожитковий мінімум для суб'єктів федерації, включаючи до його складу витрати на продовольчі та непродовольчі товари, а також на послуги у співвідношенні 50:25:25. Для порівняння: споживчий кошик у США складається з 300 найменувань продуктів і послуг, у Франції – з 250, у Великобританії – з 350, у Німеччині – з 475 товарів та послуг[2].

Судячи з переліку товарів і послуг, які включаються до розрахунків при визначенні прожиткового мінімуму, в багатьох країнах під цим терміном розуміють уже не мінімальну потребу, а деяку відмінну від неї більшу величину. Це вже не прожитковий мінімум у його первісному трактуванні як межі бідності, а дохід, який відображає мінімальні норми споживання найманого працівника у даний конкретний період часу з урахуванням стану економіки країни.

Прожитковий мінімум – показник соціального характеру загальнонаціонального значення. Він не призначений для використання роботодавцями, в трудовому та податковому законодавствах не зустрічається. Відсутні в законодавчій базі й вказівки на те, як, знаючи прожитковий мінімум, визначити мінімальну заробітну плату. При розв'язанні питань про встановлення прожиткового мінімуму, а потім і мінімальної заробітної плати орієнтуватися на європейські норми і досвід інших країн слід тільки після поглибленого аналізу всіх наведених обставин.

Ми вже розглядали роль прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати при організації оплати праці. Але чи можна використовувати ці показники як критерії (або індикатори) реальної заробітної плати? Очевидно, це допустимо, але тільки для обмеженого кола завдань. Можна говорити, що заробітна плата конкретної людини за конкретний час в якусь кількість разів перевищує рівень прожиткового мінімуму або що середня заробітна плата працівників якогось регіону чи підприємства в n(ну кількість разів є вищою або нижчою за мінімальну заробітну плату, встановлену для країн (регіону) на поточний період. Але на запитання, сформульоване на початку статті, відповіді ще немає.

До якої величини може підвищуватися мінімальна заробітна плата? Теоретично – безмежно! Нормальною умовою поступального розвитку держави є такий рівень оплати праці, за якого забезпечується відтворення робочої сили, включаючи

кошти на утримання родини, виховання та навчання дітей, купівлю і утримання житла, лікування, задоволення духовних і культурних потреб тощо.

Зокрема, мінімальна зарплата визначається з врахуванням вартості мінімального споживчого кошику з поступовим наближенням до його рівня в міру економічної стабілізації та зростання економіки, середньої заробітної плати, рівня зайнятості, продуктивності праці та інших економічних показників. Питання соціального значення мінімальної заробітної плати було порушено ще в 1997 році. Положення про відповідність мінімальної зарплати прожитковому мінімуму, запроваджене окремою постановою, повинно було вступити в силу з 1 квітня 1997 року. Затверджені Указом Президента Основні напрямки соціальної політики на 1997-2000 роки визначали, що мінімальна заробітна плата є надзвичайно низькою і не виконує основної захисної функції. Натомість вона використовується як «технічний» норматив для визначення розміру різних соціальних виплат та адміністративних штрафів. Для вирішення цієї проблеми передбачалось підвищити значення мінімальної заробітної плати як соціального нормативу, що дало б гарантії захисту низькооплачуваним працівникам. Відповідно, до кінця 1999 року планувалось поетапно підвищити мінімальну зарплату до рівня межі малозабезпеченості (прожиткового мінімуму).

Поступово, протягом п'яти років (до кінця 2002 року) забезпечити розмір мінімальної зарплати на рівні 60 % середньої заробітної зарплати в народному господарстві. Починаючи з 1999 року планувалось запровадити стандарт мінімальної погодинної оплати праці. Зрозуміло, що названі положення не виконані й до сьогодні. (Тільки з 1 вересня 2005 року мінімальна заробітна платня досягла рівня прожиткового мінімуму для непрацездатних – 332 грн. Проте цей показник прожиткового мінімуму застосовується для виплати соціальної допомоги непрацездатним. Мінімальна заробітна плата може корегуватись тільки із прожитковим мінімумом для працездатних осіб.)В розвинених країнах мінімальна заробітна плата становить 40-50 % середньої заробітної плати, оскільки середня зростає швидше за МЗП, індекс якої зростає щороку і залежить від зростання цін[1].

У деяких європейських країнах поняття «мінімальна заробітна плата» в нашій інтерпретації відсутнє. Якщо підприємство не здатне забезпечити за нормальних умов і обставин усім своїм штатним працівникам заробітну плату на рівні, не нижчому за мінімальний, то таке підприємство не має права на існування. У міжнародній практиці набув поширення показник «мінімальний розмір оплати праці» (МРОП), який у деяких випадках, особливо у високорозвинутих країнах, включає витрати, що значно перевищують необхідні для відтворення робочої сили. Ще раз підкреслимо, що МРОП відрізняється від прожиткового мінімуму (крім України), але ще не відображає рівень вартості робочої сили (наприклад, у Швейцарії навіть перевищує його).

Усе це актуалізує необхідність розрахунку вартості робочої сили, точність результатів якого залежить, як і при встановленні величини прожиткового мінімуму, від обгрунтованості переліку складових елементів. Чітке визначення вартості відтворення робочої сили дав К. Маркс у праці «Капітал» [3, с. 168–169], який стверджував, що робоча сила – «своєрідний товар». Подібно до інших товарів він має вартість, яка визначається робочим часом, необхідним для відтворення цього специфічного предмета торгівлі. Для певної країни і для певного періоду обсяг і склад необхідних для робітника життєвих засобів у середньому є величина дана. Не маючи можливості точно дотримуватися цього принципу, ми намагалися визначити вартість відтворення робочої сили української родини за її витратами.

До витрат української родини, необхідних для відтворення робочої сили, ми не включили купівлю особистого автомобіля, гаража для його зберігання, витрат на його утримання, ремонт, бензин, протиугінні засоби та ін. Безумовно, потреби людей постійно зростають, і маловідомі в Україні донедавна побутова техніка або багатофункціональні мобільні телефони стають для багатьох повсякденною необхідністю. Проте виникає запитання: «Наскільки рівень заробітної плати сьогодні відповідає затратам на відтворення робочої сили?». Відповідаючи на нього, ми згрупували необхідні затрати родини на відтворення робочої сили. Ми розглянули два варіанти відтворення: просте (родина виховує двох дітей) і розширене родина виховує трьох дітей).

Занижує мінімальні потреби людини методика визначення прожиткового мінімуму, яка не відповідає сучасним потребам (наприклад, на працездатну особу передбачено 52 кг м'яса на рік, замість медичного стандарту 80 кг). За даними Держкомстату, кількість громадян, що одержують заробітну плату менше прожиткового мінімуму становить 25,5 % працевлаштованих, тобто понад 3 млн працівників в Україні своєю працею не можуть забезпечити мінімального рівня споживання.Це означає, що МЗП орієнтується на ще більший рівень бідності, ніж має місце в реальному житті, та як економічна категорія майже не має сенсу.

Основним аргументом уряду з приводу низького рівня мінімальної оплати праці є висновок, що при підвищенні МЗП необхідно підвищувати соціальні виплати та тарифні ставки для робітників бюджетної сфери, а це важливо для бюджету. Необхідно відзначити, що з усіх ресурсів, що використовуються у виробництві, тільки ціна робочої сили визначається можливостями її споживача. Посилання на інфляційний аргумент проти зростання оплати праці знімає з управлінців відповідальність за неефективне управляння виробництвом. Якщо держава встановлює низькі стандарти оплати праці, то тим самим вона розбещує роботодавців, не стимулює їх ефективно організувати виробництво і дає можливість компенсувати власну некомпетентність. Держава має економічні важелі та джерела для регулювання оплати праці та доходів. Наприклад, розрахунки російських економістів свідчать, що зниження податку на додану вартість на 10 %, та встановлення єдиного соціального податку в розмірі 15 %, збільшує заробітну плату в ринковому секторі на 77,8 %. При такому зниженні податків доходи державного бюджету збільшаться за рахунок ВВП та податкової бази [2]. До того ж слід додати, що значні відмінності державних стандартів в оплаті праці на рівні МЗП від ціни робочої сили в розвинених країнах, при практично однакових цінах на інші товари, створює відтік оплаченої праці в тіньову економіку. Саме тому значна частина заробітної плати сплачується нелегально – за експертними оцінками в «тінь» іде до 40 % грошових виплат.

Головною причиною збереження і підтримки низького рівня оплати праці є існування різноманітних способів обмеження конкуренції в сфері пропозиції праці і монопольне положення обмеженого кола підприємців. Це свідчить про те, що досі не подолано прагнення завоювання високих ринкових позицій за рахунок факторів влади, а не продуктивності праці, в той час як ринкові механізми забезпечення залежності оплати праці економічних суб'єктів різних рівнів від їхньої безпосередньої участі в економічній діяльності залишаються все ще неефективними і потребують глибокого опрацювання. Між іншим, в умовах існування підприємств різної форми власності МЗП повинна виконувати дуже важливу роль у відтворенні робочої сили.

Підвищення мінімальної заробітної платні до економічно знакової величини:– активізує дії роботодавців в частині зростання ефективності виробництва шляхом визначення мінімального об'єму результативності та продуктивності праці; – визначає і гарантує отримання мінімально необхідного для робітника простої праці об'єму споживання матеріальних послуг, що достатньо для відтворення його робочої сили;

– приводить об'єм споживання у відповідність із розвитком економічного потенціалу суспільства;

– динамічне зростання мінімальної заробітної плати призведе до скорочення частки прихованої оплати праці і зростання податкових надходжень із доходів фізичних осіб і, відповідно, збільшення можливості сплачувати робітникам галузей бюджетної сфери більш високу заробітну плату;

– поширює попит населення, виступає джерелом підвищення прибутку;

– збільшує надходження до бюджету від податків із доходів фізичних осіб, ПДВ, акцизного збору;

– виконує функції реальної диференціації заробітної плати, впливаючи як на співвідношення мінімальної і середньої заробітної плати, так і на співвідношення за основними кваліфікаційними групами, а також на співвідношення мінімальних і максимальних розмірів оплати праці.

Формування коштів на оплату праці відбувається за рахунок коштів від реалізації товарів та послуг та коштів, що виділяються з державного бюджету. В Україні головним чинником, який прямо впливає на рівень МЗП і нівелює дію інших, є бюджетний фактор, що не може повною мірою відповідати принципам побудови ринкової економіки. В українських реаліях, зі значними регіональними та галузевими відмінностями, держава уникає прийнятих в усіх розвинених країнах способів регулювання процесів формування коштів на оплату праці, включаючи вирівнювання регіональної, галузевої і доходної диференціації, та, водночас, активно бере участь в ринкових процесах.

Звідси, відбувається деформація мотивів і стимулів економічної діяльності як між підприємствами, так і всередині підприємств. Підприємства не мають економічних стимулів зацікавленості в зростанні продуктивності праці, а головне, в поцінуванні кваліфікованої праці.

Визначення мінімальної заробітної плати, це не тільки визначення мінімального рівня споживання, необхідного для робітника, але й визначення для нього мінімального рівня продуктивності праці. Тому мінімальна заробітна плата і для робітників і для роботодавців є вагомим відправним моментом у формуванні ціни робочої сили на ринку праці. Відсутність у країні 7 Наприклад, тільки зміни і доповнення, що були внесені у 1992 році до Кодексу законів про працю, значно поширили сферу принципів домовленостей у трудових відносинах. Відмова від державного регулювання не тільки не сприяє підвищенню ролі представників працівників у регулюванні трудових відносин, але й значно звужує їхню правову захищеність. Так,передбачалось, що відмова від жорсткого державного регулювання розмірів тарифних ставок і окладів буде сприяти встановленню більш справедливої оплати праці робітників.

Однак, на практиці це призвело лише до значної необґрунтованої диференціації в розмірах оплати праці різних категорій робітників. обґрунтованої величини мінімальної заробітної плати позбавляє обидві сторони трудових відносин вагомого орієнтиру в їхніх взаємовідносинах та можливості правильно організувати виробничу і трудову діяльність на підприємствах, без якої неможливий перехід до політики розвинутого зростання заробітної плати. Таким чином, у галузі мінімальної заробітної плати необхідно вжити невідкладних заходів щодо перетворення її в реально значиму величину. Тому запровадження мінімального розміру оплати праці повинно стати інструментом держави у регулюванні ринку праці, і мати на меті:

– встановлення реальної ціни робочої сили;
– зниження рівня бідності;
– захист працівників від можливих економічних потрясінь;
– виведення з «тіні» заробітну плату.

Висновки. В основу мінімальної заробітної плати покласти соціальний стандарт нормального відтворення робітника. Мінімальна заробітна плата повинна перевищувати прожитковий мінімум у 1,2-1,5 разу для того, щоб дорівнювати вартості об'єму ресурсів, необхідних для відтворення робітника та його родини. Тому необхідно встановити хоча б дореформене співвідношення прожиткового мінімуму і мінімальної заробітної плати, коли величина прожиткового мінімуму становила близько 60 % мінімальної заробітної плати, а не прожиткового мінімуму.

Зростання заробітної плати повинно відбуватися тільки в міру зростання продуктивності праці на основі глобальної модернізації, всемірного підвищення технічного рівня виробництва, сучасних наукомістких технологій, а вартість робочої сили – це не показник заробітної плати, що призначається або встановлюється, це рівень оплатипраці, до якого як до мірила підвищення добробуту людей необхідно прагнутивсіма можливими способами: за рахунок всемірного розвитку економіки, вдосконалення оподаткування та ціноутворення, посилення боротьби з корупцією, хабарництвом і прямими розкраданнями державласності та недоплатами працюючим заробітної плати.

Список використаних джерел

1. Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015 рр. : нац. доп. ; [за заг. ред. В.М. Гейця та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.

2. Королевская понимает, что нельзя одно платье носить 5 лет / Информационное агентство УНИАН [Електронний ресурс]. – Режим доступ http://www.unian.net/news/556189(korolevskaya(ponimaet(chto(nelzya(odno(plate(nosit(5(let.html.

3. Маркс К., Енгельс Ф. Твори. – Т. 23. – 847 с.

References

1.Novyi kurs: reformu v Ukraini. 2010–2015 rr., za zag. red. V.M. Heitsya ta in. [The new course: reforms in Ukraine, edited by V.M. Heets' et al.]. Kyiv, NEC, NBUV, 2010, 232 p. [inUkraine].

2. Korolevskaya ponimaet, chto nel'zya odno plat'e nosit' 5 let [Korolevskaya understands that a single dress cannot be worn for 5 years]. Informational agency UNIAN : http://www.unian.net/news/556189(korolevskaya(ponimaet(chto(nelzya(odno(plate(nosit(5(let.html [in Russian].

3. Marx K., Engels F. Tvory [Works], Vol. 23, 847 p. [in Ukraine].

ДАНІ ПРО АВТОРА
Чабан Галина Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку, аудиту та контролінгу
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Чайковського 5, м.Переяслав-Хмельницький, Київська обл.,Україна, 08401
e-mail: lesia.tirbah@mail.ru

ДАНЫЕ ОБ АВТОРЕ
Чабан Галина Викторовна, кандидат экономических наук, доцент кафедры учета, аудита и контролинга
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ шимени Григория Сковороды»
ул.Чайковского 5, г.Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл.,Украина, 08401
e-mail: lesia.tirbah@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR
Galyna Viktorivna Chaban Rh.D.in Economical Science, associate professor Department of Accounting, Auditing and Controlling
SHEE "Pereyaslav-Khmelnitsky SPU named Gregory Skovorody"
str. Chaikovskogo Str., Pereyaslav-Khmelnytskiy, Ukraine,08401
e-mail: lesia.tirbah@mail.r u

338.48: 346.7:353

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ АНТИКРИЗОВОГО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Маркіна І.А.,
Черниш І.В.

У статті на основі аналізу чинної законодавчої бази України відібрано методи антикризового державного регулювання туристичної галузі, які можуть бути використаними регіональними органами виконавчої влади на регіональному рівні національної економіки; розкрита сутність кожного з відібраних методів з доказом можливості їх використання на основі статей Законів України «Про місцеві державні адміністрації» та «Про місцеве самоврядування в Україні».

Із метою вирішення цієї науково-практичної проблеми, в рамках даного дослідження розв'язано наступні завдання: на основі аналізу чинної законодавчої бази України відібрано методи антикризового державного регулювання туристичної галузі, які можуть бути використаними регіональними органами виконавчої влади на регіональному рівні національної економіки; розкрита сутність кожного з відібраних методів з доказом можливості їх використання на основі статей Законів України «Про місцеві державні адміністрації» та «Про місцеве самоврядування в Україні».

Отже, проведений змістовний аналіз законодавчої бази України щодо можливості використання регіональними органами виконавчої влади за участю органів місцевого самоврядування методів антикризового державного регулювання туристичної галузі на підвідомчих територіях, дозволяє дійти наступних висновків:

по-перше, регіональні органи виконавчої влади мають можливість використати більшість методів антикризового державного регулювання туристичної галузі на підвідомчих територіях у межах своїх повноважень в рамках чинного законодавства України;

по-друге, за умови використання цих методів, створюються передумови мінімізації кризових явищ;

по-третє, методи антикризового державного регулювання мають відмінності, порівняно з тими, що використовуються на національному рівні, виходячи з норм чинного законодавства України;

по-четверте, використання визначених методів регіональними органами виконавчої влади дозволить сформувати передумови для реалізації антикризової політики держави на рівні регіону та, у сукупності, використовуючи ці методи у кожному регіоні, можливо вивести туристичну галузь в Україні з кризового стану.

Отже, визначені методи можна вважати передумовою та базисом, на основі якого реалізується антикризова політика держави у туристичній галузі в Україні на регіональному рівні, а також інструментом, який використовується для обґрунтування регуляторів такої політики, засобом формування системи державного антикризового розвитку галузі, прийомом, який повинен бути використаним для досягнення визначених стратегічних пріоритетів розвитку туристичних регіонів у період кризи.

Ключові слова: *антикризове державне регулювання, виконавча влада, криза, метод, право, регіон, туристична галузь.*

ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДОВ АНТИКРИЗИСНОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ТУРИСТИЧЕМКОЙ СФЕРЫ В УКРАИНЕ НА РЕГИОНАЛЬНОМ УРОВНЕ

Маркина И.А.,
Черныш И.В.

В статье на основе анализа действующей законодательной базы Украины отобрано методы антикризисного государственного регулирования туристической отрасли, которые могут быть использованы региональными органами исполнительной власти на региональном уровне национальной экономики; раскрыта сущность каждого из отобранных методов с доказательством возможности их использования на основе статей Законов Украины «О местных государственных администрациях» и «О местном самоуправлении в Украине».

С целью решения этой научно-практической проблемы, в рамках данного исследования решена следующие задачи: на основе анализа действующей законодательной базы Украины отобрано методы антикризисного государственного регулирования туристической отрасли, которые могут быть использованы региональными органами исполнительной власти на региональном уровне национальной экономики; раскрыта сущность каждого из отобранных методов с доказательством возможности их использования на основе статей Законов Украины «О местных государственных администрациях» и «О местном самоуправлении в Украине».

Таким образом, проведенный содержательный анализ законодательной базы Украины относительно возможности использования региональными органами исполнительной власти при участии органов местного самоуправления методов антикризисного государственного регулирования туристической отрасли на подведомственных территориях, позволяет прийти к следующим выводам:

во-первых, региональные органы власти имеют возможность использовать большинство методов антикризисного государственного регулирования туристической отрасли на подведомственных территориях в пределах своих полномочий в рамках действующего законодательства Украины;

во-вторых, при использовании этих методов, создаются предпосылки минимизации кризисных явлений;

в-третьих, методы антикризисного государственного регулирования имеют отличия по сравнению с теми, что используются на национальном уровне, исходя из норм действующего законодательства Украины;

в-четвертых, использование определенных методов региональными органами исполнительной власти позволит сформировать предпосылки для реализации антикризисной политики государства на уровне региона и, в совокупности, используя эти методы в каждом регионе, возможно вывести туристическую отрасль в Украине из кризисного состояния.

Итак, определены методы можно считать предпосылкой и базисом, на основе которого реализуется антикризисная политика государства в туристической отрасли в Украине на региональном уровне, а также инструментом, который используется для обоснования регуляторов такой политики, средством формирования системы государственного антикризисного развития отрасли, приемом, который должен быть использованным для достижения определенных стратегических приоритетов развития туристических регионов в период кризиса.

Ключевые слова: *антикризисное государственное регулирование, исполнительная власть, кризис, метод, право, регион, туристическая отрасль.*

LEGAL SUPPORT OF METHODS OF CRISIS REGULATION OF TOURISM INDUSTRY IN UKRAINE ON THE REGIONAL LEVEL USAGE

Markina I.A.,
Chernysh I.V.

On the basis of analysis of the current legal framework of Ukraine selected methods of crisis government regulation of the tourism industry, which can be used by regional authorities at the regional level of the national economy; The essence of each of the selected

© Маркіна І.А., Черниш І.В., 2014

methods of proof of the possibility of their use on the basis of articles of the Law of Ukraine "On Local State Administrations" and "On Local Self-Government in Ukraine".

In order to solve this scientific and practical problems in this study solved the following problem: based on the analysis of the current legal framework of Ukraine selected methods of crisis government regulation of the tourism industry, which can be used by regional authorities at the regional level of the national economy; The essence of each of the selected methods of proof of the possibility of their use on the basis of articles of the Law of Ukraine "On Local State Administrations" and "On Local Self-Government in Ukraine".

So spent a meaningful analysis of the legislative framework of Ukraine concerning the possibility of using regional authorities with local government crisis methods of state regulation of the tourism industry within their localities, leads to the following conclusions:

First, regional administrations have the opportunity to use most methods of crisis government regulation of the tourism industry within their localities within its authority under the current legislation of Ukraine;

Secondly, if the use of these methods are prerequisites to minimize the crisis;

Thirdly, methods of crisis government regulation are different than those used at the national level, based on the current legislation of Ukraine;

Fourth, the use of certain methods of regional authorities will create the preconditions for the implementation of anti-crisis policy at the regional level and, in the aggregate, using these methods in each region can be sent to the tourism industry in Ukraine to the crisis.

Thus defined methods can be considered as a prerequisite and basis upon which implemented anti-crisis policy of the state in the tourism industry in Ukraine at the regional level as well as a tool that is used to justify the regulators of this policy, means the formation of public crisis of industry taking, which should be used to achieve these strategic priorities of tourist regions in crisis

Key words: *crisis regulation, executive, crisis, method, right, region, tourist industry.*

Постановка проблеми. Розвиток туристичної галузі в Україні на сучасному етапі перебуває у кризовому стані внаслідок політичної та економічної нестабільності. Держава фактично втрачає важелі впливу на процеси, що протікають у галузі та, при цьому, не використовує методи державного регулювання, адекватні стану її розвитку. Це загострює кризу в усіх сферах туристичної галузі, та потребує формування антикризової державної політики на основі підвищення ступеню державного впливу з метою формування сприятливого стимулюючого правового поля для розвитку суб'єктів господарювання у галузі, підвищення контролю за процесом ціноутворення на послуги, що надаються туристам, і їх якістю, підвищення рівня оплати праці у туристичній галузі, яка на протязі останніх років залишається однією з самих нижчих, порівняно з іншими галузями тощо.

У той же час, формування антикризової політики держави у туристичній галузі на національному та регіональному рівнях економіки мають свої однакові та специфічні риси, серед яких поруч із загальнонаціональними домінантами визначаються й регіональні, що й зумовлює специфіку їх відбору, а відповідно – й адекватних їм методів. Отже й функції самих методів на регіональному рівні матимуть певні відмінності при формуванні антикризової політики держави та, відповідно – в окремому регіоні. Ці відмінності визначаються: по-перше, природою кризових явищ в окремому регіоні, що й визначає регіональні домінанти для досягнення цілей щодо подолання кризи та розвитку регіону та, відповідно – методи регулювання; по-друге, відмінностями в реалізації функції антикризового державного управління на національному та регіональному рівнях, виходячи з норм чинного законодавства України, що унеможливлює державним інституціям у регіоні використати весь спектр адміністративних методів (зокрема – правового характеру); по-третє, протиріччями у взаємодії між центральними та регіональними органами виконавчої влади для розв'язання кризових явищ і розбудови туристичної інфраструктури не тільки на національному рівні, але й в окремому регіоні, при яких не можливо використати весь спектр методів координуючого характеру, та, у цілому – методів державного регулювання; по-четверте, обмеженістю у використанні на рівні регіону всіх методів, які дозволяють впровадити антикризову державну політику на основі підвищення ступеню державного впливу з використанням кейнсіанської теорії внаслідок обмежених можливостей регіональних органів виконавчої влади застосувати весь спектр адміністративних методів непрямого стимулювання.

Отже, при тому, що природа кризових явищ у туристичній галузі в Україні виникає саме на регіональному рівні, підходи до відбору методів їх подолання та розвитку галузі мають відмінні риси, порівняно з рівнем національної економіки. Це зумовлює необхідність визначення і відбору методів антикризового державного регулювання туристичної галузі на регіональному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій за визначеною проблемою. Виділення методів державного регулювання – як необхідного інструменту проведення державної антикризової політики не протилежить існуючим методологічним підходам як українських, так і російських учених економістів [1; 2]. Так, зокрема: Г.М. Калетник і А.Г. Мазур обґрунтовують необхідність застосування методів державного регулювання при формуванні активної структурної державної політики з урахуванням ступеню розвитку галузей національної економіки [1], з поділом цих методів на прямого та опосередкованого регулювання, та з виділенням адміністративних та економічних. Виходячи з досліджень цих учених, можна вважати методи державного регулювання в якості окремої групи при формуванні антикризової політики держави у туристичній галузі. У свою чергу, російським ученим-економістом В.І. Якуніним, використання саме адміністративних методів державного регулювання визначається пріоритетним заходом, поруч із використання економічних, на сучасному етапі формування державної політики [2].

Але цими вченими не враховуються аспекти можливості використання методів державного регулювання при формуванні державної політики з пріоритетом посилення державного впливу на регіональному рівні. Загалом, це є науковою проблемою можливості відбору методів антикризового державного регулювання на регіональному рівні й для їх застосування у туристичній галузі, про що свідчать результати досліджень таких учених, як В.О. Полюга [3], Н.А. Дехтяр [4].

Не менш суттєвою науковою проблемою є те, що при розгляді методів державного регулювання туристичної галузі на регіональному рівні не враховується правовий аспект можливості їх застосування на практиці регіональними органами виконавчої влади, що витікає з результатів досліджень таких учених-економістів, як Е.В. Щепанський [5], Ю.Ю. Леонт'єва [6].

Виділення невирішеної частини загальної проблеми. Отже, аналізуючи результати досліджень цих та інших учених, слід відмітити, що за полем зору залишаються аспекти проведення антикризової державної політики з використанням методів державного регулювання, які можуть бути використаними органами регіональної виконавчої влади у рамках чинного нормативно-правового поля України.

Формування цілей статті, постановка завдань. Із метою вирішення цієї науково-практичної проблеми, в рамках даного дослідження розв'язано наступні завдання: на основі аналізу чинної законодавчої бази України відібрано методи антикризового державного регулювання туристичної галузі, які можуть бути використаними регіональними органами виконавчої влади на регіональному рівні національної економіки; розкрита сутність кожного з відібраних методів з доказом можливості їх використання на основі статей Законів України «Про місцеві державні адміністрації» та «Про місцеве самоврядування в Україні».

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою вирішення вище визначеної науково-практичної проблеми, проаналізовано зміст двох основних Законів України, в яких встановлюються норми щодо визначення прав і повноважень державних інституцій на регіональному рівні, які відповідальні за формування та реалізацію антикризової політики держави у туристичній галузі в регіонах України: Закон України «Про місцеві державні адміністрації» [7], і Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [8]. На основі аналізу змісту цих законодавчих актів, обґрунтовано можливість використання методів

державного регулювання на регіональному рівні, що адекватні домінантним положенням реалізації антикризової політики держави у туристичній галузі в Україні (табл. 1).

Таблиця 1. Відбір методів антикризового державного регулювання туристичної галузі в Україні на регіональному рівні

Методи за способом впливу	Ступінь можливості використання регіональними органами виконавчої влади («+» – можливо; «–» – не можливо)	Обґрунтування можливості використання методу, відповідно норм чинного законодавства України з посиланням на відповідні статті (Ст.) [7; 8]*
1	2	3
Адміністративні (директивні) методи прямого впливу		
Правового характеру:		
- прийняття законів і нормативних актів	–	приймаються ВРУ та КМУ
Легалізуючого та регламентуючого характеру:		
- надання дозволів і ліцензій, сертифікатів, стандартів	+	[7, Ст.20, п.3; Ст.28]
- контроль за цінами	+	[7, Ст.16, п.2, 8; Ст.17, п.2; Ст.18, п.3; Ст.28], [8, Ст.44, п.3]
Адміністративні (директивні) методи не прямого впливу		
Плануючого та прогнозуючого характеру:		
- розробка планів, програм, прогнозів, стратегій	+	[7, Ст.2, п.3; Ст.17, п.1] [8, Ст.43, п.16; Ст.44, п.1, 2]
Пропагандистського характеру:		
- формування іміджу галузі	+	[7, Ст.17, п.5]
Економічні методи прямого впливу		
Прямого стимулювання:		
- кредитування	+	[7, Ст.2, п.4; Ст.18], [8, Ст.43, п.17, 18]
- інвестиції у галузь	+	[7, Ст.2, п.4; Ст.18], [8, Ст.43, п.17, 18; Ст.44, п.5]
- участь у статутному капіталі	+	[7, Ст.17, п.6; Ст.18, п.5]
- передача нерухомості суб'єктам	+	[7, Ст.13, п.4; Ст.15; Ст.19] [8, Ст.43, п.19, 32; Ст.60]
- трансфери	–	виділяються за рішенням ВРУ і КМУ
Економічні методи не прямого впливу		
непрямого стимулювання:		
- підготовка кадрів	+	[7, Ст.18, п.4; Ст.22]
- пільгове оподаткування	–	приймається ВРУ та КМУ
- надання гарантій за кредитами	+	[7, Ст.2, п.4]
- фінансування програм і стратегій	+	[7, Ст.2, п.3, 4; Ст.18] [8, Ст.43, п.17, 18]
- фінансовий лізинг	+	[7, Ст.17, п.3; Ст.18, п.5] [8, Ст.43, п.17, 18]
- державне замовлення	+	[7, Ст.17, п.7, 8]
- спрощення системи обліку і звітності	–	вводиться КМУ і Держ. службою статистики України
- безоплатне консультування	+	[7, Ст.22], [8, Ст.44, п.13]
- наукові дослідження для суб'єктів	+	[7, Ст.22], [8, Ст.44, п.13]
- планові контракти	+	[7, Ст.17, п.6, 8; Ст.18, п.5] [8, Ст.44, п.6]
- контроль за складом собівартості	+	[7, Ст.16, п.2; Ст.17, п.2; Ст.18, п.3; Ст.28], [8, Ст.44, п.3]

Пояснення до табл. 1: ** – обґрунтування проведено з урахуванням норм Закону України «Про місцеві державні адміністрації» №586-XVI від 09.04.1999 р. [7] та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» №280/97-ВР від 21.05.1997 р. [8].*

Очевидно (табл. 1), що спираючись на норми чинного законодавства України, державні інституції в особі регіональних органів виконавчої влади (обласні та районні державні адміністрації) [7], сумісно з обласними (районними) радами – як органи місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, можуть використовувати більшість методів антикризового державного регулювання туристичної галузі прямого впливу адміністративної (директивної) форми, за винятком прийняття законів і нормативних актів, що є пріоритетом Верховної Ради України (ВРУ) і Кабінету Міністрів України (КМУ); всі методи не прямого впливу за цією формою; більшість економічних методів прямого та не прямого впливу, за винятком виділення трансферів і введення пільгового оподаткування суб'єктів галузі, що також є повноваженнями ВРУ і КМУ, а також введення спрощеної системи обліку та звітності, що є пріоритетом КМУ і центрального органу виконавчої влади в особі Державної служби статистики України.

Так, зокрема:

використання такого методу антикризового державного регулювання туристичної галузі в регіоні, як «надання дозволів і ліцензій, сертифікатів, стандартів» регіональними органами виконавчої влади спирається на норми статей №№20, п.3 та 28, де визначається, що до повноважень місцевих державних адміністрацій відноситься «…організація роботи з атестації об'єктів, сертифікації продукції, робіт і послуг підприємств і організацій…» (Ст.20, п.3), а до їх прав відноситься можливість проводити перевірки та отримувати необхідну інформацію від суб'єктів господарювання на підвідомчій території, незалежно від форм власності, щодо дотримання встановлених стандартів при здійсненні діяльності (Ст.28) [505];

використання такого методу, як «контроль за цінами» легалізуючого та регламентуючого характеру за адміністративною формою, та «контроль за складом собівартості» за економічною формою непрямого стимулювання при проведенні антикризового державного регулювання туристичної галузі в регіоні, делеговано регіональним органам виконавчої влади статтями №№16 (п.2), 17 (п.2), 18 (п.3), 28 [7], а також органам місцевого самоврядування (Ст.44, п.3) [8], де визначається, що: об'єктом державного контролю місцевими державними адміністраціями виступає, у тому числі, й «…стан фінансової дисципліни…» (7, Ст.16, п.2) і додержання правил торгівлі, побутового, транспортного обслуговування споживачів (7, Ст.16, п.8); до повноважень цих органів відноситься, у тому числі, й «…забезпечення ефективного використання природних, трудових і фінансових ресурсів…» (7, Ст.16, п.2), що вельми актуально для вирішення проблем розвитку галузі, оскільки впливає на продуктивність, рентабельність і прибутковість, які необхідно підвищувати, виходячи з сучасного стану розвитку галузі; місцеві державні адміністрації мають право для здійснення цих дій, оскільки одним із їх повноважень є «отримання від усіх суб'єктів підприємницької діяльності, незалежно від форми власності інформації, передбаченої актами законодавства для складення і виконання бюджету» (7, Ст.18, п.3); загалом до прав місцевих державних адміністрацій належить здійснення перевірок і отримання від суб'єктів господарювання необхідної інформації щодо дотримання ними вимог чинного законодавства України (7, Ст.28); районними та обласними радами делегуються повноваження місцевим державним адміністраціям щодо «…ефективного використання природних, трудових і фінансових ресурсів» на підвідомчій території всіма суб'єктами господарювання (8, Ст.44, п.3);

використання такого важливого методу антикризового державного регулювання туристичної галузі в регіоні як «розробка планів, програм, прогнозів, стратегій» органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, забезпечується нормами статей №№2 (п.3) і 17 (п.1) [7], та 43 (п.16), 44 (п.1, 2) [8], відповідно яких: як виконання [7, Ст.2 (п.3)], так і розробка [7, Ст.17 (п.1)] програм соціально-економічного та культурного розвитку регіонів є одним із головних завдань і основним повноваженням місцевих державних адміністрацій, делегованих їм органами місцевого самоврядування (радами), які, відповідно, їх розглядають, затверджують і контролюють процес виконання [8, Ст.43 (п.16); 44 (п.1, 2)];

використання місцевими державними адміністраціями методу не прямого впливу за адміністративною формою «формування іміджу галузі» – як методу антикризового державного регулювання туристичної галузі, спирається на норму Ст. (п.5) [7], у якій визначається можливість цих органів вносити пропозиції щодо створення привабливих територій з особливим статусом (зокрема – спеціальних (вільних) економічних зон);

використання таких методів антикризового державного регулювання галузі за економічною формою, як прямого впливу («кредитування» та «інвестиції у галузь»), так і не прямого («надання гарантій за кредитами» та «фінансування програм і стратегій») можлива для місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, спираючись на норми статей №№2 (п.3, 4) та 18 [7] і Ст.№№43 (п.17, 18) [8], у яких визначаються: порядок підготовки та виконання бюджетів для реалізації регіональних програм і стратегій (Ст.2, п.3, 4 [7]) та повноваження місцевих державних адміністрацій в галузі бюджету та фінансів (Ст.18 [7]), компетенції органів місцевого самоврядування щодо затвердження цих програм і їх фінансування (Ст.43, п.17, 18 [8]);

використання методу антикризового державного регулювання прямого впливу за економічною формою, такого, як «участь у статутному капіталі» у туристичній галузі на регіональному рівні забезпечується нормами статей 17 (п.6) і 18 (п.5) [7], в яких визначаються: повноваження місцевих державних адміністрацій щодо проектів планів і заходів підприємств (організацій, установ) на підвідомчій території (Ст.17, п.6), а також повноваження в галузі бюджетів та фінансів при реалізації суспільних інтересів територіальних громад на договірній основі, при об'єднанні державних коштів із коштами підприємств (установ, організацій) і населення для будівництва, реконструкції та будь-яких робіт з метою господарської діяльності та задоволення потреб населення;

використання такого методу прямого впливу за економічною формою, як «передача нерухомості суб'єктам» – як методу антикризового державного регулювання туристичної галузі прямого впливу, забезпечується нормами статей №№13 (п.4), 15, 19 [7], а також статей №№43 (п.19, 32) і 60 [8], в яких: визначаються повноваження місцевих державних адміністрацій щодо управління майном і підприємством (Ст.13, п.4 [7]), об'єкти управління ними (Ст.15 [7]), їх повноваження в галузі управління майном і підприємством (Ст.19 [7]), а також компетенції органів місцевого самоврядування щодо продажу, передачу в оренду, концесію або під заставу об'єктів комунальної власності та надання згоди на це (Ст.43, п.19, 32), й визначаються загальні права комунальної власності на підвідомчій території (Ст.60) [8];

використання методу непрямого стимулювання «підготовка кадрів» за економічною формою у рамках антикризового державного регулювання туристичної галузі може здійснюватися місцевими державними адміністраціями, спираючись на норми статей №№18 (п.4) і 22 [7], в яких, при визначенні повноважень цих органів у галузі бюджету та фінансів передбачається, зокрема, фінансування підприємств (організацій та установ) системи освіти та науки, та визначається широкий спектр повноважень у цих галузях в регіоні з можливістю реалізовувати програми, здійснювати загальне керівництво закладами цих галузей та вживати заходи щодо їх збереження та розширення;

використання методу антикризового державного регулювання туристичної галузі в регіоні «фінансовий лізинг» дозволяють місцевим державним адміністраціям та органам місцевого самоврядування норми статей 17 (п.3) і 18 (п.5) [7], і статті 43 (п.18) [8], згідно норм яких на основі складання балансів матеріально-фінансових і будь-яких інших ресурсів (Ст.17, п.3 [7]), місцеві державні адміністрації мають також й повноваження «…об'єднувати кошти місцевих бюджетів із коштами підприємств (установ, організацій) та населення…» (Ст.18, п.5 [7]), що є основою для використання цього методу державного регулювання, а органи місцевого самоврядування мають можливість, згідно Ст.43 (п.17, 18) [8], відбудовувати відносини не тільки з підприємствами (установами та організаціями), що перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, але й з іншими суб'єктами господарювання галузі на договірній основі з метою контролю цільового використання ресурсів, які є предметом фінансового лізингу;

використання місцевими державними адміністраціями такого важливого методу непрямого стимулювання суб'єктів туристичної галузі регіону, як «державне замовлення» при реалізації антикризової політики, чітко визначається нормами статті 17 (п.7, 8) [7], згідно якої ці органи виконавчої влади мають повноваження щодо розробки «…фінансово-економічного обґрунтування обсягів продукції та послуг, що підлягає продажу за рахунок державного бюджету,… бюджетів місцевого самоврядування та інших джерел фінансування…» ([7], Ст.17, п.7), і складати індикативні плани розвитку галузей регіону з метою їх фінансово-економічного забезпечення в рамках державних і регіональних програм ([7], Ст.17, п.8);

використання методів непрямого стимулювання «безоплатне консультування» та «наукові дослідження для суб'єктів» у рамках антикризової державної політики у туристичній галузі в регіоні дозволяють місцевим державним адміністраціям та органам місцевого самоврядування норми статей 22 [7] і 44 (п.13) [8], в яких визначається, що: місцеві державні адміністрації мають повноваження реалізовувати державну політику в галузі науки та освіти, здійснювати загальне керівництво цими галузями на підвідомчих територіях і вирішувати питання їх матеріально-фінансового забезпечення, вживати заходи щодо збереження їх мережі та розробляти прогнози її розвитку (Ст.22 [7]); у свою чергу, органи місцевого самоврядування делегують не тільки ці повноваження місцевим державним адміністраціями, але й повноваження щодо відродження народної творчості, туризму, національних традицій, національно-культурних товариств та інших організацій та суб'єктів, які діють у сфері освіти та науки на підвідомчих територіях (Ст.44 (п.13) [8]);

використання такого методу непрямого стимулювання, як «планові контракти» в рамках антикризового державного регулювання туристичної галузі на регіональному рівні, дозволяють місцевим державним адміністраціям та органам місцевого самоврядування норми статей 17 (п.6, 8) і 18 (п.5) [7], та статті 44 (п.6) [8], в яких: до повноважень місцевих державних адміністрацій відноситься прийняття проектів планів та заходів підприємств (установ, організацій), розташованих на підвідомчій території, та їх фінансове забезпечення (Ст.17 (п.6, 8), 18 (п.5) [7]), що є основою для складання планових контрактів між суб'єктами; до компетенції органів місцевого самоврядування належить, поруч із цим, делегування повноважень місцевим державним адміністраціям щодо об'єднання на договірних засадах коштів суб'єктів господарювання із залученням бюджетних коштів для «…утримання та розвитку на пайових засадах об'єктів соціальної та виробничої інфраструктури, шляхів місцевого значення, проведення заходів щодо охорони навколишнього природного середовища…» (Ст.44, п.6 [8]), що безперечно є предметом заключення планових контрактів у процесі проведення антикризових заходів у туристичній галузі будь-якого регіону України.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, проведений змістовний аналіз законодавчої бази України щодо можливості використання регіональними органами виконавчої влади за участю органів місцевого самоврядування методів антикризового державного регулювання туристичної галузі на підвідомчих територіях, дозволяє дійти наступних висновків:

по-перше, регіональні органи виконавчої влади мають можливість використати більшість методів антикризового державного регулювання туристичної галузі на підвідомчих територіях у межах своїх повноважень в рамках чинного законодавства України;

по-друге, за умови використання цих методів, створюються передумови мінімізації кризових явищ;

по-третє, методи антикризового державного регулювання мають відмінності, порівняно з тими, що використовуються на національному рівні, виходячи з норм чинного законодавства України;

по-четверте, використання визначених методів регіональними органами виконавчої влади дозволить сформувати передумови для реалізації антикризової політики держави на рівні регіону та, у сукупності, використовуючи ці методи у кожному регіоні, можливо вивести туристичну галузь в Україні з кризового стану.

Отже, визначені методи можна вважати передумовою та базисом, на основі якого реалізується антикризова політика держави у туристичній галузі в Україні на регіональному рівні, а також інструментом, який використовується для обґрунтування регуляторів такої політики, засобом формування системи державного антикризового розвитку галузі, прийомом, який повинен бути використаним для досягнення визначених стратегічних пріоритетів розвитку туристичних регіонів у період кризи.

Список використаних джерел

1. *Калетник Г.М. Державне регулювання економіки: навч. посіб. / Г.М. Калетник, А.Г. Мазур, О.Г. Кубай. – Київ: Хай-Тек Прес, 2011. – 427 с.*
2. *Якунин В.И. Процессы и механизмы формирования государственной политики в современном российском обществе / Владимир Иванович Якунин: Дис. доктора полит. наук; спец. 23.00.02 «Политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии». – М.: МГУ им. М.В. Ломоносова, 2007. – 365 с.*
3. *Полюга В.О. Економічні і організаційні важелі регуляторної політики розвитку туризму / Полюга В'ячеслав Олексійович: Автореферат дис.. на здобуття наук. ступеня к. е. н. за Спец. 08.02.03 – Організація управління, планування і регулювання економікою. – Ужгородський національний університет, 2005. – 26 с.*
4. *Дехтяр Н.А. Державна підтримка розвитку туризму у цільових програмах / Дехтяр Надія Анатоліївна: Автореферат дис. канд. екон. наук за спец. економіка та управління національним господарством. – Харків; Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України, 2011. – 22 с.*
5. *Щепанський Е.В. Науково-методичні засади стимулювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону / Щепанський Едуард Валерійович: дис. на здобуття наук. ступеня к.е.н. за спец. 08.10.01 – розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. – Київ: НДЕІ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, 2003. – 156 с.*
6. *Леонтьева Ю.Ю. Статистическая отчетность субъектов туристической деятельности в регионах / Ю.Ю. Леонтьева // Комунальное хозяйство городов: Научн.-техн. сб. Сер. Экономические науки. – К.: Техніка, 2007. Вып. 75. – С.449-453.*
7. *Закон України «Про місцеві державні адміністрації» №586-XVI від 09.04.1999р. // Відомості Верховної Ради України, N 20-21, 1999, ст.190.*
8. *Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» № 280/97-ВР від 21.05.1997р. // Відомості Верховної Ради України, N 24, 1997, ст.170.*

References

1. *Kaletnyk G.M., Mazur A.G., Cuba O.H. State regulation of the economy: teach. guidances. Kyiv: Hi-Tech Press, 2011 427 p.*
2. *Yakunin V.I. Processes and mechanisms of formation of state policy in the modern Russian society. Dis. doctor watered. Sciences; specials. 23.00.02 "Political institutes, ethnopolitical conflict management, national political processes and technologies." M. : MSU. M.V. Lomonosov Moscow State University, 2007. 365 p.*
3. *Polyuga V.A. Economic and organizational levers of Regulatory Policy of Tourism Development. Thesis for obtaining the science degree of c. f. district. by Spec. 08.02.03 - Organization management, planning and regulation of the economy. Uzhgorod National University, 2005 26 p.*
4. *Dekhtyar N.A. Government support for tourism development in targeted programs. Abstract Thesis. Candidate of econ. sciences on spec. Economics and national economy. Kharkiv; Research Center of Industrial Problems of NAS of Ukraine, 2011 22 p.*
5. *Schepanskyy E.V. Research and Methodological Foundations of stimulating the development of the tourism sector in the region. Dis. for obtaining candidate of economic sciences. Ph.D. degree for specials. 08.10.01 - distribution of productive forces and regional economy. Kyiv: NDEI Ministry of Economy and European Integration of Ukraine, 2003. 156 p.*
6. *Leontiev Y.Y. Statistical reporting of tourist activities in the regions // communal economy of cities Nauchn.-tehn. Sb. Ser. Economic sciences. K. : Tehnika, 2007 issue.75. S.449-453.*

7. Law of Ukraine "On Local State Administrations» №586-sixteenth from 09.04.1999r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady of Ukraine, N 20-21, 1999, Art.190.

8. Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine» № 280/97 VR of 21.05.1997r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady of Ukraine, N 24, 1997, st.170.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ
Маркіна Ірина Анатоліївна, доктор економічних наук, завідувач кафедри менеджменту і адміністрування
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка
Черниш Ірина Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і адміністрування
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка
вул. Артема, 5, кв.52 м. Полтава, 36014, Україна
e-mail: irinachernysh@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ
Маркина Ирина Анатольевна, доктор экономических наук, заведующая кафедрой менеджмента и администрирования
Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка
Черныш Ирина Владимировна, кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента и администрирования
Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка
ул. Артема, 5, кв.52 г. Полтава, 36014, Украина
e-mail: irinachernysh@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS
Iryna Markina, Doctor of Economics, Head of Department of Management and Administration
Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University
Iryna Chernysh*,* PhD, assistant professor of management and administration Department
Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University
Artema str., 5, fl. 52, Poltava, 36014, Ukraine
e-mail: irinachernysh@gmail.com

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

УДК 69.003

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО БЮДЖЕТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ: ВІД РЕСУРСНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ДО ПРОЦЕСНО-ОРІЄНТОВНОГО

Бусарєв В.В.

Метою статті *є визначення особливостей та напрямів підвищення ефективності управління підприємством за допомогою технології бюджетування.*

Предметом дослідження *є теоретико-методичні, організаційні та прикладні аспекти управління при використанні технології бюджетування, що процесно реалізується впровадженням програмних продуктів.*

Методи дослідження. В *статті застосовані теоретичні положення економічної теорії, економіки підприємства, менеджменту, фінансового менеджменту, інформаційних технологій.*

Результати роботи. *У статті обґрунтовано, що ефективність технології бюджетування як інструменту управління залежить від комплексності використання на всіх етапах процесу управління. Наведено шляхи впровадження бюджетування на підприємствах. Досліджено теоретичні засади формування бюджетів на підприємствах, які розглянуто з позицій здійснення управлінської діяльності через реалізацію функцій управління: планування, організації, координування, мотивації і контролю. Визначено етапи, джерела інформації їх забезпечення та особливості бюджетування в сучасних умовах. Встановлено необхідність бюджетування діяльності підприємств на стратегічному та тактичному рівні. Запропоновано способи ефективного виконання бюджетів для підвищення конкурентоспроможності підприємства. У статті представлений як напрямок удосконалення технології бюджетування - впровадження програмних продуктів, які інтегровані в IT-методику SyteLine Budgeting (процесного бюджетування на основі синтезу бізнес-процесних систем керування підприємствами). Дана методика є ефективною альтернативою традиційному ресурсно-структурному бюджетуванню й актуальна для підприємств, що стали на шлях бізнес-процесного управління та застосування економіко-математичних моделей оптимального вибору, що дозволить підприємству розробити конкретні тактичні (операційні) завдання для формування системи бюджетування структурних підрозділів та значно знизити трудомісткість складання бюджетів як на операційному рівні, так і в цілому на підприємстві.*

Галузь застосування результатів. *Наукові положення та практичні рекомендації, сформульовані в роботі, дозволяють підвищити ефективність управління організаціями будь-якої форми власності та сфери діяльності за допомогою формування автоматизованої системи бюджетів на рівні структурних підрозділів та операційних процесів діяльності підприємства.*

Ключові слова: *бюджетування, бізнес-процесне управління, фінансове планування, система збалансованих показників.*

ТРАНСФОРМАЦИЯ ПОДХОДОВ К БЮДЖЕТИРОВАНИЮ ПРЕДПРИЯТИЙ: ОТ РЕСУРСНО-ФУНКЦИОНАЛЬНОГО К ПРОЦЕССНО-ОРИЕНТИРОВАННОМУ

Бусарев В.В.

Целью статьи *является определение особенностей и направлений повышения эффективности управления предприятием с помощью технологии бюджетирования.*

Предметом *исследования являются теоретико-методические, организационные и прикладные аспекты управления в контексте использования технологии бюджетирования, которая процесно реализуется путем внедрения программных продуктов.*

Методы. *В статье применены теоретические положения экономической теории, экономики предприятия, менеджмента, финансового менеджмента, информационных технологий.*

Результаты работы. *В статье обосновано, что эффективность технологии бюджетирования как инструмента управления, зависит от комплексности использования на всех этапах процесса управления. Приведены пути внедрения бюджетирования на предприятиях. Исследованны теоретические основы формирования бюджетов на предприятиях, которые рассмотрены с позиций осуществления управленческой деятельности через реализацию функций управления: планирования, организации, координирования, мотивации и контроля. Определены этапы, источники информации их обеспечения и особенности бюджетирования в современных условиях. Установлена необходимость бюджетирования деятельности предприятий на стратегическом и тактическом уровне. Предложены способы эффективного выполнения*

© Бусарєв В.В., 2014

бюджетов для повышения конкурентоспособности предприятия. В статье представлено направление усовершенствования технологии бюджетирования на основе внедрения программных продуктов, которые интегрированы в IT-методику SyteLine Budgeting (процессного бюджетирования на основе синтеза бизнес-процессных систем управления предприятиями). Данная методика является эффективной альтернативой традиционному ресурсно-структурному бюджетированию и является актуальной для предприятий, которые встали на путь бизнес-процессного управления и применения экономико-математических моделей оптимального выбора, что позволит предприятию разработать конкретные тактические (операционные) задачи для формирования системы бюджетирования структурных подразделений и значительно снизить трудоемкость составления бюджетов как на операционном уровне, так и по предприятию в целом.

Область применения результатов. *Научные положения и практические рекомендации, сформулированные в работе, дают возможность повысить эффективность управления организациями любой формы собственности и сферы деятельности с помощью формирования автоматизированной системы бюджетов на уровне структурных подразделений и операционных процессов деятельности.*

Ключевые слова: *бюджетирование, бизнес-процессное управление, финансовое планирование, система сбалансированных показателей.*

TRANSFORMATION APPROACHES TO BUDGETING ENTERPRISES: FROM RESOURCE-FUNCTIONAL TO PROCESS-ORIENTED

Busarev V.V.

The aim of the article *is the definition of features and directions of increase of efficiency of enterprise management using technology budgeting.*

The study *is theoretical-methodological, organizational and practical aspects of managing the budgeting process is implemented by the implementation of software products.*

Methodology. *The article applied the theoretical principles of economic theory, business Economics, management, financial management, information technology.*

Results. *The article rightly, that the effectiveness of the technology budgeting as a management tool depends on the complexity of application at all stages of the management process. The ways of budgeting introduction at the enterprises. The research on the theoretical basis for the formation of budgets of enterprises, which are considered from the standpoint of the implementation of management activities through the implementation of management functions: planning, organization, coordination, motivation and control. Defined stages, sources of information's security and features of budgeting in modern conditions. The necessity of budgeting activities of enterprises on strategic and tactical level. Proposed effective execution of the budget to enhance the competitiveness of enterprises. The article presents further improve the technology - based budgeting implementation of software products that are integrated into the it technique SyteLine Budgeting (budgeting process based on a synthesis of business process management systems). This technique is an effective alternative to traditional resource-structural budgeting and is relevant for enterprises that are on the path of business process management and application of economic-mathematical models of optimal choice, which will allow the company to develop specific tactical (operational) tasks for the formation of the budgeting system of structural units and will allow to to significantly reduce the complexity of budgeting as at the operational level, and in General advice.*

Practical implications. *Scientific principles and practical recommendations formulated in the work, allow to increase efficiency of management of organizations of all forms of ownership and activities through the creation of automated system of budgets at the level of departments and operational processes of the company.*

Keywords: *budgeting, business process management, financial planning, balanced scorecard.*

Актуальність теми. В умовах ринкової економіки, якій притаманні самостійність суб`єктів господарювання та власна відповідальність підприємств за результати фінансово-господарської діяльності, виникає об`єктивна потреба у постійному контролі, аналізі, коригуванні й прогнозуванні змін фінансового стану та оцінки фінансових можливостей підприємства на майбутнє. Система управління підприємством повинна вдосконалюватись з урахуванням накопиченого світового досвіду, новітніх теоретичних і практичних досягнень у сфері менеджменту.

Одним з ефективних напрямків удосконалення системи управління для вітчизняних підприємств є саме технологія бюджетування, яка виникла та набула значного поширення у країнах Західної Європи, США та Японії, ще з 60-х рр. XX ст. Розвиток та оздоровлення бізнесу можливі за умови вирішення проблем внутрішнього управління підприємством, створення та використання можливостей, що залежать від факторів динамічного зовнішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчить закордонний і вітчизняний досвід науковців та практиків, бюджетування є ефективною технологією управління фінансово-господарською діяльністю підприємств. Також є основним засобом управління та необхідною оперативною інформацією про технологічні і господарські процеси, які у поєднанні з іншою інформацією за допомогою оперативного аналізу дають змогу своєчасно оцінювати результати діяльності підприємства, реагувати на зміни, уникати їх у майбутньому та приймати поточні та стратегічні управлінські рішення.

На сьогодні існує чимало публікацій, які стосуються бюджетування як реалізації фукції фінансового менеджменту. В деяких бюджетування розглядається, як процес розробки, виконання, контролю та аналізу фінансового плану, що охоплює всі сторони діяльності підприємства; в інших - як технологія управління фінансово-господарською діяльністю підприємства та його окремими підрозділами (центрами фінансової відповідальності) на базі обробки, координації та контролю внутрішніх і зовнішніх інформаційних потоків. Але, беззаперечно, воно визнається ефективним, доцільним та корисним. Вагомий внесок в дослідження технології бюджетування зробили такі науковці: Джай К. Шим, Джойл Г. Сигел [9], які розглядали систему бюджетів як один із способів підвищення ефективності управління підприємством, Бай О.І. [1], Квасницька Р.С., Джерелейко С.О. [6], Череп О.Г., Стремидло О.Ю. [8], Мельник О.Г. [7], які досліджували особливості бюджетування українських підприємств, та інші.

Метою статті є визначення основних проблем організації процессу бюджетування та засадах впровадження IT (інформаційних технологій) бюджетування в практику вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бюджетування – це інформаційна система внутрішньофірмового, корпоративного управління фінансово-господарською діяльністю підприємств на основі функціонування центрів відповідальності з допомогою відповідних фінансових інструментів – бюджетів [9, С.11].

Бюджети містять інформацію, яка є базою для прийняття управлінських рішень з метою підвищення ефективності діяльності не лише підприємства в цілому, а й усіх його центрів відповідальності (структурних підрозділів) та господарських одиниць, оцінки діяльності менеджерів усіх ієрархічних рівнів, забезпечення ефективного використання матеріальних, трудових, фінансових та інвестиційних ресурсів [1, С.24].

Бюджетування можна охарактеризувати як цілісну інтегровану інформаційну систему, яка забезпечує взаємозв'язок і взаємоузгодженість процесів планування, контролю, аналізу та прийняття управлінських рішень на рівні окремих структурних підрозділів та підприємства в цілому.

Сутність бюджетування полягає в плануванні діяльності підприємства відповідно до стратегічних і тактичних цілей, яке втілюється в конкретних показниках бюджетів, спрямованих на виконання конкретних корпоративних завдань. По суті, бюджетування є першим кроком до втілення в життя стратегічного плану компанії. Тому, першочергове завдання бюджету – забезпечення виконання стратегічного плану організації, де основними орієнтирами при складанні бюджетів є стратегічні цілі компанії [2, С.83]. Аби узгодити бюджет компанії з її стратегією при складанні фінансового плану організації, необхідно враховувати головні положення її стратегічного плану. Стратегії часто формулюються на основі різних ініціатив, тому бюджет компанії має відображати ці ініціативи, для чого необхідно здійснювати процес бюджетування з урахуванням різних варіантів (сценаріїв) розвитку.

З метою забезпечення ефективного управління, підприємство повинно передбачити здійснення комплексу організаційно-технічних заходів із розробки та впровадження системи бюджетування.

Процес створення технологічної системи бюджетування передбачає дії за трьома напрямами:

1. Технологія бюджетування.
2. Організація бюджетування.
3. Автоматизація процесів бюджетування.

Оскільки бюджетування є складною організаційною технологією, що базується на загальній концепції розвитку підприємства, воно побудоване на певних бізнес-процесах, яким притаманні певні етапи (стадії) його впровадження на всіх структурних рівнях (від первинних ланок до керівних органів).

Універсальної для всіх підприємств структури процедури бюджетування діяльності не існує. Тому процес впровадження на вітчизняних підприємствах бюджетування має бути не тільки достатньою мірою теоретично обґрунтованим, але й мають бути пристосовані під особливості функціонування конкретного підприємства на місцях впровадження бюджетування, що дозволить суттєво підвищити якість організації управління вітчизняними суб'єктами господарювання окремо визначеного сектору економіки та сприятиме збільшенню їх прибутковості і подальшому економічному розвитку.

Накопичений світовий досвід свідчить, що бюджетування дозволяє з нових позицій ставиться до планування в цілому і є основою системи управління. Також всі управлінські рішення, що так чи інакше стосуються доходів, витрат і грошових потоків, співвідносяться з бюджетом і оцінюються відповідно до нього за показниками бюджетування.

Досліджуючи сучасну практику бюджетування можна визначити наступні недоліки: поточні планові показники не узгоджуються з стратегією діяльності підприємства; відсутній системний підхід до впровадження і функціонування бюджетування; не забезпечується належний контроль за виконанням бюджетів; розроблення бюджетів носить не постійний характер; система стимулювання не завжди узгоджується з виконанням показників бюджетів, що призводить до низької мотивації праці; також для багатьох керівників підприємств процес бюджетування залишається не зовсім зрозумілим [3, С.92].

В цілому їх можна розділити на дві категорії: концептуальні помилки, причиною яких є одностороннє уявлення про методологію бюджетного управління, та технологічні обмеження інструменту, обраного для реалізації бюджетування [4, С.28].

Бюджетування як управлінська технологія спрямоване на розроблення та підвищення саме фінансово-економічної обґрунтованості різноманітних управлінських рішень. Воно дає можливість спланувати, а потім дати економічну оцінку наслідкам запроваджених заходів, управляти фінансовими результатами як підприємства в цілому, так і окремих бізнес-підрозділів, визначати напрями, масштаби і темпи його розвитку, виражені у фінансових показниках (обсягах і джерелах фінансування як поточної діяльності, так і різноманітних проектів).

Бюджетування покликане пов'язувати оперативні цілі структурних одиниць зі стратегічною метою всього підприємства за допомогою мотивації керівників на виконання бюджетів їх підрозділів. Фінансові бюджети дають змогу прогнозувати фінансовий стан підприємства, виявляти критичні періоди, стан «розриву ліквідності» та готуватися до запобігання критичним ситуаціям шляхом балансування бюджетних показників.

Отже, система бюджетування, що базується на контрольованому прогнозі, має цілий ряд переваг і в сучасних умовах є одним з найбільш передових методів управління, внаслідок чого можемо запропонувати, що в основі побудови системи бюджетування лежить інтегрований підхід до визначення основних функцій менеджменту. Це дозволяє нам трансформувати роль бюджетування в розрізі чотирьох *основних функцій менеджменту*: планування, організації, мотивації та контролю.

Як *функція планування* бюджетування передбачає розробку фінансових планів підприємства, розробку методик планування, визначення обсягу находжень і витрат, надання інформації для складання планів, здійснення прогнозів діяльності.

Як *функція організації*: створення організаційної структури підприємства, виділення структурних підрозділів, виділення центів фінансової відповідальності, розподіл обов'язків між виконавцями і координаторами бюджетного процесу, створення системи збору інформації про результати діяльності, забезпечення керівників підрозділів інформацією про їхню діяльність.

Як *функція мотивації*: дозволяє мотивувати виконання бюджетів на підприємстві, мотивувати керівників структурних підрозділів.

Як *функція контролю* бюджетування забезпечує порівняння планових і фактичних показників для визначення оцінки ступеня досягнення цілей, встановлення припустимих меж відхилень від плану, аналіз відхилень, виділення сфери відповідальності.

Доцільність впровадження та підтримки бюджетування на вітчизняних підприємствах усіх галузей, розмірів та напрямів діяльності обумовлюється тим, що побудова та аналіз бюджетних форм надає менеджменту компанії інформацію для обґрунтування та прогнозування наслідків того чи іншого управлінського рішення (виробничого, інвестиційного, маркетингового тощо), оцінки результатів, досягнутих компанією, порівняно з цілями, встановленими фінансовими планами минулих періодів.

Сформований понятійний апарат та побудова логічних взаємозв'язків між основними видами бюджетів формують розуміння, що бюджетування є не просто інструментом балансування доходів і витрат, а механізмом узгодження перебігу всіх економічних процесів на підприємстві. Необхідність аналізу фінансового стану компанії в майбутніх періодах та формування стратегії подальшого розвитку зумовлює наступні дослідження з використанням *системи збалансованих показників* (СЗБ):

1) можливість реалізувати стратегічні ініціативи при економії ресурсів підприємства;:

2) наявність взаємозалежних планів на всіх рівнях, управління., як: по підрозділах, так і по компанії в цілому;

3) можливість, трансформації стратегічних цілей у конкретні, плани заходів із заданими у кількісному вираженні бюджетними; показниками;

4) розподіл ресурсів відповідно до виробленого; стратегічними напрямками-розвитку;

5) розширення діапазону використовуваних показників (фінансові тане фінансових для оцінки результатів діяльності й ступені; досягнення поставлених цілей.

6) покращення мотиваційних мотивів задля досягнення цілей.

Таблиця. Взаємний вплив бюджетного планування та стратегічного управління

Ознака		СЗП	Синергетичний ефект	
			Вплив бюджетування на СЗП	Вплив СЗП на бюджетування
Показники	Використання економічних і фінансових короткострокових показників	Використання будь-яких показників	1. Можливість трансформації фінансових бюджетних показників у нефінансові цільові й доведення їх до кожного співробітника	1. Можливість включення в бюджет цільових показників, що носять нефінансовий або довгостроковий характер; 2. Можливість відстеження виконання стратегічних проектів на основі показників бюджету.
Структура системи управління	Зв'язок бюджету підприємства з бюджетами ЦФО. Виділення бюджетів по рівнях управління й по сферах діяльності	Причинно-наслідковий зв'язок СЗП підприємства зі СЗП підрозділів	1. Використання бюджетної структури як основу для каскадування СЗП по підрозділах або бізнес-процесу 2. Кожний показник СЗП має свого відповідального.	1. Каскадування стратегії на рівень ЦФО або бізнес процесів; 2. Визначення стратегічних функцій і відповідальності; 3. СЗП може бути основою для формування бюджетної структури; 4. Використання СЗП сприяє скороченню кількості форм.
Цілевстановлення	Фінансові цілі служать відправною точкою бюджетування	Виокремлення стратегічних напрямків розвитку є першим щаблем організації СЗП	1. Фінансово-економічний аналіз показників СЗП і даних бюджетування з метою перевірки їхньої відповідності й збалансованості; 2. Застосування даних бюджетування для встановлення цільових значень.	Цільові значення показників СЗП як основа формування бюджету;
Організація			1. План цілей і ресурсів для їхнього досягнення в кількісному вираженні; 2. Наявність можливості коригування видатків на стратегічні ініціативи відповідно до наявних ресурсів у короткостроковому періоді,запланованими в бюджеті.	1. Розподіл ресурсів підприємства відповідно до встановленої стратегії; 2. Формування інвестиційного бюджету на основі цільових стратегічних показників.
Виконання	Розкриття фінансової і інформації про діяльність підприємства	Подання інформації про реалізацію стратегії	Формування комплексної картини функціонування підприємства в стратегічному й оперативному аспектах	
Аналіз	Аналіз виконання бюджетних показників, сприяє виробленню рішень по зміні оперативних планів або по продовженню обраного курсу	Аналіз значень показників СЗП дозволяє коригування стратегічних цілей підприємства	Аналіз даних бюджетування є сигналом для коригування стратегії підприємства	
Процес мотивації	Бюджетування сприяє економії бюджетів на рівні ЦФО, бізнес-процесів і підприємства в цілому	Завдяки СЗП персонал: орієнтований; на реалізацію. стратегії	Інтеграція систем дозволяє створити систему мотивації, що сприяє реалізації стратегії. при економічній витраті коштів, запланованих у бюджеті	
Процес контролю	План-фактний, контроль і фінансовий аналіз по закінченні. поточного періоду	План-фактний Контроль та факторний аналіз ключових показників.	Використання інструментів контролю,створених для бюджетування	

Поєднуючи два поняття визначимо суть інтегрованої системи бюджетного планування – це система трансформації та інтерпретації стратегічних цілей компанії в бюджетні плани із заданим у кількісному та грошовому виразі показниками, задля ефективнішого розподілу ресурсів, організації, контролю та мотивації.

Збалансована система показників у першу чергу концентрує свою увагу на поліпшенні функціонування бізнес-процесів компанії, тому найбільший ступінь інтеграції бюджетування й СЗП можна забезпечити завдяки організації бюджетного управління на підприємстві з процесно-орієнтованому принципі.

Бюджетування за процесно-орієнтовним підходом означає: ставити конкретні цілі, планувати, здійснювати контроль на підставі затверджених планів, аналізувати результати, зіставляючи їх з плановими показниками, виявляти причини відхилень та ухвалювати рішення, що усувають ці розходження. Саме такий підхід реалізовується в технологіях бюджетного управління,

що складають ядро управлінського механізму більшості успішних компаній. Ці технології дозволяють, зокрема, визначити стратегічні показники діяльності; встановити безпосередній зв'язок цільових стратегічних показників з планами (бюджетами), спрямованими на їх досягнення; виявляти роль і значення чинників, що впливають на досягнення цілей підприємства, проводити оцінку можливих варіантів розвитку подій при зміні найважливіших планових показників (виручка, ціна, вартість сировини тощо); розмежовувати відповідальність за результати між керівниками різних напрямів і рівнів організаційної ієрархії; визначати оптимальну систему мотивації менеджерів та їхню частку у фінансовому результаті підприємства; встановлювати відповідність між планами і фактичними результатами; здійснювати оперативний контроль відхилень і виявляти їх причини; оцінювати й порівнювати ефективність різних напрямів бізнесу, підрозділів, продуктів.

На ринку України представлено кілька продуктів такого класу: *Cognos* (Інструменти діагностики IBM Cognos: Варіант використання - відстеження помилки ініціалізації програми IBM *Cognos Content Manager*; описується методологія пошуку й усунення несправностей, що поєднує загальнодоступні інструментальні засоби для діагностування й рішення проблеми, що виникає при певному варіанті використання або сценарії розвитку); *Adaytum* розроблена на основі Microsoft Windows Distributed Internet Applications Architecture (Windows DNA), а також використання мови XML, що для передачі даних забезпечують високий рівень інтеграції з існуючими на підприємстві додатками й системами (Головні книги, ERP-системи, CRM-додатки й ін.), *Oracle Financial Analyser* - «фінансовий аналізатор» призначений для підготовки фінансової звітності, виконання аналізу, планування і розробки бюджету, він є частиною комплексу програм Oracle E-Business Suite – інтегрованого набору програмних продуктів Oracle; *SyteLine Budgeting*, що включає в себе: планування і керування ресурсами промислових підприємств (ERP), керування поставками й ланцюжками поставок (SCM), керування взаєминами із клієнтами (CRM), фінансово-економічний аналіз і бюджетування, керування бізнесами-процесами й електронним документообігом, електронний бізнес і керування замовленнями через Інтернет (B2B).

Отримати загальне уявлення про функціональність зазначених інструментів можна, проаналізувавши можливості типового представника цього класу – системи SyteLine Budgeting (PlanDesigner). SyteLine Budgeting забезпечує повну автоматизацію найважливіших етапів процесу управління: аналізу корпоративної інформації, корпоративного планування, контроллінга та перепланування, регламентування процесів бюджетування, створення й реструктуризації моделей корпоративного бюджетного управління та контролю. Даний програмний продукт пропонує також широкий набір аналітичних інструментів, що забезпечують різнобічний і зважений аналіз. Система дає змогу планувати згори-вниз і знизу-вгору (з використанням механізмів прямого та зворотного розподілу та обмежень), проводити організаційне структурування підприємства за центрами відповідальності, здійснювати планування приросту з урахуванням ресурсних обмежень і можливостей підприємства, розробляти необмежену кількість сценаріїв бюджетів, застосовувати різні методи розподілу середніх і постійних витрат з метою планування собівартості тощо.

Процесно-орієнтовний підхід до бюджетування (Activity-Based Budgeting) на сьогодні активно розвивається, що насамперед пов'язано з розвитком процесного підходу до управління. На відміну від бюджетування на основі фінансової структуризації, де побудова бюджетів відбувається на основі виділення центрів відповідальності та ресурсно-функціональному розподілі, при процесно-орієнтовному побудова бюджетів відбувається на основі моделювання бізнес-процесів. Бюджети при цьому мають прямий зв'язок зі стратегічними цілями підприємства, а не лише з поточним контролем.

Продукт дозволяє формувати повну систему операційних і функціональних бюджетів, і отримувати результуючі планові звіти:

- звіт про прибутки і збитки (P & L),
- звіт про фінансову позицію (Balance),
- звіт про рух грошових коштів (CashFlow),
- звіт про власний капітал,
- інші звіти за показниками бізнесу для керівництва, акціонерів, інвесторів та ін.зацікавлених осіб.

Висновки. У межах моделі *SyteLine Budgeting* на рівні важливих показників і бюджетів пов'язуються господарські та фінансові процеси. Але для реалізації цього механізму управління необхідно, з одного боку, змінити бачення керівництва підприємства щодо можливостей методології бюджетування. Система дає змогу оптимізувати як цілі підприємства, так і його центри відповідальності, розрахунок чисельних значень параметрів, що забезпечують ідеальне використання ресурсів і розв'язання завдань максимізації прибутку за мінімізації витрат. З іншого, – використовувати сучасні автоматизовані системи бюджетного управління та контролю, що дозволяють неабияк підвищити якість бюджетування й знизити його трудомісткість, підняти аналіз даних на якісно новий рівень.

Список використаних джерел

1. Бай С.І. Розвиток організації: політика, потенціал, ефективність: [монографія] / С.І. Бай; Київський національний торговельно-економічний ун-т. – К., Київ. нац. торг.-ек. ун-т, 2009. – 280с.

2. Друкер Питер Ф. Задачи менеджмента в XXI веке / Питер Ф. Друкер; пер. с англ. и ред. Н.М. Макарова. – М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2004. – 270с.

3. Харрингтон Дж. Оптимизация бизнес-процессов: документирование, анализ, управление, оптимизация / Дж. Харрингтон, К.С. Эсселинг, Х. Ван Нимвеген; [пер. с англ.]. – СПб.: Азбука; СПб.: БМикро, 2002. – XXIV, 328с.

4. Сумець О. М. Стратегія підприємства. Теорія, ситуації, приклади : [навч. посіб.] / О. М. Сумець. – К. : Професіонал, 2005. – 320 с.

5. Швейдер Ю.А. Системы и модели / Швейдер Ю.А., Шаров А.А.– М. Наука, 2004 - 152 с

6. Квасницька Р.С., Джерелейко С.О. Бюджетування на підприємстві: суть та основні передумови ефективного застосування / Р.С. Квасницька, С.О. Джерелейко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2008. – №5, Т. 1. – С. 54 – 56.

7. Мельник О.Г. Методи бюджетного планування/О.Г.Мельник // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 37-46.

8. Череп О.Г. Роль бюджету та процесу бюджетування в управлінні підприємством / О.Г. Череп, О.Ю. Стремидло // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2011. – № 1. – С. 445–451.

9. Джай К. Шим, Джойл Г. Сигел. Основы коммерческого бюджетирования / Пер. с англ. – СПб.: Пергамент, 1998. – 496 с.

References

1. Bay, S.I. (2009), Rozvitok organizatsii: politika, potentsial, yefektivnist [The development of politics, potential, effectiveness], Kiivskiy natsionalniy torgovelno-ekonomichniy un-t, Kyiv, Ukraine.

2. Druker Piter F. (2004), Zadachi menedzhmenta v XXI veke [Tasks management in the XXI century], OOO «I.D. Vilyams», Moscow, Russia.

3. Kharrington, Dzh., Esseling, K.S., and Nimvegen, Kh. Van (2002), Optimizatsiya biznes-protsessov: dokumentirovaniye, analiz, upravleniye, optimizatsiya[Optimization of business processes: dokumentyrovanye, analysis, management, optimization],.: Azbuka; BMikro, St. Pererburg, Russia.

4. Sumets, O. M. (2005), Strategiya pidpriємstva. Teoriya, situatsiї, prikladi [Strategy of the enterprise. theory, situation, examples], Profesional, Kyiv, Ukraine.

5. Shveyder, Y.A. and Sharov, A.A. (2004), Sistemy i modeli [Systems and models], Nauka, Moscow, Russia.

6. Kvasnitska, R.S. and Dzhereleyko, S.O. (2008), «Budgeting in the enterprise: the essence and the basic prerequisites of effective application», Visnik KhmelnitskogoNationalnogo Universitetu, vol.5, pp.54-56.

7. Melnik, O.G. (2009), «Methods budget planning «, Finansy Ukrainy, vol.12, pp.37-46.

8. Cherep, O.G. and Stremidlo, O.J. ''The role of the budget and budgeting process in enterprise management'', Bjuleten Mizhnarodnogo Nobelevskogo economichnogo forumu, vol.1, pp.445-451.

9. Dzhaj, K. Shym and Sigel, D.G. (1998), Osnovy kommercheskogo budzhetirovaniya [The Basics commercial budgeting], Pergament, Sankt Peterburg, Russia.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Бусарєв В'ячеслав Валентинович, аспірант кафедри менеджменту в будівництві,
Київський національний університет будівництва й архітектури
v-busarev@mail.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Бусарев Вячеслав Валентинович, аспирант кафедры менеджмента в строительстве,
Киевский национальный университет строительства и архитектуры
v-busarev@mail.ua

DATA ABOUT THE AUTHOR
Busarev Vyacheslav, postgraduate student of the Department of management in construction,
Kyiv national University of construction and architecture
v-busarev@mail.ua

УДК 37.014:373

ПРАКТИКА ФІНАНСУВАННЯ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ З МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Бучковська Я.Г.

Предмет, мета роботи. В сучасних умовах практично все фінансування дошкільної освіти здійснюється з місцевих бюджетів. Упродовж останніх років частка видатків на дошкільну освіту з місцевих бюджетів перевищувала 99% усіх фінансових ресурсів, що спрямовуються на надання дошкільної освіти. З метою ґрунтовного дослідження практики фінансування дошкільної освіти в Україні, подальший аналіз доцільно сконцентрувати на фінансуванні дошкільної освіти з місцевих бюджетів. Це дасть змогу більш детально з'ясувати основні проблеми фінансового забезпечення дошкільної освіти та розуміти ключові недоліки використання бюджетних коштів на дошкільну освіту.

Методологія проведення роботи. У процесі проведеного дослідження використано методи емпіричного пізнання, групування, порівняння, аналізу, синтезу, спостереження і графічного аналізу.

Результати роботи. В статті проведено аналіз фінансування дошкільної освіти з місцевих бюджетів у розрізі загального і спеціального фондів, розглянуто практику залучення добровільних благодійних внесків, їх переваги та недоліки. З'ясовано проблеми видатків місцевих бюджетів на дошкільну освіту та вказано на причини, що їх зумовлюють.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані місцевими фінансовими органами, дошкільними навчальними закладами, управліннями освіти місцевих державних адміністрацій та місцевих рад, Міністерством освіти і науки України.

Висновки. Практиці фінансування дошкільної освіти притаманні суттєві недоліки, що призводять до значних проблем у доступності та якості послуг дошкільної освіти. Це негативно позначається на реалізації важливих пріоритетів гуманітарного розвитку країни.

Ключові слова: *дошкільна освіта, дошкільний навчальний заклад, місцевий бюджет, фінансування, загальний фонд, спеціальний фонд, благодійні внески.*

ПРАКТИКА ФИНАНСИРОВАНИЯ ДОШКОЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ С МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ

Бучковская Я.Г.

Предмет, цель работы. В современных условиях практически все финансирование дошкольного образования осуществляется из местных бюджетов. В последние годы доля расходов на дошкольное образование из местных бюджетов превышала 99% всех финансовых ресурсов, направляемых на предоставление дошкольного образования. С целью основательного исследования практики финансирования дошкольного образования в Украине, дальнейший анализ целесообразно сконцентрировать на финансировании дошкольного образования из местных бюджетов. Это позволит более детально выяснить основные проблемы финансового обеспечения дошкольного образования и выяснить ключевые недостатки использования бюджетных средств на дошкольное образование.

Методология проведения работы. В процессе проведенного исследования использованы методы эмпирического познания, группировки, сравнения, анализа, синтеза, наблюдения и графического анализа.

Результаты работы. В статье проведен анализ финансирования дошкольного образования из местных бюджетов в разрезе общего и специального фондов, рассмотрена практика привлечения добровольных благотворительных взносов, их преимущества и недостатки. Выяснено проблемы расходов местных бюджетов на дошкольное образование и указано на причины, которые их обуславливают.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы местными финансовыми органами, дошкольными учебными заведениями, управлениями образования местных государственных администраций и местных советов, Министерством образования и науки Украины.

Выводы. *Практике финансирования дошкольного образования присущи существенные недостатки, приводящие к значительным проблемам в доступности и качестве услуг дошкольного образования. Это негативно сказывается на реализации важных приоритетов гуманитарного развития страны.*

 © Бучковська Я.Г., 2014

Ключевые слова: *дошкольное образование, дошкольное учебное заведение, местный бюджет, финансирование, общий фонд, специальный фонд, благотворительные взносы.*

FINANCING THE PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS FROM LOCAL BUDGETS

Buchkovska Ya.G.

Subject, purpose of work. In modern conditions almost all pre-school education financing is carried out by local budgets. In recent years, the share of expenditures on pre-school education from local budgets has exceeded 99% of all the funds directed to provide pre-school education. In order to study the practice of financing the pre-school education in Ukraine thoroughly, further analysis should be concentrated on financing the pre-school education from local budgets. This will allow to find out the main problems of financial support of preschool education in details and understand the key disadvantages of using budget funds for pre-school education.

Research Methodology. During the research the methods of empirical knowledge, grouping, comparison, analysis, synthesis, monitoring and graphical analysis have been used.

Results. The paper analyzed the financing of pre-school education from local budgets in terms of general and special funds, considered the involving of voluntary donations, their advantages and disadvantages. The problems of local spendings on pre-school education have been found out and the reasons that cause them have been specified.

Application field of results. The results of the study can be used by local financial authorities, pre school educational institutions, education departments of local state administrations and local councils, the Ministry of Education and Science of Ukraine.

Conclusions. Practice of pre-school education has significant deficiencies that lead to considerable problems in the availability and quality of preschool education. This affects the implementation of important priorities of humanitarian development.

Key words: *preschool education, preschool educational institution, local budget, financing, general fund, special fund, donations.*

Актуальність дослідження. Українське суспільство традиційно приділяє велику увагу розвитку освіти в країні та можливості одержувати освітні послуги широкому колу населення. В системі цінностей населення забезпечення дитини дошкільною освітою посідає одне з провідних місць. Розвиток дошкільної освіти в Україні визначається багатьма чинниками, серед яких система фінансування є основним. Ключове значення при цьому має економічна могутність країни, спроможність національної економіки забезпечувати суспільні потреби достатніми фінансовими ресурсами. Від побудови і функціонування системи фінансування дошкільної освіти безпосередньо залежать можливості суб'єктів надання дошкільних освітніх послуг. З іншого боку на функціонування дошкільної освіти впливають суспільні запити, які частково трансформуються через політичні та бюрократичні процедури в управлінські рішення що регламентують цю сферу діяльності.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Окресленим проблемам розвитку сучасної системи освіти приділяють увагу такі вчені, як В. Андрущенко, І. Вакарчук, В. Кремень, О. Ляшенко, С. Ніколаєнко; питанню вдосконалення системи її фінансування – І. Кичко, В. Буковинський, Т. Боголіб, Є. Красняков та ін.

Предметом дослідження є практика фінансування дошкільної освіти у розрізі видів місцевих бюджетів України.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні системи видатків місцевих бюджетів на дошкільну освіту та з'ясуванні основних проблем, які виникають в умовах обмеженого їх обсягу та пошуку альтернативних джерел її фінансування.

Завданнями дослідження є вивчення динаміки, складу і структури видатків місцевих бюджетів на дошкільну освіту та особливостей залучення коштів загального і спеціального фондів відповідних бюджетів.

У процесі роботи було використано **метод** кабінетного дослідження, який передбачає проведення аналізу відкритих джерел – нормативно-правових актів, даних місцевих бюджетів.

Постановка проблеми. Тенденції розвитку дошкільної освіти в Україні впродовж останніх років були доволі неоднозначними. Країна одержала у спадок від командно-адміністративної системи доволі розвинуту систему дошкільної освіти, яка чітко була вмонтована в сферу радянської освіти. Система фінансування передбачала бюджетні джерела фінансування та відповідала умовам радянської епохи. Тобто основні завдання зводилися до виділення коштів з метою забезпечення утримання дошкільних навчальних закладів. З тих пір в Україні відбулися кардинальні зміни в національній економіці, а також суспільно-політичному житті. Зазначені перетворення не могли не позначитися на системі фінансування дошкільної освіти і визначають необхідність нарощення обсягу уже існуючих джерел, пошуку додаткових та напрямів ефективного їх використання.

Результати дослідження. Динаміка видатків місцевих бюджетів на дошкільну освіту впродовж 2009–2013 рр. мала яскраво виражений позитивний характер. Так, якщо в 2009 р. обсяг таких видатків становив 7 862,4 млн. грн., то в 2013 р. він дорівнював 14 867,9 млн. грн., або в 1,9 рази більше. Визначальний вплив на розподіл видатків на дошкільну освіту в Україні між різними ланками бюджетної системи має законодавче закріплення видатків за певними видами бюджетів. Так, відповідно до Бюджетного кодексу України видатки на дошкільну освіту не зараховано до складу видатків, які здійснюються з Державного бюджету України, а, отже, їхнє здійснення може здійснюватися з місцевих бюджетів [1]. Здійснення видатків на дошкільну освіту між тим чи іншим видом місцевих бюджетів залежить від побудови системи фінансового вирівнювання. Згідно чинного законодавства, видатки на дошкільну освіту враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів бюджетів сіл, їх об'єднань, селищ, міст районного значення, з міських бюджетів міст республіканського АР Крим та обласного значення, а також міських бюджетів Києва та Севастополя. Отже, здійснення видатків на дошкільну освіту законодавством покладено на бюджети місцевого самоврядування. Це загалом можна оцінити як позитивне явище, оскільки послуги дошкільної освіти мають малий ареал доступності, який зазвичай не перевищує розмір населеного пункту. З огляду на це, мешканці населеного пункту та органи місцевого самоврядування несуть основне фінансове навантаження щодо фінансування системи дошкільної освіти та мають приймати участь в управління відповідними фінансовими ресурсами. Втім сьогодні спостерігаються великі проблеми з формуванням сільських бюджетів, дещо менші селищних бюджетів та міських бюджетів міст районного значення. У зв'язку з цим переважна частка цих місцевих бюджетів формується за рахунок міжбюджетних трансфертів. Це негативно впливає на повноцінну реалізацію наявного потенціалу ефективної участі, зокрема, споживачів бюджетних послуг в управлінні бюджетним процесом [2, с. 58]. Крім цього, таке становище негативно позначається на фінансовому становищі органів місцевого самоврядування через те, що часто обсяги одержаної дотації вирівнювання не покривають фактичних видатків, пов'язаних із виконанням делегованих державою повноважень.

У складі місцевих бюджетів найбільше навантаження щодо здійснення видатків на дошкільну освіту покладено на бюджети міст республіканського (АР Крим) значення та обласного значення. Впродовж 2009–2013 рр. з цих бюджетів було здійснено більше, ніж половина усіх видатків місцевих бюджетів на дошкільну освіту. Проте частка бюджетів міст республіканського (АР Крим) значення та обласного значення у видатках місцевих бюджетів на дошкільну освіту мала деяку тенденцію до зменшення (у 2009 р. – 53,7%, у 2013 р. – 52,1%) (табл. 1).

Тенденція до скорочення частки у видатках місцевих бюджетів на дошкільну освіту характерна також для міських бюджетів міст районного значення. Так, якщо в 2009 р. частка цих бюджетів становила 10,1%, то до 2013 р. вона поступово скоротилася до 9,8%. Варто зазначити, що скорочення часток згаданих вище бюджетів супроводжувалося значним зростанням обсягів видатків.

Таблиця 1. Обсяги видатків на дошкільну освіту в розрізі видів місцевих бюджетів України в 2009–2013 рр., млн. грн.

Види бюджетів	Показник	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
міські бюджети міст Києва та Севастополя	обсяг, млн. грн.	655,8	862,9	964,8	1 237,1	1 295,0
	частка, %	8,3%	9,0%	8,7%	8,9%	8,7%
бюджети міст республіканського (АР Крим), обласного значення	обсяг, млн. грн.	4 219,4	5 076,0	5 821,1	7 219,2	7 748,5
	частка, %	53,7%	52,7%	52,2%	52,1%	52,1%
районні бюджети	обсяг, млн. грн.	120,6	144,1	161,3	208,9	231,8
	частка, %	1,5%	1,5%	1,4%	1,5%	1,6%
бюджети міст районного значення	обсяг, млн. грн.	790,4	956,7	1 101,4	1 364,4	1 457,7
	частка, %	10,1%	9,9%	9,9%	9,8%	9,8%
селищні бюджети	обсяг, млн. грн.	722,8	873,9	1 031,4	1 274,3	1 347,7
	частка, %	9,2%	9,1%	9,2%	9,2%	9,1%
сільські бюджети	обсяг, млн. грн.	1 353,4	1 713,8	2 070,4	2 563,6	2 787,3
	частка, %	17,2%	17,8%	18,6%	18,5%	18,7%
Всього	обсяг, млн. грн.	7 862,4	9 627,4	11 150,4	13 867,5	14 867,9
	частка, %	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Складено на основі звітності Державної казначейської служби України про виконання місцевих бюджетів.

В цих умовах спостерігалося значне зростання частки видатків на дошкільну освіту сільських бюджетів та бюджетів міст Києва і Севастополя у структурі відповідних видатків місцевих бюджетів. Частка видатків сільських бюджетів зросла з 17,2% у 2009 р. до 18,7% у 2013 р., а частка видатків міських бюджетів міст Києва та Севастополя збільшилася з 8,3% у 2009 р. до 8,7% у 2013 р. (див. табл. 1). Збільшення часток цих видів місцевих бюджетів було зумовлено тим, що темпи зростання обсягів видатків на дошкільну освіту сільських бюджетів та міських бюджетів Києва і Севастополя перевищували темпи зростання видатків інших видів місцевих бюджетів.

Зміна часки різних видів місцевих бюджетів на дошкільну освіту була зумовлена відмінною динамікою їх обсягів. Як видно з рис. 1, темп росту видатків на дошкільну освіту з міських бюджетів Києва та Севастополя впродовж досліджуваного періоду мав позитивну проте нестабільну динаміку. Видатки інших видів місцевих бюджетів з року в рік зростали, до того ж таке зростання було синхронним. Це свідчить про домінування загальнодержавної політики у сфері фінансування дошкільної освіти в Україні.

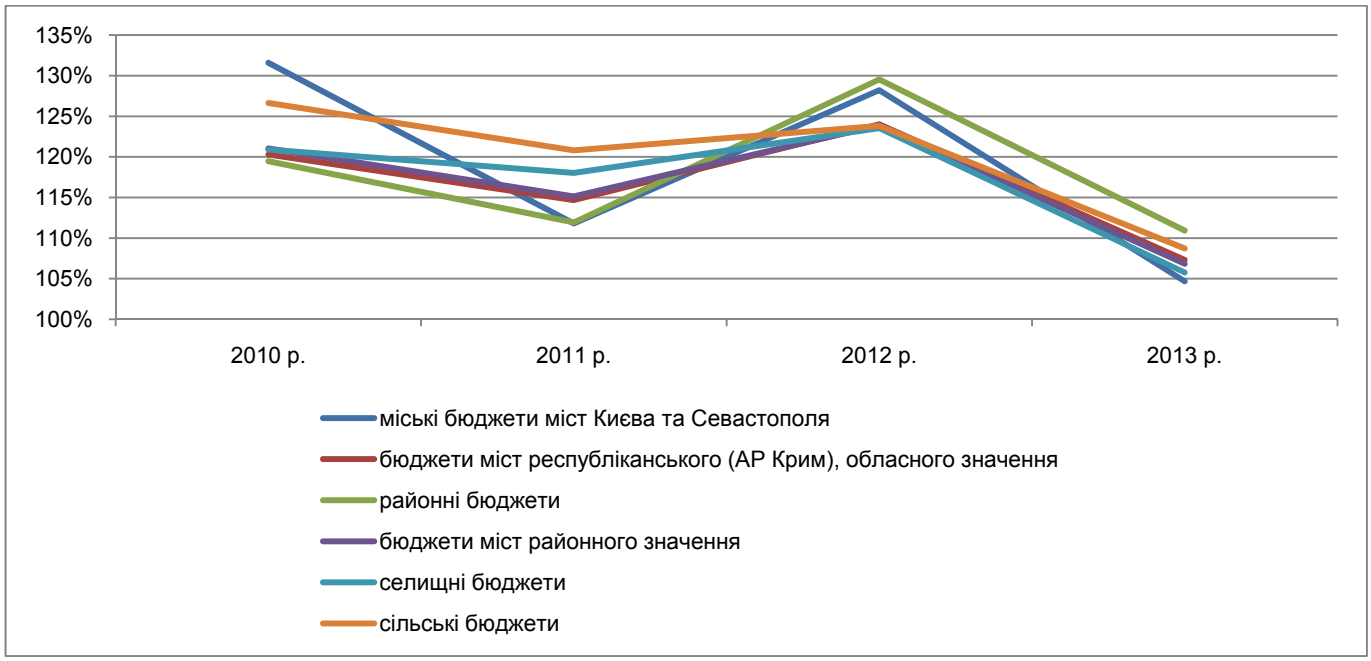

Рисунок 1. Ланцюгові темпи росту видатків місцевих бюджетів на дошкільну освіту в розрізі видів місцевих бюджетів України в 2010–2013 рр., %

Складено на основі звітності Державної казначейської служби України про виконання місцевих бюджетів.

Практика фінансування дошкільної освіти в Україні передбачає залучення коштів загального та спеціального фондів відповідних бюджетів. Джерелом здійснення видатків загального фонду є надходження загального фонду місцевого бюджету, їхній обсяг залежить від передбачених бюджетних призначень на дошкільну освіту місцевого бюджету. Ресурсом для здійснення видатків спеціального фонду слугують власні надходження дошкільних навчальних закладів, а також інших доходів спеціального фонду, що спрямовуються на дошкільну освіту.

Варто зазначити, що темпи зростання видатків, здійснених за рахунок коштів спеціального фонду значно перевищують тенденцію зростання видатків загального фонду. У 2013 р. видатки місцевих бюджетів на дошкільну освіту, здійснені з загального фонду становили 13 174,4 млн. грн., або в 1,85 рази більше порівняно з 2009 р. Видатки спеціального фонду за цей час збільшилися в 2,32 рази та досягли у 2013 р. 1 693,4 млн. грн. У структурі видатків на дошкільну освіту впродовж досліджуваного періоду значно переважала частка видатків загального фонду, проте вона мала деяку негативну тенденцію (2009 р. – 90,7%, 2013 р. – 88,6%).

Джерела власних надходжень дошкільних начальних закладів чітко передбачені чинним законодавством. Так, згідно статті 13 Бюджетного кодексу України, надано право бюджетним закладам залучати дві групи власних надходжень – надходження від плати за послуги, що надаються бюджетними установами згідно із законодавством та інші джерела власних надходжень бюджетних установ

[1]. До складу першої групи належать такі підгрупи: плата за послуги, що надаються бюджетними установами згідно з їх основною діяльністю; надходження бюджетних установ від додаткової (господарської) діяльності; плата за оренду майна бюджетних установ та надходження бюджетних установ від реалізації в установленому порядку майна (крім нерухомого майна).

Найважливіше значення серед надходжень від плати за послуги для фінансування дошкільної освіти має плата за послуги що надаються бюджетними установами згідно з їх основною діяльністю. Чинні нормативно-правові акти чітко визначають склад послуг, які можна надавати на платній основі. Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 796 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності» передбачено, що до платних послуг належить проведення понад обсяги, встановлені навчальними планами, з видачею або без видачі відповідних документів про освіту курсів, гуртків, факультативів (зокрема, іноземних мов, комп'ютерної підготовки, гри на музичних інструментах, хореографії, образотворчого мистецтва, стенографії, машинопису, крою та шиття, оздоблення приміщень, агротехніки, зоотехніки, підготовки водіїв) за науковим, технічним, художнім, туристичним, екологічним, спортивним, оздоровчим та гуманітарним напрямами, семінарів, практикумів з підготовки кадрів для дитячого та молодіжного туризму [3]. Слід зазначити, що згідно зі статтею 53 Конституції України передбачено, що держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної [4]. Рішенням Конституційного суду чітко передбачено, що громадяни повинні мати можливість здобувати дошкільну освіту у державних і комунальних навчальних закладах без оплати, тобто без внесення плати у будь-якій формі за освітні послуги, відповідно до державного стандарту [5]. На нашу думку, таке обмеження є цілком прийнятним зважаючи на властивості освітніх послуг для раннього віку дитини та необхідність дотримання основоположних принципів щодо забезпечення доступності таких послуг. Таким чином, надання платних освітніх послуг в дошкільних навчальних закладах державної і комунальної форм власності обмежені, оскільки освітні послуги в здебільшого надаються відповідно до затверджених державних стандартів. В таких умовах, чи не єдиною послугою, яку можна надавати на платній основі є забезпечення харчуванням дітей у державних і комунальних дошкільних навчальних закладах з частковою оплатою відповідно до законодавства. До того ж Законом України «Про дошкільну освіту» чітко передбачено, що батьки або особи, які їх замінюють, вносять плату за харчування дітей у державному та комунальному дошкільному навчальному закладі у розмірі, що не перевищує 50% (у міській місцевості) та 30% (у сільській місцевості) від вартості харчування на день [6].

Більший розмір плати за харчування у міських населених пунктах, ніж у сільських є основним чинником того, що частка видатків спеціального фонду у міських бюджетах є дещо більшою порівняно з сільськими та селищними бюджетами (рис. 2). Значно вищою, порівняно з іншими видами місцевих бюджетів є лише частка видатків спеціального фонду в міських бюджетах Києва та Севастополя. На нашу думку, це пов'язано, насамперед, з тим, що саме в міських населених пунктах більша наповнюваність дошкільних навчальних закладів, і, відповідно, у структурі видатків більша частка видатків на харчування дітей, які, здійснюються зі спеціального фонду, оскільки відшкодовуються батьками.

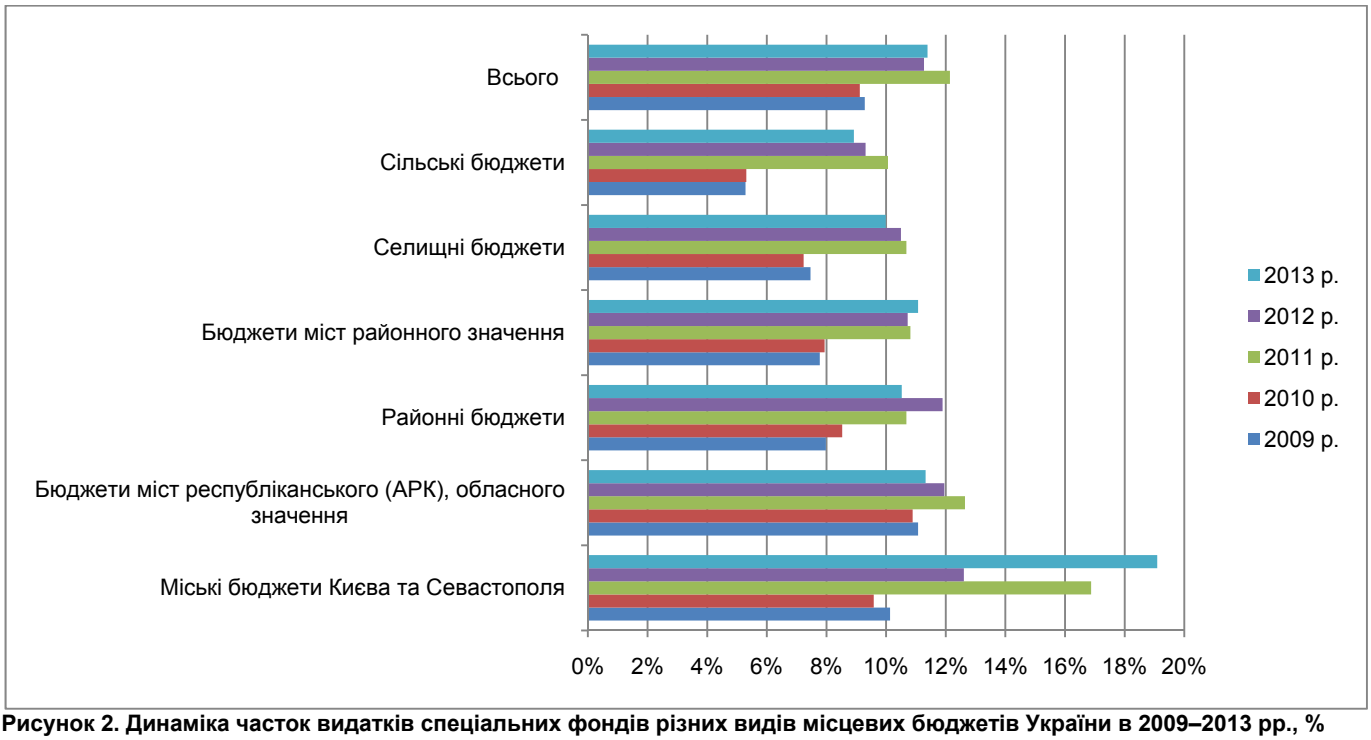

Рисунок 2. Динаміка часток видатків спеціальних фондів різних видів місцевих бюджетів України в 2009–2013 рр., %
Складено на основі звітності Державної казначейської служби України про виконання місцевих бюджетів.

Варто звернути увагу на певні відмінності часток ресурсів загального та спеціального фондів місцевих бюджетів у складів видатків на дошкільну освіту в розрізі різних регіонів України. Наприклад, частка ресурсів спеціального фонду в місті Києві в 2013 р. становила 19,1%, в той час, коли частка таких видатків в Івано-Франківській області становила 7,6%. Такі явища, на нашу думку, можна пояснити насамперед тим, що окремі регіони мають значно більші можливості для формування, зокрема, бюджету розвитку місцевого бюджету, що слугує важливим джерелом здійснення видатків, у тому числі, на дошкільну освіту. Через це в зазначених регіонах більша частка видатків здійснюється саме зі спеціального фонду місцевих бюджетів.

Виходячи з результатів проведеного дослідження, практика формування фінансових ресурсів дошкільної освіти засвідчує обмеженість джерел фінансування закладів. Надання послуг дошкільної освіти фінансується за рахунок загального фонду місцевого бюджету, а залучення ресурсів споживачів освітніх послуг обмежується частковою оплатою послуг харчування.

Послугам дошкільної освіти притаманні властивості приватних благ, оскільки безпосередні споживачі послуг одержують чималі вигоди. Відсутність структуризації послуг, які надають дошкільні освітні заклади та виокремлення тих, які здебільшого генерують приватні вигоди стає на заваді повноцінного залучення джерел споживачів таких послуг. Відповідно це позбавляє

систему дошкільної освіти переваг властивих механізму фінансуванню діяльності ринкових суб'єктів, а саме мотивів надавачів послуг до поліпшення їхньої якості, а споживачів – до оцінки їхньої реальної вартості та більш раціонального вибору. Це також призводить до відсутності необхідної гнучкості у пропозиції різноманітних послуг закладами дошкільної освіти та в результаті наявності незадоволеного попиту на послуги щодо догляду та вихованні дітей. Наприклад, сьогодні відсутня практика надання комплексу послуг дошкільної освіти в домашніх умовах, не практикується також надання послуг догляду за дітьми у вихідні дні або в пізній час, забезпечення короткострокового перебування дітей в дошкільних закладах тощо.

Загалом практика фінансування всього комплексу послуг, які надають заклади дошкільної освіти майже повністю бюджетними коштами призводить до обмеженості фінансових ресурсів, що спрямовуються на дошкільну освіту та, відповідно, до погіршення її якості, а також до необґрунтованого збільшення перерозподілу фінансових ресурсів через бюджет та інших негативних наслідків від перерозподілу бюджетних коштів. В таких умовах, для фінансування дошкільної освіти залучають джерела другої групи надходжень спеціального фонду, які включають підгрупу 1 – благодійні внески, гранти та дарунки та підгрупа 2 – кошти, що отримують бюджетні установи від підприємств, організацій, фізичних осіб та від інших бюджетних установ для виконання цільових заходів, у тому числі заходів з відчуження для суспільних потреб земельних ділянок та розміщених на них інших об'єктів нерухомого майна, що перебувають у приватній власності фізичних або юридичних осіб [1]. На нашу думку, залучення благодійних внесків для фінансування дошкільної освіти є доволі негативним явищем, оскільки переважно така діяльність відбувається з примусу до батьків. Так, нерідко умовою зарахування в переважну частину рівненських дошкільних освітніх закладів було сплата благодійного внеску у розмірі від 500 грн. до 1500 грн. [7]. Схожа ситуація спостерігається також в інших населених пунктах, особливо в тих, яких спостерігається черга на прийом дитини в дитячий садок, а кількість наявних місць значно менша, ніж кількість дітей, які відвідують дошкільні освітні заклади [8].

Варто зазначити, що сплата так званих «благодійних внесків» відбувається не лише при зарахуванні дитини до дошкільного закладу, але й впродовж навчання в закладі, а величина внесків в окремих закладах сягає 50 грн. в місяць [9]. На цьому фоні нерідко трапляються випадки різноманітних зловживань під час одержання цих внесків, серед яких нерідкими є випадки одержання таких коштів посадовими особами дошкільних закладів без відповідного обліку, що створює сприятливі умови для неналежного використання та звітування [10].

Таким чином, практика зарахування благодійних внесків від батьків дошкільними навчальними закладами, засвідчує, що в цьому разі важко встановити їх пряму залежність сплачених благодійних внесків із обсягом та якістю отриманих послуг [11, с. 175]. При цьому по суті відбувається плата за весь комплекс послуг, у тому числі тих, які мають ознаки суспільних благ, без урахування спроможності та матеріального становища одержувачів послуг. Оплата за спожиті суспільні послуги шляхом внесення однакового розміру плати споживачів послуг по суті нагадує подушний податок - один з найбільш соціально несправедливих в історії оподаткування. Варто зазначити, що обсяг благодійних внесків, одержаних установами, що надають послуги дошкільної освіти, який відображений у звітності є незначним порівняно з іншими джерелами фінансування, проте має тенденцію до збільшення. Обсяг інших власних надходжень, які складаються переважно з благодійних внесків у місцевих бюджетах Тернопільської області за період з 2009 р. по 2013 р. зріс з 988,7 тис. грн. до 2 755,9 тис. грн., або в 2,8 рази, а їхня частка в усіх доходах збільшилася з 0,7% до 1,1% (табл. 2).

Таблиця 2. Динаміка власних надходжень дошкільних освітніх закладів, що утримуються за рахунок місцевих бюджетів у Тернопільській області в 2009–2013 рр.

Рік	Одиниця виміру	Міський бюджет міста обласного значення	Міські бюджети міст районного значення	Селищні бюджети	Сільські бюджети	Всього
Плата за послуги						
2009 р.	тис. грн.	4 350,4	2 306,5	708,9	990,1	8 355,8
	%	10,2%	5,4%	4,8%	2,3%	5,8%
2010 р.	тис. грн.	4 970,1	2 868,4	978,2	1 208,5	10 025,3
	%	9,9%	5,6%	5,6%	2,2%	5,8%
2011 р.	тис. грн.	4 863,0	3 454,2	1 109,5	1 662,1	11 088,7
	%	8,8%	6,2%	5,4%	2,4%	5,5%
2012 р.	тис. грн.	5 157,2	4 150,2	1 121,7	1 722,8	12 151,9
	%	8,0%	5,9%	4,8%	2,0%	5,0%
2013 р.	тис. грн.	5 405,9	3 912,4	1 227,2	1 911,3	12 456,8
	%	7,2%	5,3%	4,9%	2,2%	4,8%
Інші власні надходження						
2009 р.	тис. грн.	220,1	58,6	269,5	440,4	988,7
	%	0,5%	0,1%	1,8%	1,0%	0,7%
2010 р.	тис. грн.	373,0	83,5	238,6	507,8	1 202,9
	%	0,7%	0,2%	1,4%	0,9%	0,7%
2011 р.	тис. грн.	667,5	191,1	88,3	893,6	1 840,5
	%	1,2%	0,3%	0,4%	1,3%	0,9%
2012 р.	тис. грн.	1 190,6	449,7	49,5	935,9	2 625,6
	%	1,8%	0,6%	0,2%	1,1%	1,1%
2013 р.	тис. грн.	1 616,6	350,4	33,0	756,0	2 755,9
	%	2,2%	0,5%	0,1%	0,9%	1,1%

Складено на основі звітності Державної казначейської служби України про виконання місцевих бюджетів.

Зважаючи на викладене вище, зазначимо, що практика залучення благодійних внесків дошкільними освітніми закладами свідчить про те, що зниження доступності послуг відбувається нерівномірно для усіх категорій населення. Необхідність здійснювати платежі за відвідування дітей дошкільних закладів обмежує в таких послугах перш за все незаможних мешканців, що порушує основний принцип дошкільної освіти – рівність доступу. Безумовно така ситуація негативно позначається на соціальному розвитку адміністративно-територіальних одиниць, оскільки сприяє посиленню майнової нерівності в суспільстві [11, с. 175]. Таким чином, на нашу думку, вигоди, які одержують заклади дошкільної освіти є значно менші, ніж шкода, яка при цьому завдається одержувачам послуг.

Висновки. Отже, система фінансування дошкільної освіти значною мірою є відірваною від сучасних завдань гуманітарного розвитку нашої країни. В Україні спостерігається світоглядно-ціннісна криза, яка обумовлена дією щонайменше трьох чинників.

По-перше, руйнація радянської тоталітарної ідеології призвела до відчутної невизначеності у суспільній свідомості: попередня система цінностей ще повністю не зникла, а нова не сформувалася. По-друге, становлення ринкової економіки на вітчизняному ґрунті супроводжувалося різким матеріальним розшаруванням. В умовах поширення бідності та невпевненості у майбутньому задоволення повсякденних потреб виявилося головною життєвою спонукою. По-третє, в українському суспільстві процес утвердження цілісної національної ідентичності поки що далекий від завершення [12, с. 153]. Врахування цих чинників в освітній діяльності спроможне значно нівелювати їхній вплив на функціонування суспільства, а натомість розвинути властивості, які притаманні сучасним уявленням про збалансований розвиток особистості. Ключову роль у вирішенні цього завдання відіграє дошкільна освіта. Варто зазначити, що концептуальна невизначеність гуманітарної політики у роки незалежності України стала однією з причин хаотичних процесів у гуманітарному просторі країни, почасти «ручного» регулювання гуманітарної сфери, появи комплексу складних проблем [12, с. 152]. Така невизначеність в орієнтирах гуманітарного розвитку мала безпосередній вплив на функціонування дошкільної освіти та системи її фінансування. Як випливає з проведеного дослідження, фінансування дошкільної освіти не забезпечувало прогресивного розвитку цієї важливої галузі відповідно до сучасних потреб суспільства, а, здебільшого, було спрямоване на збереження досягнутого рівня розвитку дошкільної освіти та запізніле реагування на зміну демографічної ситуації. Переміни, які впродовж досліджуваного періоду відбувалися в системі фінансування дошкільної освіти стосувалися переважно зміни обсягів фінансових ресурсів, що спрямовуються на дошкільну освіту, а принципові реформи системи фінансування, які б наблизили її до умов ринкової економіки та вимог демократичного суспільства не відбулися. Безумовно це негативно позначається на результатах функціонування дошкільної освіти та її спроможності задовольняти наявні суспільні запити.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України № 2456-VI від 08.07.2010 р. : [Електронний ресурс] : Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/print1393162468751735.

2. Розвиток бюджетного процесу в умовах економічних перетворень [С. І. Юрій, В. Г. Дем'янишин, О. П. Кириленко] : За ред. С. І. Юрія, В. Г. Дем'янишина. – Тернопіль: Кондор-Видавництво, 2012. – 376 с.

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 796 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися –навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності» : [Електронний ресурс] : Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/ show/796-2010-%D0%BF/print1383410992107354.

4. Конституція України від 28 червня 1996 р. (зі змінами станом на 01.09.2014 р.) : [Електронний ресурс] : Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ print1383410992107354.

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України «держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах» (справа про доступність і безоплатність освіти). Справа № 1-4/2004 від 04.03.2004 р. : [Електронний ресурс] : Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/ show/v005p710-04/ print1384772734924619.

6. Закон України «Про дошкільну освіту» : [Електронний ресурс] : Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2628-14/ print1359838558319828.

7. Прохоров Ж. Благодійні внески у садках Рівного: продовження / Жора Прохоров : [Електронний ресурс] : Режим доступу : http://vse.rv.ua/ groshi/1369040956-blagodiyni-vneski-u-ditsadkah-rivnogo-prodovzhennya.html.

8. Скляр С. Скільки коштують «благодійні внески» у дитсадках Житомирщини? / Світлана Скляр : [Електронний ресурс] : Режим доступу : http://zt.20minut.ua/Groshi/skil-ki-koshtuyut-%C2% ABblaghodijni- vneski%C2%BB-u-ditsadkah-zhitomirshini-10409742.html.

9. Матюшина О. Завідувачка дитсадка: У мене платять всі / Ольга Матюшина : [Електронний ресурс] : Режим доступу : http://www.kotsubynske.com.ua/2014/04/24/%D0%B7%D0%

10. Сергієнко В. За влаштування в дитсадок 3000 гривень «чорним налом» / Владлен Сергієнко : [Електронний ресурс] : Режим доступу : http://nikorupciji.org/2014/06/27/za-vlashtuvannya-v-dytsadok-3000-hryven-chornym-nalom.

11. Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики [Х. Н. Гізатулін, А. Л. Дуленко, І. Ю. Матюшенко та ін.]: монографія. – Х.: ФОП Александрова К. М., 2008. – 304 с.

12. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році : Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2013. – 576 с.

References

1. Budget Code of Ukraine № 2456-VI dated 08.07.2010 p. : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/print1393162468751735.

2. S. I.Yuriy, V.G Demianyshyn, O.P. Kyrylenko: Ed. by S.I.Yuriy, V.G Demianyshyn. The development of the budget process in terms of economic transformations. Ternopil: Condor-Publishers, 2012. 376 p.

3. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 27 August 2010. №796 "On approving the list of paid services that can be provided by educational institutions, other agencies and educational establishments belonging to the state and municipal ownership" : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/ show / 796-2010-% D0% BF / print1383410992107354.

4. Constitution of Ukraine of June 28, 1996 (amended of 01/09/2014 p.) : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0% BA / 96-% D0% B2% D1% 80 / print1383410992107354.

5. Resolution of the Constitutional Court of Ukraine in the constitutional petition of 50 People's Deputies of Ukraine on the official interpretation of the provisions of Part 3 Article 53 of the Constitution of Ukraine, "the State provides accessibility and free pre-school, complete general secondary, vocational and higher education in state and communal educational establishments" (the case on accessible and free education). The case № 1-4 / 2004 of 04.03.2004. : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/ show / v005p710-04 / print1384772734924619.

6 The Law of Ukraine "On Preschool Education" : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2628-14/print1359838558319828.

7. G. Prokhorov Donations in the kindergardens of Rivne: extension : http://vse.rv.ua/ groshi / 1369040956-blagodiyni-vneski-u-ditsadkah-rivnogo-prodovzhennya. html.

8. S. Sklar How much are "donations" in Zhytomyr kindergartens : http://zt.20minut.ua/Groshi/skil-ki-koshtuyut-%C2% ABblaghodijni- vneski% C2% BB-u-ditsadkah-zhitomirshini-10409742.html.

9. O. Matyushina The Head of kindergarten: Everyone pays in my kindergarden : http://www.kotsubynske.com.ua/2014/04/24/ %D0%B7%D0%

10. V. Sergienko Placement in kindergarten costs 3000 hryvnias in "black cash" : http://nikorupciji.org/2014/06/27/za-vlashtuvannya-v-dytsadok-3000 -hryven-chornym-nalom.

11. Ch. N. Hizatulin, A.L. Dulenko, I.Yu. Matiushenko et al. Social and economic development of Ukraine and its regions: the problems of science and practice. Monograph. Kh. : FOP K.M. Alexandrova, 2008. 304 p.

12. On the internal and external situation of Ukraine in 2013: Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine. K.: NISD, 2013. 576 p.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Бучковська Яна Георгіївна, старший викладач кафедри фінансів
ПВНЗ «Хмельницький економічний університет»
вул. Камянецька 159/2, м. Хмельницький, 29008, Україна
e-mail:bych-yana@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Бучковская Яна Георгиевна, старший преподаватель кафедры финансов
ЧВУЗ «Хмельницкий экономический университет»
ул. Каменецкая 159/2, г. Хмельницький, 29008, Украина
e-mail: bych-yana@mail.ru

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR
Buchkovska Jana Georgiivna, Senior Lecturer of the Department of Finance
PHEE "Khmelnitsky University of Economics»
159/2, Kamyanetska St., Khmelnytsky, 29008, Ukraine
e-mail:bych-yana@mail.ru

УДК 336:334.722.8(477)

МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ З ДЕРЖАВНОЮ ЧАСТКОЮ В УКРАЇНІ

Горбатенко О.А.

Предметом дослідження є розробка нових рекомендації щодо вдосконалення управління фінансами досліджуваних товариств, а також методів підвищення ефективності управління фінансами акціонерних товариств з державною часткою в Україні.

Метою дослідження є проаналізувати діяльність акціонерних товариств, розробити рекомендації щодо вдосконалення управління фінансами досліджуваних товариств, а також знайти нові методи підвищення ефективності управління фінансами акціонерних товариств з державною часткою в Україні.

Результати дослідження свідчать про те, що ступінь одержаних результатів полягає у розробці науково-обґрунтованих рекомендацій, методів та висновків, спрямованих на підвищення ефективності управління фінансами акціонерних товариств з державною часткою в Україні.

Галузь застосування результатів: організація та проведення наукових досліджень на акціонерних товариствах, спрямованих на підвищення ефективності управління фінансами акціонерних товариств з державною часткою в Україні.

Висновки: Розвиток акціонерних товариств в Україні пов'язаний з запровадженням нових рекомендації, методів щодо вдосконалення управління фінансами досліджуваних акціонерних товариств з державною часткою в Україні, а саме: необхідно нормалізувати поточну фінансову ситуацію, збалансувати і синхронізувати надходження і витрати їх коштів, також необхідно скоротити поточні витрати. Після цього слід вжити тактичних методів, спрямованих на досягнення фінансової рівноваги товариств в майбутньому періоді. Повна фінансова стабілізація досягається за умови, якщо акціонерні товариства з державною часткою забезпечили тривалу фінансову рівновагу. Тому стратегічний механізм захисних методів має бути спрямовано на підтримку фінансової стабільності товариств протягом тривалого періоду. З метою скорочення дефіциту власного оборотного капіталу акціонерні товариства можуть спробувати поповнити його за рахунок випуску і розміщення нових акцій і облігацій.

Ключові слова: *фінансові ресурси, стратегічний аналіз, акціонерне товариство, дивідендна політика, акції, облігації, фінанси акціонерних товариств, фінансовий менеджмент, контролінг, оборотний капітал.*

МЕТОДЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСАМИ АКЦИОНЕРННЫХ ОБЩЕСТВ С ГОСУДАРСТВЕННОЙ ЧАСТЬЮ В УКРАИНЕ

Горбатенко Е.А.

Предметом исследования является разработка новых рекомендации по совершенствованию управления финансами исследуемых обществ, а также методов повышения эффективности управления финансами акционерных обществ с государственной частью в Украине.

Целью исследования является проанализировать деятельность акционерных обществ, разработать рекомендации по усовершенствованию управления финансами исследуемых обществ, а также найти новые методы повышения эффективности управления финансами акционерных обществ с государственной частью в Украине.

Результаты исследования свидетельствуют о том, что степень полученных результатов заключается в разработке научно-обоснованных рекомендаций, методов и выводов, направленных на повышение эффективности управления финансами акционерных обществ с государственной частью в Украине.

Область применения результатов: организация и проведение научных исследований на акционерных обществах, направленных на повышение эффективности управления финансами акционерных обществ с государственной частью в Украине.

Выводы: Развитие акционерных обществ в Украине связано с введением новых рекомендации, методов по усовершенствованию управления финансами исследуемых акционерных обществ с государственной частью в Украине, а именно: необходимо нормализовать текущую финансовую ситуацию, сбалансировать и синхронизировать поступления и расходы их средств, также необходимо сократить текущие расходы. После этого следует принять тактические методы, направленные на достижение финансового равновесия обществ в будущем периоде. Полная финансовая стабилизация

 © Горбатенко О.А., 2014

достигается при условии, если акционерные общества с государственной частью обеспечили длительное финансовое равновесие. Поэтому стратегический механизм защитных методов должен быть направлен на поддержание финансовой стабильности обществ в течение длительного периода. С целью сокращения дефицита собственного оборотного капитала акционерные общества должны попытаться пополнить его за счет выпуска и размещения новых акций и облигаций.

Ключевые слова: *финансовые ресурсы, стратегический анализ, акционерное общество, дивидендная политика, акции, облигации, финансы акционерных обществ, финансовый менеджмент, контроллинг, оборотный капитал.*

METHODS TO INCREASE EFFICIENCY FINANCIAL MANAGEMENT STOCK COMPANIES WITH STATE SHARE UKRAINE

Gorbatenko O.A.

The subject of the research is to develop new recommendations to improve financial management of the studied companies, as well as methods to increase the efficiency of the financial management of joint stock companies with state share in Ukraine.

The aim of the study is to analyze the joint stock companies, to develop recommendations for improving the financial management of the studied companies, as well as to find new methods to improve the efficiency of the financial management of joint stock companies with state share in Ukraine.

The survey results indicate that the degree of the results is to develop evidence-based guidelines, methods and findings to improve the efficiency of financial management of joint stock companies with state share in Ukraine.

Areas of application of the results: Organization and conduct research on joint-stock companies to improve the efficiency of financial management of joint stock companies with state share in Ukraine.

Conclusions: The development of joint stock companies in Ukraine related to the introduction of new guidelines, methods for improving the financial management of corporations surveyed state share in Ukraine, namely the need to normalize the current financial situation, balance and synchronize the income and expenses of the funds also need to cut operating costs. After you take tactical methods aimed at achieving financial equilibrium societies in the period ahead. Complete financial stabilization is achieved only if joint stock companies with state shares a long provided financial balance. Therefore, strategic defense mechanism methods should be designed to support financial stability of societies for a long period. In order to reduce the deficit own working capital corporations may try to refill it through the issuance and placement of new shares and bonds.

Key words: *financial resources, strategic analysis, joint stock company, dividend policy, stocks, bonds, financial corporations, financial management, controlling, working capital.*

Постановка проблеми. Недостатній досвід корпоративного управління в Україні позначився на недосконалому здійсненні фінансової діяльності акціонерних товариств з державною часткою, що створює перешкоди і не забезпечує умов для одержання прибутку. Практика функціонування акціонерних товариств з державною часткою на Україні далека від досконалості, що обумовлюється цілою низкою причин: порівняно нетривалим періодом їхнього існування; нестачами законодавчої бази регулювання їхньої діяльності; не використанням у повному обсязі фінансових інструментів мобілізації засобів, що широко поширені у світовій практиці і т.п.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем управління фінансовими ресурсами акціонерних товариств з державною часткою в Україні займаються вітчизняні та закордонні науковці та спеціалісти-практики. Серед них слід виділити: Баюра Д.О., Жученко З.О., Пелешко А.В., Яремко І.Й., Квасницька Р.М., Литовченко О.Ю., Маргасова В.Г., Мойсеєнко Л.І., Єщенко П.С., Задой А.А., Лупенко Ю.О., Міщенко В.І., Ніколенко Ю.В., Петрунь Ю.Е., Румянцев С.В., Руженський М.М., Райковська І.Т., Савенко Н.В., Селіверстова Л.С., Сугеев И.В., Шаповалов В.О., Школьник І.В., Шегун А.В., Хасанова В.О. та інші. Але деякі аспекти, щодо управління фінансовими ресурсами акціонерних товариств з державною часткою в Україні досліджені недостатньо.

Постановка завдання. Метою статті є проаналізувати діяльність акціонерних товариств, розробити рекомендації щодо вдосконалення управління фінансами досліджуваних товариств, а також знайти методи підвищення ефективності управління фінансами акціонерних товариств з державною часткою в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження фінансів акціонерних товариств з державною часткою в Україні, їхньої ролі й місця у фінансовій системі ґрунтується на вивченні їх суті як структуризації фінансових відносин шляхом виділення їхніх окремих складових, що є передумовою глибшого їх вивчення. За своєю природою фінансові відносини є розподільними, причому розподіл вартості здійснюється насамперед за суб'єктами. Останні формують грошові фонди цільового призначення залежно від ролі, яку вони відіграють у суспільному виробництві. Саме за цим критерієм і виділяються окремі сфери фінансових відносин, які й визначають специфіку фінансової системи окремо взятої країни. Усередині кожної зі сфер виділяються ланки, а групування фінансових відносин здійснюється залежно від характеру діяльності суб'єкта, яка впливає на склад і призначення цільових грошових фондів [1].

Визначаючи роль фінансів акціонерних товариств з державною часткою в Україні, не можна не сказати про їхню багатогранність, адже вони охоплюють грошові відносини із засновниками товариств, трудовим колективом, із постачальниками, покупцями, бюджетом, банками, позабюджетними, страховими й іншими організаціями. Фінанси акціонерних товариств з державною часткою в Україні функціонують у процесі придбання сировини, матеріалів та інших товарно-матеріальних цінностей, реалізації виробленої продукції. В процесі інвестування, формування капіталу і резервів, створення й розподілу прибутку, при виплаті дивідендів за акціями і відсотків за облігаціями, у процесі сплати податків до бюджету, при отриманні й погашенні кредитів. Відмінності в організаційно-правовому статусі акціонерних товариств з державною часткою помітно відбиваються на організації їхніх фінансів – джерелах і порядку формування статутного капіталу та закріпленні прав власників через акціонування, системі розподілу прибутку (доходу), взаємовідносинах із бюджетом [5].

Досвід розвинених країн із ринковою економікою переконує, що вибір стратегії на становлення у суспільстві власника в особі великого й дрібного акціонерів є найвдалішим. Акціонерне товариство з державною часткою як структура господарювання найбільшою мірою відповідає економічній природі людини та інтересам держави. Це пов'язано з тим, що акціонерна форма господарювання найспроможніша до швидкої регенерації в періоди зростання після економічного спаду. Вона володіє можливістю прискореного нарощування потенціалу, а також інтеграції і взаємодії з іншими ринковими суб'єктами господарювання [6].

Акціонерні товариства з державною часткою мають право збільшувати статутний фонд, якщо всі раніше випущені акції повністю сплачені за вартістю не нижче номінальної. Збільшення статутного фонду здійснюється шляхом випуску нових акцій, обміну облігацій на акції або збільшення номінальної вартості акцій. Акціонери користуються переважним правом на придбання додатково випущених акцій. Зміни статуту, пов'язані із збільшенням статутного фонду, повинні бути зареєстровані органом, що зареєстрував статут акціонерного товариства з державною часткою, після реалізації додатково випущених акцій. Рішення про зменшення статутного фонду акціонерного товариства з державною часткою приймається у тому ж порядку, що і про

збільшення його статутного фонду. Зменшення статутного фонду здійснюється шляхом зменшення номінальної вартості акцій або зменшення кількості акцій шляхом викупу частини акцій, у їх власників з метою анулювання цих акцій.

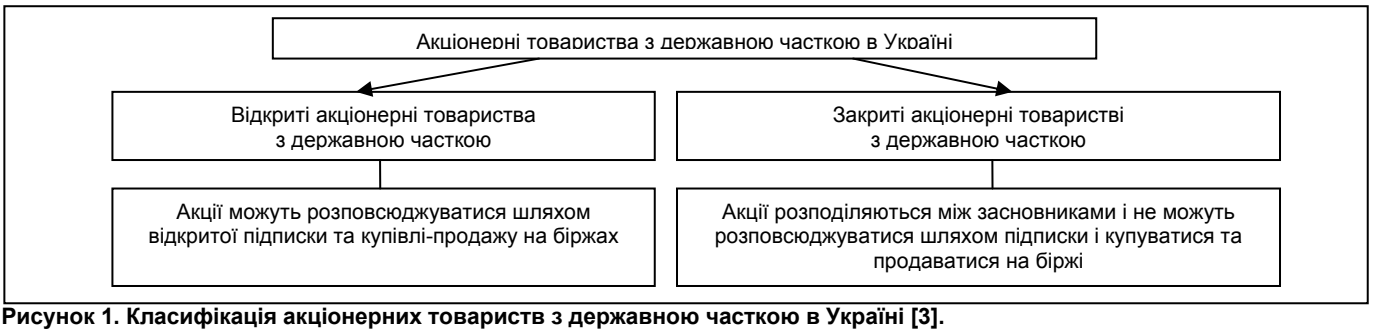

Рисунок 1. Класифікація акціонерних товариств з державною часткою в Україні [3].

Питання фінансового управління за останні роки стали предметом пожвавлених дискусій учених і практиків як у нашій країні, так і за кордоном. Актуальність цієї проблеми є очевидною для України. Управління фінансами товариств є складовою загального управління, головною метою якого є зростання вартості капіталу і добробуту акціонерів. Фінансовому управлінню надається особливе значення. Західні автори підкреслюють, що управління фінансами є наріжним каменем, основою господарської діяльності будь-якої фірми – і корпорації, і невеликого індивідуального підприємства [4].

Слід зазначити, що процес визначення стратегічних цілей у процесі розробки фінансової стратегії тісно пов'язаний з оцінкою досягнутих результатів, які аналізуються через показники фінансового стану, що є надзвичайно актуальним для вітчизняних акціонерних компаній і повинен включати, на нашу думку: аналіз прибутковості корпорації, оцінку ефективності використання власних і залучених коштів, стан і структуру основного капіталу, аналіз динаміки приросту оборотного капіталу, своєчасність виконання зовнішніх боргових зобов'язань [5].

У широкому значенні слова під управлінням фінансами розуміють вироблення політики щодо формування капіталу корпорації та його розподілу, прийняття рішень відповідно до цієї політики, планування фінансової діяльності, складання й аналіз фінансової звітності, організація контролю за виконанням рішень. У вузькому значенні управління фінансами – це управління обмеженою сумою коштів і її витрачанням в умовах невизначеності ринкових відносин і ризику. Ринкова економіка далека від ідеалу. У великих багатогалузевих корпораціях фінансові питання зазвичай вирішує управлінський персонал [1].

Причиною кризового стану багатьох вітчизняних акціонерних товариств з державною часткою є невиконання елементарних вимог щодо фінансового менеджменту, а саме: відсутність дієвого механізму планування та аналізу, управління активами та інвестиціями, управління формуванням фінансових ресурсів, управління грошовими потоками, структурою витрат, ліквідністю, управління формуванням прибутку, заміна фінансових служб бухгалтерською роботою. Це зумовлює необхідність розвитку теоретичних основ фінансового менеджменту, вдосконалення його організаційної структури та розробки і реалізації на практиці фінансової стратегії [7].

Функціонування та розвиток акціонерних товариств з державною часткою вимагає розроблення ними довгострокових програм їхньої життєдіяльності, метою яких є забезпечення виконаних виробничих завдань власників, примноження їхнього добробуту, зміцнення позицій компанії в конкурентному середовищі. Це зумовлює необхідність розробки фінансової стратегії товариств, що є важливим елементом фінансового менеджменту. Визначення фінансової стратегії розвитку товариств полягає у виборі довгострокових завдань із залучення, використання і контролю за фінансовими ресурсами, вирішення яких дає можливість мати високі показники платоспроможності й рентабельності [4].

Важливо зазначити, що обґрунтована фінансова стратегія забезпечує життєдіяльність товариств в довгостроковій перспективі. Аналіз стану і структури основного та оборотного капіталу є найважливішою її складовою, що дозволяє прийняти рішення про доцільну структуру капіталу акціонерних товариств з державною часткою. Управління активами і пасивами дає змогу забезпечити прибутковість за рахунок більш швидкої оборотності капіталу акціонерних товариств з державною часткою. Загалом фінансова стратегія визначає найкращу спрямованість фінансової діяльності, націлює на економію всіх видів витрат, на мобілізацію капіталу для підтримки виробничих, інноваційних, інвестиційних, маркетингових та інших стратегій.

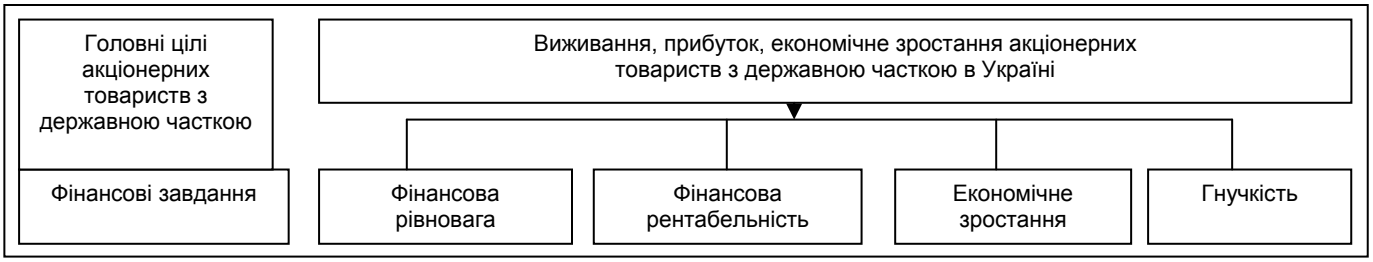

Рисунок 2. Спрощена схема цілей для практичної діяльності акціонерних товариств з державною часткою в Україні

Розроблення основних напрямів фінансової й інвестиційної політики та прийняття рішень про методи формування капіталу корпорації, структури активів, визначення інвестицій у довгострокові активи передбачає централізацію фінансових ресурсів у головній корпорації. Усі питання щодо випуску і розміщення нових емісій цінних паперів, управління портфелем цінних паперів, одержання банківських кредитів, централізація частини одержаного прибутку, визначення розмірів нових капітальних вкладень вирішуються централізовано.

Нині акціонерні товариства з державною часткою України у складних економічних умовах здійснюють пошук ефективних механізмів фінансового управління. Тим часом, як зазначають українські вчені, сучасні методи та інструменти фінансового управління, на жаль, далекі від ідеалу як за своєю структурою, так і за способом використання і взагалі ще не посіли належного місця в діяльності товариств.

Отже, для успішного будівництва української моделі корпоративного управління, яка формуватиметься в міру зростання ролі акціонерних товариств з державною часткою у суспільно-економічному житті країни, необхідно розв'язати проблему

створення дієвої системи фінансового управління акціонерними товариствами. Тому на сучасному етапі в центрі уваги вітчизняних учених і практиків – пошуки шляхів залучення, ефективного використання і, загалом, свідомого управління фінансами українських товариств. З метою вдосконалення існуючих підходів до фінансового управління визначено етапи розробки загальної фінансової стратегії для акціонерних товариств з державною часткою, яка ґрунтується на виборі довгострокових завдань із залучення, використання і контролю за фінансовими ресурсами, а саме: аналіз структури основного та оборотного капіталу, інвестиційних ресурсів, визначення структури джерел фінансування, управління активами і пасивами, фінансовими ризиками, визначення дивідендної політики, перевірка очікуваних результатів на відповідність цілям [3].

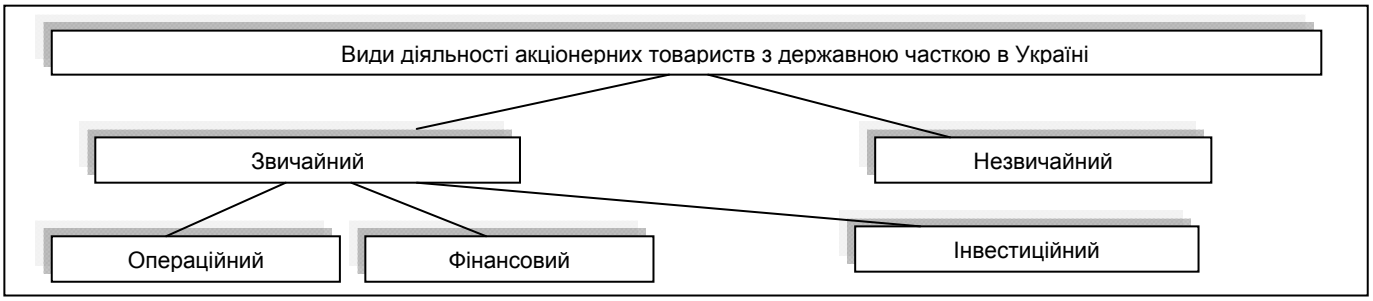

Рисунок 3. Види діяльності акціонерних товариств з державною часткою в Україні [2].

Для того щоб поліпшити фінансовий стан акціонерного товариства з державною часткою в Україні, необхідно нормалізувати поточну фінансову ситуацію, збалансувати і синхронізувати надходження і витрати його коштів. Необхідно скоротити поточні витрати товариства з метою попередження зростання фінансових зобов'язань і реалізації окремих видів активів з метою збільшення позитивного грошового потоку. Після цього слід вжити тактичних методів, спрямованих на досягнення фінансової рівноваги товариства в майбутньому періоді, за принципом "стискання товариства", тобто перевищення обсягу генерування над обсягом споживання власних фінансових ресурсів. Повна фінансова стабілізація досягається за умови, якщо підприємство забезпечило тривалу фінансову рівновагу. Тому стратегічний механізм захисних методів має бути спрямовано на підтримку фінансової стабільності товариства протягом тривалого періоду. З метою скорочення дефіциту власного оборотного капіталу акціонерне товариства з державною часткою може спробувати поповнити його за рахунок випуску і розміщення нових акцій і облігацій. Однак при цьому слід мати на увазі, що випуск нових акцій може призвести до падіння їхнього курсу, і це теж може стати причиною банкрутства. Один із методів удосконалення фінансового стану – зменшення виплати дивідендів за акціями чи повна відмова від неї за умови, що вдасться переконати акціонерів у реальності програми фінансового оздоровлення і підвищення дивідендних виплат у майбутньому. Одним а ефективних методів відновлення матеріально-технічної бази підприємства є лізинг, що не вимагає повної одноразової оплати орендованого майна і служить одним з видів інвестування. Використання прискореної амортизації за лізинговими операціями дозволяє оперативно оновлювати обладнання і здійснювати технічне переозброєння виробництва. Залучення кредитів під прибуткові проекти, здатні принести товариству високий дохід, також є одним із резервів удосконалення фінансового стану підприємства.

Збільшити обсяг власних фінансових ресурсів акціонерних товариств з державною часткою в Україні можна також шляхом:

- зменшення суми постійних витрат на утримання управлінського персоналу, ремонт основних засобів ;
- зниження рівня змінних витрат за рахунок скорочення чисельності виробничого персоналу і зростання продуктивності праці;
- прискореної амортизації машин і обладнання;
- реалізації невикористовуваного майна;
- відмови від зовнішніх соціальних та інших програм, зниження інвестиційної активності товариства [6].

Аналіз динаміки цих втрат і розробка методів для усунення їх дозволять значно поліпшити фінансовий стан акціонерних товариств з державною часткою в Україні. Можна провести реінжиніринг бізнес процесу, тобто докорінно переглянути виробничу програму, матеріально-технічне постачання, організацію праці і нарахування заробітної плати, підбір і розстановку персоналу, керування якістю продукції, ринки сировини і ринки збуту продукції, інвестиційну й цінову політику та інші питання. Однією з причин виникнення кризової ситуації на багатьох українських підприємствах є низький рівень менеджменту. Саме некваліфіковані та помилкові дії керівництва привели велику кількість суб'єктів господарювання на межу банкрутства. Істотним фактором, який зумовлює прийняття неправильних управлінських рішень, є відсутність на вітчизняних товариствах ефективної системи контролінгу.

Фінансовий контролінг зорієнтований на функціональну підтримку фінансового менеджменту, що визначає його зміст та основні завдання. Провідною метою фінансового контролінгу є орієнтація управлінського процесу на максимізацію прибутку та вартості капіталу власників при мінімізації ризику і збереженні ліквідності та платоспроможності товариства. Для досягнення цієї мети фінансовий контролінг (контролер) вирішує цілий ряд функціональних завдань. Каталог цих завдань наведено у таблиці 1 [7].

Координація забезпечує організацію ефективного використання всіх видів ресурсів (фінансових, трудових, виробничих), якими володіє товариство. Найважливішими інструментами тут виступають стратегічне, довгострокове планування та бюджетування [8].

Як вважають зарубіжні експерти в сфері корпоративного менеджменту, основними зобов'язаннями акціонерних товариств з державною часткою мають бути:

1) одержання достатнього рівня доходності вкладів інвесторів, що є наслідком повної реалізації основного, першого, зобов'язання;

2) створення нових цінностей, що є невід'ємною умовою одержання дивідендів;

3) соціальна відповідальність перед суспільством, що реалізується, насамперед, шляхом створення нових робочих місць;

4) стимулювання економічної діяльності за рахунок демонстрування результатів ініціативної праці;

5) сприяння винахідництву і новаторству як стержню підприємництва;

6) диверсифікація інтересів населення шляхом розподілення практичних знань громадян по різним секторам суспільства.

Відчувається гостра необхідність у відповідній адаптації і впровадженні в діяльність українськими акціонерними товариствами з державною часткою принципів, що складають основу діяльності зарубіжних корпорацій протягом уже тривалого періоду їх розвитку. Першим кроком на цьому шляху повинне стати усвідомлення необхідності чіткого формулювання місії корпорації як основи розроблення і здійснення її стратегії. Як свідчить статистика, біля 86% сучасних організацій США мають формальні стратегічні місії; для фірм-лідерів, як правило, є характерним більш чітке визначення місії, на відміну від фірм, що функціонують недостатньо ефективно. Застосовується два підходи до формування стратегічної місії: широкий і вузький. При широкому підході до формування

стратегічної місії, товариство уникає чіткої орієнтації на конкретну групу споживачів чи певну номенклатуру продукції; при вузькому підході здійснюється жорстка прив'язка до певних сегментів ринку, до виробництва конкретної продукції.

Таблиця 1. Функції і завдання фінансового контролера на акціонерних товариствах з державною часткою в Україні

Функції	Завдання
1.Координація	- Регулювання інформаційних потоків - Координація процесу планування
2.Фінансова стратегія	- Активна участь у розробці фінансової стратегії підприємства та координація роботи з планування фінансово-господарської діяльності - «Продаж» цілей і планів - Вироблення пропозицій щодо адаптації організаційної структури підприємства до обраної стратегії розвитку
3.Планування та бюджетування	- Розробка та постійне вдосконалення внутрішньої методики прогнозування та бюджетування - Забезпечення процесу бюджетування - Участь у розробці інвестиційних та інших бюджетів
4.Бюджетний контроль	- Внутрішній (управлінський) облік = managerial accounting - Участь у складанні річних, квартальних і місячних звітів - Аналіз відхилень фактичних показників діяльності від запланованих - Забезпечення постійного аналізу та контролю ризиків у фінансово-господарської діяльності, а також розробка заходів щодо їх нейтралізації - Виявлення та ліквідація вузьких місць на підприємстві - Своєчасне реагування на появу нових можливостей (виявлення та розвиток сильних сторін) - Підготовка звіту про виконання бюджетів і розробка пропозицій щодо коригування планів і діяльності (рапортування)
5.Внутрішній консалтинг та методологічне забезпечення	- Розробка методичного забезпечення діяльності окремих структурних підрозділів - Надання консультації і рекомендацій керівництву підприємства та структурним підрозділам у процесі розробки фінансової стратегії, планування, розробки і впровадження нових продуктів, процесів, систем
6.Внутрішній аудит та ревізія	- Забезпечення постійного контролю за дотриманням співробітниками встановленого документообороту, процедур проведення операцій, функцій і повноважень згідно з покладеними на них обов'язками - Проведення внутрішнього аудиту та координація власної діяльності з діями незалежних аудиторських фірм при проведенні зовнішнього аудиту підприємства - Забезпечення збереження майна підприємства

- Підвищення кредитоспроможності та інвестиційної привабливості акціонерних товариств з державною часткою в Україні
- Вдосконалення системи фінансових відносин акціонерних товариств з державною часткою в Україні: з банками, постачальниками, споживачами, податковими органами тощо;
- Поліпшення репутації акціонерних товариств з державною часткою в Україні як надійного фінансового партнера;
- Дотримання правил фінансування акціонерних товариств з державною часткою в Україні

НЕМОНЕТАРНІ ЦІЛІ

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ ЦІЛІ ДІЯЛЬНОСТІ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ З ДЕРЖАВНОЮ ЧАСТКОЮ В УКРАЇНІ

МОНЕТАРНІ ЦІЛІ

Орієнтовані на прибуток і рентабельність
- досягнення визначених темпів зростання прибутку;
- досягнення певного рівня реалізації;
- досягнення певного рівня рентабельності активів;
- досягнення певного рівня рентабельності власного капіталу;
- досягнення певного рівня чистого прибутку;
- досягнення певного рівня рентабельності продажу

Орієнтовані на Cash-flow
- досягнення певного рівня операційного Cash-flow;
- забезпечення необхідного в окремих періодах FCF;
- забезпечення певного співвідношення Cash-flow та власного капіталу;
- досягнення визначного рівня чистої Cash-flow маржі;
- забезпечення певного рівня Cash-flow, приведеного до теперішньої вартості

Орієнтовані на ліквідність
- дотримання критеріїв фінансової рівноваги;
- досягнення певного рівня робочого капіталу та показника покриття;
- забезпечення стабільної платоспроможності;
- формування певного стабільного обсягу ліквідних резервів

Орієнтовані на зростання вартості підприємства та корпоративних прав
- досягнення певного рівня балансової вартості активів підприємства;
- досягнення певного рівня власного капіталу;
- забезпечення визначного обсягу прихованих резервів;
- забезпечення певного рівня ринкової вартості корпоративних прав;
- забезпечення певного рівня дивідендів

Рисунок 4. Приклад класифікації фінансово-економічних цілей акціонерних товариств з державною часткою в Україні [9]

Як свідчить практика, на вибір того чи іншого підходу впливає ряд чинників, пов'язаних зі ступенем стабільності навколишнього середовища, обсягом операцій на ринку, економічним станом акціонерного товариства з державною часткою в Україні. По мірі нарощування товариств своїх ресурсів, наявність формальних процедур щодо визначення місії і стратегії розвитку перетворюється в необхідні умови здійснення корпоративного менеджменту. Світовий досвід розвитку корпоративного менеджменту свідчить про те, що корпоративна місія виконує три важливі ролі: визначає напрямок руху, виправдовує діяльність товариства в даному бізнесі, мотивує. Визначаючи корпоративну місію, стратеги одержують можливість бачення напрямку руху бізнесу, що приведе до досягнення цілей і завдань шляхом побудови найбільш дієвих і найбільш доцільних бізнес-стратегій. Роль виправданості діяльності акціонерних товариств з державною часткою в даному бізнесі реалізується за рахунок прийнятності її філософії колами зацікавлених осіб як всередині товариств, так і за їх межами, в тому числі і новими фінансовими інститутами, новими акціонерами тощо.

Мотиваційна роль корпоративної місії проявляється в ідентифікації співробітниками себе з організацією, встановленні певного організаційного клімату, що націлює на спільну працю. Представники зарубіжних корпорацій в якості основних мотивів, що зумовлюють наявність у них сформульованої місії, виділяють те, що вона забезпечує [10]:

- керівництво системою стратегічного планування, визначення границь бізнес-операцій;
- досягнення загальної цілі чи напрямку, які виходить за межі індивідуальних амбіцій і нужд окремих підрозділів;
- розповсюдження відчуття загальних очікувань серед персоналу всіх рівнів, що сприяє побудові сильної організаційної культури.

Сильні сторони:	**Слабкі сторони:**
➢кваліфікований інженерно-технічний персонал; ➢низькі витрати на заробітну плату; ➢наявність власний виробничих споруд; ➢прихід молодих та енергійних співробітників фінансових служб	➢ інертність і зловживання керівництва підприємства; ➢ крадіжки на виробництві; ➢ застарілий асортимент продукції; ➢ висока енергомісткість продукції; ➢ неефективна діяльність служби збиту
Додаткові шанси:	**Ризики:**
➢ринок сформований в основному за рахунок імпорту; ➢державою проводяться протекціоністські заходи, спрямовані на захист вітчизняного товаро-виробника; ➢іноземні інвестори проявляють значний інтерес до якої належить підприємство	➢ криміногенні ризики; ➢ інфляційний ризик (знецінення реальної вартості капіталу); ➢ ризик неплатоспроможності чи банкрутства контрагентів; ➢ ризик зміни податкового законодавства та накладання фінансових санкцій

Рисунок 5. Матриця SWOT – аналіз акціонерних товариств з державною часткою в Україні [3].

Очевидно, що для ефективної реалізації принципів корпоративного менеджменту на основі філософії, прийнятної для всіх учасників корпоративних відносин, необхідна наявність управлінських кадрів, що пройшли спеціальне корпоративне навчання, здатні визначати напрями розвитку компанії в умовах нестабільності економіки, освоювати нові види бізнесу і нові ринки, гнучко управляти виробництвом і персоналом.

Аналіз зарубіжного досвіду корпоративного управління (особливо це стосується американського і європейського) підтверджує можливість застосування ряду принципів і елементів в умовах формування корпоративних відносин на тлі становлення ринкової економіки в Україні.

На жаль, значна кількість керівників українських товариств ігнорують принцип корпоративного менеджменту, недооцінюють роль стратегічного планування, зосереджуючи свої зусилля на короткостроковому горизонті планування. Головна причина цього полягає не у відсутності можливості і здатності застосування процедур і правил щодо стратегії функціонування, а у неусвідомлені ролі і важливості цих норм корпоративного менеджменту. Відсутність чітко сформульованої місії розмиває образ майбутнього акціонерних товариств з державною часткою в Україні, її глобального призначення, націленість на задоволення певних ринкових потреб, лишає менеджерів і працівників товариств стратегічних орієнтирів, що приводить фактично до ігнорування основного зобов'язання акціонерного товариства в сфері корпоративного менеджменту. Крім цього, відсутність чіткої місії і корпоративної стратегії ставить під загрозу перспективи розвитку акціонерних товариств з державною часткою в Україні, відштовхуючи потенціальних інвесторів, особливо зарубіжних, для яких наявність обґрунтованої стратегії є одним із умов ділового співробітництва [5].

Висновки з проведеного дослідження. В статті розглянуті теоретичні аспекти управління фінансами акціонерних товариств з державною часткою в Україні та проведено аналіз управління фінансами акціонерних товариств з державною часткою в Україні, а також розроблено рекомендації щодо вдосконалення управління фінансами досліджуваних товариств. Для того щоб поліпшити фінансовий стан акціонерних товариств з державною часткою в Україні, необхідно нормалізувати поточну фінансову ситуацію, збалансувати і синхронізувати надходження і витрати їх коштів. Необхідно скоротити поточні витрати акціонерних товариств з державною часткою з метою попередження зростання фінансових зобов'язань і реалізації окремих видів активів з метою збільшення позитивного грошового потоку. Після цього слід вжити тактичних методів, спрямованих на досягнення фінансової рівноваги товариств в майбутньому періоді, за принципом "стискання товариства", тобто перевищення обсягу генерування над обсягом споживання власних фінансових ресурсів. Повна фінансова стабілізація досягається за умови, якщо товариство забезпечило тривалу фінансову рівновагу. Тому стратегічний механізм захисних методів має бути спрямовано на підтримку фінансової стабільності товариства протягом тривалого періоду.

З метою скорочення дефіциту власного оборотного капіталу акціонерне товариство з державною часткою може спробувати поповнити його за рахунок випуску і розміщення нових акцій і облігацій. Однак при цьому слід мати на увазі, що випуск нових акцій може призвести до падіння їхнього курсу, і це теж може стати причиною банкрутства. Для успішного будівництва української моделі корпоративного управління, яка формуватиметься в міру зростання ролі акціонерних товариств з державною часткою у суспільно-економічному житті країни, необхідно розв'язати проблему створення дієвої системи фінансового управління акціонерними товариствами. Тому на сучасному етапі в центрі уваги вітчизняних учених і практиків – пошуки шляхів залучення, ефективного використання і, загалом, свідомого управління фінансами українських акціонерних товариств з державною часткою.

Список використаних джерел

1. Баюра Д.О. Аналіз впливу якості корпоративного управління на вартість компанії Д.О.Баюра, Д.Д. Ситенко // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. – Львів:РВВ НЛТУ України. – 2012. – № 22.4. – С. 314-319.

2. Жученко З.О. Акціонерні товариства: проблеми управління та розвитку / З.О. Жученко // Актуальні проблеми економіки: наук. економ. журнал. – 2010. – № 8. – С.103-109.

3. Литовченко О. Ю. Оптимізація структури капіталу як складова стратегії забезпечення фінансової безпеки підприємства. // Вісник економіки транспорту і промисловості – 2010. – № 29. – с.25-30.

4. Маргасова В.Г. Фінансові ризики функціонування системи менеджменту акціонерних товариств / В.Г. Маргасова, А.В. Роговий // Актуальні проблеми економіки : наук. економ.журнал. – 2010. – № 1 (103). – С. 136-142.

5. Румянцев С.В. Фондовий ринок України у 2011 році / С.В. Румянцев // Цінні папери України. – 2012. – № 4 (701). – С. 126-132.

6. Савенко Н.В. Особливості формування і сучасний стан акціонерного сектору в Україні / Н.В. Савенко // Всеукраїнський науковий-виробничий журнал / Інноваційна економіка. – К.: Либідь, 2011. – 25 с.

7. Селіверстова Л.С. Організаційно-правові форми підприємств в системі корпоративного управління / Л.С. Селіверстова // Фондовий ринок. – 2010. – № 14. – С. 12-15.

8. Фонд державного майна України. Звіт про результати управління корпоративними правами держави в господарських товариствах, національних акціонерних та державних холдингових компаніях 2008-2013 р.р.

9. Школьник І.О. Капіталізація фондового ринку України в контексті світових тенденцій / І.О. Школьник // Фінанси України: журнал. – 2011. – № 4. – С. 65-68.

10. Яремко І. Й. Управління капіталом підприємства: економічний і фінансовий інструментарій: Монографія / І.Й. Яремко. – Львів: Каменяр, 2009. – 176 с.

References

1. Baiura D.O., Sytenko D.D. Analiz vplyvu yakosti korporatyvnoho upravlinnia na vartist kompanii. [The analysis of influence of quality of corporative management on the cost of the company]. Naukovyi visnyk NLTY Ukraine. Lviv: RVV NLTU of Ukraine, no. 22.4. (2012). 314-319.

2. Zhuchenko Z.O. Aktsionerni tovarystva: problemy upravlinnia ta rozvytku [The joint stock companies: problems of management and development]. Aktualni problemy ekonomiky. no. 8. (2010). 103-109.

3. Lytovchenko O.Yu. Optymizatsiia struktury kapitalu yak skladova stratehii zabezpechennia finansovoi bezpeky pidpryiemstva [Optimization of the capital structure as component of strategy of providing of financial safety of an enterprise]. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti. No. 29. (2010). 25-30.

4. Marhasova V.H. Finansovi ryzyky funktsionuvannia systemy menedzhmentu aktsionernykh tovarystv [The Financial risks of functioning of management system of joint stock companies]. Aktualni problemy ekonomiky: naukovyi ekonomichnyi zhurnal No. 1 (103). (2010). 136-142.

5. Rumiantsev S.V. Fondovyi rynok Ukraine v 2011 [The share market of Ukraine in 2011]. Tsinni papery Ukraine. 4 (701). (2012). 126-132.

6. Savenko N.V. Osoblyvosti formuvannia i suchasnyi stan aktsionernoho sektoru v Ukraine [The peculiarities of the formation and modern situation of a joint-stock sector in Ukraine]. Vseukraiinskyi naukovyi-vyrobnychyi zhurnal: Innovatsiina ekonomika. Kyiv: «Lybid», 2011. 25 p.

7. Seliverstova L.S. Orhanizatsiino-pravovi formy pidpryiemstv v systemi korporatyvnoho upravlinnia [The forms of incorporation of enterprises in the system of corporative management]. Fondovyi rynok. 14. (2010). 12-15.

8. Fond derzhavnoho maina Ukraine. Zvit pro rezultaty upravlinnia korporatyvnymy pravamy derzhavy v hospodarskykh tovarystvakh, natsionalnykh aktsionernykh ta derzhavnykh kholdynhovykh kompaniiakh 2008-2012 [The State Property Fund of Ukraine. A report on the results of management of the state corporate rights in economic companies, national join-stock and state holdings companies of 2008-2012].

9. Shkolnyk I.O. Kapitalizatsiia fondovoho rynku Ukraine v konteksti svitovykh tendentsii [The capitalization of the fund market of Ukraine in the context of world tendencies]. Finansy Ukraine: zhurnal. 4. (2011). 65-68.

10. Yaremko I.I. Upravlinnia kapitalom pidpryiemstva [The management by the capital of enterprise]: economic and financial tools: monograph]. Lviv: Kameniar, 2009. 176 p.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Горбатенко Олена Анатоліївна, старший викладач кафедри економіки підприємства
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
вул. Богдана Хмельницького, 76 кв.83 м. Переяслав-Хмельницький,08400, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Горбатенко Елена Анатольевна, старший преподаватель кафедры экономики предприятия
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»
вул. Богдана Хмельницкого, 76 кв.83 м. Переяслав-Хмельницкий,08400, Украина

DATA ABOUT THE AUTHOR
Gorbatenko Olena Anatoliivna, senior teacher
SHEE «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University»
76 Bohdan Khmelnytskyi street, 83 fl., Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region, 08400, Ukraine

УДК 336.142.3

ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Гусаревич Н.В.

Предметом дослідження *є теоретичні та практичні питання формування державного бюджету в умовах трансформації економіки.*

Метою дослідження *є розкриття сутності державного бюджету як складової бюджетного процесу.*

Методи дослідження. *У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.*

Результати роботи. *Узагальнено та систематизовано особливості формування доходної частини державного бюджету в умовах трансформації економіки. Визначено структуру видатків державного бюджету за функціональною класифікацією на сучасному етапі соціально-економічного розвитку країни, здійснено аналіз дефіциту бюджету. Обгрунтовано доцільність підвищення якісного рівня бюджетного планування, ефективності використання бюджетних коштів виходячи з основних положень середньострокового бюджетного прогнозування та програмно-цільового методу формування бюджету.*

Галузь застосування результати роботи. *Управління державними фінансами. Бюджетне планування у системі фінансово-економічних відносин.*

 © Гусаревич Н.В., 2014

Висновки. *З метою належного формування державного бюджету необхідним є створення сприятливого макроекономічного середовища, здійснення послідовних та дієвих заходів у бюджетно-податковій сфері, забезпечення стійкості системи функціонування державних фінансів. Державний бюджет має забезпечувати відновлення та розвиток економіки країни, здійснення структурних змін в бюджетній сфері. Доцільним є удосконалення системи планування і виконання видаткової частини державного бюджету виходячи з основних положень програмно-цільового методу формування бюджету.*

Ключові слова: *бюджет, бюджетна система, державний бюджет, формування доходів бюджету, планування видатків бюджету, ефективність використання бюджетних коштів, соціально-економічний розвиток країни.*

ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Гусаревич Н.В.

Предметом исследования *являются теоретические и практические вопросы формирования государственного бюджета в условиях трансформации экономики.*

Целью исследования *является раскрытие сущности государственного бюджета как составной бюджетного процесса.*

Методы исследования. *В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурный, сравнительный, факторный методы, что позволило реализовать концептуальное единство исследования.*

Результаты работы. *Обобщены и систематизированы особенности формирования доходной части государственного бюджета в условиях трансформации экономики. Определена структура расходов государственного бюджета по функциональной классификации на современном этапе социально-экономического развития страны, осуществлен анализ дефицита бюджета. Обоснована целесообразность повышения качественного уровня бюджетного планирования, эффективности использования бюджетных средств исходя из основных положений среднесрочного бюджетного прогнозирования и программно-целевого метода формирования бюджета.*

Область применения результаты работы. Управления государственными финансами. Бюджетное планирование в системе финансово-экономических отношений.

Выводы*. С целью надлежащего формирования государственного бюджета необходимо создание благоприятной макроэкономической среды, осуществление последовательных и действенных мер в бюджетно-налоговой сфере, обеспечение устойчивости системы функционирования государственных финансов. Государственный бюджет должен обеспечивать восстановление и развитие экономики страны, проведение структурных изменений в бюджетной сфере. Целесообразно совершенствование системы планирования и исполнения расходной части государственного бюджета исходя из основных положений программно-целевого метода формирования бюджета.*

Ключевые слова: *бюджет, бюджетная система, государственный бюджет, формирование доходов бюджета, планирования расходов бюджета, эффективность использования бюджетных средств, социально-экономическое развитие страны.*

THE STATE BUDGET IN THE ECONOMIC TRANSFORMATION

Husarevych N.V.

The subject *of research is theoretical and practical issues of the formation of the state budget in the economic transformation.*

The aim of the study *is to outline the nature of the state budget as part of the budget process.*

Research methods. *In this paper applies a set of scientific methods and approaches, including systemic, structural, comparative, factor methods, allowing to implement conceptual integrity of the study.*

The results of the work. *Generalized and systematic features of the formation of the state budget in the economic transformation. The structure of government expenditure by functional classification at the present stage of social and economic development, the analysis of the budget deficit. The necessity of increasing the quality of budget planning, effective use of budget funds on the basis of the main provisions of medium-term budget forecasting and program budgeting budgeting*

Range of application performance. *Management of public finances. Budget planning in the system of financial and economic relations.*

Conclusions. *For proper formation of the state budget, it is necessary to create a favorable macroeconomic environment, a sustainable and effective measures in the fiscal area, ensuring the stability of the functioning of public finances. State budget should provide for the rehabilitation and development of the economy, structural changes in the public sector. It makes sense to improve the system of planning and implementation of state spending on the basis of the main provisions of program budgeting budgeting.*

Key words: *budget, budget system, state budget, income generation budget planning expenditures, effective use of budget funds, socio-economic development.*

Постановка проблеми. Державний бюджет є вагомим інструментом соціально-економічного розвитку країни. Важливим є формування збалансованого державного бюджету, підвищення рівня ефективності видатків бюджету у системі управління державними фінансами.

Формування державного бюджету в умовах трансформації економіки потребує удосконалення інституційних засад розвитку бюджетної системи. З посиленням регулюючої функції державного бюджету особлива увага приділяється впливу бюджетного механізму на забезпечення дієвого суспільного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері державних фінансів, бюджетно-податкової політики можна назвати праці Ш. Бланкарта, Дж. Б'юкенена [1], А. Вагнера, Дж. Кейнса [4], А. Лаффера, В. Лебєдєва, В. Леонтьєва, Р. Лукаса, А. Маршала, А. Пігу, Д. Рікардо, П. Самуельсона[5], А. Сміта, Дж. Стігліца, В. Танзі, С. Фішера, М. Фрідмана, Дж. Хікса, Г. Шахової.

Питанням формування державного бюджету як інструменту регулювання соціально-економічних процесів присвячені праці вітчизняних вчених: О. Василика [3], В. Гейця, І. Запатріної, І. Лук'яненко, І. Луніної, І. Лютого, Д. Полозенка, Г. П'ятаченка, В. Федосова, І. Чугунова [6], С Юрія та інших.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання формування державного бюджету в умовах трансформації економіки.

Метою статті є розкриття сутності формування державного бюджету як складової бюджетного процесу.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати дослідження. У період становлення та розвитку бюджетної системи України змінювалася її структура відповідно до економічного середовища країни. Бюджет як складова системи державних фінансів є важливим інструментом регулювання розвитку економіки країни. Бюджетна система як інструмент соціально-економічного розвитку країни відображає економічні відносини у процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту. Із затвердженням нової редакції Бюджетного Кодексу України, що стало наступним етапом процесу бюджетного реформування, підвищився якісний рівень бюджетного планування та прогнозування, ефективність використання бюджетних коштів.

Інституційні перетворення, зумовлені трансформацією вітчизняної економіки, обумовлюють необхідність удосконалення механізму формування державного бюджету у системі економічного розвитку країни. Від якості та своєчасності прийняття рішень щодо формування державного бюджету залежить результативність бюджетного регулювання. Важливим є запровадження дієвих бюджетних механізмів у системі інституційного середовища суспільства, посилення фінансової стійкості державного бюджету, підвищення результативності програмно-цільового методу планування видатків державного бюджету.

Державний бюджет є одним із вагомих інструментів регулювання суспільного розвитку, у процесі його формування та виконання здійснюється розробка основних напрямів використання бюджетних коштів, відповідно до основних завдань розвитку економіки країни. Державний бюджет є складовою фінансового забезпечення економічного зростання. Необхідним є здійснення аналізу формування доходів та видатків державного бюджету як вагомої складової бюджетного процесу.

Бюджетна політика у сфері формування дохідної частини бюджету є дієвим інструментом регулювання соціально-економічних процесів. Доходи бюджету мають визначатися як економічна, правова та матеріальна категорії, а також з позицій соціального та історичного аспектів. Здатність доходів бюджету як важливого інструменту бюджетної політики впливати на соціально-економічні процеси в країні забезпечується передусім рівнем розвитку економіки. На дієвість бюджетного механізму суттєво впливає структура доходів бюджету, яка відіграє вагому роль у досягненні суспільного розвитку.

На підставі проведеного дослідження розкрито архітектоніку формування доходів бюджету як складову фінансово-економічного регулювання, що ґрунтується на визначенні відповідних економічних взаємозв'язків, фіскального потенціалу податкової системи з урахуванням циклів економічного розвитку та адаптаційних можливостей бюджетних відносин до інституційних перетворень економіки, що сприятиме підвищенню ефективності стимулюючого впливу бюджету на економічний розвиток країни. Важливим є визначення напрямів регулювання у сфері бюджетних доходів виходячи з основних завдань та цілей економічного розвитку на середньострокову перспективу. Податкова політика має бути спрямованою на розширення обсягів внутрішнього попиту та стимулювання ділової активності суб'єктів підприємницької діяльності.

Посилення дієвості механізму формування доходів бюджету у країнах із розвинутою та трансформаційною економікою набувають важливого значення в умовах інституційних змін розвитку системи державних фінансів. Дослідження досвіду формування доходів бюджету в зарубіжних країнах, дозволило виявити основні тенденції у проведенні бюджетно-податкової політики протягом останніх років. Динамічний аналіз структури доходів бюджету, податкових пільг з 60-х років XX століття засвідчує соціалізацію бюджетно-податкових систем. Податкове навантаження виявляє високий ступінь кореляції із рівнем публічних соціальних видатків. Формування та здійснення бюджетної політики у сфері доходів має ґрунтуватися на підходах, спрямованих на досягнення фінансової збалансованості та дієвості економічних перетворень. Доходи бюджету формують фінансові можливості держави, що визначають у подальшому потенціал системи фінансово-економічного регулювання. Архітектоніка процесу формування доходів бюджету є основою бюджетно-податкової політики та має розглядатися з двох підходів – системності та процесуальності.

Використання доходів бюджету як інструменту регулювання соціально-економічного розвитку країни мають певні особливості в період трансформаційних змін в економіці, які полягають у забезпеченні макроекономічної рівноваги, створенні сприятливого фінансово-економічного середовища для розвитку стратегічних галузей. Важливим напрямом регулюючої ролі доходів бюджету є вплив на економічне зростання країни. Формування доходів бюджету має здійснюватись із врахуванням напрямів соціально-економічного розвитку країни, спрямованих на забезпечення сприятливого макроекономічного середовища, стабілізацію системи державних фінансів.

Особливості формування доходів бюджету у системі фінансово-економічного регулювання виявляються у їх складі та структурі, ефективність їх прогнозування визначає рівень результативності здійснення органами державної влади та місцевого самоврядування покладених на них функцій. Прогнозування доходів бюджету є важливою складовою системи бюджетного регулювання, що забезпечує формування бюджетних показників шляхом визначення цілей як на наступний бюджетний період так і на середньострокову перспективу з метою підвищення прозорості, ефективності та дієвості бюджетного процесу.

З початком рецесії підвищилась роль фінансово-економічного регулювання, спостерігається активне використання бюджетно-податкових інструментів. Динаміка податкових надходжень та доходів бюджету в цілому пов'язана із реалізацією стимулюючої фінансово-економічної політики.

З 2009 року по 2013 рік доходи державного бюджету зросли з 209 700,32 млн. грн. до 339 226,9 млн. грн. або на 61,77 відсотка. Найбільшу питому вагу у структурі доходів займають податкові надходження, що мають частку у структурі 71,01 відсотка у 2009 році та 77,46 відсотка в 2013 році, збільшення податкових надходжень протягом даного періоду становило 113 861,46 млн. грн. Слід зазначити, що найбільшу частку в структурі податкових надходжень займають податок на додану вартість, середній показник за цей період складає 39,10 відсотка та податок на прибуток підприємств, середній показник за цей період складає 16,31 відсотка.

Таблиця 1. Показники виконання доходів державного бюджету у 2009-2013 роках, млн. грн.

Показники	Роки									
	2009		2010		2011		2012		2013	
	млн. грн.	питома вага,%	млн. грн.	питома вага,%	млн. грн.	питома вага,%	млн. грн.	питома вага,%	млн. грн.	питома вага,%
Всього доходів бюджету	209 700,32		240 615,24		314 616,87		346 053,96		339226,9	
Податкові надходження	148 915,64	71,01	166 872,19	69,35	261 604,99	83,15	274 715,18	79,39	262777,1	77,46
у тому числі:										
Податок на прибуток підприємств	32 569,80	15,53	39 969,20	16,61	54 739,44	17,40	55 349,74	15,99	54318,42	16,01
Податок на додану вартість	84 596,65	40,34	86 315,91	35,87	130 093,75	41,35	138 826,82	40,12	128269,3	37,81
Неподаткові надходження	50 676,76	24,17	65 067,72	27,04	49 087,80	15,60	68 287,62	19,73	72853,17	21,48
Доходи від операцій з капіталом	1 060,05	0,51	586,95	0,24	517,69	0,16	1 231,44	0,36	255,4	0,08
Трансферти	7769	3,7	6 624,75	2,75	237, 89	0,075	1 342,52	0,39	1609,28	0,47

Вагоме місце у структурі доходів державного бюджету становлять неподаткові надходження, що мають частку у розмірі 21,48 відсотка в 2013 році, їх питома вага складала 24,16 відсотка у 2009 році. Слід зазначити на скороченні надходжень до державного бюджету з доходів від операцій з капіталом, вони становлять частку в загальній структурі у розмірі 0,08 відсотка в 2013 році порівняно 0,51 відсотка у 2009 році, зменшення за цей період становило 804,65 млн.грн. Також відбулося скорочення надходжень до державного бюджету від трансфертів з 7 769 млн. грн. в 2009 році до 1 609,28 млн. грн. в 2013 році, частка в загальній структурі за цей період зменшилася з 3,7 відсотка до 0,47 відсотка.

Доходи бюджету складають фінансову основу для виконання покладених на державу функцій, тому є одним з основних важелів соціально-економічного розвитку суспільства. Доходи державного бюджету доцільно розглядати передусім як чинник, що впливає на сукупне споживання через рівень доходів соціальних груп, видів економічної діяльності та певним чином визначає напрями використання накопичень, що утворюються у процесі економічної діяльності, регулюють попит, структуру обсягів виробленої продукції та кінцевого споживання.

Дана динаміка доходів державного бюджету вплинула на формування видаткової частини державного бюджету. Аналіз державних видатків займає провідне місце, оскільки він надає змогу оцінити ефективність дій держави у проведенні економічної та соціальної політики. Склад видатків бюджету є індикатором пріоритетності тієї чи іншої функції держави.

Значним інструментом впливу держави на соціально-економічні процеси є бюджетне регулювання у сфері видаткової частини бюджету, механізм впливу видатків бюджету на обсяг сукупного попиту та пропозиції передбачає доцільність їх збільшення у період економічного спаду та відповідно зменшення у період стійкого економічного зростання. Водночас, важливим є формування оптимальної структури видаткової частини бюджету, яка була б достатньою для виконання основних функцій держави у сфері соціального захисту, національної оборони, забезпеченні громадського порядку, охорони здоров'я, освіти, а також створювала відповідні можливості дієвого впливу державних фінансових інститутів на економічну систему.

Дієвість планування видатків бюджету, як одна із важливих складових системи управління бюджетом, має суттєве значення в питаннях забезпечення стабільності фінансової системи країни, стійкого економічного зростання. У системі головного розпорядника бюджетних коштів на стадії планування видатків дозволить підвищити рівень ефективності бюджетних програм підготовка стратегічних планів їх діяльності, оптимальна структура бюджетних програм у межах граничних сум середньострокового бюджету, деталізація завдань та напрямів бюджетних видатків з розмежуванням на видатки споживання та видатки розвитку, встановлення чіткого взаємозв'язку між запланованими обсягами коштів бюджету і очікуваними результатами.

Сприятиме посиленню ефективності витрачання бюджетних коштів розвиток системи державного фінансового контролю, у тому числі аудиту бюджетних програм, дотримання фінансово-бюджетної дисципліни, раціональне витрачання ресурсів бюджету, зменшення втрат бюджету шляхом недопущення утворення дебіторської та кредиторської заборгованості. Важливим є здійснення підвищення рівня дієвості та прозорості механізмів державних закупівель. Застосування при плануванні видатків бюджету підтримки пріоритетних галузей економіки, позитивно впливає на створення нових робочих місць, підвищення якості відповідних суспільних послуг.

Розвиток підходів до формування необхідного рівня оцінювання результативності бюджетних програм має враховувати сукупність відповідних критеріїв, які дозволяють виявляти ступінь досягнення запланованих цілей та завдань програми в цілому та окремих заходів у межах цієї програми; розкривати інформацію про хід реалізації програми; забезпечувати повноту, доступність, реалістичність та своєчасність відповідних показників, що сприятиме посиленню якості процесу бюджетного планування.

У структурі видатків державного бюджету найбільшу питому вагу складають видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення, загальнодержавні функції, економічну діяльність.

Таблиця 2. Структура видатків Державного бюджету за функціональною класифікацією у 2009–2013 роках

Показники	Роки									
	2009		2010		2011		2012		2013	
	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %
Видатки, всього	180257,1		225822,5		238584,3		271221,9		287607,7	
Загальнодержавні функції	24850,4	13,79	34694,3	15,36	39996,6	16,76	44010,7	16,23	50101,08	17,42
Оборона	9663,3	5,36	11347,1	5,02	13241,1	5,55	14485,7	5,34	14843,04	5,16
Громадський порядок, безпека та судова влада	24159,2	13,4	28570,7	12,65	32415,3	13,59	36469,8	13,45	39190,93	13,63
Економічна діяльність	33294,3	18,47	36030	15,96	44771,6	18,77	49396	18,21	41299,21	14,36
Охорона навколишнього природного середовища	1824,3	1,01	2292,7	1,02	3008,4	1,26	4135,4	1,52	4595,01	1,59
Житлово-комунальне господарство	270,6	0,15	844,4	0,37	324,2	0,14	379,7	0,14	96,86	0,03
Охорона здоров'я	7535	4,18	8759	3,88	10223,8	4,29	11358,5	4,19	12879,34	4,48
Духовний та фізичний розвиток	3216,7	1,79	5165,5	2,29	3830,4	1,6	5488,5	2,02	5111,89	1,78
Освіта	23925,7	13,27	28807,5	12,76	27232,7	11,41	30243,2	11,15	30943,07	10,76
Соціальний захист та соціальне забезпечення	51517,6	28,58	69311,3	30,69	63540,2	26,63	75254,4	27,75	88547,27	30,79

Видатки державного бюджету зросли з 180 257,1 млн. грн. у 2009 році до 287 607,7 млн. грн. у 2013 році, або на 107 350,6 млн. грн. Значне місце у структурі видатків державного бюджету становлять видатки на загальнодержавні функції що мають частку у розмірі 17,42 відсотка в 2013 році, та у 2009 році їх питома вага період з 9 663,3 млн. грн. до 14 843,04 млн. грн. У 2013 році питома вага видатків на громадський порядок, безпеку та судову владу становила 13,63 відсотка, що на 0,23 відсотка більше ніж у 2009 році. Вагоме місце у структурі видатків державного бюджету становлять видатки на економічну діяльність, що мають частку у розмірі 14,36 відсотка в 2013 році. Слід зазначити, що у 2009 році їх питома вага складала 18,47 відсотка. Але разом з тим, збільшення видатків на економічну діяльність за цей період становило 8 004,91 млн. грн.

За даний період видатки на охорону навколишнього середовища становлять частку від загальної суми видатків у розмірі 1,59 відсотка у 2013 році та 1,01 відсотка в 2009 році, збільшення за цей період становило 2 770,71 млн. грн. Скорочення у структурі видатків державного бюджету зазнали видатки на житлово-комунальне господарство, що мають частку у розмірі 0,03

відсотка в 2013 році, але в 2009 році їх питома вага складала 0,15 відсотка, за цей період вони зменшилися на 173,74 млн. грн. Видатки на охорону здоров'я мають тенденцію до збільшення, їх частка в 2009 році становить 4,18 відсотка, 2013 році - 4,48 відсотка. Частка видатків на духовний та фізичний розвиток в 2009 році та 2013 році знаходиться майже на однаковому рівні і становить 1,79 та 1,78 відсотка від загальної суми видатків державного бюджету. Необхідно відмітити, що збільшення видатків на духовний та фізичний розвиток за цей період становило 1895,19 млн. грн. Скоротилася частка видатків на освіту, зокрема в 2013 році вони становили 10,76 відсотків, порівняно з 2009 роком 13,27 відсотка. Вагоме місце у структурі видатків державного бюджету становлять видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення, що мають частку у розмірі 30,79 відсотка у 2013 році та 28,58 відсотка у 2009 році.

На даному етапі економічного розвитку необхідним є підвищення якісного рівня планування видатків бюджету та ефективності використання бюджетних коштів. Вагомим є аналіз дефіциту державного бюджету.

Таблиця 3. Динаміка дефіциту державного бюджету України у 2009–2013 роках

Показники	Роки				
	2009	2010	2011	2012	2013
Дефіцит державного бюджету, млн. грн	35517,2	64265,5	23557,6	53445,2	64707,6
Обсяг ВВП, млрд. грн.	913,3	1082,6	1302,1	1408,9	1 454,9
Відношення дефіцит/ ВВП,%	3,9	5,9	1,8	3,8	4,4

З 2009 року по 2013 рік дефіцит державного бюджету збільшився з 35517,2 млн. грн. або 3,9 відсотка ВВП до 64707,6 млн. грн. або 4,4 відсотка ВВП. Найменшим його обсяг був у 2011 році та становив 23557,6 млн. грн., або 1,8 відсотка ВВП.

Висновки. З метою належного формування державного бюджету необхідним є створення сприятливого макроекономічного середовища, здійснення послідовних та дієвих заходів у бюджетно-податковій сфері, забезпечення стійкості системи функціонування державних фінансів. Державний бюджет має забезпечувати відновлення та розвиток економіки країни, здійснення структурних змін в бюджетній сфері.

Одним із завдань при формуванні державного бюджету є забезпечення його збалансованості у середньостроковій перспективі, що передбачає створення стабільної податкової бази на основі формування сприятливих умов для розвитку економіки, своєчасного та достатнього рівня фінансування видатків на соціально-економічні потреби, створення ефективного механізму міжбюджетного регулювання. Доцільним є удосконалення системи планування і виконання видаткової частини державного бюджету виходячи з основних положень програмно-цільового методу формування бюджету.

Список використаних джерел

1. *Б'юкенен Дж. Суспільні фінанси і суспільний вибір / Дж. Б'юкенен, М. Масґрейв; [пер. з англ.] – К. : Вид.Дім «Києво-Могилянська Академія»,2004. –176 с.*
2. *Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/*
3. *Василик О. Д. Державні фінанси України. – К: ЩОС, 2002. – 608 с.*
4. *Кейнс Дж. М. Избранные произведения / Кейнс Дж. М.; пер. с. англ.;– М., Экономика, 1993. – 540 с.*
5. *Экономика / Самуэльсон Пол Э., Нордхаус Вильям, Д., 18-е издание: Пер. с англ. – М. : ООО «И.Д.Вильямс», 2010. – 1360 с.*
6. *Чугунов І. Я. Теоретичні засади розвитку бюджетних відносин// Вісник КНТЕУ. - 2011. - № 4. - С. 13-22.*

References

1. *Buchanan, J., Masraf, G. Public Finance and public choice [transl. from English.] K. dim "Kyiv-Mohyla Academy",2004. - 176 S.*
2. *The budget code of Ukraine : http://zakon2.rada.gov.ua/*
3. *Vasylyk C. D. Public Finance of Ukraine. K: SOC, 2002. - 608 S*
4. *Keynes, J.M. Selected works [trans. from. eng.] M., Economics, 1993. - 540 s.*
5. *Samuelson Paul E., William Nordhaus, D., Economy [trans. from. eng.] M. : OOO "I. D. Williams", 2010. - 1360 S.*
6. *Chugunov I. Theoretical principles of fiscal relations // Bulletin KNTEU. - 2011. - №4. - P. 13-22.*

ДАНІ ПРО АВТОРА
Гусаревич Наталія Володимирівна аспірант кафедри фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету,
вул. Кіото,19, м. Київ, 02156,Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Гусаревич Наталья Владимировна аспирант кафедры финансов
Киевского национального торгово-экономического университета,
ул. Киото, 19, м. Киев, 02156, Украина

INFORMATION ON THE AUTHOR
Husarevych Natalia Vladimirovna postgraduate Department of Finance
Kyiv National trade and economic University,
str. Kioto, 19, m. Kyiv, 02156, Ukraine

УДК 336.71.078.3(477)

ОСОБЛИВІСТЬ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ КОНТРОЛЮ В БАНКАХ

Дерев'янко С.І.

Предмет роботи – сукупність теоретичних і практичних питань суті контролю та його особливостей в банківській сфері України.

Мета роботи – узагальнити, систематизувати та розкрити необхідність застосування контролю в банках.

Метод і методологія проведення роботи – використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема ретроспективного аналізу, групування, порівняння, наукової абстракції, індукції та дедукції, аналізу і синтезу тощо.

 © Дерев'янко С.І., 2014

Результати роботи – систематизовано підходи до розуміння сутності контролю в банках України, що створює підґрунтя для його подальшого функціонування та удосконалення.

Галузь застосування результатів – теоретичні та практичні напрацювання можуть бути використані при з'ясуванні стану та шляхів удосконалення контролю в банківській сфері України.

Висновки – різноманітність організаційних форм контролю банківської діяльності відповідає міжнародній практиці, проте ефективність їх діяльності залежить як від організаційних, так і від методологічних та функціональних підходів.

Ключові слова: *банк, контроль, нагляд, аудит, банківське регулювання.*

ОСОБЕННОСТИ И НЕОБХОДИМОСТЬ КОНТРОЛЯ В БАНКАХ

Деревянко С.И.

Предмет работы - совокупность теоретических и практических вопросов сущности контроля и его особенностей в банковской сфере Украины.

Цель работы - обобщить, систематизировать и раскрыть необходимость применения контроля в банках.

Метод и методология проведения работы - использованы общенаучные и специальные методы, в частности ретроспективного анализа, группировки, сравнения, научной абстракции, индукции и дедукции, анализа и синтеза и т.п.

Результаты работы - систематизированы подходы к пониманию сущности контроля в банках Украины, что создает основу для его дальнейшего функционирования и совершенствования.

Область применения результатов - теоретические и практические наработки могут быть использованы для выяснения состояния и путей совершенствования контроля в банковской сфере Украины.

Выводы - разнообразие организационных форм контроля банковской деятельности соответствует международной практике, однако эффективность их деятельности зависит как от организационных, так и от методологических и функциональных подходов.

Ключевые слова: *банк, контроль, надзор, аудит, банковское регулирование.*

FEATURES AND NEED CONTROLS IN BANKS

Derevjanko S.I.

The subject of the work - set of theoretical and practical issues of fact for control and features in the banking sector of Ukraine.

Purpose - compile, organize and reveal the need for control in banks.

Method and methodology of work - general scientific and special methods, including retrospective analysis, clustering, comparison of abstraction, induction and deduction, analysis and synthesis, etc.

Results - a systematic approach to understanding the nature of control in banks in Ukraine that provides the basis for further operation and improvement.

Application of results - theoretical and practical achievements can be used to clarify the situation and ways to improve control in the banking sector of Ukraine.

Conclusions - a variety of organizational forms of control banking activities in line with international practice, but their effectiveness depends on the organization and on methodological and functional approaches.

Key words: *bank, control, supervision, auditing, banking regulation.*

Актуальність дослідження. Світова фінансово-економічна криза 2007-2009р.р. сприяла появі низки проблем як для України, так і інших країн світу. Банківська система виявилася найбільш вразливою у межах глобальної економіки, а тому для її порятунку уряди багатьох країн разом з центральними банками надали суттєві обсяги фінансової допомоги.

Причин світової фінансово-економічної кризи є багато: концентрація банківських активів за ринками та галузями; швидке зростання обсягів фінансових активів у глобальних масштабах тощо. У банківській сфері України впродовж останніх років також відбуваються негативні процеси, зокрема, малі обсяги кредитування та висока вартість кредитних ресурсів, несвоєчасне повернення вкладів, запровадження у банках тимчасової адміністрації для виходу із скрутного фінансового стану тощо. Виникає питання: чи можна було б протидіяти тривалим негативним подіям? Можна, налагодивши ефективнішу систему контролю та регулювання діяльності банків.

Перебудовуючи систему контролю в Україні потрібно розробити цілісну концепцію її формування. Це забезпечить створення такої системи контролю банків, яка б запобігала як внутрішнім, так і зовнішнім впливам. Слід також відмітити, що відсутність єдиної інформаційної та методологічної бази, розпорошеність функцій контролю за різними державними органами не сприяють досягненню кінцевої мети системи контролю.

Система контролю – це сукупність інституцій, функцій, принципів, методів, прийомів та процедур, спрямованих на попередження, уникнення, виявлення, усунення недоліків та порушень. Від її налагодженості значною мірою залежить своєчасність та якість інформації про стан справ у керованій системі. Сьогодні вона формується органами державного управління (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, Фонд гарантування вкладів, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку тощо), незалежними органами (зовнішній аудит та рейтингові агентства), органами контролю зі сторони власників (внутрішній аудит, ревізійна комісія) та громадськими організаціями (Асоціація банків України, Комітет Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності, професійні спілки тощо).

В основі діяльності банків лежить довіра суспільства, за відсутності якої в банківську систему перестають надходити гроші, з'являється тіньовий ринок ресурсів і, як наслідок, має місце негативний вплив на стан економіки країни. Тому надзвичайно важливо створити таку систему контролю банківської діяльності, яка могла б захистити як інтереси держави, так і клієнтів, інвесторів, суб'єктів господарювання та власників.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. У різні часи питання контролю цікавили багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців та практиків, зокрема Бутинця Ф.Ф., Виговську Н.Г., Калюгу Є.В., Нападовську Л.В., Шевчука В.О., Андрєєва В.Д., Бєлову Н.Г., Данілевського Ю.А., Соколова Я.В., Терехову А.А., Р.Адамса, Р.Брауна, Дж.Лоббека, Р.Монтгомері та інших.

Значна кагорта українських науковців та практиків зробила суттєвий внесок у розвиток внутрішнього та зовнішнього аудиту: Білуха М.Т., Боднар М.І., Герасимович А.М., Гуцайлюк З.В., Дорош Н.І., Кіндрацька Л.М., Кіреєв О.І., Лобозинська С.М., Редько О.Ю., Спяк Г.І., які на основі вивчення зарубіжного досвіду розробили стратегію застосування цих наробок в умовах України.

Вагоме місце в системі контролю займає банківський нагляд. Дослідженню цього питання присвячені наукові праці Воронової Л.К., Дзюблюка О.В., Крупки М.І., Мочерного С.В., Примостки Л.О., Смовженко Т.С., Чуб О.О., Швець Н.Р. та інших.

Віддаючи належне науковому здобутку вчених, теоретичне обґрунтування розвитку системи контролю банків у сучасних умовах потребує подальших досліджень з метою її удосконалення.

Мета статті – узагальнити, систематизувати та розкрити необхідність застосування контролю в банках.

Виклад основного матеріалу. Контроль виник у давні часи. Ще у Стародавньому Єгипті використовувалась форма інвентаризації наявності та розподілу продуктів харчування.

В Іудеї облік був поєднаним із незалежним контролем. У Біблії є вислів царя Соломона про тих, хто займався торгівлею: «… підраховуй і оцінюй, що даєш, і що отримуєш – запиши». Жерці Єрусалимського храму на Пасху не розпочинали служби доти, поки «головний бухгалтер» Іудеї не закриє всі контокорентні рахунки та не складе звіт, який розглядається контрольними органами. Спеціальна інструкція визначала порядок обліку пожертвувань у храм. Перед вівтарем встановлювалася скриня, яку мали право відімкнути лише царський контролер з головним жрецем, щоб підрахувати пожертвування [9, с.125]. Контролерів часто називали очима і вухами правителя.

У ті часи матеріально відповідальними особами могли бути лише багаті люди, які вносили велику заставу і пропонували впливових поручителів. Ініціювали проведення інвентаризації матеріально відповідальні особи, оскільки після здавання звіту вони були зобов'язані потурбуватися про докази його достовірності [9, с.74-75].

Аристотель у своїй праці «Політика» розмежував облікові та контрольні функції, а ревізію розглядав як частину контролю.

Удосконалення обліку і контролю господарської діяльності відбувалося разом з розвитком суспільно-економічних відносин. Так, у середньовіччі почали з'являтися спеціальні трактати про контроль обліку та звітності, який сьогодні здійснює аудит.

За свідченням Данилевського Ю.А., поділ контролю на зовнішній (ревізія балансів та звітності сторонніми особами) і внутрішній (засекречений рух і наявність торгового капіталу, кредитні і розрахункові операції між покупцями, банками, лихварями, процеси виробництва і приватна власність на засоби виробництва) відбувся на часів феодалізму [6, с.31].

У XIX ст. почали з'являтися акціонерні товариства. Відбулося розмежування функцій між власниками і управлінцями суб'єктів господарювання. Власник був змушений вдаватися до перевірки фінансової звітності з метою попередження зловживань з боку найманих управлінців. Це стало причиною розвитку нового напрямку системи контролю – незалежного зовнішнього аудиту.

Система контролю в Україні почала формуватися з початку XX ст. Так, в 1917р. Центральна рада прийняла закон про «Генеральну контрольну раду та Генерального контролера». Основна їх функція – здійснення постійного контролю за витрачанням державних цінностей та грошей. До Генеральної контрольної ради входило по одному представнику від Губернських народних рад та міських дум. Це сприяло представництву інтересів регіонів у формуванні ефективної загальнодержавної системи контролю.

Прозорість інформації про можливі проблеми або зловживання у державних установах досягалась тим, що Генеральна контрольна рада про проведення ревізій інформувала суспільство через газети [12, с. 670].

За часів Української Народної Республіки урядові особи, земські, міські, громадські установи та приватні організації звітували перед Державним контролером про використання коштів, які вони одержували з державної скарбниці.

Одним із перших законодавчих актів, прийнятих УРСР був декрет Раднаркому України «Про центральну контрольну комісію і місцеві обліково-контрольні колегії і комісії».

Центральна обліково-контрольна комісія була створена при Центральному виконавчому комітеті України для керування всією контрольною роботою, в той час, як обліково-контрольні комісії та комісії створювалися при губернських та районних радах робітничих, солдатських і селянських депутатів для проведення ревізій установ і організацій, які підпорядковувалися безпосередньо місцевим органам.

У 1920р. уряд УРСР видав розпорядження, згідно з яким всі установи з контролю було об'єднано в єдиний орган – Всеукраїнську робітничо-селянську інспекцію, яку згодом було реорганізовано у «Народний комісаріат робітничо-селянської інспекції», у складі якого діяла фінансова інспекція.

У період НЕПу відбувались подальші зміни системи фінансового контролю: були створені у складі Народного комітету фінансів (Наркомфін) СРСР та союзних республік фінансово-контрольні управління. Основною їх функцією була перевірка надходжень до бюджету, ефективність використання видатків бюджету та збереження матеріальних цінностей в установах.

У 1935р. з метою більшої охопленості ревізіями бюджетних установ були створені ревізійні групи внутрішньовідомчого контролю в центральних органах виконавчої влади та обласних відомствах. Через два роки фінансово-бюджетна інспекція Наркомфіну СРСР була реорганізована в Контрольно-ревізійне управління Наркомфіну СРСР (в подальшому – КРУ). У 1956р. КРУ було перепідпорядковано Міністерству фінансів України [10, с.64].

У 1981р. Рада Міністрів УРСР надала можливість міністерствам, відомствам створювати контрольно-ревізійну службу для запобігання неефективному використанню бюджетних коштів та державного майна, підвищення фінансової дисципліни між державними установами та суб'єктами господарювання, започаткувавши цим розвиток внутрішньовідомчого контролю в органах виконавчої влади. Системи внутрішньовідомчого контролю, які діяли в той час, є аналогом сучасної системи внутрішнього аудиту у державних установах та суб'єктах господарювання.

За часів перебування нашої країни у складі колишнього СРСР, існували такі види фінансового контролю: державний фінансовий контроль, партійний та відомчий.

У період становлення в Україні ринкової економіки продовжують відбуватися зміни у всій системі контролю. Після проголошення незалежності України розпочався стрімкий розвиток процесу становлення різних форм власності, що об'єктивно вплинуло на необхідність виникнення та подальшого розвитку незалежного зовнішнього аудиту. Зміни, що відбувалися в системі організації влади та форм власності, кардинально вплинули на систему контролю.

Банківська система України була однією із перших сфер, у якій запровадили приватну власність. З метою створення нормативно-правового поля для українських банків Верховна Рада України у березні 1991р. прийняла Закон України «Про банки і банківську діяльність», який був покликаний здійснювати регулювання як Національного банку України, так і інших банків. Цей Закон визначав основні принципи побудови дворівневої банківської системи України, функції Національного банку України як центрального банку держави, що здійснює контроль і регулювання банківської системи, правові засади діяльності інших банків, операцій, які вони можуть здійснювати, встановлював правила захисту інтересів клієнтів. Саме на основі цього Закону в 1992р. в системі Національного банку України було створено управління контролю діяльності банків, яке згодом реорганізували у Департамент банківського нагляду.

Цей Закон задовольняв потреби перехідного періоду від монобанківської до дворівневої банківської системи, в якій домінуючими стали недержавні банки, що функціонують на комерційних засадах.

На початку 90-х років XX ст. було прийнято ряд Законів, Постанов, Декретів, які покликані створити правове поле банківської діяльності в Україні. Так, Закон України «Про Державну контрольно-ревізійну службу в Україні» (на даний час змінено на Державну фінансову інспекцію) визначав її правові засади, статус та функції. Контрольно-ревізійна служба стала однією із підсистем державного контролю, в т.ч. і банків. Закон України «Про аудиторську діяльність» визначив місце незалежного зовнішнього аудиту як однієї з підсистем контрою, який має захищати інтереси власників, акціонерів, клієнтів банківських установ тощо і може проводитись як з ініціативи суб'єктів господарювання, так і в обов'язковому порядку.

З 1996р. постійно діючим органом зовнішнього державного фінансового контролю, який здійснює контроль за використанням коштів Державного бюджету України, стала Рахункова палата України.

Середина 90-х років XX ст. для банківської системи України була непростою: постійно зростала кількість проблемних банків, а тому Національний банк України своїми нормативними документами та функціями банківського нагляду намагався обмежити всі ризики в діяльності банків, але зміг зосередитися лише на найважливіших. Все це стало причиною появи нової підсистеми контролю – внутрішнього аудиту банків, який повинен протистояти викликам зростаючої конкуренції, глобалізації ринків, захищати майнові інтереси акціонерів тощо. В 1998р. було затверджено «Положення про організацію внутрішнього аудиту в банках України», яким визначено систему аудиторської діяльності в банках і регламентовано порядок створення та організації роботи служб внутрішнього аудиту банків, а трохи згодом – «Методичні вказівки щодо застосування стандартів внутрішнього аудиту в банках України», які визначили порядок застосування стандартів внутрішнього аудиту, які використовує служба внутрішнього аудиту банку під час проведення систематичних аудиторських перевірок.

Нова редакція Закону України «Про банки і банківську діяльність» закріпила на законодавчому рівні функціонування служби внутрішнього аудиту в банках. В кінці 2000р. з метою подальшого розвитку внутрішнього аудиту була створена Всеукраїнська громадська організація «Інститут внутрішніх аудиторів України».

Національний банк України, оцінюючи важливість служби внутрішнього аудиту банків, в першій половині 2000-х років приймає ряд важливих документів, зокрема: Кодекс професійної етики внутрішніх аудиторів банківських установ, Методичні рекомендації щодо взаємодії між інспекторами з банківського нагляду Національного банку України та зовнішніми аудиторами банків, Положення про сертифікацію аудиторів банків.

На сьогоднішній день система контролю банківської діяльності в нашій країні представлена:

- незалежним зовнішнім аудитом;
- внутрішнім аудитом;
- банківським наглядом зі сторони НБУ;
- внутрішньосистемним контролем;
- контролінгом як елементом управлінського контролю;
- підсистемою моніторингу окремих процесів в економіці.

Події початку XXI ст. засвідчили неефективність існуючих систем контролю та аудиту банків, а тому дослідження їх є актуальним. Держава не може нормально функціонувати без належно організованої системи контролю за виробництвом, розподілом, перерозподілом суспільного життя в країні.

Французське «controle», що означає перевірку чи спостереження, утворилося від дох латинських слів – «contra» (протидія, протилежність) та «role» (міра впливу, ступінь участі у чомусь). Тому його можна тлумачити як протидію чомусь небажаному, спостереження, перевірку, виявлення та попередження неправильної поведінки, дій.

Тривалий час контроль характеризували як функцію управління, що відповідає за нагляд та перевірку відповідності функціонування об'єкта прийнятим управлінським рішенням, визначення результатів їх виконання, виявлення допущених відхилень від нормативних актів (Законів, стандартів, наказів тощо) і принципів організації та регулювання діяльності, яка перевіряється.

Останнім часом контроль в суспільстві зазнав серйозних змін. Його використовують для перевірки відповідності діяльності учасників суспільних відносин встановленим лімітам, обмеженням, принципам, у рамках яких вони мають діяти. Мета контролю полягає у дослідженні результатів діяльності певних суб'єктів, допущених відхилень ними від прийнятих вимог, виявленні причин цих відхилень, визначенні напрямків подолання перешкод для ефективного функціонування всієї системи.

Белоусов Р.А. наводить наступне визначення контролю – систематична конструктивна діяльність керівників і органів управління, керівників підприємств, організацій та їхніх підрозділів щодо забезпечення єдності рішення і виконання, досягнення визначеної мети [13, с.58].

Аналіз досліджень останніх років, які присвячені питанням контролю, дає підстави зробити висновок про необхідність контролю як об'єктивного явища глобальної економіки, хоча існують з цього приводу різні точки зору. Деякі науковці ототожнюють поняття «контроль» і «нагляд». Горшеніна В.М. розглядає забезпечення систематичного та постійного нагляду (контролю) за діяльністю державних органів та посадових осіб, суб'єктів, які здійснюють нагляд і контроль, зміст контрольно-наглядової діяльності [5, с.48-49].

На думку Авер'янова В.Б. контроль - це перевірка, спостереження з метою перевірки для протидії чомусь небажаному, для виявлення, попередження, припинення протиправної поведінки [1, с.342].

Гаращук В.М. вважає, що контроль є складовою частиною управління, що забезпечує систематичну перевірку виконання Конституції, законів України, інших нормативних актів, додержання дисципліни і правопорядку та полягає у втручанні контролюючих органів у оперативну діяльність підконтрольних органів, наданні їм обов'язкових для виконання вказівок, припиненні, зміні чи скасуванні актів управління, вжитті заходів примусу щодо підконтрольних органів [4, с.246].

Мамалуй О.О. вважає контроль аналітичною функцією менеджменту, яка включає систему спостереження за ходом процесів у об'єкті управління, сукупність методів порівняння величин параметра, що контролюється, із заданими програмою, систему заходів з виявлення відхилень при досягненні поставленої мети, а також визначення місця, часу, причини і характеру допущених хиб у роботі [8, с.122].

Контроль як багатоаспектне поняття розглядає Пшенична А.Ж. На її думку це функція управління у системі функцій менеджменту, система методів контролю та органів контролю. Об'єктивне визначення фактичного стану справ у різних галузях суспільного та державного життя, виявлення фактів та умов, які негативно впливають на виконання прийнятих рішень і досягнення поставленої мети – основна мета контролю [11, с.12].

На думку Лобозинської С. контроль – це процес, який забезпечує відповідне функціонування конкретного об'єкту, прийнятий управлінським рішенням і спрямований на досягнення мети [7, с.70].

Контроль як складову частину функцій управління процесом діяльності банку (підприємства, організації), що сприяє досягненню поставленої мети за оптимальних витрат робочого часу та ресурсів трактує Сарахман О.М. [2, с.60].

Бутинець Ф.Ф. розглядає контроль як систематичне спостереження і перевірку процесу функціонування відповідного об'єкту з метою виявлення його відхилень від заданих параметрів. Він вважає, що з точки зору теорії контроль більш правильно називати «господарський контроль» [3, с.6-7].

Контроль дуже часто називають «зворотним зв'язком». Саме завдяки йому суб'єкт управління отримує інформацію про результати діяльності, недоліки, що можуть привести до невиконання наявних завдань чи отримання інших результатів для керування системою. При наявності такої інформації можна оперативно втрутитися, привести важелі управління у відповідність з умовами, що виникли та попередити небажані наслідки.

Головним суб'єктом здійснення контрольних функцій у суспільстві є держава. Суть державного контролю полягає у дослідженні та перевірці розвитку суспільної системи та усіх її елементів відповідно до визначених параметрів, напрямів,

своєчасному реагуванні на можливі недоліки, неправомірні дії, які перешкоджають такому розвитку. Державні органи виконують інші близькі до контролю види діяльності – нагляд і моніторинг. Вважаємо за доцільне виокремити відмінності між зазначеними підсистемами контролю.

Найхарактернішими особливостями нагляду є:

по-перше, він здійснюється державними органами щодо суб'єктів, які їм організаційно не підпорядковані (зазвичай, контроль стосується організаційно підпорядкованих суб'єктів);

по-друге, можуть застосовуватися заходи адміністративного впливу (за результатами контролю можуть застосовуватись і інші заходи, наприклад, дисциплінарні);

по-третє, він здійснюється за дотриманням відповідними суб'єктами спеціальних норм і правил (контроль здійснюється за діяльністю підконтрольних об'єктів у цілому чи за окремими напрямами).

Отже, вище зазначене дає підстави зробити висновок, що нагляд потрібно розглядати як окремий вид контролю, застосування якого при виявленні порушень може супроводжуватись заходами впливу державного характеру. Найбільш впливовим органом, який здійснює державний нагляд за банківською діяльністю є Генеральна прокуратура України.

Моніторинг також є різновидом контролю, який відбувається у напрямах відслідковування ситуацій, процесів у сфері управлінської діяльності, впливу прийнятих управлінських рішень, законодавчих та нормативних актів на суспільні відносини в основному через спостереження та аналіз. Наприклад, моніторинг операцій суб'єктів господарювання з метою протидії легалізації незаконно одержаних доходів, який здійснюється Державною службою фінансового моніторингу.

Контроль повинен забезпечити коригування управлінської діяльності, спрогнозувати перспективи подальшого розвитку та результати досягнення конкретних цілей.

Не слід ототожнювати поняття «система державного контролю» та «система органів державного контролю». В умовах ринкових відносин контроль – це не лише засіб покарання. Він набув функцій інформативно-аналітичного характеру, став невід'ємним фактором впливу на якість управління. В державному управлінні функцію контролю здійснюють більшість державних органів, але система державного контролю в сфері управління цим не вичерпується. Система державного контролю включає органи і посадові особи, які наділені державою контрольними повноваженнями щодо органів державного управління, форми і методи контрольної діяльності та взаємозв'язки між ними.

Система органів державного контролю включає лише державні органи, для яких контроль – основна діяльність, яка здійснюється у відповідній сфері або має відношення до певної функції (визначеного кола питань).

Національний банк України є головним суб'єктом відомчого контролю банківських установ. Ст.7 Закону України «Про Національний банк України» на нього покладено функції банківського регулювання та нагляду як на індивідуальній, так і консолідованій основі з метою забезпечення стабільності банку та банківської системи в цілому. Він також здійснює інші види контролю за діяльністю банків, а також контроль власників істотної участі, афілійованих та споріднених осіб банків на території України та за кордоном з питань дотримання банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку та економічних нормативів (за винятком перевірок і ревізій фінансово-господарської діяльності зазначених осіб).

В останні десятиліття важливою організаційною формою економічного контролю став незалежний зовнішній контроль, який здійснюють незалежні аудиторські фірми.

Важливим елементом у системі банківської діяльності виступає внутрішній контроль.

Органом оперативного контролю у банку є служба внутрішнього аудиту, на яку покладено виконання таких функцій:

- нагляд за поточною діяльністю банку та перевірка результатів його фінансової діяльності;
- контроль дотримання законодавчих та нормативно-правових актів НБУ;
- аналіз інформації та відомостей про діяльність банку, професійну діяльність працівників, випадки перевищення повноважень посадовими особами банку;
- надання Спостережній раді банку висновків та пропозицій за результатами перевірок тощо.

Служба внутрішнього аудиту має право здійснювати нагляд за діяльністю будь-якого відокремленого та структурного підрозділу, знайомитись із усією документацією банку.

Внутрішній контроль являє собою систему організації роботи банку, до якої належать усі заходи, які вживаються банком для контролю за своїми активами, запобігання шахрайству, зведення до мінімуму помилок, перевірки точності та достовірності даних бухгалтерського обліку та звітності, забезпечення ефективності операцій та додержання внутрішніх положень та вказівок керівництва.

Виникнення нових банківських операцій, конкуренція, розвиток інформаційних технологій тощо призвели до ускладнення банківської системи, збільшення небезпеки ризиків для неї, і як наслідок – до зростання значення внутрішнього контролю діяльності банку.

Система внутрішнього контролю охоплює всі механізми контролю в банку та діє постійно. Внутрішній контроль впроваджується і здійснюється Правлінням банку, його керівництвом та працівниками усіх рівнів. Адміністративний контроль включає процедури та документи, які пов'язані з процесом вироблення рішень та отримання санкції керівництва на проведення операції. Складовими адміністративного контролю є:

- діяльність Ради директорів;
- правила визначення повноважень та відповідальності посадових осіб;
- методи контролю, які використовує керівництво;
- політика менеджменту щодо планування, операційної діяльності, ризиків, виконання бюджету та отримання прибутку;
- політика банку щодо прийому на роботу, кар'єрне зростання персоналу банку тощо.

Висновки. Бухгалтерський контроль – це дії, які спрямовані на захист активів і забезпечення точності та достовірності фінансової інформації, який здійснюється з метою гарантування того, що на здійснення операцій є дозвіл керівництва банку, вони здійснюються згідно вимог нормативних актів НБУ тощо.

Отже, різноманітність організаційних форм контролю банківської діяльності відповідає міжнародній практиці, проте ефективність їх діяльності залежить як від організаційних, так і від методологічних та функціональних підходів.

Список використаних джерел

1. Авер'янов В.Б. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики// В.Б.Авер'янов, О.Ф.Андрійко, Ю.П.Битяк та ін.; за заг.ред.В.Б.Авер'янова. – К.:Факт, 2003. – 384с.

2. Аудит у банках: навч.посібн./ Національний банк України; [за заг.ред.канд.екон.наук О.М.Сарахман]. – К.: УБС НБУ, 2007. – 334с.

3. Бутинець Ф.Ф. Контроль і ревізія: підручник/ Бутинець Ф.Ф., Боднар В.П., Виговська Н.Г., Петренко Н.І.; за ред. Проф. Ф.Ф.Бутинця. – 4-е вид., доп. і перероб.- Житомир: ПП «Рута», 2006. - 560с.

4. Гаращук В.М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні: автореферат дис.на здобуття наук.ступеня д-ра юрид.наук: спец.12.00.07/ В.М.Гаращук// Національна юридична академія України імені Я.Мудрого. – Х., 2003. 35с.

5. Горшенена В.М. Теория юридического процесса/ Горшенена В.М.// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravo.vurlib.net/book_z775.html/

6. Данилевский Ю.А. Финансовый контроль в отраслях народного хозяйства при различных формах собственности/ Ю.А.Данилевский, Т.М.Мезенцева. – М.: Финансы и статистика, 1992. – 134с.

7. Лобозинська С.М. Облік і аудит у банку: навч.посіб./ Лобозинська С.М.; за ред.С.К.Реверчука. – К.:Знання, 2007. – 630с.

8. Мамалуй О.О. Основи економічної теорії/ За ред.,Мамалуй О.О.- К.: Юрінком Інтер, 2006. -268с.

9. Матасова С.Г. Банкиры умирают первыми: Докум.детектив/ Матасова С.Г., Михеева Э.А., Трофименко А.Г. – Нижний Новгород: «Юпитер», 1996. – 630с.

10. Петрик О.А. Аудит у зарубіжних країнах: навч.-метод.посіб. для студ.вищих навч.закладів/ Петрик О.А., Фенченко М.Т. – К.: КНЕУ, 2002. – 168с.

11. Пшенична А.Ж. Аудит. Навч.посібн./ Пшенична А.Ж. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 320с.

12. П'ятаченко Г.О. Становлення та розвиток фінансів України 1917-2003 / П'ятаченко Г.О., Кухарець Л.В. – К.: НДФІ, 2005. – 784с.

13. Управление народным хозяйством: словарь/ под ред.Р.А.Белоусова. – М.: Политиздат, 1983. – 207с.

References

1. Aver'yanov V.B., Andrijko O.F., By`tyak Yu.P. Derzhavne upravlinnya: problemy` administraty`vno-pravovoyi teoriyi ta prakty`ky` [Public administration: problems of administrative law theory and practice] za zag.red.V.B.Aver'yanova. - K.:Fakt, 2003. – 384s.

2. Audy`t u bankax: navch.posibn./ [Audit of banks] Nacional`ny`j bank Ukrayiny`; [za zag.red. O.M.Saraxman]. – K.: UBS NBU, 2007. – 334s.

3. Buty`necz` F.F., Bodnar V.P., Vy`govs`ka N.G., Petrenko N.I. Kontrol` i reviziya: [Control and audit]: pidruchny`k/ za red. Prof. F.F.Buty`ncya. – 4-e vy`d., dop. i pererob.- Zhy`tomy`r: PP «Ruta», 2006. - 560s.

4. Garashhuk V.M. Teorety`ko-pravovi problemy` kontrolyu ta naglyadu u derzhavnomu upravlinni [Theoretical and legal problems of control and supervision in public administration]: avtoreferat dy`s.na zdobuttya nauk.stupenya d-ra yury`d.nauk: specz.12.00.07// Nacional`na yury`dy`chna akademiya Ukrayiny` imeni Ya.Mudrogo. – X., 2003. 35s.

5. Gorshenena V.M. Teory`ya yury`dy`cheskogo processa [Theory yurydycheskoho process] : http://www.pravo.vurlib.net/book_z775.html/

6. Dany`levsky`j Yu.A., Mezenceva T.M. Fy`nansovuj kontrol` v otraslyax narodnogo xozyajstva pry` razly`chnыx formax sobstvennosty` [Financial control in the national economy in various forms of ownership] M.: Fy`nansы y` staty`sty`ka, 1992. – 134s.

7. Lobozy`ns`ka S.M. Oblik i audy`t u banku [Accounting and auditing in the bank]: navch.posib./ za red.S.K.Reverchuka. – K.:Znannya, 2007. – 630s.

8. Mamaluj O.O. Osnovy` ekonomichnoyi teoriyi [Principles of Economic Theory] - K.: Yurinkom Inter, 2006. -268s.

9. Matasova S.G., My`xeeva Э.A., Trofy`menko A.G. Banky`ru umy`rayut pervumy` [Bankers die first]: Dokum.detekty`v. Ny`zhny`j Novgorod: «Yupy`ter», 1996. – 630s.

10. Petry`k O.A., Fenchenko M.T. Audy`t u zarubizhny`x krayinax [Audit in foreign countries]: navch.-metod.posib. dlya stud.vy`shhy`x navch.zakladiv. – K.: KNEU, 2002. – 168s.

11. Psheny`chna A.Zh. Audy`t. [Audit] Navch.posibn./ Psheny`chna A.Zh. – K.: Centr uchbovoyi literatury`, 2008. – 320s.

12. P'yatachenko G.O., Kuxarecz` L.V. Stanovlennya ta rozvy`tok finansiv Ukrayiny` 1917-2003 [Establishment and Development of Finance of Ukraine 1917-2003] – K.: NDFI, 2005. – 784s.

13. Upravleny`e narodnum xozyajstvom: slovar` [Management of the economy] / pod red.R.A.Belousova. – M.: Poly`ty`zdat, 1983. – 207s.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Дерев'янко Світлана Іванівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку, аналізу і аудиту
Національний університет біоресурсів і природокористування України
вул.Героїв Оборони, 11, м.Київ, 03041, Україна
e-mail:derevjanko@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Деревянко Светлана Ивановна, кандидат экономических наук, доцент кафедры учета, анализа и аудита
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины
ул.Героев Обороны, 11, г.Киев, 03041, Украина
e-mail:derevjanko@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR
Derevjanko Svetlana Ivanovna, Ph.D. in Economical Science, Associate Professor
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
11, Geroev Oboronu street, Kyiv, 03041, Ukraine
e-mail:derevjanko@ukr.net

УДК 336.717.061

АКТИВІЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ПО ПОДОЛАННЮ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Диба Л.М.

Предметом статті *є проблема організації банківського кредитування підприємств малого і середнього бізнесу в Україні в умовах сучасної економічної кризи.*

Метою статті є *визначення сучасного стану сфери банківського кредитування та окреслення першочергових заходів з подолання проблеми кредитування малого і середнього бізнесу.*

Методи дослідження. *При вивченні проблематики та для досягнення мети використані такі загальнонаукові методи: системний підхід, методи абстракції, аналізу і синтезу та порівняння щодо вивчення процесів стану і тенденцій розвитку.*

© Диба Л.М., 2014

Результати дослідження. *На підставі вивчення та аналізу вітчизняного досвіду, сформульовані рекомендації для забезпечення покращення та активізації ситуації в сфері кредитування малого та середнього бізнесу.*

Галузь застосування результатів дослідження. *Подані в роботі теоретичні положення, висновки і рекомендації, можуть бути використані для формування політики забезпечення повноцінного кредитування малого і середнього бізнесу.*

Висновки. *З метою забезпечення активної участі банківської системи країни у формуванні інвестиційних ресурсів підприємств малого і середнього бізнесу необхідно удосконалити сам механізм реалізації цієї програми, а саме забезпечити оптимальне поєднання законодавчих, адміністративно-регулятивних і економічних важелів впливу на кредитну активність комерційних банків з метою забезпечення спрощення умов доступу підприємств малого і середнього бізнесу до кредитних ресурсів банківської системи.*

Ключові слова. *Національний банк, глобалізація, світова економічна криза, малий бізнес, кредитування, інвестиції, рефінансування, комерційний банк.*

АКТИВИЗАЦИЯ БАНКОВСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В СИСТЕМЕ МЕР ПО ПРЕОДОЛЕНИЮ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА

Дыба Л.Н.

Предметом статьи *является проблема организации банковского кредитования предприятий малого и среднего бизнеса в Украине в условиях современного экономического кризиса.*

Целью статьи *является определение современного состояния сферы банковского кредитования и определение первоочередных мер по преодолению проблемы кредитования малого и среднего бизнеса.*

Методы исследования*. При изучении проблематики и для достижения цели использованы следующие общенаучные методы: системный подход, методы абстракции, анализа и синтеза, а также метод сравнения по изучению процессов состояния и тенденций развития.*

Результаты исследования*. На основании изучения и анализа отечественного опыта, сформулированы рекомендации для обеспечения улучшения и активизации ситуации в сфере кредитования малого и среднего бизнеса.*

Область применения результатов исследования*. Представленные в работе теоретические положения, выводы и рекомендации могут быть использованы для формирования политики обеспечения полноценного кредитования малого и среднего бизнеса.*

Выводы*. С целью обеспечения активного участия банковской системы страны в формировании инвестиционных ресурсов предприятий малого и среднего бизнеса необходимо усовершенствовать сам механизм реализации этой программы. А именно, обеспечить оптимальное сочетание законодательных, административно-регулятивных и экономических рычагов влияния на кредитную активность коммерческих банков с целью обеспечения упрощения условий доступа предприятий малого и среднего бизнеса к кредитным ресурсам банковской системы.*

Ключевые слова*. Национальный банк, глобализация, мировой экономический кризис, малый бизнес, кредитование, инвестиции, рефинансирование, коммерческий банк.*

ACTIVATION OF BANK LENDING OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES TO OVERCOMING FINANCIAL AND ECONOMICAL CRISIS

Dyba L.M.

The subject of research *is the problem of activity bank lending of the Ukrainian small and medium-sized enterprises in conditions of present economic crisis.*

The purpose of scientific problem *is determining the present-day state of bank lending and definition priority measures to overcome the problem of lending of small and medium-sized enterprises.*

Methods of research. *In the study of problem and attaining object were used such general scientific methods: systematic approach, methods of abstraction, analysis and synthesis and compare to study the status and trends.*

Results of work. *The proposals for the improvement and activation of the situation in lending of small and medium-sized enterprises are formulated on the basis of the study and analysis of national experience.*

Practical implications. *In research presented the theoretical principles, conclusions and recommendations which can be used for forming policy of the normal lending to small and medium-sized enterprises.*

Conclusions. *In order to ensure the active participation of the banking system in the formation of the investment resources of small and medium-sized enterprises need to improve the mechanism of this program, namely an optimal combination of legislative, administrative and regulatory and economic spheres of influence on the credit activity of commercial banks for ensuring simplified the process of access of small and medium-sized businesses to credit banking system.*

Key words: *National Bank, globalization, global economic crisis, small business lending, investments, refinancing, commercial bank.*

Актуальність теми. Наслідки фінансово-економічної кризи, пов'язані із глобальною рецесією світового господарства, зниженням внутрішнього та зовнішнього попиту на вітчизняну продукцію, різкою девальвацією національної валюти, невисокою інвестиційною активністю, самим негативним чином позначилися на функціонуванні в Україні малого і середнього бізнесу. Розвиток останнього слід вважати необхідною умовою подолання економічного спаду і активізації господарської діяльності. У той же час скорочення обсягів позичок банків, що направляються на розвиток малого і середнього бізнесу, ускладнення умов доступу до банківських кредитів та високий рівень процентних ставок за ними не дозволяє забезпечити потреби даного сектора у необхідних грошових ресурсах для відновлення виробничого зростання.

Ступень дослідження. Аналізу проблем фінансової і кредитної підтримки малих підприємств присвячені наукові праці вітчизняних вчених, зокрема: П.Ю. Буряк, З.С. Варналій, І. Волков, М.М. Долішня, О.В. Кужель, О.Є. Мазур.

Постановка проблеми. При всій значущості розробок вітчизняних і зарубіжних науковців, умови зовнішнього середовища вимагають визначення особливостей та проблем фінансування малих підприємств у сучасних умовах. Недостатньо вивченими залишаються проблеми банківського фінансування підприємств малого і середнього бізнесу, альтернативні джерела залучення коштів, а також шляхи вирішення проблем фінансування і кредитування.

Мета статті. Визначення потенційних джерел фінансування малих підприємств в Україні, здійснення аналізу державної підтримки та сучасного стану сфери банківського кредитування, окреслення першочергових заходів з подолання проблеми кредитування малого і середнього бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Одним із основних завдань реалізації економічного реформування в Україні, спрямованого на подолання кризових явищ у реальному секторі господарства, є створення з боку банківської системи країни необхідних грошово-кредитних стимулів для забезпечення економічного зростання та розвитку малого і середнього бізнесу.

Саме малими та середніми підприємствами створюється більша частина валового внутрішнього продукту в країнах із розвинутими ринковими відносинами, а такі переваги малого бізнесу як мобільність, здатність швидкого пристосування до змін споживчого попиту, гнучкість, раціональна організаційна структура, оперативність в освоєнні випуску нової продукції малими партіями, невисокі експлуатаційні витрати, свідчать про їхній високий потенціал у забезпеченні можливостей подолання наслідків світової фінансово-економічної кризи, забезпеченні зайнятості працездатної частини населення та сприянні виробничому зростанню. Адже саме низька капітало-, матеріало- і трудомісткість таких підприємств, створюючи умови для досягнення і підтримки ними високої продуктивності праці забезпечують, тим самим, достатню конкурентоспроможність малого бізнесу в масштабах усього національного господарства.

Потрібно розуміти, що з огляду на залучення широких верств населення розвиток малого і середнього бізнесу в країні сприяє послабленню майнової диференціації та розширенню соціальної бази реформ, а відтак слугує формуванню активного середнього класу суспільства, відкриває простір для вільного вибору економічної діяльності, пом'якшуючи соціальну напруженість і демократизуючи ринкові відносини.

Нині однією із головних проблем в розвитку малого та середнього бізнесу в Україні слід вважати істотну обмеженість грошових і матеріальних ресурсів для реалізації цього завдання, що примушує підприємців шукати якісно нові підходи, схеми та механізми фінансової підтримки своїх проектів. При цьому за умов гострого дефіциту державних коштів, що можуть бути спрямовані на розвиток реального сектора господарства, а також неможливості активних зовнішніх запозичень у зв'язку із обмеженістю ресурсів на зовнішніх фінансових ринках через фінансово-економічну кризу, на перший план у ресурсному забезпеченні діяльності малих і середніх підприємств виходять механізми банківського кредитування даного виду господарювання. Тому на сьогодні, передусім, саме банківський кредит здатний відкривати перед підприємцями можливості реалізації власних проектів та досягнення успіхів в бізнесі.

Однак на практиці цілий ряд труднощів, що супроводжують організацію банківського кредитування підприємств малого і середнього бізнесу самим серйозним чином гальмують розвиток даного сектора національного господарства, не даючи можливості реалізації його потенціалу в процесі подолання негативних наслідків фінансово-економічної кризи. При цьому дані труднощі стосуються як самих підприємців, так і банківських установ.

Для підприємців такими проблемами є, зокрема, високі проценти, короткі строки погашення, відсутність чи недостатність стартового капіталу малого підприємства, обмеженість пропозиції кредитів для малого бізнесу і відсутність конкурентного ринку послуг із кредитування, складність і довготривалість процедури отримання банківського кредиту.

Для банківських установ, у свою чергу, кредитування малого і середнього бізнесу в Україні надзвичайно ускладнено через високий рівень економічного ризику, що практично виключає можливість довгострокового інвестування. Суб'єкти малого та середнього підприємництва в основному утримують в обороті майже весь свій капітал, будучи надзвичайно чутливими до негативних проявів процесу пристосування України до умов відкритої економіки. Тому в умовах існуючої економічної нестабільності підприємства малого бізнесу надають перевагу швидким операціям, у зв'язку з чим вони втрачають інвестиційну привабливість як для вітчизняного, так і для іноземного інвестора [2, с.104].

Ще до початку кризових явищ на фінансовому ринку починали спостерігатися такі негативні явища як збільшення портфеля неповернених позичок і «поганої» заборгованості [4, с. 66]. Однак в умовах практично необмеженого доступу на ринки зовнішніх запозичень і значного попиту на споживчі кредити, дохідність за якими покривала імовірні втрати за проблемними кредитами, зазначені тенденції в організації банківського кредитування не викликали серйозного занепокоєння.

Із початком світової фінансово-економічної кризи дані проблеми загострилися ще більшою мірою, позаяк банки, намагаючись знизити рівень ризиків за своїми операціями, стали запроваджувати ще більш жорсткі стандарти кредитування малого і середнього бізнесу, а то і взагалі згорнули відповідні кредитні програми, у зв'язку із чим підприємці були позбавлені можливостей інвестувати кошти в нове обладнання, розширення свого бізнесу, створення нових робочих місць. А сама зміна банківських стандартів кредитування скоротила для підприємств можливості рефінансувати вже отримані в банках кредити.

Не слід також забувати і про ті особливості діяльності малих і середніх підприємств, які істотно обмежують умови їхньої ефективної взаємодії із банківськими установами щодо організації кредитування. До їх числа можна, зокрема, віднести:

• відсутність у підприємства тривалої кредитної історії, що суттєво підвищує рівень кредитного ризику для банку;

• тіньовий характер деяких аспектів діяльності багатьох підприємств, що пов'язано із приховуванням реальних об'ємів прибутку та фонду оплати праці;

• невеликий масштаб бізнесу, що ускладнює для банку оцінку його стану; непрозора і недостовірна звітність, що не адекватно відображає фінансові результати виробничо-господарської діяльності підприємства;

• відсутність або недостатність надійного і ліквідного майна, що може слугувати заставним забезпеченням отриманого кредиту.

Сукупність зазначених факторів зумовлює порівняно високий ризик банківських установ при кредитуванні підприємств малого і середнього бізнесу, що визначає порівняно низьку зацікавленість банків у здійсненні кредитних вкладень саме в цей сектор економіки.

Для підвищення ефективності процесу кредитування в комерційному банку необхідно налагодити якісне інформаційно-аналітичне забезпечення. Адже жодна сама досконала методика аналізу позичальника або оцінка ризику не дасть надійних результатів, якщо вихідна інформація буде недостатньо повною або надійною [1, с. 36]. Шляхами до вирішення даної проблеми є активізація діяльності бюро кредитних історій, а також запровадження відкритої, прозорої звітності самими підприємствами малого і середнього бізнесу.

Крім того, важливим напрямом активізації банківського кредитування підприємств малого і середнього бізнесу є створення гнучкої системи гарантій, яка відкрила б можливості кредитування даного сектора економіки. При цьому гарантії можуть забезпечуватись як самими банками через запровадження продажу гарантій як форми вкладення капіталу з метою отримання прибутку, так і іншими зацікавленими установами, зокрема спеціалізованими фондами або іншими інститутами підтримки малого підприємництва, а також державними та муніципальними органами влади для тих малих і середніх підприємств, які працюють у соціально значущих галузях економіки, беруть участь у виконанні державних замовлень, виконують заходи в рамках регіональних програм соціально-економічного розвитку територій.

Особливо перспективним для кредитної підтримки малого бізнесу слід вважати започаткування діяльності в Україні гарантійних фондів, які зможуть взяти на себе частину ризиків комерційних банків, що кредитують малі підприємства за рахунок власних ресурсів.

Зростанню економічної зацікавленості банків у кредитуванні суб'єктів малого та середнього бізнесу сприятиме також скорочення банківських витрат, пов'язаних із опрацюванням кредитних заявок, бізнес-планів та інвестиційних проектів клієнтів. Адже адміністративні витрати банків при кредитуванні малих і середніх підприємств практично дорівнюють видаткам при розгляді кредитних заявок великих підприємств, а тому для значного розширення кредитування комерційними банками малого бізнесу

необхідно запропонувати належні механізми-компенсатори високих адміністративних витрат. Таким компенсатором може бути додатковий відносно дешевий ресурс – в рамках Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні.

Український фонд підтримки підприємництва (УФПП) має розробити механізм видачі кредитів малим підприємствам через уповноважені комерційні банки, відібрані на тендерних умовах. Іншим компенсатором є також здешевлення кредитів, задля чого необхідно розробити механізм часткової компенсації відсоткових ставок по кредитах для суб'єктів малого підприємництва через УФПП та регіональні фонди підтримки підприємництва.

Серед інших факторів, які стримують розвиток банківського кредитування малого підприємництва - низький рівень капіталізації банків, переважання у структурі банківських ресурсів коштів, залучених до запитання і на короткостроковій основі, недостатня відпрацьованість самої технології кредитування суб'єктів малого та середнього бізнесу. Знижує зацікавленість банків у кредитуванні малого бізнесу й те, що, надаючи позичку без застави, вони повинні формувати значні обсяги резервів під кредитні операції, що знижує прибутковість банківської діяльності і підвищує рівень кредитного ризику.

Одним із шляхів розв'язання даної проблеми є прискорений розвиток фінансового лізингу, який може стати реальним способом отримання необхідних матеріальних ресурсів для започаткування власної справи без заставних відносин.

Розширенню банківського кредитування малого і середнього бізнесу може також сприяти активізація співпраці з міжнародними фінансовими організаціями, адже окрім довгострокових кредитних ресурсів, вони спроможні передати вітчизняним комерційним банкам передовий досвід і сучасні технології кредитування малих підприємств, що сприяє зниженню величини видатків і рівня ризиків банківських установ.

Не менш важливе значення для досягнення істотних позитивних зрушень в активізації банківського кредитування підприємств малого і середнього бізнесу слід вважати реалізацію ряду заходів законодавчо-нормативного характеру, спрямованих на забезпечення належного правового врегулювання та впорядкування відносин власності, заставних відносин, іпотеки, посилення правової відповідальності позичальників за порушення умов кредитування. Зміна правового поля в Україні, яке нині є переважно на боці боржника, а не кредитора, є ключовим завданням у системі заходів із зниження загального рівня кредитних ризиків у банківському секторі, скорочення частки проблемної і безнадійної заборгованості у кредитних портфелях банків.

Іще одним важливим фактором, котрий визначає проблемні аспекти організації кредитних взаємин між комерційними банками і суб'єктами малого і середнього бізнесу є порівняна обмеженість спектру банківських кредитних послуг, асортимент яких у вітчизняних банків налічує досить незначну кількість можливих програм співробітництва (це передусім кредит на поповнення оборотних коштів, кредит на поточну діяльність, кредит на придбання обладнання), тоді як в країнах із розвинутими ринковими відносинами масштабність і розмаїття форм кредитної співпраці налічує десятки різних програм. Очевидно, що перспективи вирішення цього питання полягають у розробці банківськими установами якнайширшого асортименту кредитних послуг, які вони будуть спроможні запропонувати для співпраці малим та середнім підприємствам.

Отже розгляд основних груп проблем, що супроводжують кредитні відносини банків із суб'єктами малого і середнього підприємництва дає можливість стверджувати, що з метою всебічного обґрунтування напрямів активізації банківського кредитування малого і середнього бізнесу в системі заходів із подолання фінансово-економічної кризи необхідно розробити комплексну програму роботи банківської системи і участі держави у кредитному забезпеченні розвитку малого і середнього бізнесу, що дало б можливість визначити цілі, принципи і механізми реформування системи банківського кредитування у даній сфері, сформулювати основні заходи, необхідні для забезпечення активної участі банківської системи країни у формуванні інвестиційних ресурсів підприємств малого і середнього бізнесу, а також визначити джерела потрібних для цього грошових коштів.

Таким чином дана програма мала б включати в себе такі чотири основні складові:

1/ визначення стратегічних цілей програми на середньострокову перспективу;

2/ формування принципів і механізму реалізації програми;

3/ обґрунтування практичних кроків щодо здійснення відповідних заходів;

4/ визначення конкретних джерел грошових ресурсів для реалізації програми [5].

Що стосується основних стратегічних цілей, яких має досягти реформа взаємодії банківського сектора із малим та середнім бізнесом у середньостроковій перспективі, то вони полягають у наступному:

- спрощення підходів до організації банківського кредитування підприємств малого і середнього бізнесу;
- отримання бізнесом необхідних обсягів грошових ресурсів як першооснови розвитку виробництва і створення додаткової вартості;
- збільшення частки малого і середнього бізнесу у структурі ВВП країни;
- зниження залежності динаміки розвитку вітчизняної економіки від експортного сектору і попиту на зовнішніх ринках;
- підвищення рівня зайнятості в економіці через розвиток малого і середнього бізнесу.

Щодо принципів і механізму реформи взаємодії банківської системи із малим та середнім бізнесом, то вони мають відображати ті ключові засади, на яких ґрунтується стратегічне партнерство між фінансовим та реальним секторами національного господарства в плані ефективного розміщення і використання акумульованих банками грошових ресурсів на цілі, що передбачають виробниче зростання, ріст продуктивності праці і зайнятості, збільшення добробуту населення загалом.

Основними принципами, що мають лежати в основі реалізації даної стратегії, мають бути наступні:

- розвиток підприємництва, насамперед малого та середнього бізнесу, як головного чинника соціально-економічного розвитку країни, підвищення зайнятості населення та наповнення місцевих бюджетів;
- посилення кредитного забезпечення розвитку малого і середнього бізнесу шляхом розвитку ринку фінансових послуг;
- запровадження для банківської системи дієвих гарантійних стимулів кредитування малого і середнього бізнесу[3. с.327].

Власне сам механізм реалізації програми має полягати у забезпеченні оптимального поєднання законодавчих, адміністративно-регулятивних і економічних важелів впливу на кредитну активність комерційних банків з метою забезпечення спрощення умов доступу підприємств малого і середнього бізнесу до кредитних ресурсів банківської системи. З метою забезпечення активної участі банківської системи країни у формуванні інвестиційних ресурсів підприємств малого і середнього бізнесу необхідно здійснити наступні практичні кроки:

1) розширення основних форм кредитування підприємств малого і середнього бізнесу шляхом застосування, окрім стандартного кредитування поточної діяльності, також консорціумного, лізингового та іпотечного кредитування, кредитування у формі «овердрафт» і відновлюваних кредитний ліній, в тому числі і з використанням платіжних карток, мікрофінансування;

2) внесення необхідних змін у менеджмент банків, їхню операційну та технологічну діяльність на фінансовому ринку в процесі видачі позичок, а також у сферу інформаційних банківських технологій з урахуванням особливостей функціонування і потреб клієнтів малого і середнього бізнесу;

3) диференціювання процентних ставок за кредитами рефінансування Національного банку України, наданими за цільовим спрямуванням банкам на кредитне забезпечення розвитку малого і середнього бізнесу;

4) внесення необхідних змін до встановленого Національним банком України порядку формування резервів на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків з метою стимулювання активізації кредитної діяльності банківських установ щодо підприємств малого і середнього бізнесу;

5) удосконалення системи консультування суб'єктів малого і середнього підприємництва стосовно умов і можливостей отримання кредиту в банках і участі у державних програмах кредитування малого і середнього бізнесу;

6) оптимізація процедур моніторингу і контролю ризиків кредитної діяльності банків, що супроводжують надання позичок підприємствам малого і середнього бізнесу, активне використання скорингових систем оцінки кредитоспроможності клієнтів - підприємств малого і середнього бізнесу;

7) внесення необхідних змін до чинного законодавства в частині:

а) захисту прав кредиторів і розширення їхніх прав щодо реалізації заставленого майна;

б) підвищення ролі банків у ініціації реструктуризації підприємств малого і середнього бізнесу, участі в оздоровленні їх фінансового стану, а в разі необхідності - в ліквідації неплатоспроможних підприємств;

в) створення гнучкої системи гарантій за кредитами, наданими банками малому і середньому бізнесу, які забезпечуються спеціалізованими фондами загальнодержавного або регіонального рівня;

г) внесення змін до податкового законодавства шляхом надання пільг тим банкам, які здійснюють кредитування підприємств малого і середнього бізнесу, визначених пріоритетами державної стратегії економічних реформ;

д) створення спеціалізованих кредитних установ, які обслуговують підприємства малого і середнього бізнесу.

Висновки. Невід'ємною складовою реалізації програми активізації банківського кредитування підприємств малого і середнього бізнесу є пошук необхідних для цього ресурсів. Відтак в якості основних джерел коштів, необхідних для забезпечення ефективного сприяння банківськими установами розвитку малого і середнього бізнесу можна виділити наступні:

по-перше, кошти, залучені банками за рахунок цільових кредитів рефінансування НБУ, наданих при умові їх спрямування на кредитне забезпечення розвитку малого і середнього бізнесу;

по-друге, залучення цільових коштів міжнародних кредитно-фінансових організацій і, насамперед, Світового банку та Європейського банку реконструкції і розвитку, Німецько-українського фонду на забезпечення загальнодержавних програм розвитку малого і середнього бізнесу;

по-третє, кошти Українського фонду підтримки підприємництва (УФПП), що може діяти за допомогою механізму видачі кредитів малим і середнім підприємствам через уповноважені комерційні банки, відібрані на тендерних умовах;

по-четверте, кредитні ресурси комерційних банків, що надаються малому і середньому бізнесу під мінімальні процентні ставки, знизити які дозволяє дія компенсаційного механізму на основі створення регіональних кредитно-гарантійних установ і фондів сприяння розвитку підприємництва за рахунок збільшення частки податкових надходжень, яка залишається у місцевих бюджетах.

Список використаних джерел

1. Афанасьева О.Н. Проблемы банковского кредитирования реального сектора экономики / Афанасьева О.Н. // Банковское дело. – 2008. - №4. – с.34-37.

2. Бобров Є.А. Сучасний стан і перспективи розвитку кредитування малого бізнесу / Бобров Є.А. // Фінанси України. – 2006. - №1. – с.103-108.

3. Дзюблюк О.В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки./ Дзюблюк О.В. – К. : Поліграфкнига, 2010. – 512.

4. Краевая А. Проблемы рынка кредитирования в Украине / Краевая А.// Банковская практика за рубежом. – 2008. - №6. – с.66-72.

5. Flexible Credit Options for Now and the Future. [Електронний ресурс] - Режим доступу : http:// www.rbcroyalbank.com

References

1. Afanasyeva O.N. Problemy bankovskogo kreditirovaniia realnogo sektora ekonomiki [Problems of banking crediting real sector of economy]. Bankovskoie delo [Banking]. no. 4. (2008). pp. 34-37.

2. Bobrov Ye.A. Suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku kredytuvannia maloho biznesu [Present state and prospects of development crediting of small business]. Finansy Ukrainy [Finance of Ukraine]. no. 1. (2006). pp. 103-108.

3. Dziubliuk O.V. Orhanizatsiia hroshovo-kredytnykh vidnosyn suspilstva v umovakh rynkovoho reformuvannia ekonomiky [The organization of monetary and credit relations of society in conditions of market economic reforms]. Kyiv: Polihrafknyha, 2010. 512 p.

4. Krayevaya A. Problemy rynka kreditirovaniia v Ukraine [The market problems of crediting in Ukraine]. Bankovskaya praktika za rubezhom [International banking practice]. no. 6. (2008). pp. 66-72.

5. Flexible Credit Options for Now and the Future: http: // www.rbcroyalbank.com

ДАНІ ПРО АВТОРА

Диба Лариса Миколаївна, старший викладач кафедри політичної економії

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Григорія Сковороди»

вул. Покровська 44, кв.18, м. Переяслав-Хмельницький, 08400, Україна.

e-mail: chita_dog@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Дыба Лариса Николаевна, старший преподаватель кафедры политической экономии

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ им. Григория Сковороды»

ул. Покровская 44, кв.18, г. Переяслав-Хмельницкий, 08400, Украина

e-mail: chita_dog@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Dyba Larysa Mykolaivna – senior teacher of the Department of Political Economy

SHEE «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University»

Pokrovska St 44|18 street Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region, 08400, Ukraine

e-mail: chita_dog@mail.ru

УДК 336.143.2

МІСЦЕВИЙ БЮДЖЕТ ЯК ФІНАНСОВА ОСНОВА РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Карамушка Л.І.

Предметом дослідження *є теоретичні та практичні питання формування місцевих бюджетів як фінансової основи розвитку територіальних громад.*

Метою дослідження *є розкриття сутності місцевих бюджетів як інструменту соціально-економічного розвитку територій.*

Методи дослідження. *У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.*

Результати роботи. *Розкрито сутність місцевих бюджетів як фінансової основи розвитку територіальних громад. Виявлено особливості формування бюджетів місцевого самоврядування в умовах економічних перетворень. Визначено сутність фінансового забезпечення місцевих бюджетів як складової міжбюджетних відносин, яка полягає у використанні сукупності інституційних засад формування місцевих бюджетів з врахуванням ступеню збалансованості фінансових та економічних відносин. На сучасному етапі розвитку бюджетної системи необхідним є підвищення фінансової спроможності місцевого самоврядування, зміцнення власної доходної бази місцевих бюджетів. Розвинуто підходи щодо бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку територій, дієвості планування видаткової частини місцевих бюджетів з урахуванням пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Обґрунтовано, що система бюджетних відносин потребує подальшого удосконалення виходячи з динаміки фінансових та соціально-економічних показників розвитку територій на основі якісних стандартів забезпечення місцевого населення достатнім рівнем соціального забезпечення.*

Галузь застосування результатів. *Місцеві фінанси. Місцеві бюджети у системі міжбюджетного регулювання.*

Висновки. *Формування місцевих бюджетів у системі бюджетного регулювання є вагомим інструментом реалізації фінансово-економічної політики держави, складовою механізму міжбюджетних відносин, основним важелем соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Бюджетна політика у сфері формування місцевих бюджетів включає заходи, пов'язані із мобілізацією доходів, перерозподілом, використанням, забезпеченням фінансового вирівнювання територіальних та муніципальних суспільних фондів грошових коштів у процесі збалансованого управління бюджетними ресурсами держави. Покращення якісного рівня системи міжбюджетних відносин можливе за умови удосконалення розподілу функцій та повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування на засадах збалансування загальнодержавних і територіальних інтересів. Розмежування видаткових та доходних повноважень повинно базуватись на обґрунтованих засадах, доцільним є удосконалення механізму розподілу міжбюджетних трансфертів для бюджетів місцевого самоврядування. Подальший розвиток системи формування місцевих бюджетів доцільно здійснювати із урахуванням досвіду країн з розвинутою та трансформаційною економікою в частині підвищення ролі власних доходів, збільшення фінансової основи місцевого самоврядування.*

Ключові слова: *бюджетні відносини, бюджетний процес, доходи місцевих бюджетів, видатки місцевих бюджетів, планування бюджету, соціально-економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць.*

МЕСТНЫЙ БЮДЖЕТ КАК ФИНАНСОВАЯ ОСНОВА РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН

Карамушка Л.И.

Предметом исследования *являются теоретические и практические вопросы формирования местных бюджетов как финансовой основы территориальных общин.*

Целью исследования *является раскрытие сущности местных бюджетов как инструмента социально-экономического развития территорий.*

Методы исследования. *В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурный, сравнительный, факторный методы, что позволило реализовать концептуальное единство исследования.*

Результаты работы. *Раскрыта сущность местных бюджетов как финансовой основы территориальных общин. Выявлены особенности формирования бюджетов местного самоуправления в условиях экономических преобразований. Определена сущность финансового обеспечения местных бюджетов как составляющей межбюджетных отношений, которая заключается в использовании совокупности институциональных основ формирования местных бюджетов с учетом степени сбалансированности финансовых и экономических отношений. На современном этапе развития бюджетной системы необходимо повышение финансовой способности местного самоуправления, укрепление собственной доходной базы местных бюджетов. Развито подходы к бюджетному регулированию социально-экономического развития территорий, действенности планирования расходной части местных бюджетов с учетом приоритетных задач социально-экономического развития административно-территориальных единиц. Обосновано, что система бюджетных отношений требует дальнейшего совершенствования исходя из динамики финансовых и социально-экономических показателей развития территорий на основе качественных стандартов обеспечения местного населения достаточным уровнем социального обеспечения.*

Область применения результатов. *Местные финансы. Местные бюджеты в системе межбюджетного регулирования.*

Выводы. *Формирование местных бюджетов в системе бюджетного регулирования является весомым инструментом реализации финансово-экономической политики государства, составной механизма межбюджетных отношений, основным рычагом социально-экономического развития административно-территориальных единиц. Бюджетная политика в сфере формирования местных бюджетов включает мероприятия, связанные с мобилизацией доходов, перераспределением, использованием, обеспечением финансового выравнивания территориальных и муниципальных общественных фондов денежных средств в процессе устойчивого управления бюджетными ресурсами государства. Улучшение качественного уровня системы межбюджетных отношений возможно при условии усовершенствования распределения функций и полномочий между органами государственной власти и местного самоуправления на основе сбалансирования общегосударственных и территориальных интересов. Разграничение расходных и доходных полномочий должно базироваться на обоснованных принципах, целесообразным является совершенствование механизма распределения межбюджетных трансфертов для бюджетов местного самоуправления. Дальнейшее развитие системы формирования местных бюджетов целесообразно осуществлять с учетом опыта стран с развитой и трансформационной экономикой в части повышения роли собственных доходов, увеличение финансовой основы местного самоуправления.*

Ключевые слова: *бюджетные отношения, бюджетный процесс, доходы местных бюджетов, расходы местных бюджетов, планирование бюджета, социально-экономическое развитие административно-территориальных единиц.*

 © Карамушка Л.І., 2014

LOCAL BUDGET AS FINANCIAL BASIS OF DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES

Karamushka L.I.

Object of research *are theoretical and practical issues of local budgets as the financial basis of local communities.*

Research objective *is disclosure of local budget as a tool for social and economic development areas.*

Research methods. *The paper applied a set of scientific methods and approaches, including systemic, structural, comparative, factorial methods, allowing to implement conceptual integrity of the study.*

Results of work. *The essence of local budgets as the financial basis of local communities. The features of the formation of local budgets in terms of economic transformation. The essence of financial security of local budgets as part of intergovernmental relations, which is to use a set of institutional arrangements of local budgets, taking into account the degree of balance of financial and economic relations. At the present stage of the budget system is necessary to increase the financial capacity of local governments to strengthen their own revenue base of local budgets. Developed approaches to budget management of socio-economic environment, the efficiency of planning the expenditure of local budget priorities based on socio-economic development of administrative units. It is proved that the system of intergovernmental relations needs further improvement based on the dynamics of financial and socio-economic indicators of areas based on quality standards to ensure local people sufficient level of social security.*

Scope of results. *Local Finance. Local governments in the intergovernmental fiscal regulation.*

Conclusions. *Formation of local budgets in budget management system is an important tool for implementing financial and economic policy, part of the mechanism of intergovernmental relations, the main lever of social and economic development of administrative units. Fiscal policy in the field of local budgets include activities related to revenue mobilization, redistribution, use, providing financial equalization territorial and municipal public funds of funds in the sustainable management of the budgetary resources of the state. Improving the quality of the intergovernmental system improvement is possible if the distribution of functions and powers between the state and local authorities on the basis of balancing national and regional interests. Separation of expenditure and revenue powers should be based on reasonable grounds, it is reasonable to improve the mechanism of distribution of intergovernmental transfers to local budgets. Further development of the local budgeting advisable to from the experience of developed countries and economies in transition in roles of increasing their own revenues, increasing the financial basis of local government.*

Key words: *budgetary relations, budgeting, revenues, expenditures of local budgets, budget planning, socio-economic development of administrative units.*

Постановка проблеми. Місцеві бюджети є вагомою складовою системи бюджетного регулювання та дієвим інструметом фінансово-бюджетної політики країни. Від якісного рівня формування місцевих бюджетів залежить стан економічної та соціальної інфраструктури адміністративно-територіальних одиниць, у тому числі житлово-комунального господарства, транспорту та зв'язку, закладів освіти, охорони здоров'я, культури, соціально-економічний розвиток регіонів та країни у цілому. В умовах економічних перетворень важливим є удосконалення структури доходної та видаткової частини бюджетів територіальних громад з урахуванням пріоритетів державної фінансової політики на середньострокову перспективу. Вагомими завданнями бюджетного регулювання в Україні на сучасному етапі розвитку є збалансованість бюджетної системи, зміцнення фінансової основи органів місцевого самоврядування, посилення їх впливу на соціально-економічні процеси в країні, удосконалення системи міжбюджетних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері суспільних та місцевих фінансів, можна назвати праці М. Афанасьева [1], Ш. Бланкарта [2], А. Вагнера, П.Самуельсона [10], Дж. Стігліца, В. Танзі, М. Ходоровича.

Питанням формування місцевих бюджетів як інструменту соціально-економічного розвитку присвячені праці вітчизняних вчених: С.Буковинського [3], А.Буряченка [4], В.Зайчикової [5], О.Кириленко [8], В. Кравченка [6], І.Луніної [7], А.Мярковського [9], В. Федосова [11], І.Чугунова [12] та інших.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання формування місцевих бюджетів як фінансової основи розвитку територіальних громад.

Метою статті є розкриття сутності місцевих бюджетів як інструменту соціально-економічного розвитку територій.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати дослідження. Бюджетна система є вагомим інструментом державного регулювання соціально-економічного розвитку суспільства. Останні роки відбувалося послідовне реформування та вдосконалення системи регулювання міжбюджетних відносин. Важливість здійснюваних перетворень визначається запровадженням принципу рівності і справедливості формування місцевих бюджетів, розмежуванням бюджетних повноважень між органами влади різного рівня шляхом раціонального і обґрунтованого розподілу доходів бюджету та забезпеченням фінансовими ресурсами бюджетних видатків відповідно до визначених повноважень. У структурі фінансів місцевого самоврядування основну роль у забезпеченні його матеріальної і фінансової основи відіграють бюджетні відносини. Місцеві бюджети як економічна категорія уособлює відповідний фінансовий механізм, який проявляється у накопиченні грошових фондів, що спрямовуються на задоволення соціально-культурних, побутових потреб територіальної громади. За допомогою місцевих бюджетів відбувається перерозподіл вартості між територіями, галузями господарства, економічній та суспільній сферах.

Місцеві бюджети є одним із важливих інструментів фінансово-економічного регулювання. Основною метою системи міжбюджетного регулювання, яка ґрунтується на сукупності фінансово-економічних взаємозв'язків у сфері формування бюджетних доходів, здійснення видатків бюджету, міжбюджетних відносин є розробка та реалізація збалансованої економічної політики, спрямованої на забезпечення економічного зростання адміністративно-територіальних одиниць та держави в цілому. Рівень власних доходів бюджетів місцевого самоврядування є індикатором соціально-економічного розвитку територій та відповідно відображає ступінь розвиненості підприємництва в регіоні. Аналіз виконання доходної та видаткової частини цих бюджетів дозволяє визначити тенденції розвитку територіальних громад. На сучасному етапі трансформаційних перетворень економіки доцільним є посилення фінансової достатності місцевих бюджетів, запровадження програмно-цільового методу та середньострокового планування бюджетів адміністративно-територіальних одиниць.

На основі дослідження теоретичних основ міжбюджетних відносин розкрито сутність фінансового забезпечення територіальних громад як складової міжбюджетних відносин, яка полягає у використанні сукупності інституційних засад формування місцевих бюджетів з врахуванням ступеню збалансованості фінансово-економічних відносин. Важливим завданням місцевих бюджетів є фінансування суспільних потреб відповідно до функцій певних територіальних громад. Для виконання зазначеного необхідне ефективне планування та раціональне використання бюджетних коштів. Основу бюджетного устрою складають бюджети місцевого самоврядування, тому важливим є поглиблення дослідження сутності інституту місцевого самоврядування. Для підвищення ефективності функціонування цього інституту важливим є посилення фінансової самостійності територіальних громад. Від якості

формування, регулювання та напрямів використання видатків бюджетів місцевого самоврядування залежить рівень економічного зростання регіонів. Важливим є посилення інвестиційної складової місцевих бюджетів шляхом підвищення частки бюджету розвитку у загальній структурі видаткової частини, що сприятиме розбудові соціальної сфери територій та забезпечуватиме умови для інноваційного розвитку територіально-адміністративних одиниць.

Сучасний стан фінансів місцевого самоврядування потребує подальшого удосконалення, відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування, було визначено основні засади фінансового забезпечення територій. Запровадження цих засад сприятиме подальшому розвитку фінансової системи країни та дієвої взаємодії державного управління і місцевого самоврядування. Доцільним є посилення політики фінансової децентралізації територій, удосконалення системи міжбюджетного регулювання одночасно потребує оптимізації системи органів державного та територіального управління, врахування принципу субсидіарності бюджетної системи, підвищення дієвості стимулюючої функції місцевих бюджетів. Система міжбюджетних відносин у розвинених країнах постійно трансформується виходячи з стану економічного розвитку країни з використанням відповідних фінансово-економічних інструментів.

З метою підвищення рівня економічної результативності територіального управління необхідним є оптимізація видаткових повноважень місцевих бюджетів, посилення дієвості механізму формування та розподілу міжбюджетних трансфертів з урахуванням особливостей соціально-економічного розвитку, забезпечення фінансової та соціальної стабільності адміністративно-територіальних одиниць. Накопичений світовий досвід у сфері міжбюджетного регулювання показує, що власні доходи місцевих бюджетів становлять незначну частку в загальній структурі доходної частини та в достатній мірі не відповідають видатковим повноваженням місцевого самоврядування, тому додаткове фінансування відповідних бюджетних видатків покривається дотаціями державного бюджету.

Для ефективного використання бюджетних коштів розмежування видаткових повноважень між рівнями бюджетів необхідно здійснювати виходячи із стану соціально-економічного розвитку, природно-ресурсного потенціалу територій. На основі узагальнення досвіду країн з розвинутою та перехідною економікою встановлено, що реформування місцевих фінансів є однією з вагомих складових розвитку суспільства. Доцільним є впровадження відповідних механізмів фінансового вирівнювання у системі міжбюджетних відносин.

Бюджети місцевого самоврядування є вагомим інструментом впливу на розвиток економічної та соціальної сфери адміністративно-територіальної одиниці. При цьому результативність бюджетної політики на місцевому рівні значним чином залежить від стану збалансованості місцевих бюджетів, рівня їх фінансової спроможності, напрямів використання бюджетних видатків. Важливим є розробка дієвих підходів щодо зміцнення фінансової забезпеченості територіальних громад, запровадження інструментів бюджетного регулювання міжбюджетних відносин, спрямованих на формування виваженої бюджетної політики на рівні місцевого самоврядування. На даному етапі розвитку міжбюджетного регулювання, бюджети сіл, селищ, міст районного значення функціонують в умовах централізованого розподілу бюджетних ресурсів. Органи місцевого самоврядування є відповідальними за здійснення соціально-економічної політики адміністративно-територіальної одиниці, для належного виконання покладених на них функцій необхідним є зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів [2].

Доцільним є удосконалення методологічних засад управління місцевими фінансами в умовах економічних перетворень, які ґрунтуються на принципах зміцнення власних доходів органів місцевого самоврядування, що сприятиме реалізації програми соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Забезпечення фінансової самодостатності територій має здійснюватися шляхом оптимізації перерозподілу доходів місцевих бюджетів та ефективності використання відповідних бюджетних асигнувань, що сприятиме підвищенню якісного рівня надання суспільних послуг. Питання посилення забезпеченості місцевих бюджетів власними доходами є достатньо важливим у процесі удосконалення механізму міжбюджетних відносин. Підвищення ефективності управління бюджетами територіальних громад необхідно здійснювати шляхом покращання фіскальної ефективності місцевих податків і зборів, посиленням дієвості бюджетного стимулювання регіонального розвитку оптимізації структури бюджетів місцевого самоврядування, упорядкування їх видаткових повноважень.

Дієвим інструментом бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку територій є планування видаткової частини місцевих бюджетів, що підвищує обґрунтованість напрямів використання бюджетних видатків з урахуванням пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Необхідним для дієвого функціонування та утримання у належному стані комунікаційних споруд, комунального майна, є збільшення частки видатків на житлово-комунальне господарство, Для виконання основних завдань, покладених на органи місцевого самоврядування щодо забезпечення економічного зростання та підвищення рівня життя населення важливим є посилення ефективності та прозорості використання бюджетних ресурсів, результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів та наукової обґрунтованості прийняття рішень у сфері міжбюджетного регулювання. Обґрунтовано необхідність удосконалення механізму розподілу джерел надходжень до місцевих бюджетів, які враховуються при розрахунку міжбюджетних трансфертів. Доходи державного бюджету за рахунок яких здійснюються дотації місцевим бюджетам мають сформувати фонд фінансового вирівнювання, що сприятиме підвищенню стійкості фінансового забезпечення місцевого самоврядування. Важливим є розширення сфери застосування податку на нерухомість, що дозволить збільшити власні доходи місцевих бюджетів. Водночас, необхідно враховувати відповідні фактори, які вплинуть на фіскальну результативність зазначеного податку, у тому числі необхідність проведення інвентаризації майна, створення його єдиного реєстру, визначення органів державного управління, які будуть вести облік майна, доцільність запровадження диференціації ставок податку на нерухомість для підприємств із значними виробничими площами.

Подальший розвиток фінансового забезпечення місцевого самоврядування пов’язаний з реформуванням видаткових повноважень органів місцевого самоврядування. Перспективним напрямом є реалізація права територіальних громад сіл, селищ і міст об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проектів фінансування комунальних підприємств, установ. Процес становлення інституту місцевого самоврядування, зміцнення його фінансових основ функціонування відбувається в умовах трансформації економіки. Розширення функцій і повноважень органів місцевого самоврядування протягом останніх років супроводжувалось не у достатній мірі збільшенням відповідних фінансових ресурсів. В сучасних умовах існує потреба посилення дієвості системи фінансового забезпечення територіальних громад, що дозволить збалансувати функції місцевого самоврядування з фінансовими можливостями.

Удосконалення бюджетного механізму фінансового забезпечення територіальних громад виступає важливою складовою фінансово-економічного регулювання, що впливає на процес формування та виконання місцевих бюджетів, забезпечення дієвого механізму міжбюджетних відносин та стан соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. На сучасному етапі розвитку місцевих фінансів потребує посилення ролі видатків місцевих бюджетів у процесі розподілу фінансових ресурсів місцевого самоврядування. Розширення місцевим органам влади повноважень в управлінні фінансовими ресурсами підвищує ефективність та дієздатність місцевої влади, що сприятиме розвитку фінансового потенціалу територій. Важливим при цьому є оптимізація розподілу видаткових повноважень між різними рівнями бюджетів з метою якісного надання суспільних послуг на рівні місцевого самоврядування, стимулювання соціально-економічного розвитку територій шляхом збільшення питомої ваги видатків розвитку у місцевих бюджетах та підвищення рівня їх інвестиційної складової[5].

Розподіл коштів необхідно проводити з урахуванням соціальних стандартів надання суспільних послуг населенню, розрахованих на основі відповідних фінансових нормативів, що надасть можливість здійснювати обґрунтований розрахунок бюджетних видатків на надання соціально-культурних послуг. Важливим є запровадження дієвого механізму управління фінансами в межах адміністративно-територіальної одиниці, яка являє собою цілісну систему фінансових, економічних, соціальних відносин, що сприятиме покращанню бюджетного фінансування закладів соціально-культурного призначення. Міжбюджетні відносини потребують подальшого вдосконалення з метою розширення власної ресурсної бази органів місцевого самоврядування та запровадження децентралізованого принципу бюджетного регулювання. Зазначеного можна досягти за умови чіткого розподілу повноважень місцевих рівнів влади з посиленням їх відповідальності за здійснення бюджетних видатків, а також за умови створення і запровадження дієвих механізмів стимулювання органів місцевого самоврядування до пошуку нових джерел доходів бюджету. Однією з необхідних умов децентралізації фінансових ресурсів та розвитку бюджетів місцевого самоврядування є здійснення виваженої політики фінансового вирівнювання, що сприятиме досягненню економічної стабільності і проведенню політики стійкого і збалансованого розвитку територій, забезпеченню надання громадянам на належному рівні суспільних послуг.

Система міжбюджетних відносин потребує подальшого удосконалення виходячи з динаміки фінансово-бюджетних та соціально-економічних показників розвитку адміністративно-територіальних одиниць на основі вартісних і якісних стандартів забезпечення місцевого населення достатнім рівнем соціального забезпечення. Дієвим інструментом вирішення цього важливого завдання може стати збалансування фінансів територій як основа для розроблення комплексу заходів щодо активної муніципальної економічної політики у сфері бюджету, податків та інвестицій. Зазначене дасть змогу підвищити ефективність фінансових відносин, розвитку економіки на рівні місцевого самоврядування, що сприятиме упорядкуванню міжбюджетних відносин. Важливим при цьому є обґрунтований розрахунок бюджетних видатків на фінансування розвитку соціальної, гуманітарної сфери, місцевої інфраструктури. Важливим є запровадження методологічних підходів до визначення рівня самодостатності бюджетів територіальних громад сіл, селищ, міст, що ґрунтуються на системі відповідних інтегрованих показників, які характеризують ресурсний потенціал територій, з метою врегулювання принципів розподілу фінансових ресурсів між відповідними бюджетами та закріплення за ними джерел доходів для забезпечення видаткових повноважень.

Зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування можливе за умови удосконалення механізму розподілу міжбюджетних трансфертів через запровадження відповідних державних соціальних стандартів та фінансових нормативів по видатках бюджету, які делегуються місцевому самоврядуванню. Фінансове забезпечення територіальних громад можливо підвищити за умови забезпечення відповідності між завданнями органів місцевого самоврядування і ресурсами, необхідними для їх виконання, збільшенням питомої ваги власних бюджетних надходжень у загальному обсязі доходів місцевих бюджетів. Підходи щодо удосконалення структури місцевих фінансів повинні розроблятися з урахуванням пріоритетних напрямів бюджетної, податкової політики на середньострокову перспективу. При впроваджені перспективного планування бюджету на місцевому рівні необхідно враховувати пріоритетність відповідних соціально-економічних завдань місцевого самоврядування та фінансових можливостей територіальних громад. Важливим є формування фінансово дієздатних територіальних громад, спроможних здійснити надання громадянам якісних соціальних та суспільних послуг, забезпечити ефективне використання бюджетних коштів [12].

Фінансове забезпечення територіальних громад є ефективним інструментом оцінки діяльності місцевого самоврядування як первинного суб’єкту соціально-економічних відносин, що забезпечує функціонування комунальної власності, акумулювання в бюджеті місцевого самоврядування місцевих податків і зборів, надання суспільних місцевих послуг. В умовах становлення бюджетної системи досягнення мети фінансової самодостатності територіальних громад дозволить реалізувати принцип збалансованого функціонування місцевих фінансів. Сутність фінансової самодостатності органів місцевого самоврядування територіальної громади має розглядатися з урахуванням таких класифікаційних ознак, як демографічні складові, інституційні складові, у тому числі межі спільної території, можливості соціальної взаємодії, економічно-правові основи, а також узгодженість фінансово-економічних завдань в межах адміністративного утворення. Врахування зазначених характеристик дозволить визначити потенціал фінансової спроможності, забезпечення відповідними фінансовими, природними, людськими ресурсами, що сприятиме підвищенню ефективності управління фінансами територіальних громад.

Для реалізації принципів ефективного функціонування бюджетної системи на рівні місцевого самоврядування необхідно забезпечити належний рівень фінансування відповідних суспільних потреб, виходячи із основних завдань органів місцевого самоврядування на основі дієвого бюджетного планування та результативного використання бюджетних коштів. Бюджети місцевого самоврядування є основною ланкою місцевих фінансів, їх формування обумовлене необхідністю здійснення повноважень, які покладені на органи місцевого самоврядування.

Вітчизняна бюджетна система характеризується переважним виконанням делегованих державою повноважень у більшості органів місцевого самоврядування та дотаційним фінансуванням місцевих бюджетів. Розробка та реалізація політики управління міжбюджетними відносинами має спиратися на обґрунтовані підходи до формування бюджетів територіальних громад з урахуванням оптимальних критеріїв бюджетування. Фінансова самостійність територіальної громади залежить від рівня збалансованості місцевих бюджетів, виваженого розподілу функцій та повноважень між органами центральної та місцевої влади, пріоритетності спрямування бюджетних видатків на потреби громади. Механізм формування міжбюджетних відносин передбачає застосування принципу рівності та прозорості у визначенні обсягів доходів і видатків місцевих бюджетів на делеговані державою повноваження та фінансування мінімально необхідних соціальних послуг. Важливим є переосмислення ролі держави у формуванні доходів місцевих бюджетів, наданні фінансової підтримки, у тому числі дотації вирівнювання для виконання територіальними громадами відповідних функцій.

Подальше вдосконалення міжбюджетних відносин доцільно проводити з врахуванням особливостей соціально-економічного розвитку територій, досвіду реформ країн з розвинутою та перехідною економікою. Підхід розвинутих країн є важливим в частині впровадження системи моніторингу й оцінки доходів і видатків місцевих бюджетів на основі результативних показників їх виконання та практики регулювання міжбюджетних відносин за допомогою системи вирівнювання, надаючи повноваження щодо управління фінансами громади місцевому самоврядуванню. В умовах трансформаційних перетворень важливим є визначення основних напрямів фінансово-бюджетної політики, у тому числі в частині міжбюджетного регулювання на середньострокову перспективу, що посилить керованість управління місцевими бюджетами. На сучасному етапі розвитку бюджетної системи необхідним є підвищення фінансової спроможності місцевого самоврядування, зміцнення власної доходної бази місцевих бюджетів. Важливим є удосконалення податкової політики в частині розширення джерел податкових надходжень, які формують доходи бюджету місцевого самоврядування, що не враховуються при розрахунку дотації вирівнювання. Одним із вагомих інструментів інституційних змін формування доходної частини місцевого бюджету є розширення сфери застосування податку на нерухоме майно, що надасть змогу збільшити доходи бюджетів місцевого самоврядування[8].

Фінансове забезпечення територіальних громад потребує удосконалення та поступового приведення принципів його функціонування до норм європейських стандартів. Основними напрямами удосконалення міжбюджетного регулювання мають

бути впорядкування переліку джерел доходів бюджетів місцевого самоврядування, у тому числі в частині доходів на виконання власних повноважень, перерозподіл видаткових повноважень та розрахунок показників видатків місцевих бюджетів з метою підвищення рівня стійкості бюджетів місцевого самоврядування.

Висновки. Формування місцевих бюджетів у системі бюджетного регулювання є вагомим інструментом реалізації фінансово-економічної політики держави, складовою механізму міжбюджетних відносин, основним важелем соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Бюджетна політика у сфері формування місцевих бюджетів включає заходи, пов'язані із мобілізацією доходів, перерозподілом, використанням, забезпеченням фінансового вирівнювання територіальних та муніципальних суспільних фондів грошових коштів у процесі збалансованого управління бюджетними ресурсами держави. Серед інструментів міжбюджетного регулювання соціально-економічного розвитку територій визначальне місце посідають фінансові нормативи бюджетної забезпеченості, коригуючи коефіцієнти до них, індекс відносної податкоспроможності відповідного бюджету, коефіцієнт вирівнювання, розрахунковий обсяг кошика доходів місцевих бюджетів. Покращення якісного рівня системи міжбюджетних відносин можливе за умови удосконалення розподілу функцій та повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування на засадах збалансування загальнодержавних і територіальних інтересів. Розмежування видаткових та доходних повноважень повинно базуватись на обґрунтованих засадах, доцільним є удосконалення механізму розподілу міжбюджетних трансфертів для бюджетів місцевого самоврядування. Подальший розвиток системи формування місцевих бюджетів доцільно здійснювати із урахуванням досвіду країн з розвинутою та трансформаційною економікою в частині підвищення ролі власних доходів, збільшення фінансової основи місцевого самоврядування.

Список використаних джерел

1. *Афанасьев М.П. Основы современной бюджетной системы: европейский аспект / М.П. Афанасьев // Финансовый журнал. – 2010. - № 1. С. 5 – 10.*
2. *Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: вступ до фінансової науки / Пер. з нім. – К. : Либідь, 2000. – 609 с.*
3. *Буковинський С.А. Концептуальні підходи до формування перспективного бюджетного плану / С.А. Буковинський // Фінанси України. – 2006 – № 3. – С. 21–28.*
4. *Буряченко А.Є. Впорядкування міжбюджетних фінансових потоків / А.Є. Буряченко //Вчені записки: зб. наук. праць. Вип. 12. – К. : КНЕУ, 2010. – С.160–165.*
5. *Зайчикова В.В. Прогнозування доходів місцевих бюджетів у процесі міжбюджетного регулювання / В.В. Зайчикова // Фінанси України. – 2007. - № 6. – С. 69 – 81.*
6. *Кравченко В. І. Місцеві фінанси України / В. І. Кравченко. – К.: Знання, 1999. – 487с.*
7. *Луніна І.О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин. – К. : Наукова думка, 2006. – 432 с.*
8. *Місцеві фінанси /за ред. О.П. Кириленко. –К. : Знання, 2006. – 677 с.*
9. *Мярковський А. І. Перспективи вдосконалення фінансового регулювання в Україні: глобальні виклики / А. І. Мярковський // Фінанси України. – 2014. – № 5. – С. 7–19.*
10. *Самуельсон П. Економіка / П. Самуельсон, В. Нордгауз; пер. з англ.– М.: Вильямс, 2010. – 1360 с.*
11. *Фінанси / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.*
12. *Чугунов І.Я. Бюджетно-податкова політика в умовах інституційних перетворень / І.Я. Чугунов, В.Д. Макогон // Вісник КНТЕУ. – 2014. – №4. – С.79-91.*

References

1. *Afanasyev M.P. Bases of modern budgetary system: European aspect //Financial magazine. 2010. No. 1. Page 5 – 10.*
2. *Blankart S. Derzavni finansy v umovach demokratiji: vstup do finansovoji nauky / Per. z nim. K. : Lybi, 2000. 609 s.*
3. *Bukovynsky S.A. Konceptualni pidchody do formuvannia perspektyvnoho biudzetnoho planu // Finansy Ukrajiny. 2006. № 3. S. 21–28.*
4. *Buriacenko A.Je. Vporiadkuvannia mizbiudzetnych finansovych potokiv // Vceni zapysky: zb. nauk. prac. Vyp. 12. K.:KNEU, 2010. S.160–165.*
5. *Zaycykova V.V. Prohnozuvannia dochodiv miscevych biudzetiv u procesi mizbiudzetnoho rehuliuvannia. // Finansy Ukrajiny. 2007. № 6. S. 69 – 81.*
6. *Kravchenko V.I. Miscevi finansy Ukrajiny. K. : Znannia, 1999. 487s.*
7. *Lunina I.O. Derzavni finansy ta reformuvannia mizbiudzetnych vidnosyn. K. : Naukova dumka, 2006. 432 s.*
8. *Miscevi finansy /za red. O.P. Kyrylenko. K. : Znannia, 2006. 677 s.*
9. *Myarkovskiy A.I. Perspektyvy vdoskonalennia finansovoho rehuliuvannia v Ukrajini: hlobalni vyklyky // Finansy Ukrajiny. 2014. № 5. S. 7–19.*
10. *Samuelson P., Nordhauz V. Ekonomika. er. z anhl. M. : Vyljams, 2010. 1360 s.*
11. *Finansy / za red. S.I. Jurija, V.M. Fedosova. K. : Znannia, 2008. 611 s.*
12. *Chugunov I.Ja., Makogon V.D. Biudzetno-podatkova polityka v umovach instytucijnych peretvoren // Visnyk KNTEU. 2014. №4. S.79-91.*

ДАНІ ПРО АВТОРА
Карамушка Лариса Іллівна
директор Департаменту фінансів
Київська обласна державна адміністрація

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Карамушка Лариса Ильинична
директор Департамента финансов
Киевская областная государственная администрация

DATA ABOUT THE AUTHOR
Karamushka Larissa Illivna
director of Finance department
Kyiv Regional State Administration

УДК 364.04

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ЯК ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УКРАЇНІ

Козарезенко Л.В.,
Лопатинська Л.А.

Предметом роботи є аналіз законодавчого забезпечення функціонування системи соціальних послуг. Метою роботи є виявлення неузгодженостей, що стримують удосконалення системи надання соціальних послуг в Україні та надання пропозицій щодо їх усунення та покращення механізму функціонування системи соціального захисту населення. Методологія проведення роботи. Робота виконана на основі аналізу нормативно-правового забезпечення надання соціальних послуг зокрема, та системи соціального захисту населення в цілому. Результати роботи. Визначено необхідність внесення змін та доповнень до Законів України «Про громадські об'єднання» та «Про благодійну діяльність та благодійні організації», що спростить участь благодійних організацій у закупівлі соціальних послуг. Також необхідним є внесення змін до Бюджетного Кодексу України де визначено, що бюджетні видатки в рамках державних програм соціального забезпечення на надання соціальних послуг призначаються тільки для державних установ(територіальні центри соціального обслуговування, центри соціальної реабілітації дітей-інвалідів, центри професійної реабілітації інвалідів). Разом з тим, можливість спрямування цих коштів для отримання гарантованих державою соціальних послуг позабюджетною установою не передбачена у Бюджетному кодексі. Іншими словами, чинне бюджетне законодавство в Україні базується на концепції, яка передбачає, що соціально незахищеним категоріям громадян чи громадянам, які опинилися в складних життєвих обставинах, соціальні послуги надаються апріорі у бюджетних установах (а не в недержавних закладах) і фінансуються за статтями видатків «Соціальний захист та соціальне забезпечення». Така норма закону порушує принцип рівноправності доступу недержавних постачальників соціальних послуг до отримання фінансування. Галузь застосування результатів: організація та проведення наукових досліджень у сфері державних фінансів, в тому числі фінансів соціальної сфери, формування основних напрямків державної політики регулювання фінансових відносин соціальної сфери. Висновки. Без змін в законодавстві, реформування системи соціальних послуг та створення повноцінного ринку соціальних послуг залишиться лише популістським лозунгом, та не призведе до поліпшення якості послуг для громадян та сімей, що знаходяться в складних життєвих обставинах.

Ключові слова: *система соціальних послуг, соціальне замовлення, соціальний захист, соціальне обслуговування, державні закупівлі, соціальний стандарт, соціальна політика.*

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНЫХ УСЛУГ КАК ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА В УКРАИНЕ

Козарезенко Л.В.,
Лопатинская Л.А.

Предметом работы является анализ законодательного обеспечения функционирования системы социальных услуг. Целью работы является выявление неточностей, что сдерживают совершенствование системы предоставления социальных услуг в Украине и предоставление предложений по их устранению и улучшению механизма функционирования системы социальной защиты населения. Методология проведения работы. Работа выполнена на основе анализа нормативно-правового обеспечения предоставления социальных услуг в частности, и системы социальной защиты населения в целом. Результаты работы. Определена необходимость внесения изменений и дополнений в Законы Украины «Об общественных объединениях» и «О благотворительной деятельности и благотворительных организациях», что упростит участие благотворительных организаций в закупке социальных услуг. Также необходимо внесение изменений в Бюджетный Кодекс Украины, где определено, что бюджетные расходы в рамках государственных программ социального обеспечения на предоставление социальных услуг предназначаются только для государственных учреждений (территориальные центры социального обслуживания, центры социальной реабилитации детей-инвалидов, центры профессиональной реабилитации инвалидов). Вместе с тем, возможности направления этих средств, для получения гарантированных государством социальных услуг внебюджетным учреждениям не предусмотрены в Бюджетном кодексе. Иными словами, действующее бюджетное законодательство в Украине базируется на концепции, которая предусматривает, что социально незащищенным категориям граждан или гражданам, оказавшимся в сложных жизненных обстоятельствах, социальные услуги предоставляются априори в бюджетных учреждениях (а не в негосударственных учреждениях) и финансируются по статьям расходов «Социальная защита и социальное обеспечение». Такая норма закона нарушает принцип равноправия доступа негосударственных поставщиков социальных услуг к получению финансирования. Область применения результатов: организация и проведение научных исследований в сфере государственных финансов, в том числе финансов социальной сферы, формирование основных направлений государственной политики регулирования финансовых отношений в социальной сфере. Выводы. Без изменений в законодательстве, реформирование системы социальных услуг и создание полноценного рынка социальных услуг останется лишь популистским лозунгом и не приведет к улучшению качества услуг для граждан и семей, находящихся в сложных жизненных обстоятельствах.

Ключевые слова: *система социальных услуг, социальный заказ, социальная защита, социальное обслуживание, государственные закупки, социальный стандарт, социальная политика.*

INSTITUTIONAL MAINTENANCE OF THE SYSTEM OF SOCIAL SERVICES AS BACKGROUND HUMAN DEVELOPMENT IN UKRAINE

Kozarezenko L.V.,
Lopatinskaya L. A.

The subject of the work is to analyze the functioning of the legislative provision of social services. The aim is to identify discrepancies that hinder the improvement of the provision of social services in Ukraine and provide proposals to address them and improve the mechanism of functioning of the system of social protection of the population. The methodology of the work. Work is done on the basis of the analysis of regulatory framework of the provision of social services in particular, and the social security system as a whole. Results. Identified the need to make changes and additions to the Law of Ukraine «On Public Associations» and «On Charity and Charitable Organizations», which will facilitate the participation of charitable organizations in the procurement of social services. Also need to make changes to the Budget Code of Ukraine, where it is determined that budget expenditures under government welfare programs for the provision of social services are intended only for public institutions (territorial social service centers, centers for social rehabilitation of disabled children, the centers of vocational rehabilitation of persons with disabilities). However, the possibility of sending these funds for social services guaranteed by the state extra-budgetary institutions are not

© Козарезенко Л.В., Лопатинська Л.А., 2014

provided in the Budget Code. In other words, the current budget legislation in Ukraine is based on the concept, which provides that the socially vulnerable categories of citizens or citizens who find themselves in difficult circumstances, social services are available a priori in budgetary institutions (as opposed to private institutions) and are financed by «Social protection and social security». This provision of the law violates the principle of equality of access of non-governmental social service providers to obtain funding. Scope of the results: the organization and carrying out scientific research in the area of public finance, including finance the social sphere, the formation of the main directions of the state policy of regulation of financial relations in the social sphere. Conclusions. No change in the law, reform of the system of social services and the creation of full-fledged market of social services will only populist slogan and will not lead to an improvement in the quality of services for citizens and families in difficult circumstances.

***Key words**: system of social services, social order, social protection, social services, public procurement, social standards and social policy.*

Постановка проблеми. Соціальні послуги є складовою системи соціального захисту населення. В Україні ця форма підтримки населення є пріоритетним напрямом державної соціальної політики, що зумовлено високим рівнем бідності населення, соціального сирітства, безробіття, погіршенням демографічної ситуації, низьким рівнем адаптованості населення до ринкових умов господарювання тощо. Крім того, соціальні послуги є важливими в якості допомоги людям, що потрапили в складні життєві обставини та не можуть самостійно вийти з цього стану та компонентом протидії різного роду епідемій соціально-небезпечних хвороб, таких як туберкульоз, ВІЛ/СНІД, наркозалежність тощо. Соціальна послуга розуміється, переважно, як результат безпосередньої взаємодії надавача послуг та споживача послуг. Сферою реалізації соціальних послуг є повсякденна життєдіяльність суспільства, у рамках якої функціонують державні органи, підпорядковані їм структури та ті недержавні організації, яким делеговані повноваження держави у даній сфері. Забезпечення якості соціальних послуг є частиною Стратегії розвитку Української держави, що потребує створення законодавчої, організаційної, економічної основи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем системи соціального захисту населення, правового регулювання відносин у сфері соціального обслуговування, надання соціальних послуг вразливим верствам населення присвячені наукові праці багатьох вітчизняних вчених: Н. Б. Болотіної, В. С. Венедиктова, Т. З. Гарасимова, В. В. Жернакова, П. Д. Пилипенка, Н. М. Хуторян, О. І. Процевського, Г. І. Чанишевої, С. М. Прилипко, С. М. Синчук, І. М. Сироти, Е. М. Лібанова, О. М. Палій, Т. В. Семигіна, В. А. Скуратівський, Б. І. Сташків, В. П. Трощинський та ін. Незважаючи на це, питання, пов'язані з визначенням сучасних проблем та шляхів удосконалення законодавства, що регулює сферу соціальних послуг, його адаптації до законодавства Євросоюзу залишаються недостатньо дослідженими.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сучасного стану нормативно-правового забезпечення системи надання соціальних послуг населенню в Україні і надання пропозицій щодо його удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз нормативно-правових актів, що регулюють надання соціальних послуг населенню в Україні показав, що законодавче регулювання організації та функціонування системи надання соціальних послуг, здійснюється в трирівневій ієрархічній системі. Перший – конституційний, другий – законодавчий, третій – підзаконний.

Перший рівень нормативного регулювання є базою для розроблення відповідних законів і підзаконних актів. Аналіз положень Конституції України дає підстави стверджувати, що в основному законі держави немає окремих правових норм, які гарантували б право громадянина на соціальні послуги, що надаються інститутами державної влади, проте ст. 46 визначено право на отримання соціальних послуг у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин [1]. Таким чином в Конституції України формально зафіксовано основні соціальні права громадян. Разом з тим, існує значний розрив між конституційним закріпленням статусу нашої країни, як соціальної держави та втіленням цієї конституційної норми у життя. Відсутність глибинних структурних перетворень у сфері соціальної політики є свідченням істотних прорахунків у здійсненні соціальної політики. Фактично маємо суперечливість процесу формування державної соціальної політики в Україні [2].

Реалії економічного стану України та необхідність забезпечення сталого розвитку держави потребують докорінних змін в системі соціального захисту і зокрема в системі соціальних послуг. Потреба в реформуванні вітчизняної системи соціального захисту, в тому числі соціальних послуг, посилюється особливостями фінансової та політичної кризи, що негативно впливає на обсяги бюджетних надходжень та збільшує потреби у витратах, як правило, низькоефективних бюджетних коштів. У цьому контексті постає питання необхідності внесення змін до чинної законодавчої бази, що регламентує діяльність суб'єктів, які надають соціальні послуги, усуненні прогалин у нормах права, які на практиці перешкоджають задовольняти потреби громадян у соціальних послугах у необхідних обсягах і належної якості. Необхідність вдосконалення правової бази, яка регламентує діяльність у сфері надання соціальних послуг, продиктовано і проголошенням Україною європейського курсу розвитку.

Сфера соціальних послуг є відносно новою формою порівняно з іншими складовими системи соціального захисту населення (як наприклад, система пенсійного забезпечення, працевлаштування, медичної допомоги тощо). На сьогодні домінуючими формами соціального захисту в Україні є соціальні виплати, пільги та субсидії. Соціальні послуги, на жаль, недостатньою мірою охоплюють соціально незахищені категорії громадян.

Сфера соціальних послуг почала розвиватися в Україні в 2003 році із вступом в дію Закону «Про соціальні послуги» (№ 966-IV від 19 червня). Цим законом визначаються основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг і дається визначення категорії соціальні послуги, як комплексу заходів з надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою розв'язання їх життєвих проблем [3]. Вказаний закон фактично задекларував перехід до нових форм і механізмів соціального захисту населення, притаманних європейській моделі.

Нині в Україні існує достатньо розвинений сектор державних соціальних послуг, надання яких належить до компетенції трьох міністерств, а саме Міністерства соціальної політики, Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони здоров'я. Соціальні послуги, перелік видів яких складає понад 100 найменувань, надаються близько 30 категоріям населення та охоплюють приблизно 1 млн. осіб [4]. Незважаючи на те, що Законом України «Про соціальні послуги» визначено основні організаційно-правові засади надання соціальних послуг, значну частину законодавчих норм і досі не реалізовано на практиці.

З метою вирішення проблемних питань у сфері надання соціальних послуг в 2007 році схвалено Концепцію реформування системи соціальних послуг (Розпорядження КМУ від 13 квітня № 178-р). У концепції передбачалося застосування гнучких бюджетних процедур, впровадження ринкових механізмів, демонополізація соціальних послуг та розширення кола постачальників послуг, децентралізація управління й підвищення ролі місцевого самоврядування у розв'язанні соціальних питань. Згодом Урядом було визнано, що ця Концепція реалізована не в повному обсязі, насамперед, через відсутність законодавчого врегулювання ряду питань, зокрема у сфері формування соціального замовлення, визначення потреб адміністративно-територіальної одиниць у соціальних послугах, їх видах і обсягах, планування та надання соціальних послуг з урахуванням потреб соціально-вразливих верств населення, необхідності впровадження стандартизації соціальних послуг.

Розпорядженням КМУ від 8 серпня 2012 року № 556-р. «Про стратегію реформування системи соціальних послуг» започатковано новий етап розвитку державної політики щодо вразливих верств населення країни. Стратегією передбачено

низку інноваційних рішень в системі управління та фінансування соціальних послуг, а саме переорієнтацію надання послуг з принципу утримання наявної інфраструктури на принципи конкурентного і рівноправного ринку для широкого спектру потенційних надавачів, запровадження інтегрованої моделі замовлення послуг, розширення переліку і покращення якості існуючого набору послуг, особливо в частині профілактики, реабілітації та реінтеграції вразливих громадян в суспільство.

Національним планом дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», (Указ від 12 березня 2013 року № 128/2013), в частині Реформування системи соціальної підтримки та послуг, в розділах 49.1.4 та 49.1.5, була передбачена розробка наступних документів:

- розроблення та затвердження нормативу фінансування отримувача соціальних послуг, що надаються відповідно до державних стандартів соціальних послуг;
- розроблення та затвердження фінансових нормативів бюджетної забезпеченості витрат за відповідними соціальними стандартами надання соціальних послуг, встановленими на одного отримувача [5].

Також в щорічному посланні Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2013 році», в розділі 1.5.4. Продовження реформ у сфері соціальної підтримки та соціального страхування на 2013 рік, поряд з іншими завданнями були запропоновані наступні кроки щодо розвитку системи надання соціальних послуг:

- удосконалити систему контролю за додержанням законодавства у сфері соціальної підтримки та надання соціальних послуг громадянам;
- врегулювати питання нормативного забезпечення диверсифікації надавачів соціальних послуг шляхом залучення до цього процесу недержавних організацій на конкурсних засадах [6].

13 березня 2013 року Розпорядженням КМУ № 208-р було затверджено План заходів на 2013-2016 роки щодо реалізації Стратегії реформування системи надання соціальних послуг, яким передбачається внесення змін та доповнень в нормативно-правові документи, які б дозволили забезпечити перехід від діючої системи соціальних послуг до «ринку соціальних послуг». Ця низка нормативно-правових актів утворює третій (підзаконний) рівень нормативно-правового регулювання системи надання соціальних послуг.

Отже, законодавче поле щодо соціального обслуговування в Україні є досить великим. На сьогодні, крім норм прямої дії Конституції України, діє принаймні 18 законів, які містять норми щодо «соціальних послуг», «соціального обслуговування» чи «соціальної роботи» та їх державних гарантій для окремих груп населення. Діють десятки постанов та розпоряджень Уряду та допоміжних відомчих актів. Діяльність суб'єктів у відповідній сфері соціальних відносин, другий рівень нормативно-правового регулювання системи, регламентується зокрема Законами України: «Про соціальні послуги» (№ 966-IV від 19.06.2003 р.), «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» (№ 107-VI від 28.12.2007 р.), «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» (№ 1768-III від 01.06.2000 р.), «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних» (№2623-IV від 02.06.2005 р.), «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» (№ 2109-III від 16.11.2000 р.), «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (№ 2558-III від 21.06.2001 р.) та іншими нормативними актами.

За останні роки прийнято більше двох десятків законів щодо гарантій надання соціальної допомоги різним категоріям населення, проте не створено належної нормативно-правової бази для забезпечення певного рівня якості соціальних послуг.

Якщо проаналізувати ініціативи щодо модернізації та змін у сфері надання соціальних послуг, то видно, що більшість з них заявлено саме як проекти, хоча деякі з цих намірів таки втілюються в життя. Зокрема, Закон України від 15 березня 2012 року № 4523-VI «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг» передбачає внесення змін до законів України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про соціальні послуги» в частині визначення потреб громадян у соціальних послугах та їх видах і обсягах, планування та надання послуг з урахуванням певних потреб, впровадження стандартизації соціальних послуг, залучення до надання соціальних послуг недержавного та приватного секторів здійсненням соціального замовлення, надання права об'єднанням громадян безпосередньо вести господарську діяльність без мети отримати прибуток і впровадження диференційованого підходу під час оплати соціальних послуг залежно від доходу їх отримувача.

Проте чинне законодавство містить ряд недоліків щодо забезпечення ефективного функціонування недержавної соціальної інфраструктури. Недосконалість існуючого законодавства у сфері соціальних послуг можна побачити на прикладі застосування «Методичних рекомендацій визначення потреб населення адміністративно-територіальних одиниць у соціальних послугах», які прийнято Наказом Міністерства соціальної політики від 15 жовтня 2012 року за № 648. Досвід застосування цієї методики на регіональному рівні показав, що Методика визначає потреби в послугах (відповідно до Переліку соціальних послуг), але Головні управління праці та соціального захисту та Територіальні центри соціального обслуговування, які є активним учасником визначення потреб, не мають в своїх функціях надання значної кількості послуг які включені в Перелік. Це вносить певні проблеми у визначенні реальної ситуації з потребами в соціальних послугах.

Важливим для закупівлі за бюджетні кошти соціальних послуг, які надають недержавні надавачі стало затвердження Постановою КМУ від 29 квітня 2013 р № 324 «Порядок здійснення соціального замовлення за рахунок бюджетних коштів». Але часто процес реформування системи соціальних послуг гальмується проблемами з удосконаленням законодавства у разі, якщо це стосується питань фінансування соціальних послуг.

Відповідно до ст. 14 Закону «Про соціальні послуги» фінансування соціальних послуг має здійснюватися за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, спеціальних фондів, коштів підприємств, та інших джерел, передбачених законодавством; у місцевих бюджетах повинні плануватися кошти, необхідні для фінансування соціальних послуг; у державному та місцевих бюджетах повинні передбачатися кошти для фінансування цільових програм надання соціальних послуг. Однак, нині в державному бюджеті відповідне призначення мають лише витрати на соціальні послуги для прийомних сімей й будинків сімейного типу та не передбачено окремих програм надання соціальних послуг, які надавали б можливість купувати послуги у недержавних надавачів. Сума видатків місцевих бюджетів (видатки спеціального фонду) на соціальний захист, соціальне забезпечення, як потенційного джерела фінансування надання неурядовими організаціями соціальних послуг, є досить незначною на практиці.

Таким чином, у державному та місцевих бюджетах дотепер не впроваджено механізмів фінансування соціальних послуг, які могли б надаватися неурядовими організаціями за рахунок видаткових статей, передбачених на соціальний захист та соціальне забезпечення. Наразі бюджетне фінансування спрямовується на утримання бюджетних установ, а не надання якісних соціальних послуг особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги.

Разом із впровадженням Порядку здійснення соціального замовлення передбачалося внести зміни до Закону України «Про здійснення державних закупівель» та вивести «соціальні послуги» з під дії цього Закону. Але Порядок здійснення соціального замовлення прийняли, а зміни не внесли. Тому зараз, корисний для розвитку ринку соціальних послуг документ, вводить регуляторні обмеження для недержавних надавачів соціальних послуг та суперечить діючому законодавству. Якщо, відповідно до ст. 2 Закону України «Про здійснення державних закупівель» (від 1 червня 2010року № 2289-VI) конкурси на закупівлю

послуг не потрібно проводити, «за умови, що вартість предмета закупівлі товару (товарів), послуги (послуг) дорівнює або перевищує 100 тисяч гривень» [7], то п. 1 Порядку, виключно для недержавних надавачів соціальних послуг, зобов'язує їх проводити конкурси на суми менші ніж 100 000 грн. У разі коли вартість закупівлі соціальних послуг дорівнює або перевищує цю суму, соціальне замовлення здійснюється відповідно до Закону України «Про здійснення державних закупівель» [8]. Таким чином, Порядок здійснення соціального замовлення за рахунок бюджетних коштів перешкоджає організаціям, що багато років надають соціальні послуги на регіональному рівні, отримувати цільове фінансування на свою діяльність.

Крім того, на відміну від Закону України «Про соціальні послуги» в якому закріплено, що фінансування соціальних послуг здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів (стаття 14), Порядок здійснення соціального замовлення передбачає лише фінансування за рахунок місцевих бюджетів (п. 2, п. 1). Таким чином Порядок, як підзаконний акт вносить обмеження в дію двох Законів України.

Також, відповідно до положень Закону «Про соціальні послуги», підставою для надання населенню соціальних послуг є ліцензія, яка має видаватися державним органом виконавчої влади, відповідальним за організацію та контроль за наданням соціальних послуг, тобто Міністерством соціальної політики України. Тобто, ліцензування є механізмом, який дає змогу здійснювати відповідні види діяльності на ринку соціальних послуг лише тим надавачам послуг, які дотримуються мінімальних вимог, визначених державою. Таким чином, механізм ліцензування гарантує громадянам право отримання від надавачів соціальних послуг відповідного рівня, не нижчого встановленого державою.

Право на професійну діяльність у сфері надання соціальних послуг визначалося в ст. 16 вказаного Закону, в якій зазначалося, що «професійна діяльність у сфері надання соціальних послуг підлягає ліцензуванню відповідно до Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» (№ 1775-IIIвід 01.06.2000 р.). Втім, яка саме діяльність вважається професійною у цій сфері і які види послуг підлягають ліцензуванню законодавством не визначено. Більш того, 15 грудня 2009 р. після внесення змін до законів щодо спрощення умов ведення бізнесу в Україні дану статтю закону було виключено. Таким чином, існування прогалини в законодавстві, пов'язаної з відсутністю механізму ліцензування, нині перешкоджає неурядовим організаціям, які надають соціальні послуги (громадські, благодійні, релігійні організації та фізичні особи, діяльність яких пов'язана з наданням соціальних послуг), мати доступ до державних фондів. Більш того, діяльність даних організацій є незаконною, оскільки вони, згідно даного Закону, повинні бути ліцензовані, а ліцензію отримати неможливо за відсутністю такого механізму. Наразі серед фахівців соціальної галузі і науковців існує невизначеність та ведуться дискусії, як щодо впровадження процедури видачі ліцензій, так і щодо критеріїв, за яким необхідно встановлювати ліцензійні умови (чи за видом послуг, чи за видом соціального закладу, чи за цільовою групою отримувачів послуг).

Якщо зараз законодавство щодо соціальних послуг, особливо в частині фінансування, не відповідає завданням Стратегії реформування системи соціальних послуг, необхідно зазначити перехідний період протягом якого будуть поступово впроваджуватися нові форми фінансування, можливо по окремим послугам та цільовим групам.

Отже, редакція Закону «Про соціальні послуги» потребує суттєвих змін. Зокрема, необхідно розширити зміст визначення «соціальний працівник»; передбачити перегляд переліку видів соціальних послуг: вони повинні кореспондуватися з чинним соціальним законодавством для окремих вразливих груп громадян та існуючою практикою. Саме це надасть змогу їх стандартизації, встановлення вартості та уможливить замовлення за кошти бюджету, які виділяються на соціальний захист згідно з державними програмами.

Законом варто визначити послуги, які можуть бути делеговані недержавним суб'єктам надання послуг. Необхідно також переглянути вимоги щодо ліцензування діяльності надавачів соціальних послуг: має бути визначений короткий перелік видів послуг, які необхідно ліцензувати, вимоги щодо ліцензування повинні стосуватися рівною мірою державних і недержавних суб'єктів.

Для гнучкості механізмів фінансування недержавних суб'єктів необхідно змінити підходи до формування стандартів: державні стандарти мають встановлюватися для послуг (незалежно від надавача), а не для закладів. Для цього необхідно внести відповідні зміни до Закону «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» (№107-VI від 28.12.2007 р.). Стандарти повинні визначити критерії до якості та умов надання послуг, граничні тарифи на окремі види послуг, обов'язковий обсяг і зміст, що має бути забезпечений у межах цих тарифів. У Законі необхідно вдосконалити визначення поняття «соціальний стандарт», навести сучасний перелік державних соціальних стандартів у сфері соціального захисту, що не прив'язаний до державних закладів системи Міністерства праці та соціальної політики.

На сьогодні базовим державним соціальним стандартом є прожитковий мінімум. У Законі «Про прожитковий мінімум» (№ 966-XIV від 15 липня 1999 р.) зазначається: прожитковий мінімум – вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості [9].

Не дивлячись на те, що прожитковий мінімум на одну особу і для основних соціально демографічних груп із року в рік зростає, він ледве дозволяє забезпечити первинні або фізіологічні потреби людини (головним чином – здорової, оскільки цей мінімум не враховує вартість ліків і лікування) та практично ігнорує соціальні потреби, які є невід'ємною складовою гідного життя.

В Європейських країнах питанню встановлення мінімальних соціальних нормативів приділяється велика увага. Основним документом, що дає розуміння мінімального соціального забезпечення є Конвенція МОП № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» (1951 р.), а також Європейська соціальна хартія (1961 р.), Європейський кодекс соціального забезпечення (1964 р.).

На жаль, стандартів, що визначають рівень і якість життя в Україні не існує. Останніми роками країна вирішувала складні соціальні проблеми не маючи відповідної концепції. В основу соціальної політики нашої держави покладені соціальні мінімуми. На відміну від соціального мінімуму, соціальний стандарт – це гарантія високого рівня і якості життя, який держава зобов'язується забезпечити громадянам. Як відомо, якість життя - це індикатор, за яким оцінюються успішність країни. На реалізацію статті 4 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», якою передбачена класифікація соціальних нормативів за рівнем задоволення потреб - це «нормативи раціонального споживання» та «нормативи мінімального споживання» пропонується введення поняття «раціональний споживчий бюджет». На сьогодні нормативи раціонального споживання не розраховуються.

На відміну від прожиткового мінімуму до раціонального споживчого бюджету можуть бути включені товари більш високої якості, витрати на придбання житла, оздоровлення та відпочинок, культурно-освітні заходи, обов`язкові платежі та інші витрати. Цей показник може використовуватися для оцінки рівня життя населення, розроблення та реалізації соціальних програм. Необхідно розробити і затвердити методологію визначення раціонального споживчого бюджету із вводом терміну «державні соціальні стандарти послуг». Таким чином покращиться якість надання послуг, гарантованих законодавством і відповідність їх міжнародним стандартам. Також потребує перегляду затверджений Наказом Мінсоцполітики від 03.09.2012 № 537 «Перелік соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах».

Бюджетне законодавство має містити призначення видатків на фінансування соціальних послуг. Делеговані повноваження місцевим бюджетам повинні передаватися на організацію конкретного «пакета послуг» на певній території. Перейти до планування бюджетних коштів, відповідно до вартості послуг та попиту на них.

Щодо системи моніторингу, контролю та оцінки якості соціальних послуг необхідно враховувати те, що контроль та оцінка якості послуг це два зовсім різні процеси і їх повинні реалізовувати різні структури. Контроль має на меті визначення всіх розходжень між тим, що прописано в законах та тим, що на практиці реалізується постачальниками соціальних послуг. Натомість оцінювання якості – це загальний та комплексний процес проведення змін з метою постійного покращення якості послуг. В Україні ж намагаються звести контроль та оцінку якості в один процес, який, перед усім буде виконувати «карні» функції. Це потрібно враховувати при розробці змін до чинного законодавства щодо соціальних послуг.

На нашу думку, перелік нормативно-правових документів, до яких потрібно внесення змін та доповнень, необхідно розділити на групи:

- фінансове забезпечення соціальних послуг;
- соціальні послуги на регіональному рівні;
- забезпечення рівноправності учасників ринку соціальних послуг в отриманні бюджетних коштів;
- технологічне забезпечення соціальних послуг;
- нормативні документи по окремим соціальним групам.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз нормативно-правового забезпечення надання соціальних послуг показав, що на сьогодні існує неузгодженість законодавчих та нормативних актів щодо понятійного апарату, визначень та категорій, зокрема, що містяться в базових законах щодо сфери надання соціальних послуг, а саме Законі України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» та Законі України «Про соціальні послуги». Необхідно розробити нову редакцію закону «Про соціальні послуги», який би об'єднував два вищенаведених Закони. Наявні проблеми з реалізацією вже прийнятих підзаконних актів, а також з відсутністю підходів щодо розрахунку фінансування соціальних послуг на одного отримувача на заміну традиційним підходам утримання установ.

Також необхідно внесення змін та доповнень до Законів України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 № 4572-VI та «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05 липня 2012 № 5073-VI. Без внесення змін в ці закони неможлива участь благодійних організацій у закупівлі соціальних послуг. Також необхідно внесення змін до Бюджетного Кодексу України. Серйозною проблемою реалізації Закону «Про соціальні послуги» є те, що у Бюджетному кодексі України, зокрема ст. 89 п. 4 (а), визначено бюджетні видатки в рамках державних програм соціального забезпечення на надання соціальних послуг, які призначають тільки для державних установ(територіальні центри соціального обслуговування, центри соціальної реабілітації дітей-інвалідів, центри професійної реабілітації інвалідів). Разом з тим, можливість спрямування цих коштів для отримання гарантованих державою соціальних послуг позабюджетною установою не передбачена у Бюджетному кодексі [10]. Іншими словами, чинне бюджетне законодавство в Україні базується на концепції, яка передбачає, що найбільш соціально незахищеним категоріям громадян чи громадянам, які опинилися в складних життєвих обставинах, соціальні послуги надаються апріорі у бюджетних установах (а не в недержавних закладах) і фінансуються за статтями видатків «Соціальний захист та соціальне забезпечення». Така норма закону порушує принцип рівноправності доступу недержавних постачальників соціальних послуг до отримання фінансування. Відповідно до положень чинного бюджетного законодавства неурядова організація не може фінансуватися і за надання такої соціальної послуги, як забезпечення продуктами харчування інваліда. Оскільки розрахунок коштів на харчування інваліда здійснюється під час формування кошторису відповідної бюджетної установи в залежності від кількості утримуваних в ній інвалідів.

Проблема надання соціальних послуг корінним чином пов'язана з іншими проблемами соціальної політики, такими як громіздкі системи соціальних пільг та дотацій, прожитковий мінімум, методика обрахування якого не переглядалася вже 13 років, тощо. Важливим завданням є також внесення поняття вартості життя людини, як важливого показника розвитку суспільства в стратегічні напрями соціальної політики до 2023 року.

Для досягнення мети реформ необхідна координація дій різних міжнародних проектів та програм, які займаються реформуванням системи надання соціальних послуг. Цю функцію може взяти на себе Громадська рада при Міністерстві соціальної політики, до якої входять організації, що надають соціальні послуги та багато років приймають участь у процесі розвитку системи надання соціальних послуг.

Список використаних джерел

1. Конституція України / Верховна Рада України: Офіц. вид. – К.: Парламентське видавництво, 2006. – 160 с.

2. Україна як соціальна держава: гасло для політичної конкуренції чи шлях до солідаризації суспільства? / О. М. Пищуліна, Я. А. Жаліло, С. І. Лавриненко, Д. С. Покришка / за заг. ред. В. Є. Воротіна – К.: НІСД, 2009. – 108 с.

3. Закон України Про соціальні послуги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/966-15

4. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави. Національна доповідь / за аг. ред. В.М. Гейця [та ін]. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.

5. Указ Президента від 12.03.2013 р. № 128/2013 «Про Національний план дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/128/2013.

6. Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2013 році» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-13

7. Закон України «Про здійснення державних закупівель» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2289-17

8. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2013 р № 324 «Про порядок здійснення соціального замовлення за рахунок бюджетних коштів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324-2013-%D0%BF

9. Закон України «Про прожитковий мінімум» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/966-14

10. Бюджетний кодекс України [Кодекс, Закон України від 8 лип. 2010 р. № 2456-VI (із змінами, внесеними згідно із 8 Законами України в 2010-2011 рр.)] // Офіц. вісн. України. -2010. - 3 серп. (№ 59). - С. 9.

References

1. Konstytucija Ukrai'ny [The Constitution of Ukraine]. Verhovna Rada Ukrai'ny : Ofic. vyd. – K. : Parlam. vyd-vo, 2006. – 160 s.

2. Ukrai'na jak social'na derzhava: gaslo dlja politychnoi' konkurencii' chy shljah do solidaryzacii' suspil'stva? [Ukraine as a welfare state: the slogan for political competition or a way to solidarity society] O.M. Pyshhulina, Ja.A. Zhalilo, S.I. Lavrynenko D.S. Pokryshka / za zag. red. V.Je. Vorotina – K. : NISD, 2009. – 108 s.

3. Zakon Ukrai'ni Pro social'ni poslugy [Ukraine Law on Social Services]. : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/966-15

4. Social'no-ekonomichnyj stan Ukrai'ny: naslidky dlja narodu ta derzhavy : nacional'na dopovid' [Socio-economic situation in Ukraine: implications for people and the state: national report] za ag. red. V.M. Gejcja [ta in]. – K. : NVC NBUV, 2009. – 687 s.

5. Ukaz Prezydenta vid 12.03.2013 r. № 128/2013 «Pro Nacional'nyj plan dij na 2013 rik shhodo vprovadzhennja Programy ekonomichnyh reform na 2010-2014 roky «Zamozhne suspil'stvo, konkurentospromozhna ekonomika, efektyvna derzhava»» [The National Action Plan for 2013 for the implementation of economic reform programs for 2010-2014 "Prosperous Society, Competitive Economy, Effective State"] : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/128/2013.

6. Shhorichne poslannja Prezydenta Ukrai'ny do Verhovnoi' Rady Ukrai'ny «Pro vnutrishnje ta zovnishnje stanovyshhe Ukrai'ny u 2013 roci» [Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine "On the internal and external situation of Ukraine in 2013."] : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-13

7. Zakon Ukrai'ny «Pro zdijsnennja derzhavnyh zakupivel'» [Law of Ukraine "On Public Procurement"] : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2289-17

8. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrai'ny vid 29 kvitnja 2013 r № 324 «Pro porjadok zdijsnennja social'nogo zamovlennja za rahunok bjudzhetnyh koshtiv» [Cabinet of Ministers Resolution Ukraine of April 29, 2013 № 324 "On the procedure of social order through the budget"] : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324-2013-%D0%BF

9. Zakon Ukrai'ny «Pro prozhytkovyj minimum» [Law of Ukraine "On Living Wage"] : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/966-14

10. Bjudzhetnyj kodeks Ukrai'ny [The Budget Code of Ukraine] [Kodeks, Zakon Ukrai'ny vid 8 lyp. 2010 r. № 2456-VI (iz zminamy, vnesenymy zgidno iz 8 Zakonamy Ukrai'ny v 2010-2011 rr.)] // Ofic. visn. Ukrai'ny. - 2010. - 3 serp. (№ 59). - S. 9

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Козарезенко Людмила Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри політичної економії ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08400, Україна

Лопатинська Лариса Адамівна, старший науковий співробітник відділу бюджетних видатків соціальної сфери та економічного розвитку ДННУ «Академія фінансового управління», вул. Дегтярівська 38-44, м. Київ, 04119, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Козарезенко Людмила Владимировна, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры политической экономии ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08400, Украина

Лопатинская Лариса Адамовна, старший научный сотрудник отдела бюджетных расходов социальной среды и экономического развития ГУНУ «Академия финансового управления», ул. Дегтяревская, 38-44, г. Киев, 04119, Украина.

DATA ABOUT THE AUTHORS

Kozarezenko Ljudmila Vladimirovna, PhD, associate professor, assistant professor of economic theory department
SHEE "Pereyaslav-Khmelnitsky SPU named Gregory Skovorody"
Str. Sukhomlinsky 30, Pereyaslav-Khmelnitsky, 08400, Ukraine

Lopatinskaya Larisa Adamovna, senior researcher of the budget expenditures of the social environment and economic development, The Academy of Financial Management, 38-44 Degtyarivska Str., Kyiv, 04119, Ukraine

УДК 336.14

ПЕРСПЕКТИВНЕ БЮДЖЕТНЕ ПЛАНУВАННЯ У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Корнієнко Н.М.

Предметом роботи є дослідження теоретико-методологічних питань застосування перспективного бюджетного планування видатків у системі економічного розвитку країни. Метою дослідження є розкриття теоретико-методологічних засад перспективного планування видаткової частини бюджету та визначення пріоритетних напрямів розвитку бюджетного планування на середньо- та довгостроковий період.

У роботі застосовано сукупність методів, такі як діалектичний та структурний логічний та історичний, методи наукового абстрагування та синтезу.

За результатами проведеної роботи досліджено сутність перспективного бюджетного планування у системі економічного розвитку, виявлено особливості вітчизняної системи стратегічного планування та прогнозування соціально-економічного розвитку країни, розвинуто інституційні підходи впровадження перспективного бюджетного планування на середньо- і довгостроковий період; запропоновано інституційну модель та методологічні засади запровадження перспективного бюджетного планування видатків.

Результати дослідження є науково обґрунтованими пропозиціями та можуть бути використані у галузі державні фінанси при формуванні бюджетної політики.

Висновки. Перспективне прогнозування видатків бюджету є одним із вагомих елементів державного регулювання сталого розвитку та економічного зростання. Розвиток перспективного бюджетного планування видатків дозволить суттєво підвищити рівень якості і керованості системи фінансово-бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку держави. Важливим є забезпечення поглиблення удосконалення підходів до перспективного бюджетного планування видатків на середньо- та довгостроковий період з метою його запровадження.

Ключові слова: *бюджет, бюджетна політика, видатки бюджету, перспективне бюджетне планування, стратегічне державне планування та прогнозування.*

ПЕРСПЕКТИВНОЕ БЮДЖЕТНОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ В СИСТЕМЕ ЕКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Корниенко Н.Н.

Предметом работы является исследование теоретико-методологических вопросов применения перспективного бюджетного планирования расходов в системе экономического развития страны. Целью исследования является раскрытие теоретико-методологических основ перспективного планирования расходной части бюджета и определение приоритетных направлений развития бюджетного планирования на средне- и долгосрочный период.

 © Корнієнко Н.М., 2014

В работе применена совокупность методов, такие как диалектический и структурный, логический и исторический, методы научного абстрагирования и синтеза.

По результатам проведенной работы исследована сущность перспективного бюджетного планирования в системе экономического развития, выявлены особенности отечественной системы стратегического планирования и прогнозирования социально-экономического развития страны, развиты институциональные подходы внедрения перспективного бюджетного планирования на средне- и долгосрочный период; предложена институциональная модель и методологические основы внедрения перспективного бюджетного планирования расходов.

Результаты исследования являются научно обоснованными предложениями и могут быть использованы в области государственных финансов при формировании бюджетной политики.

Выводы. Перспективное прогнозирование расходов бюджета является одним из весомых элементов государственного регулирования устойчивого развития и экономического роста. Развитие перспективного бюджетного планирования расходов позволит существенно повысить уровень качества и управляемости системы финансово-бюджетного регулирования социально-экономического развития государства. Важным является обеспечение углубления совершенствования подходов к перспективному бюджетному планированию расходов на средне- и долгосрочный период.

***Ключевые слова**: бюджет, бюджетная политика, расходы бюджета, перспективное бюджетное планирование, стратегическое государственное планирование и прогнозирование.*

PROSPECTIVE BUDGET PLANNING IN THE SYSTEM OF ECONOMIC DEVELOPMENT

Korniyenko N.

The subject of the work is to study the theoretical and methodological issues of implementation of prospective budget planning of expenditures in the country's economic development system. The purposes of the work paper are to reveal the theoretical and methodological bases of prospective expenditures budget planning and to determine the priority directions of the budget planning for the medium and long term.

In the work paper are applied totality of methods, such as dialectical and structural, logical and historical, scientific methods of abstraction and synthesis.

The essence of prospective budget planning in economic development, the peculiarities of the national system of strategic planning and forecasting of socio-economic development of the country were investigated in the work paper. The institutional approaches to introduce prospective budget planning for the medium and long term were improved. The institutional model and methodological bases of perspective budget expenditure planning introduction were suggested.

The results of the study are scientifically based and could be used in the field of public finances during the of fiscal policy formation.

Conclusions. Prospective forecasting of budget expenditures is one of the weighty elements of state regulation of sustainable development and economic growth. Development of perspective budget expenditure planning will significantly improve the quality and manageability of financial and budget management of socio-economic development of the state. It is important to ensure the deepening of improving approaches to perspective budget planning of expenditures in the medium and long term.

***Key words**: budget, fiscal policy, budget expenditures, prospective budget planning, strategic government planning and forecasting.*

Актуальність. Забезпечення стійкості та збалансованості економічного розвитку у відповідності до встановлених пріоритетів соціально-економічного зростання країни є однією із найважливіших функцій держави. Важливе місце у системі розвитку економіки держави, створенні відповідного фінансового середовища для подальшого зростання усіх галузей, забезпеченні макроекономічної стабільності в умовах економічних перетворень належить бюджету як основному інструменту регулювання соціально-економічних процесів.

На етапі економічних реформ бюджетна політика у сфері державних видатків є вагомим інструментом впливу на прискорення суспільного зростання. Відповідно до визначеної фінансово-бюджетної політики, що ґрунтується на пріоритетах економічного і соціального розвитку, перспективне бюджетне планування покликане регулювати розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту між галузями економіки, адміністративно-територіальними утвореннями, верствами населення у довго- та середньостроковому періоді.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Серед вагомих наукових досліджень вітчизняних вчених у сфері удосконалення управління бюджетними видатками можна назвати праці О. Василика, В. Гейця, І.Запатріної, І. Лютого, В. Опаріна, В. Федосова, І. Чугунова та інших.

Питанням розвитку системи бюджетного регулювання та планування присвячені праці зарубіжних вчених, таких як, М. Афанасьева, А. Вагнера, Дж.М. Кейнса, С. Лушина, Р.А. Масгрейва, А. Премчанда, П. Самуельсона та інших.

Поряд з цим, на етапі трансформаційних перетворень в економіці країни доцільним є забезпечення подальшого розвитку інституційних засад впровадження системи перспективного бюджетного планування у бюджетну систему, удосконалення дієвих фінансових механізмів бюджетного регулювання видаткової частини бюджету з метою реалізації стратегічних цілей та завдань соціально-економічного розвитку держави на середньо- та довгостроковий період.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні питання застосування перспективного бюджетного планування видатків у системі економічного розвитку країни.

Метою дослідження є розкриття теоретико-методологічних засад перспективного планування видаткової частини бюджету та визначення пріоритетних напрямів розвитку бюджетного планування на середньо- та довгостроковий період.

Завданнями дослідження є визначення особливостей вітчизняної системи стратегічного планування та прогнозування соціально-економічного розвитку країни; дослідження становлення бюджетного прогнозування видаткової частини бюджету на середньостроковий період; розвиток інституційних засад перспективного бюджетного планування на середньо- та довгостроковий період; запропонувати інституційну модель та методологічні підходи запровадження перспективного бюджетного планування видатків.

Методи дослідження. У статті застосовано сукупність методів, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження. Діалектичний та структурний методи використано при розкритті сутності перспективного бюджетного планування. Логічний та історичний підходи використано при виявленні особливостей вітчизняної системи стратегічного планування та прогнозування соціально-економічного розвитку країни, а також середньострокового бюджетного прогнозування. На основі методів наукового абстрагування та синтезу запропоновано напрями розвитку інституційних засад та запровадження перспективного бюджетного планування видатків.

Постановка проблеми. Перспективне бюджетне планування видатків є вагомим інструментом державного регулювання соціально-економічного розвитку завдяки можливості встановлювати пріоритетність спрямування державних коштів у майбутніх періодах, враховуючи визначені на державному рівні цілі та завдання суспільного зростання на середньо- та довгостроковий період.

Останніми роками було досягнуто вагомих результатів у напрямі розвитку системи державного регулювання у сфері бюджетних видатків. Поряд з цим, потребується подальше проведення реформування системи бюджетних відносин з метою підвищення рівня результативності впливу видаткової частини бюджету на впровадження стратегічних пріоритетів розвитку у сфері соціального та економічного забезпечення потреб суспільства шляхом застосування довго- та середньострокового бюджетного планування у бюджетній системі країни.

Результати дослідження. На сучасному етапі розвитку економічних відносин важливим є використання дієвих механізмів стратегічного управління державними фінансами, що створюють конкурентні переваги країни у світовому співтоваристві. Реформи у фінансово-бюджетній сфері мають бути спрямовані на забезпечення переходу у середньостроковій перспективі на принципово новий етап розвитку бюджетної системи України за зразком систем, притаманних країнам з розвинутою економікою. Перспективне бюджетне планування являє собою розробку на середньостроковий та довгостроковий період параметрів формування та спрямування державних видатків відповідно до стратегічних завдань соціально-економічного розвитку держави. Визначення пріоритетності у структурі та обсягах бюджетних видатків на науково-обґрунтованій основі з метою забезпечення їх впливу на соціальне і економічне зростання адміністративно-територіальних одиниць та країни в цілому створить передумови для вирішення проблем, що стоять перед суспільством на певному етапі його розвитку, прискореного економічного зростання, та підвищення життєвих стандартів в Україні.

Встановлення довго- і середньострокових цілей та завдань фінансово-бюджетної політики, кількісних та якісних критеріїв їх виконання і на цій основі визначення обсягів бюджетних ресурсів на перспективу є необхідними умовами підвищення керованості та якості процесу бюджетного планування, посилення впливу бюджетної політики на соціально-економічний розвиток держави [1, с. 74].

Державне регулювання економічної та соціальної політики реалізується за допомогою бюджетного механізму, який охоплює з одного боку, процес перерозподілу вартості внутрішнього валового продукту, а з іншого – вплив на розвиток соціальної та економічної сфери держави. Прогнозування бюджетних ресурсів та напрямів їх використання ґрунтується на узагальнюючих високоагрегованих макропоказниках економічного і соціального розвитку. При цьому, важливим є характер економічних взаємозв'язків та кількісних залежностей між процесами формування і використання бюджетних ресурсів та обсягу валового внутрішнього продукту, а також обсягу дефіциту бюджету, управління державним боргом, регулюванні міжбюджетних відносин на перспективний період відповідно до пріоритетів держави. Встановлення тісного взаємозв'язку формування ресурсів бюджету з напрямами їх використання до обсягів валового внутрішнього продукту є вагомою передумовою узгодження бюджетного та стратегічного планування і прогнозування.

В Україні планування та прогнозування соціального та економічного розвитку здійснюється на основі нормативно-правових актів, до яких належать Конституція України, Бюджетний кодекс України, Щорічні послання Президента України до Верховної Ради України, Закон України від 23.03.2000 №1602-III «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», Закон України від 18.03.2004 №1621-IV «Про державні цільові програми», постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 №621 «Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту бюджету», постанова Кабінету Міністрів України від 09.12.2014 №695 «Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України», розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.04.2014 №365-р «Про схвалення проекту Основних напрямів бюджетної політики на 2015 рік», розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.10.2006 №504-р «Про схвалення Концепції вдосконалення системи прогнозних і програмних документів з питань соціально-економічного розвитку України».

Проведення цілеспрямованої фінансово-бюджетної політики передбачає запровадження стратегічного бюджетного планування. Так, статтею 21 Бюджетного кодексу України закладено основи для розробки середньострокового бюджетного прогнозу як на рівні державного та місцевих бюджетів, так і на рівні головних розпорядників бюджетних коштів, зокрема:

- передбачено взаємоузгодженість бюджетної політики із завданнями та пріоритетами соціально-економічного розвитку;
- запроваджено складання прогнозу показників зведеного та державного бюджетів на наступні два бюджетні періоди, його подання до Верховної Ради України разом з проектом закону про Державний бюджет України та схвалення Кабінетом Міністрів України уточненого прогнозу на підставі прийнятого закону про державний бюджет України у місячний строк з дня його опублікування;
- визначено склад прогнозу бюджетних показників державного бюджету на наступні за плановим два бюджетні періоди, що містить індикативні прогнозні показники;
- встановлено основу складання проекту державного бюджету України, зокрема і бюджетних запитів головних розпорядників на показниках прогнозу державного бюджету;
- запроваджено складання головними розпорядниками бюджетних коштів плану діяльності на наступні за плановим два бюджетні періоди;
- передбачено вжиття Кабінетом Міністрів України заходів щодо пріоритетності передбачення видатків у проекті закону про державний бюджет України на наступний період за бюджетними програмами інвестиційного характеру;
- створено підґрунтя для переходу в перспективі до формування середньострокового бюджету [2].

Прогноз місцевого бюджету ґрунтується на прогнозі державного бюджету на наступні за плановим два бюджетні періоди та складається відповідно до прогнозних та програмних документів економічного та соціального розвитку країни і відповідної території. Система стратегічних та програмних документів потребує поглибленого розвитку з метою забезпечення узгодження планування бюджетних видатків із пріоритетами розвитку країни.

Слід зазначити, що до схваленого Кабінетом Міністрів України прогнозу показників зведеного бюджету за основними видами доходів, видатків і фінансування вносяться зміни, що впливає на якісний рівень розроблення та реалізації бюджетної політики на середньострокову перспективу.

Удосконалення методологічної основи перспективного бюджетного планування на середньостроковий період і стратегічного прогнозування необхідно здійснювати у напрямі створення умов для визначення обсягів бюджетних призначень на перспективу, що забезпечить реалізацію довгострокової державної фінансової політики. Перспективне планування видатків бюджету ґрунтується на розрахунку обсягу ресурсів із урахуванням прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку на середньостроковий період, а саме на основі аналізу тенденцій зміни обсягу валового внутрішнього продукту, індексу споживчих цін, рівня безробіття, соціальних гарантій. Важливим є розробка стратегії економічного і соціального розвитку країни на довго- і середньостроковий період та створення умов для забезпечення здійснення якісного планування видатків на перспективу. Слід зазначити, що протягом останніх років прогноз макропоказників економічного і соціального розвитку держави складався лише на наступний рік. При цьому, у 2014 році Кабінетом Міністрів України затверджено постанову від 27.08.2014 № 404, якою схвалено Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2015 рік та основні макропоказники економічного і соціального розвитку на 2016 і 2017 роки.

Складений прогноз бюджету на середньостроковий період виконує функцію індикативних показників при складанні бюджету на відповідні періоди та не є в повній мірі основою для планування бюджету на наступний бюджетний період. Необхідним є забезпечення подальшого розвитку методології перспективного планування та прогнозування видатків бюджету, відповідно до якого проектування річних бюджетів необхідно здійснювати в рамках стратегічної перспективи, що дозволить узгодити визначені пріоритети соціально-економічної політики з очікуваними бюджетними видатками у короткостроковому періоді та на перспективу [3, с. 431]. Важливість ухвалення середньострокової стратегії економічного розвитку та бюджетної політики обґрунтована необхідністю здійснення процесу бюджетного планування на основі заздалегідь визначених та узгоджених пріоритетів економічного розвитку та ефективного використання бюджетних коштів.

Під час складання проекту державного та місцевих бюджетів, формування прогнозних показників бюджету на середньострокову перспективу виникають питання щодо пріоритетності напрямів витрачання бюджетних коштів у різних галузях і, відповідно, першочергових заходів реформування економіки і соціальної сфери, подальшого розвитку інших сфер діяльності країни.

Професор Чугунов І.Я. зазначає, що планові показники частки видатків зведеного бюджету визначаються з важливості здійснення бюджетно-податкового регулювання з врахуванням економічної циклічності, у тому числі зменшення податкового навантаження, збільшення дефіциту бюджету під час економічного спаду порівняно з минулим періодом та збільшення податкового навантаження, зменшення дефіциту бюджету під час економічного зростання порівняно з минулим періодом [1, с. 69].

Одним із першочергових питань розвитку бюджетної політики є подальше вдосконалення процесу бюджетного прогнозування та планування у напрямі узгодження процесу визначення цілей соціально-економічного розвитку, виходячи з наявних бюджетних коштів та розподілу цих ресурсів з урахуванням стратегічних завдань державної політики [4]. Прогнозування та планування видаткової частини державного бюджету є достатньо наукоємним процесом, що передбачає постійне удосконалення інституційних механізмів його реалізації.

Важливість багаторічного бюджетного планування полягає в тому, що воно є не лише інструментом фінансової й економічної політики стабільності, але й дозволяє вирішити інші важливі завдання: забезпечити відповідність цілей державного регулювання середньостроковій і довгостроковій фінансовій стратегії країни; сприяти спадкоємності та наступності бюджетного процесу і забезпеченню фіскальної дисципліни; підвищенню рівня ефективності і прозорості бюджетного процесу; економії часу та інших ресурсів, які використовуються для складання проектів бюджетів.

Одним із основних напрямів реформування бюджетної системи є створення умов для впровадження системи перспективного бюджетного планування на середньостроковий період на всіх її рівнях. Запровадження перспективного планування та прогнозування бюджету на місцевому рівні сприятиме послідовності та передбачуваності бюджетної регіональної політики у середньостроковій перспективі. Місцеві фінансові органи в межах своїх повноважень формують прогноз, забезпечують взаємозв'язок процесу планування діяльності головних розпорядників бюджетних коштів та бюджетного процесу, координують та спрямовують діяльність головних розпорядників, визначають для них основні організаційно-методичні засади.

В умовах обмеженості державних коштів одним із основних питань удосконалення підходів до планування та виконання бюджету є підвищення рівня ефективності та результативності використання бюджетних коштів. Перехід на середньострокове бюджетне планування дозволяє ефективно управляти державними видатками поєднуючи обидва підходи до формування бюджету, а саме, визначення обсягу ресурсів здійснюється шляхом «згори донизу» за програмами, що забезпечується центральним органом влади з формування та реалізації фінансової та бюджетної політики та за напрямами державної політики, що розробляються розпорядниками коштів і доводяться відповідному центральному органу влади «знизу догори».

Підхід «згори донизу» складається з двох етапів. На першому етапі починається процес планування з визначення напрямів розвитку економіки в цілому, розробки макроекономічного прогнозу та визначення граничного обсягу видатків бюджету у середньостроковому періоді. На підставі зазначеного на другому етапі встановлюються граничні обсяги видатків у розрізі галузей та відповідно головних розпорядників бюджетних коштів. Цей процес супроводжується розробкою інструкцій та методичних рекомендацій, якими розпорядникам коштів необхідно керуватись при складанні бюджетних запитів.

Процес «знизу догори» також складається з двох етапів, першим з яких є розрахунок та визначення центральними органами влади і установами, що належать до сфери їх управління, необхідного обсягу видатків для реалізації стратегічних цілей відповідно до планів діяльності. Органи влади виходячи із пріоритетів галузевої політики забезпечують розподіл видатків за бюджетними програмами та розпорядниками нижчого рівня і складають бюджетні запити. Головні розпорядники коштів подають бюджетні запити відповідному центральному органу влади з формування та реалізації фінансової та бюджетної політики для узгодження показників з державним (місцевим) бюджетом. За необхідності можуть вноситись зміни до граничних обсягів видатків за галузями та головними розпорядниками коштів на основі вартості та пріоритетності стратегічних цілей та програм соціально-економічного розвитку. За результатами проведеної роботи затверджується розподіл видатків за напрямами державної політики.

Щорічно при плануванні бюджетних показників, в тому числі формуванні бюджетного запиту, головним розпорядником коштів застосовується середньострокове бюджетне планування. Зокрема, при визначенні видатків на реалізацію бюджетної програми на плановий бюджетний період головний розпорядник повинен оцінювати необхідні бюджетні ресурси для її виконання в наступних за плановим періодах, очікуваний результат та вплив впровадження програми у прогнозному періоді. Поряд з цим, індикативні прогнозні показники бюджету на наступні за плановим два бюджетні періоди виступають як цільові орієнтири для головних розпорядників коштів на середньостроковий період та можуть коригуватись у наступних періодах.

Згідно практики країн Європейського Союзу параметрами середньострокового бюджетного планування є середньострокові бюджетні цілі та ліміти, а не лише прогнози. Роль такого планування полягає у сприянні встановлення фіскальної дисципліни. Поряд з цим, багаторічний підхід до планування може полегшити моніторинг шляхом запровадження орієнтирів, за якими бюджетні досягнення оцінюються із відповідним часовим лагом. Зазначене сприяє підвищенню рівня прозорості спрямування видатків та концентрації на досягненнях бюджетної установи. У свою чергу, розпорядникам бюджетних коштів надається більше управлінських повноважень при прийнятті рішень щодо розподілу та використанні бюджетних асигнувань для отримання кінцевих результатів [5].

З метою запровадження бюджетного планування на середньостроковий період у бюджетний процес важливим є розробка концептуальних засад перспективного бюджетного планування та визначення етапів переходу від річного до середньострокового бюджетного планування. Зазначене має знайти своє відображення у розробленні проекту Концепції впровадження перспективного планування бюджету на середньостроковий період. При цьому, важливо враховувати досвід застосування середньострокового бюджетного прогнозування в декількох бюджетних періодах.

У Концепції впровадження перспективного планування бюджету на середньостроковий період необхідно визначити період планування, процедури та терміни підготовки, структуру та формат середньострокового бюджетного плану. На етапі запровадження перспективного бюджетного планування важливою є консолідація зусиль центрального органу влади у сфері фінансової та бюджетної політики, органу влади у сфері політики економічного розвитку, головних розпорядників бюджетних

коштів, розпорядників бюджетних коштів та інших учасників бюджетного процесу для реалізації заходів щодо встановлення більш тісного зв'язку між стратегічним плануванням діяльності головних розпорядників бюджетних коштів та перспективним бюджетним плануванням. Головні розпорядники бюджетних коштів мають суттєво підвищити якість планування своєї діяльності та сконцентрувати бюджетні кошти на фінансуванні пріоритетних напрямів державної політики, реалізація яких дозволить забезпечити реформаційні зрушення у відповідних сферах та досягти максимальних результатів.

Створена система перспективного бюджетного планування з одного боку має забезпечувати відповідність бюджетної політики та стратегічних завдань суспільного розвитку, а також збалансованість, стабільність та послідовність системи державних фінансів, а з іншого боку має бути достатньо гнучкою в умовах трансформаційних економічних перетворень. Враховуючи викладене, пропонуються принципи запровадження ефективної системи перспективного середньострокового бюджетного планування:

- система перспективного середньострокового бюджетного планування має стати дієвим інструментом управління галузевою політикою центральних органів влади із затвердженням граничних обсягів видатків на трирічний бюджетний період;
- структура перспективного середньострокового бюджетного плану має бути розроблена у відповідності із бюджетною класифікацією.
- система бюджетного планування має носити характер перехідного планування.
- деталізований бюджетний план на середньостроковий період, як і основні показники середньострокового планування (рівень дефіциту, цілі та обмеження по видатках тощо) мають затверджуватись на законодавчому рівні у відповідності із Основними напрямами бюджетної політики на середньостроковий період.
- базовими детермінантами планування мають стати як загальні цілі по рівню державного боргу і дефіциту, так і визначення рівня зростання загального обсягу видатків та за їх напрямами.

Для поглибленого запровадження перспективного бюджетного планування на середньо- та довгостроковий період необхідним є удосконалення методологічних засад здійснення формування видаткової частини бюджету. Доцільним є запровадження ефективного фінансового механізму, який встановить граничні обсяги видатків на наступний бюджетний період та два роки планового періоду. Важливим є затвердження середньострокового бюджету на законодавчому рівні в рамках довгострокового бюджетного прогнозу шляхом прийняття граничних показників бюджетних видатків - «стелі видатків» на плановий та два наступні роки, які підтримуються під час підготовки та виконання бюджету.

При цьому, пропонується затвердження на плановий рік граничного обсягу за функціональною, відомчою та програмною класифікацією видатків та кредитування бюджету, на другий плановий рік – за функціональною і відомчою класифікацією видатків та кредитування бюджету, та індикативно за програмною класифікацією, на третій плановий рік – встановлюється граничний обсяг видатків бюджету («стелі видатків») та індикативно за функціями і ознакою головного розпорядника коштів, що уточнюються у наступному бюджетному періоді. Поряд з цим, враховуючи необхідність внесення змін до закону про державний бюджет протягом бюджетного періоду, допустимим є незначне коригування фінансового плану у розрізі функцій. Запропонований підхід до планування видатків зображено на рисунку у вигляді моделі перспективного бюджетного планування на середньостроковий період (рис. 1).

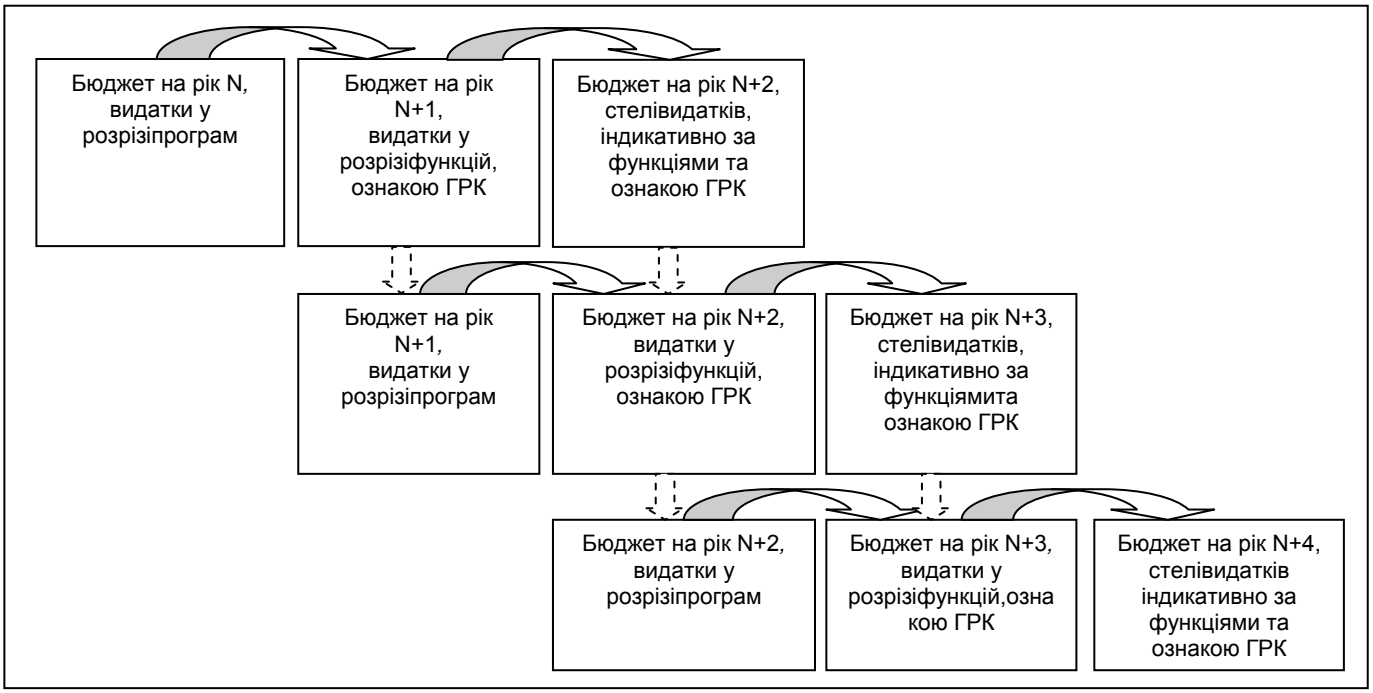

Рисунок 1. Інституційна модель перспективного бюджетного планування на середньостроковий період

У перспективі розвитку бюджетного механізму доцільно збільшити період бюджетного прогнозування до п'яти років. При цьому, протягом певного часу до визначення формату перспективного бюджетного планування важливим є забезпечення дієвої системи прогнозування шляхом внесення змін до раніше затверджених показників у наступному бюджетному періоді. Доцільним є розроблення прогнозних оцінок майбутніх витрат на забезпечення виконання чинної державної політики у середньостроковій перспективі.

З метою забезпечення подальшого запровадження системи перспективного бюджетного планування на середньо- та довгостроковий період як складової стратегії соціально-економічного розвитку планування бюджету доцільно здійснювати у наступній послідовності. На першому етапі, виходячи із довгострокового макроекономічного прогнозу, прогнозного обсягу доходів, основних напрямів бюджетної політики, та згідно визначених державною політикою напрямів економічного та соціального розвитку, розраховуються та доводяться головному розпоряднику бюджетних коштів граничні обсяги видатків на

трирічний плановий період. При цьому, можливим є внесення змін до стелі видатків на два наступні періоди, як наслідок зміни пріоритетів державної політики розвитку у галузях або зміни макроекономічних прогнозів. При визначенні обсягів видатків враховуються результати оцінки ефективності бюджетної програми та діяльності установи, а також необхідність вирішення існуючих у певній галузі проблем та реалізації завдань забезпечення структурного розвитку.

Наступним етапом є здійснення головними розпорядниками бюджетних коштів на підставі визначених граничних обсягів видатків планування напрямів та цілей своєї діяльності відповідно до пріоритетів розвитку певної галузі. Вони складають стратегічні плани своєї діяльності, що містять мету, завдання та результати функціонування, а також бюджетні програми, які забезпечують їх реалізацію у середньостроковому періоді.

За результатами узгодження головними розпорядниками коштів із центральним органом влади з формування та реалізації фінансової та бюджетної політики питань щодо обсягу та структури видатків, виходячи із необхідності виконання покладених завдань, забезпечується складання середньострокового плану видатків бюджету.

Під час реалізації переходу від річного до перспективного бюджетного планування протягом декількох бюджетних періодів необхідним є здійснення оцінювання діючої системи бюджетного прогнозування та планування, моніторингу прогнозів державного та місцевих бюджетів, виявлення відхилень прогнозних показників від фактично отриманих, проведення аналізу чинників, що вплинули на ступінь виконання таких показників. Такий підхід дасть змогу виявити та усунути недоліки методологічного та організаційного забезпечення діючої системи планування та прогнозування бюджету, підвищити точність бюджетних прогнозів, забезпечити оперативне реагування на відхилення фактичних показників від планових та визначити оптимальну модель перспективного бюджетного планування на середньостроковий період, що враховую особливості бюджетної системи, пріоритети соціально-економічного розвитку держави та концептуальні засади середньострокового бюджетного планування [6].

Ефективне державне регулювання видатків у довго- і середньостроковому періоді та поглиблений розвиток системи стратегічного планування державного розвитку сприятиме: - підвищенню рівня взаємоузгодженості не лише державної політики в часовому просторі на коротко- та середньострокову перспективу, а також за адміністративно-територіальною та галузевою ознаками (загальнодержавну та регіональну, боргову та монетарну, податкову та промислову політики); - забезпеченню узгодженості бюджетної політики у сфері видатків із пріоритетами соціально-економічного розвитку країни; - створенню умов для послідовності соціально-економічної та податково-бюджетної політики; - посиленню взаємодії законодавчої та виконавчої гілок влади з питань бюджетної політики з питань розробки бюджетної політики, визначення пріоритетних напрямів видатків, розподілу бюджетних коштів; - посиленню контролю за дотриманням принципу результативності видатків та доцільності їх проведення у середньостроковій перспективі; - забезпеченню реалізації довгострокових бюджетних програм, соціально-економічний ефект від реалізації яких оцінюється з деяким часовим лагом; - підвищенню якісного рівня управління державними інвестиціями, з точки зору забезпечення стабільності їх здійснення, що створить умови для сталого економічного зростання та макроекономічної стабільності; - створенню умов для обґрунтованості процесу прийняття бюджетних рішень, що потребують додаткових обсягів витрат за результатами проведення попереднього аналізу та оцінки суспільного ефекту від реалізації проекту.

Висновки. Перспективне прогнозування видатків бюджету є одним із вагомих елементів державного регулювання сталого розвитку та економічного зростання. Розвиток перспективного бюджетного планування дозволить суттєво підвищити рівень якості і керованості системи фінансово-бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку держави. Поглиблення удосконалення підходів до перспективного бюджетного планування за напрямами:

- запровадження багаторівневого стратегічного планування, а саме на складання планів на довго- та середньострокову перспективу за кожною галуззю економіки з метою відображення функцій та завдань центральних органів влади та їх бюджетних програм;
- удосконалення методологічної основи розроблення прогнозів соціально-економічного розвитку країни, підвищення рівня обґрунтованості аналізу макроекономічних, фіскальних, галузевих та інших показників на середньострокову перспективу;
- поглиблення оцінювання бюджетних видатків, що створить умови для підвищення рівня якості планування бюджетних видатків за основними функціями на напрямами використання. Поступове підвищення вимог до отримання кінцевих результатів та досягнень головного розпорядника бюджетних коштів забезпечить ефективний механізм розподілу бюджетних ресурсів, а також створить умови для встановлення граничних обсягів видатків – «стелі видатків» за функціональною та відомчою класифікацією видатків та кредитування у середньостроковому періоді;
- розроблення та запровадження методології перспективного бюджетного планування головними розпорядниками бюджетних згідно з принципами програмно-цільового методу планування та виконання бюджету;
- застосування результатів оцінювання ефективності бюджетних видатків, а також прогнозів на середньостроковий період бюджетних показників на наступний рік;
- забезпечення узгодженої системи спостереження та коригування прогнозних і планових показників на всіх рівнях бюджетної системи планування на середньостроковий період.

Список використаних джерел

1. Чугунов І.Я. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності / І.Я. Чугунов // Вісник КНТЕУ. – 2014. – № 5. – С. 64–77.

2. Бюджетний кодекс України: Закон Верховної Ради України від 08.07.2010 року № 2456-VI // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 151.

3. Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку : монографія / за ред. І.Я. Чугунова. – К. : ДННУ «Академія фінансового управління», 2009. – 848 с.

4. Hughes, Richard. Medium-Term Expenditure Framework: Why do they work in advanced countries? (and why they sometimes fail?), IMF: Fiscal Affairs Local Government, 2008. 225 p.

5. Task Force for the Implementation of the Environmental Action Programme for Central and Eastern Europe, Caucasus and Central Asia: Regulatory Environmental Programme Implementation Network. – Organization for Economic Co-operation and Development. – ENV/EPOC/EAP/REPIN, no 2 (2009).

6. Про Стратегію розвитку системи управління державними фінансами : розпорядження Кабінету Міністрів України від 01 серпня 2013 року № 774 // Урядовий кур'єр. – 2013. – № 199.

References

1. Chugunov I. Dovgostrokova byudgetna strstegiya u systemi economichnoji cyklichnosti [Long-term budget strategy in a system of economic cyclicality]. KNTEU [KNUTE], no.5 (2014): 64-77. (P.77).

2. Byudzhetniy kodeks Ukrajiny [Budget Code of Ukraine]. Zakon Verhovnoji Rady Ukrainy vid 08.07.2010 № 2456-VI [Law of Verkhovna Rada of Ukraine, July 8, 2010 №2456-VI]. Uryadoviy kur'yer [Governmental Courier], no. 151 (2010).

3. Finansy Ukrajiny: instytuciyni peretvorennya ta napryamy rozvytku [Finance of Ukraine: institutional transformation and directions of development]. K.: DNNU «Academy of Financial Management», 2009. 848 p.

4. Hughes, Richard. Medium-Term Expenditure Framework: Why do they work in advanced countries? (and why they sometimes fail?), IMF: Fiscal Affairs Local Government, 2008. 225 pg.

5. Task Force for the Implementation of the Environmental Action Programme for Central and Eastern Europe, Caucasus and Central Asia: Regulatory Environmental Programme Implementation Network. – Organization for Economic Co-operation and Development. – ENV/EPOC/EAP/REPIN, no 2 (2009).

6. Pro Strategiyu rozvytku systemy upravlinnya derzhavnymy finansamy [On the Strategy of public finance management]. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.08.2013 № 774 [the Cabinet of Ministers of Ukraine Order dated August 1, 2013 №774]. Uryadoviy kur'yer [Governmental Courier], no. 199 (2013).

ДАНІ ПРО АВТОРА

Корнієнко Наталія Миколаївна, кандидат економічних наук,
головний економіст-фінансист Департаменту з фінансово-економічних питань, бухгалтерського обліку та фінансової звітності
Міністерство фінансів України
вул. Межигірська, 11, м. Київ, 04071, Україна
e-mail: kornienko2000@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Корниенко Наталья Николаевна, кандидат экономических наук,
главный экономист-финансист Департамента по финансово-экономическим вопросам, бухгалтерского учета и финансовой отчетности
Министерство финансов Украины
ул. Межигорская, 11, г. Киев, 04071, Украина
e-mail: kornienko2000@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Korniyenko Nataliya Mykolayivna, Ph.D. in Economical Science,
Chief economist-financier of Department for Finance and Economic Affairs, Accounting and Financial Reporting
Ministry of Finance of Ukraine
11, Mezhigirs'ka street, Kiev, 04071, Ukraine
e-mail: kornienko2000@mail.ru

УДК 339.178.3 (477)

ФАКТОРИНГ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Леваєва Л.Ю.

Предметом дослідження є фінансові відносини, що виникають у процесі здійснення факторингових операцій пов'язаних з відстрочкою платежу.

Метою роботи є оцінка сучасного стану факторингу в Україні, тенденції його розвитку, причин та наслідків макроекономічних диспропорцій.

Методологічною основою статті стали загальнонаукові методи пізнання, концептуальні положення сучасних економічних теорій.

Результати роботи. Досліджено розвиток факторингу в Україні, проаналізовано його діяльність, як учасника фінансового ринку, визначено перспективи і тенденції подальшого розвитку.

Висновки. В Україні факторинг має значні можливості, проте потреби національної економіки та населення у якісних факторингових послугах не задоволено. Успішний розвиток факторингових послуг, на нашу думку, залежатиме від формування фінансово стійких фінансових організацій, від активізації ролі держави і її органів у зміцненні та розвитку небанківського фінансово-кредитного ринку а також від розвитку законодавчої бази.

***Ключові слова**: факторинг; наявна вимога; майбутня вимога; класичний та забезпечувальний факторинг, регресивний та з частковим регресом; внутрішній та міжнародний факторинг.*

ФАКТОРИНГ В УКРАИНЕ: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Леваева Л.Ю.

Предметом исследования являются финансовые отношения, возникающие в процессе осуществления факторинговых операций связанных с отсрочкой платежа.

Целью работы является оценка современного состояния факторинга в Украине, тенденции его развития, причин и последствий макроэкономических диспропорций.

Методологической основой статьи стали общенаучные методы познания, концептуальные положения современных экономических теорий.

Результаты работы. Исследовано развитие факторинга в Украине, проанализирована его деятельность как участника рынка, определены перспективы и тенденции дальнейшего развития.

Выводы. В Украине факторинг имеет значительные возможности, однако потребности национальной экономики и населения в качественных факторинговых услугах не удовлетворено. Развитие факторинговых услуг, по нашему мнению, будет зависеть от формирования финансово устойчивых финансовых организаций, в активизации роли государства и его органов в укреплении и развитии небанковского финансово-кредитного рынка а также от развития законодательной базы.

***Ключевые слова:**: факторинг; имеется требование; будущее требование; классический и обеспечительный факторинг, регрессивный и с частичным регрессом; внутренний и международный факторинг.*

FACTORING IN UKRAINE: STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

Levaieva L.Yu.

The subject of research is financial relations that arising in the process of factoring transactions connected with indulgence.

 © Леваєва Л.Ю., 2014

The purpose of scientific problem is an assessment of the current state of factoring in Ukraine, its trends, causes and consequences of macroeconomic imbalances.

Methodology work is the general scientific methods of cognition, conceptual principles of modern economic theories.

Results of work. The development of factoring in Ukraine is researched, its activity is analyzed, prospects and trends for its future development are determined.

Conclusions. In Ukraine factoring has important means however the needs of the national economy and population in quality factoring services are dissatisfied. In our opinion, successful development of factoring services will depend on the formation of financially stable financial institutions, from activation the role of the state and its agencies in consolidation and development of non-banking financial and credit market, and the development of legislation base.

Key words: *factoring; available requirement; future requirement; classic and security factoring, regression and partial regression; domestic and international factoring.*

Актуальність. В своїй комерційній діяльності багато суб'єктів підприємництва в Україні зустрічаються з проблемами недостатності капіталів, все більших ризиків банківського кредитування, високою дебіторською заборгованістю, зростанням неплатежів, вказівок іноземних клієнтів щодо купівлі товарів по відкритим рахункам. Справитися з цими труднощами можливо звернувшись до одного із самих перспективних видів фінансово-банківських операцій, яка найбільш пристосована до сучасних процесів розвитку економіки і носить назву факторингу. Фінансовий ринок України перебуває на стадії становлення, що супроводжується введенням нових видів фінансових послуг. Однією з таких послуг, що потребує вивчення та надання практичних рекомендацій, є факторинг. Актуальність розвитку факторингових відносин в Україні зумовлена станом розрахунків і наявних боргових зобов'язань. Також, зважаючи на те, що фінансування економічного розвитку в умовах ринкових відносин неможливе без використання сучасних форм та інструментів розрахунково платіжних взаємозв'язків, аналіз перспектив розвитку факторингу в Україні надзвичайно актуальний.

Аналіз останніх джерел. З-поміж зарубіжних вчених які зробили значний внесок у розвиток теорії і практики здійснення факторингових операцій, впровадження нових платіжних інструментів у світогосподарські зв'язки, слід назвати дослідження таких науковців, як Е.Роллан, Р.Кембелл, Ж.Перар. Аспекти розвитку ринку факторингових послуг і дослідження перспектив їх запровадження в Україні висвітлені в роботах вітчизняних науковців: В.Братименка, О.Береславської, О.Ляхової, М.Олексієнка, М.Лаврик, В.Потєхіна.

Постановка проблеми. Факторинг – це достатньо новий для України фінансовий інструмент, розвиток якого потребує створення інституційних умов, насамперед, податкового законодавства і нормативно-правової бази, що дозволить стягувати заборгованість за договорами факторингу. Факторингові операції є гнучким інструментом функціонування торгівлі, максимально враховуючи інтереси сторін комерційних угод [6].

Виклад основного матеріалу. Факторинг – це фінансування постачань з відстрочення платежу, страхування ризиків, пов'язаних з відстрочкою платежу а також управління дебіторською заборгованістю [7], «придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари або послуги прийняттям на себе виконання таких вимог і приймання платежів» [5]; комплекс фінансових послуг, що надаються клієнтові в обмін на поступку дебіторської заборгованості. Іншими словами, викупляючи заборгованість дебіторів клієнта, фактор (факторингова компанія або банк, що надає факторингові послуги) надає йому комплекс взаємозв'язаних послуг, зокрема:

- фінансування постачань з відстроченням платежу;
- покриття кредитних і процентних ризиків, ризику ліквідності;
- управління дебіторською заборгованістю;
- інформаційне обслуговування клієнта.

Факторинг дає можливість покупцеві відстрочити платежі, а постачальникові отримати основну частину оплати за товар відразу ж після його доставки.

Розвиток факторингу зумовлений прагненням підприємств до прискорення обігу коштів у розрахунках, скороченні коштів у дебіторську заборгованість і зменшенні обсягів платежів [9].

Факторинг з'явився близько 100 років тому В США, а до середини XX століття став використовуватися і в Європі. Сьогодні міжнародна факторингова індустрія активно розвивається. В світі існує близько 1000 факторингових компаній. Близько 66% їх обороту доводиться на Європу, 22% - на США, 11% - на країни Азії [3].

У світовій практиці факторинг – це купівля банком або спеціалізованою факторинговою компанією грошових вимог постачальника до покупця та їх інкасація за певну винагороду. Відповідно до Українського законодавства, за договором факторингу одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату, а клієнт відступає або зобов'язується відпустити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника). Факторингова операція здійснюється на комісійних засадах на договірній основі.

Предметом договору факторингової послуги може бути право грошової вимоги, строк платежу за якою настав (наявна вимога), а також право вимоги, яке виникне у майбутньому (майбутня вимога). Сторонами договору факторингу є фактор і клієнт.

У процесі надання факторингової послуги банківська установа (фактор) кредитує оборотний капітал клієнта і переймає на себе його кредитний ризик. За строкову інкасацію дебіторської заборгованості клієнт банк утримує винагороду на свою користь. Факторингове обслуговування клієнта банком може супроводжуватись наданням йому додаткових консультаційних та інформаційних послуг, таких як введення обліку дебіторської заборгованості, управління борговими вимогами клієнта, підготовка аналітичних матеріалів.

Перед прийняттям рішення про надання факторингової послуги банк аналізує фінансовий стан клієнта та його контрагентів, вивчає особливості їх господарської діяльності та практику розрахунків[10].

Конкуренція на товарних ринках і ринках послуг змушує йти на більш гнучкі взаємовідносини між постачальником та покупцем. Зниження рівня ціни, покращення якості товарів та послуг, розширення товарної номенклатури, організація безоплатної доставки товарів та послуг, бонуси – це лише деякі з послуг, до яких змушений звертатися постачальник. Товарний кредит є вигідним усім учасникам ринку: і виробникові, і дистриб'юторові, і роздрібному продавцеві. Інвестуючи кошти до каналів просування, більшість торгових компаній сьогодні здатна розширити об'єми продажу товарів. Таким чином, товарний кредит сьогодні стає одним із основних інструментів розвитку компаній. Однак стимулюючим фактором розвитку товарного кредиту є необхідність інвестування постачальником значних коштів у оборотний капітал, а також організаційні питання побудови продажу в кредит, починаючи з того, кому продавати, як відстежувати прихід платежів, що робити, якщо покупець не платить. Тому побудова продажу в кредит потребує не тільки інвестицій в оборотний капітал, але також значний об'єм ресурсів витрачається на побудову технологій. Альтернативою самостійному розвитку товарного кредиту і є факторинг[6].

Існує декілька класифікацій ділення факторингу на види. Основне ділення - регресний і безрегрессний факторинг.

- регресний факторинг. Фактор набуває у клієнта права на всі суми, що винен боржник, проте у разі неможливості стягнення з боржника сум в повному об'ємі клієнт, що переуступає такий "недоброякісний" борг, зобов'язаний відшкодувати фактору бракуючі грошові кошти. Якщо ж з боржника отриманий надлишок в порівнянні з тією, що належить фактору сумою, то надлишок повертається клієнтові.
- безрегрессний факторинг - фактор набуває у клієнта права на всі суми, що винен боржник. При неможливості стягнення з боржника сум в повному об'ємі фінансовий агент потерпить збитки. По суті, це означає повний перехід права власності на право вимоги клієнта до боржника.

Залежно від країни знаходження учасників факторингової операції факторинг ділиться на:

- факторинг внутрішній
- факторинг міжнародний

Факторинг називається внутрішнім (domestic factoring), якщо сторони за договором купівлі-продажу знаходяться в межах однієї країни. В операціях внутрішнього факторингу зазвичай беруть участь три сторони: постачальник, покупець і фактор.

Якщо ж постачальник і покупець є резидентами різних держав, то мова йде про міжнародний факторинг (international factoring).

Факторинг буває відкритим (з повідомленням дебітора про поступку) і закритим (без повідомлення).

Також він буває реальним (грошова вимога існує на момент підписання договору) і консесуальним (грошова вимога виникне в майбутньому).

За участю одного фактора в операції факторинг називається прямим, за наявності двох факторів - взаємним.

Існує ще слідуюча класифікація факторингу: з умовою про кредитування постачальника у формі попередньої оплати (до 80% боргових вимог), або оплати вимог до певної дати. Основною перевагою попередньої оплати є те, що її розміром є фіксований відсоток від суми боргових вимог. Таким образом, постачальник автоматично отримує більше коштів при збільшенні обсягів своїх продаж. За відсутністю попередньої оплати сума перезданих боргових вимог (за мінусом витрат) перераховується постачальникові на певну дату або після закінчення певного терміну.

Факторингова послуга є економічно вигідною як для її оферента, так і для споживача. Банківська установа за рахунок реалізації факторингових операцій одержує можливість покращити обслуговування своїх клієнтів та залучити нових, диверсифікувати діяльність та збільшити доходи. Особливо вигідним факторинг є для постачальників які обмежені у можливості збільшувати збут своєї продукції завдяки тимчасовій неплатоспроможності [10].

До основних переваг факторингу належить:

- забезпечення фінансово ліквідності;
- прискорення обігу капіталу;
- різні темпи погашення заборгованості;
- зниження рівня заборгованості по кредитах [6]

Операція факторингу полягає в тому, що факторний відділ банку купує боргові вимоги клієнта на умовах негайної оплати до 80% вартості відфактурованих поставлянь і сплати решти частини за вирахуванням відсотка за кредит і комісійних платежів, в строго обумовлені терміни незалежно від надходження виручки від дебіторів. Якщо боржник не оплачує в строк рахунку факторингу, то виплати замість нього здійснює факторинговий відділ.

Факторингове обслуговування найбільш ефективне для малих і середніх підприємств, які традиційно випробовують фінансові утруднення через невчасне погашення боргів дебіторами і обмеженості доступних для них джерел кредитування.

Разом з тим не всяке підприємство,що відноситься до категорії малого або середнього, може скористатися послугами факторингової компанії. Так факторинговому обслуговуванню не підлягають:

- підприємства з великою кількістю дебіторів, заборгованість кожного з яких виражається невеликою сумою;
- підприємства, що займаються виробництвом нестандартної або вузько-спеціалізованої продукції;
- будівельні та інші фірми, що працюють із субпідрядниками;
- підприємства що реалізовують свою продукцію на умовах після продажного обслуговування, практикуючи компенсаційні операції;
- підприємства, що укладають з своїми клієнтами довгострокові контракти і виставляють рахунки після закінчення певних етапів робіт або до здійснення поставок.

На практиці фінансові інститути що надають факторингові послуги, створюються найбільшими банками, що забезпечує високу надійність факторингових угод і мінімальні витрати для клієнтів. Розгалужена мережа спеціалізованих філій для факторингового обслуговування підприємств у різних країнах створена великими транснаціональними корпораціями. На міжнародному рівні діє асоціація «Factors Chain International», членами якої є 95% факторингових компаній з 40 країн світу [1].

Розвиток факторингу стимулюється в Україні внаслідок існування певних перешкод у національному законодавстві, зокрема внаслідок неузгодженості нормативно-правових актів, що регулюють факторингові відносини в Україні. Так, згідно Закону України «Про банки і банківську діяльність» банки мають право здійснювати придбання права вимоги на виконання зобов’язань в грошовій формі за поставлені товари або надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог і прийомів платежів. А Законом України «Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг» операція факторингу віднесена до фінансових послуг.

Поряд із цим, відповідно Закону України «Про податок на додану вартість» факторинг визначається як операція визначається по переуступ боргу першому кредитору. Таким чином, факторинг є спеціальною фінансовою послугою, яка включає ознаки поступки вимог. Поступки вимоги кредитором іншій особі регулюються Цивільним кодексом України, що передбачає перехід до набувача вимог права що забезпечують виконання зобов’язання [4].

Ринок факторингових послуг в Україні знаходиться ще на стадії зародження. На відміну від розвинених країн в Україні найбільшими операторами даного ринку є не спеціалізовані компанії, а банки (понад 90% ринку) [2].

Станом на 31 грудня 2013 в Державному реєстрі фінансових установ міститься інформація про 163 фінансові компанії, які мають право надавати послуги факторингу. Протягом 2013 року фінансові компанії уклали 70 819 договори факторингу на загальну суму 10 039,5 млн. грн., виконали 60 524 договорів на суму 9167,8 млн. грн. (рис. 1).

За результатами 2013 року порівняно з відповідним періодом 2012 року відбулося зменшення на 14,2% (1663,4 млн. грн.) операцій факторингу у вартісному виразі, в той час як кількість договорів зросла в 3,5 рази (на 50295 од.).

Важливим показником, який характеризує факторингові послуги, є джерела їх фінансування. Дані про джерела фінансування факторингових послуг наведені в таблиці 1 та зображені на рис. 2.

Коливання динаміки структури джерел фінансування факторингових операцій відбуваються переважно за рахунок зміни частки власних коштів, яка традиційно є найбільшою в структурі джерел фінансування. Станом на 31 грудня 2013 року частка власних коштів становить 61,6%, що на 8,3 відсоткові пункти менше ніж за відповідний період минулого року (69,9%).

Частка банківських кредитів становить 33,3% в структурі джерел фінансування, що на 19,3 відсоткові пункти більше даного показника станом на 31 грудня 2012 року (14,0%).

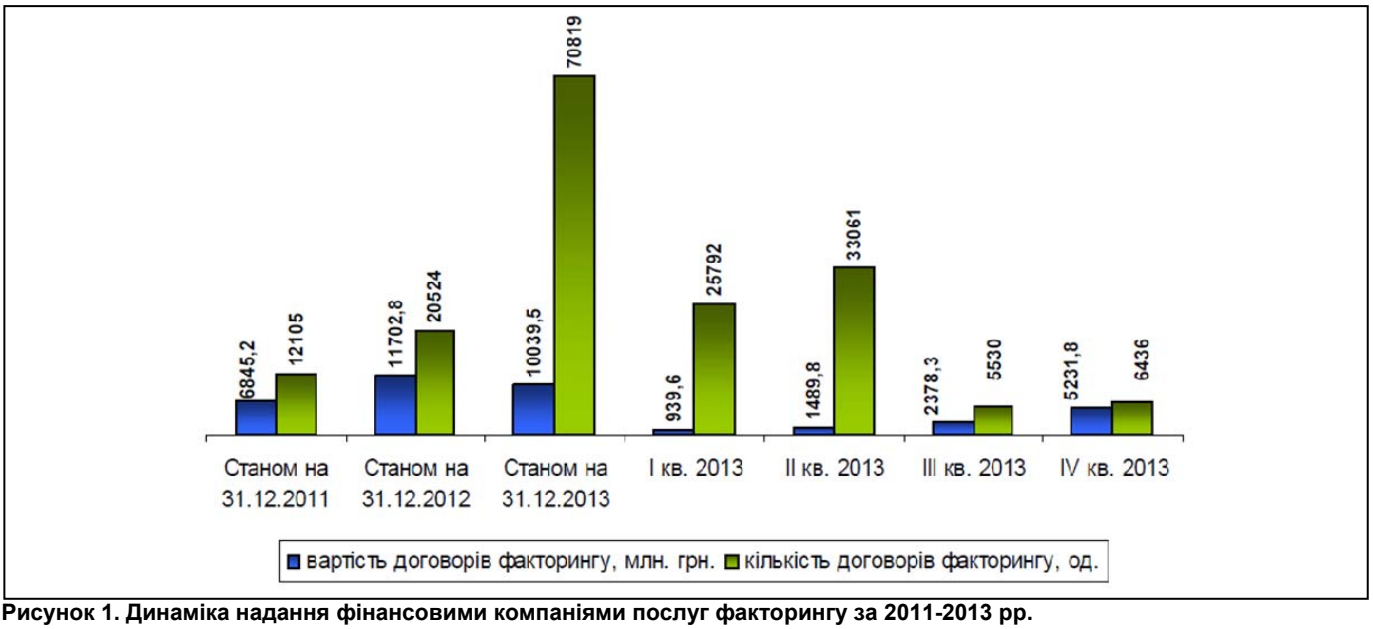

Рисунок 1. Динаміка надання фінансовими компаніями послуг факторингу за 2011-2013 рр.

Таблиця 1. Джерела фінансування укладених факторингових операцій, млн. грн.

Джерела фінансування	2010	2011	2012	2013	Темпи приросту *(2013/2010), %*
Власні кошти	1939,8	3908,7	8179,0	6183,9	218,8
Позичкові кошти юридичних осіб (крім банківських кредитів)	3516,0	1662,4	1584,4	367,7	-89,5
Банківські кредити	903,3	1192,6	1643,0	3338,9	269,6
Інші джерела	48,8	64,3	296,4	149	205,3
Всього	6407,9	6845,2	11702,8	10039,5	56,7

** Розраховано за даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.*

Обсяг позичкових коштів юридичних осіб (крім банківських кредитів) порівняно з показником на відповідну дату 2012 року зменшився на 9,8 відсоткові пункти та становить 3,7% від загальної суми джерел фінансування.

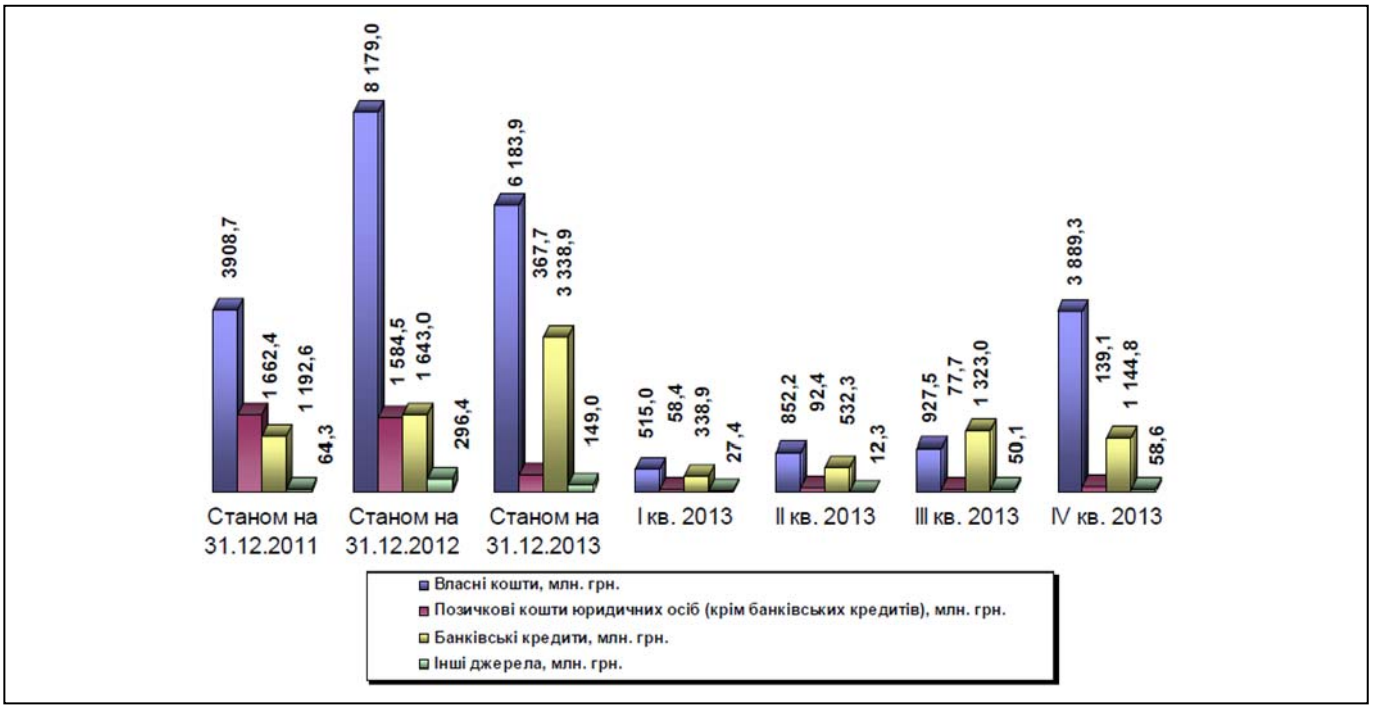

Рисунок 2. Джерела фінансування факторингових операцій 2011–2013 рр.

Розподіл за галузями обсягів наданих фінансових послуг за укладеними договорами факторингу наведено в табл. 2.

За 2013 року порівняно з аналогічним періодом 2012 року відбулося загальне зменшення суми договорів факторингу на 14,2% (1663,3 млн грн). Значно скоротилися укладені договори за такими галузями, як: сфера послуг - на 89,7% (-1326,7 млн грн), машинобудування – на 99,9% (252,7 млн грн) та харчова промисловість - на 61,1% (-180,7 млн грн). В той же час, укладено договори факторингу за галузями, по яких протягом 2011-2012 років не укладалися договори, а саме: сільське господарство – 17,5 млн.грн., транспортна сфера – 1,7 млн грн та хімічна промисловість – 2,1 млн грн.

Таблиця 2. Розподіл договорів факторингу за галузями, млн грн

Назва галузі	2010	2011	2012	2013	Темпи приросту *(2013/2010),%*
Будівництво	2,6	2,7	5,8	55,1	2019,2
Добувна промисловість	0	0,0	0,0	0,0	-
Легка промисловість	19,2	43,0	11,1	0,0	-100,0
Машинобудування	192,2	342,6	253	0,3	-99,8
Металургія	544,7	118,1	26,8	0,0	-100,0
Сільське господарство	0	0,0	0,0	17,5	-
Сфера послуг	698,5	2094,3	1479,3	152,6	-78,2
Транспорт	0	0,0	0,0	1,7	-
Харчова промисловість	64,1	98,1	295,8	115,1	79,6
Хімічна промисловість	0	0,5	0,0	2,1	-
Інші	4886,6	4146	9596,6	9695,1	98,4
Всього	6407,9	6845,3	11 702,8	10039,5	56,7

** Розраховано за даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.*

Протягом 2008 року фінансовими компаніями укладено договори факторингу на загальну суму 1286,3 млн грн.

Таблиця 3. Фінансові послуги надані фінансовими компаніями за 2010-2013 рр., млн.грн.

Вид фінансової послуги	2010	2011	2012	2013	Темпи приросту *(2013/2010), %*
Надання фінансових кредитів за рахунок власних коштів	300	830,2	2440,50	4462,4	1387,5
Надання позик	29,8	206,6	1152,40	2555,7	8476,2
Надання порук (поручительств)	0,5	1	39,1	211,2	42140,0
Фінансовий лізинг	7,6	9,7	1,7	16,5	117,1
Надання гарантій	502,6	204,6	739,9	327,8	-34,8
Факторинг	6407,90	6845,20	11702,80	10039,50	56,7
Операції з обміну валют	16631,90	13611,40	11053,50	7605,2	-54,3
Операції з переказу грошових коштів	3179,30	4758,10	10307,10	11127,00	250,0
Всього	27059,6	26466,8	37437,0	36345,3	34,3

** Розраховано за даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.*

На сучасному етапі найбільш активними оферентами факторингових послуг в Україні виступають «Укрсоцбанк», «Індекс-банк», «Кредитпромбанк», банки «Надра», «Фінанси та кредит», «Біг-Енергія» "Укрексімбанк" та інші. Проте обсяги факторингового кредиту у кредитному портфелі залишаються незначними [10].

На українському ринку факторингові послуги пропонують близько 34 банків та спеціалізованих факторингових інвестиційних компаній. Обсяг наданих факторингових послуг на вітчизняному ринку динамічно зростає.

У світовій практиці факторингові операції стали широко використовуватись для обслуговування процесів реалізації продукції, починаючи з 60-х років минулого сторіччя. Динаміка розвитку ринку факторингових послуг у провідних країнах світу протягом останніх 7 років позитивна – щорічне зростання обсягів факторингових послуг близько 18%. У Німеччині послугами факторингу користуються понад 2,5 тисячі клієнтів. В Англії, де починався розвиток факторингу, факторинг використовують близько 35 тис. клієнтів [8].

Для прикладу розглянем діяльність АТ «Укрексімбанк» який пропонує клієнтам послуги класичного факторингу для продавця з різними ступенями прийняття кредитного ризику.

Крок 1. Клієнт (Продавець) здійснює поставку товару покупцю на умовах відстрочення платежу.

Крок 2. Клієнт переуступає банку право грошової вимоги до покупця за поставлений товар.

Крок 3. Після отримання документів про постачання товарів (послуг) банк виплачує клієнту до 95% суми платежу за поставлений товар або вартості наданої послуги. Решту суми боргу банк тимчасово утримує у зв'язку з прийняттям ризику непогашення боргу. Боржник одержує від клієнта (перед першою операцією, надалі від банку) письмове повідомлення про відступлення права грошової вимоги банкові.

Крок 4. Боржник сплачує за поставлені йому товар або послугу на умовах відстрочення платежу шляхом переказу коштів на спеціальний рахунок банку. Отримана сума йде на погашення відступленої клієнтом на користь банку заборгованості.

Крок 5. Банк залишок платежу направляє на рахунок клієнта.

Схема факторингової операції виглядає таким чином:

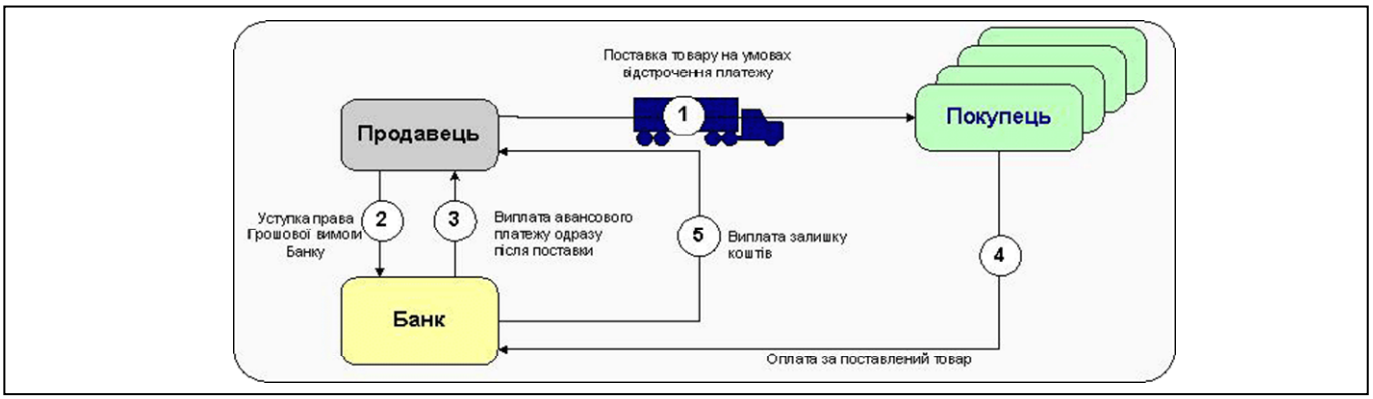

Рисунок 3. Схема факторингової операції [8].

Плата за фінансування відповідно до Договору факторингу визначається залежно від умов проведення факторингової операції та включає: вартість фінансування; прийняття банком ризиків (кредитного ризику, ризику ліквідності, процентних ризиків); ведення обслуговування операцій (обробка документів, ведення обліку операцій, інформаційне забезпечення клієнтів щодо платіжної дисципліни дебіторів); адміністрування дебіторської заборгованості.

Плата за фінансування розраховується як процент від суми прав грошових вимог, які Клієнт передає Банку. Розмір плати також залежить від розміру фінансування та строку виконання зобов'язань дебіторами Клієнта [8].

Висновок. Факторинг є симбіозом фінансових, страхових і інформаційних послуг, направлених на підтримку зростання об'ємів продажу клієнтами товарів, робіт, послуг. Застосування факторингу дуже актуально в наш час. Факторинг є операцією, орієнтованою на конкуруючий сегмент ринку: якщо на ринку є конкуренти, значить, підприємствам потрібна ця послуга. В першу чергу факторинг вигідний виробникові продукції, який шукає ринок збуту і поспішає отримати оплату за товар з тим, щоб пустити ці засоби в оборот. По-друге, факторинг вигідний оптовим торговим компаніям, які, реалізовуючи свій товар, не можуть довго чекати оплати постачань, оскільки їм необхідно щонайшвидше купити товар у виробника.

Основний чинник, який стримує розвиток факторингу в Україні, - відсутність відповідного законодавства. Прийняття необхідних нормативних документів створило б умови для ефективного функціонування ринку факторингових послуг як одного з перспективних джерел фінансування діяльності суб'єктів господарювання.

Для використання переваг факторингу в Україні вкрай важливо на державному рівні вирішити правові суперечки – що ж саме вважати факторингом та які установи мають право на здійснення таких операцій. І хоча українськими фінансовими установами факторинг використовується недостатньо, останнім часом, з розвитком банківської системи, такі послуги стають привабливішими для суб'єкта господарської діяльності України не лише як форма захисту від ризиків, а й засобом оптимізації фінансових потоків банку та клієнта, що є запорукою розвитку вітчизняного ринку факторингових послуг.

Список використаних джерел

1. *Міжнародний факторинг: проблеми та перспективи розвитку в Україні. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.revolution.allbest.ru/.../00039130.html*
2. *Наумець І. Фактор боргу / І.Наумець. // Галицькі контракти. – 2005. – № 49.*
3. *Остафіль О.В. Проблеми та перспективи розвитку ринку фінансових послуг в Україні. / О.В.Остафіль. // Фінанси України. – 2004. – № 12.*
4. *Офіційний сайт Української фінансової групи [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.factoring.com.ua.*
5. *Про банки та банківську діяльність. Закон України № 2121-III від 07.12.2000р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http//www.zakon.rada.gov.ua*
6. *Розвиток факторингу в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.dfp.gov.ua/731.html.*
7. *Склеповий Є.В. Ринок факторингових послуг в Україні / Є.В.Склеповий // Фінанси України. – 2005. – №9.*
8. *Факторинг. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.eximb.com/ukr/corporate/factoring*
9. *Ценные бумаги сайт Библиотека [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.securities.gov.ua.*
10. *Черкасова С.В. Ринок фінансових послуг. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. / С.В.Черкасова. – Львів: «Магнолія 2006», 2008. – 496с.*

References

1. *Mizhnarodnyj faktoryng: problemy ta perspektyvy rozvytku v Ukrai'ni. [International Factoring: problems and prospects in Ukraine] : http://www.revolution.allbest.ru/.../00039130.html*
2. *Naumec' I. Faktor borgu [Factor debt] // Galyc'ki kontrakty. 2005. №49.*
3. *Ostafil' O.V. Problemy ta perspektyvy rozvytku rynku finansovyh poslug v Ukrai'ni. / [Problems and prospects of the financial services market in Ukraine] // Finansy Ukrai'ny. 2004. № 12.*
4. *Oficijnyj sajt Ukrai'ns'koi' finansovoi' grupy [The official site of the Ukrainian financial group] : http://www.factoring.com.ua.*
5. *Pro banky ta bankivs'ku dijal'nist':Zakon Ukrai'ny № 2121-III vid 07.12.2000r. [On Banks and Banking. Law of Ukraine № 2121-III of 07.12.2000] : http//www.zakon.rada.gov.ua*
6. *Rozvytok faktoryngu v Ukrai'ni [Development of factoring in Ukraine] : http://www.dfp.gov.ua/731.html.*
7. *Sklepovyj Je.V. Rynok faktoryngovyh poslug v Ukrai'ni [Factoring Market in Ukraine] // Finansy Ukrai'ny. 2005. №9.*
8. *Faktoryng [Factoring] : http://www.eximb.com/ukr/corporate/factoring*
9. *Tsennye bumagi sayt [Biblioteka Securities Library website] : http://www.securities.gov.ua.*
10. *Cherkasova S.V. Rynok finansovyh poslug. [Financial Markets] L'viv: «Magnolija 2006», 2008. 496s.*

ДАНІ ПРО АВТОРА

Леваєва Людмила Юріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Леваева Людмила Юрьевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятия
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина

DATA ABOUT THE AUTHOR

Levaieva Ludmila Yrievna, PhD, associate professor of business economics department
SHEE «Pereyaslav-Khmelnytskyi state pedagogical university named after Hryhoriy Skovoroda»
Str. Sukhomlinsky 30, Pereyaslav-Khmelnitsky, 08401, Ukraine

УДК 336.13

ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОНІТОРИНГУ І ДІАГНОСТИКИ ДОХОДІВ І ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ МІСТА У СИСТЕМІ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН

Маркуц Ю.І.

В статті автором представлені підходи до трактування понять «моніторинг» та «діагностика» в контексті місцевого бюджету, розроблений організаційний механізм процесу проведення діагностики бюджету міста, виділені направленості місцевого бюджету та наведена комплексна методика моніторингу та діагностики виконання доходів та видатків бюджету міста на основі використання методу коефіцієнтів. Наведені результати можуть використовуватися в науковій та практичній галузях фінансів, економіки та управління.

Ключові слова: *моніторинг місцевого бюджету, діагностика місцевого бюджету, комплексна методика, організаційний механізм, доходи бюджету, видатки бюджету.*

ФОРМИРОВАНИЕ МЕТОДИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ К ОБЕСПЕЧЕНИЮ МОНИТОРИНГА И ДИАГНОСТИКИ ДОХОДОВ И РАСХОДОВ БЮДЖЕТА ГОРОДА В СИСТЕМЕ МЕЖБЮДЖЕТНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Маркуц Ю.И.

В статье автором представлены подходы к трактовке понятий «мониторинг» и «диагностика» в контексте местного бюджета, разработан организационный механизм процесса проведения диагностики бюджета города, выделены направленности местного бюджета и приведена комплексная методика мониторинга и диагностики исполнения доходов и расходов бюджета города на основе использования метода коэффициентов. Приведенные результаты могут использоваться в научной и практической областях финансов, экономики и управления.

Ключевые слова: *мониторинг местного бюджета, диагностика местного бюджета, комплексная методика, организационный механизм, доходы бюджета, расходы бюджета.*

FORMING OF METHODICAL APPROACHES TO MONITORING AND DIAGNOSTICS BUDGET REVENUES AND EXPENDITURES CITY'S BUDGET IN THE INTERGOVERNMENTAL SYSTEM

Markuts Y.I.

In this article the author presents approaches to the interpretation of the concepts of «monitoring» and «diagnosis» in the context of local government, an organizational mechanism for process diagnostics city budget allocated orientation of the local budget and presented a comprehensive method of monitoring and diagnostic performance of revenues and expenditures of the city on through the use of method coefficients. These results can be used in scientific and practical fields of finance, economics and management.

Key words*: monitoring local budget, local budget diagnostics, an integrated technique institutional mechanism, budget revenues, expenditures budget.*

Актуальність. З метою побудови ефективної системи управління місцевими бюджетами, їх формуванням, регулюванням і раціональним використанням актуальним та доцільним є створення та постійне оновлення певного набору показників для можливості адекватно оцінювати і своєчасно впливати на стан економіки території. На сьогоднішній день статистична, методична та методологічна бази управління бюджетом міста не дають можливості в найкоротші терміни організувати систему індикативного моніторингу і діагностики, яка б повністю охоплювала найважливіші економічні, фінансові та соціальні сфери і механізми. З цією метою вважаємо обґрунтованим розглядати підсистеми бюджетного менеджменту моніторингу та діагностики як найбільш інформаційно повних, неупереджених та актуальних.

Ступінь дослідження проблеми. Для найбільш повного і всебічного процесу дослідження цілей, завдань, результатів даного процесу, а також розробки методики моніторингу і діагностики стану доходів і видатків бюджету на рівні території, вважаємо за необхідне визначитися з трактуванням понять «моніторинг бюджету» і «діагностика бюджету».

Термін «моніторинг» походить від лат. monitor – попереджуючий []. Методики моніторингу вперше стали застосовуватися в практиці природничих наук: біології, екології, медицини, метеорології та інших. Пізніше сфера використання моніторингу розширилася, і напрацьовані результати досліджень стали використовуватися в соціології, економіці, фінансах, політології та теорії управління. З метою визначення цілеспрямованого спостереження за одним і більше об'єктами деякої системи в просторі і часі, моніторинг став застосовуватися тільки в XX столітті. Цей факт пояснюється тією обставиною, що функції моніторингу були вбудовані в процес управління та окремим напрямком не виділялися. На сучасному етапі розвитку науки і практики, моніторинг виносять на один рівень з іншими найважливішими етапами процесу управління, а в Сучасному економічному словнику Б.А. Райзберга моніторинг визначається як безперервне спостереження за економічними об'єктами, аналіз їх діяльності як складова частина управління [6].

В цілому, питанням моніторингу, дослідженню його теоретичних і прикладних аспектів приділяють увагу багато вітчизняних і зарубіжних вчених: Б. Винницький, В. Галицин, Ж. Ганеева, З. Герасимчук, Б. Данилишин, А. Джекобс, Р. Корд, М. Ленд'єл, Р. Манн, Н. Педченко, Г. Савицька, І. Санжаровский, В. Чепурко та інші.

Згідно з визначенням колективу авторів М. Ленд'єла, Б. Вінницького, Ю. Ратейчік, І. Санжаровської, моніторинг – це детермінований в часі та систематизований в завданнях і параметрах процес відстеження відхилення реального стану об'єкта від запланованого або очікуваного [2]. За визначенням В.К. Галіцина, моніторинг - це безперервне спостереження за економічними (або будь-якими іншими) об'єктами, аналіз їх діяльності як складова частина управління [4]. Н.С. Педченко вважає, що моніторинг - це бізнес-розвідка, яка передбачає економічне спостереження за об'єктом дослідження з метою збору необхідної інформації, її аналізу та отримання достовірної оцінки, яка має практичну цінність і рекомендаційний характер щодо вирішення поставленої проблеми, відповідність встановленим рекомендованим параметрам і короткостроковий прогноз для забезпечення стратегічних напрямів економічного і соціального розвитку. Моніторинг базується на інформації, яка відображає економічні процеси в суспільстві, пов'язані з фінансовою, інвестиційною, банківською та іншими видами діяльності [4]. Згідно з матеріалами Інституту соціально-економічного розвитку міста, моніторинг - це визначений у часі і систематизований в завданнях процес відслідковування відхилення реального стану виконання стратегічного плану від запланованого [7].

В рамках дослідження вважаємо за необхідне розуміти моніторинг бюджету міста як безперервний процес спостереження, збору та обліку інформації, необхідної для оцінки, аналізу і діагностики процесу управління ресурсами бюджету міста.

Метою проведення моніторингу на рівні місцевого бюджету є формування інформаційного банку даних для прийняття якісних, своєчасних і ефективних управлінських рішень з управління бюджетом території.

Серед вчених і економістів існує безліч підходів до трактування та змісту процесу діагностики, незважаючи на те, що дане поняття досить широко використовується при дослідженні практичних всіх проблем вдосконалення будь-якого процесу.

 © Маркуц Ю.І., 2014

Безпосередньо термін «діагностика» запозичений з медицини (від грец. diagnosis – розпізнавання, визначення). Сучасні теоретико-прикладні дослідження свідчать про безліч підходів до трактування даного поняття (табл. 1) [2,4,6-7].

Таблиця 1. Підходи до трактування поняття «діагностика» різними авторами

Автор	Сутність трактовки терміна «діагностика»
А.Є. Воронкова	Діагностика - це різновид управлінської діяльності, спрямованої на встановлення і вивчення ознак, оцінку внутрішнього стану управління підприємством і виявлення проблем ефективного функціонування та розвитку системи управління, а також формування шляхів їх вирішення
Н.А. Лисенко, Б.Ю. Сербиновський, С.Н. Цвєткова	Діагностика - це вчення про методи, процеси і принципи розпізнавання «хвороб» виробничої системи і постановки діагнозу, оцінки її стану та перспектив розвитку, вимірювання параметрів, встановлення і вивчення ознак «хвороб» з метою підтримки здатності ефективно функціонувати і пристосовуватися до змін зовнішнього середовища
А.А. Модін, В.Н. Єфімов, М.Ф. Коротяєв, І.С. Зингер	Діагностика - це комплекс досліджень, спрямованих на виявлення цілей функціонування господарюючого суб'єкта та їх досягнення
В.Г. Герасимчук	Діагностика - це визначення суті та особливостей проблеми на основі всеохоплюючого аналізу, застосовуючи певний набір принципів та методів його проведення
А.І. Муравйов	Діагностика - це спосіб встановлення характеру порушень нормального ходу господарського процесу на основі типових ознак, властивих тільки даному порушенню
О.В. Мороз, О.А. Сметанюк	Діагностика - це здатність оперативно розпізнавати дестабілізуючі чинники і процеси на підприємстві, забезпечувати прийняття випереджальних управлінських заходів з метою запобігання виникнення нових проблем у розвитку організації та підвищення ефективності системи управління в цілому
І.В. Кривов'язюк	Діагностика - самостійна система, інтегруюча аналітичну контрольну, стимулюючу, індикативну, прогнозну, управлінську функції на рівні підприємства
Р.З. Дармиц, Г.В. Лещук	Діагностика - це складова управлінської діяльності з питання дослідження і аналізу фінансово-господарського стану підприємства з метою виявлення відхилень, мінімізації негативного впливу зовнішнього та внутрішнього середовища, а також формування рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень
Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовський, Є.Б. Стародубцева	Діагностика - сукупність досліджень для визначення цілей функціонування господарського об'єкта (організації, підприємства), способів їх досягнення, виявлення проблем та варіантів їх вирішення

Розрізняють безліч видів діагностики, серед яких: діагностика економічної системи, діагностика проблеми, управлінська діагностика, бізнес-діагностика, діагностика кризи розвитку, а також, економічна діагностика, яка в свою чергу поділяється на операційну, фінансову та інвестиційну, в залежності від поставленої мети, а також рівня застосування, об'єкту і терміну проведення.

На рисунку представлений організаційний механізм процесу проведення діагностики бюджету міста, в якому крім функцій, завдань і видів діагностики відображені етапи проведення діагностики бюджету, а також її суб'єкти та об'єкт.

Вважаємо, що під діагностикою бюджету міста слід розуміти комплексне дослідження стану формування та виконання бюджету в процесі бюджетного менеджменту з метою виявлення вузьких місць, відхилень, встановлення причин і розробки рекомендацій щодо їх усунення. Об'єктом діагностики в даному випадку можуть виступати як в цілому доходи і видатки бюджету, так і окремі його складові (наприклад, загальний або спеціальний фонди). Суб'єктом діагностики бюджету міста є органи місцевого самоврядування.

Метою діагностики бюджету міста є надання органам місцевого самоврядування необхідної інформації для прийняття управлінських рішень щодо використання різноманітного методологічного апарату та інструментарію для визначення стану місцевого бюджету та розробки комплексу заходів, спрямованих на поліпшення його стану.

Як видно з організаційного механізму (рис.), моніторинг і діагностика є взаємопов'язаними підсистемами процесу реалізації управлінських функцій, а, отже, застосування і використання їх в комплексі з іншими підсистемами (аналізу, економічної оцінки) забезпечує отримання найбільш повної, достовірної та якісної інформації для прийняття управлінських рішень по бюджету в цілому, що дозволяє своєчасно і правильно реагувати на мінливі економічні, соціальні та інші тенденції в суспільстві, а значить направляти бюджетні кошти на досягнення ефективних результатів.

Окремою важливою ланкою наведеного організаційного механізму є інструментарій проведення діагностики місцевого бюджету. Аналіз праць вітчизняних і зарубіжних вчених в даному напрямку показав, що особливу увагу в даному питанні приділяється проведенню діагностики на основі аналізу відносних показників (коефіцієнтів). Розробці коефіцієнтів для оцінки фінансового стану місцевого бюджету займаються такі вчені: Афанасьєва А.В., Камінська І.М., Сорокіна Т.В., Сумська Т.В., Усков І.В., Чумак М.В. та інші. На думку даних вчених метод коефіцієнтів дозволяє більш точно встановити взаємозв'язки між показниками бюджету, оцінити ефективність формування доходної частини бюджету та раціональність використання видатків.

Аналіз коефіцієнтів, які наведені в сучасних наукових та практичних рекомендаціях з цього напряму, дозволяє зробити висновок про недостатність таких розробок, що свідчить про відсутність всебічного моніторингу та діагностики бюджету на досліджуваному рівні. Більшість наявних коефіцієнтів тільки з фінансового боку дозволяють досліджувати бюджет, поверхнево зачіпаючи його соціальну сторону і абсолютно не розкриваючи економічну. А оскільки бюджетом будь-якого рівнянеможливо ефективно управляти не маючи повноцінної картини його впливу на соціально-економічний розвиток суспільства, розробка комплексної методики моніторингу і діагностики доходів і видатків місцевого бюджету є необхідною і обґрунтованою.

Великим тлумачним словником української мови серед інших надано наступне визначення методики: «методика - це сукупність взаємопов'язаних способів і прийомів доцільного проведення будь-якої роботи; це документ, який описує послідовність методів, правил і засобів виконання роботи».

Основною метою розробки системи моніторингу і діагностики бюджету міста є своєчасне виявлення відхилень фактичних показників бюджету від запланованих, що викликають погіршення його фінансового стану, соціальної напруги та інших негативних наслідків і виявлення причин, що викликали такі відхилення, а також розробка пропозицій і заходів щодо відповідного коригування управлінських рішень по бюджету з метою нормалізації ситуації, виявлення резервів бюджету та підвищення ефективності формування та використання бюджетних ресурсів.

Побудова методики моніторингу і діагностики стану місцевого бюджету включає в себе ряд основних етапів.

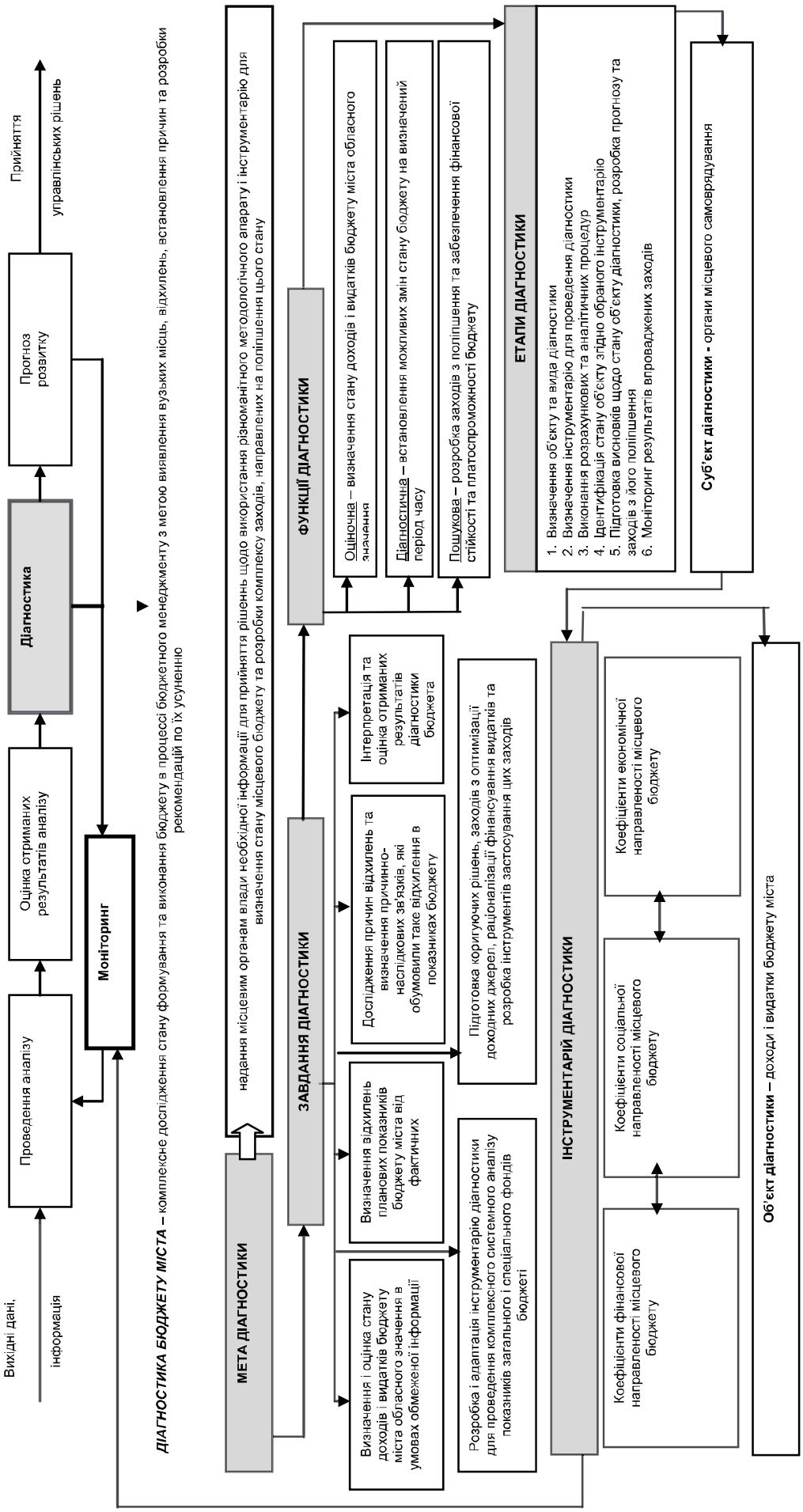

Рисунок. Організаційний механізм процесу проведення діагностики бюджету міста

Таблиця 2. Показники місцевого бюджету на основі методу коефіцієнтів в розрізі підгруп направленостей

Найменування коефіцієнта	Розрахункова формула коефіцієнта	Значення коефіцієнта	Діапазон значень	Номер формули	Умовні позначення
I. Фінансова спрямованість місцевого бюджету					
Коефіцієнт стійкості бюджету (K_{ub})	$K_{ub}=\frac{D_{all}}{R_{all}}+\frac{KZ}{R_{all}}+\frac{D_{all}-Tr}{D_{all}}$	Показує рівень стабільності місцевих органів влади та забезпечення власними надходженнями в загальній сумі бюджетних коштів	[1,0; 1,2]	(2.3.1)	D_{all} – загальна сума доходів місцевого бюджету; R_{all} - загальна сума видатків місцевого бюджету; *Tr* – загальна сума трансфертів в місцевому бюджеті; D_{sb} - власні доходи місцевого бюджету; P_{bv} - безоплатні надходження місцевого бюджету; $R_{\min}$ - мінімальні витрати місцевого бюджету; *KZ* – кредиторська заборгованість місцевого бюджету; D_{uch} - доходи, які враховуються при визначені об'єму міжбюджетних трансфертів; R_{sc} - видатки бюджету на соціальні статті;
Коефіцієнт бюджетної самостійності (K_{sm})	$K_{sm}=\frac{D_{sb}}{D_{all}}$	Відображає міру залежності власних фінансових ресурсів місцевих органів влади при фінансуванні видатків місцевого бюджету від трансфертів з державного бюджету	[0,3; 0,5]	(2.3.2)	
Коефіцієнт бюджетної залежності (K_z)	$K_z=\frac{P_{bv}}{D_{all}-P_{bv}}$	Характеризує ступінь самофінансування бюджету за рахунок коштів від безоплатних надходжень	[0,1; 0,3]	(2.3.3)	
Коефіцієнт бюджетного покриття (K_{bk})	$K_{bk}=\frac{D_{all}}{R_{all}}$	Показує рівень відповідності доходів місцевих бюджетів повноваженням, покладеним на місцеві органи влади	[0,8; 1,0]	(2.3.4)	
Коефіцієнт бюджетної адекватності (K_{ak})	$K_{ak}=\frac{D_{sb}}{R_{\min}}$	Характеризує ступінь фінансування захищених статей видатків місцевих бюджетів власними доходами	[0; 0,5]	(2.3.5)	
Коефіцієнт бюджетного вилучення (K_{ib})	$K_{ib}=\frac{D_{uch}}{D_{all}}$	Відображає міру впливу державних органів влади на формування доходів місцевих бюджетів	[0,1; 0,3]	(2.3.6)	
Коефіцієнт бюджетної дотаційності (K_{bd})	$K_{bd}=\frac{Tr}{D_{all}}$	Показує частку міжбюджетних трансфертів у загальному обсязі доходів місцевого бюджету	[0,1; 0,3]	(2.3.7)	
Коефіцієнт фінансування захищених видатків бюджету (K_{zrb})	$K_{zrb}=\frac{R_{\min}}{R_{all}}$	Відображає частку витрат бюджету міста на захищені статті видатків у загальному обсязі видатків бюджету	[0,2; 0,5]	(2.3.8)	
Коефіцієнт бюджетної заборгованості (K_{bz})	$K_{bz}=\frac{KZ}{R_{all}}$	Характеризує рівень заборгованості місцевого бюджету на звітну дату	[0; 0,1]	(2.3.9)	
II. Соціальна спрямованість місцевого бюджету					
Коефіцієнт соціальної забезпеченості (K_{so})	$K_{so}=\frac{D_{all}}{K_n}$	Відображає рівень доходів бюджету міста на душу населення міста	-	(2.3.10)	K_n - чисельність населення території; Z_{zp} - об'єм заборгованості з заробітної плати; N_{dh} - надходження податку на доходи фізичних осіб в бюджет міста; P_n - податкові надходження в бюджеті міста; PR_p - прибуток підприємств, який підлягає оподаткуванню; R_{iv} - видатки місцевого бюджету на інвестиційний розвиток; N_{db} - об'єм податкової недоїмки в бюджеті міста; L_b - сума наданих податкових пільг; R_{in} - видатки бюджету міста на інновації
Коефіцієнт бюджетно-соціальної результативності (K_{so})	$K_{bsr}=\frac{R_{all}}{K_n}$	Показує ефективність витрачання коштів бюджету в розрахунку на одного мешканця міста	-	(2.3.11)	
Коефіцієнт соціальності бюджету (K_{scb})	$K_{scb}=\frac{R_{sc}}{R_{all}}$	Характеризує ступінь видатків бюджету на соціальну сферу	[0,3; 0,6]	(2.3.12)	
Коефіцієнт податкового тягаря населення (K_{nb})	$K_{nb}=\frac{N_{dh}}{K_n}$	Відображає рівень податкового тиску в доходах одного мешканця міста	-	(2.3.13)	
Коефіцієнт сукупної заборгованості з заробітної плати (K_{szp})	$K_{szp}=\frac{Z_{zp}}{KZ}$	Характеризує рівень заборгованості по заробітній платі в бюджетній сфері	[0,5; 1]	(2.3.14)	
Коефіцієнт заборгованості з заробітної плати на 1 мешканця міста (K_{zp})	$K_{zp}=\frac{Z_{zp}}{K_n}$	Показує обсяг заборгованості з виплати заробітної плати на підприємствах міста усіх форм власності у розрахунку на 1 мешканця	-	(2.3.15)	
III. Економічна спрямованість місцевого бюджету					
Коефіцієнт податкового навантаження (K_{ng})	$K_{ng}=\frac{P_n}{PR_p}$	Характеризує ступінь податкового тягаря в обсязі прибутку підприємств міста, що підлягає оподаткуванню	[0,1; 0,3]	(2.3.16)	
Коефіцієнт інвестиційності бюджету (K_{ivb})	$K_{ivb}=\frac{R_{iv}}{R_{all}}$	Показує рівень витрат бюджету, що спрямовуються на інвестиційний розвиток міста	[0,1; 0,3]	(2.3.17)	
Коефіцієнт недоїмки бюджету (K_{ndb})	$K_{ndb}=\frac{N_{db}}{P_n}$	Відображає обсяг недоїмки надходжень до дохідної частини бюджету міста	[0; 0,1]	(2.3.18)	
Коефіцієнт бюджетної лояльності (K_{bl})	$K_{bl}=\frac{L_b}{P_n}$	Показує ступінь обґрунтованості наданих податкових пільг для суб'єктів господарювання міста	[0,1; 0,5]	(2.3.19)	
Коефіцієнт інноваційності бюджету (K_{inb})	$K_{inb}=\frac{R_{in}}{R_{all}}$	Характеризує рівень витрат бюджету міста на інноваційний розвиток	[0,1; 0,3]	(2.3.20)	

Першим етапом є вибір для дослідження і спостереження найбільш важливих напрямів і цільових показників бюджету. В процесі такого вибору необхідно орієнтуватися на життєво важливі нормативи і систему показників, що характеризують різні аспекти соціального, фінансового та економічного напрямків. Другий етап полягає в побудові так званої «системи стандартів». В якості таких стандартів виступають розроблені діапазони граничних значень по кожному коефіцієнту. Третій етап полягає в проведенні розрахунків і побудові матриці інформативних звітних результатів по кожному з коефіцієнтів в розрізі виділених напрямів. Четвертий етап полягає у встановленні розмірів відхилень результатів діагностики по кожному напрямку за певний період (на початок і кінець бюджетного року). П'ятий етап - аналіз основних причин, в разі наявності відхилень розрахункових показників коефіцієнтів в порівнянні з початком бюджетного періоду. В процесі даного аналізу в першу чергу виділяються і розглядаються ті коефіцієнти, за якими спостерігаються найбільш значні відхилення. Шостий етап включає в себе визначення системи дій у разі виявлення негативних відхилень і розробку заходів щодо поліпшення ситуації, що склалася. Сьомий етап полягає у виявленні резервів місцевого бюджету, підвищенні ефективності його наповнення та раціональності використання коштів. Вихідними даними для розробленої методики є абсолютні планові та фактичні демографічні, статистичні, бюджетні і макроекономічні показники соціально-економічного розвитку міста.

Для дослідження представлених показників традиційно найбільш поширеним є практика застосування горизонтального і вертикального аналізу. Горизонтальний аналіз - це порівняння кожного значення доходів і витрат бюджету з попереднім періодом. В процесі даного аналізу визначають відхилення звітних показників бюджету від запланованих. Вертикальний аналіз - це визначення структури фінансових показників, яке дозволяє визначити найбільш вагомі складові в доходах і видатках бюджету. З метою більш глибокого і повного проведення моніторингу та діагностики місцевого бюджету вважаємо доцільним використовувати метод коефіцієнтів (або метод відносних показників), який враховує співвідношення між окремими показниками місцевих бюджетів в абсолютній величині та дозволяє визначити тенденції і взаємозв'язки між ними.

Оскільки місцевий бюджет - це основний фінансовий план території, фінансові показники складають основу для проведення його діагностики. Фінансовий стан місцевих бюджетів характеризується використанням фінансових ресурсів і джерел їх формування, звідси випливає перша підгрупа розробленої методики - фінансова спрямованість місцевого бюджету.

Сьогодні соціальна орієнтація бюджету як на рівні держави, так і на рівні органів місцевого самоврядування є надзвичайно важливою для України, про що свідчить соціальна спрямованості прийнятих законів України «Про державний бюджет» і рішень про місцеві бюджети. Підтверджують даний факт щорічно зростаючі обсяги номінальних асигнувань на розвиток соціально-культурної сфери, які, на жаль, не демонструє поліпшення ситуації в даному напрямку. Таким чином, дослідження соціальної спрямованості бюджету є невід'ємною складовою комплексної діагностики місцевого бюджету та повинно базуватися не тільки на характеристиці соціальних витрат, а й на їх результативності.

Економіка території і бюджет території - поняття нероздільні, оскільки наповнення останнього напряму пов'язано із станом розвитку реального сектора економіки, що в свою чергу знаходиться в тісній залежності від фінансово-бюджетної політики місцевого рівня. Місцевий бюджет - найбільш ефективний регулятор економіки, який відображає обсяги необхідних фінансових ресурсів, що визначає конкретні напрями використання коштів і спрямовує фінансово-економічну діяльність території, а відповідно, дослідження його економічної спрямованості є невід'ємною частиною системи моніторингу і діагностики.

Враховуючи викладене, вважаємо обґрунтованим і необхідним використовувати в запропонованій методиці розрахунок показників місцевого бюджету згідно з наведеними підгрупами із застосуванням методу коефіцієнтів (таблиця 2).

Представлені коефіцієнти дозволяють діагностувати стан місцевого бюджету за основними напрямками соціально-економічного розвитку території. Кожен з коефіцієнтів відображає окремий напрямок, характеризує співвідношення найважливіших показників бюджетної системи міста і показує цілісну картину впливу місцевого бюджету на соціально-економічний розвиток території. При цьому окремо поданий коефіцієнт має власний діапазон значень, який дозволяє більш точно визначити його відхилення на початок і кінець бюджетного періоду.

Проводити розрахунки значень по кожному показнику вважаємо необхідним двічі за звітний період: на початок і кінець бюджетного року, з метою найбільш точного відстеження змін стану бюджету і діагностики його впливу на розвиток міста. Одночасно з цим пропонується проводити моніторинг основних макроекономічних показників, дослідити тенденції в економіці території для виявлення більш повної характеристики соціально-економічних процесів життєдіяльності суспільства.

Результати розрахунків показників пропонується формувати в матрицю значень, яка схематично має вигляд, представлений в таблиці 3.

Таблиця 3. Схематична матриця результатів розрахунку показників діагностики місцевого бюджету

№	Найменування показника	Діапазон значення	Роки		Характеристика соціально-економічного стану міста
			Початок бюджетного року	Кінець бюджетного року	
1	…	…	…	…	…

З метою найбільш повного і об'єктивного трактування матриці значень вважаємо доцільним подання її результатів в графічному вигляді в розрізі показників. Отримані результати вимагають точної економічної оцінки та інтерпретації за допомогою порівняння даних на початок і кінець бюджетного року, а також відстеження отриманих результатів за роками з метою встановлення тенденцій і характеристикою соціально-економічних процесів.

Висновки. За підсумками проведених розрахунків, на підставі матриці результатів встановлюються розміри відхилень значень коефіцієнтів в розрізі кожного напрямку за певний період (на початок і кінець бюджетного року). Даний моніторинг значень коефіцієнтів діагностики дозволяє відстежити в динаміці зміни у фінансовій, економічній і соціальній сферах, і провести аналітичне дослідження основних причин, в разі наявності відхилень звітних показників коефіцієнтів, в порівнянні з початком бюджетного періоду. Окрему увагу в процесі аналізу в першу чергу приділяється коефіцієнтам, по яких спостерігаються найбільш значні відхилення. Наявність таких коефіцієнтів сигналізує про можливі різкі коливання в економічному або фінансовому стані території міста, викликані як зовнішніми, так і внутрішніми факторами, які вимагають точної економічної оцінки, чіткої інтерпретації отриманих результатів та прийняття оперативних і зважених управлінських рішень, спрямованих на виявлення негативних відхилень і розробку заходів щодо поліпшення ситуації, що склалася. Як наслідок даного процесу, відбувається виявлення резервів місцевого бюджету, підвищення ефективності його наповнення та раціональності використання коштів.

Список використаних джерел

1. Балацкий Е.О. Оценка эффективности исполнения местного бюджета / Е.О. Балацкий // Бизнесинформ. – 2009. – № 12 (1). – С. 10-12.

2. Валентюк І. Новітні технології моніторингу регіонального розвитку / І. Валентюк // Управління сучасним містом. – 2008. - № 1-4/1-12 (29-32). – С. 108-114.

3. Левицька С.О. Інформаційне забезпечення ефективного використання бюджетних коштів / С.О. Левицька // Фінанси України. – 2004. - № 12. – С. 7-22.

4. Луніна І.О. Методичні засади моніторингу місцевих бюджетів у контексті забезпечення стабільності державних фінансів / І.О. Луніна, Д.М. Серебрянська // Фінанси України. – 2013. - № 7. – С. 33-43.

5. Максименко Л.П. Інноваційні механізми реалізації повноважень Міністерства фінансів України як суб'єкта державного фінансового моніторингу / Л.П. Максименко, І. Ю. Чумакова // Фінанси України. – 2012. - № 9. – С. 54-68.

6. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – 4-е изд., перераб и доп. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 480 с.

7. Шутка М.В. Теоретичні засади моніторингу ресурсного забезпечення місцевих бюджетів / М.В. Шутка // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2008. – Т. 2, вип. 4. - С. 129-136.

References

1. Balatsky E. Evaluation of execution of the local budget: Biznesinform. 2009. №12 (1). P. 10-12.

2. Valentyuk I. New technologies of monitoring regional development: Management modern city. 2008. № 1-4 / 1-12 (29-32). P. 108-114.

3. Levytska S. Information support effective use of public funds: Finance of Ukraine. 2004. № 12. P. 7-22.

4. Lunina I. Methodical bases of monitoring local budgets in the context of ensuring the sustainability of public finances: Finance of Ukraine. 2013. № 7. S. 33-43.

5. Maksymenko L. Innovative mechanisms for implementing powers of the Ministry of Finance of Ukraine as a subject of state financial monitoring: Finance of Ukraine. 2012. № 9. S. 54-68.

6. Raizberg B. Contemporary Dictionary of Economics. M. : INFRA-M, 2005. 480p.

7. Shutka M. Theoretical bases of monitoring resource support local budgets: Actual problems of the region's economy. 2008. V. 2, no. 4. P. 129-136.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Маркуц Юлія Ігорівна, аспірант
Київський національний торговельно-економічний університет
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
e-mail: j_markuts@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Маркуц Юлия Игоревна, аспирант
Киевский национальный торгово-экономический университет
ул. Киото, 19, г. Киев, 02156, Украина
e-mail: j_markuts@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR
Markuts Yuliya Igorevna, postgraduate student
Kiev National University of Trade and Economics
19, Kioto street, Kiev, 02156, Ukraine
e-mail: j_markuts@mail.ru

УДК 94:655.41 (477) «1920»

ЦІНОВА ПОЛІТИКА ЯК ЗАСІБ СТИМУЛЯЦІЇ СПОЖИВАЧІВ ВИДАВНИЧОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ 1920-Х РР.

Молоткіна В.К.

Предмет. *Книжковий ринок України 1920-х рр.*

Мета роботи. *В даній статті автор ставить за мету показати як в 1920-і рр. держава формувала читацький інтерес, регулювала характер і пріоритети попиту споживача друкованої продукції засобами цінової політики.*

Метод або методологія проведення роботи. *В ході вивчення проблеми застосовувалися як загальнонаукові, міждисциплінарні, загальноісторичні, так і спеціальні методи наукового дослідження.*

Результати роботи. *Проведено історичний огляд книжкового ринку України в 1920-і рр. Визначено пріоритети споживачів друкованої продукції. Встановлено, що держава намагалась не допустити ринкового впливу на встановлення цін і виступила його регулятором.*

Галузь застосування результатів. *Результати роботи можуть бути використані у навчальному процесі вищих навчальних закладів при викладанні дисципліни «Організація захисту прав споживачів».*

Висновки. *Питання здешевлення книжок стало послідовною партійною та державною політикою. І, хоча, державну дотацію зосередили в основному на книгах для села, масовій соціально-політичній літературі, яка перестала бути рентабельною на ринку книги, і підручниках, та, в результаті цілеспрямованої державної політики, книга дешевшала.*

Ключові слова: *видавництво, друкована продукція, ідеологія, книга, книгопоширення, книжковий ринок, література, споживач, цінова політика.*

ЦЕНОВАЯ ПОЛИТИКА КАК СРЕДСТВО СТИМУЛЯЦИИ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ ИЗДАТЕЛЬСКОЙ ПРОДУКЦИИ В УКРАИНЕ 1920-Х ГГ.

Молоткина В.К.

Предмет. *Книжный рынок Украины 1920-х гг.*

Цель работы. *В данной статье автор ставит за цель показать как в 1920-е гг. государство формировало читательский интерес, регулировало характер и приоритеты спроса потребителей печатной продукции средствами ценовой политики.*

© Молоткіна В.К., 2014

Метод или методология проведения работы. *В ходе изучения проблемы использовались как общенаучные, междисциплинарные, общеисторические, так и специальные методы научного исследования.*

Результаты работы. *Проведено исторический обзор книжного рынка Украины в 1920-е гг. Установлено приоритеты потребителей печатной продукции. Установлено, что государство пыталось не допустить рыночного влияния на установление цен и выступило его регулятором.*

Область применения результатов. *Результаты работы могут быть использованы в учебном процессе высших учебных заведений при преподавании дисциплины «Организация защиты прав потребителей».*

Выводы. *Вопрос удешевления книг стал последовательной партийной и государственной политикой. И, хотя, государственную дотацию сосредоточили в основном на книгах для села, массовой социально-политической литературе, перестала быть рентабельной, на рынке книги, и учебниках, но, в результате целенаправленной государственной политики, книга дешевела.*

Ключевые слова: *издательство, печатная продукция, идеология, книга, книгораспространение, книжный рынок, литература, ценовая политика.*

PRICE POLICY AS MEANS OF STIMULATION OF CONSUMERS OF PRINTED PRODUCTION IN UKRAINE IN 1920 S.

Molotkina V.K.

Subject. *Book market in Ukraine in 1920 s.*

The aim of investigation. *In this article author aspires to demonstrate how the authority was arousing reader's interest in 1920s and how the priorities and character of consumer's demand were adjusting by the means of price policy.*

Methodology. *We used general scientific, general historical and special scientific methods in the process of investigation.*

Results. *The historical review of book market in Ukraine in 1920s had been done. Priorities of consumers of printed production had been determined. We ascertained that state was trying to not allow influence of market to fix prices and had become its regulator.*

Practical implications. *Results of investigation can be applied in the studying process of universities and colleges while tuition of subject «organization of consumer protection».*

Conclusion. *Reduction of prices had become consistent policy of party and state. Despite the fact that state dotation was concentrated on books for village and social-political literature, the book kept becoming cheaper.*

Key words*: publishing house, printed production, ideology, book, book circulation, book market, literature, consumer, price policy.*

Актуальність дослідження. Потреба вивчення книжкового ринку 1920-х рр. зумовлена сучасними соціально-економічними обставинами в Україні, які багато в чому нагадують часи непу. Нині, як і в досліджуваний період, видавнича продукція набула функціонального значення і стала товаром. Розвиток галузі відбувається на тлі серйозної конкурентної боротьби, насамперед, з іноземним видавничим продуктом. Дедалі гострішими стають економічні проблеми видавничих підприємств. Скоротилися кількісні та знизилися якісні показники випущеної друкованої продукції, зростає собівартість видань, зменшується купівельна спроможність населення, слабшає інтерес до книги. В особливо критичному стані опинилася україномовна література. Отже, питання про те, якою мірою держава регулювала характер і пріоритети попиту споживача друкованої продукції засобами цінової політики, має на сьогодні не лише науково-пізнавальне, але й практичне значення.

Ступінь дослідження. Деякі аспекти цінової політики на ринку друкованої продукції були досліджені радянськими [1; 17] та сучасними істориками [2; 10]. Проте, питання соціального призначення книги ще не отримало достатньої уваги дослідників.

В даній статті автор ставить за **мету** показати як в 1920-і рр. держава формувала читацький інтерес, регулювала характер і пріоритети попиту споживача друкованої продукції засобами цінової політики.

Виклад основного матеріалу. Хоча в період непу відбувався процес переходу від безкоштовного розподілу книг серед державних і громадських організацій до їх вільного продажу населенню (заміна безкоштовного розподілу платним була повністю здійснена у 1922 р. [17, с. 16]), але через скрутний стан друкарень ціна на книги була високою. Як зазначав С. Клепніков, «цінність книжки визначає не кількість та якість витрачених паперу та фарби, але якість вкладеної авторської праці, хоч на ціну книжки всі ці фактори сильно впливають» [7, с. 14-15]. «Книжкова продукція за останній час помітно зменшується завдяки безперервній дорожнечі паперу та робітничих рук, себто тих елементів, якими в першу чергу визначається ціна книжки» [16, с. 67]. А «найголовніший споживач книжки рядовий інтелігент не має можливості купувати книжку, яка перестала бути річчю першої необхідності, а стала річчю розкоші». Така «криза книжки» гальмувала її культурний вплив [14, с. 98]. Тому держава намагалась не допустити ринкового впливу на встановлення цін і виступила його регулятором.

Ідейна сторона, важливість книги у вихованні населення не могли не впливати на політику цін. Радянському книговидавництву не була властива гонитва за прибутком заради самого прибутку. Питання здешевлення книжок, яке постійно знаходилось в центрі уваги ЦК КП(б)У та керівництва Держвидаву [27, арк. 133], було послідовною партійною та державною політикою. Тому переглядались всі основні елементи ціни книги (друкарські видатки, папір, транспортні, поштові витрати, податки, витрати торгового й редакційно-видавничого апарату). Для встановлення списків здешевлених видань створювалась комісія Народного комісаріату освіти (НКО) за участю представників Народного комісаріату фінансів (НКФ), Агітпропу і зацікавлених відомств. Порядок здешевлення узгоджувався НКО, НКФ, Головполітосвітою і Держвидавом [6, с. 135-136]. Зокрема, державним видавничим організаціям передбачалась вагома дотація, яка повинна була забезпечити випуск необхідної літератури (підручники, політична література) за зменшеними цінами. Щоб забезпечити учнів підручниками за прийнятними цінами, для губернських відділів народної освіти в 1923 р. робилася скидка з номінальної вартості до 35% [17, с. 22]. З метою здешевлення ціни на книги у 1923 р. розглядалась перспектива злиття з Державним видавництвом України (ДВУ) таких видавництв, як «Шлях освіти», «Пролетарій», «Молодий робітник», «Книгоспілка». Вважалось, що це дасть суттєву економію коштів і організаційно посилить об'єднане видавництво. Та в 1924 р. ця пропозиція ЦК була відхилена. Також була встановлена максимально допустима надбавка на виробничу собівартість книги для ринкової ціни – 140% [22, арк. 46; 29, арк. 22-23; 30, арк. 25]. Державне здешевлення (тобто дотацію) зосередили, в основному, на книгах для села. З метою здешевлення літератури для села у 1923 р. влада намагалась знайти кошти для створення спеціального фонду. Агітпроп ЦК КП(б)У створив спеціальну комісію, яка розглядала загальні плани роботи видавництв, співвідношення між різними відділами, здешевлювала масову літературу, перевіряла калькуляцію цін на книги і можливості здешевлення одних книг за рахунок інших [28, арк. 70]. 9.08.1924 р. вийшла постанова РНК УСРР «Про надіслання державними, кооперативними й приватними магазинами й торговими підприємствами відомостей про ціни, місцевим губернським та окружним статистичним бюро». Відповідно до постанови перераховані організації зобов'язувалися надсилати дані про ціни на товари роздрібної торгівлі. У разі невиконання керівники підприємств несли кримінальну відповідальність [3, с.153]. У 1925 р., аналізуючи питання просування книги на село, ціни на книгу, та провівши обстеження калькуляційної системи центральних видавництв, відділ друку знизив калькуляцію до 140% надбавки на собівартість [30, арк. 8, 25].

В результаті цілеспрямованої державної політики книга дешевшає. У 1925-1926 рр. почали з'являтися брошури «прийнятно» видані по 3-5 коп. та маленькі, дешеві книжечки, вартістю 5-6 коп. Вартість друкованого аркуша масової літератури була доведена до 3 коп. [30, арк. 20]. Також робилися спроби довести ціну на цей різновид друкованої продукції до 1 коп. Навіть підручники для початкової школи надходили у продаж по ціні 10-15 коп. [10, с. 88]. А деякі масові книги ДВУ відпускало в продаж за ціною, меншою за собівартість (український дитячий журнал, український річний календар), бо їх не можна було продавати дорожче за російські, що вийшли у Москві в мільйонних примірниках [29, арк. 13]. З 1926 р. в серії «Книгоспілки» «Загальна бібліотека» стали регулярно виходити твори іноземних авторів у перекладах їх українських колег обсягом 31-78 сторінок надмалого (А7) або кишенькового (А5) формату і коштували переважно 10 – 45 коп. [10, с.87]. У 1926/27 р. деякі видавництва робили спроби випускати й масову художню літературу по 5 коп. невеликими накладами: «Український робітник» – 15160, ДВУ – 20160, та в головній масі наклади не перевищували 5-10 тис. [32, арк. 21 зв.]. Але «наближення книжки шляхом її здешевлення до масового читача» вплинуло на її художнє чи технічне виконання. Розуміння видавництвами дешевого видання, як неохайного видання, викликало появу цілих серій книжок дуже дешевих, «але ж надзвичайно недбайливо й вульгарно виданих» [12, с. 23].

Найбільших успіхів у здешевленні книги досягли приватні та відомчі видавничі структури, які друкували книги великими накладами, змушуючи те саме робити й державні та кооперативні видавництва [10, с. 88]. Але, гонитва видавців за зменшенням накладних витрат тільки за рахунок навального збільшення тиражності видань призвела в середині 1926 р. до «затоварювання» книжкового ринку, яке набуло рис глобальної проблеми [9, с. 5]. Адже видавці, в гонитві за дешевизною видань, майже не переймалися питанням збуту своєї продукції. Тож, книги «осідали» на складах та в книготорговельній мережі. Зокрема, на кінець літа 1925 р. гостра проблема щодо збуту літератури постала перед видавництвом «Український робітник». Хоча, його продукція й була якісно значно краща за «БИП», який випускав подібну літературу, проте видання «БИП» розходились, а «Українського робітника» залежувались по склепах. Це пояснювалось виключно добре налагодженою роботою видавництва «БИП» щодо розповсюдження своїх видань [32, арк. 18]. Тому члени правління видавництва перед своїми підприємствами поставили чіткі завдання: перейти на торгівлю власними виданнями, розповсюджуючи їх через свою торгову мережу за рахунок скорочення торгівлі чужими виданнями; привернути увагу покупця; акцентувати увагу на реалізації підручників, охопивши при цьому всю мережу шкіл, у межах якої діяло видавництво. Поставленні завдання видавництво виконало на 80% [23, арк. 15]. А при ДВУ і його відділах для покращення ситуації створювалися відділи політичного контролю за друкованою продукцією [1, с. 163].

Звісно, держава формувала читацький інтерес, регулювала характер і пріоритети попиту споживача, але не могла всебічно та повністю задовольнити його інтереси. На відміну від усуспільнених, приватні видавництва випускали «ходові» книжки, «попит на які майже не обмежений (словники, підручники, дрібні книжечки художнього перекладу та української бібліотеки)» [31, арк. 76]. Та й пересічна ціна книги приватного сектора була нижчою за ціну соціалістичного (в середньому 1 крб. 33 коп.). Наприклад, якщо книга «Пролетарія» коштувала 1 крб. 44 коп., то книга «Космосу» коштувала 94 коп. [32, арк. 17 зв.]. Взагалі, у 1926/27 р. книга «Красного письменства» обсягом в 10-12 друк. арк. коштувала 2 – 2 крб. 50 коп.; наукова – 4-5 і більше крб., що позбавляло «змоги придбання її з боку індивідуального покупця»; масова соціально-економічна – 25-30 коп., масова селянська – 31,2 коп., масова робітнича українською мовою – 40 коп., російською – 24,1 коп. [32, арк. 21 зв.]. Зокрема, книга ДВУ коштувала: соціально-економічна – від 30 коп. до 3 крб. 25 коп., «Красного письменства» – від 70 коп. до 2 крб., технічна – від 1 крб. 50 коп. до 8 крб., медична – від 40 коп. до 8 крб., довідкова – від 90 коп. до 3 крб., дитяча – від 20 коп. до 95 коп. Періодичні видання продавались за: «Безвірник» – 40 коп., «Життя і Революція» – 75 коп., «Літопис Революції» – 1 крб. 75 коп., «Плужанин» – 25 коп., «Прапор марксизму» – 2 крб. 25 коп., «Радянська освіта», «Самоосвіта», «Селянський будинок» – по 35 коп. кожний, «Червоні квіти» – 25 коп., «Червоний шлях» – 1 крб. 60 коп., «Шлях освіти» – 2 крб. 50 коп. [5, арк. 1-13].

У 1927/1928 рр. проти попереднього, ціна книжки підвищилася на 4,5% (при тому, що державні видавництва знизили ціну на 7,5%, партійні – на 8,5%, кооперативні – на 11%, професійні – на 24%, але наукові підвищили на 26,3%, відомчі – на 5,8%, громадські – на 23,7%, мішані – на 7% і приватні видавництва – на 34,7%). [8, с. 244]. Та, порівняно з 1926/1927 р., у 1927/1928 р. загальний обіг літератури, зокрема української, збільшився на 34%. Також збільшився і продаж книжок. Зокрема, якщо в останньому кварталі 1927 р. Контрагентство продало книжок на 67380 крб. 26 коп., то в останньому кварталі 1928 р. на 138952 крб. 99 коп., тобто, продаж зріс на 106,2% [35, с. 49-50].

Основними покупцями книжок були організації (майже до 60% усієї суми продажу книжок). Проте, як в місті, так і в селі, народжувався індивідуальний покупець. Головний купівельний інтерес селянина складала література із сільського господарства, кількість якої за різні роки становила від 25,9% до 58,2% від загальної суми куплених книжок. Якщо у 1924-1926 рр. попит на соціально-економічну (16,69%) та художню літературу (16,7%) збільшився, то, у 1927-1928 рр. – на соціально-економічну літературу зменшився і становив 9,9%, а на художню збільшився й складав 21,2%. Також постійним попитом користувалася дитяча книжка, що становила 22,2% – 25,4%, пересічна її ціна становила 8,2 коп. [26] та підручники, що складали 21,5%. Інші серії, окрім юридично-довідкової, що становила 8,1%, посідали незначне місце [13, с. 21]. Робітники у 1926-1928 рр., в основному, купували дитячу (44%), художню (24%), соціальну та сільськогосподарську (16%) літературу. Слід відзначити, що з двох відділів – дитячого та сільського господарства – робітник купував літературу за пересічну або нижче пересічної ціну, тоді як соціально-економічну та художню – за високою – 3,6 коп. та 1,29 коп. Службовці віддавали перевагу дитячій, соціально-економічній, художній, сільськогосподарській, кооперативній літературі. Так, попит на дитячу книжку складав у 1924-1925 рр. – 29,8%, у 1928 р. – 31,4%. Хоча службовці витрачали на дитячу книжку незначний відсоток від загальних витрат, проте він поступово збільшувався (з 3% до 7,5%). Щодо соціально-економічної літератури, то попит на неї щороку зменшувався, відповідно в 1924/1925 р. – 35,2%, 1925/1926 р. – 28,7%, 1926/1928 р. – 9,8%, поступаючись художній, що зросла до 25%. Сільськогосподарська література найбільший попит мала у 1925/1926 р. – 25,7%, а в 1926-1928 рр. – лише 5,6%. Книжками з природознавства та з прикладних наук службовці не надто цікавилися – 5,4% у 1924/1925 р., 4,2% – 1925/1926 р., тоді як кооперативна становила – 15,6% [13, с. 26].

Споживчі уподобання жінок у 1924-1925 рр. зосереджувалися на художній, соціально-економічній, сільськогосподарській та природознавчій і науковій літературі, її купівля становила відповідно: 14,8%, 20,1%, 16,7%, 27,6%. Високий відсоток мали дитяча (13,5%), кооперативна література (11,4%) та підручники (10,3%). У 1925-1926 р. жіночі уподобання до природознавчої літератури та прикладних наук зменшилися (відсоток купівлі знизився з 16% до 3,3%). Досить низькими були й показники кооперативної та художньої літератури, але зростав попит на сільськогосподарську книгу – з 17,2% до 34,1% та на дитячу з 13,6% до 26%. У 1926-1928 рр. читацькі уподобання жінок сконцентровуються в місті на дитячій (47,6% кількісно й 29,7% від суми), соціально-економічній (31,2%; 25,4%), художній (10,9%; 12,7%), а на селі інтереси жінок зосереджуються на художній (47,3%, 64,1%) та дитячій (21,5%, 10%) літературі. Купівельна спроможність дітей, в основному, була зосереджена на художній та дитячій літературі, причому роль художньої зростала щороку (1924/1925 р. – 20,9%, 1925/1926 р. – 30,8%). Дитяча книжка мала попит від 25% до 42,4% (кількісно) і від 16,6% до 33,6% (у грошовому еквіваленті), підручники становили від 6,2% до

29,1%. Щодо іншої літератури, то у дітей користувалася попитом соціально-економічна книжка (13,8%), кооперативна (12,5%), з природознавства та прикладних наук (14,8%). Молодь більше цікавилася соціально-економічною книжкою, яка складала в місті – 49,5%, на селі – 42,5%. Підручник також цікавив молодь – 20,5% (пересічна ціна на селі – 32,9 коп., у місті – 93,9 коп.) [26].

Регулярне вивчення книжкової кон'юнктури, вимог споживача, потреби в тій чи іншій літературі та способів найкращого просування книжки до найширшого читацького загалу почалося наприкінці 1920-х рр. Зокрема, «Українським робітником» ще у 1927-1928 рр. було розпочато роботу по організації профспілкового споживача й керівництва комплектуванням бібліотек [24, арк. 1]. Щоб керувати цією роботою, при окружних філіях організовуються бібліотечні колектори [8, с. 207]. Колектори намагались об'єднати й централізувати книжкове комплектування всіх профспілкових бібліотек України. Бібліотечний колектор допомагав бібліотекареві в комплектуванні бібліотек усіма видами літератури, забезпечував надходження в бібліотеки української книги, складав рекомендовані списки літератури, сприяв самоосвіті бібліотекаря й передвижника, вів консультаційну роботу з бібліотекарем [25, арк. 51]. У кінці 1928 р., крім «Українського робітника», розвинули свою мережу бібліотечних колекторів «Пролетарій» та «Книгоспілка». Різниця між колекторами полягала в забезпеченні їх літературою відповідними видавництвами, якщо «Пролетарій» постачав переважно масову соціально-політичну літературу [15, с. 9-10], то «Книгоспілка» – кооперативну, а «Український робітник» – робітничу [11, с. 12]. Щоб підняти цікавість широких мас до української книжки, «просунути її до найвідсталішої частини робітництва і селянства, до тої частини, що й досі не цікавиться книжкою, не читає її», проводились «місячники української книжки». Протягом місячника організовували максимальну знижку на книжки, книжкові базари, кредитування книжкою, лотереї, виставки, вечори української книжки з лекціями, з доповідями, з читанням, з диспутами письменників [8, с. 240].

Та ціна книжки протягом 1928-1929 рр. «не виявила тенденції до зниження», за винятком масової книжки, яка в зв'язку з великим зростанням накладу стала трохи дешевша [19, с. 21]. Так, якщо собівартість книжки видавництва «Радянський селянин» була 12-15 коп., то в 1929 р. собівартість тієї ж книжки при тих же умовах складала 8-10 коп., а для масового читача вийшли книжки ціною від 2 коп. [19, с. 19]. Комплект серії масової бібліотеки Юридичного видавництва коштував від 1 крб. 25 коп. до 2 крб. [20, с. 24]. При цьому, українські книжки були дорожчими за російські. Особливо висока ціна була на літературу із сільського господарства. У загальному по УСРР пересічна ціна української сільськогосподарської книжки складала 77,3 коп. проти 22,8 коп. російської. Дорогими були картини та портрети, а також довідкова книжка, тоді як російські продавалися втричі дешевше, ніж українські. Удвічі дорожчою від російської була література з природознавства, яка продавалася українською мовою лише в кількості 8,3%, а за сумою 1,8%. Дитяча українська книжка конкурувала ціною з російською. Значні досягнення були по художній літературі та підручниках, де переважала українська книжка [13, с. 15].

Враховуючи, «що на недостатню реалізацію книжки впливає її висока ціна, що в свою чергу в значній мірі обумовлюється високою вартістю просунення книжки», комітет у справах друку «приступив до перегляду торговельних знижок у бік їх скорочення» [4, с. 4]. Зокрема, приймає постанову, яка передбачала з 1.03.1930 р. ліквідацію знижок колективному споживачеві та зменшення книготорговельних знижок з 32% до 25% на всю літературу й з 25% до 20% – на підручники. Разом з цим зменшувався коефіцієнт надбавки та запроваджувалася регламентація номінальної ціни на масову книгу накладом не менше за 15 тис. примірників. Всі ці заходи повинні були забезпечити здешевлення номінальної ціни на книги на 25,6% проти 1928/29 р. [34, арк. 38]. Загалом, у 1929/30 р. ціна книги зменшилась проти 1927/28 р. на 30% [33, арк. 17]. Зокрема, серію масової дешевої антирелігійної літератури, розрахованої переважно на сільського читача, інтенсивно друкував «Пролетарій». Ціна кожної книжки – 3 коп. [21, с. 28]. Основною передумовою зменшення собівартості видавничої продукції було збільшення пересічних накладів (з 11 тис. прим. до 14,6 тис.) [4, с. 3]. А, оскільки, частина прямих витрат (авторський гонорар, складання, коректа, правка) не залежить від розміру продукції (накладів), тому подальше їх збільшення давало здешевлення вартості відбитку [34, арк. 9 зв.]. Отже, зменшення собівартості дало змогу здешевити книжку й тим самим наблизити її до споживача.

Замість існуючої практики розподілу книг ЦК ВКП(б), згідно з постановою від 15.08.1931 р. «Про видавничу роботу», вимагав організувати «таку книготоргівлю, яка спиралася б на вивчення попиту і фактичної потреби в книжках на місцях». Книготоргові органи повинні були перебудувати всю свою роботу «на засадах живого зв'язку з основними групами споживачів книги, ретельно вивчаючи культурний і господарський профіль обслуговуваних районів, а також запити різних груп споживачів книг» [18, с. 7]. Для вирішення цієї проблеми видавництва: «Пролетар», «Радянська школа», «Радянський селянин», Державне науково-технічне видавництво, Державне медичне видавництво, «На варті» та деякі інші друкували інформаційно-бібліографічні бюлетені, списки нової літератури, що надійшла у продаж. Ці бібліографічні матеріали виходили як окремими виданнями, так і друкувались на сторінках різних періодичних видань, передусім в журналі «Радянський книгар», де у кожному номері подавалися підготовлені співробітниками Книжкової палати України систематичні покажчики книжок усіх видавництв України «Книжкові новини УСРР» [2, с. 37].

Висновки. Отже, хоча радянському книговидавництву й не була властива гонитва за прибутком заради самого прибутку, але ціна на книги була високою. В середині 1920-х рр. гонитва видавців за дешевизною видань тільки за рахунок збільшення тиражності призвела до «затоварювання» книжкового ринку, яке набуло рис глобальної проблеми, книги «осідали» на складах та в книготорговельній мережі. Тому питання здешевлення книжок, яке постійно знаходилось в центрі уваги ЦК КП(б)У, стало послідовною партійною та державною політикою. І, хоча, державну дотацію зосередили в основному на книгах для села, масовій соціально-політичній літературі, яка перестала бути рентабельною на ринку книги, і підручниках, та, в результаті цілеспрямованої державної політики, книга дешевшала.

Список використаних джерел

1. Баренбаум И.Е. История книги: Учебное пособие. – 2-е издание переработанное / И.Е. Баренбаум. – М.: Книга, 1984. – 248 с.

2. Загуменна О. Розвиток книготорговельної бібліографії у 30-ті рр. XX ст. / О. Загуменна // Вісник книжкової палати. – 1999. – №5. – С. 37-38.

3. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. – 1924. – Ч. 15. – С. 153.

4. Зведений промфінплан книжкових видавництв на 1929-1930 р. // Радянський книгар. – 1930. - №2 (7). – С. 2-5.

5. Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, ф. 50, спр. 399, 17 арк.

6. Издательское дело в первые годы Советской власти (1917-1922): Сборник документов и материалов. – М., 1972. – 346 с.

7. Клепіков С. Економічне вивчення книжкової справи / С. Клепніков // Бібліологічні вісті. – 1930. – №1. – С. 5-22.

8. Книга и книжное дело в Украинской ССР: Сб. док. и мат. 1917-1941 гг. – К.: «Наукова думка», 1985. – 478 с.

9. Левин А. 10 лет нашего хозяйства / А. Левин // Друкар. – 1927. – №7. – С. 4-5.

10. Левчук О.М. Книгоспілка: Становлення кооперативного книговидання в Україні / О.М. Левчук. – К.: Наук. думка, 1992. – 182 с.

11. Махоніна О. Про колектори та редакційно-бібліографічний центр / О. Махоніна // Радянський книгар. – 1930. – № 1. – С. 12.

12. Меженко Ю. Українська книжка часів Великої революції / Ю. Меженко. – К., 1928. – 32 с.

13. Нечаєв М. Книжка та її покупець на селі / М. Нечаєв. – К.: Український науковий інститут книгознавства, 1929. – 50 с.

14. Рихлік Є. Новини друкарської техніки / Є. Рихлік // Бібліологічні вісті. – 1925. – №1/2. – С. 98-108.

15. Рекомендаційна бібліографія й колектори // Радянський книгар. – 1930. – № 6. – С. 9-10.
16. Сірополко С. Духовні потреби населення як основа видавничої діяльності / С. Сірополко // Книжка. – 1923. – Ч. 6-10. – С. 67-68.
17. Подгорнова А.И. Советское книгоиздание в 20-е годы / А.И. Подгорнова. – М.: Наука, 1984. – 109 с.
18. Про видавничу роботу. Постанова ЦК ВКП(б) від 15 серпня 1931 року на доповідь ОГІЗ'у // Радянський книгар. – 1931. – №24. – С. 4-7.
19. Хроніка // Радянський книгар. – 1929. – №1. – С. 18-23.
20. Хроніка // Радянський книгар. – 1929. – №2. – С. 20-26.
21. Хроніка // Радянський книгар. – 1930. – №10. – С. 27-30.
22. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 48, 95 арк.
23. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВОВ України), ф. 174, оп. 2, спр. 1, 83 арк.
24. ЦДАВОВ України, ф. 174, оп. 2, спр. 8, 54 арк.
25. ЦДАВОВ України, ф. 271, оп. 1, спр. 495, 117 арк.
26. ЦДАВОВ України, ф. 555, оп. 1, спр. 9, 15 арк.
27. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 1, оп. 20, спр. 1465, 232 арк.
28. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1770, 172 арк.
29. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1775, 136 арк.
30. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1847, 40 арк.
31. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2493, 232 арк.
32. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2695, 71 арк.
33. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 3103, 67 арк.
34. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 3104, 39 арк.
35. Цифри вуличної торгівлі книжкою та періодикою // Червона преса. – 1929. – №7. – С. 49-50.

References

1. Barenbaum Y.E. Ystoryia knyhy: Uchebnoe posobye [History of a book: Manual]. – 2-e yzdanye pererabotannoe M. : Knyha, 1984. – 248 s.
2. Zahumenna O. Rozvytok knyhotorhovelnoi bibliohrafii u 30-ti rr. KhKh st. [Formation of book marketing bibliography in 1930s.] // Visnyk knyzhkovoi palaty. – 1999. – №5. – S. 37-38.
3. Zbirnyk uzakonen ta rozporiadzhen robitnycho-selianskoho uriadu Ukrainy. – 1924. – Ch. 15. – S. 153.
4. Zvedenyi promfinplan knyzhkovykh vydavnytstv na 1929-1930 r. // Radianskyi knyhar. – 1930. - №2 (7). – S. 2-5.
5. Instytut rukopysiv Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V.I. Vernadskoho, f. 50, spr. 399, 17 ark.
6. Yzdatelskoe delo v pervыe hodы Sovetskoi vlasty (1917-1922): Sbornyk dokumentov y materyalov. – M., 1972. – 346 s.
7. Klepikov S. Ekonomichne vyvchennia knyzhkovoi spravy [Economic studies about the book business] // Bibliolohichni visti. – 1930. – №1. – S. 5-22.
8. Knyha y knyzhnoe delo v Ukraynskoi SSR: Sb. dok. y mat. 1917-1941 hh. – K.: «Naukova dumka», 1985. – 478 s.
9. Levyn A. 10 let nasheho khoziaistva [10 years of our hearth] // Drukar. – 1927. – №7. – S. 4-5.
10. Levchuk O.M. Knyhospilka: Stanovlennia kooperatyvnoho knyhovydannia v Ukraini [The book union: Formation of cooperative book publishing in Ukraine] K.: Nauk. dumka, 1992. – 182 s.
11. Makhonina O. Pro kolektory ta redaktsiino-bibliohrafichnyi tsentr [About collectors and editing-bibliographic centre] // Radianskyi knyhar. – 1930. – № 1. – S. 12.
12. Mezhenko Iu. Ukrainska knyzhka chasiv Velykoi revoliutsii [Ukrainian book during The Great Revolution] – K., 1928. – 32 s.
13. Nechaiev M. Knyzhka ta yii pokupets na seli [Book and its customer from village] / – K.: Ukrainskyi naukovyi instytut knyhoznavstva, 1929. – 50 s.
14. Rykhlik Ie. Novyny drukarskoi tekhniky [Typographical equipment news] // Bibliolohichni visti. – 1925. – №1/2. – S. 98-108.
15. Rekomendatsiina bibliohrafiia i kolektory // Radianskyi knyhar. – 1930. – № 6. – S. 9-10.
16. Siropolko S. Dukhovni potreby naselennia yak osnova vydavnychoi diialnosti [Spiritual needs of population as base of publishing] // Knyzhka. – 1923. – Ch. 6-10. – S. 67-68.
17. Podhornova A.Y. Sovetskoe knyhoyzdanye v 20-e hody [Soviet publishing in 1920s] – M.: Nauka, 1984. – 109 s.
18. Pro vydavnychu robotu. Postanova TsK VKP(b) vid 15 serpnia 1931 roku na dopovid OHIZ'u // Radianskyi knyhar. – 1931. – №24. – S. 4-7.
19. Khronika // Radianskyi knyhar. – 1929. – №1. – S. 18-23.
20. Khronika // Radianskyi knyhar. – 1929. – №2. – S. 20-26.
21. Khronika // Radianskyi knyhar. – 1930. – №10. – S. 27-30.
22. Tsentralniy derzhavniy arhiv gromadskih ob'ednan Ukrayini [Central State Archive of Ukrainian public's unions], f. 1, op. 6, spr. 48, 95 p.
23. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of Ukrainian Government and Management], f. 174, op. 2, sprava 1, 83 p.
24. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of Ukrainian Government and Management], f. 174, op. 2, spr. 8, 54 p.
25. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of Ukrainian Government and Management], f. 271, op. 1, spr. 495, 117 p.
26. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of Ukrainian Government and Management], f. 555, op. 1, sprava 9, 15 p.
27. Tsentralniy derzhavniy arhiv gromadskih ob'ednan Ukrayini [Central State Archive of Ukrainian public's unions], f. 1, op. 20, spr. 1465, 232 p.
28. Tsentralniy derzhavniy arhiv gromadskih ob'ednan Ukrayini [Central State Archive of Ukrainian public's unions], f. 1, op. 20, spr. 1770, 172 p.
29. Tsentralniy derzhavniy arhiv gromadskih ob'ednan Ukrayini [Central State Archive of Ukrainian public's unions], f. 1, op. 20, spr. 1775, 136 p.
30. Tsentralniy derzhavniy arhiv gromadskih ob'ednan Ukrayini [Central State Archive of Ukrainian public's unions], f. 1, op. 20, spr. 1847, 40 p.
31. Tsentralniy derzhavniy arhiv gromadskih ob'ednan Ukrayini [Central State Archive of Ukrainian public's unions], f. 1, op. 20, spr. 2493, 232 p.
32. Tsentralniy derzhavniy arhiv gromadskih ob'ednan Ukrayini [Central State Archive of Ukrainian public's unions], f. 1, op. 20, spr. 2695, 71 p.

33. Tsentralniy derzhavniy arhiv gromadskih ob'ednan Ukrayini [Central State Archive of Ukrainian public's unions], f. 1, op. 20, spr. 3103, 67 p.

34. Tsentralniy derzhavniy arhiv gromadskih ob'ednan Ukrayini [Central State Archive of Ukrainian public's unions], f. 1, op. 20, spr. 3104, 39 p.

35. Tsyfry vulychnoi torhivli knyzhkoiu ta periodykoiu // Chervona presa. – 1929. – №7. – S. 49-50.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Молоткіна Валентина Костянтинівна, доктор історичних наук, доцент кафедри професійної освіти

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

вул. Підварська, 40а, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., 08401, Україна

e-mail: molotkina@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Молоткина Валентина Константиновна, доктор исторических наук, доцент кафедры профессионального образования

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды».

ул. Пидварская, 40а, г. Переяслав-Хмельницький, Киевськая обл., 08401, Украина

e-mail: molotkina@ukr.net

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Molotkina Valentyna Kostiantynivna, Ph.D. in History, assistant professor of Vocational Education Department.

SHEE «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hrihorii Skovoroda State Pedagogical University»

40a, Pidvarska st., Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kiev region, 08401, Ukraine

e-mail: molotkina@ukr.net

УДК 368.9.06:338.49

ОСОБЛИВОСТІ ІНФРАСТРУКТУРИ РИНКУ ПОСЛУГ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ

Ротова Т.А.,
Зайчук С.В.

Україна заслуговує на стабільне фінансове середовище та цивілізований страховий ринок. З поступовим підвищенням рівня розуміння страхування як фінансового інструмента захисту у громадян та певної частини роботодавців з'являється звичка укладати договори добровільного страхування, у т.ч. медичного.

Предметом статті є елементи інфраструктури страхового ринку з акцентом на ринок послуг добровільного медичного страхування (ДМС). Мета статті полягає в аналізі сучасного стану окремих складових інфраструктури та їхнього впливу на сегмент послуг ДМС, виділенні існуючих проблем та формулюванні пропозицій щодо їх вирішення.

Для досягнення поставленої мети, враховуючи специфіку страхування як сфери бізнесу, особливості діяльності страхових компаній у даний час, при дослідженні використано такі наукові методи, як системний підхід, спостереження, метод рядів динаміки та відносних величин, елементи контент-аналізу.

У статті наведено приклади сучасних законодавчо-нормативних документів, роль саморегулюючих організацій страховиків в їх розробці. Наголошено на необхідності розуміння фахової страхової термінології, експертизи, медичного асистансу та його взаємодії із страховими компаніями. Підкреслено важливість етики відносин останніх із клієнтами, партнерами, колегами-конкурентами; дотримання Кодексу етики в страховій діяльності; впровадження у вітчизняну практику досвіду провідних страхових організацій.

Проаналізована динаміка страхових премій та виплат з ДМС, зростання яких підтверджує розуміння людьми значущості збереження свого здоров'я, підвищення якості обслуговування у медичних установах різного рівня, профілю та підпорядкованості. Окреслено проблеми, що пов'язані із специфікою допоміжних послуг страховикам, які здійснюють ДМС. Зроблено наголос на недопустимість необґрунтованого завищення обсягів та вартості медичних послуг, що включені у рахунки за їх надання, як ризик для фінансових показників страхової компанії.

Для вдосконалення та розвитку інфраструктури страхового ринку у сегменті ринку послуг добровільного медичного страхування запропоновано: посилити інформаційну прозорість суб'єктів страхового ринку та інтенсифікувати просвітницьку діяльність серед потенційних клієнтів; використовувати управлінські новації; здійснити експертне прогнозування поведінки споживачів страхових послуг; розширити впровадження інформаційних технологій у практику роботи страховиків. Пропозиції авторів базуються на аналізі досвіду та практиці вітчизняних страхових компаній з урахуванням існуючого ступеню розвитку страхового ринку. Результати дослідження можуть бути використані учасниками страхового ринку, а також вишами економічного напряму підготовки при викладанні дисциплін «Страхування» та «Страхові послуги».

Сучасні страхувальники здатні аналізувати інформацію щодо ДМС, здійснювати моніторинг страхових компаній перед вибором їх програм та віддавати перевагу тим, які: дотримуються виконання своїх зобов'язань за договорами, страхової етики; мають висококваліфікований штат співробітників; цілодобову асистанську підтримку; співпрацюють із сучасними клініками та незалежними експертами.

Розуміння актуальності та розвиток інфраструктури страхового ринку, які залежать від всіх його учасників, є перспективним напрямом для позитивної динаміки ринку послуг добровільного медичного страхування.

Ключові слова: *інфраструктура страхового ринку, страховий захист, експертиза у страхуванні, страхові послуги, медичний асистанс, споживачі страхових послуг.*

ОСОБЕННОСТИ ИНФРАСТРУКТУРЫ РЫНКА УСЛУГ МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ

Ротова Т.А.,
Зайчук С.В.

Украина заслуживает стабильную финансовую среду и цивилизованный страховой рынок. С постепенным повышением уровня понимания страхования как финансового инструмента защиты у граждан и некоторой части работодателей вырабатывается привычка заключать договора добровольного страхования, в т.ч. медицинского.

 © **Ротова Т.А., Зайчук С.В., 2014**

Предметом статьи являются элементы инфраструктуры страхового рынка с акцентом на рынке услуг добровольного медицинского страхования (ДМС). Цель статьи состоит в анализе современного состояния отдельных составляющих инфраструктуры и их влияния на сегмент услуг ДМС, выделении существующих проблем и формулировании предложений по их решению.

Для достижения поставленной цели, учитывая специфику страхования как сферы бизнеса, особенностей деятельности страховых компаний в данный момент, во время исследования использованы такие научные методы, как системный подход, наблюдение, метод рядов динамики и относительных величин, элементы контент-анализа.

В статье приведены примеры современных законодательно-нормативных документов, роль саморегулирующихся организаций страховщиков в их разработке. Сделан акцент на необходимости понимания специализированной страховой терминологии, экспертизы, медицинского ассистанса и его взаимодействия со страховыми компаниями. Подчеркнута важность этики взаимоотношений последних с клиентами, партнерами, коллегами-конкурентами; соблюдения Кодекса этики в страховой деятельности; внедрения в отечественную практику опыта лидирующих страховых организаций.

Проанализирована динамика страховых премий и выплат по ДМС, возрастание которых подтверждает понимание гражданами значимости сохранения своего здоровья, повышения качества обслуживания в медицинских учреждениях разного уровня, профиля и подчиненности. Очерчены проблемы, касающиеся специфики вспомогательных услуг для страховщиков, которые осуществляют ДМС. Сделан акцент на недопустимости необоснованного завышения объемов и стоимости медицинских услуг, включаемых в счета за их предоставление, как риск для финансовых показателей страховой компании.

Для совершенствования и развития инфраструктуры страхового рынка в сегменте ринка услуг добровольного медицинского страхования предложено: усилить информационную прозрачность субъектов страхового рынка и интенсифицировать просветительскую деятельность среди потенциальных клиентов; использовать управленческие новации; осуществить экспертное прогнозирование поведения потребителей страховых услуг; расширить внедрение информационный технологий в практику работы страховщиков. Предложения авторов базируются на анализе опыта и практике отечественных страховых компаний с учетом существующей степени развития страхового рынка. Результаты исследования могут быть использованы участниками страхового рынка, а также вузами экономического направления подготовки при преподавании дисциплин «Страхование» и «Страховые услуги».

Современные страхователи способны анализировать информацию по ДМС, осуществлять мониторинг страховых компаний перед выбором их программ и отдавать предпочтение тем, которые: придерживаются выполнения своих обязательств по договорам, страховой этики; имеют высококвалифицированный штат сотрудников; круглосуточную ассистантскую поддержку; сотрудничают с современными клиниками и независимыми экспертами.

Понимание актуальности и развитие инфраструктуры страхового рынка, которые зависят от всех его участников, являются перспективным направлением для положительной динамики рынка услуг добровольного медицинского страхования.

Ключевые слова: *инфраструктура страхового рынка, страховая защита, экспертиза в страховании, страховые услуги, медицинский ассистанс, потребители страховых услуг.*

INFRASTRUCTURE FEATURES OF THE MARKET OF HEALTH INSURANCE SERVICES

Rotova T.A.,
Zaychuk S.V.

Ukraine deserves a stable financial environment and civilized insurance market. With a gradual increase of understanding level of insurance as a financial tool of protection between citizens and some employers appears a habit to make contracts of voluntary insurance, including health insurance.

Infrastructure elements of insurance market with a focus on the market of voluntary health insurance services are the subject of the article. The aim of the article is to analyze the current state of individual components of the infrastructure and its impact on segment of voluntary health insurance services, to set existing problems and to formulate proposals for their solving.

To achieve this goal, considering the specificity of insurance as a business area and characteristics of insurance companies activities at the moment, the following methods as systematic approach, observation, method of dynamic series and relative values, elements of content analysis are used in the research.

Examples of modern legal documents, role of self-regulatory insurance organizations in their development are given in the article. Necessity of understanding of professional insurance terminology, expertise, medical assistance and its interaction with insurance companies are emphasized. Importance of ethical relationships of the last with clients, partners, colleagues and competitors; following the Code of ethics in insurance; implementation of leading insurance organizations experience into national practice are accentuated.

Insurance premiums and payments dynamics of voluntary health insurance, increasing of which confirms people's understanding of importance of their health preserving, elevation of services quality in different health institutions is analyzed. Problems related to the specificity of supporting services for insurers that carry out voluntary health insurance are outlined. Impossibility of unjustified volume and value overestimation of health care services that are included into accounts as a risk for financial indicators of insurance company is accentuated.

For improvement and development of infrastructure of the insurance market in the segment of voluntary health insurance services market are offered some ideas: to enhance information transparency of insurance market subjects and to intensify educative activities for potential customers; to use management innovations; to make expert prediction of the behavior of insurance consumers; to expand introduction of IT technology into the practice of insurers. Authors' offers are based on the analysis of experience and practice of domestic insurance companies including current development of the insurance market. The results of the research can be used by the insurance market participants and by economical universities in such subjects as "Insurance" and "Insurance services".

Present-day insured are able to analyze information about voluntary health insurance, to monitor insurance companies before choose their programs and give any preferences to those, which fulfill their contracts obligations and keep insurance ethics; have high level staff; around the clock assistance support; cooperate with modern clinics and independent experts.

Understanding of the relevance and development of infrastructure of the insurance market, which depend on all its members, are a promising direction for positive dynamics of the market of voluntary health insurance services.

Key words: *insurance market infrastructure, insurance protection, insurance expertise, insurance services, medical assistance, consumers of insurance services.*

Постановка проблеми. Для сталого розвитку страхового бізнесу, особливо в складних фінансових умовах, необхідна дієва інфраструктура ринку страхових послуг. Вона повинна забезпечувати можливість реалізації економічних інтересів страховиків і страхувальників, підвищувати рівень захищеності життя та здоров'я не тільки окремого громадянина, а й суспільства в цілому, сприяти координації дій усіх суб'єктів страхового ринку та активізувати страхову діяльність.

Оскільки головне призначення інфраструктури як системи полягає в підтримці впорядкованих взаємовідносин між усіма учасниками ринку страхових послуг, проблеми, що пов'язані з розглядом стану її окремих елементів, є актуальними. На

особливу увагу, враховуючи соціальну значущість медичного страхування, заслуговують складові інфраструктури у цьому сегменті страхового ринку. Для ефективного функціонування вітчизняного страхового ринку необхідна налагоджена система взаємозв'язків між спеціалізованими організаціями, які б були здатні якісно й оперативно обслуговувати потреби учасників страхових відносин, потоки грошей, інформації, тобто розвинена інфраструктура страхового ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі елементи інфраструктури на страховому ринку аналізувалися такими вітчизняними вченими та практиками, як В.Базилевич, Н.Внукова, О.Гаманкова, О.Козьменко, С.Осадець, Н.Ткаченко, В.Фурман та ін. Сутності, особливостям та значущості нормативно-правових питань, понятійного апарату, діяльності страхових посередників, інформаційних технологій у страхуванні присвячені праці О.Архіпова, А.Вільямса, І.Габідуліна, В.Гомеллі, О.Залєтова, Е.Турбіної, Р.Юлдашева та ін.

Зустрічаються цікаві аналітичні інтерв'ю з фахівцями-практиками – представниками страхових компаній та експертних центрів різних країн: П.Галаси, М.Галагузи, О.Голубенка, І.Гордієнка, В.Дольника, О.Дробота, Г.Мазанко, А.Перетяжка, проте переважна більшість публікацій стосується експертизи у майновому страхуванні.

Інфраструктура у страхуванні як комплексне поняття недостатньо досліджено у наукових роботах. Не повною мірою залишаються висвітленими питання страхової етики, роботи асистанських і консалтингових компаній тощо, практично не досліджені питання експертизи у страхуванні, діяльності страхових експертів, науково-методичне забезпечення їхньої роботи. Окрім того, специфічні у страхуванні поняття по-різному тлумачаться в різних джерелах, а деякі взагалі не мають визначень в існуючих нормативних документах.

Мета статті полягає у розгляді сучасного стану окремих елементів інфраструктури страхового ринку та їхнього впливу на ринок послуг медичного страхування, окресленні існуючих проблем та формулюванні пропозицій щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Перспективи страхування як системи, співвідношення його окремих галузей, видів та форм проведення певною мірою обумовлені існуючою інфраструктурою. До неї, зважаючи на специфіку страхового ринку як частини ринку фінансових послуг, слід віднести: фінансово-кредитну систему; правове та нормативне забезпечення діяльності страховика як суб'єкта господарювання; страхову експертизу; аудиторські служби; інформаційні технології; систему підготовки та перепідготовки кадрів; наукові дослідження тощо. Вважаємо, що вивчений зарубіжний досвід та сьогоднішній стан страхового ринку дозволяє додати до складових інфраструктури також фахову термінологію, професійну етику, службу асистансу.

Враховуючи неможливість всебічного аналізу всіх вищезазначених складових інфраструктури страхового ринку, зупинимося на окремих.

Основним документом, який встановлює вимоги до страхової діяльності в Україні, є Закон «Про страхування». Хоча він і наближений до умов практики, проте потребує внесення певних змін і доповнень до нього. Нові підготовлені пропозиції професійних учасників страхового ринку мають бути розглянуті найближчим часом Верховною Радою України [1].

В останні роки затверджено ряд документів, що спрямовані на вдосконалення вітчизняної нормативно-законодавчої бази. Так, тільки у 2014 р. прийнято кілька Розпоряджень Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, які впливають на зміни у складових інфраструктури. Одним із них (Розпорядження від 29.04.2014 № 1321 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України» [2]) передбачено зміни до «Положення про навчання, перепідготовку, підвищення кваліфікації та складання екзаменів особами, які провадять діяльність на ринках фінансових послуг», «Кваліфікаційних вимог до осіб, які здійснюють діяльність з визначення причин настання страхового випадку та розміру збитків (аварійних комісарів)» тощо.

В іншому Розпорядженні зазначено, що рейтинг фінансової надійності (стійкості) перестраховиків повинен відповідати рівню рейтингів не нижчому, ніж за класифікацією таких міжнародних рейтингових агентств, як: «A.M.Best» (США) – рівень «B»; «Moody's Investors Service» (США) – «Ba»; «Standard & Poor's» (США) – «BB»; «Fitch Ratings» (Великобританія) – «BB» [3].

Важливою для вітчизняного страхового ринку є Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі Угода), що підписана у 2014 р. та передбачає можливість встановлювати міри пруденційного нагляду на ринку страхових послуг з метою захисту інвесторів, страхувальників та вигодонабувачів, а також забезпеченості цілісності та стабільності фінансової системи. Всі експерти страхового ринку вважають, що ратифікація Угоди суттєво вплине на його розвиток, внаслідок чого очікується відкриття в Україні дочірніх компаній та філій європейських страховиків, проведення пенсійної та медичної реформ, введення електронної форми страхового поліса, підвищення рівня захисту прав споживачів страхових послуг, створення фінансового омбудсмена. Крім того, у контексті досліджуваного у статті питання, відмітимо, що адаптація національного регулювання фінансових ринків в Україні до стандартів ЄС дозволить створити вагомі стимули розвитку сучасної інфраструктури фінансового ринку [4].

Страховий досвід, накопичений розвиненими державами, поступово запроваджують вітчизняні страхові компанії. Прикладами можуть слугувати введення Європротоколу, системи щодо проведення стрес-тестування, застосування міжнародних стандартів фінансової звітності. Жваво обговорюються актуальні питання правових аспектів у страхуванні та перестрахуванні, оподаткування страхової діяльності, страхування ризиків аграрної галузі, можливості та перспективи впровадження обов'язкового медичного страхування.

Формування у законотворців розуміння необхідності прийняття сучасних законодавчих актів стосовно страхування – завдання непросте. У цьому аспекті слід наголосити на значущості діяльності саморегулюючих об'єднань страховиків – Ліги страхових організацій України (ЛСОУ), Української Федерації Убезпечення (УФУ), Асоціації «Страховий бізнес». Вони є розробниками ряду слушних пропозицій, на які чекає вітчизняний ринок. Заслуговує на увагу Політика розкриття інформації страховиками-членами УФУ, що передбачає поетапне впровадження орієнтовно до кінця 2016 року [5].

Інформаційний простір та його змістовне наповнення доступною та прозорою інформацією для споживачів страхових послуг є необхідною передумовою для виховування культури, розуміння процесів, що відбуваються у страховій галузі та звички страхуватися. Під розкриттям інформації страховиками мається на увазі оприлюднення на офіційних сторінках страховиків в мережі Інтернет даних щодо фінансового стану, фінансових результатів та інших показників діяльності. Відмітимо, що розкриття інформації здійснюється на добровільній основі та дозволяє провести комплексний аналіз і визначити місце страхової компанії у рейтингу за основними показниками у розрізі різних видів страхування. Так, наприклад, у сегменті добровільного медичного страхування (ДМС) його можна сформувати за такими показниками, як обсяг страхових премій і страхових виплат, рівень виплат, рівень перестрахування, частка виду в портфелі страховика (табл. 1).

Здійснивши аналіз ТОР 20 страхових компаній, які займаються добровільним медичним страхуванням, ми дійшли висновку, що беззаперечними лідерами ринку є страхові компанії «НАФТАГАЗСТРАХ», «ПРОВІДНА», «ІНГО Україна». Варто зазначити, що провідні гравці ринку добровільного медичного страхування та інші страховики в даній сфері засвідчують високий рівень страхових виплат, що унаочнює рис.1.

Такі показники є досить високими, порівняно з іншими видами страхування. Однак це не є свідченням відсутності проблем (як внутрішніх, так і зовнішнішніх) для розвитку ДМС в цілому й окремих елементів інфраструктури цього сегменту страхового ринку.

Таблиця 1. ТОР 20 страхових компаній на ринку ДМС у 2013 р.

№ з/п	Назва СК	Страхові премії, тис. грн.	Страхові виплати, тис. грн.	Рівень виплат, %	Рівень перестрахування, %	Частка виду в портфелі страховика, %
1	НАФТАГАЗСТРАХ	268397,6	170834,5	63,6	0	98,7
2	ПРОВІДНА	137389,2	126175,7	91,8	0	24,4
3	ІНГО Україна	93578,8	112550,1	120,3	2	14,8
4	АСКА	88719,5	61777,4	69,6	0	14,4
5	UNIQA	74643,6	59047,7	79,1	35	12,7
6	ДНІПРОІНМЕД	64581,6	23838,1	36,9	40,5	20,4
7	УПСК	43865,3	8631,1	19,7	1	11,1
8	АЛЬФА СТРАХУВАННЯ	37360,9	30298	81,1	0	6,4
9	ALLIANZ Україна	36463,2	29235,5	80,2	1,2	20,6
10	УКРАЇНСЬКА СТРАХОВА ГРУПА	33528,6	19893,8	59,3	0	6,6
11	ТАС	33396,3	25707,3	77	0	8,4
12	АХА	32881	21102	64,2	0	4,2
13	ПРОСТО-СТРАХУВАННЯ	32741,1	20925,9	63,9	0	15,8
14	ІЛЛІЧІВСЬКЕ	31676,9	18891,3	59,6	0	21,3
15	PZU Україна	27836,6	19600,5	70,4	0	6,9
16	КРАЇНА	23557	16499	70	0,1	16,9
17	АСКО-ДОНБАСС СЕВЕРНЫЙ	20889,8	9842,5	47,1	14,4	23
18	КРОНА	17931	12042,3	67,2	0	58,7
19	МЕГАПОЛІС	16691,6	15351,2	92	0	32,1
20	ГАРАНТ-АВТО	16236,5	18123,3	111,6	0	6,6

Джерело: розроблено авторами за даними журналу «Insurance TOP» [6].

Рисунок 1. Рівень виплат провідних страхових компаній у 2013р.
Джерело: розроблено авторами за даними журналу «Insurance TOP» [6].

Серед заходів, які у найближчій перспективі очікуються на страховому ринку та дозволять посилити пруденційний нагляд за страховою діяльністю, є запровадження за допомогою інструментів та даних «Комплексної інформаційної системи» паспорта страхової компанії, що міститиме всю необхідну інформацію про фінансову установу.

Розглядаючи інформаційну складову страхового ринку, доцільно зупинитися на питанні, частково пов'язаним із інформацією – професійній етиці як складової інфраструктури. У страхуванні як сфері послуг етика відносин між страховиком і клієнтом, страховиками-конкурентами, страховиками та їх партнерами по бізнесу має неабияке значення. Для ДМС притаманними є специфічні й важливі для застрахованих питання етики стосунків між страховиком та медичними закладами, асистанськими компаніями.

В якості асистант-компаній виступають спеціалізовані компанії з організації послуг у формі негайної допомоги, що мають розгалужену мережу представництв в усьому світі. Цікаво, що одна з найбільш відомих – «Europ Assistance» – була заснована ще у 1958 р. й обслуговує клієнтів за кордоном і в наші дні. З 2007 року офісом-кореспондентом Europ Assistance на території України є «Ел.Ай.Сі. Асистанс».

Для виконання своїх зобов'язань з медичного асистансу як одного з видів асистантських послуг компанії підписують договори про надання медичної допомоги застрахованим особам з лікувально-профілактичними установами, фармацевтичними компаніями, аптеками по всій території України. Фахівці асистанської компанії особисто контактують з лікарями, завідуючими відділеннями, контролюють призначення медикаментів, тактику лікування тощо. Гарантія високої якості медичної допомоги підтверджується моніторингом надання медичної допомоги.

Завдяки медичному асистансу клієнти страховика отримують широкий спектр послуг: надання медичних консультацій у телефонному режимі 24 години на добу, організацію амбулаторної медичної допомоги (з виїздом лікаря додому), екстреної або планової госпіталізації, медичного ескорту й евакуації, забезпечення лікувального процесу медикаментами, а клієнта на час госпіталізації – продуктами харчування, організацію посмертної репатріації, підготовку документів, звітів по кожному страховому випадку. Зазначимо, що в суперечливих випадках проводиться розслідування або експертна оцінка страхових випадків.

Асистуючі компанії, таким чином, стають сервісними партнерами-посередниками між страховою компанією та амбулаторними, стаціонарними, профілактичними лікувальними закладами, науково-дослідними інститутами, оздоровчими центрами, аптеками, лабораторіями, стоматологіями по всій території України, а відтак, сприяють розвитку інфраструктури. Не дивлячись на недовготривалу історію розвитку вітчизняного страхового ринку, деякі асистанські компанії співпрацюють із страховиками більше 10 років: «Савітар Груп», «Гарант-АССІСТАНС» тощо.

Аналіз діяльності окремих асистанських компаній дозволив зробити висновок щодо певної схожості набору послуг, які вони надають: консультація терапевта, педіатра, кардіолога, пластичного хірурга, інших лікарів; невідкладна допомога; стаціонар. Однак вартість варіантів програм страхування має широкий діапазон, що, безумовно, враховують страхові компанії. Так, наприклад, спеціалізований Медичний центр «Авен Про» надає послуги провідним страховим компаніям України – «УНІКА», «Універсальна», «Провідна», «ТАС». За необхідності Центр організовує консультації зарубіжних фахівців, лікування за кордоном, що, зрозуміло, коштує недешево. Високі ціни на медичні послуги (виклик швидкої може складати від 200 до 600 грн) і необхідність постійної взаємодії та контролю за діяльністю медичних закладів різного рівня призводять в останній час до створення страховиком власних медичних центрів (МЦ).

Майже річний досвід роботи власної клініки має страхова компанія «Інго Україна», яка відкрила Медичний центр «ІНГО». Він має кваліфікований персонал, сучасне обладнання, зручне місцезнаходження (центр Києва) та щоденний графік роботи. Це спроба страховика не тільки реалізувати стратегію компанії, спрямовану на прибутковий ріст, а й зробити медичний заклад орієнтованим на потреби як застрахованих осіб, так і страхових компаній [7].

Спостерігаючи за роботою вищезазначеного центру, відмітимо, що починаючи з липня 2014 року, клієнти, які застраховані в АСК «ІНГО Україна» за програмами ДМС, стали користуватися послугою прямого запису на прийом в Центр, що означає заміну телефонного спілкування між страховою компанією та МЦ «ІНГО» на прямий доступ в його інформаційну систему. Клієнту потрібно зробити тільки один дзвінок, а співробітник асистансу за допомогою WEB-інтерфейсу може побачити доступний для прийому час конкретного лікаря або процедури та здійснити запис в клініку [8].

Недостатньо розглянутим, на нашу думку, залишається питання фахової термінології. Наукове пізнання будь-якої проблеми немислиме без з'ясування змісту основних понять. Понятійний апарат як сукупність понять та категорій у страхуванні вельми специфічний. Незважаючи на те, що «франшиза», «премія», «андерайтинг» тощо зустрічаються не тільки у страховій галузі, вони мають зовсім інші значення. Принагідно згадати, що кожне поняття, а саме у формі понять відбувається процес засвоєння системи наукових знань, має дві основні логічні характеристики – екстенсіональну (обсяг) та інтенсіональну (зміст). Вітчизняні науковці (С.Осадець, О.Залєтов) звертають увагу на те, що представники різних країн, наукових шкіл, вивчаючи понятійний апарат страхування, часто розуміють під ним різні категорії або явища в діяльності страхових компаній.

Розглядаючи такі поняття, як «страхова медицина» та «медичне страхування», звернемося до тлумачення деяких учених. Одні вважають медичне страхування формою соціального захисту інтересів населення в охороні здоров'я [9; с.291]. Р.Юлдашева, який вважає, що «страхова медицина – це форма організації охорони здоров'я, яка передбачає обов'язкове державне страхування від хвороб в поєднанні з приватною лікарською практикою та медичними закладами (лікарні, санаторії та ін.) [10].

Проте такі визначення, на нашу думку, не є безперечним потребує обговорення й уточнення.

На ринку страхових послуг у сегменті медичного страхування існує конкуренція, тому страховики шукають нові переваги шляхом реінженірінгу бізнес-процесів і впровадження системного підходу до управління, що дозволяє швидко й адекватно реагувати на зміни зовнішнього середовища. Одним із способів, що дозволяє оптимізувати процес укладання договору страхування, а при настанні страхового випадку – оцінити реальні розміри необхідної виплати, можна назвати експертизу.

Аналіз питання щодо стану страхової експертизи показує, що провідні страхові компанії ставляться до нього серйозно й системно. Розуміючи, що експертна діяльність відіграє важливу роль у страхуванні та ґрунтується на принципах законності, дотримання прав та свобод людини, об'єктивна і компетентна експертиза – це не тільки затребувана послуга в ринковій економіці, але й, насамперед, необхідний елемент для становлення цивілізованих економічних відносин між страховиком і застрахованою особою. Хоча у кожної страхової компанії свій підхід до проведення експертизи, а він достатньо суб'єктивний, зупинимося на загальних проблемах, які існують в цій складовій інфраструктури страхового рикну.

Передстрахова експертиза при укладанні договору медичного страхування є необхідною умовою для визначення найбільш оптимальних, як для страховика, так і для страхувальника, умов. Після аналізу відповідей потенційного клієнта на питання опитувального листа (або декларації про здоров'я), страхова компанія має уявлення про стан його здоров'я та ризики, які йому загрожують. У деяких випадках оскільки інформація є суттєвою для укладання договору та зазначення його основних умов, звертаються до медичного обстеження (як правило тоді, коли дані анкет викликають сумнів). В інформаційному банку даних страховика, який працює не перший рік на ринку, обробляються та зберігаються анкети страхувальників, інформація щодо оплати медичних послуг у минулих періодах за кожним застрахованим.

Характерним саме для медичного страхування є проведення перевірки правильності поставленого діагнозу хворому, доцільності призначення тих чи інших ліків, процедур, медичних рекомендацій. Ефективність експертизи багато в чому залежить від повноти матеріалів, що передаються страховій компанії. Фахівці останньої – працівники із медичною освітою – мають право здійснити запит усіх документів щодо кожної страхової події. Потім вони аналізують інформацію, надану медичними установами, та роблять висновки, які можуть бути підставою для продовження або відмови у співпраці з тим чи іншим медичним закладом. Але експертиза в даному виді страхування має певні складнощі. По-перше, це пов'язано з участю медичних установ різного профілю, форм власності, які надають безпосередньо медичні послуги застрахованим. По-друге, формою страхової виплати та наявністю фінансових відносин між страховими компаніями та різними (за видами медичних послуг, відомчій підпорядкованості та ін. ознаками) медичними закладами.

Слід зробити наголос на тому, що основним ризиком для фінансових показників страховика, який здійснює ДМС, є необґрунтоване завищення обсягів та вартості медичних послуг, що включені у рахунки за їх надання. Для попередження або мінімізації таких ризиків доцільно, на наш погляд, створити спеціалізоване програмне забезпечення з метою автоматичного аналізу та виявлення рахунків з ознаками страхового шахрайства. Відразу можна спрогнозувати проблему, що може виникнути – складність прийняття рішення щодо часткової оплати або мотивованої відмови в ній.

Торкаючись питання співробітництва із різними партнерами, доречно відмітити, що практично відсутні наукові дослідження, присвячені аналізу фасилітації у діяльності страхових компаній та інших учасників страхового ринка. Мова йде про питання етики, окремі аспекти якої вже зазначені у статті раніше. Так, наприклад, Кодекс етики в страховій діяльності визначає правила поведінки страховиків. У ньому, зокрема, зазначені, як загальні етичні вимоги, так і обов'язки страховиків (по відношенню до клієнтів і конкурентів, своїх працівників та органів державної влади, акціонерів щодо забезпечення якості страхових послуг) [11]. На жаль, ознайомлення із відгуками споживачів страхових послуг за різними видами страхування (в т.ч. і медичного) свідчить про окремі порушення етичних вимог. Підтвердженням є демпінг тарифів, невиконання зобов'язань за договорами та необґрунтоване зменшення страхових виплат. Відмітимо, що існує також Кодекс професійної етики страхових посередників

України, в якому зазначено обов'язки брокера та агента по відношенню до клієнта, страхової компанії, колег-конкурентів, а також головні принципи професійної етики: дотримання правил чесної конкуренції, компетентне та відповідальне обслуговування клієнтів, правила чесного відношення до всіх суб'єктів страхового ринку.

Висновки. З поступовим підвищенням рівня розуміння страхування як фінансового інструмента захисту, набуванням звички укладати договори медичного страхування, страхувальники віддають перевагу тим страховикам, які в умовах наявної конкуренції на ринку страхових послуг дотримуються страхової етики, мають висококваліфікований штат співробітників, цілодобову асистанську підтримку, співпрацюють із сучасними клініками та незалежними експертами.

Чітка й зрозуміла термінологія у всіх видах страхування та ДМС зокрема, сприяє підвищенню страхової культури потенційних й реальних страхувальників. Послуги медичних закладів, їх аналіз та контроль якості з урахуванням фінансових можливостей основних гравців ринку медичного страхування стають все більш затребуваними, а популяризація у суспільстві навіть окремих елементів інфраструктури страхового ринку є перспективною для позитивної динаміки медичного страхування.

На безпосереднє зростання сегменту ДМС впливає не тільки поступове усвідомлення громадянами значущості захисту свого здоров'я, а й відносно налагоджені зв'язки з асистуючими компаніями, сучасні інформаційні технології, які застосовують провідні страховики.

Для вдосконалення та розвитку інфраструктури страхового ринку у сегменті ринку послуг медичного страхування, на нашу думку, доцільно запровадити ряд заходів, які здатні суттєво змінити ситуацію: посилення інформаційної прозорості суб'єктів ринку; підготовка аналітиків у сфері страхування; використання управлінських новацій; інтенсифікація просвітницької діяльності серед страхувальників; експертне прогнозування поведінки споживачів страхових послуг.

Актуарії, страхові посередники, наукові дослідження, система підготовки кадрів, аудиторські та консалтингові послуги, інформаційні технології, які теж слід віднести до елементів інфраструктури, потребують окремого ґрунтовного вивчення та відповідного узагальнення, опису проблем і шляхів їх вирішення.

Список використаних джерел

1. *Проект Закону України «Про страхування» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://uainsur.com/our-news/43890.*
2. *Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. Розпорядження Нацкомфінпослуг України від 29.04.2014 № 1321.*
3. *Про затвердження Вимог до рейтингів фінансової надійності (стійкості) страховиків та перестраховиків-нерезидентів та порядку їх підтвердження. Розпорядження Нацкомфінпослуг України від 11.07.2013 № 2262.*
4. *Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Міжнародний документ від 27.06.2014 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page.*
5. *Стратегія та Політика розкриття інформації страховиками-членами УФУ [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ufu.org.ua/ua/about/activities/strategic_initiatives/4957.*
6. *TOP 50 на рынке добровольного медицинского страхования, 2013 // Insurance TOP. – 2014. – №1(45). – С.53.*
7. *Конфлікт інтересів в добровільному медичному страхуванні // Страхова справа. – 2013. – №4 (52). – С.51.*
8. *Сайт Медичного Центру «ІНГО» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://mcingo.com.ua/articles/ask_-ngo_ukrana-_vprovadila_skhemu_pryamogo_zapis.*
9. *Страхование: Учебник для студентов вузов, обучающихся по специальностям: «Финансы и кредит», «Бухгалтерский учет, анализ и аудит» / Под ред. В.В. Шахова, Ю.Т. Ахвледиани – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 511с.*
10. *Страховой бизнес: Словарь-справочник / Сост. Р.Т.Юлдашев. – М.: Анкил, 2005. – 832 с.*
11. *Кодекс етики в страховій діяльності [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://uainsur.com/zakonodavstvo/codex.*

References

1. *Proekt Zakonu Ukrainy «Pro strakhuvannya» [Draft Law of Ukraine «About Insurance»]. http://uainsur.com/our-news/43890.*
2. *Pro vnesennya zmin do deyakhyh normatyvno-pravovykh aktiv Derzhavnoi komisii z regulyuvannya rynkiv finansovykh poslug Ukrainy. Rozporyadzhennya Natskomfinposlug Ukrainy vid 29.04.2014 № 1321[About amendments to some legal acts of State Commission for Regulation of Financial Services Markets of Ukraine. Command of National Commission for Regulation of Financial Services Markets of Ukraine].*
3. *Pro zatverdzhennya Vymog do reityngiv finansovoi nadiynosti (stiykosti) strakhovykiv ta perestrakhovykiv-nerezydentiv ta poryadku ih pidtverdzhennya. Rozporyadzhennya Natskomfinposlug Ukrainy vid 11.07.2013 № 2262 [About approving of the requirements for financial strength ratings of insurers and non-resident reinsurers and order of their confirmation. Command of National Commission for Regulation of Financial Services Markets of Ukraine].*
4. *Ugoda pro asotsiatsiyu mizh Ukrainoyu, z odniyei storony, ta Evropeyskym Soyuzom, Evropeyskym spivtovarystvom z atomnoi energii i ihnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony: Mizhnarodnyi dokument vid 27.06.2014 [Agreement about the association between Ukraine, from one side, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, from the other side: International document].http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page.*
5. *Strategiya ta Polityka rozkryttya informatsii strakhovykamy-chlenamy UFU [Strategy and Policy of the information disclosure by insurers – UFU members]. http://ufu.org.ua/ua/about/activities/strategic_initiatives/4957.*
6. *TOP 50 na rynke dobrovolnogo meditsinskogo strakhovaniya, 2013 [TOP 50 on the voluntary health insurance market, 2013]. Insurance TOP [Insurance TOP], no 1(2014), P.53.*
7. *Konflikt interesiv v dobrovilnomu medychnomu strakhuvanni [Conflict of interests in voluntary health insurance]. Strakhova sprava [Insurance business], no №4 (2013), P.51.*
8. *Websayt Medychnogo Tsentru «INGO» [Website of the «INGO» Medical Center]. http://mcingo.com.ua/articles/ask_-ngo_ukrana-_vprovadila_skhemu_pryamogo_zapis.*
9. *Shakhov V.V., Akhvlediani U.T. Strakhovanie: Uchebnik dlya studentov vuzov, obuchayuschihsya po spetsialnostyam: «Finansy I kredit», «Bukhgalterskiy uchyot, analiz i audit» [Insurance: Textbook for students studying in the field of «Finance and credit», «Accounting, analysis and audit»], of Moscow: UNITI-DANA, 2008, 511p.*
10. *Yuldashev R.T. Strakhovoy biznes: Slovar-spravochnik [Insurance business: Dictionary-directory]. M.: Ankil, 2005, 832 p.*
11. *Kodeks etyky v strakhoviy diyalnosti [Code of ethics in insurance activity]. http://uainsur.com/zakonodavstvo/codex.*

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Ротова Тетяна Анатоліївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів

Київський національний торговельно-економічний університет

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

e-mail: rotova@knteu.kiev.ua, rotova_tanya@mail.ru
Зайчук Світлана Валентинівна, аспірант кафедри фінансів
Київський національний торговельно-економічний університет
вул. Старонаводницька, 4а, кв.40, м. Київ, 01015, Україна
e-mail: zaychuk.sv@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ
Ротова Татьяна Анатольевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов
Киевский национальный торгово-экономический университет
ул. Киото, 19, г. Киев, 02156, Украина
e-mail: rotova@knteu.kiev.ua, rotova_tanya@mail.ru
Зайчук Светлана Валентиновна, аспирант кафедры финансов
Киевский национальный торгово-экономический университет
ул. Старонаводницкая, 4а, кв.40, г. Киев, 01015, Украина
e-mail: zaychuk.sv@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS
Rotova Tetyana Anatoliivna, Ph.D. in Economics, Associate Professor
Kyiv National University of Trade and Economics
19, Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine
e-mail: rotova@knteu.kiev.ua, rotova_tanya@mail.ru
Zaychuk Svitlana Valentynivna, postgraduate student
Kyiv National University of Trade and Economics
4a-40, Staronavodnytska Str., Kyiv, 01015, Ukraine
e-mail: zaychuk.sv@gmail.com

УДК 336.2

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Свищук А.С.

Предметом роботи є економічні відносини, що виникають з приводу формування та використання фондів фінансових ресурсів держави.

Метою роботи є виявлення провідного зарубіжного досвіду регулювання соціально-економічного розвитку країни податковими методами та розробка пропозицій щодо його імплементації у вітчизняну практику.

Методологія проведення роботи. Робота виконана за результатами дослідження сучасних наукових праць у яких висвітлено успішний досвід застосування методів податкового регулювання соціально-економічного розвитку країн з розвинутою ринковою економікою, а також публікацій органів влади зарубіжних держав з питань оподаткування.

Результати роботи. Досліджено провідний досвід країн з розвинутою ринковою економікою щодо застосування податкових методів та інструментів для регулювання соціально-економічного розвитку країни. Розроблено пропозиції щодо використання окремих податкових методів та інструментів у вітчизняній практиці. Запропоновано групування країн за рівнем впливу їх урядів на показники соціально-економічного розвитку за допомогою податкових методів та інструментів. Удосконалено класифікацію податків з точки зору їх впливу на розвиток економіки.

Галузь застосування результатів: організація та проведення наукових досліджень у сфері удосконалення регулювання соціально-економічного розвитку держави податковими методами та інструментами, побудова та забезпечення ефективного функціонування системи податкового регулювання економіки, формування основних напрямків податкової політики держави.

Висновки: важливим завданням у ході реформування вітчизняної системи оподаткування є вивчення провідного зарубіжного досвіду у дані сфері та імплементація найбільш позитивних здобутків у систему оподаткування України; у більшості розвинутих країн переважає система прямого оподаткування із прогресивною шкалою податкових ставок; країни світу за системою оподаткування прибутку поділяються на чотири групи; найбільш характерними проблемами функціонування систем оподаткування у розвинутих країнах є: складність побудови податкових систем, несправедливість оподаткування доходів фізичних осіб, неузгодженість оподаткування доходів фізичних осіб із різних джерел, значний перекіс у бік прямого оподаткування; за характером податкових реформ дані країни можливо поділити на дві групи: країни, які проводять радикальні податкові реформи та країни, які проводять помірковані податкові реформи; ключові принципи, яких слід дотримуватися в ході реформування вітчизняної системи оподаткування: сприяння розвитку вітчизняного товаровиробника, забезпечення дотримання принципу соціальної справедливості, створення сприятливих умов для залучення іноземного інвестиційного капіталу.

Ключові слова: *податки, податкове регулювання економіки, податкова політика, класифікація податків, податкові методи, податкові інструменти.*

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ НАЛОГОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ

Свищук А.С.

Предметом работы являются экономические отношения, возникающие по поводу формирования и использования фондов финансовых ресурсов государства.

Целью работы является выявление ведущего зарубежного опыта регулирования социально-экономического развития страны налоговыми методами и разработка предложений по его имплементации в отечественную практику.

Методология проведения работы. Работа выполнена по результатам исследования современных научных работ в которых отражены успешный опыт применения методов налогового регулирования социально-экономического развития стран с развитой рыночной экономикой, а также публикаций органов власти зарубежных государств по вопросам налогообложения.

Результаты работы. Исследована передовой опыт стран с развитой рыночной экономикой по применению налоговых методов и инструментов для регулирования социально-экономического развития страны. Разработаны предложения по

 © Свищук А.С., 2014

использованию отдельных налоговых методов и инструментов в отечественной практике. Предложена группировка стран по уровню влияния их правительств на показатели социально-экономического развития с помощью налоговых методов и инструментов. Усовершенствована классификация налогов с точки зрения их влияния на развитие экономики.

Область применения результатов: организация и проведение научных исследований в области совершенствования регулирования социально-экономического развития государства налоговыми методами и инструментами, построение и обеспечение эффективного функционирования системы налогового регулирования экономики, формирование основных направлений налоговой политики государства.

Выводы: важной задачей в ходе реформирования отечественной системы налогообложения является изучение ведущего зарубежного опыта в данной сфере и имплементация наиболее положительных достижений в системе налогообложения Украины; в большинстве развитых стран преобладает система прямого налогообложения с прогрессивной шкале налоговых ставок; страны мира по системе налогообложения прибыли делятся на четыре группы; наиболее характерными проблемами функционирования систем налогообложения в развитых странах являются: сложность построения налоговых систем, несправедливость налогообложения доходов физических лиц, несогласованность налогообложения доходов физических лиц из разных источников, значительный перекос в сторону прямого налогообложения; по характеру налоговых реформ данные страны можно разделить на две группы: страны, которые проводят радикальные налоговые реформы и страны, проводят умеренные налоговые реформы; ключевые принципы, которых следует придерживаться в ходе реформирования отечественной системы налогообложения: содействие развитию отечественного товаропроизводителя, обеспечения соблюдения принципа социальной справедливости, создания благоприятных условий для привлечения иностранного инвестиционного капитала.

***Ключевые слова**: налоги, налоговое регулирование экономики, налоговая политика, классификация налогов, налоговые методы, налоговые инструменты.*

FOREIGN TAX ADJUSTMENT EXPERIENCE ECONOMY

Svyschuk A.S.

The subject of the work is the economic relations that arise regarding the formation and use of the financial resources of the state.

The aim is to identify the leading foreign experience in the regulation of social and economic development of the country's tax practices and proposals for its implementation in national practice.

The methodology of the work. Work was done on the study of modern scientific works which reflect the successful experience of application of the tax regulation of social and economic development of countries with developed market economies, as well as publications of the authorities of foreign countries on tax matters.

The results of the work. Studied the best practices of countries with developed market economies in the use of tax methods and tools for the regulation of social and economic development of the country. Proposals for the use of individual tax methods and tools in domestic practice. Proposed grouping of countries in terms of their influence on the governments of indicators of socio-economic development through tax methods and tools. Improved classification of taxes in terms of their impact on economic development.

Scope of the results: the organization and carrying out research in the field of improving the management of socio-economic development of the state tax methods and tools, building and ensuring the effective functioning of the tax regulation of the economy, the formation of the main directions of tax policy.

Conclusion: The major challenge for the reform of the national tax system is the study of the leading international experience in this field and the implementation of the most positive developments in the tax system of Ukraine; in most developed countries is dominated by a system of direct taxation with a progressive scale of tax rates; countries in profits tax are divided into four groups; the most typical problems of functioning of taxation systems in developed countries are: the complexity of the tax system, the injustice of the personal income tax, the inconsistency of income taxation of individuals from various sources, a significant bias in favor of direct taxation; the nature of the tax reforms, these countries can be divided into two groups: those who spend a radical tax reform and the country has pursued a moderate tax reform; key principles to be followed in the course of reforming the national system of taxation: promoting domestic producers, to ensure compliance with the principle of social justice, to create favorable conditions for attracting foreign investment capital.

***Key words:** taxes, tax regulation of the economy, tax policy, tax classification, tax practices, fiscal instruments.*

Постановка проблеми. Податкова система України як важливий інструмент не тільки формування доходної бази державного та місцевих бюджетів, а й як ефективний інструмент регулювання соціально-економічного розвитку країни переживає процес реформування та удосконалення. Велике значення для формування ефективної системи державного фінансового регулювання економіки за допомогою оподаткування має вивчення передового зарубіжного досвіду з метою виявлення найбільш прийнятних для вітчизняної методів та інструментів.

Податкова система кожної зарубіжної країни представлена сукупністю податків, зборів та обов'язкових платежів, що стягуються з платників податків – фізичних та юридичних осіб, відповідно до норм, правил та регламентів, закріплених у національному податковому законодавстві. Провідні країни світу вже давно усвідомили роль податків не тільки як фіскального інструмента формування доходної частини державного бюджету, а й як важливого інструмента регулювання процесів, що відбуваються у ринкових економіках. Характерним для країн з розвинутою ринковою економікою є те, що уряди безпосередньо не втручаються у господарську діяльність економічних суб'єктів, вони активно працюють в напрямку створення сприятливих умов для ведення бізнесу, передусім за допомогою змін у державній податковій політиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню зарубіжного досвіду застосування інструментів оподаткування для регулювання соціально-економічного розвитку країни присвячені наукові праці таких вчених: Н.М. Крючкової, Л.О. Миргородської, Д.В. Колягіна, О.В. Мещерякової, У.М. Хассі, Д.С. Любіка, М.М. Тютюрюкова, М.Р. Бобоева, М.Г. Ракітова, І.М. Александрова, Н.Ю. Коротіної, О.Л. Корнієнко та ін. Незважаючи на значну кількість публікацій у яких висвітлюється зарубіжний досвід оподаткування конкретних напрацювань, що містять пропозиції щодо імплементації зарубіжного досвіду у вітчизняну практику недостатньо.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення провідного зарубіжного досвіду регулювання соціально-економічного розвитку країни податковими методами та розробка пропозицій щодо його імплементації у вітчизняну практику.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування систем оподаткування у кожній окремій країні з розвинутою економікою відбувалося під впливом характерних саме для неї, для менталітету її населення специфічних економіко-географічних, політичних та релігійних факторів та конкретно-історичних умов. Тому, податкові системи різних країн світу, навіть у межах міждержавних об'єднань, таких як Європейський Союз, відрізняються по структурі та принципам оподаткування. Хоча розвиток міжнародних інтеграційних процесів сприяє конвергенції показників функціонування макроекономічних систем країн, у тому числі і уніфікації систем оподаткування.

Проте, вихідним положенням при формуванні будь-якої ефективної системи оподаткування в зарубіжних країнах є принцип за яким побудова раціональної системи оподаткування передбачає уникнення форм і методів справляння податків, які заважають накопиченню капіталу всіма учасниками відтворювального процесу.

На побудову систем оподаткування впливає і адміністративно-територіальний устрій конкретної держави. Так, для країн з федеральним устроєм характерною є трьохрівнева податкова система, яка передбачає справляння загальнодержавних, податків федеративних утворень (земель, областей, автономних територій) та місцевих податків. В унітарних країнах функціонують дворівневі податкові системи, які передбачають справляння загальнодержавних та місцевих податків, зборів та обов'язкових платежів.

Крім того, на вибір конкретної форми організації податкової системи, її структури впливають ще й загальноекономічні чинники, такі як: стан економічної кон'юнктури в країні, показники інфляції, стан грошово-кредитної системи та інші. До соціальних факторів, які впливають на податкові системи в розвинутих країнах можливо віднести: демографічна ситуація, позиція політичних сил, традиції ведення бізнесу та організації взаємовідносин між громадянами та державою та інші.

На формування системи оподаткування впливають також конкретні економічні та соціальні цілі, які переслідує та чи інша політична сила.

У практиці оподаткування розвинутих країн світу найбільшого поширення набули наступні податкові методи та інструменти впливу держави на показники економічного та соціального розвитку: зміна рівня податкового навантаження на платників; застосування різних форм чи засобів оподаткування; маніпулювання сферою застосування норм податкового законодавства та ступенем охоплення тими чи іншими податками різних груп платників; встановлення або скасування податкових пільг або преференцій; диференціація ставок оподаткування.

З метою забезпечення можливості здійснення регулюючого впливу на показники економічного розвитку певних федеральних утворень в деяких країнах з розвинутою ринковою економікою набуває поширення досвід встановлення регіонами та муніципалітетами надбавок до федеральних податків, зборів та обов'язкових платежів.

На розвиток систем оподаткування в розвинутих країнах значний вплив має активізація глобалізаційних процесів у світовій економіці. У таких умовах загострюється податкова конкуренція між окремими країнами, наслідками якої є скорочення податкової бази у країнах у яких відбуваються певні етапи виробничого процесу, зниження податкових ставок, зміна у структурі прямих та непрямих податків тощо.

За результатами дослідження податкових систем провідних економічно розвинутих країн світу можливо дійти висновку про існування стійкої тенденції до підвищення ролі податків на споживання. Зокрема частка таких податків зросла з 12% до 18% за практично незмінних підходів до оподаткування прибутку юридичних осіб та доходу фізичних осіб. Країни-члени Європейського Союзу однією з обов'язкових умов набуття членства в даному міждержавному утворенні встановили умову введення до системи оподаткування податку на додану вартість зі ставкою на рівні 15-20%, що має сприяти встановленню рівних умов конкурентної боротьби між економічними суб'єктами країн-членів ЄС.

За рівнем податкового тягаря, передбаченого чинною в певній країні системою оподаткування, всі країни світу можливо поділити на дві групи [1]:

1) юрисдикції з високими податками;

2) юрисдикції з ліберальним оподаткуванням.

Переважна більшість країн з розвинутою ринковою економікою відноситься до юрисдикцій із високими податками. Зокрема, ставки податку на прибуток юридичних осіб та податку на доходи фізичних осіб досягають 30-60%, а ставки податків на доходи, отримані у формі процентів, дивідендів та роялті – 15-35%. Правова система таких країн передбачає жорстку регламентацію створення суб'єктів господарювання, суворий контроль фінансової звітності та застосування фінансових, адміністративних та кримінальних санкцій у випадку порушення податкового законодавства.

Країни з ліберальними умовами можливо поділити на три групи:

- *юрисдикції без прямих податків на прибуток юридичних осіб та доходи фізичних осіб*. Система оподаткування у таких країнах передбачає справляння лише непрямих податків у вигляді щорічного мита за ведення підприємницької діяльності, разових реєстраційних зборів та ін. Наприклад, у Карибському регіоні розмір щорічного мита становить 100-1 600 доларів США;
- *юрисдикції з низьким рівнем податків на прибуток юридичних осіб та доходи фізичних осіб*. Ставки податку на прибуток юридичних осіб та податку на доходи фізичних осіб у даній групі країн не перевищують 30%, а деяких випадках ставки таких податків не перевищують 10%. До даної групи країн відносяться: Кіпр, Угорщина, Ізраїль, Швейцарія;
- *юрисдикції з високим рівнем прямих податків на прибуток юридичних осіб та доходи фізичних осіб*. Ставки прямих податків на доходи фізичних осіб та прибуток юридичних осіб перевищують 30%, а для стимулювання інвестиційної активності іноземних інвесторів та зовнішньоекономічної діяльності уряди надають певні податкові преференції та встановлюють особливі умови оподаткування для платників, які проводять таку діяльність. До країн даної групи можливо віднести, наприклад, країни Бенілюксу, Ірландію.

Важливим показником ефективності функціонування податкової системи та рівня її впливу на діяльність господарюючих суб'єктів у країнах з розвинутою ринковою економікою є рівень податкового навантаження. Поширеною є думка про те, що чим нижчим є рівень податкового навантаження на економіку країни – тим більш вищими темпами вона розвивається. На користь даного твердження, деякі дослідники наводь досвід реформування податкової системи у США на початку 1980-х років. Проте, досвід функціонування систем оподаткування у провідних країнах світу не довів істинність та обґрунтованість твердження «низькі податки – висока економіка».

Іншим важливим показником, що використовується для оцінки ефективності застосування методів податкового регулювання економіки є коефіцієнт еластичності податків [1]. Даний показник характеризує зміни податкових надходжень під впливом визначальних економічних чинників (валового національного продукту, доходів населення, рівня інфляції та ін.). Значення коефіцієнта еластичності на рівні 1 свідчить про стабільність частки податкових доходів держави у ВВП (у Німеччині, провідній країні Європейського Союзу, значення даного показника протягом багатьох десятиліть дорівнює 1). Про те, що податкові надходження до бюджету країни збільшують більшими темпами ніж ВВП свідчить значення коефіцієнта більше одиниці, а отже, держава намагається збільшити рівень податкового навантаження на економіку. Значення даного показника менше одиниці свідчить про зменшення частки податків у ВВП країни, та може свідчити про намагання держави збільшити обсяги фінансових ресурсів в економіці для стимулювання її розвитку.

Показник інтегральної ставки оподаткування доданої вартості, за результатами вивчення досвіду країн з розвинутою ринковою економікою, використовується для оцінки рівня податкового навантаження на економіку та розраховується як відношення суми надходжень від усіх податків, зборів (обов'язкових платежів) внесених суб'єктами підприємництва, їх власниками та найманими працівниками до бюджетів та цільових фондів, до величини доданої вартості за умови сплати усіх обов'язкових для підприємств податків та повної реалізації продукції на внутрішньому ринку.

У провідних країнах світу важливими інструментом реалізації цілей та завдань фінансового регулювання економіки податковими методами та інструментами є податкова ставка, яку може змінювати держава не змінюючи усього масиву податкового законодавства. Впливати на показники економічного розвитку держава має можливість завдяки запровадженню диференційованих ставок оподаткування для певних категорій платників, адміністративно-територіальних одиниць, суб'єктів господарювання, які займаються важливими для країни видами економічної діяльності.

Розповсюдженим у країнах з розвинутою ринковою економікою залишається такий інструмент реалізації податкової політики держави як податкові пільги. Їх держава встановлює у будь-якому випадку коли є зацікавленість політичної еліти у розвитку підприємницької діяльності та коли держава готова стимулювати, або навпаки, де стимулювати розвиток певних видів економічної діяльності, регіонів, підвищувати або обмежувати доходи певних категорій платників.

Надання податкових пільг є важливим податковим інструментом стимулювання розвитку малого бізнесу, залучення в економіку іноземного капіталу, проведення науково-технічних розробок, що мають визначальне значення для технологічного розвитку економіки у довгостроковій перспективі, реалізації екологічних проектів, стимулювання розвитку соціально важливих видів виробництв, а також виробництв здатних виробляти конкурентоспроможну на світовому ринку продукцію.

При наданні податкових пільг орланами державної влади часто використовується такий критерій як форма власності. У багатьох країнах підприємства державного сектора економіки звільняються від сплати податку на землю, застосовується пільгове оподаткування прибутку тощо.

З метою залучення до країни осіб із значними розмірами особистого капіталу, а отже з метою стимулювання інвестиційної активності нерідко податкові пільги встановлюються залежно від громадянства.

Протягом останнього часу в більшості розвинутих країн спостерігається тенденція до зростання бюджетних витрат. Особливо ситуація загострюється в умовах поширення податкових пільг, що призводить до зменшення податкової бази. Для збереження рівня податкових надходжень до бюджету держава намагається збільшувати рівень податкових ставок, а в деяких інших випадках, що на нашу думку є більш доцільним, проводить активну роботу щодо впорядкування податкових пільг.

Під пильною увагою держави є такий об'єкт податкового регулювання як інвестиційна діяльність. З метою стимулювання інвестиційної активності у багатьох країнах з розвинутою ринковою економікою прибуток, що спрямовується на інвестування, повністю або частково звільняється від оподаткування. Широкого поширення набув досвід звільнення від податку на додану вартість високотех.нологічного устаткування та обладнання, а також запасні частини до нього. Діяльність інвестиційних фондів у багатьох країнах діяльність яких не оподатковується прибутковим та іншими видами податків, зборів (обов'язкових платежів).

Впливовим інструментом фінансового регулювання економіки за допомогою змін у політиці оподаткування є формування податкової бази від якої залежить сума податкових зобов'язань різних категорій платників. Змінюючи базу оподаткування уряди країн із розвинутою ринковою економікою мають можливість створювати додаткові стимули для розширення виробництва, або, навпаки – обмежувати інвестиційну активність, знижувати темпи розвитку виробництва, а отже, стримувати або стимулювати економічне зростання.

Загальновизнаною практикою забезпечення економічного зростання у країнах з розвинутою ринковою економікою є розробка довгострокових планів економічного та соціального розвитку, необмінною складовою яких повинні бути пріоритети податкової політики на довгострокову перспективу. Аналіз зарубіжного досвіду свідчить про те, що для податкової політики розвинутих країн, які мають довгострокові програми розвитку економіки, характерними є такі риси:

- чітке визначення виявлених проблем в економічному розвитку країни, формулювання цілей та завдань податкової політики та опис податкових інструментів застосування яких сприятиме досягненню поставлених результатів;
- ранжування цілей економічного та соціального розвитку залежно від ступеня їх важливості, акцентування заходів податкової політики держави на найбільш важливих із них;
- узагальнення зарубіжного досвіду реалізації податкових реформ та виявлення найбільш перспективних методів та інструментів, обґрунтування економічних результатів, вигод та втрат для держави і платників від реалізації кожного етапу програми податкового реформування;
- вивчення та урахування результатів оцінки ефективності реалізації типових програм реформування системи оподаткування у минулому;
- аналіз можливих для залучення до процесу реформування методів та інструментів;
- аналіз вихідних умов започаткування проведення податкових реформ;
- прийняття управлінських рішень щодо коригування національної податкової політики з урахуванням національних специфічних умов господарювання та конкретних економічних умов.

Завдання податкової політики, а отже і податкового регулювання, у країнах із розвиненою ринковою економікою зводяться до забезпечення держави необхідною для її нормального функціонування фінансовою базою, створення ефективних механізмів та сприятливих умов для регулювання господарської діяльності країни у цілому, згладжування значних дисбалансів у доходах населення, що виникають в умовах ринкової економіки.

Отже, усі завдання податкової політики країн з розвинутою ринковою економікою можливо поділити на три основні групи [2]:

- *фіскальні* – передбачають формування необхідного розміру фінансових ресурсів для виконання державою покладене них на неї функцій;
- *економічні (регулюючі)* – спрямовані на досягнення встановлених показників економічного та соціального розвитку країни, пожвавлення ділової активності, нарощення міжнародних економічних зв'язків, вирішення нагальних соціальних проблем;
- *контролюючі* – забезпечують ефективний контроль за результатами господарської діяльності макроекономічних суб'єктів.

Завданням сучасної податкової політики у провідних західних країнах є оптимальне поєднання суспільних і особистісних інтересів, тобто забезпечення оптимального співвідношення між коштами, що залишаються у розпорядженні платників податків та тих коштів, які перерозподіляються через бюджетну систему.

Особливістю податкових систем провідних західних країн є те що вони будувалися на науково-обґрунтованій основі, а саме на кейнсіанській концепції функціональних фінансів, за якою величина витрат і норма оподаткування підпорядковані потребам забезпечення сукупного суспільного попиту, який би забезпечив повне використання трудових ресурсів та капіталу за умови збереження стабільності цін. Тобто завдання забезпечення наповненості доходної частини бюджету забезпечується не за рахунок підвищення податкового навантаження, а за рахунок розширення податкової бази та скорочення державних видатків на фоні скорочення податків.

Вивчення досвіду податкового регулювання економіки у провідних країнах з ринковою економікою дозволило визначити особливості їх податкових систем.

Одна із найстаріших та найстабільніших податкових систем функціонує у Великобританії, яка має два рівні та включає загальнодержавні та місцеві податки. Серед загальнодержавних податків найбільшу роль відіграє прибутковий податок з громадян, надходження від якого забезпечують формування дві третини доходів бюджету королівства. Податок на прибуток корпорацій, відповідно, відіграє не значну роль. Оподаткування доходів громадян здійснюється за диференційованими ставками – 20, 25 і 40%, при визначенні яких враховуються сімейний та матеріальний стан платників податків. Крім того, вивченню підлягають інші обставини життя платника, які враховуються при наданні податкових пільг та знижок, не допускаючи таким чином значної диференціації у доходах.

Оподаткування прибутку підприємств здійснюється за єдиною ставкою яка становить 33%, що значно менша за ставку яка діяла понад 10 років тому і становила 52%, таким чином стимулюючи розвиток бізнесу [3].

Важливим джерелом надходжень до бюджету є податок на спадщину який не сплачується з майна яке оцінено на суму менше 150 тис. фунтів стерлінгів, а спадщина на більшу суму оподатковується за ставкою 40%. Отже, у податковій системі Великобританії закладений механізм унеможливлення невиправданого збагачення громадян та стимулювання їх активної участі у суспільному виробництві. Окремо справляються внески на соціальне страхування за ставками диференційованими залежно від розмірів доходу від 2% до 9% [4].

Серед непрямих податків важливе місце посідає податок на додану вартість, надходження від якого формують 17% доходів бюджету Об'єднаного Королівства та фактично є другим за значенням податком після податку на доходи фізичних осіб. Ставка податку на додану вартість складає 17,5%. Іншим важливим непрямим податком є акциз, ставка якого коливається у межах від 10-30% від ціни товару.

Податкова політика Великобританії у сфері місцевого оподаткування передбачає значну диференціацію їх величини залежно від регіону країни. Об'єктом оподаткування місцевими податками є нерухоме майно, у тому числі земля [5].

Характерною особливістю податкової системи Франції є те що основний податковий тягар лягає на споживання, а не на виробництво. Так, 41,4% усіх надходжень до бюджету Франції формує непрямий податок – податок на додану вартість. З метою регулювання споживання окремих видів товарів та послуг ставки даного податку диференційовані. Так, основна ставка податку на додану вартість складає 18,6%, на товари й послуги першої необхідності – 5,5%, на товари побуту – 7%, а найвища ставка досягає 22%. Від обкладання податком на додану вартість звільнено: медицину, освіту, приватну викладацьку діяльність, лікувальну практику, літературу, мистецтво, а також усі експортні товари. Поряд з універсальним акцизом – податком на додану вартість у Франції застосовуються і специфічні акцизи [6].

Другим за значенням при формуванні доходної частини бюджету Франції є податок на доходи фізичних осіб, частка якого серед усіх бюджетних доходів становить понад 18%. Прибуток суб'єктів підприємницької діяльності обкладається за ставкою 34%, а прибуток підприємств зайнятих у сфері сільськогосподарського виробництва та на ринку цінних паперів за ставкою яка коливається від 10% до 24%, чим держава може стимулювати розвиток певних видів економічної діяльності. Виходячи з частки, яку податок на прибуток підприємств займає серед бюджетних доходів – 10% [5, 7], можливо дійти висновку, що уряд Франції проводить активну роботу по розвитку та захисту вітчизняного товаровиробника.

Характерними особливостями податкової системи Німеччини, як і податкових систем вже згаданих вище країн, є оптимальний розподіл податкового навантаження між товаровиробниками та споживачами, акцент на забезпеченні соціальної справедливості та захисті вітчизняного виробництва. Федеральний адміністративно-територіальний устрій Німеччини (федеральна влада, уряди земель, місцева влада (громади)) обумовлює і структуру її податкової системи, яка передбачає розподіл податкових надходжень до бюджетів на паритетних засадах. Так, приблизно половина коштів отриманих від податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток юридичних осіб спрямовується до федерального бюджету, інша ж частина залишається у розпорядженні громади тієї території де ці надходження були зібрані. Завдяки концентрації основних надходжень на федеральному рівні та внаслідок диференціації земель Німеччини в стані економічного потенціалу існує необхідність перерозподілу частини коштів від багатших територій – до бідніших.

Основним джерелом формування доходів бюджету в Німеччині є податок на доходи фізичних осіб, який справляється за диференційованою ставкою яка коливається від 19% до 53%. При визначенні ставки податку враховуються різні життєві обставини платника згідно якими виділяють шість податкових класи. Відрахування із фонду заробітної плати здійснюються за ставкою 6,8% при чому зобов'язання зі сплати рівномірно розподіляється між роботодавцем і найманим працівником.

Значна частка у доходах бюджету припадає на податок на прибуток корпорацій, який справляється за двома ставками. Прибуток, що перерозподіляється оподатковується за ставкою – 50%, а той що розподіляється у вигляді дивідендів – 36%.

З метою стимулювання розвитку виробництва та технічного переоснащення товаровиробників у Німеччині великі податкові пільги надаються завдяки прискореній амортизації. Так, сільськогосподарським товаровиробникам у перший рік дозволяється списати до 50% вартості устаткування, а за наступні 3 роки – до 80 % [8].

Податок на додану вартість у Німеччині забезпечує формування майже 28% бюджетних надходжень. Основна ставка даного податку складає 15%, проте законодавством дозволено обкладати за зниженою ставкою основні продовольчі товари та товари і послуги соціально-культурного призначення, що є характерним і для інших європейських країн. В Німеччині вагоме значення мають також і акцизні податки, надходження від яких повністю зараховуються до федерального бюджету.

Основу доходів місцевих бюджетів Німеччини складають промислові податки, які справляються як з юридичних, так і з фізичних осіб які займаються промисловою і торговельною діяльністю, а також земельні та майнові податки. Загалом для податкової системи Німеччини характерними є ті самі тенденції розвитку, що й для податкових систем інших західноєвропейських країн з розвиненою ринковою економікою: зменшення податкового навантаження на прибуток, застосування пільгового оподаткування для стимулювання технологічного прогресу та активізації розвитку підприємництва, передусім малого. Податкові реформи останніх років спрямовувались на створення сприятливих умов для німецьких виробників [9].

Розвинутою є також і трьохрівнева податкова система США у якій близько 70% податкових надходжень спрямовуються до федерального бюджету. Проте, у зв'язку з тим, що від 70% до 90% витрат на охорону здоров'я, освіту, соціальне забезпечення тощо фінансуються за рахунок місцевих бюджетів величина місцевих податків та податків в штатах залишається на досить високому рівні.

Як і в податкових системах інших розвинутих країн у США найважливішу роль відіграє податок на доходи фізичних осіб, що справляється за прогресивними податковими ставками, що встановлюються залежно від величини отримуваного доходу на рівні 11%, 15%, 28% та 38,5%. З метою забезпечення достатнього рівня життя населення та задля зменшення кількості ухилень від сплати податків останнім часом значно збільшено суму неоподатковуваного доходу та знижено максимальну ставку оподаткування [10].

Рівними частинами між роботодавцями та найманими працівниками розподіляються другі за важливістю для федерального бюджету відрахування на соціальне страхування, при чому їх розмір протягом останнього часу має тенденцію до зростання, що обумовлено необхідністю фінансового забезпечення реалізації більшої кількості соціальних програм.

З метою унеможливлення невиправданого збагачення внаслідок отримання доходів у вигляді спадщини її оподаткування здійснюється за прогресивною ставкою від 18% до 50%, при чому існує неоподатковуваний мінімум на рівні 10 тис. дол. США.

Тенденцію до поступового скорочення мають ставки третього за значенням для федерального бюджету податку – податку на прибуток юридичних осіб (корпорацій). Його ставка скоротилася із 46% у 1986 році до 30,6% у 2006 році. Незважаючи на поступове зростання прибутків американських транснаціональних корпорацій податкове навантаження на їхній прибуток поступово знижується що може свідчити про стимулювання з боку уряду США експансіоністських прагнень американських представників крупного міжнародного бізнесу. Чинна нині система оподаткування у США передбачає що із перших 50 тис. дол. США прибутку податок сплачується за ставкою 15%, за наступні 250 тис. дол. США треба сплачувати податок за ставкою – 25%, а за прибуток що перевищує 250 тис. дол. США треба платити податок за максимальною податковою ставкою, що може свідчити про намагання уряду стимулювати розвиток малого бізнесу. У США, крім того, широкого розповсюдження набула

практика застосування прискорених норм амортизації, які у сукупності із певними податковими пільгами заохочують науково-технічний прогрес [11, 12].

Акцизні податку у США, на відміну від інших країн з розвинутою ринковою економікою, спрямовуються не до федерального бюджету, а є основою доходної частини місцевих бюджетів штатів.

Значний вплив на розвиток економічних та соціальних процесів у США мають органи влади штатів, які наділені широкими повноваженнями у сфері оподаткування. Так, у 44 штатах крім федерального податку на доходи населення введено також аналогічний податок надходження від якого спрямовуються до бюджету штату. Крім того, у деяких штатах запроваджено власний податок на прибуток корпорацій, податки із продажів та податок на ділову активність. Потужним джерелом формування доходної частини місцевих бюджетів є податок на майно. Проте, незважаючи на достатньо міцну фінансову базу діяльності місцевої влади, місцеві бюджети не можливо збалансувати без субсидій, дотацій і субвенцій із федерального бюджету.

В цілому податкова система США позитивно впливає розвиток бізнесу, особливо малого, подоланню безробіття та зростання доходів населення [13]. Помітні успіхи уряду у забезпеченні однакового розвитку різних за рівнем економічного потенціалу штатів.

Підсумовуючи викладене, можливо зробити висновок про те, що для переважної кількості країн з розвинутою ринковою економікою характерним є зниження рівня податкового навантаження на податок на прибуток корпорацій. Так, у Іспанії, Данії, Швеції, Австрії та Ірландії ставки даного податку скоротилися на третину. Помітне зниження ставок оподаткування прибутку корпорацій спостерігається у США, Японії, Канаді та інших країнах [1]. Податки є ефективним інструментом стимулювання діяльності господарюючих суб'єктів, формувати оптимальну структуру економіки країни, позитивно впливати на економічний розвиток різних територій.

Постсоціалістичні країни, при переході від тоталітарної адміністративно-командної економіки використовували досвід країн з розвинутою ринковою економікою при побудові ліберальних та демократичних податкових систем. Для побудови податкових систем у постсоціалістичних країнах необхідно було передусім забезпечити імплементацію принципів оподаткування, яку були вироблені протягом тривалого становлення систем оподаткування у країнах з розвинутою ринковою економікою: юридична рівність перед законом усіх платників податків, унеможливлення податкової дискримінації та дотримання з боку держави податкового нейтралітету; забезпечення стабільності норм та правил функціонування системи оподаткування; законодавче визначення податкових пільг та преференцій для певного кола платників; унеможливлення зворотної дії податкового законодавства; запровадження відповідальності за порушення податкового законодавства на основі встановлення презумпції винуватості платника податку та встановлення гнучкої системи відповідальності за порушення податкового законодавства; простота і прозорість системи оподаткування; унеможливлення свавілля з боку представників контролюючих органів; співмірність суми податкових надходжень із витратами у відповідності із законом про Державний бюджет на відповідний рік.

Від дотримання визначених принципів залежить успіх проведення податкових реформ. Успіхи у проведенні ринкових перетворень у таких постсоціалістичних країнах як Польща, Чехія, Угорщина, Словенія, Румунія, республіках колишньої Югославії пов'язують, передусім, з успішним проведенням податкового реформування, забезпечивши при цьому стабільність та надійність податкового законодавства, його максимальне наближення до європейських стандартів, які передбачають дієві механізми забезпечення розвитку та захисту вітчизняного товаровиробника [14].

Процес становлення та реформування проходить і податкова система Російської Федерації, основним напрямком реформування у якій стало скорочення податкових надходжень до бюджету внаслідок зниження податкового тиску на товаровиробників. Так, знижено ставку податку на прибуток підприємств до 20% та ставку податку на додану вартість до 18% [15]. Проте існують і негативні тенденції, які потребують вирішення: нерівномірний розподіл податкового тягаря, розширення зони тіньової економіки, зниження стимулюючої ролі податків.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведеного дослідження можливо виділити загальні тенденції розвитку податкових систем провідних країн світу: переважання ролі прямого оподаткування у Німеччині, Канаді, США, Японії, а непрямого – у Франції та Італії; завдяки запровадженню прогресивного прямого оподаткування у Німеччині, Японії та США забезпечується стабільне економічне зростання.

Серед найбільш гострих проблем функціонування податкових систем у провідних країнах з ринковою економікою можливо виділити наступні:

- *складність побудови податкових систем* – важке розуміння принципів функціонування системи оподаткування з одного боку ускладнює порядку нарахування та сплати податків, а з іншого – створює проблеми ефективного управління податковою системою, що, у свою чергу створює сприятливі умови для ухилення від оподаткування;
- *несправедливість оподаткування доходів фізичних осіб* – частими є випадки коли однакові доходи фізичних осіб оподатковуються по різному;
- *неузгодженість оподаткування доходів фізичних осіб із різних джерел* – різний порядок оподаткування доходів фізичних осіб отриманих як оплата праці та як дивіденди сприяє розвитку процесів інкорпорації за податковими причинами наслідком чого є фінансування виробничого розвитку підприємств за рахунок позикового капіталу;
- *значний перекіс у бік прямого оподаткування* – у системах оподаткування провідних країн світу найбільше значення мають прямі податки.

Залежно від ступеня оподаткування прибутку підприємств В.М. Гриньова, М.М. Новікова [16] пропонують поділяти країни світу на 4 основні групи. Враховуючи результати досліджень вказаних авторів та враховуючи результати проведеного вище дослідження зарубіжних систем оподаткування країни світу залежно від підходу до оподаткування прибутку підприємств можливо згрупувати таким чином:

- *країни з класичною системою подвійного оподаткування* (існує подвійне оподаткування прибутку: того, що реінвестується та того, який виплачується власникам капіталу (Україна, США, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Швеція));
- *країни в яких прибуток підприємств повністю звільнений від оподаткування* (Греція, Норвегія);
- *країни в яких від оподаткування звільнено прибуток який виплачується акціонерам* (Австралія, Нова Зеландія, Італія, Фінляндія);
- *країни в яких прибуток отриманий акціонерами на рівні компаній оподатковується за більш низькою ставкою податку* (Австрія, Німеччина, Португалія, Японія) *або частково звільняється від оподаткування* (Іспанія, Ісландія);
- *країни в яких оподаткування прибутку знижується на рівні акціонерів: вони звільняються від оподаткування доходу отриманого у вигляді дивідендів* (Данія, Канада, Японія) *або податок, який сплачує компанія з прибутку, розподіляється частково, тобто податковий кредит* (Великобританія, Ірландія, Франція).

Певні особливості функціонування систем оподаткування існують у країнах, які нещодавно стали членами Європейського Союзу – Литві, Латвії, Естонії, Словаччині, Угорщина та ін. Податкові реформи у цих країнах засновуються на положеннях неокласичної теорії, що передбачає посилення нейтральності оподаткування, унеможливлення негативного впливу податків на пропозицію факторів виробництва, заощадження, інвестиції, що в підсумку сприятиме оновленню ринкової економіки.

За характером податкових реформ дані країни можливо поділити на дві групи:

- *країни, які проводять радикальні податкові реформи* – до даної групи країн належать Латвія, Литва, Естонія і Словаччина. Урядами цих країн проводяться радикальні податкові реформи (запроваджено пропорційний податок на доходи громадян, знижено ставку податку на прибуток підприємств (з 40% до 20% у Словаччині, з 25% до 15% у Латвії, з 29% до 20% у Литві, у Естонії: прибуток, що розподіляється через акціонерів – ставка знизилася з 26% до 22%, при цьому нерозподілений прибуток не оподатковується)), акцент у яких ставиться на підвищення ефективності функціонування податкових систем, а не на дотримання соціальної справедливості, як це відбувається у більшості європейських країн;
- *країни, які проводять помірковані податкові реформи* – до даної групи країн можливо віднести Угорщину, Словенію, Чехію й Польщу. У даних країнах, попередньо з першою групою, характерними є більш високі ставки за всіма основними податками, хоча середній рівень оподаткування у країнах даної групи залишається дещо нижчим ніж у середньому по ЄС.

На підставі вивчення зарубіжного досвіду можливо визначити ключові принципи, яких слід дотримуватися в ході реформування вітчизняної системи оподаткування: сприяння розвитку вітчизняного товаровиробника, забезпечення дотримання принципу соціальної справедливості, створення сприятливих умов для залучення іноземного інвестиційного капіталу.

Список використаних джерел

1. *Крючкова Н.М. Податкова політика у системі макроекономічного регулювання / Н.М. Крючкова. – Одеса: «Астропринт», 2011. – 174 с.*
2. *Миргородська Л.О. Фінансові системи зарубіжних країн / Л.О. Миргородська. – К., 2003. – 240 с.*
3. *Колягин Д.В. Анализ государственного регулирования современной экономики Франции и Великобритании / Д.В. Колягин // Известия ИГЭА. – 2011. - № 3(77). – С. 123-125.*
4. *Об'єднані сторінки європейських країн: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu.int/eur-lex/.*
5. *Мещерякова О.В. Налоговые системы развитых стран мира / О.В. Мещерякова. – М.: Фонд «правовая культура», 2005. – 240 с.*
6. *Матеріали з офіційного сайту Міністерства фінансів Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.finances.gouv.fr/impots_et_taxes/.*
7. *Хасси У.М. Мировое налогообложение. Основы Мирового налогового кодекса: Пер. с англ. / У.М. Хасси, Д.С. Любик. – Кембридж: Гарвардский университет, 2002. – 280 с.*
8. *Бобоев М.Р. Налоговые системы зарубежных стран / М.Р. Бобоев, Н.Н. Тютюрюков. – М.: Гелиос, 2002. – 621 с.*
9. *Крючкова Н.М. Дієвість податкової політики в рамках регулювання економічного росту / Н.М. Крючкова // Збірник наукових праць Четвертої міжнародної науково-практичної конференції «Evropska veda – 2008». – Прага, 2008. – С. 24-26.*
10. *Князев В.Г. Налогообложение в США / В.Г. Князев // Финансы. – 2003. - № 8. – С. 49-58.*
11. *Міжнародне оподаткування / За ред. Ю.Г. Козака, В.М. Сліпа. – К., 2005. – 550 с.*
12. *Ракитов М.Г. Налоги и налогообложение в США / М.Г. Ракитов // Налоговый вестник. – 2003. - № 4. – С. 16-21.*
13. *Александров И.М. Налоговые системы России и зарубежных стран / И.М. Александров. – М.: Бератор-Прес, 2002. – 192 с.*
14. *Матеріали з офіційного сайту Департаменту фінансів Швейцарії. Податкові дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http//www.efd.admin.ch/org/vorsteher/01321/index.html.*
15. *Коротина Н.Ю. Проблемы бюджетно-налогового стимулирования инновационных процессов в Российской Федерации / Н.Ю. Коротина, Е.Л. Корниенко // Челябинский гуманитарий. – 2012. - № 2(19). 35-38.*
16. *Гриньова В.М. Державне регулювання економіки / В.М. Гриньова, М.М. Новікова. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2004. – 756 с.*

References

1. *Kryuchkov N.M. Podatkova polityka u systemi makroekonomichnoho rehulyuvannya [Tax policy in the system of macroeconomic regulation]. Odessa: "Astroprint", 2011. 174 p.*
2. *Mirgorodska L.A. Finansovi systemy zarubizhnykh krayin [The financial systems of foreign countries]. K., 2003. 240 p.*
3. *Kolyagin D.V. Analiz gosudarstvennogo regulirovaniya sovremennoy ekonomiki Frantsii i Velikobritanii [Analysis of state regulation of the modern economy of France and Great Britain]. Izvestiya IGEA [News IGEA]. no. 3 (2011): 123-125.*
4. *European countries combined page: [electronic resource]. - Mode of access: http://europa.eu.int/eur-lex/.*
5. *Meshcheriakova O.V. Nalogovyye sistemy razvitykh stran mira [Tax systems of developed countries]. M.: Fund "legal culture", 2005. 240 p.*
6. *Materials from the official website of the Ministry of Finance of France : http://www.finances.gouv.fr/impots_et_taxes/.*
7. *Hussey U.M. Mirovoye nalogooblozheniye. Osnovy Mirovogo nalogovogo kodeksa: Per. s angl. [Global taxation. Fundamentals of the Tax Code of the World: Per. Translated from English]. Cambridge: Harvard University, 2002. 280 p.*
8. *Boboev M.R. Nalogovyye sistemy zarubezhnykh stran [Tax systems of foreign countries]. M.: Helios, 2002. 621 p.*
9. *Kruchkova N.M. Diyevist podatkovoyi polityky v ramkakh rehulyuvannya ekonomichnoho rostu [The effectiveness of tax policy in the regulation of economic growth]. Zbirnyk naukovykh prats Chetvertoyi mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Evropska veda – 2008» [Scientific Papers of the Fourth International Scientific-Practical Conference «Evropska veda - 2008"]. Prague, 2008. P. 24-26.*
10. *Knyazev V.G. Nalogooblozheniye v SSHA [Taxation in the United States]. Finansy [Finance]. no. 8 (2003): 49-58.*
11. *Kozak YU.H., Slipa V.M. Mizhnarodne opodatkuvannya [International Taxation]. K., 2005. 550 p.*
12. *Rakitov M.G. Nalogi i nalogooblozheniye v SSHA [Taxes and taxation in the United States]. Nalogovyy vestnik [Tax Bulletin]. no. 4 (2003): 16-21.*
13. *Alexandrov I.M. Nalogovyye sistemy Rossii i zarubezhnykh stran [The tax system of Russia and foreign countries]. M.: Berator-Pres, 2002. 192 p.*
14. *Materials from the official website of the Department of Finance of Switzerland. Tax research : http//www.efd.admin.ch/org/vorsteher/01321/index.html.*
15. *Korotyna N.Y. Problemy byudzhetno-nalogovogo stimulirovaniya innovatsionnykh protsessov v Rossiyskoy Federatsii [Problems of fiscal stimulus of innovation processes in the Russian Federation]. Chelyabinskiy gumanitariy [Chelyabinsk humanities]. no. 2 (2012): 35-38.*
16. *Grinyova V.M., Novikov M.N. Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky [State regulation of economy]. Kharkiv: ID "INZHEK", 2004. 756 p.*

ДАНІ ПРО АВТОРА

Свищук Алла Сергіївна, здобувач наукового ступеня кандидата економічних наук кафедри фінансів

Київський національний торговельно-економічний університет

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

e-mail: allroud@inbox.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Свищук Алла Сергеевна, соискатель научной степени кандидата экономических наук кафедры финансов
Киевский национальный торгово-экономический университет
ул. Киото, 19, г. Киев, 02156, Украина
e-mail: allroud@inbox.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR
Svischuk Alla Sergeyevna, competitor scientific degree of Candidate of Economic Sciences, Department of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics
19, Kyoto street, Kiev, 02156, Ukraine
e-mail: allroud@inbox.ru

УДК 347.73.037:35.072.6

ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ДОСВІД ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ

Смірнова О.М.

Предметом роботи є аналіз діючих у Європі моделей проведення внутрішнього державного аудиту та методика оцінки його ефективності у системі управління державними фінансами.

Метою дослідження є систематизація та характеристика особливостей централізованої, децентралізованої та змішаної моделей внутрішнього аудиту із одночасною деталізацією підходів до оцінки їх результативності на основі бальної методики оцінювання ефективності управління державними фінансами.

Для характеристики моделей внутрішнього державного аудиту використовувались методи індукції та дедукції; методи теоретичного узагальнення й порівняння дали можливість розкрити сутність та зміст показників ефективності у Системі управління державними фінансами.

За результатами дослідження: розкрито зміст та особливості моделей внутрішнього аудиту в європейських країнах; охарактеризовано службу внутрішнього аудиту на рівні Європейського союзу; окреслено в цілому та за показниками Систему оцінювання ефективності управління державними фінансами; детально проаналізовано такі показники Системи, як «Ефективність внутрішнього контролю для витрат, не пов'язаних із заробітною платою» та «Ефективність внутрішнього аудиту». Зроблено висновок про доцільність вивчення європейського досвіду для застосування у вітчизняних реаліях після проведення ключових реформ у сфері державного управління.

Ключові слова: *державний аудит, показники ефективності, управління державними фінансами, фінансовий контроль, фінансовий аудит, аудит ефективності.*

ЕВРОПЕЙСКОЙ ОПЫТ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ВНУТРЕННЕГО АУДИТА В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО КОНТРОЛЯ

Смирнова А.Н.

Предметом работы является анализ действующих в Европе моделей проведения внутреннего государственного аудита и методика оценки его эффективности в системе управления государственными финансами.

Целью исследования является систематизация и характеристика особенностей централизованной, децентрализованной и смешанной моделей внутреннего аудита с одновременной детализацией подходов к оценке их результативности на основе балльной методики оценки эффективности управления государственными финансами.

Для характеристики моделей внутреннего государственного аудита использовались методы индукции и дедукции; методы теоретического обобщения и сравнения позволили раскрыть сущность и содержание показателей эффективности в системе управления государственными финансами.

За результатами исследования: раскрыто содержание и особенности моделей внутреннего аудита в европейских странах, а также охарактеризована служба внутреннего аудита на уровне Европейского союза; очерчена в целом та за показателями Система оценки эффективности управления государственными финансами; подробно проанализированы такие показатели системы, как «Эффективность внутреннего контроля расходов, не связанных с заработной платой» и «Эффективность внутреннего аудита». Сделан вывод о целесообразности изучения европейского опыта для применения в отечественных реалиях после проведения ключевых реформ в сфере государственного управления.

Ключевые слова: *государственный аудит, показатели эффективности, управления государственными финансами, финансовый контроль, финансовый аудит, аудит эффективности.*

EUROPEAN EXPERIENCE OF ESTIMATING THE EFFECTIVENESS OF INTERNAL AUDIT IN SYSTEM OF STATE CONTROL

Smirnova O.M.

The subject of the paper is to analyze the existing European model of internal government audit and estimating method of its effectiveness in Public Financial Management.

The aim of the article is to systematize and to characterize the features of centralized, decentralized and mixed models of internal audit with detailed approaches to evaluating their effectiveness on the basis of methods marks in estimating the effectiveness of Public Financial Management.

It was used methods of induction and deduction to characterize the internal state audit model; the disclosure of the nature and content of indexes in Public Financial Management was made by methods of theoretical generalization and comparison.

It was achieved such results: the content and features of the models of internal audit in the European countries were revealed; the Internal Audit Service at the level of the European Union was described; Performance Measurement Framework was outlined in general and by its indicators; indexes PI-2 Effectiveness of internal controls for non-salary expenditure» and PI-21 «Effectiveness of internal audit» were analyzed in details. It was made a conclusion, that European experience can be useful in domestic realities after key reforms in public administration will be made.

© Смірнова О.М., 2014

Key words: *state audit, performance indexes, public financial management, financial control, financial audit, performance audit.*

Актуальність. Податкові надходження є основою бюджетів всіх рівнів практично у кожній країні світу, тому якісне адміністрування податків і зборів набуває особливого значення як процес, суворе дотримання якого дозволяє державі виконувати взяті на себе зобов'язання. Провідну роль у забезпеченні своєчасності та повноти податкових платежів грає податкова служба, не дивлячись на її функціональне підпорядкування чи організаційну структуру. Однак, маючи закріплені повноваження перевіряти платників податків з питань дотримання податкового законодавства, фіскальне відомство не повинно бути у привілейованому становищі, випадаючи із кола об'єктів для ревізії. Перевірка державних структур дістала назву внутрішнього аудиту, який здійснюється з метою встановлення законності та ефективності використання бюджетних коштів і майна, інших активів держави, правомірності фінансового управління і функціонування системи внутрішнього контролю. Останнім часом проведенню внутрішнього аудиту приділяється все більше уваги, як одному з найважливіших компонентів процесу управління державними фінансами (*Public Financial Management*) для цілей підвищення ефективності функціонування органів державної влади.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Теоретичні та методологічні підходи внутрішнього аудиту як функції держави знайшли відображення у працях таких вчених, як Р. А. Алборов, В. Д. Андрєєв, К. Б. Ахмеджанов, А. С. Бакаєв, Е. Бірімкулов, В. В. Бурцев, Ф. Ф. Бутинець, Є. І. Волошина, Л. Т. Гіляровська, Д.І. Дема, Ф. Л. Дефліз (P. L. Defliese), Г.Р. Дженік (H. R. Jaenicke), Л. Н. Добіна, Н.І. Дорош, Л. Драгун, Л. М. Калістратов, О. І. Кірєєв, М. Д. Корінько, Я. С. Ларіна, П.М. Майданевич, С. В. Мочерний, В. М. О'Рейлі (V. M. O'Reilly), В. П. Пантелєєв, О.С. Полєтаєва, П. Г. Пономаренко, А. Ж. Пшенична, О. Ю. Редько, О.Б. Ретюнських, Дж. Робертсон (J. Robertson), К. С. Саєнко, М. Г. Сичов, А. М. Сонін, Л. О. Сухарєва, Г. Г. Титова, О. А. Устинко, Т. В. Фоміна, М. Б. Хірш (M. B. Hirsch), Е. Я. Чикунова, А. Ялбулганов та інших. Однак умови сьогодення вимагають постійної актуалізації напрацювань вітчизняних вчених на основі зарубіжного досвіду, особливо враховуючи ситуацію у сфері державних фінансів.

Предмет дослідження. Предметом роботи є аналіз діючих у Європі моделей проведення внутрішнього державного аудиту та методика оцінки його ефективності у системі управління державними фінансами.

Метою дослідження є систематизація та характеристика особливостей централізованої, децентралізованої та змішаної моделей внутрішнього аудиту із одночасною деталізацією підходів до оцінки їх результативності на основі бальної методики оцінювання ефективності управління державними фінансами.

Завданнями дослідження є:

- розкрити зміст та особливості моделей внутрішнього аудиту в європейських країнах;
- охарактеризувати службу внутрішнього аудиту на рівні Європейського союзу;
- окреслити в цілому Систему оцінювання ефективності управління державними фінансами та показники, що застосовуються в її межах;
- детально проаналізувати показники «Ефективність внутрішнього контролю для витрат, не пов'язаних із заробітною платою» та «Ефективність внутрішнього аудиту».

У ході дослідження застосовано загальнонаукові та спеціальні **методи** пізнання. Для характеристики моделей внутрішнього державного аудиту використовувались методи індукції та дедукції; методи теоретичного узагальнення й порівняння дали можливість розкрити сутність та зміст показників ефективності у Системі управління державними фінансами.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні у світі основним документом, що регламентує особливості проведення внутрішнього аудиту у державному секторі, є Стандарти аудиту (*Auditing Standards*), розроблені Міжнародною організацією вищих органів фінансового контролю (*International Organization of Supreme Audit Institutions*) та Інститутом внутрішніх аудиторів (*Institute of Internal Auditors*).

Дані стандарти не мають обов'язково характеру – це скоріше систематизовані приклади найкращих світових практик. Тому країни Європи самостійно встановлюють власні стандарти проведення внутрішнього аудиту у державному секторі з обов'язковою орієнтацією на міжнародні Стандарти аудиту.

У зв'язку з цим на сьогодні у європейських країнах прийнято виділяти три моделі проведення внутрішнього аудиту [1]:

- централізована – південна модель (Франція, Португалія, Іспанія, Угорщина, Фінляндія, Бельгія, Греція);
- децентралізована – північна модель (Великобританія, Нідерланди, Данія,Норвегія, Ісландія);
- змішана (Німеччина, Швеція, Польща).

Згідно із централізованою моделлю Міністерство фінансів не тільки відіграє ключову роль у формуванні статей бюджету і виділенні коштів підзвітним міністерствам та відомствам, але і безпосередньо координує внутрішній аудит та, за потреби, делегує власних співробітників у структурні одиниці, що перевіряються. При цьому внутрішній аудит орієнтований на перевірку виконання окремих напрямів діяльності, наприклад фінансово-економічного, облік і контроль. У країнах даної моделі внутрішній державний аудит охоплює широке коло питань, тому його можна вважати внутрішнім контролем з акцентом на управлінську складову.

Так, наприклад, у Португалії, ключову роль у проведенні внутрішнього аудиту відіграє Генеральна інспекція фінансів (*Inspectorate General for Finance*), яка безпосередньо підпорядковується Міністру фінансів і відповідає за заключний етап проведення аудиту усіх державних доходів та витрат. Додатково кожне міністерство/відомство має власні структурні підрозділи, які займаються відомчим контролем та внутрішнім аудитом – так звані Загальні інспекції (*Inspectorates General*).

У рамках децентралізованої моделі кожне міністерство несе повну відповідальність за витрати свого бюджету, тому внутрішній аудит орієнтований на перевірку дотримання правил та процедур, встановлених для забезпечення найбільш ефективного та економічно вигідного використання ресурсів. При цьому внутрішній аудит включає в себе попередній контроль, який вважається основним його етапом.

Наприклад, Служба внутрішнього аудиту Міністерства фінансів Великобританії (*Internal Audit Service of the UK's Ministry of Finance*) не несе відповідальності за організацію внутрішнього аудиту державних доходів і витрат, а швидше за все виконує наглядову функцію над структурними одиницями галузевих міністерств/відомств, які проводять внутрішній аудит на місцях.

Проте, зауважимо, що є й інші моделі проведення внутрішнього аудиту, які можуть поєднувати у собі елементи внутрішнього та зовнішнього аудиту (Німеччина, Швеція). Так, у Німеччині внутрішній аудит не є частиною системи управління державною установою, але може розглядатися, як компонент зовнішнього аудиту. Наприклад, аудит кадрового забезпечення проводять окремі агентства. Про результати вони офіційно повідомляють вищий орган фінансового контролю у встановлені законодавством терміни.

Цікавим є функціонування Контрольно-ревізійного управління Швеції, яка, будучи структурною частиною Міністерства фінансів, працює незалежно від виконавчої влади та має повну автономність в обрані суб'єктів для перевірок і формах звітності.

Але у багатьох країнах Центральної та Східної Європи до цих пір не існує спеціалізованого органу чи структурного підрозділу, який би займався виключного проведенням внутрішнього аудиту – є так звані «контрольні офіси» (*«control office»),* які розглядають заяви щодо нецільового використання бюджетних коштів [2, 3].

Що стосується Європейського Союзу, то у 1990 р. Європейська комісія розробила власну систему внутрішнього аудиту, створивши спеціальну Службу внутрішнього аудиту (*Internal Audit Service*) в існуючому Генеральному директораті з

фінансового контролю (*Directorate-General for Financial Control*). Одночасно Європейська комісія самостійно кожні 3-5 років проводить фінансовий контроль у Генеральному директораті. При цьому аудитори вивчають фінансову сторону діяльності даного органу влади і оцінюють рівень дотримання норм чинного законодавства Європейського Союзу. За результатами перевірки робляться висновки з виокремленням сильних та слабких сторін щодо різних ланок діяльності установи та надаються рекомендації щодо усунення недоліків та подальшого удосконалення. Наступний плановий внутрішній аудит може проводитися через 12-18 місяців. На додаток до рекомендацій за результатами внутрішнього аудиту Служба внутрішнього аудиту може розробляти пропозиції щодо покращення ефективності та продуктивності ведення відповідного виду діяльності установи, а також можливостей пошуку додаткових ресурсів для її фінансування.

На практиці Служба внутрішнього аудиту повинна здійснювати два основних види внутрішнього аудиту:

- фінансовий аудит (*financial audit*);
- аудит ефективності (*performance audit*).

Фінансовий аудит передбачає перевірку коштів, що витрачалися для фінансування витрат. Цей аудит, як правило, здійснюється на основі річного плану фінансового забезпечення (кошторису) для кожного відділу в міністерстві/ відомстві або його структурного підрозділу. Фінансовий аудит може також включати оцінку ефективності обліково-аналітичних систем управління, у т. ч. усі форми звітності, як всередині установи, так і між установами та організаціями [4].

Аудит ефективності полягає у встановлені відповідності між якістю наданих товарів (робіт, послуг) та їх ціни. Даний аудит є частиною річного внутрішнього аудиту та акцентується на порівняні визначених міністерствами/відомствами цілей та планів на кожен рік з результатами їх виконання чи дотримання. У разі невиконання визначається ризик за умов повного виконання тієї чи іншої програми з мінімальною затратністю потрібних для цього ресурсів.

Внутрішній аудит може також охоплювати конкретний аналіз кадрового забезпечення з встановленням того, наскільки воно відповідає цілям та задачам міністерства/відомства.

Оскільки за допомогою внутрішнього аудиту, як правило, перевіряється цільове використання коштів для фінансування витрат, то можна сказати, що внутрішній аудит має тісний зв'язок з управлінням державними видатками (*Public Expenditure Management*). Такий зв'язок, як правило, сприяє досягненню таких результатів [5]:

- загальної бюджетної дисципліни;
- ефективності розподілу ресурсів;
- ефективності роботи.

Під загальною бюджетною дисципліною розуміється збереження стійкості статей державних витрат. Простіше кажучи, це означає не витрачати більше, ніж передбачено законодавчими актами.

Ефективність розподілу ресурсів означає дотримання відповідності бюджетних асигнувань стратегічним пріоритетам, тобто бюджетні ресурси виділяються на програми і заходи, які забезпечують досягнення стратегічних пріоритетів країни.

І, нарешті, ефективність роботи відноситься до надання державних послуг за розумної якості та вартості.

Звертаючись до зарубіжних досліджень у сфері фінансів, ми прийшли до висновку, що для визначення ефективності більшості фінансово-економічних показників розробляються системи оцінок. Тому, зважаючи на те, що управління державними витратами є складовою процесу управління державними фінансами (далі - УДФ), проаналізуємо Систему оцінювання ефективності управління державними фінансами (*PFM – Performance Measurement Framework)* (далі – СОЕУДФ, Система), яка являє собою комплексну систему моніторингу, що дозволяє оцінювати ефективність УДФ країни за різні періоди часу.

Систему було розроблено завдяки узгодженим міжнародним зусиллям і не єдиним відомством, а партнерами програми «Державні витрати та фінансова звітність»(*Public Expenditure and Financial Accountability)* спільно з Об'єднаною робочою групою ОЕСР з питань УДФ. Система пройшла процедуру широкого обговорення та випробування на рівні окремих країн. Попередній варіант СОЕУДФ, починаючи з лютого 2004 року, було застосовано в 24 країнах, переважно в порядку експерименту. Було проведено значну кількість консультацій, включаючи консультації з Об'єднаною робочою групою Комітету допомоги розвитку з питань УДФ, групою африканських фахівців з питань УДФ, а також представниками державних органів країн Східної Європи та Центральної Азії.

Також було отримано коментарі від фахівців Світового банку, Міжнародного валютного фонду та інших партнерів, що беруть участь у програмі ДВФП, державних відомств і професійних організацій. На основі їхніх відгуків було внесено ряд вдосконалень та доопрацювання СОЕУДФ до остаточного вигляду. Вдосконалення стосувалися більш детального висвітлення питань систем збору державних доходів та фінансових відносин між органами державного управління різних рівнів.

Саме програма «Державні витрати та фінансова звітність», яку було започатковано у 2001 році, стала основою оцінки ефективності УДФ. Партнерами програми стали: Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Європейська комісія, Департамент міжнародного розвитку Великобританії, Державний секретаріат з економічних питань Швейцарії, Міністерство закордонних справ Франції та Норвегії.

СОЕУДФ призначена для оцінювання ефективності УДФ у різних країнах по широкому спектру показників розвитку протягом певних проміжків часу. Дана Система передбачає певний набір загальних показників, за допомогою яких оцінюється ефективність систем, процедур та інституцій УДФ, а також включає в себе Звіт про ефективність УДФ.

У рамках Системи оцінювання ефективності УДФ визначено наступні критично важливі параметри ефективності відкритої та упорядкованої системи УДФ [6]:

1. Реалістичність бюджету. Бюджет є реалістичним та виконується так, як передбачалося.

2. Повнота та транспарентність (прозорість). Ведеться всебічний нагляд за бюджетним і фінансовим ризиками, а фінансова та бюджетна інформація доступна для громадськості.

3. Складання бюджету у відповідності з політичними цілями. Бюджет готується з належним урахуванням міркувань урядової політики.

4. Передбачуваність та контроль за виконанням бюджету. Бюджет виконується в упорядкований і передбачуваний спосіб, а також існує механізм організації контролю та керівництва в питаннях використання державних коштів.

5. Бухгалтерський облік, ведення документації та звітування. Забезпечується належне складання, зберігання та розповсюдження належної облікової документації та інформації, необхідної для забезпечення контролю за прийняттям рішень та цілей управління і звітності.

6. Зовнішні перевірки та аудит. Діє механізм контролю за використанням державних фінансів та виконання рішень органами виконавчої влади.

Дані загальні параметри характеризують набором ключових елементів (показників ефективності) (далі – ПЕ) УДФ, які визнаються важливими для всіх країн у цілях організації належного УДФ. Загалом їх налічується 28, які у свою чергу згруповані у 3 групи, а саме:

А. Результати застосування Системи оцінювання УДФ: оцінюються безпосередні результати застосування системи оцінювання УДФ з точки зору фактичних витрат та надходжень шляхом порівняння їх із початково-затвердженим бюджетом, а також із обсягом та змінами заборгованості по витратах.

B. Спільні характеристики Системи оцінювання УДФ: охоплюється повнота та транспарентність системи оцінювання УДФ на всіх стадіях бюджетного циклу.

C. Бюджетний цикл: оцінюється ефективність ключових систем, процедур та інституцій, задіяних у всьому бюджетному циклі центрального уряду.

У свою чергу ефективність кожного ПЕ можна оцінити за допомогою ряду критеріїв за чотирибальною шкалою від A до D, де:

A – відмінно,

B – добре,

C – задовільно,

D – незадовільно.

Найвищий бал гарантується для окремого показника, якщо ключовий критерій УДФ досягає відповідної мети у повний, упорядкований, точний, своєчасний та скоординований спосіб. Розглянемо методику виставлення балів.

Більшість ПЕ включають у себе ряд критеріїв (вимірів), що характеризують предмет показника. Кожний з цих критеріїв повинен оцінюватися окремо, тому загальний бал для ПЕ базується на оцінках його індивідуальних критеріїв.

Поєднання балів для критеріїв у загальний бал для ПЕ здійснюється Методом виставлення балів 1 (М1) для одних показників та Методом виставлення балів 2 (М2) для інших показників. У методичних вказівках з питань виставлення балів зазначається, яка методика повинна використовуватися для кожного показника.

Метод 1 (М1) використовується для всіх ПЕ з одним критерієм та для показників з багатьма критеріями у випадку, коли низький ступінь ефективності одного критерію показника, ймовірно, применшуватиме вплив високих значень інших критеріїв цього ж показника. Для показників з двома або більше критеріями використовуються наступні етапи визначення загального балу для показника:

- кожний критерій оцінюється окремо і йому присвоюється певний бал;
- далі поєднуються бали за індивідуальними параметрами шляхом вибору найменшого балу, одержаного критерієм;
- додаються додаткові бали, якщо будь-який з інших критеріїв має більш високий бал.

Метод 2 (М2) базується на усередненні балів по індивідуальних критеріях показника. Його потрібно використовувати для окремих показників з багатьма критеріями, коли низький бал по одному критерію показника не обов'язково спричиняє негативний вплив на високий бал по іншому критерію того ж показника. Покращення індивідуальних критеріїв відбувається незалежно від інших і без необхідності логічного утворення окремої послідовності.

Для визначення загального балу для ПЕ з використанням Методу М2 використовуються наступні етапи:

- кожний критерій оцінюється за чотирибальною шкалою (як і при використанні методу М1);
- далі, використовуючи Таблицю переведення балів для дво-, три- або чотиривимірних показників, обирається відповідний загальний бал показника (порядок балів окремих критеріїв значення не має).

Вимоги до балів можуть залежати від різних часових проміжків. Контрольний період, за який оцінюється критерій на основі відповідних підтверджуючих даних, зазначається у методичних вказівках або при класифікації показників. Там, де це не зазначено, критерій оцінюють на основі поточної ситуації, або у випадку періодично повторюваних подій – на основі подій, що відбувалися протягом останнього за часом бюджетного циклу.

Критерії ПЕ-1, ПЕ-2, ПЕ-3 оцінюються на основі даних за три роки. Дані повинні охоплювати останній завершений фінансовий рік, для якого є уся статистична інформація, а також два роки, що йому передують. Оцінка базується на ефективності двох з трьох років, тобто робиться припущення, що один з років може бути анормальним через незвичайні обставини, такі як зовнішні потрясіння (наприклад, природні катастрофи, коливання цін на важливі експортні або імпортні товари) або внутрішні проблеми країни (наприклад, політичного, воєнного характеру). Оскільки такі аномалії у цілому відображені в класифікації, у базовому наборі даних не потрібно пропускати жодного фінансового року.

Ураховуючи обмеження в обсязі роботи, з метою поглиблення знань щодо методики виставляння балів, а також повного переліку комбінацій балів, які визначають загальний бал за методом М2, пропонуємо самостійно ознайомитися з інформацією, розміщеною на веб-сайті *www.pefa.org*.

Загалом міжнародною спільнотою очікується, що регулярний моніторинг наведеного вище набору показників дасть змогу одержати інформацію про те, чи поліпшується ефективність УДФ у кожній країні, і якщо так, то наскільки. Увага при застосуванні набору показників ефективності УДФ зосереджується на УДФ рівня органів державної влади паралельно з відповідними установами, які здійснюють нагляд у цій сфері.

Основна увага при застосуванні набору показників ефективності у СОЕУДФ приділяється доходам та витратам державного бюджету, однак позабюджетні доходи і витрати також не залишаються поза даною Системою оцінки і охоплюються показниками ПЕ-7, ПЕ-9, ПЕ-26. До них включаються в т.ч. витрати, які фінансуються за рахунок надходжень, зарезервованих на конкретні цілі (одержаних як із внутрішніх, так і зовнішніх джерел, при цьому останні нерідко лише номінально вважаються бюджетними), а також витрати автономних урядових відомств.

Система оцінювання ефективності не враховує такі фактори як законодавча база або існуючі організаційно-технічні можливості органів державного управління. Зокрема, набір високо оцінених показників зосереджується на операційній ефективності ключових елементів системи УДФ, а не на факторах на вході, які дозволяють системі УДФ досягти певного рівня ефективності.

Система оцінювання ефективності не передбачає аналізу фіскальної політики чи політики у відношенні державних витрат – аналізу, що визначав би, чи є фіскальна політика сталою; чи витрати бюджету досягли бажаного впливу на зниження бідності або досягнення інших політичних цілей; або ж чи досягнуто ефективне витрачання коштів у сфері надання послуг. Це вимагало б детального аналізу даних або застосування показників, притаманних лише для конкретної країни. Дана система радше зосереджується на оцінюванні ступеню, для якого система УДФ є фактором, що сприяє одержанню таких результатів.

Ураховуючи специфіку нашого дослідження зосередимо свою увагу на оцінюванні функції внутрішнього аудиту за допомогою СОЕУДФ.

Як зазначалося раніше, функція внутрішнього аудиту в деяких країнах стосується загалом попереднього аудиту операцій (децентралізована модель), а в інших – є частиною системи внутрішнього контролю (централізована модель). Ураховуючи це, для оцінки ефективності внутрішнього аудиту потрібно використовувати два показники ефективності, що входять до четвертого параметра УДФ «Передбачуваність і контроль в процесі виконання бюджету» СОЕУДФ, а саме:

- ПЕ-20 «Ефективність внутрішнього контролю для витрат, не пов'язаних із заробітною платою» (*PI-20 «Effectiveness of internal controls for non-salary expenditure»*);
- ПЕ-21 «Ефективність внутрішнього аудиту» (*PI-21 «Effectiveness of internal audit»*) [6].

Розглянемо кожен з показників ефективності більш детально, розпочавши із ПЕ-20 «Ефективність внутрішнього контролю для витрат, не пов'язаних із заробітною платою».

Вважається, що система внутрішнього контролю є ефективною за умови використання економічно ефективного набору методів щодо:

- дотримання правил під час закупівель та інших пов'язаних з витратами процедур;
- запобігання шахрайству;
- захисту інформації та активів;
- якості ведення бухгалтерського обліку;
- своєчасності формування звітності.

До основних критеріїв оцінки ефективності системи внутрішнього контролю належать:

(1) Ефективність контролю за коштами для фінансування витрат.

(2) Повнота, доречність та зрозумілість інших правил/процедур внутрішнього контролю.

(3) Ступінь дотримання правил для опрацювання та реєстрації операцій.

Розглянемо їх особливості з прив'язкою до оцінки внутрішнього контролю за чотирибальною шкалою (див. табл. 1).

Таблиця 1. Особливості критеріїв оцінки ефективності внутрішнього аудиту – показник ПЕ-20 [6]

Бали	Особливості параметрів (метод оцінювання М 1)
A	(1) Організовано всеохоплюючий контроль за коштами для фінансування витрат, який ефективно обмежує суми витрат фактичною наявністю коштів та затвердженими бюджетними асигнуваннями (після перегляду). (2) Інші правила та процедури внутрішнього контролю включають у себе всеохоплюючий та економічно ефективний набір методів контролю, які є широко використовуваними. (3) Ступінь дотримання правил є дуже високим, а будь-які випадки неправильного застосування спрощених процедур внутрішнього контролю є несуттєвими.
B	(1) Контроль за коштами для фінансування витрат існує на належному рівні та ефективно обмежує суми витрат фактичною наявністю коштів і затвердженими бюджетними асигнуваннями по більшості видів витрат. (2) Інші правила та процедури внутрішнього контролю містять всеохоплюючий набір засобів контролю, які широко використовуються, але в деяких сферах можуть бути надмірними (наприклад, дублювання процедур внутрішнього контролю), що може призвести до неефективного використання персоналу і затримок у роботі. (3) Дотримання правил відбувається на досить високому рівні, проте час від часу використовуються спрощені процедури внутрішнього контролю без належного обґрунтування.
C	(1) Процедури контролю за коштами для фінансування витрат частково є ефективними, але вони не можуть повністю охопити всі види витрат або ж час від часу можуть порушуватися. (2) Інші правила та процедури внутрішнього контролю складаються з базового набору правил для опрацювання та реєстрації операцій, які зрозумілі тим, хто безпосередньо займається їх застосуванням. Деякі правила та процедури можуть бути надмірними, в той час як засоби контролю можуть бути недостатніми у деяких сферах, що не мають великого значення під час проведення внутрішнього контролю. (3) Правила дотримуються у переважній більшості операцій, але основною проблемою є використання спрощених процедур внутрішнього контролю у ситуаціях, коли це не виправдано.
D	(1) Система контролю за коштами для фінансування витрат постійно порушується або узагалі відсутня. (2) Чіткі та всеохоплюючі правила/процедури контролю відсутні у більшості важливих сфер проведення внутрішнього контролю. (3) Набір основних правил не дотримується через пряме їх порушення або невиправдане використання спрощених процедур внутрішнього контролю на постійній основі.

Отже, градація критеріїв дає можливість чітко визначати рівень ефективності внутрішнього контролю витрат, а також встановити взаємозалежність з чотирибальною шкалою оцінювання.

Аналогічно проаналізуємо ПЕ-21 «Ефективність внутрішнього аудиту».

Таблиця 2. Особливості критеріїв оцінки ефективності внутрішнього аудиту – показник ПЕ-21 [6]

Бали	Особливості параметрів (метод оцінювання М 1)
A	(1) Внутрішній аудит діє для всіх центральних державних установ і в цілому відповідає професійним стандартам. Він зосереджується на системних проблемах (на це витрачається щонайменше 50% робочого часу персоналу). (2) Звіти готуються за фіксованим графіком та надаються установі, що пройшла аудит, Міністерству фінансів та до Вищої аудиторської установи. (3) Вжиття керівництвом заходів за результатами внутрішнього аудиту с швидким та всеохоплюючим по всіх установах центрального уряду.
B	(1) Внутрішній аудит функціонує для більшості центральних державних установ (визначається за величиною надходжень/витрат) і в цілому відповідає професійним стандартам. Він зосереджується на системних проблемах (на це витрачається щонайменше 50% робочого часу персоналу). (2) Звіти по більшості підданих аудиту установ готуються регулярно та надаються установі, що пройшла аудит, Міністерству фінансів та Вищої аудиторської установи. (3) Швидкі та всеохоплюючі заходи за результатами внутрішнього аудиту вживаються багатьма (але не всіма) керівниками.
C	(1) Ця функція діє принаймні для найважливіших установ центрального уряду та включає в себе огляд ряду систем (на це витрачається щонайменше 20% робочого часу персоналу), проте вона може не відповідати визнаним професійним стандартам. (2) Звіти по більшості підданих аудиту установ готуються регулярно, проте можуть не надаватися Міністерству фінансів та Вищій аудиторській установі. (3) Багато хто з керівників вживають заходи за результатами внутрішнього аудиту лише у відношенні важливих проблем, але нерідко з запізненням.
D	(1) Внутрішній аудит або не проводиться, або проводиться дуже рідко. (2) Звітів немає або вони готуються вкрай нерегулярно. (3) Рекомендації за результатами внутрішнього аудиту зазвичай ігноруються або виконуються формально (за деякими винятками).

Функція внутрішнього аудиту відповідно до системи оцінювання повинна відповідати міжнародним Стандартам аудиту, про які згадувалося на початку статті, з точки зору:

- наявності відповідної структури, особливо щодо її професійної самостійності;
- достатньої широти мандату, доступу до інформації та повноважень;
- використання професійних методів аудиту, у т. ч. методів оцінювання ризику.

Ця функція повинна зосереджуватися на підготовці звітності про суттєві системні питання, що стосуються:

- надійності та цілісності фінансової і оперативної інформації;
- ефективності діяльності;
- забезпечення безпеки активів;
- дотримання законів, правил та положень угод.

Для того, щоб оцінити ефективність ПЕ-21 відповідно до СОЕУДФ, існує три основних критерії, а саме:

(1) Охоплення інформації та ефективність виконання функції внутрішнього аудиту.

(2) Періодичність підготовки та розповсюдження звітів.

(3) Ступінь реагування керівництва на результати внутрішнього аудиту.

Розглянемо їх особливості з прив'язкою до оцінки внутрішнього аудиту за чотирибальною шкалою (див. табл. 2).

Висновки. У європейський країнах державний внутрішній аудит може мати три основні моделі організації з можливістю інтерпретацій їх у різних формах. Результати його проведення оцінюються за допомогою чотирибальної шкали, розробленої у Системі оцінювання управління державними фінансами на основі затверджених показників ефективності. Отримані за результатами оцінювання висновки дозволяють вищестоящим державним структурам приймати рішення про доцільність проведення тих чи інших реформ у контрольованих структурах, в т.ч. фіскальних відомствах, а також відстежувати ефективність витрачання бюджетних коштів. Одночасно розроблена Система розширює можливості для порівняння результатів здійснених змін.

Для вітчизняних реалій досвід європейських країн є досить показовим, особливо враховуючи обраний вектор розвитку країни. Однак обґрунтувати безумовну ефективність та практичність запозичення даної системи сьогодні важко – запорукою успішності її функціонування є стабільність. В умовах перетворень, які відбуваються в Україні на даний момент, це скоріше завдання майбутнього.

Список використаних джерел

1. Jack Diamond. The Role of Internal Audit in Government Financial Management: An International Perspective (2002) [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2002/wp0294.pdf

2. Local Government Authorities. Internal Audit Manual (2005) [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.pmoralg.go.tz/menu-data/publications/archives/manual/LGA_internal_audit_manual.pdf

3. Internal Control and Internal Audit [Electronic resource]. – Mode of access : http://www1.worldbank.org/publicsector/pe/befa05/ OECDChapter10.pdf

4. Cecilia Nordin Van Gansberghe. Internal Audit Finding Its Place in Public Finance Management (2005) [Electronic resource]. – Mode of access : http://siteresources.worldbank.org/WBI/Resources/Internalaudit.pdf

5. What is Public Expenditure Management (PEM)? [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.adb.org/sites/default/files/ pub/2001/GovernanceBrief01.pdf

6. Public Financial Management Performance Measurement Framework (2011) [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.pefa.org/sites/pefa.org/ files/attachments/PMFEng-finalSZreprint04-12_1.pdf

References

1. Jack Diamond. The Role of Internal Audit in Government Financial Management: An International Perspective (2002) : http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2002/wp0294.pdf

2. Local Government Authorities. Internal Audit Manual (2005) : http://www.pmoralg.go.tz/menu-data/publications/archives/manual/LGA_internal_audit_manual.pdf

3. Internal Control and Internal Audit : http://www1.worldbank.org/publicsector/pe/befa05/OECDChapter10.pdf

4. Cecilia Nordin Van Gansberghe. Internal Audit Finding Its Place in Public Finance Management (2005) : http://siteresources.worldbank.org/WBI/Resources/Internalaudit.pdf

5. What is Public Expenditure Management (PEM)? : http://www.adb.org/sites/default/files/pub/2001/ GovernanceBrief01.pdf

6. Public Financial Management Performance Measurement Framework (2011) : http://www.pefa.org/sites/pefa.org/ files/attachments/PMFEng-finalSZreprint04-12_1.pdf

ДАНІ ПРО АВТОРА

Смірнова Олександра Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, завідувач науково-дослідного відділу вивчення міжнародного досвіду та європейської інтеграції,

Науково-дослідний інститут фінансового права

Національного університету Державної податкової служби України.

вул. Карла Маркса, 31, к. 339, м. Ірпінь, Київська область, 08201, Україна

e-mail: Smirnova.oleksandra@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Смирнова Александра Николаевна, кандидат экономических наук, доцент, заведующая научно-исследовательским отделом изучения международного опыта и европейской интеграции,

Научно-исследовательский институт финансового права

Национального университета Государственной налоговой службы Украины.

ул. Карла Маркса, 31, к. 339, г.. Ирпень, Киевская область, 08201, Украина

e-mail: Smirnova.oleksandra@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Smirnova Oleksandra, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Head of department of research of international experience and European Integration,

Research Institute of Financial Law,

National University of State Tax Service of Ukraine.

Karla Marksa st., 31, room 339, Irpin, 08201, Ukraine

e-mail: Smirnova.oleksandra@gmail.com

УДК 336.225.2

ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ФІСКАЛЬНОГО ВІДОМСТВА: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Стадник М.В.

Предметом статті виступають особливості інституційного механізму та організаційної структури фіскальних відомств різних країн світу.

Мета роботи полягає у дослідженні міжнародного досвіду функціонування фіскального відомства та визначенні основних пріоритетних напрямів удосконалення, можливих для запозичення в Україні.

Для досягнення поставленої мети застосовувалися такі методи як: логічного узагальнення – для виявлення специфіки інституційного механізму та організаційної структури фіскальних відомств у системі управління оподаткуванням на основі досліджень міжнародних економічних організацій, та абстрактно-логічний – при формуванні висновків.

Результатом роботи є систематизація основних функціональних видів інституційного механізму та організаційної структури фіскальних відомств у світі та ступінь їх підзвітності національному Міністерству фінансів.

Застосування результатів дослідження можливе при подальших наукових пошуках, а також з метою удосконалення системи управління оподаткуванням в Україні.

За результатами дослідження було сформовано висновок, що чітко визначений інституційний механізм і організаційна структура фіскального відомства роблять процес адміністрування податків та зборів більш ефективним та прозорим.

Ключові слова: *фіскальне відомство, Міністерство фінансів, інституційний механізм, організаційна модель/структура, адміністрування податків та зборів.*

ИНСТИТУЦИОННЫЙ МЕХАНИЗМ И ОРГАНИЗАЦИОННАЯ СТРУКТУРА ФИСКАЛЬНОГО ВЕДОМСТВА: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Стадник М.В.

Предметом статьи выступают особенности институционального механизма и организационной структуры фискальных ведомств разных стран мира.

Цель работы заключается в исследовании международного опыта функционирования фискального ведомства и определении основных приоритетных направлений совершенствования, возможных для заимствования в Украине.

Для достижения поставленной цели применялись такие методы как: логического обобщения – для выявления специфики институционального механизма и организационной структуры фискальных ведомств в системе управления налогообложением, используя исследования международных экономических организаций и абстрактно-логический – при формировании выводов.

Результатом работы является систематизация основных функциональных видов институционального механизма и организационной структуры фискальных ведомств в мире и степень их подотчетности национальному Министерству финансов.

Применение результатов исследования возможно при дальнейших научных поисках, а также с целью усовершенствования системы управления налогообложением в Украине.

По результатам исследования был сформирован вывод, что четко определенный институциональный механизм и организационная структура фискального ведомства делают процесс администрирования налогов и сборов более эффективным и прозрачным.

Ключевые слова: *фискальное ведомство, Министерство финансов, институциональный механизм, организационная модель/структура, администрирования налогов и сборов.*

INSTITUTIONAL MECHANISMS AND ORGANIZATIONAL STRUCTURES OF FISCAL AGENCY: FOREIGN EXPERIENCE

Stadnyk M.V.

The subject of this article is the fiscal agencies around the world, especially its institutional mechanism and organizational structure.

The aim of the research is to study the foreign experience of the fiscal agencies operating and identify the main priority tendencies which can be used in Ukraine.

To achieve this aim were used methods such as logic synthesis – for identify the main types of institutional mechanisms and organizational structure of fiscal agencies in public administration system, based on the researches of International economic organizations, and abstract logical method – for forming conclusions.

The article presents the basic functional types of institutional mechanisms and organizational structure of fiscal agencies in the world and the extent of accountability for the national Ministry of Finance.

Application of research results is possible in the further researches and to improve the tax administration in Ukraine.

The study was concluding that a well-defined institutional mechanism and organizational structure of fiscal agencies make the tax administration more efficient and transparent.

Key words: *fiscal agency, Ministry of Finance, institutional mechanism, organizational structure/model, tax administration.*

Постановка проблеми. Проведення у країні податкової реформи, а саме реалізація Концепція реформування податкової системи України [3], вимагає від легітимної влади вживати заходів щодо удосконалення структури та організації роботи Державної фіскальної служби України, що забезпечить належне виконання покладених на неї основних функцій відповідно Положення про Державну фіскальну службу, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21.05.2014 р. № 236 [2].

Адже невідповідність організаційної структури фіскального відомства вимогам сьогодення може мати негативні наслідки для держави в цілому.

Потреба у такому удосконаленні підтверджується наявністю ряду труднощів, що виникають під час адміністрування податків та зборів, зокрема:

- суперечністю деяких норм чинного податкового законодавства;
- невідповідністю відомчого організаційного механізму забезпечення діяльності податкових органів їхнім функціональним завданням;
- бюрократичністю механізму міжвідомчої підзвітності та делегування повноважень між різними рівнями податкових органів.

Саме тому знання шляху, за яким буде побудована організаційна структура фіскального відомства у прогресивних країнах світу, комплексне вивчення їх досягнень і помилок сприяє створенню максимально ефективної системи управління у сфері оподаткування в Україні.

© **Стадник М.В., 2014**

Разом з тим зауважимо, що запозичення досвіду розвинених країн, який би відповідав національним особливостям функціонування податкових органів, враховував специфіку сучасного етапу економічного та соціального розвитку України та був адаптогенним до реалій політичної та економічної ситуації в країні, потребує зваженого підходу з урахуванням національних традицій та тенденцій у сфері нормотворення і державного управління.

Такої точки зору дотримується й корифей вітчизняної наукової економічної думки, д.е.н., професор В. Л. Андрущенко, який зазначає, що з часів античності Захід знаходиться в авангарді інтелектуального розвитку, тому звернення до досвіду та наукових досягнень західних держав має більш ніж вагомі підстави. Ураховуючи це, без західної школи, без осмислення та використання їх наукового потенціалу і практичного досвіду в Україні не обійтись. Разом з тим, зарубіжну наукову думку та практичний досвід недоцільно сприймати некритично, як істину в останній інстанції, нехтуючи творчими доробками українських вчених та досвідом вітчизняної податкової практики [5].

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Дослідженню питань організації діяльності та удосконалення структури податкових органів приділено увагу у працях вітчизняних науковців таких як: В. Л. Андрущенко, Л. К. Воронова, В. П. Гой, А. В. Головач, В. Л. Журавський, М. П. Кучерявенко, В. В. Попова, Л. Л. Тарангул, О. Ю. Тімарцев, О. О. Чикаренко, Ф. О. Ярошенко та ін.

Отже, **предметом статті** є фіскальні відомства різних країн світу, а саме особливості їх інституційного механізму та організаційної структури. На основі викладеного можна сформувати **мету статті**, яка полягає у наступному – дослідити міжнародний досвід функціонування фіскального відомства та визначити основні пріоритетні напрями удосконалення, можливі для запозичення в Україні.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких **завдань**:

- дослідити основні функціональні види інституційного механізму та організаційної структури фіскальних відомств у світі та ступінь їх підзвітності національному Міністерству фінансів;
- визначити основні види податків, зборів та обов'язкових платежів, що адмініструються досліджуваними фіскальними відомствами;
- узагальнити міжнародний досвід з даної проблематики як взірця для вітчизняного наслідування.

Для досягнення поставленої мети застосовувалися такі **методи** як: логічного узагальнення – для виявлення основних видів інституційного механізму та організаційної структури фіскальних відомств у системі державного управління. На основі дослідження здобутків міжнародних економічних організацій та абстрактно-логічний – при формуванні висновків.

Результати дослідження. На сьогодні, ураховуючи потребу у концептуальному реформуванні податкової системи України, не можна залишити осторонь важливий напрям: удосконалення структури та організації роботи самих фіскальних відомств. У зв'язку з цим, проаналізуємо зарубіжний досвід інституційного механізму та організаційної структури податкових органів з метою можливості застосування найкращої практики в Україні.

Так, у системі державного управління фіскальні органи можуть функціонувати у вигляді [13]:

- Єдиного напівавтономного органу – *Unified semi-autonomous body* (далі – ЄНАО);
- Єдиного напівавтономного органу, який звітує перед Радою або колегіальним органом, сформованим із компетентних посадових осіб – *Unified semi-autonomous body with formal board or advisory group comprised of comprised of external officials* (далі – ЄНАОР);
- Окремої дирекції національного Міністерства фінансів – *Single Directorate in Ministry of Finance* (далі – ОДМФ);
- Численних дирекцій національного Міністерства фінансів – *Multiple Directorate in Ministry of Finance* (далі – ЧДМФ).

Єдиний напівавтономний орган являє собою таку організацію фіскального відомства, при якій усі функції, у т. ч. організаційні (управління персоналом, інформаційні технології, бухгалтерський облік і т. п.), зосереджені у цьому єдиному органі. Його керівник (за відсутності Ради керуючих) звітує безпосередньо перед Міністром відповідного відомства (як правило, Міністерства фінансів) [11]. Подібний вид інституційної організації податкових органів характерний для таких країн, як Австралія, Угорщина, Данія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Корея, Норвегія, Чилі та ін.

Також фіскальні органи можуть діяти у вигляді Єдиного напівавтономного органу, який звітує перед спеціально створеною Радою, яка у свою чергу є додатковою контролюючою ланкою і складається як з представників виконавчої влади (керівників відомств і департаментів суміжних сфер відповідальності), так і з сторонніх учасників – податкових консультантів, юристів, сертифікованих бухгалтерів і т. п. Підзвітність керівника фіскальної служби Міністру фінансів (або іншого відомства) – залишається, а у функції Ради входить:

- додатковий контроль;
- оцінка ефективності її діяльності;
- прийняття стратегічних рішень щодо подальшого розвитку служби.

Фактично наявність Ради забезпечує більшу прозорість діяльності фіскального відомства і дозволяє здійснювати контроль не лише з боку органів державного управління, але і з боку професійної спільноти [6]. За таким принципом функціонують фіскальні відомства англосаксонських країн: Великобританії, США, Канади. Крім того, аналогічну форму мають фіскальні органи в Аргентині, Мексиці та Болгарії.

При виділенні Окремої дирекції національного Міністерства фінансів функцію адміністрування податків і зборів реалізує саме цей структурний підрозділ, а всі адміністративно-управлінські функції (кадрова політика, матеріально-технічне та інформаційне забезпечення, фінансування тощо) зосереджені на рівні національного Міністерства фінансів. Подібним чином, наприклад, організована робота фіскальних відомств у Саудівській Аравії, Франції, Швейцарії (на рівні федерального уряду) і т.д.

Нарешті, четвертий вид інституційної організації фіскальних органів передбачає розподіл податкових функцій між різними структурними підрозділами (дирекціями) у межах одного або декількох міністерств. Такий вид організації податкових органів існує, наприклад, у Бельгії, Греції, Люксембургу та Польщі [4; 8].

Безумовно, що такі різноманітні інституційні механізми опосередковано впливають на кількість та різноманітність податків, зборів та обов'язкових платежів, які сплачуються у тій чи іншій країні.

Так, в усіх, окрім п'яти із запропонованих у таблиці країн (тобто Індія, Люксембург, Малайзія, Мальта і Кіпр), прямі та непрямі податки адмініструються в рамках єдиного податкового органу.

А у цих 5 країнах адміністрування податків здійснюється окремими управліннями/відомствами, які, як правило, є частиною внутрішньої структури національного Міністерства фінансів.

У 32 країнах-членах Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР), які контролюють надходження внесків на соціальне страхування, 19 країн для цього створили окремі соціальні агентства, а 5 – надали можливість фіскальним органам займатися таким контролем; в 15 з 18 країн, які не є членами ОЕСР, контроль за сплатою внесків на соціальне страхування з боку фіскального відомства є стратегічним пріоритетом, що підтверджується тим, що 8 країн уже обрали такий підхід [13].

34 країни мають окремі органи для адміністрування податків та митних платежів; з них 18 країн надали право контролювати надходження від акцизів митним, а не податковим органам.

Отже, можна сказати, що обраний інституційний механізм фіскального відомства або звужує сферу адміністрування податків, зборів та обов'язкових платежів або значно її розширює.

Таблиця. Залежність адміністрування податків, зборів та обов'язкових платежів від інституційного механізму та організаційної моделі фіскального відомства*

Країна	Інституційний механізм	Організаційна модель	Основні види податків, зборів та обов'язкових платежів, що адмініструються фіскальними відомствами						
			Персональний прибутковий податок	Внески на соціальне страхування	Корпоративний прибутковий податок	ПДВ	Акцизи	Податок на нерухомість	Інші податки на: власність (В); здоров'я (З); транспортні засоби (ТЗ).
Країни, що входять до ОЕСР									
Австралія	ЄНАО	П, Ф, ПЛ	+	–	+	+	+	–	–
Австрія	ОДМФ	П, Ф, ПЛ	+	–	+	+	+	–	ТЗ
Бельгія	ЧДМФ	П, Ф, ПЛ	+	–	+	+	+	–	ТЗ
Канада	ЄНАОР	Ф	+	+	+	+	+	–	н/д
Чилі	ЄНАО	П, Ф, ПЛ	+	–	+	+	+	+	В
Чехія	ЄНАО	П, Ф	+	–	+	+	–	+	В, ТЗ
Данія	ЄНАО	П, Ф, ПЛ	+	–	+	+	+	+	н/д
Естонія	ОДМФ	П, Ф, ПЛ	+	+	+	+	+	+	ТЗ
Фінляндія	ЄНАО	Ф, ПЛ	+	+	+	+	–	+	В
Франція	ОДМФ	ПЛ	+	–	+	+	–	+	В, З, ТЗ
Німеччина	Інший	Ф, ПЛ	+	–	+	+	–	+	н/д
Греція	ЧДМФ	П, Ф, ПЛ	+	–	+	+	+	+	В, З, ТЗ
Угорщина	ЄНАО	П, Ф, ПЛ	+	+	+	+	+	–	В, ТЗ
Ісландія	ЄНАО	П, Ф, ПЛ	+	+	+	+	+	–	З, ТЗ
Ірландія	ЄНАО	ПЛ	+	+	+	+	+	–	В, ТЗ
Ізраїль	ОДМФ	П, Ф, ПЛ	+	–	+	+	+	+	ТЗ
Італія	Інший	Ф	+	–	+	+	–	–	–
Японія	ЄНАО	П, Ф, ПЛ	+	–	+	+	+	–	В, ТЗ
Корея	ЄНАО	П, Ф, ПЛ	+	–	+	+	+	+	В
Люксембург	ЧДМФ	П, Ф	+	–	+	+	+	–	В, З
Мексика	ЄНАОР	Ф, ПЛ	+	–	+	+	+	–	н/д
Нідерланди	ОДМФ	Ф	+	+	+	+	+	–	В, ТЗ
Нова Зеландія	ЄНАО	П, Ф, ПЛ	+	–	+	+	–	–	–
Норвегія	ЄНАО	П, Ф, ПЛ	+	+	+	+	–	–	В, З
Польща	ЧДМФ	П, Ф, ПЛ	+	–	+	+	–	–	н/д
Португалія	ОДМФ	П, Ф, ПЛ	+	–	+	+	+	+	В, З
Словаччина	ЄНАО	Ф	+	–	+	+	–	–	ТЗ
Словенія	ЄНАО	Ф, ПЛ	+	+	+	+	–	+	н/д
Іспанія	ЄНАО	П, Ф, ПЛ	+	–	+	+	+	–	н/д
Швеція	ЄНАОР	П, Ф, ПЛ	+	+	+	+	+	+	н/д
Швейцарія	ОДМФ	П, Ф, ПЛ	+	–	+	+	–	–	–
Туреччина	Інший	Ф	+	–	+	+	+	+	н/д
Велика Британія	ЄНАОР	П, Ф, ПЛ	+	+	+	+	+	+	В
США	ЄНАОР	ПЛ	+	+	+	–	+	–	В
Країни, що не входять до ОЕСР									
Аргентина	ЄНАОР	П, Ф, ПЛ	+	+	+	+	+	–	н/д
Бразилія	ЄНАО	Ф	+	+	+	–	–	+	З
Болгарія	ЄНАОР	Ф	+	+	+	+	–	–	н/д
Китай	Інший	П, Ф, ПЛ	+	+	+	+	+	+	н/д
Колумбія	ЄНАОР	Ф	+	–	+	+	–	–	В, З
Кіпр	ЧДМФ	П, Ф, ПЛ	+	–	+	+	+	+	–
Гонконг, Китай	ОДМФ	П, Ф, ПЛ	+	–	+	–	–	–	–
Індія	ЄНАО	Ф	+	–	+	–	–	–	З
Індонезія	ОДМФ	Ф	+	–	+	+	–	+	–
Латвія	ЄНАО	Ф	+	+	+	+	+	+	ТЗ
Литва	ЄНАО	Ф	+	–	+	+	+	+	н/д
Малайзія	Інший	Ф	+	–	+	–	–	+	–
Мальта	ЧДМФ	П, Ф, ПЛ	+	+	+	+	+	–	–
Румунія	ЄНАО	Ф	+	+	+	+	+	–	н/д
Росія	ЄНАО	П, Ф, ПЛ	+	–	+	+	+	+	ТЗ
Саудівська Аравія	ОДМФ	Ф	–	–	+	–	–	–	–
Сінгапур	ЄНАОР	П, Ф	+	–	+	+	–	+	В
Південна Африка	ЄНАОР	П, Ф, ПЛ	+	+	+	+	+	–	В

**Джерело: Tax Administration 2013. Comparative Information on OECD and Other Advanced and Emerging Economies. – OECD Publishing, 2013. – 375 p.*

Поряд з інституційним механізмом організації фіскальних відомств значний вплив на ведення адміністрування податків та зборів має організаційна структура відомства, яка може будуватися на наступних моделях [12]:

- організаційна модель за видами податків (далі – П);

- функціональна організаційна модель (далі – Ф);
- організаційна модель за видами платників податків (далі – ПЛ).

Спочатку організаційна структура фіскальних органів формувалася за видами податків. У рамках даного підходу виділяли багатофункціональні підрозділи, що відповідали за окремі групи або види податків. Кожен підрозділ був відносно незалежним від інших, що могло супроводжуватися високою неефективністю подібної організаційної структури. Модель мала такі негативні риси:

- поділ департаментів за видами податків, що спричиняє їх багатофункціональність та відокремлює один від одного;
- дублювання функції у департаментах;
- функціонування незручної для великих платників системи адміністрування при необхідності сплачувати кілька видів податків;
- ускладнення управління податками, відокремлюючи функцію податкового контролю від стягнення податкової заборгованості.

У зв'язку з цим не було мобільності у використанні податкового персоналу, оскільки робота конкретного податківця значною мірою обмежувалася певним видом податків. Як результат організація фіскальних служб у більшості країн світу була реформована в основному відповідно до функціональної моделі, в основі якої лежить підхід з точки зору функцій адміністрування податків та зборів. Серед них розрізняються так звані нормативні функції, які зазвичай існують на загальнонаціональному рівні, і оперативні функції, до яких належать функції, безпосередньо пов'язані з податковим процесом [4].

Нормативні функції полягають в інтерпретації та визначенні порядку застосування податкового законодавства та нормативних актів. Вони здійснюються у рамках діяльності, пов'язаної із застосуванням законів та інших нормативно-правових актів, і забезпечують виконання оперативних функцій, пошук шляхів розробки та впровадження необхідних методів і адміністративних процедур, які повинні гарантувати максимізацію податкових надходжень при мінімальних витратах [10].

Оперативні функції, пов'язані з адмініструванням податків, сприяють встановленню тісної взаємодії між фіскальними органами та платниками податків. Від них залежить ступінь добровільного виконання платниками податків обов'язків по сплаті своїх податкових зобов'язань. Дані функції включають у себе облік і реєстрацію платників податків, поточний податковий контроль і податкові перевірки.

У рамках даного підходу робота фіскальних відомств стає більш стандартизованою, зростає ефективність контрольних заходів, тому у більшості країн система управління оподаткуванням будується переважно виходячи з функціонального принципу (наприклад у Болгарії, Індії, Канаді, Нідерландах, Туреччині, Литві, Латвії).

Порівняно недавно у невеликому числі розвинених країн (наприклад, Ірландія, США) реформування організаційної структури фіскальних органів здійснюється за моделлю виділення груп платників податків. Тобто у структурі фіскальних служб виділяються підрозділи, що виконують стандартний набір оперативних функцій щодо окремих груп платників податків (наприклад, фізичних осіб, малого бізнесу, великих платників податків тощо) [9].

Очевидно, що поділ функцій адміністрування податків та зборів щодо окремих груп платників податків дозволяє ураховувати їх специфіку, виробляти диференційовані (і при цьому стандартизовані) процедури обліку, реєстрації платників податків, проведення податкових перевірок і т. п. Логіка такої сегментації полягає у тому, що кожній з цих груп платників притаманні свої особливості у дотриманні податкової дисципліни, наслідком чого є різний ступінь ризику несплати податків. Для ефективного управління цими ризиками податкові органи мають систематично розробляти і впроваджувати стратегічні заходи (законодавче роз'яснення, навчання платників податків, підвищення обслуговування, цільовий контроль), які відповідали б особливостям кожної групи платників.

Прихильники моделі «за видами платників» доводять, що групування ключових функцій за уніфікованою структурою управління підвищить узгодженість роботи фіскальних органів на усіх рівнях [7].

Більш детально види моделей внутрішньої організаційної структури фіскальних відомств досліджуваних країн у табл. 1.

Аналізуючи результати нашого дослідження зауважимо, що вибір раціональної моделі функціонування фіскального відомства в Україні з урахуванням вітчизняних реалій здатний оптимізувати сам процес адміністрування податків і зборів та нейтралізувати негативні аспекти, що виникають за умови неузгодженості інтересів учасників податкових відносин.

Висновки. Отже, проаналізувавши особливості інституційного механізму функціонування фіскальних органів у 52 країнах світу, можна зробити висновок, що у більшості країн сформовані окремі фіскальні органи, основним завданням яких є адміністрування податків, зборів та обов'язкових платежів. Що стосується контролю над сплатою внесків на соціальне страхування, то у світі існує тенденція до надання такого права фіскальним відомствам. Зауважимо, що з 01.10.2013 р. в Україні також підтримали дану ініціативу і адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування тепер покладено на Державну фіскальну службу України [1]. У зв'язку з цим можемо стверджувати, що реформаторські погляди уряду формуються у руслі світових тенденцій.

Що стосується організаційної структури фіскального відомства, то у досліджуваних країнах існують значні відмінності. Так, 14 країн з 52 мають функціональну організаційну структуру, в той час як 35 країн поєднують елементи різних моделей у т. ч. функцій, які застосовуються на практиці. В Україні також існує поєднання різних підходів щодо організації діяльності фіскального відомства. Однак ми вважаємо, що така розпорошеність лише ускладнює процес адміністрування податків і зборів, призводячи до виникнення непорозумінь між відомством та платниками податків, а також до значної затратності часу та людських ресурсів.

Таким чином, на сьогоднішній день в Україні створено податкову систему, яка за своїм складом та структурою подібна до податкових систем розвинених європейських країн. Закони з питань оподаткування розроблено з урахуванням норм європейського податкового законодавства, а також аспектів податкової політики ГАТТ/СОТ та інших міжнародних економічних організацій. Однак проблемне коло питань залишає потенціал для подальших наукових пошуків та конкретних дій.

Список використаних джерел

1. *Про внесення змін до Податкового кодексу України у зв'язку з проведенням адміністративної реформи : Закон України : від 04.07.2013 р. № 404-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/ show/404-18*
2. *Положення про Державну фіскальну службу України : затв. постановою Кабінету Міністрів України : від 21.05.2014 р. № 236 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sfs.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/postanovi-km-ukraini/63237.html*
3. *Концепція реформування податкової системи України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article? art_id=247504310&cat_id=246711250*
4. *Вплив структури фіскального відомства на організацію податкового контролю: зарубіжний досвід : науково-аналітична доповідь / Серебрянський Д. М., Смірнова О. М., Стадник М. В. – Ірпінь : НДІ фінансового права, 2014. – 56 с.*
5. *Морально-етичні імперативи податків та оподаткування (західна традиція): монографія / Андрущенко В. Л., Тучак Т. В. – К.: Алерта, 2013. – 384 с.*
6. *Налоговые системы зарубежных стран : учебное пособие / Лыкова Л. Н, Букина И. С. – М. : Юрайт, 2013. – 428 с.*
7. *Яренко Г. Структура та організація роботи податкових органів у зарубіжних країнах / Г. Яренко // Вісник КНЕУ. – 2009. – № 2. – С. 114-126.*

8. Crandall W. Revenue Administration : Autonomy in Tax Administration and the Revenue Authority Model. – IMF, Washington, 2010. – pp. 1–4.

9. Delay, Devas and Hubbard. The Reform of Revenue Administration : A Study for the Department for International Development (DFID). – The School of Public Policy, University of Birmingham, 1998. – p. 39.

10. Jenkins G. P. Modernization of Tax Administration : Revenue Boards and Privatization as Instruments for Change. – International Bureau of Fiscal Documentation, Amsterdam, 1994. – pp. 56-62.

11. Taliercio G. Designing for Performance : The Semi-Autonomous Revenue Authority Model in Africa and South America. – World Bank, Washington, 2013. – pp. 81-85.

12. Annual basis require specific pre-approval by the Fund's Audit Committee Groups. – New York, 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.randgoldresources.com/randgold/content/en/annual-report-2014-audit-committee-report

13. Tax Administration 2013. Comparative Information on OECD and Other Advanced and Emerging Economies. – OECD Publishing, 2013. – 375 p.

References

1. Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrayiny u zvyazku z provedennyam administratyvnoyi reformy : Zakon Ukrayiny [On amendments to *the Tax Code of Ukraine in connection with implementation of administrative reform : Law of Ukraine] : 04.07.2013 № 404-VII. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/ show/404-18*

2. Polozhennya pro Derzhavnu fiskal'nu sluzhbu Ukrayiny : zatv. postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrayiny [The statute of the State Fiscal Service of Ukraine : The Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine] : 21.05.2014 № 236. http://sfs.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/postanovi-km-ukraini/6323 7.html

3. Kontseptsiya reformuvannya podatkovoyi systemy Ukrayiny [Concept of reforming tax system in Ukraine]. http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/ article?art_id=247504310&cat_id=246711250

4. Serebryanskyj D. M., Smirnova O. M., Stadnyk M. V. Vplyv struktury fiskal'noho vidomstva na orhanizatsiyu podatkovoho kontrolyu: zarubizhnyy dosvid : naukovo-analitychna dopovid' [Effect of the structure of the fiscal agency for the organization of tax control: international experience: scientific and analytical report]. Irpin', 2014. 56 p.

5. Andrushchenko V. L., Tuchak T. V. Moralno-etychni imperatyvy podatkiv ta opodatkuvannya (zakhidna tradytsiya) : monografiya [Moral and ethical imperatives of taxation (western tradition) : monograph]. Kyiv : Alerta, 2013. 384 p.

6. Lykova L. N, Bukina I. S.N alogovye sistemy zarubezhnyh stran : uchebnoe posobie [The tax systems of foreign countries : textbook]. Moskow, 2013. 428 p.

7. Yarenko H. Struktura ta orhanizatsiya roboty podatkovykh orhaniv u zarubizhnykh krayinakh [Structure and organization of the tax agencies in foreign countries]. Kyiv, 2009. №2. pp. 114-126.

8. Crandall W. Revenue Administration : Autonomy in Tax Administration and the Revenue Authority Model. IMF, Washington, 2010. pp. 1–4.

9. Delay, Devas and Hubbard. The Reform of Revenue Administration : A Study for the Department for International Development (DFID). The School of Public Policy, University of Birmingham, 1998. p. 39.

10. Jenkins G. P. Modernization of Tax Administration : Revenue Boards and Privatization as Instruments for Change. International Bureau of Fiscal Documentation, Amsterdam, 1994. pp. 56-62.

11. Taliercio G. Designing for Performance : The Semi-Autonomous Revenue Authority Model in Africa and South America. World Bank, Washington, 2013. pp. 81-85.

12. Annual basis require specific pre-approval by the Fund's Audit Committee Groups. New York, 2014. : http://www.randgoldresources.com/randgold/ content/en/annual-report-2014-audit-committee-report

13. Tax Administration 2013. Comparative Information on OECD and Other Advanced and Emerging Economies. OECD Publishing, 2013. 375 p.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Стадник Марина Вікторівна, молодший науковий співробітник
Науково-дослідний інститут фінансового права
вул. К. Маркса 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08200, Україна
e-mail: stadnikmv@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Стадник Марина Викторовна, младший научный сотрудник
Научно-исследовательский институт финансового права
ул. К. Маркса 31, г. Ирпень, Киевская обл., 08200, Украина
e-mail: stadnikmv@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR
Stadnyk Maryna Viktorivna, Junior Research Fellow
Research Institute of Financial Law
31 K. Marksa street, Kiev region, 08200, Ukraine
e-mail: stadnikmv@gmail.com

УДК 336.143.2

БЮДЖЕТИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

Чугунов О.І.

Предметом дослідження *є теоретичні та практичні питання формування бюджетів місцевого самоврядування в умовах трансформації економіки.*

Метою дослідження *є розкриття сутності бюджетів місцевого самоврядування у системі соціально-економічного розвитку територій.*

© Чугунов О.І., 2014

Методи дослідження. *У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.*

Результати роботи. *Розкрито сутність місцевих бюджетів як вагомого інструменту впливу на економічний та соціальний розвиток адміністративно-територіальних одиниць. Узагальнено та систематизовано особливості формування місцевих бюджетів в умовах трансформації економіки. Визначено структуру видатків місцевих бюджетів за функціональною класифікацією, необхідність підвищення ефективності використання бюджетних коштів місцевого самоврядування, подальшого запровадження програмно-цільового методу формування та виконання місцевих бюджетів, затвердження методологічних засад оцінки результативності бюджетних програм, удосконалення казначейського обслуговування бюджетів місцевого самоврядування. Здійснено середньострокове прогнозування питомої ваги видатків місцевих бюджетів у валовому внутрішньому продукті.*

Галузь застосування результатів. *Місцеві бюджети. Формування бюджетів місцевого самоврядування у системі фінансово-економічного регулювання.*

Висновки. *Процес становлення інституту місцевого самоврядування, зміцнення його фінансових основ функціонування відбувається в умовах трансформації економіки. Розширення функцій і повноважень органів місцевого самоврядування протягом останніх років супроводжувалось не у достатній мірі збільшенням відповідних фінансових ресурсів. В сучасних умовах існує потреба посилення дієвості системи фінансового забезпечення територіальних громад, що дозволить збалансувати функції місцевого самоврядування з фінансовими можливостями. Підвищення рівня обґрунтованості бюджетного планування, забезпечення послідовності й передбачуваності у проведенні бюджетної політики на місцевому рівні в сучасних умовах набувають особливої значущості. З метою реалізації зазначеного доцільним є запровадження середньострокового планування видатків місцевих бюджетів, яке повинно ґрунтуватись на забезпеченні взаємозв'язку бюджетних показників зі стратегічними цілями бюджетної політики, що сприятиме підвищенню ефективності розподілу та використання коштів місцевих бюджетів.*

Ключові слова: *бюджетна система, бюджети місцевого самоврядування, формування доходів місцевих бюджетів, планування видатків місцевих бюджетів, середньострокове бюджетне планування, соціально-економічний розвиток територій.*

БЮДЖЕТЫ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИЙ

Чугунов А.И.

Предметом исследования *являются теоретические и практические вопросы формирования бюджетов местного самоуправления в условиях трансформации экономики.*

Целью исследования *является раскрытие сущности бюджетов местного самоуправления в системе социально-экономического развития территорий.*

Методы исследования. *В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурный, сравнительный, факторный методы, что позволило реализовать концептуальное единство исследования.*

Результаты работы. *Раскрыта сущность местных бюджетов как весомого инструмента влияния на экономическое и социальное развитие административно-территориальных единиц. Обобщены и систематизированы особенности формирования местных бюджетов в условиях трансформации экономики. Определена структура расходов местных бюджетов по функциональной классификации, необходимость повышения эффективности использования бюджетных средств местного самоуправления, дальнейшего внедрения программно-целевого метода формирования и выполнения местных бюджетов, утверждение методологических основ оценки результативности бюджетных программ, совершенствования казначейского обслуживания бюджетов местного самоуправления. Осуществлено среднесрочное прогнозирование удельного веса расходов местных бюджетов в валовом внутреннем продукте.*

Область применения результатов. *Местные бюджеты. Формирование бюджетов местного самоуправления в системе финансово-экономического регулирования.*

Выводы. *Процесс становления института местного самоуправления, укрепления его финансовых основ функционирования происходит в условиях трансформации экономики. Расширение функций и полномочий органов местного самоуправления в течение последних лет сопровождалось не в достаточной мере увеличением соответствующих финансовых ресурсов. В современных условиях существует необходимость усиления действенности системы финансового обеспечения территориальных общин, что позволит сбалансировать функции местного самоуправления с финансовыми возможностями. Повышение уровня обоснованности бюджетного планирования, обеспечения последовательности и предсказуемости в проведении бюджетной политики на местном уровне в современных условиях приобретают особую значимость. С целью реализации указанного целесообразно внедрение среднесрочного планирования расходов местных бюджетов, которое должно основываться на обеспечении взаимосвязи бюджетных показателей со стратегическими целями бюджетной политики, что будет способствовать повышению эффективности распределения и использования средств местных бюджетов.*

Ключевые слова: *бюджетная система, бюджеты местного самоуправления, формирования доходов местных бюджетов, планирование расходов местных бюджетов, среднесрочное бюджетное планирование, социально-экономическое развитие территорий.*

BUDGETS OF LOCAL GOVERNMENT AS INSTRUMENT OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF TERRITORIES

Chugunov A.I.

Object of research *are theoretical and practical questions of formation of budgets of local government in the conditions of transformation of economy.*

Research objective *is disclosure of essence of budgets of local government in system of social and economic development of territories.*

Research methods. *In work set of scientific methods and approaches, including system, structural, comparative, factorial methods that allowed to realize conceptual unity of research is applied.*

Results of work. *The essence of local budgets as powerful instrument of influence on economic and social development of administrative and territorial units is opened. Features of formation of local budgets in the conditions of transformation of economy are generalized and systematized. The structure of expenses of local budgets for functional classification, need of increase of efficiency of use of budgetary funds of local government, further introduction of a program and target method of formation and implementation of local budgets, the statement of methodological bases of an assessment of productivity of the budgetary programs, improvement of treasury service of budgets of local government is defined. Medium-term forecasting of specific weight of expenses of local budgets in gross domestic product is carried out.*

Scope of results. *Local budgets. Formation of budgets of local government in system of financial and economic regulation.*

Conclusions. *Process of formation of institute of local government, strengthening of its financial bases of functioning happens in the conditions of transformation of economy. Expansion of functions and powers of local governments was followed not adequately by increase in the appropriate financial resources in recent years. In modern conditions there is a need of strengthening of effectiveness of system of financial security of territorial communities that will allow to balance functions of local government with financial opportunities. Increase of level of validity of budget planning, ensuring sequence and predictability in carrying out the budgetary policy at the local level in modern conditions gain the special importance. For the purpose of realization of the medium-term planning of expenses of local budgets specified expediently introduction which has to be based on ensuring interrelation of the budgetary indicators with strategic objectives of the budgetary policy that will promote increase of efficiency of distribution and use of means of local budgets.*

Key words: *budgetary system, budgets of local government, formation of the income of local budgets, planning of expenses of local budgets, medium-term budget planning, social and economic development of territories.*

Постановка проблеми. Фінансове забезпечення територіальних громад виступає важливим елементом фінансово-бюджетної політики, який визначає ступінь ефективності здійснення органами місцевого самоврядування покладених на них функцій і повноважень та впливає на стан соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. На сучасному етапі розвитку бюджетного процесу важливим є удосконалення системи планування місцевих бюджетів спрямованої на досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку територій, посилення дієвості механізму розподілу фінансових ресурсів між рівнями бюджетної системи, підвищення фінансової забезпеченості бюджетів місцевого самоврядування, що посилить результативність управління міжбюджетними відносинами. Формування та реалізація середньострокової політики у сфері управління місцевими бюджетами повинна базуватись на обґрунтованих положеннях, що сприятиме їх збалансованості та самодостатності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері суспільних та місцевих фінансів, можна назвати праці Ш. Бланкарта[1], Дж. Б'юкенена [2], А. Вагнера, П. Самуельсона, Дж. Стігліца[9], В. Танзі, С. Фішера, Дж. Хікса.

Питанням формування місцевих бюджетів як інструменту соціально-економічного розвитку присвячені праці вітчизняних вчених: А.Буряченка [3], О.Василика [4], В.Зайчикової [5], О.Кириленко [6], І.Луніної [7], І.Лютого, А.Мярковського [8], В. Федосова [10], Циммерманна Х. [11], І. Чугунова [12], С. Юрія[10] та інших.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання формування бюджетів місцевого самоврядування в умовах трансформації економіки.

Метою статті є розкриття сутності бюджетів місцевого самоврядування у системі соціально-економічного розвитку територій.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати дослідження. В сучасних умовах реформування бюджетної сфери формується відповідне розуміння сутності бюджету територіальних громад, яке має на меті перенесення акценту з формування місцевих бюджетів за принципом утримання бюджетних установ на результативність їх функціонування і ступінь якісного, ефективного надання послуг, наближення їх до безпосереднього споживача. Зміцнення фінансової забезпеченості місцевих бюджетів на основі використання сучасних фінансових механізмів, орієнтованих на якісне та ефективне використання бюджетних коштів, розглядається як дієвий інструмент підвищення ефективності управління коштами місцевих громад. З ухваленням нової редакції Бюджетного кодексу України розпочався черговий етап бюджетної реформи, який пов'язаний з впровадженням дієвих підходів до фінансового забезпечення місцевого самоврядування. Зокрема, це запровадження програмно-цільового методу бюджетного планування, децентралізація управління бюджетними коштами, збільшення доходів місцевих бюджетів, чіткість і прозорість механізму прийняття бюджетів місцевого самоврядування, підвищення ефективності використання бюджетних коштів.

Бюджетна система є вагомим інструментом державного регулювання соціально-економічного розвитку суспільства. Останні роки відбувалося послідовне реформування та вдосконалення системи регулювання міжбюджетних відносин. Важливість здійснюваних перетворень підтверджується закладенням принципу рівності і справедливості формування місцевих бюджетів, розмежуванням бюджетних повноважень між органами влади різного рівня шляхом раціонального і обґрунтованого розподілу доходів бюджету та забезпеченням фінансовими ресурсами бюджетних видатків відповідно до визначених повноважень. У структурі фінансів місцевого самоврядування основну роль у забезпеченні його матеріальної і фінансової основи відіграють бюджетні відносини. Місцеві бюджети як економічна категорія уособлює відповідний фінансовий механізм, який проявляється у накопиченні грошових фондів, що спрямовуються на задоволення соціально-культурних, побутових потреб територіальної громади. За допомогою місцевих бюджетів відбувається перерозподіл вартості між територіями, галузями господарства, економічній та суспільній сферах.

Місцеві бюджети є одним із важливих інструментів фінансово-економічного регулювання. Основною метою системи міжбюджетного регулювання, яка ґрунтується на сукупності фінансово-економічних взаємозв'язків у сфері формування бюджетних доходів, здійснення видатків бюджету, міжбюджетних відносин є розробка та реалізація збалансованої економічної політики, спрямованої на забезпечення економічного зростання адміністративно-територіальних одиниць та держави в цілому. Рівень власних доходів бюджетів місцевого самоврядування є індикатором соціально-економічного розвитку територій та відповідно відображає ступінь розвиненості підприємництва в регіоні. Аналіз виконання доходної та видаткової частини цих бюджетів дозволяє визначити тенденції розвитку територіальних громад. На сучасному етапі трансформаційних перетворень економіки доцільним є посилення фінансової достатності місцевих бюджетів, запровадження програмно-цільового методу та середньострокового планування бюджетів адміністративно-територіальних одиниць. На основі дослідження теоретичних основ міжбюджетних відносин розкрито сутність фінансового забезпечення територіальних громад як складової міжбюджетних відносин, яка полягає у використанні сукупності інституційних засад формування місцевих бюджетів з врахуванням ступеню збалансованості фінансово-економічних відносин. Важливим завданням місцевих бюджетів є фінансування суспільних потреб відповідно до функцій певних територіальних громад. Для виконання зазначеного необхідне ефективне планування та раціональне використання бюджетних коштів. Основу бюджетного устрою складають бюджети місцевого самоврядування, тому важливим є поглиблення дослідження сутності інституту місцевого самоврядування. Для підвищення ефективності функціонування цього інституту важливим є посилення фінансової самостійності територіальних громад.

Від якості формування, регулювання та напрямів використання видатків бюджетів місцевого самоврядування залежить рівень економічного зростання регіонів. Важливим є посилення інвестиційної складової місцевих бюджетів шляхом підвищення частки бюджету розвитку у загальній структурі видаткової частини, що сприятиме розбудові соціальної сфери територій та забезпечуватиме умови для інноваційного розвитку територіально-адміністративних одиниць. Сучасний стан фінансів місцевого самоврядування потребує подальшого удосконалення, відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування, було визначено основні засади фінансового забезпечення територій. Запровадження цих засад сприятиме

подальшому розвитку фінансової системи країни та дієвої взаємодії державного управління і місцевого самоврядування. Доцільним є посилення політики фінансової децентралізації територій, удосконалення системи міжбюджетного регулювання одночасно потребує оптимізації системи органів державного та територіального управління, врахування принципу субсидіарності бюджетної системи, підвищення дієвості стимулюючої функції місцевих бюджетів [5].

Система міжбюджетних відносин у розвинених країнах постійно трансформується виходячи з стану економічного розвитку країни з використанням відповідних фінансово-економічних інструментів.

З метою підвищення рівня економічної результативності територіального управління необхідним є оптимізація видаткових повноважень місцевих бюджетів, посилення дієвості механізму формування та розподілу міжбюджетних трансфертів з урахуванням особливостей соціально-економічного розвитку, забезпечення фінансової та соціальної стабільності адміністративно-територіальних одиниць. Накопичений світовий досвід у сфері міжбюджетного регулювання показує, що власні доходи місцевих бюджетів становлять незначну частку в загальній структурі доходної частини та в достатній мірі не відповідають видатковим повноваженням місцевого самоврядування, тому додаткове фінансування відповідних бюджетних видатків покривається дотаціями державного бюджету. Для ефективного використання бюджетних коштів розмежування видаткових повноважень між рівнями бюджетів необхідно здійснювати виходячи із стану соціально-економічного розвитку, природно-ресурсного потенціалу територій. На основі узагальнення досвіду країн з розвинутою та перехідною економікою встановлено, що реформування місцевих фінансів є однією з вагомих складових розвитку суспільства. Доцільним є впровадження відповідних механізмів фінансового вирівнювання у системі міжбюджетних відносин.

Місцевий бюджет є важливим інструментом впливу на розвиток економічної та соціальної сфери адміністративно-територіальної одиниці. При цьому результативність бюджетної політики місцевого самоврядування значним чином залежить від стану збалансованості місцевих бюджетів, рівня їх фінансової спроможності, напрямів використання бюджетних видатків. Важливим є розробка дієвих підходів щодо зміцнення фінансової забезпеченості територіальних громад, запровадження інструментів бюджетного регулювання міжбюджетних відносин, спрямованих на формування виваженої бюджетної політики на рівні місцевого самоврядування. На сучасному етапі розвитку міжбюджетного регулювання, бюджети сіл, селищ, міст районного значення функціонують в умовах централізованого розподілу бюджетних ресурсів. Органи місцевого самоврядування є відповідальними за здійснення соціально-економічної політики адміністративно-територіальної одиниці, для належного виконання покладених на них функцій необхідним є зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів. Доцільним є удосконалення методологічних засад управління місцевими фінансами в умовах економічних перетворень, які грунтуються на принципах зміцнення власних доходів органів місцевого самоврядування, що сприятиме реалізації програми соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Питання посилення забезпеченості місцевих бюджетів власними доходами є достатньо важливим у процесі удосконалення механізму міжбюджетних відносин. Підвищення ефективності управління бюджетами територіальних громад необхідно здійснювати шляхом покращання фіскальної ефективності місцевих податків і зборів, посиленням дієвості бюджетного стимулювання регіонального розвитку оптимізації структури бюджетів місцевого самоврядування, упорядкування їх видаткових повноважень. Для виконання основних завдань, покладених на органи місцевого самоврядування щодо забезпечення економічного зростання та підвищення рівня життя населення важливим є посилення ефективності та прозорості використання бюджетних ресурсів, результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів та наукової обґрунтованості прийняття рішень у сфері міжбюджетного регулювання [6].

Удосконалення бюджетного механізму фінансового забезпечення територіальних громад виступає важливою складовою фінансово-економічного регулювання, що впливає на процес формування та виконання місцевих бюджетів, забезпечення дієвого механізму міжбюджетних відносин та стан соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. На сучасному етапі розвитку місцевих фінансів потребує посилення ролі видатків місцевих бюджетів у процесі розподілу фінансових ресурсів місцевого самоврядування. Розширення місцевим органам влади повноважень в управлінні фінансовими ресурсами підвищує ефективність та дієздатність місцевої влади, що сприятиме розвитку фінансового потенціалу територій. Важливим при цьому є оптимізація розподілу видаткових повноважень між різними рівнями бюджетів з метою якісного надання суспільних послуг на рівні місцевого самоврядування, стимулювання соціально-економічного розвитку територій шляхом збільшення питомої ваги видатків розвитку у місцевих бюджетах та підвищення рівня їх інвестиційної складової. Розподіл коштів необхідно проводити з урахуванням соціальних стандартів надання суспільних послуг населенню, розрахованих на основі відповідних фінансових нормативів, що надасть можливість здійснювати обгрунтований розрахунок бюджетних видатків на надання соціально-культурних послуг.

Важливим є запровадження дієвого механізму управління фінансами в межах адміністративно-територіальної одиниці, яка являє собою цілісну систему фінансових, економічних, соціальних відносин, що сприятиме покращанню бюджетного фінансування закладів соціально-культурного призначення. Міжбюджетні відносини потребують подальшого вдосконалення з метою розширення власної ресурсної бази органів місцевого самоврядування та запровадження децентралізованого принципу бюджетного регулювання. Зазначеного можна досягти за умови чіткого розподілу повноважень місцевих рівнів влади з посиленням їх відповідальності за здійснення бюджетних видатків, а також за умови створення і запровадження дієвих механізмів стимулювання органів місцевого самоврядування до пошуку нових джерел доходів бюджету. Однією з необхідних умов децентралізації фінансових ресурсів та розвитку бюджетів місцевого самоврядування є здійснення виваженої політики фінансового вирівнювання, що сприятиме досягненню економічної стабільності і проведенню політики стійкого і збалансованого розвитку територій, забезпеченню надання громадянам на належному рівні суспільних послуг.

Зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування можливе за умови удосконалення механізму розподілу міжбюджетних трансфертів через запровадження відповідних державних соціальних стандартів та фінансових нормативів по видатках бюджету, які делегуються місцевому самоврядуванню. Фінансове забезпечення територіальних громад можливо підвищити за умови забезпечення відповідності між завданнями органів місцевого самоврядування і ресурсами, необхідними для їх виконання, збільшенням питомої ваги власних бюджетних надходжень у загальному обсязі доходів місцевих бюджетів. Підходи щодо удосконалення структури місцевих фінансів повинні розроблятися з урахуванням пріоритетних напрямів бюджетної, податкової політики на середньострокову перспективу. При впроваджені перспективного планування бюджету на місцевому рівні необхідно враховувати пріоритетність відповідних соціально-економічних завдань місцевого самоврядування та фінансових можливостей територіальних громад. Важливим є формування фінансово дієздатних територіальних громад, спроможних здійснити надання громадянам якісних соціальних та суспільних послуг, забезпечити ефективне використання бюджетних коштів [7].

Видатки місцевих бюджетів є ефективним інструментом регулювання соціально-економічного розвитку територій. Особливості функціонування видатків місцевих бюджетів виявляються у їх складі та структурі, а ефективність їх планування визначає рівень результативності здійснення місцевими органами влади покладених на них функцій і повноважень. Планування видатків місцевих бюджетів є важливою складовою системи фінансового управління, що забезпечує формування

бюджетних показників шляхом встановлення цілей як на наступний бюджетний період так і на перспективний період з метою підвищення ефективності, дієвості та прозорості бюджетного процесу. Діючий механізм міжбюджетного регулювання передбачає застосування формульних розрахунків при плануванні обсягів видатків місцевих бюджетів та міжбюджетних трансфертів. Забезпечення збалансованості місцевих бюджетів досягається за рахунок перерозподільчих процесів у межах бюджетної системи, які полягають у наданні фінансової підтримки у формі дотацій та субвенцій місцевим бюджетам, видатки яких не забезпечені доходами, або вилученні коштів з місцевих бюджетів у разі перевищення їх доходів над видатками.

Вітчизняна система упорядкування бюджетних видатків характеризується не у достатній мірі чітким розподілом функцій та повноважень між органами центральної та місцевої влади, спрямуванням переважної частини фінансових ресурсів місцевих бюджетів на виконання делегованих повноважень. Враховуючи, що зазначене у певній мірі обмежує фінансову самостійність органів місцевого самоврядування, розширення їх власних видаткових повноважень та усунення дублювання функцій між рівнями влади мають стати одними з основних заходів у напрямі удосконалення формування видаткової частини місцевих бюджетів. Реформування системи планування видатків місцевих бюджетів повинно відбуватись із урахуванням досвіду країн з розвинутою та перехідною економікою, у тому числі в частині запровадження програмно-цільового методу та середньострокового планування в бюджетний процес на рівні місцевого самоврядування. Підхід розвинутих європейських країн до програмно-цільового бюджетування є важливим з точки зору необхідності посилення бюджетної дисципліни та підвищення ефективності видатків місцевих бюджетів завдяки їх багаторічному плануванню та раціоналізації розподілу бюджетних коштів за пріоритетними напрямами регіонального розвитку. Під час розробки методологічної бази для складання та виконання місцевих бюджетів за програмно-цільовим методом доцільно врахувати відповідний досвід в частині впровадження системи моніторингу й оцінки бюджетних програм на основі результативних показників їх виконання та практику щодо застосування перехідного програмування, коли середньостроковий бюджет приймається щорічно із одночасною пролонгацією терміну планування.

За результатами виконання місцевих бюджетів у минулому році пріоритетними напрямами їх видатків є освіта, питома вага якої становить 33,9 відсотка, охорона здоров'я – 22,1, соціальний захист та соціальне забезпечення – 25,7 відсотка. В цілому на фінансування соціально-культурної сфери спрямовується 81,7 відсотка сукупних видатків місцевих бюджетів, у тому числі по загальному фонду – 86,5, спеціальному фонду – 50,7 відсотка. Зберігається низький рівень фінансування житлово-комунального господарства – 3,5 відсотка, сфери транспорту та зв'язку – 2,4, будівельної галузі – 2,1 відсотка. У загальній структурі видатків місцевих бюджетів питома вага бюджету розвитку становить майже 3 відсотка. Найбільшу частку в них займають капітальні вкладення у галузі будівництва – понад 75 відсотків. Недостатній рівень фінансування видатків розвитку місцевих бюджетів свідчить про обмежені можливості органів місцевого самоврядування віднайти ресурс для перспективного економічного розвитку територій. Необхідним є впровадження заходів, спрямованих на удосконалення системи планування видатків місцевих бюджетів.

Середньострокове планування видатків місцевих бюджетів передбачає оцінку наявних ресурсів із урахуванням макроекономічних тенденцій, зокрема динаміки реального валового внутрішнього продукту, індексу споживчих цін, соціальних стандартів. Прогнозний середній показник питомої ваги видатків місцевих бюджетів у валовому внутрішньому продукті за 2016-2020 роки становить 15,48 відсотка, найбільше середнє значення цього показника за наведений період становлять видатки на освіту – 5,15 відсотка; охорону здоров'я – 3,56; соціальний захист та соціальне забезпечення – 3,84; державне управління – 0,76 відсотка; найменше – видатки на житлово-комунальне господарство, транспорт, дорожнє господарство та будівництво – 0,52 відсотка; фізичну культуру і спорт – 0,15 відсотка.

Враховуючи, що планування видатків місцевих бюджетів, у тому числі на середньострокову перспективу, повинно здійснюватись із урахуванням результатів їх виконання у попередніх бюджетних періодах, запропоновано використовувати чотири групи показників для проведення моніторингу, оцінки та рейтингування рівня ефективності виконання органами місцевої влади видаткових повноважень, зокрема: планові та фактичні бюджетні показники, фінансові коефіцієнти, показники результативності використання бюджетних коштів, показники вартості одиниці послуги, продукту. Реалізація зазначеного дозволить оцінити якість надання суспільних послуг, визначити обґрунтований обсяг їх бюджетного фінансування.

Удосконалення системи планування видатків місцевих бюджетів шляхом запровадження програмно-цільового методу сприятиме підвищенню прозорості бюджетних потоків, оскільки бюджетний процес в умовах програмно-цільового методу розглядається як ефективний комплекс заходів, направлених на виконання поставлених соціально-економічних значущих завдань. Цей метод дозволяє ув'язати стратегію та пріоритети розвитку держави й адміністративно-територіальних одиниць з фінансово-економічною складовою управлінської діяльності як на державному, так і на місцевому рівнях. Запровадження програмно-цільового методу дозволить підвищити ефективність використання коштів місцевого бюджету, виходячи з оцінювання досягнутих результатів конкретної бюджетної програми.

Сукупність бюджетних програм місцевого самоврядування в галузях освіти, охорони здоров'я, культури, соціального забезпечення, фізичної культури та спорту, соціального захисту сім'ї, дітей та молоді, житлово-комунального господарства розроблено з урахуванням єдиних методологічних підходів до формування місцевих бюджетів за програмно-цільовим методом. Здійснення оцінки результативності бюджетних програм з метою забезпечення якісного та кількісного аналізу стану їх виконання потребує розробки і впровадження цілісної концепції, використання якої забезпечить прийняття відповідних рішень стосовно коригування програм, стратегії їх реалізації. Розроблено та запропоновано методологічні засади оцінки результативності бюджетних програм при складанні та виконанні місцевих бюджетів за програмно-цільовим методом, що ґрунтуються на системі відповідних інтегрованих показників [12].

Реалізація бюджетних програм місцевого самоврядування забезпечила наступні результати: у галузі охорони здоров'я – збільшення тривалості життя, скорочення термінів перебування хворого у лікарні, у тому числі за рахунок придбання сучасного обладнання; у галузі освіти – модернізацію навчально-матеріальної бази, покращення технічних умов перебування дітей у навчальних закладах; у житлово-комунальній сфері – реконструкцію та ремонт електричних мереж зовнішнього освітлення, поліпшення благоустрою та озеленення міста, утримання та поточний ремонт мереж водопостачання та водовідведення, поліпшення експлуатаційних якостей та технічного стану дорожнього господарства, економію електричної енергії завдяки впровадженню енергозберігаючих заходів та технологій. У напрямі подальшого запровадження програмно-цільового методу формування та виконання місцевих бюджетів доцільним є затвердження методологічних засад оцінки результативності бюджетних програм місцевого самоврядування, удосконалення казначейського обслуговування місцевих бюджетів, розробка системи звітності про виконання місцевих бюджетів за кодами програмної класифікації видатків та кредитування місцевих бюджетів.

Висновки. Процес становлення інституту місцевого самоврядування, зміцнення його фінансових основ функціонування відбувається в умовах трансформації економіки. Розширення функцій і повноважень органів місцевого самоврядування протягом останніх років супроводжувалось не у достатній мірі збільшенням відповідних фінансових ресурсів. В сучасних умовах існує потреба посилення дієвості системи фінансового забезпечення територіальних громад, що дозволить збалансувати функції місцевого самоврядування з фінансовими можливостями. Підвищення рівня обґрунтованості бюджетного планування, забезпечення послідовності й передбачуваності у проведенні бюджетної політики на місцевому рівні в сучасних умовах

набувають особливої значущості. З метою реалізації зазначеного доцільним є запровадження середньострокового планування видатків місцевих бюджетів, яке повинно ґрунтуватись на забезпеченні взаємозв'язку бюджетних показників зі стратегічними цілями бюджетної політики, що сприятиме підвищенню ефективності розподілу та використання коштів місцевих бюджетів. Під час перспективного планування видатків місцевих бюджетів важливим є визначення обсягів прийнятих видаткових зобов'язань на середньостроковий період та їх врахування при формуванні видаткової частини місцевих бюджетів планового року. Таким чином забезпечується зв'язок річного та перспективного планування видатків місцевих бюджетів, що є необхідним для підвищення прозорості бюджетного процесу та відповідальності всіх його учасників.

Список використаних джерел

1. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: вступ до фінансової науки / Пер. з нім. – К. : Либідь, 2000. – 609 с.

2. Б'юкенен Дж. Суспільні фінанси і суспільний вибір / Дж. Б'юкенен, М. Масґрейв, А. Річард; [пер. з англ.] – К. : Вид.Дім «Києво-Могилянська Академія», 2004. – 176 с.

3. Буряченко А.Є. Фінансові можливості розвитку місцевого господарства / А. Є. Буряченко // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. – Спец. вип. Економіка підприємства: теорія і практика : у 2-х ч. – К. : КНЕУ, 2010. – С. 230–238.

4. Василик О. Д. Теорія фінансів / О. Д. Василик. – К. : НІОС, 2000. – 416 с.

5. Зайчикова В. В. Місцеві фінанси України та європейських країн / В.В. Зайчикова. – К. : НДФІ, 2007. – 299 с.

6. Кириленко О. П. Місцеві фінанси /за заг. ред. О. П. Кириленко. –К. : Знання, 2006. – 677 с.

7. Луніна І.О. Формування місцевих бюджетів на основі принципу еквівалентності: шлях до ефективної бюджетної системи України / І.О. Луніна // Фінанси України. – 2010. – № 9. – С. 3–12.

8. Мярковський А.І. Формування місцевих бюджетів як складова соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць / А.І. Мярковський // Наукові праці НДФІ. – 2009. – Вип. 2 (47). – С.3-17.

9. Стиглиц Дж. Е. Крутое пике: Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса / Стиглиц Джозеф Е. ; пер.с англ.–М.: Эксмо, 2011. – 512 с.

10. Теорія фінансів / За ред. В.М. Федосова, С.І.Юрія. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.

11. Циммерманн Х. Муниципальные финансы / Х. Циммерманн; пер.с нем. – М.: Дело и Сервис, 2003. – 352 с.

12. Чугунов І. Я. Теоретичні засади розвитку бюджетних відносин / І.Я. Чугунов // Вісник КНТЕУ. – 2011. – № 4. – С. 13 – 22.

References

1. Blankart S. Derzavni finansy v umovach demokratiji: vstup do finansovoji nauky / Per. z nim. – K. : Lybid', 2000. – 609 s.

2. Bjukenen Dz., Masgrejv M., Ricard A. Suspilni finansy i suspilny vybir ; [per. z anhl.] K. : Vyd.Dim «Kyevo-Mohylianska Akademija», 2004. 176 s.

3. Buriacenko A. Je. Finansovi mozlyvosti rozvytku miscevoho hospodarstva // Formuvannia rynkovoji ekonomiky : zb. nauk. prac. Spec. vyp. Ekonomika pidpryemstva: teorija i praktyka : u 2-ch č. K. : KNEU, 2010. S. 230–238.

4. Vasylyk O.D. Teorija finansiv. K. : NIOS, 2000. 416 s.

5. Zajcykova V.V. Miscevi finansy Ukrajiny ta jevropejskych krajin. K. : NDFI, 2007. 299 s.

6. Kypylenko O.P. Miscevi finansy. K. : Znannia, 2006. 677 s.

7. Lunina I.O. Formuvannia miscevych biudžetiv na osnovi pryncypu ekvivalentnosti: šliach do efektyvnoji biudžetnoji systemy Ukrajiny // Finansy Ukrajiny. 2010. № 9. S. 3–12.

8. Miarkovsky A.I. Formuvannia miscevych biudžetiv jak skladova sociaĺno-ekonomičnoho rozvytku administratyvno-terytorialnych odynyc // Naukovi praci NDFI. 2009. Vyp. 2 (47). S.3-17.

9. Styhlyc Dz.E. Krutoe pyke: Ameryka y novыj эkonomycesky poriadok posle hlobaĺnoho kryzysa ; per.s anhl. M.: Эksmo, 2011. 512 s.

10. Teorija finansiv / Za red. V.M. Fedosova, S.I.Jurija. K.: Centr ucbovoji literatury, 2010. 576 s.

11. Cimmermann H. Municipalnye finansy ; per.s nem. M.: Delo i Servis, 2003. 352 s.

12. Cuhunov I.Ja. Teoretycni zasady rozvytku biudzetnych vidnosyn. // Visnyk KNTEU. 2011. № 4. S. 13 – 22.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Чугунов Олексій Ігорович головний державний фінансовий інспектор

Державна фінансова інспекція України

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Чугунов Алексей Игоревич главный государственный финансовый инспектор

Государственная финансовая инспекция Украины

DATA ABOUT THE AUTHOR

Chugunov Alexey Igorovich chief state revenue inspector

State financial inspection of Ukraine

ЗМІСТ

Економіка знань, інноваційна економіка

БАБАК О.А. Аналітичний огляд модернізації й інноваційного розвитку зовнішньоекономічної діяльності країн світу 7
КОШЕЛЬНА В.М. Інноваційні підходи та інструментарій управління ресурсно-іміджевим потенціалом будівельної організації ... 13
КУЧЕРЕНКО С.Ю. Ринок вищої освіти України: економічний аспект 18
ПЕТРАШ О.П. Управління вартістю: сучасні інструменти оцінки ефективності інвестиційного проекту девелопера 25
ШИМЧЕНКО Л.А. Економіка України: проблеми та шляхи їх вирішення 29
ЮРИНЕЦЬ З.В., ЮРИНЕЦЬ Р.В. Прогнозування обсягу реалізованої інноваційної продукції із застосуванням екстраполяційних методів та експертних оцінок 34
КОСТИК Є.П. Особливості розвитку інтелектуальної власності в умовах трансформаційних процесів та глобалізаційних змін національної економіки 40

Економіка та управління

АБАЗІНА О.А. Умови та закономірності формування економічного механізму енергозбереження в авіатранспортних підприємствах України 47
ЄРМАКОВА О.В. Сучасний стан та проблеми реалізації інвестиційно-будівельних проектів провідних будівельних холдингів ... 52
ІЩЕНКО Т.М. Базові елементи концепції та моделі державно-приватного партнерства в реалізації інвестиційно-будівельних проектів: зміна парадигми управління та інноваційні рішення для бізнесу 57
КАЛЮГА Є.В. Нормативно-правове забезпечення надходження, вибуття та нарахування амортизації нематеріальних активів 63
КАПУСТІНА М.К. Науково-методичні підходи до вибору предикторів при розробці бюджетно-календарних моделей управління будівництвом (в контексті економічного розвитку підприємства) 68
КОСТЕНКО С.В. Проблеми та перспективи запровадження компенсаційних механізмів захисту інтересів інвесторів в проектах реставрації та реконструкції 73
ЛИСЕЦЬКИЙ А.С., ПАЛАМАРЧУК О.М. Аграрний ринок: соціально-економічна динаміка 77
ЛИСЯК Л.В., КАЧУЛА С.В. Формування акціонерного капіталу в Україні шляхом первинного публічного розміщення акцій: тенденції та перспективи 83
МАРЧУК Ю.Л. Проблеми та перспективи оновлення процедур оцінки конкурентоспроможності організацій-виконавців будівельних проектів в умовах обмеженості інвестиційних ресурсів 89
МИХАЛЬСЬКА В.В. Облік витрат на відновлення корисності довгострокових біологічних активів садівництва: управлінський аспект 92
РІЖОК І.М. Структурні та процесні особливості підходів попередження банкрутства підприємств – виконавців будівельно-інвестиційних проектів 97
САМУСЬ Г.І. Принципи ринкових перетворень аграрного сектора економіки України 102
ФЕСУН А.С. Диверсифікація інструментарію формування інвестиційних ресурсів в контексті активізації діяльності будівельних підприємств 107
ШПАКОВ А.В. Елементи резонансно-компенсаційного управління конкурентноспроможністю будівельних організацій 112
ЩЕРБИНА О.В. Аналіз собівартості в системі управління витратами на борошномельних підприємствах 117
ЯРЕМЕНКО Л.М. Фінансова звітність – важливе джерело інформації для прийняття управлінських рішень 123

Економічна теорія

ДАДАШОВА П.А. Напрями взаємоузгодження монетарної та фіскальної політики для досягнення макроекономічної стабільності 128
КОВАЛЬ С.П. Огляд міжнародного досвіду регулювання сфери послуг з посередництва у працевлаштуванні 134
КОРОБКІНА Н.Г. Теоретичні підходи до визначення доходу як економічної категорії та об'єкта оподаткування 144
ПІЦИК М.А. Біоенергетика як новий стимул розвитку АПК та забезпечення енергетичної безпеки регіонів українського полісся 151
ФАРИНА О.І. Моделювання монетарного сектору України методами системної динаміки 156
ЧАБАН Г.В. Аналіз рівня заробітної плати в Україні 163
МАРКІНА І.А., ЧЕРНИШ І.В. Правове забезпечення використання методів антикризового державного регулювання туристичної галузі в україні на регіональному рівні 169

Фінанси, грошовий обіг, кредит

БУСАРЄВ В.В. Трансформація підходів до бюджетування підприємств: від ресурсно-функціонального до процесно-орієнтовного 175
БУЧКОВСЬКА Я.Г. Практика фінансування дошкільних навчальних закладів з місцевих бюджетів 180
ГОРБАТЕНКО О.А. методи підвищення ефективності управління фінансами акціонерних товариств з державною часткою в Україні 186
ГУСАРЕВИЧ Н.В. Державний бюджет в умовах трансформації економіки 192
ДЕРЕВ'ЯНКО С.І. Особливість та необхідність застосування контролю в банках 196
ДИБА Л.М. Активізація банківського кредитування малого і середнього бізнесу в системі заходів по подоланню фінансово-економічної кризи 201
КАРАМУШКА Л.І. Місцевий бюджет як фінансова основа розвитку територіальних громад 206
КОЗАРЕЗЕНКО Л.В., ЛОПАТИНСЬКА Л.А. Інституціональне забезпечення функціонування системи соціальних послуг як передумови розвитку людського потенціалу в Україні 211
КОРНІЄНКО Н.М. Перспективне бюджетне планування у системі економічного розвитку 216
ЛЕВАЄВА Л.Ю. Факторинг в Україні: стан та перспективи розвитку 222
МАРКУЦ Ю.І. Формування методичних підходів до забезпечення моніторингу і діагностики доходів і видатків бюджету міста у системі міжбюджетних відносин 228
МОЛОТКІНА В.К. Цінова політика як засіб стимуляції споживачів видавничої продукції в Україні 1920-х рр. 233
РОТОВА Т.А., ЗАЙЧУК С.В. Особливості інфраструктури ринку послуг медичного страхування 238
СВИЩУК А.С. Зарубіжний досвід податкового регулювання економіки 244
СМІРНОВА О.М. Європейській досвід оцінювання ефективності внутрішнього аудиту у системі державного контролю 251
СТАДНИК М.В. Інституційний механізм та організаційна структура фіскального відомства: зарубіжний досвід 257
ЧУГУНОВ О.І. Бюджети місцевого самоврядування як інструмент соціально-економічного розвитку територій 261

СОДЕРЖАНИЕ

Экономика знаний, инновационная экономика

БАБАК О.А. Аналитический обзор модернизации и инновационного развития внешнеэкономической деятельности стран мира 7
КОШЕЛЬНА В.Н. Инновационные подходы и инструментарий управления ресурсно-имиджевым потенциалом строительной организации 13
КУЧЕРЕНКО С.Ю. Рынок высшего образования украины: экономический аспект 18
ПЕТРАШ О.П. Управление стоимостью: современные инструменты оценки эффективности инвестиционного проекта девелопера 25
ШИМЧЕНКО Л.А. Экономика Украины: проблемы и пути их решения 29
ЮРИНЕЦ З.В., ЮРИНЕЦ Р.В. Прогнозирование объема реализованной инновационной продукции с использованием экстраполяционных методов и экспертных оценок 34
КОСТИК Е.П. Особенности развития интеллектуальной собственности в условиях трансформационных процессов и глобализационных перемен национальной экономики 40

Экономика и управление

АБАЗИНА О.А. Условия и закономерности формирования экономического механизма энергосбережения в авиатранспортных предприятиях Украины 47
ЕРМАКОВА О.В. Современное состояние и проблемы реализации инвестиционно-строительных проектов ведущих строительных холдингов 52
ИЩЕНКО Т.М. Базовые элементы концепции и модели государственно-частного партнерства в реализации инвестиционно-строительных проектов: изменение парадигмы управления и инновационные решения для бизнеса 57
КАЛЮГА Е.В. Нормативно-правовое обеспечение поступления, выбытия и начисления амортизации нематериальных активов 63
КАПУСТИНА М.К. Научно-методические подходы к выбору предикторов при разработке бюджетно-календарных моделей управления строительством (в контексте экономического развития предприятия) 68
КОСТЕНКО С.В. Проблемы и перспективы внедрения компенсационных механизмов защиты интересов инвесторов в проектах реставрации и реконструкции 73
ЛИСЕЦКИЙ А.С., ПАЛАМАРЧУК О.Н. Аграрный рынок: социально-экономическая динамика 77
ЛЫСЯК Л.В., КАЧУЛА С.В. Формирование акционерного капитала в Украине путем первичного публичного размещения акций: тенденции и перспективы 83
МАРЧУК Ю.Л. Проблемы и перспективы обновления процедур оценки конкурентоспособности организаций-исполнителей строительных проектов в условиях ограниченности инвестиционных ресурсов 89
МИХАЛЬСКАЯ В.В. Учёт затрат на возобновление полезности долгосрочных биологических активов садоводства: управленческий аспект 92
РИЖОК И.М. Структурные и процессные особенности подходов предупреждения банкротства предприятий – и сполнителей строительно-инвестиционных проектов 97
САМУСЬ А.И. Принципы рыночных преобразований аграрного сектора экономики Украины 102
ФЕСУН А.С. Диверсификация инструментов формирования инвестиционных ресурсов в контексте активизации деятельности строительных предприятий 107
ШПАКОВ А.В. Элементы резонансно-компенсационного управления конкурентоспособностью строительной организации 112
ЩЕРБИНА О.В. Анализ себестоимости в системе управления затратами на мукомольных предприятиях 117
ЯРЕМЕНКО Л.М. Финансовая отчетность – важный источник информации для принятия управленческих решений 123

Экономическая теория

ДАДАШОВА П.А. Направления взаимного согласования монетарной и фискальной политики для достижения макроэкономической стабильности 128
КОВАЛЬ С.П. Обзор международного опыта регулирования сферы услуг посредничества в трудоустройстве 134
КОРОБКИНА Н.Г. Теоретические подходы к определению дохода как экономической категории и объекта налогообложения 144
ПИЦИК М.А. Биоэнергетика как новый стимул развития АПК и обеспечение энергетической безопасности регионов украинского полесья 151
ФАРИНА А.И. Моделирование монетарного сектора украины методами системной динамики 156
ЧАБАН Г.В. Анализ уровня заработной платы в Украине 163
МАРКИНА И.А., ЧЕРНЫШ И.В. Правовое обеспечение использования методов антикризисного государственного регулирования туристичемкой сферы в украине на региональном уровне 169

Финансы, денежное обращение, кредит

Бусарев В.В. Трансформация подходов к бюджетированию предприятий: от ресурсно-функционального к процессно-ориентированному 175
БУЧКОВСКАЯ Я.Г. Практика финансирования дошкольных учебных учреждений с местных бюджетов 180
ГОРБАТЕНКО Е.А. Методы повышения эффективности управления финансами акционернных обществ с государственной частью в Украине 186
ГУСАРЕВИЧ Н.В. Державний бюджет в умовах трансформації економіки 192
ДЕРЕВЯНКО С.И. Особенности и необходимость контроля в банках 196
ДЫБА Л.Н. Активизация банковского кредитования малого и среднего бизнеса в системе мер по преодолению финансово-экономического кризиса 201
КАРАМУШКА Л.И. Местный бюджет как финансовая основа развития территориальных общин 206
КОЗАРЕЗЕНКО Л.В., ЛОПАТИНСКАЯ Л.А. Институциональное обеспечение функционирования системы социальных услуг как предпосылки развития человеческого потенциала в Украине 211
КОРНИЕНКО Н.Н. Перспективное бюджетное планирование в системе економического развития 216
ЛЕВАЕВА Л.Ю. Факторинг в Украине: состояние и перспективы развития 222
МАРКУЦ Ю.И. Формирование методических подходов к обеспечению мониторинга и диагностики доходов и расходов бюджета города в системе межбюджетных отношений 228
МОЛОТКИНА В.К. Ценовая политика как средство стимуляции потребителей издательской продукции в Украине 1920-х гг. 233
РОТОВА Т.А., ЗАЙЧУК С.В. Особенности инфраструктуры рынка услуг медицинского страхования 238
СВИЩУК А.С. Зарубежный опыт налогового регулирования экономики 244
СМИРНОВА А.Н. Европейской опыт оценки эффективности внутреннего аудита в системе государственного контроля 251
СТАДНИК М.В. Институционный механизм и организационная структура фискального ведомства: зарубежный опыт 257
ЧУГУНОВ А.И. Бюджеты местного самоуправления как инструмент социально-экономического развития территорий 261

CONTENTS

Economy knowledge, Innovative economy

BABAK O.A. Analytical review of foreign countriesmodernization and innovation development....7
KOSHELNA V.M. Innovative approaches and management tools resource – image potential constuction companies....13
KUCHERENKO S.YU. Higher education market in ukraine: economic aspect....18
PETRASH O.P. Value based management: modern instruments of evaluation of developer company investment project effectiveness....25
SHYMCHENKO L.A. The Ukrainian economy: problems and ways of solution....29
YURYNETS Z.V., YURYNETS R.V. Forecasting the volume of innovative products sales on the basis of extrapolation methods and expert judgement....34
KOSTYK YE.P. The peculiarities of the development of intellectual property in conditions of the transformations and globalization changes in the national economy....40

Economy and Management

ABAZINA O.A. Terms and regularities of formation of the economic mechanism of energy conservation in the air transport enterprises of Ukraine....47
ERMAKOVA O.V. Current state and problems of implementation of investment and construction projects leading construction companies....52
ISHCHENKO T.M. Basic elements of concepts and models of public-private partnership in investment and construction projects: changing the paradigm of management and innovative solutions for business....57
KALYUGA E.V. Regulatory support additions, disposals and amortization of intangible assets....63
KAPUSTINA M.C. scientific-methodical approaches to the choice of predictors in the development of budget and calendar models construction management (in the context of economic development enterprise)....68
KOSTENKO S.V. Problems and prospects of introduction of compensative mechanisms of defence of interests of investors are in projects restorations and reconstruction....73
LYSETSKYI A.S., PALAMARCHUK O.M. Agrarian market: social and economic dynamics....77
LYSIAK L.V., KACHULA S.V. Share capital formation in ukraine by initial public offerings: trends and prospects....83
MARCHUK Y.L. Problems and prospects of updating procedures for evaluation of building projects organizations competitiveness under conditions of limited investment resources....89
MYKHAL'S'KA V.V. Proceeding in utility of long term biological assets in gardening cost accounting: managament aspect....92
RYZHOK I.M. Structural and process features of the approaches in preventing the bankruptcy of enterprises implementing construction and investment projects....97
SAMUS G.I. The principles of market reforms in the agricultural sector of economy of Ukraine....102
FESUN A.S. Diversify the instruments of investment resources in the context of the revitalization of construction enterprises....107
SHPAKOV A.V. Elements of the resonant-compensation managment of construction organizations competitiveness....112
SCHERBINA O.V. Cost analisis in management sistem of spending at milling factories....117
JAREMENKO L.M. Financial reporting as important source of information for taking managerial decisions....123

Economic theory

DADASHOVA P.A. Directions of monetary and fiscal policy mutual consistency in order to achieve macroeconomic stability....128
KOVAL' S.P. Survey of international experience in regulation of services at employment mediation sphere....134
KOROBKINA N.G. Theoretical approaches to the definition of income as economic category and object of taxation....144
PITSYK M.A. Bioenergy as a new stimulus for the development of agroindustrial complex and providing energy security for regions of ukrainian polissya....151
FARYNA O.I. A System dynamics approach to modeling monetary sector of Ukraine....156
CHABAN G.V. Analysis of salary level in Ukraine....163
MARKINA I.A., CHERNYSH I.V. Legal support of methods of crisis regulation of tourism industry in ukraine on the regional level usage....169

Finance, Monetary circulation and Credit

BUSAREV V.V. Transformation approaches to budgeting enterprises: from resource-functional to process-oriented....175
BUCHKOVSKA YA.G. Financing the preschool educational institutions from local budgets....180
GORBATENKO O.A. Methods to increase efficiency financial management stock companies with state share Ukraine....186
HUSAREVYCH N.V. The state budget in the economic transformation....192
DEREVJANKO S.I. Features and need controls in banks....196
DYBA L.M. Activation of bank lending of small and medium-sized enterprises to overcoming financial and economical crisis....201
KARAMUSHKA L.I. Local budget as financial basis of development of territorial communities....206
KOZAREZENKO L.V., LOPATINSKAYA L.A. Institutional maintenance of the system of social services as background human development in Ukraine....211
KORNIYENKO N.M. Prospective budget planning in the system of economic development....216
LEVAIEVA L.YU. Factoring in Ukraine: state and prospects of development....222
MARKUTS Y.I. Forming of methodical approaches to monitoring and diagnostics budget revenues and expenditures city's budget in the intergovernmental system....228
MOLOTKINA V.K. Price policy as means of stimulation of consumers of printed production in Ukraine in 1920 s....233
ROTOVA T.A., ZAYCHUK S.V. Infrastructure features of the market of health insurance services....238
SVYSCHUK A.S. Foreign tax adjustment experience economy....244
SMIRNOVA O.M. European experience of estimating the effectiveness of internal audit in system of state control....251
STADNYK M.V. Institutional mechanisms and organizational structures of fiscal agency: foreign experience....257
CHUGUNOV A.I. Budgets of local government as instrument of social and economic development of territories....261

До авторів збірника

Шановні автори!

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди приймає до друку у науковому збірнику «Економічний вісник університету» статті з економічної тематики

1. Умови опублікування статті.

1.1. Подана до публікації стаття повинна актуальною, мати новизну, містити постановку завдань (проблем), опис основних результатів дослідження, отриманих автором, висновки.

1.2. Відповідати правилам оформлення.

2. Правила оформлення.

2.1. Рекомендований обсяг статті – 8-12 сторінок, формату А4 через інтервал 1. Поля: верхнє, нижнє, ліве, праве – 2 см. Абзац – 1 см. Шрифт; Agial. Розмір – 12. Вирівнювання тексту по ширині. Автоматична розстановка переносів включена. Нумерація сторінок не ведеться. Мова – українська, російська, англійська. Текстовий шрифт та шрифт формул повинні бути різними. Формули чіткі, із загальноприйнятим використанням символів. Таблиці компактні, з назвою та нумерацією. Ілюстративні матеріали повинні бути якісними, розміщуються в тексті.

2.2. Обов'язковим є список використаних джерел у кінці статті (не посилатися на підручники та застарілу літературу; роботи не тільки вітчизняних, а й зарубіжних авторів). Посилання на інших дослідників та на ту чи іншу роботу повинні позначатися в тексті у квадратних дужках порядковим номером.

2.3. Назва статті має бути коротка, але максимально точно відображати досліджувану проблему.

2.4. Текст статті повинен бути уважно вичитаним, зрозумілим і лаконічним.

2.5. Рубрикація тексту – необхідний елемент всіх статей. Стаття має містити вступ: актуальність, ступінь дослідження даної проблеми вченими, предмет дослідження, мету дослідження, завдання дослідження, методи, постановку проблеми, результати дослідження, висновки.

2.6. Стаття має обов'язково містити:

Блок 1 – українською мовою: УДК; назва статті, прізвище і ініціали автора; анотація; ключові слова.

Блок 2 – російською мовою: назва статті, прізвище і ініціали автора; анотація; ключові слова.

Блок 3 – англійською мовою: назва статті, прізвище і ініціали автора; анотація; ключові слова.

За умови, якщо стаття подається російською чи англійською мовою анотація українською мовою не подається.

Блок 4 – повний текст статті.

Блок 5 – бібліографічні дані.

Блок 6. – бібліографічні дані в романському алфавіті (References). *Бібліографічне посилання містить: прізвище, ім'я, по-батькові (всіх авторів в транслітерації). Транслітерація назви статті* [Назва статті англійською мовою]. *Транслітерація назви журналу, том, випуск, рік видання, сторінки.*

Блок 7. – дані про автора: прізвище, ім'я, посада, вчене звання, науковий ступінь, адресні дані, організація, де працює (навчається) автор, електронна пошта, (*додатково: службовий та домашній телефони*);

Блок 8 – дані про автора в тій же послідовності російською та англійською мовами.

Анотація має включати наступні аспекти:

- предмет, мету роботи;
- метод або методологію проведення роботи;
- результати роботи;
- галузь застосування результатів;
- висновки.

Обсяг анотації до 1 сторінки формату А4.

Анотація подається українською, російською та англійською мовами.

Англомовна анотація має бути написана якісною англійською мовою, без використання on-line – перекладачів. У разі використання on-line – перекладачів стаття до друку не приймається.

Цитовані посилання мають бути подані літерами латинського алфавіту.

3. Обов'язковими є рецензія фахівця у відповідній галузі науки, для аспірантів та здобувачів – віза наукового керівника.

4. Назви файлів повинні відповідати прізвищам авторів.

5. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Довідки за телефонами; +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320
Сайт збірника наукових праць: www.economik.phdpu.edu.ua Електронна адреса: ekon.dek@mail.ru

Редакційна колегія

К авторам сборника

Уважаемые авторы!

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» принимает к печати в научном сборнике «Экономический вестник университета» статьи по экономической тематике

1. Условия опубликования статьи.

1.1. Представленная к публикации статья должна актуальной, обладать новизной, содержать постановку задач (проблем), описание основных результатов исследования, полученных автором, выводы.

1.2. Отвечать правилам оформления.

2. Правила оформления.

2.1. Рекомендуемый объем статьи - 8-12 страниц, формата А4 через интервал 1. Поля: верхнее, нижнее, левое, правое - 2 см. Абзац - 1 см. Шрифт; Arial. Размер - 12. Выравнивание текста по ширине. Автоматическая расстановка переносов включена. Нумерация страниц не ведется. Язык - украинский, русский, английский. Текстовый шрифт и шрифт формул должны быть разными. Формулы четкие, с общепринятым использованием символов. Таблицы компактные, с названием и нумерацией. Иллюстративные материалы должны быть качественными, размещаются в тексте.

2.2. В конце статьи помещается Список использованных источников (не ссылаться на учебники и устаревшую литературу; работы не только отечественных, но и зарубежных авторов). Ссылки на других исследователей и на ту или иную работу должны обозначаться в тексте в квадратных скобках порядковым номером.

2.3. Название статьи должно быть коротким, но максимально точно отражать исследуемую проблему.

2.4. Текст статьи должен быть внимательно вычитанным, понятным и лаконичным.

2.5. Рубрикация текста – необходимый элемент всех статей. Статья должна содержать введение: актуальность, степень исследования данной проблемы учеными, предмет исследования, цель исследования, задачи исследования, методы, постановку проблемы, результаты исследования, выводы.

2.6. Статья должна обязательно содержать:

Блок 1 - на украинском языке: УДК; название статьи, фамилия и инициалы автора; аннотация; ключевые слова.

Блок 2 - на русском языке: название статьи, фамилия и инициалы автора; аннотация; ключевые слова.

Блок 3 - на английском языке: название статьи, фамилия и инициалы автора; аннотация; ключевые слова.

При условии, если статья представляется на русском или английском языке аннотация на украинском языке не подается.

Блок 4 - полный текст статьи.

Блок 5 - библиографические данные.

Блок 6. - Библиографические данные в романском алфавите (References). Библиографическое ссылка содержит: фамилию, имя, отчество (всех авторов в транслитерации). Транслитерация названия статьи [Название статьи на английском языке]. Транслитерация названия журнала, том, выпуск, год издания, страницы.

Блок 7. - Данные об авторе: фамилия, имя, должность, ученое звание, ученая степень, адресные данные, организация, где работает (учится) автор, электронная почта, (дополнительно: служебный и домашний телефоны);

Блок 8 - данные об авторе в той же последовательности на русском и английском языках.

Аннотация должна включать следующие аспекты:

- предмет, цель работы;
- метод или методологию проведения работы;
- результаты работы;
- область применения результатов;
- выводы.

Объем аннотации к 1 страницы формата А4.

Аннотация подается на украинском, русском и английском языках.

Англоязычная аннотация должна быть написана качественной английском языке, без использования on-line - переводчиков. При использовании on-line - переводчиков статья в печать не принимается.

Цитируемые ссылки должны быть представлены буквами латинского алфавита.

3. Обязательными являются рецензия специалиста в соответствующей области науки, для аспирантов и соискателей - виза научного руководителя.

4. Названия файлов должны соответствовать фамилиям авторов.

5. В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Справки по телефонам; +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068) 3558320
Сайт сборника научных трудов: www.economik.phdpu.edu.ua. Электронный адрес: ekon.dek @ mail.ru

Редакционная коллегия

To the authors of Bulletin

Dear authors!

State Higher Educational Establishment "Pereyaslav-Khmelnytskiy State Pedagogic University after Grygoriy Skovoroda" accepts economic articles for printing in the scientific collection "University Economic Bulletin"

6. Conditions of publishing the article.

1.1. Article for publication shall be up-to-date, have novelty and contain description of tasks (problems), the main results of research and conclusions.

1.2. The article shall comply with the designing rules.

2. Designing rules:

2.1. Recommended size of article is 8-12 pages of format A4 with interval 1. Fields: upper, lower, left, right – 2 sm. Indent – 1 sm. Font: Arial. Size – 12. Text justification is on width. Automatic hyphenation is on. Pages are not numbered. Languages are Ukrainian, Russian and English. Text font and formula font shall be different. Formulae shall be clear with generally accepted symbols. Tables are compact with name and numbering. Text shall contain qualitative illustrative materials.

2.2. Presence of list of references at the end of the article is obligatory (please do not refer to manuals and old sources; refer not only to the works of Ukrainian, but also to the works of foreign authors). References to other researchers or to other works shall be marked in the text by the sequence number in square brackets.

2.3. Name of the article shall be short and shall maximally reflect the object of research.

2.4. Text of the article shall be proof-read, understandable and concise.

2.5. Headings of the text constitute necessary element of all the articles. The article shall contain introduction: actuality, volumes of researches performed on the problem, subject of research, aim of research, tasks of research, methods, formulation of problem, results of research, conclusions.

2.6. The article shall contain:

Block 1 – in Ukrainian: UDK; name of article, surname and initials of author; annotation; key words.

Block 2 – in Russian: name of article, surname and initials of author; annotation; key words.

Block 3 – in English: name of article, surname and initials of author; annotation; key words.

On condition of submitting the article in Russian or English, annotation in Ukrainian is not necessary.

Block 4 – complete text of article.

Block 5 – bibliography.

Block 6. – bibliography in Latin letters (References). *Bibliographic reference shall contain: surname, name, patronymic (all the authors in transliteration). Transliteration of the article name* [Name of the article in English]. *Transliteration of name of magazine, volume, issue, year of issue, pages.*

Block 7. – information about the author: surname, name, position, science degree, address, employment (educational) institution, e-mail, (*additionally working and home phone numbers.*

Block 8 – information about the author in the same sequence in Russian and English.

Annotation shall include the following aspects:

- subject and aim of research;
- method or methodology of research;
- results of research;
- application of results;
- conclusions.

Volume of annotation should not exceed 1 page of A4 format.

Annotation is provided in Ukrainian, Russian and English.

Annotation in English shall be written in good English, without using the on-line translators. In case of using on-line – translators, the article is not accepted for printing.

Citations shall be given in Latin letters.

7. Review of the specialist in the corresponding branch of science, for post-graduate students and doctoral candidates – visa of research advisor are obligatory.

8. Name of files shall correspond to the surnames of authors.

9. In case of incompliance with the above mentioned requirements, the Editorial Board does not accept the articles for printing.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles "University Economic Bulletin" was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

Tel.; +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320
Website of scientific bulletin: www.economik.phdpu.edu.ua E-mail: ekon.dek@mail.ru

Editorial Board

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць учених та аспірантів

Випуск 23/1

Головний редактор Т.М. Боголіб

Переяслав-Хмельницький
2014

Підписано до друку 1 листопада 2014 року. Формат 60х84/8.
Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Обл.–вид. арк. 36,10.
Ум. др. арк. 32,08. Наклад 300 примірників.

Министерство образования и науки Украины
ГВУЗ «Переяслав–Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов ученых и аспирантов

Выпуск 23/1

Главный редактор Т.М. Боголиб

Переяслав–Хмельницкий
2014

Подписан к печати 1 ноября 2014. Формат 60х84/8.
Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Обл.–изд. л. 36,10.
Ум. п.л. 32,08. Тираж 300 экземпляров.

Ministry of Education and Science of Ukraine
SHEE «Pereyaslav–Khmelnytskiy State Pedagogical University after Grygoriy Skovoroda»

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists and post–graduate students

ISSUE 23/1

Chief editor T.M. Bogolib

Pereyaslav–Khmelnytskiy
2014

Signed for print on November 1, 2014. Format 60x84/8.
Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet 36,10.
Issued sheets 32,08. 300 copies.